

RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJA

INDIVĪDS. SABIEDRĪBA. VALSTS

2017. gada 19.–20. maija

starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās konferences
rakstu krājums

INDIVIDUAL. SOCIETY. STATE

*Proceedings of the International Student and Teacher Scientific and
Practical Conference
19–20 May, 2017*

Rēzekne 2018

**RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJA
EKONOMIKAS UN PĀRVALDĪBAS FAKULTĀTE**

**REZEKNE ACADEMY OF TECHNOLOGIES
FACULTY OF ECONOMICS AND MANAGEMENT**

INDIVĪDS. SABIEDRĪBA. VALSTS

2017. gada 19. –20. maija
starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās
konferences rakstu krājums

INDIVIDUAL. SOCIETY. STATE

*Proceedings of the International Student and Teacher
Scientific and Practical Conference
19–20 May, 2017*

Rēzekne 2018

Par rakstu saturu atbild autori.

Atbildīgā par izdevumu:

Mg.soc.sc. *Daina ZNOTIŅA*

Recenzenti:

Dr.oec. Iveta Mietule (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.oec. Iluta Arbidāne (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.iur. Līga Mazure (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.iur. Ilona Bulgakova (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.iur. Artūrs Gaveika (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.hist. Aleksandrs Ivanovs (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.hist. Vladislavs Malahovskis (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Dr.oec. Inga Ziankova (*Polockas Valsts universitāte*)

Mg.philol. Simona Jankauskaitē (*Kauņas Koleģija*)

Mg.soc.sc. Daina Znotiņa (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Mg.oec. Inta Kotāne (*Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*)

Rakstu krājumā apkopoti pētījumi par aktuāliem jautājumiem uzņēmējdarbībā, mārketingā, finansēs, grāmatvedībā, tiesībās, arhīvniecībā un vēsturē. Pētījumos izvērtēti ar tautsaimniecības attīstību saistītie teorētiskie, ekonomiskie un tiesiskie aspekti starptautiskā, valstiskā un organizāciju skatījumā.

Krājums paredzēts izmantošanai studentu mācību un pētnieciskajā darbā ekonomikas, tiesībzinātņu, informācijas un komunikācijas zinātnes, administrēšanas un nekustamo īpašumu pārvaldības studiju virzienos, kā arī citu nozaru studiju virzienos, kuros tiek apgūti ekonomikas, vadības un tiesību zinātņu studiju kursi.

Zinātnisko rakstu krājums sagatavots un izdots ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas finansiālo atbalstu.

Rekomendējusi publicēšanai Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Zinātnes padome 2018. gada 20. februārī.

Šis darbs tiek izplatīts ar internacionālo licenci:

Creative Commons Attribution 4.0 International License

ISSN 2592-8457

© Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2018

© Autoru kolektīvs, 2018

SATURS

Lpp.

EKONOMIKA UN VADĪBA / ECONOMICS AND MANAGEMENT

Laura Rakova, Roberts Glaudiņš. SOCIĀLĀS INŽENIERIJAS UN KVALITĀTES VADĪBAS UZTURĒŠANAS IETEKME UZ SOCIĀLAJĀM GRUPĀM	8
Ramona Keidāne. KOMUNIKĀCIJA KĀ VIESMĪLĪBAS UZŅĒMUMA KVALITĀTES KRITĒRIJS	15
Jūlija Ščeglova. UZŅĒMUMU IENĀKUMA NODOKĻA SALĪDZINĀJUMS LATVIJĀ UN LIETUVĀ	20
Jānis Sparāns, Ēvalds Višķers. KOKAPSTRĀDES UZŅĒMUMA SIA "VOLMĀRKOKS" MĀJASLAPAS IZVEIDES PAMATOJUMS	25
Sintija Slavika, Jeļena Volkova, Aija Čerpinska. ZEMES TIRGUS UN TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENČU MIJIEDARBĪBA	30
Claudia Spanka. MARKETING OPPORTUNITIES IN THE MEDICAL TOURISM DEVELOPMENT	35
Ingūna Semule. RĒZEKNES NOVADA LŪZNAVAS MUIŽAS PIEDĀVĀJUMA IZPĒTE UN ANALĪZE	41
Artūras Glušakovas, Aidas Aurelijus Ganelinas, Simona Jankauskaitė. THE POSSIBILITIES OF RAILWAY LINE CONNECTION BETWEEN KAUNAS FEZ AND KAUNAS INTERMODAL TERMINAL	47
Julija Melnikova, Jeļena Zaščerinska. INTEGRATION OF ENTREPRENEURSHIP INTO HIGHER EDUCATION (EDUCATIONAL SCIENCES) IN LITHUANIA AND LATVIA: FOCUS ON THE ASSESMENT OF EDUCATIONAL PROCESS	53
Alena Lisichonak. METHODOLOGICAL BASIS FOR ESTIMATION THE IMAGE OF A CITY (REGION)	58
Katsiaryna Haliashova. THEORETICAL BASIS FOR MANAGEMENT OF PERSONNEL RISKS	62
Dainis Gudriniks. KOMUNIKĀCIJAS VEIDI UN TO LOMA UZŅĒMUMĀ	67
Aivars Grāvīts. GALVENĀS PROBLĒMAS CILVĒKU RESURSU VADĪŠANAS EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒŠANĀ	72
Laura Zelenko. PERSONĀLA MOTIVĀCIJAS IETEKMĒJOŠO FAKTORU IZPĒTE UN PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS VALSTS MEŽA DIENESTĀ	79
Kristīne Sovane. LEAN PIEEJA RAŽOŠANAS EFEKTIVITĀTES UZLABOŠANĀ UN TĀS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ	86
Dagnija Kotāne. MĀRKETINGA KOMUNIKĀCIJAS IZPĒTE SIA "SCANDAGRA LATVIA"	92
Sintija Sārtaputna. BŪVNICĪBAS NOZARES LOMA LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBĀ	97
Aija Vonoga. EMOCIONĀLĀS INTELIGENCES JĒDZIENA INTERPRETĀCIJA ZINĀTNISKAJĀ UN NOZARES LITERATŪRĀ	102
Inga Ziankova. DEVELOPMENT OF THE LABOR MARKET ACCORDING TO THE POSTULATES OF INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH IN BELARUS	107
Aliaksandr Yemialyanau. INTELLECTUAL POTENTIAL AS A FACTOR OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE	113
Sintija Kindzule. NAUDAS PLŪSMAS RĀDĪTĀJU PIELIETOJUMS FINANŠU ANALĪZĒ	118
Kaspars Melnis. LĪDERĪBAS ĪPAŠĪBU UN STILU KOPSAKARĪBU ANALĪZE	123
Elvira Voronko. INTERACTION OF THE STATE AND BUSINESS AT THE TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE ECONOMY OF KNOWLEDGE	127

Tatsiana Serada. COMPREHENSIVE APPROACH TO ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INTERNET ADVERTISING	131
Inna Andreyanova, Arina Kupriyanova. ADDITIONAL EDUCATION AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AT THE REGIONAL LEVEL IN THE RUSSIAN FEDERATION (WITH THE EXAMPLE OF PSKOV REGION)	135

TIESĪBU ZINĀTNE / LAW SCIENCE

Gunta Latiševa-Čudare. KRIMINĀLATBILDĪBA PAR MANIPULĀCIJĀM AR SPORTA SACENSĪBĀM	141
Margarita Katunina, Nikita Semenov. NON-PROFIT ORGANIZATIONS: GOALS, LEGAL STATUS AND LEGAL BASIS	147
Margarita Katunina, Leila Makhir Kizi Yusifzade. GENERAL PROVISIONS ON OBLIGATIONS IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW	152
Agita Papkova. KRIMINĀLATBILDĪBA PAR NELIKUMĪGĀM DARBĪBĀM AR FIZISKAS PERSONAS DATIEM	156
Krista Revizore. VĀRDA BRĪVĪBA KIBERTELPAĀ	163
Jekaterina Zarembina. TIESĪBU JAUNRADES PRINCIPU NOZĪME NORMATĪVO AKTU IZSTRĀDĒ	170
Arita Upīte. APSŪDZĪBA UN TĀS GROZĪŠANA IZTIESĀŠANĀ	175
Dagne Bondareva. PROBĀCIJAS PROGRAMMU IETEKME UZ LIKUMPĀRKĀPĒJU UN SODA IZPILDES PROCESU	182
Pēteris Laizāns. SODA NOTEIKŠANA LIKUMĀ UN PRAKSĒ	187
Karina Kairiša. KRIMINĀLATBILDĪBA PAR AUTOMATIZĒTU DATU APSTRĀDES SISTĒMU NELIKUMĪGU IZMANTOŠANU	192
Diāna Mežajeva. TRANSPLANTĀCIJAS JĒDZIENS UN TĀS IDEJAS VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA	197
Oļģvija Tuvi. APDROŠINĀŠANAS LĪGUMA TIESISKAIS RAKSTUROJUMS	204
Marta Korkla. LOKĀLPLĀNOJUMA UN DETĀLPLĀNOJUMA NOŠĶIRŠANA	210
Ilga Krampuža. LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ NOTEIKTĀS PERSONAS TIESĪBAS UZ LĪDZDALĪBU BŪVNICĪBAS PUBLISKAJĀ PROCESĀ	215
Ilze Pleša. BĒRNA UN TĀ VECĀKU TIESISKAIS STATUSS PĒC BĒRNA IEVIETOŠANAS GLĀBĒJSILĪTĒ	222
Lģga Mazure. PACIENTA GRIBAS ATTĪSTĪBAS SPIRĀLE	231
Aldis Kaļva. KRIMINĀLATBILDĪBA PAR AUTORTIESĪBU PĀRKĀPUMIEM	247
Ilze Pleša. PATVAĻģGAS BŪVNICĪBAS JĒDZIENS	252
Arnis Šlesars. JAUNĀS PSIHOAKTĪVĀS VIELAS KĀ NOZIEGUMA PRIEKŠMETS	258

LIETĪŠĶĀ VĒSTURE. ARHĪVNICĪBA / APPLIED HISTORY. ARCHIVAL SCIENCE

Inese Brģvere. LŪZNAVAS MUIŶA UN TĀS ĻAUDIS 19.–20. GS. MIJĀ	266
Anete Aģģ. LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA VALMIERAS ZONĀLĀ VALSTS ARHĪVA FONDA NR. 475 MATERIĀLU IZVĒRTĒJUMS	278
Kaspars Strods. MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTU ARHIVĒŠANA LATVIJĀ: LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJA PIEMĒRS	282
Andra Zubko-Melne. ADMINISTRATĪVI TERITORIĀLĀS REFORMAS LATGALES TERITORIJĀ (1917–2016). NAUTRĒNU PAGASTA PIEMĒRS	289
Iļģvija Strapcāne. VALSTS AKCIJU SABIEDRģBAS “VEF” FONDA 1083 DOKUMENTU (1985 – 1990) IZMANTOŠANA	295

Indra Stanka. PRIVĀTO ORGANIZĀCIJU DOKUMENTU UN ARHĪVU PĀRVALDĪBAS PROBLĒMAS	300
Agita Bīriņa. PAŠVALDĪBU DOKUMENTU IZVĒRTĒŠANAS PROBLĒMAS	305
Astra Ābelniece. RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJAS MUTVĀRDU VĒSTURES ARHĪVS: SATURS UN ELEKTRONISKĀ BĀZE	309

**EKONOMIKA UN VADĪBA /
ECONOMICS AND MANAGEMENT**

SOCIĀLĀS INŽENIERIJAS UN KVALITĀTES VADĪBAS UZTURĒŠANAS IETEKME UZ SOCIĀLAJĀM GRUPĀM *THE IMPACT OF SOCIAL ENGINEERING AND MAINTENANCE OF QUALITY MANAGEMENT ON SOCIAL GROUPS*

Laura Rakova

Mg.sc.pol., Daugavpils Universitāte, laura.rakova@jak.lv, +371 26053500, Jēkabpils, Latvija

Roberts Glaudiņš

Mg.math., Latvijas Universitāte, glaudins.roberts@gmail.com, +371 26143360,
Jēkabpils, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Irēna Kokina**, Dr.psych., asociētā profesore

Abstract. *Information Technologies keep developing and have steadily become available to a growing number of users. It is then necessary to emphasize importance on data security and employees mobility. Social engineering and quality management systems in organizations are directly connected with the use of the latest Information Exchange Technologies. In the paper the author has researched common tendencies of social groups behaviour in relation to following rules of data security and employees reaction to implementation of latest Technologies in organisation. The results of the research are discussed in the conclusions section and are expected to impact potential implementation strategies for IT in organisations.*

Keywords: *social group, social engineering, quality management system.*

Ievads

Pētījums veikts promocijas darbu izstrādes ietvaros mūsdienu aktuālākajās jomās-organizācijas vadītāja kompetences informācijas tehnoloģiju drošā un efektīvā izmantošanā privāti un organizācijās. Pētījums tiek veikts laika posmā: 2017.gada janvāris- aprīlis.

Pētījuma mērķis: Izpētīt sociālās inženierijas un kvalitātes vadības uzturēšanas ietekmi uz sociālajām grupām.

Uzdevumi:

1. Pētīt teorētiskos materiālus par sociālo inženierijas, kvalitātes vadības sistēmas uzturēšanas ietekmi uz sociālajām grupām.
2. Veikt pētījumu par sociālās inženierijas ietekmi uz sociālajām grupām.
3. Pētīt organizācijas darbinieku sociālo grupu reakciju uz pārmaiņām, kas saistītas ar kvalitātes vadības sistēmas uzturēšanu.
4. Sagatavot secinājumus un priekšlikumus sociālās inženierijas apdraudējuma mazināšanai/novēršanai ņemot vērā organizācijas darbinieku piederību sociālajai grupai.
5. Sagatavot secinājumus un priekšlikumus par organizācijas darbinieku sociālo grupu reakciju uz pārmaiņām, kas saistītas ar kvalitātes vadības sistēmas uzturēšanu ietvaros.

Pētījuma metodes: aprakstošā, anketēšana, informācijas avotu analīze.

Sociālās grupas psiholoģijā

Psiholoģijas jautājumi ilgu gadu tika skatīti filozofijas ietvaros. Kā zinātne psiholoģija eksistē kopš 19.gs. beigām. Pastāv vairākas psiholoģijas nozares un apakšnozares.

Sociālā psiholoģija ir viena no psiholoģijas pamatnozārēm. Tā pēta indivīda un sociālās vides savstarpējo ietekmi. Galvenais jautājums, uz kuru meklē atbildi sociālajā psiholoģijā ir: kā cilvēku domas, jūtas un uzvedību ietekmē citi cilvēki.

Sabiedrībā un organizācijas darbā būtiskas ir cilvēku savstarpējās attiecības. Tās lielā mērā veidojas atbilstoši indivīda piederībai kādai no sociālajām grupām.

Sociālā grupa ir indivīdu kopums, uz kuru var attiecināt vismaz vienu no raksturojumiem:

- 1) indivīdi noteiktā laika periodā atrodas mijiedarbībā;
- 2) ir kopīga piederība kādai sociālajai kategorijai (dzimumam, tautībai utt.);
- 3) ir kopējs liktenis, identitāte vai mērķi. (Brehm et.al., 1998).

Ir vairāki citu autoru sniegti sociālo grupu noteikšanas kritēriji un to iedalījumi (Š. Bīlere, E.Meijo u.c.), taču šajā pētījumā ļoti precīzai detalizācijai nav izšķirošas nozīmes. Klasificēšanai ir pietiekami pāris būtiskākie kritēriji, lai izdarītu secinājumus, kas attiecināmi uz noteikto sociālo grupu.

Sociālās grupas kā Sociālā inženierijas un Kvalitātes vadības sistēmas pētījumu objekti

Pētījumā tiek apskatītas sociālo grupu uzvedības īpatnības saistībā ar apdraudējumiem, ko izmanto sociālajā inženierijā. Lai arī noteicoša loma ir katra atsevišķi ņemta indivīda uzvedībai un reakcijai apdraudējuma gadījumā, tomēr viņa piederība kādai no sociālajām grupām lielā mērā ietekmē tā rīcību. **Organizācijas vadītājam** ir jābūt informācijai par noteiktas sociālās grupas rīcības kopīgajām tendencēm apdraudējuma gadījumā, jāveic profilaktiski pasākumi apdraudējuma seku mazināšanai un novēršanai.

Ar terminu **"Sociālā inženierija"** saprot zinātņi par manipulēšanu ar cilvēku, tā attieksmi un reakciju uz konkrētu situāciju ar galveno mērķi panākt sensitīvas informācijas izpaušanu vai noteiktu darbību veikšanu uzbrucēja labā.

Gan privāta, gan organizāciju informācijas drošība ir prioritāra un pētījumi parāda, ka tieši personas neatbilstoša rīcība ir par iemeslu konfidencialu datu zādzībai un tālākai izmantošanai pret pašu personu vai organizāciju. Informācijas drošība ir saistīta ar darbinieku informētību, labsajūtu un komfortabliem darba apstākļiem. Gan tieši, gan netieši to var saistīt ar kvalitātes vadības sistēmu organizācijā. Centieni uzlabot darba efektivitāti liek pastāvīgi ieviest uzlabojumus, jaunas ierīces, programmatūru. Pētījumā tiek apskatīta jauninājumu ieviešanas ietekme uz organizācijas darbiniekiem, to formālajām grupām, labsajūtu darba vietā, darbinieku mobilitāti izmantot sociālos tīklus.

Pētījumā, no visaptverošiem kvalitātes vadības principiem, tiek apskatīti tikai tie, kuri saistīti ar darbinieku darba efektivitātes uzlabošanu, jauninājumu ieviešanu, darbinieku apmierinātību un iesaistīšanos organizācijas darba efektivitātes uzlabošanā, nepārtrauktu pilnveidošanos. Pētījuma bāze tiek sašautināta līdz jauninājumiem informācijas aprites jomā – jaunas aparatūras un programmatūras ieviešana organizācijā un to ietekme uz darbiniekiem.

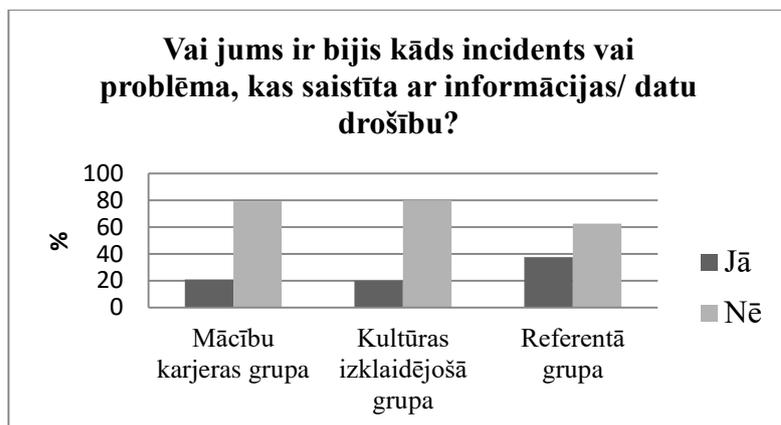
Kā vadlīnijas kvalitātes vadības kritērijiem tiek izmantoti formulējumi atbilstošajos ISO 9001:2008 un ISO 9001:2015 standartos.

Pētījums par sociālās inženierijas ietekmi uz grupām sociālajā psiholoģijā

Pētījuma ietvaros veikta anonīma aptauja izmantojot Google veidlapas. Tiek aptaujāti 87 darbinieki no dažādām organizācijām. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, pie kādām sociālajām grupām pieder darbinieki un kā viņi attiecas pret datu drošību, kas ir tieši saistīta ar sociālo inženieriju un var būt pamats, lai kļūtu par sociālās inženierijas upuri.

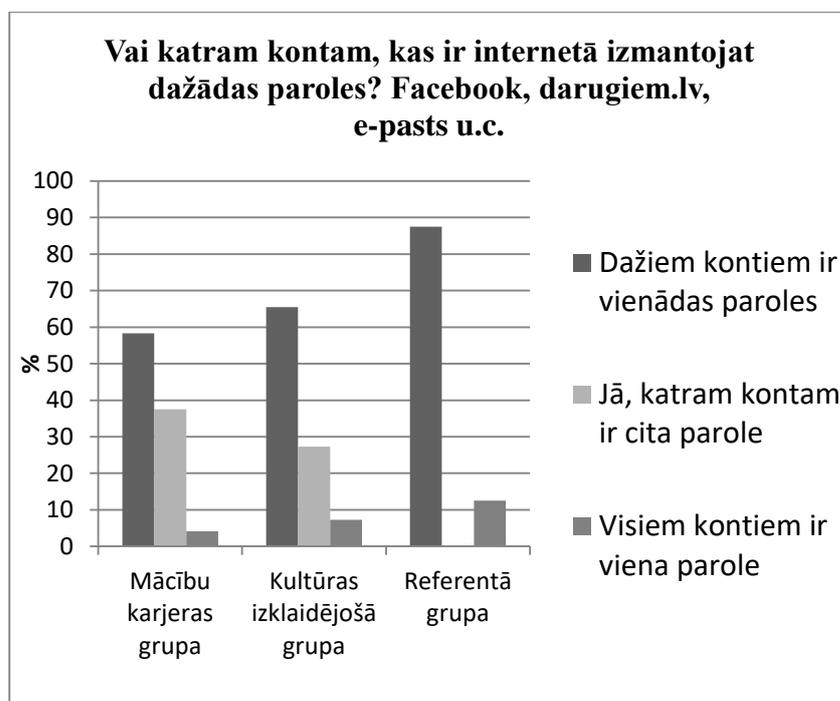
Anketā tiek iekļauts jautājums, lai noskaidrotu, pie kuras no grupām pieder respondents. Pazīmes, kas raksturo piederību konkrētai darbinieka sociālajai grupai tiek ņemtas no autoru Кузнецова Максима (Кузнецов Максим) un Симдянова Игоря (Игорь Симдянов) grāmatas "Sociālā inženierija un sociālie hakeri", 2007.g.

Respondentu sadalījums pa darbinieku sociālajām grupām: mācību, karjeras grupa – 24, kultūras izklaidējošā grupa – 55, referentā grupa – 8.

1.attēls. Incidenta vai problēmas esamība, kas saistīta ar informācijas/ datu drošību.

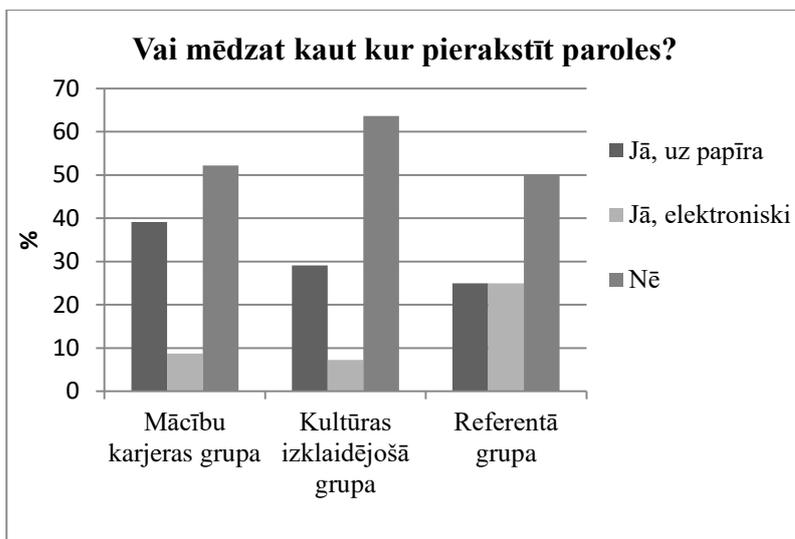
Autore vēlas noskaidrot, vai gadās, ka darba laikā izmanto datoru, lai ieietu privātajā sociālo tīklu (piem., facebook.com, draugiem.lv u.c.) profilā internetā, vai privātā e-pastā? 71 respondents, kas ir vairāk kā puse, atzīst, ka darba laikā izmanto sociālos tīklus vai e-pastu privātām vajadzībām.

2.attēls. Vai kontiem internetā izmantojiet dažādas paroles?

Lai konstatētu, vai respondentiem ir negatīva pieredze datu drošības jautājumā, tika uzdots jautājums: “Vai jums ir bijis kāds incidents vai problēma, kas saistīta ar informācijas/ datu drošību?” Neatkarīgi no piederības sociālajai darbinieku grupai, daļa respondentu ir saskārušies ar problēmu, kas saistīta ar informācijas/ datu drošību.

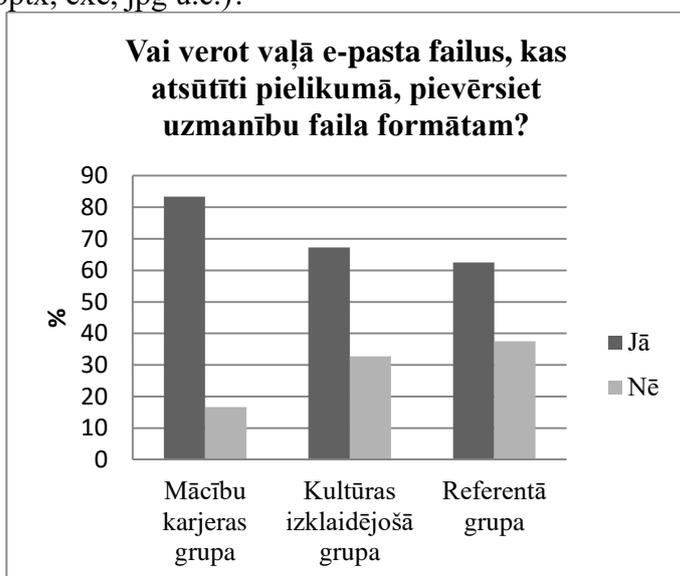
Lai noskaidrotu, cik nopietni darbinieki attiecas pret parolu drošību tiek uzdots jautājums: “Vai katram kontam, kas ir internetā, izmantojat dažādas paroles?” Pēc anketas rezultātiem var spriest, ka visnopietnāk pret parolu drošību attiecas tie darbinieki, kuri pieder Mācību karjeras grupai.

Viens no lielākajiem apdraudējumiem datu drošībā un sociālajā inženierijā ir parolu pierakstīšana, īpaši, ja runa iet par papīru. Gandrīz 40% no Mācību karjeras grupas pieraksta paroles uz papīra.

3.attēls. Vai mēdzat pierakstīt paroles?

Būtiskas ir darbinieku zināšanas par datorvīrusiem. Vairums datoru vīrusu tiek pārsūtīti izmantojot e-pastus kā pielikuma faili. Tāpēc tiek noskaidrotas atbildes uz jautājumu: “Vai verot vaļā e-pasta failus, kas atsūtīti pielikumā, pievērsit uzmanību faila formātam (docx., xlsx, pptx, exe, jpg u.c.)?”

Referentās grupas darbinieki vispaviršāk attiecas pret vēstuļu pielikumiem, Mācību karjeras grupai piederošie darbinieki pievērs uzmanību failu formātiem, kas tiek sūtīti vēstules pielikumā.

Sociālajā inženierijā, kā viena no metodēm datu iegūšanai, tiek izmantoti datu nesēji, piem. USB flešatmiņas. Bez darbinieka ziņas USB flešatmiņu pievieno datorā un izmantojot speciālu programmatūru iegūst informāciju. Respondenti sniedza atbildes uz jautājumu: “Vai uzsākot darbu pie datora pārliecinieties, vai datoram nav pievienoti kādi datu nesēji (piem., ārējais cietais disks, USB flešatmiņa, u.c.)?”

4.attēls. Vai e-pastā pievērsiet uzmanību faila formātam?

Jautājumā par ārējo ierīču pievienošanu datoram, lielākā daļa respondentu nepievērš uzmanību.

5.attēls. Vai mobilajam telefonu aizsargājat ar paroli?

Darbinieki organizācijās strādā ne tikai ar datoriem, bet tiek izmantoti arī mobilie telefoni. Datu drošībai tajos jābūt maksimāli lielai, jo mobilie telefoni tiek iznesti arī ārpus darba vietām, kas saistās gan ar fizisko, gan ar loģisko drošību. Respondentiem tiek uzdots jautājums: “Vai jūsu mobilajam telefonam ir uzlikta parole (zīmējums, skaitļi, teksts u.c.)?” Mācību karjeras grupā lielākā daļa savus mobilos telefonus aizsargā ar paroli, savukārt Referentajā grupā tikai puse darbinieku telefoniem ir uzstādījuši paroli.

Kvalitātes vadības sistēmas uzturēšanas ietekme uz darbinieku sociālajām grupām organizācijās

Pētījumā tiek apskatītas **formālās grupas**, kuras veidojās organizācijās atbilstoši amatam un padotības struktūrai, vecumam, un to reakcija uz jauninājumiem, kas saistīti ar informācijas aprites uzlabošanu. Tiek noskaidrots darbinieku viedoklis par jauninājumu ieviešanas metodēm, spēju apgūt jaunas ierīces un programmatūru.

Darbinieku viedokļu noskaidrošanai tiek izmantota anonīma aptauja izmantojot Google veidlapas. Aptauja veikta laika posmā no 09.02.2017. līdz 06.03.2017. izmantojot sociālos tīklus Facebook, draugiem.lv, Google+. Autora profilam piesaistīti vairāk nekā 2000 iespējamo respondentu Latvijā. Sociālo tīklu izmantošana tiek izvēlēta apzināti, paredzot, ka respondenti nebūs tikai lietvedības darbinieki, kuri pārsvarā saņem organizācijai nosūtīto e-pasta korespondenci, vai arī kuriem tiek uzticēts sagatavot atbildes ☺, bet gan tās ir sociāli aktīvas personas, kuras seko līdzdi aktualitātēm sociālajos tīklos- ir pazīstami ar informācijas un komunikācijas tehnoloģijām un izmanto tās. Saņemto atbilžu skaits un respondentu sadalījums pa grupām ir pietiekams, lai varētu noteikt vismaz dažas kopīgās tendences pētāmajā jautājumā un sagatavotu organizācijas vadītājam ieteikumus stresa mazināšanai darbiniekiem saistībā ar IT jomas jauninājumu ieviešanu.

Saņemtas 77 respondentu atbildes. 39 sievietes un 38 vīrieši. Sadalījums pa vecuma grupām: (18-30)- 41; (31-50)- 32; (51-)- 4. Piederība amatu grupai: vadītāji, direktori- 8; speciālisti, struktūrvienību vadītāji- 37; apkalpojošais personāls- 19; saimnieciskais personāls- 11; citi- 2.

31% respondentu atbildēja, ka organizācijā ir sertificēta Kvalitātes vadības sistēma atbilstoši ISO9001 standartam, 18% nevarēja atbildēt uz šo jautājumu.

No visiem respondentiem 84% atbildēja, ka viņiem ir zināma visas organizācijas padotības struktūra un 77,3% atbildēja, ka zina pie kura darbinieka nonāk viņu sagatavotā informācija un kurš darbinieks ir atbildīgs par viņa informēšanu darba jautājumos.

Tikai 31,2% respondentu atbildēja, ka organizācijā ir sistēma, kas veic regulāru darba pienākumu izpildes uzskaiti, 31,2% atbildēja, ka darba pienākumu izpildes kontrole ir neregulāra un 31,2% gadījumu kontrole netiek veikta, jo uzticas darbiniekam.

Pēdējo divu gadu laikā aptaujātie respondenti 50 gadījumos saskārušies ar jaunas programmatūras ieviešanu organizācijā, 33 gadījumos jaunas izmaiņas bijušas darba organizēšanā- darba laiks, iekšējā kontrole, dokumentu kārtības un 27 gadījumos bija jāapgūst jaunas biroja aparatūras izmantošana (druka, kopēšana, dators, u.c.). Respondentu skaitliskais sadalījums pēc organizācijas piederības tautsaimniecības kofare: izglītība,

apmācība-23; finanses, apdrošināšana-12; informācijas, komunikācijas tehnoloģijas-10; valsts pārvalde-10; pārtika, ēdināšana-3; pašvaldība-2; reklāma, foto, izdevniecība-2; rūpnieciskā ražošana-2; celtniecība, būvniecība-2; komunālie pakalpojumi-1; lauksaimniecība-1; cita-9.

Aptaujas anketā ir iespēja izvēlēties vairākas iepriekš sagatavotas atbildes uz jautājumu.

Aptaujas anketas datu apstrādes rezultāti parāda, ka **mainoties darba pienākumiem, ienākot jauninājumiem darbinieka sajūtas ir:**

- a) satraukums un stress- 33,
- b) drošība un pārliecība, jauninājuma apgūšana būs interesanta- 27,
- c) ...kārtējais jauninājums, kurš tikai apgrūtinās darbu, bet nedos gaidīto efektu- 21,
- d) kauns par neprasmī, iespējamo lēno apgūšanas gaitu- 12,
- e) nedrošība, bailes- 6.

Veicot aptaujas datu kvalitatīvo analīzi redzams, ka respondentu grupai pēc vecuma iedalījuma pazīmes (18-30) izteikti dominē atbilde: (b)- 2/3 gadījumos, un arī skepse par jauniešiem nepieciešamību (c). Arī speciālistu grupai biežāka atbilde ir (b). Vadītājiem dominē (a) un (d) atbildes! Visapdraudētāk jūtās apkalpojošā personāla (lietvedība, grāmatvedība u.c.), dominē atbildes (a) un (c).

Atbildes uz jautājumu **“Kādi pasākumi organizācijā tiek veikti, lai Jūs bez diskomforta un stresa apgūtu iemaņas darbā ar jauninājumiem?”:**

- a) apmācību organizēšana, speciālista norīkošana apmācībai- 42,
- b) nosūtīšana uz kvalifikācijas celšanas kursiem- 26,
- c) vadības rīkojums par jauninājuma ieviešanu un "viss paša rokās"...- 25,
- d) dots pārejas periods jauninājuma apgūšanai- 20.

No atbildēm var redzēt, nedaudz mazāk par pusi gadījumos vadība ieviesto jauninājumu apgūšanu atstājusi pašu darbinieku ziņā un pārsvarā tas ir izglītības un apmācības nozarē. Valsts pārvaldē, pašvaldībās un finanšu un apdrošināšanas nozaru organizācijās vairākumā gadījumu darbinieku tiek apmācīti darbā ar jauniešiem aparatūru un programmatūru informācijas apstrādē.

Atbildes uz jautājumu **“Kādi pasākumi palīdzētu jums apgūt jauninājumus darba pienākumos?”:**

- a) apmācības organizēšana organizācijas darbiniekiem- 59,
- b) vadītāja personisks piemērs- 24,
- c) palīdzības sistēmas ieviešana (helpdesk)- 15,
- d) aprobācija uz iniciatīvas grupas un tikai tad vispārēja ieviešana- 6.

Rezultāti parāda, ka līdztekus tradicionālai metodei (apmācības organizēšana) darbinieki sagaida arī, ka pats organizācijas vadītājs rādīs piemēru. Pārsteidzoši zemi tiek novērtēta organizāciju vadības pētījumos popularizētā metode ar jauninājumu aprobāciju iniciatīvas grupā!

Secinājumi un priekšlikumi

1. Attiecībā uz datu drošību visnopietnāk attiecas darbinieki, kuri pieder Mācību karjeras grupai. Bet neskatoties uz to, arī ar šiem darbiniekiem jāveic izglītojošs darbs, jo pētījuma rezultāti pierāda, ka liela daļa darbinieku uzvedība apdraud iestādes datu drošību.
2. Mobilās ierīces/ telefoni ir īpaši jāaizsargā, lai mazinātu iespējamās sociālās inženierijas incidentus. Aptaujas rezultāti liecina par to, ka gandrīz puse respondentu neaizsargā telefonus ar parolēm.
3. Nav vienas- izteiktas sociālās grupas, kurai piederošie darbinieki būtu vairāk aizsargāti no sociālās inženierijas uzbrukumiem. Izglītošana par sociālās inženierijas un datu drošības jautājumiem jāveic visiem darbiniekiem.
4. Ir atsaucīgāki un sociālos tīklus vairāk izmanto gados jauni, izglītības, IT un valsts pārvaldes darbinieki.

5. Sociālo tīklu izmantošana motivē darbiniekus apgūt jaunākās informācijas tehnoloģijas, tie kļūst mobilāki un drošāki, spēj izmantot Internet resursus darba jautājumu risināšanai.
6. IT jauninājumu ieviešanā organizācijā darbiniekiem ir nozīmīgs vadītāja personīgais piemērs.

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Informācijas tehnoloģiju drošības likums* [tiešsaiste]. LR 28.10.2011. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=220962>
2. Reņģe V., *Sociālā psiholoģija*, Zvaigzne ABC, 2002., 137lpp.
3. Mazzei M., *Kvalitātes vadības sistēmas maza un vidēja lieluma uzņēmumiem*, Latvijas Amatniecības kamera, 2005., 54lpp.
4. Кузнецов М. В., Симдянов И. В., *Социальная инженерия и социальные хакеры*, БХВ-Петербург, 2007., 368с.
5. *ISO 9001:2015 Quality management systems*, Technical Committee, 2015., 29p.

Summary

To improve competitiveness and work efficiency organisations are motivated to implement the latest Information Technologies in their daily work activities. The employees reactions to the above mentioned implementations vary. It is essential for a management be aware of and to use most appropriate solutions in implementations of Information Technologies in their organisation. Maintenance of social engineering and quality management system is directly related to processing of information and data security.

In the paper authors are researching different ways how social engineering and quality management systems effect social groups. There are identified common tendencies of number of social groups in data security management and implementation of new technologies. Main conclusions:

- 1) There is no certain social group and its employees that would be more protected from the attacks of social engineering. All of the employees must be trained and educated in social engineering and data security.
- 2) Mobile phone protection with a password is heavily underused.
- 3) Use of social networks motivates employees to learn latest Information Technologies, they become more mobile and confident and in a result are able to use internet resources in their work.
- 4) When implementing the latest IT in an organisation management must show a great example for employees.

KOMUNIKĀCIJA KĀ VIESMĪLĪBAS UZŅĒMUMA KVALITĀTES KRITĒRIJS *HOSPITALITY COMMUNICATION AS THE QUALITY CRITERION*

Ramona Keidāne

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, ramonakeidane@inbox.lv, +371 22432697

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iveta Mietule**, Dr.oec., profesore

Abstract: *the author study the characteristics of the hospitality business communication and information flow. The author believes that employer of hospitality insufficient evaluate the communication impact on the company's quality. Companies that do not pay sufficient attention to the communication and information flow, with the help of which are communicating with specific target audiences, there is a risk that may affect the company's ability to carry out their business efficiently. The objective is to examine the communication and to describe the flow of information with a view to establish what is the impact on the company's quality. The article describes and analyses the importance of information and communication channel with monographic methods, using literature and Internet resources.*

Study results are summarized in the conclusions and proposals.

Keywords: *communication, quality, information channels, information flow.*

Ievads

Komunikācijas procesā uzņēmums informē sabiedrību par saviem mērķiem un darbību, kā arī saņem informāciju par to, ko no uzņēmuma sagaida patērētāji, klienti, visa sabiedrība. Šādā abpusējā informācijas procesā tiek nodrošināta organizācijas atpazīstamība, tāpēc sekmīgai uzņēmuma darbībai nepieciešams veidot komunikāciju ar vidi.

Viesmīlības industrija ir salīdzinoši jauns termins, kas apzīmē ne tikai viesnīcās parasti tradicionālos pakalpojumus, kā viesu izmitināšana, bet arī plašu papildus servisa piedāvājumu parādīšanos. Lai viesnīcu darbība būtu veiksmīga un tā uzlabotos, nozīmīgi ir vairāki priekšnoteikumi: tūrisma produktu un pakalpojumu kvalitāte, klienta vēlmju pārzināšana, nepārtrauktas informācijas saņemšana par aktualitātēm nozarē, jaunu kontaktu veidošana un jaunas biznesa attīstības iespējas. Lai veicinātu viesnīcas darbību, ir jāpēta kā komunikācija spēj ietekmēt uzņēmuma kvalitāti.

Pētījuma aktualitāte: Autore uzskata, ka viesmīlības uzņēmēji nepietiekoši izvērtē komunikācijas ietekmi uz uzņēmuma pakalpojuma un snieguma kvalitāti. Uzņēmumos, kuros nepievērš pietiekošu uzmanību komunikācijai un informācijas plūsmai, ar kuru palīdzību tiek veidota saziņa ar noteiktām mērķauditorijām, pastāv risks, kas var ietekmēt uzņēmuma spēju veikt savu saimniecisko darbību kvalitatīvi.

Pētījuma objekts: komunikācija.

Pētījuma priekšmets: komunikācijas plūsmas raksturojums.

Pētījuma mērķis ir izpētīt komunikāciju un raksturot informācijas plūsmas ar nolūku konstatēt, kāda ir to ietekme uz uzņēmuma kvalitāti.

Pētījuma uzdevumi:

- veikt komunikācijas un informācijas plūsmas raksturojumu;
- noteikt informācijas kanālus veiksmīgas komunikācijas veicināšanai;
- izpētīt komunikācijas vadības nozīmi uzņēmuma darbības veicināšanā;
- izdarīt secinājumus un izstrādāt priekšlikumus.

Hipotēze: Informācijas kanālu uzlabošana un pilnveidošana nodrošina kvalitatīvu komunikāciju viesmīlības uzņēmuma darbībā.

Pētījuma laika periods: 2016. gada novembris- 2017. gada. aprīlis.

Pielietotās pētīšanas metodes informācijas vākšanas un analīzes, grupēšanas, loģiski konstruktīvās, konceptuālās (jēdzienu) analīzes un kontent analīzes metode.

Novērtējot uzņēmuma darbību, nepieciešams ņemt vērā ne tikai finansiālos darbības rādītājus, bet arī klientu vērtējumu par uzņēmuma darbību: klientu apmierinātība; klientu

vērtējums par produkta/ pakalpojuma kvalitāti; klientu vērtējums par apkalpošanas kvalitāti; klientu vērtējums par cenām; produktu patērētāju/ pakalpojumu lietotāju skaits; iemesli, kas pamudināja klientus izvēlēties produktus/ pakalpojumus; un citi uzņēmumam būtiski rādītāji. (*Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, 2017*)

Kā veidosies uzņēmuma attiecības ar ārējo vidi, lielā mērā ir atkarīgs no komunikācijas starp tām. Komunikācijas procesā uzņēmums informē sabiedrību par saviem mērķiem un darbību, kā arī saņem informāciju par to, ko no tā sagaida patērētāji, klienti, visa sabiedrība. Šādā abpusējā informācijas procesā tiek nodrošināta uzņēmuma atpazīstamība, tāpēc sekmīgai tā darbībai nepieciešams veidot komunikāciju ar vidi. (*Ķuse, Ķusis, 2011*) Līdz ar to ļoti svarīgs komunikācijas veids ir ārējā komunikācija, kas ir neizbēgama, jo ikviena organizācija mijiedarbojas ar ārējo vidi.

Sekmīga ārējā komunikācija spēj realizēt to, kas gadiem bija tikai plānots, jo tieši ārējā komunikācija ir svarīga organizācijas popularitātes un biznesa panākumu sasniegšanai. Ārējā komunikācija ir aktīvas rīcības forma, jo paziņojot vai apgalvojot, konstatējot vai argumentējot organizācija rīkojas un veido jaunas savstarpējo attiecību saistības. (*McNamara, 2002*.)

Uzņēmumi ir spiesti pielāgoties apkārtējai videi, mainīties atbilstoši tās izmaiņu dziļumam un ātrumam. Visātrāk izmaiņas notiek tieši informācijas jomā, tāpēc nepareiza komunikācija var organizācijai izraisīt dažādas negatīvas sekas gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. (*Gorbaceciča, Ohotina, Bēšteņa, 2010*)

Lai kādā tautsaimniecības nozarē uzņēmums darbotos, tam ir jānodrošina efektīvas iekšējās informācijas aprites sistēma, kas ir neatņemams mūsdienīgas uzņēmuma vadības elements. To prasa arī nepieciešamība nodrošināt efektīvu un informētu lēmumu pieņemšanas sistēmu. Turklāt veiksmīga iekšējā komunikācija paaugstina organizācijas darbības efektivitāti un leģitimitāti. (*Vovere, Barisa, 2010*)

Informācija ir ziņu kopums, kuru var izmantot lēmumu pieņemšanā. Informācija aplūkojama kā augstas vērtības resurss, tāpēc piekļūšana tai uzskatāma par vienu no organizācijas vai individuālās varas palielināšanas sastāvdaļām. (*Ferenc, 2014*)

Informācija iedalās vairākos posmos, kas savstarpēji ir saistīti:

- Informācijas atlase- tas nozīmē nolemt, kura informācija kļūs par komunikācijas priekšmetu. Informācijas atlases precizitāti sekmē skaidra komunikācijas nolūka definēšana, informācijas saņēmēja novērtējums un situācijas novērtējums.
- Informācijas kodēšana- tā ir informācijas transportēšana adresātam saprotamā formā ar nolūku radīt noteiktu pozitīvu efektu.
- Informācijas pārsūtīšana- šajā posmā pa izvēlēto kanālu, izmantojot attiecīgus informācijas nesējus, ziņa tiek nodota adresātam. Informācijas nesēji var būt visdažādākie, bet galvenais ir izvēlēties vispiemērotāko sazināšanās veidu, kas dos vajadzīgo efektu.
- Informācijas uztveršana un dekodēšana – saņemtās informācijas interpretēšana. Šajā posmā informācijas saņēmējs cenšas atjaunot informācijas nosūtītāja ideju. (*Ezera, 2007., 18. lpp.*)

Komunikācijas efektivitāti paaugstina ne tikai precizitāte informācijas atlasē un kodēšanā, bet arī informācijas pārsūtīšanas veids, respektīvi, komunikācijas kanāla un informācijas nesēja izvēle atbilstoši situācijai. (*Ezera, 2007., 18. lpp.*)

Komunikācija viesmīlības uzņēmumā ir ļoti svarīga, jo klients, maksājot par pakalpojumu, sagaida tūlītēju informāciju, kā apstiprinājumu par veiktajām darbībām no pakalpojumu piedāvātāju puses. Nozīmīgs aspekts viesmīlības komunikācijā ar klientiem ir skaidras un noderīgas informācijas nodošana, kad klients to lūdz.

Uzņēmumam, piedāvājot savus pakalpojumus, ir jāpārlicinās par to kvalitāti. Kvalitāte sākas ar klienta vajadzību izprašanu un ar šo vajadzību piepildīšanu. Līdz ar to svarīgi ir definēt komunikācijas kanālus visām organizācijas darbībā ieinteresētajām pusēm. Klientam rodas uzticamība, ja piedāvātais uzņēmuma produkts vai pakalpojums spēj nepārtraukti izpildīt klienta vēlmes atbilstošā līmenī. Bieži vien uzņēmumam ir iespēja, izpildot vai pārsniedzot visas prasības, iegūt izcilu reputāciju un lojalitāti. (*Grey., Balmer., 2007.*)

Pēc autores domām, lai uzņēmuma ietvertais ziņojums tiktu veiksmīgi nodots nepieciešamajām sabiedrības grupām, ir jāizvēlas piemērots informācijas nodošanas veids. Kā tiek minēts literatūrā, kvalitatīvi un kompetenti nodots vēstījums mērķa auditorijai, izmantojot jebkuru mediju kanālu, var izšķirt, vai uzņēmums panāks pareizu sava produkta vai pakalpojuma izpratni, vai arī nonāks negatīvas uzmanības centrā, kas var ietekmēt organizācijas atspoguļojumu uz daudziem gadiem. Uzticami, ietekmīgi un universāli ziņu mediji ir neaizvietoājams komunikācijas kanāls mērķauditorijas sasniegšanai. (*Eccles., Newquist., Schatz., 2007.*)

Visvairāk izplatītākais informācijas kanāls, ko izmanto viesnīcas uzņēmumi ar mērķi uzrunāt klientus ir internets. Mūsdienu sabiedrībā komunikācijā ar klientiem ļoti liela nozīme ir internetam: ar interneta palīdzību atraktīvs piedāvājums aktivizēs esošos un potenciālos klientus un rosinās viņus dialogam. Interneta īpatnība slēpjas komunikācijas ātrumā un informācijas pieejā neatkarīgi no laika vai vietas, kur klients var atrasties. (*Kang., Munoz., 2014.*)

Tāču pastāv risks, ka tikpat pieejama ir arī informācija, ko piedāvā konkurenti. Interneta lietotājs ar vienu peles klikšķi var izlemt, vai palikt uzņēmuma mājas lapā vai ne. (*Herbsts, 2006., 157. lpp.*) Interneta patērētājs meklē tikai to, ko iecerējis lietot, tādējādi notiek medijiem raksturīgā piedāvājuma nomaīņa ar pieprasījumu, t.i., mēs lasām internetā tikai to, ko izvēlamies. (*Veinberga, 2004., 31. lpp.*)

Internets ir ļoti populārs Eiropas valsts iedzīvotāju vidū, jo tajā notiek dažāda veida procesi. Interneta iespējas viennozīmīgi ir izdevīgas viesnīcām, jo to klientu skaits tikai palielinās, jo ir ērtāka pieeja informācijai par pakalpojuma piedāvājumiem, lielākas kontakta iespējas neatkarīgi, no kuras valsts nāk klienti.

Lai izmantotu pakalpojumu, ir nepieciešams tiešs kontakts ar pakalpojuma sniedzēju vai servisa uzņēmumu. Pakalpojumu kvalitāte nav pastāvīga un ir atkarīga no ārējās vides. Viesnīcas uzņēmumu produkta kvalitāti lielākoties nosaka arī uzņēmuma personāls, kas ir tiešā kontaktā ar klientu. Pakalpojumam nevar būt pabeigta forma, tā veidojas apkalpošanas procesā savstarpējā pakalpojumu sniedzēja un saņēmēja mijiedarbībā. (*Andreassen, Lindestad, 2006.*) Izmitināšanas uzņēmumu pakalpojumu ražošanas un patērēšanas procesi norisinās vienlaicīgi no klienta ierašanās brīža līdz tā izbraukšanai.

Kvalitātes vadīšana ir viena no menedžmenta pamatfunkcijām. Kvalitāte rodas visas ražošanas stadijās, gadījumā ar viesnīcu industriju – visās apkalpošanas stadijās un pakalpojumu sagatavošanas etapa posmos. Praktiskā pieeja rāda, ka viesnīcām, kurās liela uzmanība tiek vērsta uz klientu un personāla apmierinātības analīzei, tirgū ir vairāk konkurētspējīgākas tirgū. (*Andreassen, Lindestad, 2006.*)

Viesnīcas galvenais uzdevums ir veikt savu darbu tā, lai katrs klients justos kā vissvarīgākais un radīt viņos vēlmi arī turpmāk izmantot tās pakalpojumus. Problēmas viesnīcas darbībā ir jāatrisina nekavējoties, neliekot viesim ilgi gaidīt, jo pat viens neapmierināts klients spēj spēcīgi ietekmēt viesnīcas reputāciju. Lai viesnīcu darbība būtu sekmīga un tā pilnveidotos, svarīgi ir daži priekšnoteikumi: tūrisma produktu un pakalpojumu kvalitāte, sava klienta vēlmju zināšana, patstāvīga informācijas saņemšana par aktualitātēm nozarē, jaunu kontaktu veidošana un jaunas biznesa attīstības iespējas. Ja viesnīca ievēro šos priekšnoteikumus, tad var sacīt, ka tās darbība ir veiksmīga. Attīstot un pilnveidojot savu komunikāciju, viesnīca piesaistīs aizvien vairāk klientus, gūs lielāku peļņu un paaugstinās savu klasifikāciju.

Ir zināms, ka efektīva komunikācija veicina uzticēšanās atmosfēras veidošanos, ciešākas starppersonu attiecības un līdz ar to arī komandas darba efektivitāti un savstarpējo atbalstu, misijas izjūtu kopīgo mērķu sasniegšanai, iekšējo solidaritāti. (*Vovere, Barisa, 2010.*)

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi

1. Komunikācija viesmīlības uzņēmumā ir viens no svarīgākajiem kvalitātes kritērijiem, jo klients, maksājot par pakalpojumu, sagaida tūlītēju informāciju, kā

apstiprinājumu par veiktajām darbībām no pakalpojumu piedāvātāju puses. Nozīmīgs aspekts viesmīlības komunikācijā ar klientiem ir skaidras un noderīgas informācijas nodošana, kad klients to lūdz.

2. Klientiem ir svarīgi pēc iespējas ātrāk saņemt atbildes uz sev interesējošiem jautājumiem, jo viesnīcu izvēlē apskata vairākus variantus, un katra viesnīca tiek izvērtēta, kur viens no šiem kritērijiem ir arī informācijas iegūšanas ātrums.
3. Visvairāk izplatītākais informācijas kanāls, ko izmanto viesnīcas uzņēmumi ar mērķi uzrunāt klientus ir internets. Interneta priekšrocības ir komunikācijas ātrumā un informācijas pieejā neatkarīgi no laika vai vietas, kur klients var atrasties.
4. Viesnīcas uzņēmumu personāls, kas ir tiešā kontaktā ar klientu, ir atbildīgs par komunikācijas kvalitāti, kāda tā tiek nodota attiecīgai mērķauditorijai.

Priekšlikumi

1. Viesnīcas apkalpojošajam personālam ir jāsniedz informācija par to, kas ir esošai uzņēmums un ko tas piedāvā, lai klients justos pārliecināts, ka nav kļūdījis savā izvēlē. Kā arī klientu iepazīstināšana par to, kādi pakalpojumi tiek piedāvāti šodien un kādi tiks piedāvāti nākotnē, nodrošinās ilgstošu viņu vēlmju apmierinātību.
2. Galvenais viesnīcas vadības uzdevums ir izvēlēties un piedāvāt atbilstošu un aktuālu pakalpojumu apkopojumu izvēlētajām mērķauditorijām un izstrādāt piemērotus ārējās komunikācijas materiālus, lai efektīvāk izziņot sabiedrībai.
3. Viesnīcas vadībai ir nepārtraukti jāatjauno, jāuzlabo un jāseko līdzi informācijai, kura ir pieejama interneta mājas lapā, lai nodrošinātu precīzas un pareizas informācijas nodošanu klientiem, kā arī attiecīgi reaģēt uz atstātajām atsauksmēm un komentāriem, ko ir ierakstījuši viesnīcas viesi.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Andreassen T.W., Lindestad B. (2006). Customer loyalty and complex services: The impact of corporate image on quality, customer satisfaction and loyalty for customers with varying degrees of service expertise. *International Journal of Service Industry Management*. Vol. 9. No. 1, pp. 7-23. Retrieved April 19, 2015 from <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/09564239810199923>
2. Baker, K. (2002). Organisational communication. *Business Intelligence Journal*. Vol. 1 No. 1, Retrieved March, 6, 2015 from http://www.saycocorporativo.com/saycoUK/BIJ/journal/Vol1No1/case_1.pdf
3. Eccles, R. G., Newquist S. C., Schatz, R. (2007). *Reputation and its risks*. Harvard Business Review. file:///C:/Users/user/Downloads/HBR_MediaTenor_prf2Oms.pdf, sk. 17.11.2016
4. Ezera, I. (2007). *Lietišķā komunikācija*. Rīga: Multineo. 111. lpp.
5. Ferenc, J. (2014). *Social media can strengthen emergency communication*. Health Facilities Management, Vol. 27, pp. 5. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=665641cc-8f22-4ad5-9347-7b52108aed0c%40sessionmgr112&vid=2&hid=105>, sk. 24.03.2016
6. Gorbaceiča. L., Ohotina. A., Bēšteņa. A. (2010). *Organizācijas kultūras un iekšējās komunikācijas izmaiņu tendences*. http://aurora.turiba.lv/bti/Editor/Manuscript/Proceeding/LV_Gorbacevica_Ohotina_Bestena.htm, sk. 29.04.2017
7. Grey, E. R., Balmer J.M.T. (2002). Managing Corporate Image and Corporate Reputation. *International Journal of Strategic Management "Long Range Planning"*. Vol. 31. No. 5. pp 695-702. Retrieved April 19, 2015 from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0024630198000740>
8. Herbsts, D. (2006). *Sabiedriskās attiecības*. Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Kang, S. M., Munoz, M., J. (2014). *Preference for Online Communication and Its Association with Perceived Social Skills*. Individual Differences Research, Vol. 12, Issue 4-B, p. 198-208. Retrieved January, 15, from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=6d5880bb-86d4-444d-95dbbf86e230f97f%40sessionmgr110&vid=17&hid=105> sk. 12.01.2016
10. Ķuse, I., Ķusis, J. (2011). *Organizācijas komunikācija ar ārējo vidi*. Sociālo zinātņu fakultātes rakstu krājums, 114 lpp. <http://lufb.llu.lv/Raksti/SZF-raksti-2011/SZF-rakstu-krajums-2011-111-115.pdf>, sk. 28.02.2015.
11. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (2017). *Kvalitāte. Uzņēmuma darbības plānošanas cikls*. <http://www.liaa.gov.lv/lv/biznesa-abc/kvalitate>, sk. 29.04.2017
12. McNamara, W. (2002). *Maximizing Streaming Media Communications*. *Public Relations Tactics*, Vol. 9, Issue 6, p. 19. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9d4b71ae-6e97-474c-890ee04edf9f4c83%40sessionmgr115&vid=2&hid=105>, sk. 25.01.2016
13. Veinberga, S. (2004). *Publiskās attiecības*. Rīga: Zvaigzne ABC.

14. Vovere. L., Barisa. L. (2010). *Saskarsmes ietekme uz uzņēmuma iekšējo un ārējo komunikāciju*. Sociālo zinātņu fakultātes rakstu krājums. <http://lufb.llu.lv/conference/SZF-raksti-2011/SZF-rakstu-krajums-2011-106-110.pdf>, sk. **29.04.2017**

Summary

From analysis of the hospitality business communication and the flow of information, the author concluded that the communication as a whole has a key role in the operation of the company's quality, because communication is designed to inform, persuade, to motivate and to make mutual understanding. With the help of information channels is transmitted and received the necessary information to ensure the success of the company and the quality of performance and development.

The aim of the study is to examine the communication and to describe the flow of information with a view to establish what is the impact on the company's quality.

The study raises the following tasks:

- to make the communication and information flow characteristics;
- to determine successful communication of information channels;
- to examine the communication management role in promoting the company's activities;
- to draw conclusions and make proposals.

The hypothesis - the improvement of the information channels and improvement of the quality of the communications shall ensure the operation of the hospitality company - confirm, because one of the key factors in the choice of hotel for clients is awareness. Customers are interested in as quick, accurate, and understandable information.

The following methods were used in the study - monographic method using literature and Internet resources.

The study period was November 2016 - April 2017.

Study results are summarized in the conclusions and proposals.

UZŅĒMUMU IENĀKUMA NODOKĻA SALĪDZINĀJUMS LATVIJĀ UN LIETUVĀ *THE COMPARISON OF CORPORATE INCOME TAX IN LATVIA AND LITHUANIA*

Jūlija Ščeglova

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, julija_sceglova@inbox.lv, +371 26679594,
Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Iveta Mietule**, Dr.oec., profesore

Abstract. Corporate income tax is one of the important taxes that provide revenues to the state budget. Article contains a comparison between Latvian and Lithuanian existing legislation relating to corporate income tax, studied differences between the tax rates, tax base, tax period and taxpayers. Were described differences that are related to the advance payment calculation, as well as created an example that shows how advance payments are calculated in Latvian and Lithuanian companies. As a result, it was found that there are several common features in the Latvian and Lithuanian legislation, with regard to corporate income tax, for example, the tax payers, taxation period, tax rate, the taxable amount. But there are several differences, such as the nuances of rates for non-residents, depending on the type of revenue, advance payment deadlines and other particularities of the calculation of the advance payments. Also differ corporate income tax payment deadlines. It was concluded that making advance payments in Lithuanian enterprises is more profitable, because it was calculated that at the same conditions, the amount of advances in Lithuania is lower than in Latvia.

Keywords: Advance payments; comparison; income; tax;

Ievads

Uzņēmumu ienākuma nodoklis ir viens no tiešajiem nodokļiem, kas budžeta ieņēmumos 2016.gadā Latvijā sastādīja 5,37% un Lietuvā – 6,14%, kas pamato pētījuma aktualitāti. Latvijā UIN reglamentē likums “Par uzņēmumu ienākuma nodokli” Lietuvā UIN reglamentē likums “Par uzņēmumu ienākumu nodokli” (Law on Corporate Income Tax). Jāatzīmē, ka ik gadu uzņēmumu ienākuma nodokļa īpatsvaram gan Latvijas, gan Lietuvas valsts budžeta ieņēmumos ir tendence palielināties, kas ir vērtējams pozitīvi, jo nozīmē, ka palielinās gan uzņēmumu skaits, gan jau esošo uzņēmumu peļņa un attiecīgi nodokļa avansa maksājumi.

Pētījuma laika periods ir 2017.gads, jo tika salīdzināta uz 2017.gadu spēkā esošā likumdošana, kas attiecas uz uzņēmumu ienākuma nodokli. Darbā tika izmantotas sintēzes un analīzes metodes, t.sk. datu vākšanas un analīzes, grupēšanas metodes. Pētījuma datu un rezultātu uzskatāmībai ir izveidota tabula.

Pētījuma mērķis – veikt uzņēmumu ienākuma nodokļa uz 2017.gadu spēkā esošās reglamentējošās likumdošanas izpēti Latvijā un Lietuvā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Salīdzināt uzņēmumu ienākuma nodokļa reglamentējošo likumdošanu Latvijā un Lietuvā;
2. Veikt avansa maksājumu aprēķināšanas salīdzinājumu Latvijā un Lietuvā;
3. Izdarīt secinājumus un sniegt priekšlikumus uzņēmumu ienākuma nodokļa likumdošanas aktu pilnveidošanai.

Pētījuma bāze ir uz 01.01.2017 aktuālie saistošie likumdošanas akti.

UIN vispārējo elementu salīdzinājums

Uzņēmumu ienākuma nodoklim ir vairāki kritēriji, kas var atšķirties dažādās valstīs. Izpētot uzņēmumu ienākuma nodokļa būtību Latvijā un Lietuvā, kā arī likumus, kas attiecas uz šo nodokli, Lietuvā un Latvijā tas ir likums “Par uzņēmumu ienākuma nodokli”, autore atrada dažas atšķirības, un kopīgas iezīmes.

Apkopojot iegūtos datus par abu valstu – Latvijas un Lietuvas – uzņēmumu ienākuma nodokļa dažādiem kritērijiem, var secināt, ka taksācijas periods abās valstīs ir vienāds, tas ir

nodokļa maksātāja pārskata gads, sakrīt arī nodokļu maksātāju klasifikācija – abās valstīs tie ir, pirmkārt, rezidenti, kas ir valsts uzņēmumi, otrkārt, nerezidenti un nerezidentu pastāvīgas pārstāvniecības (ārvalstu uzņēmumu filiāles u.c. organizācijas, kas darbojas vienā valstī, bet reģistrētas citā).

Standartlikme nodoklim abās valstīs ir vienādas, taču ir vairākas nianšes, kas attiecas uz uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi nerezidentiem, kas atšķiras atkarībā no gūtā ieņēmuma. Gūtos ieņēmumus nerezidentiem abās valstīs iedala dažādi, un ir dažādas likmes, no 15 līdz pat 2 procentiem. Ir nerezidentu ieņēmumu veidi kas abās valstīs sakrīt, taču likmes ir atšķirīgas. Piemēram, atlīdzībai par Latvijā esošā nekustamā īpašuma atsavināšanu ir likme – 2%, savukārt Lietuvā šī likme ir 15%. Latvijā UIN jāmaksā arī par visiem maksājumiem un dividendēm, kas tiek izmaksātas personām, kas atrodas zemu nodokļu vai beznodokļu valstīs – 15%, par atlīdzību par vadības un konsultatīvajiem pakalpojumiem – 10%, u.c. Savukārt Lietuvā nerezidentu ieņēmumu veidi atšķirīgi no Latvijas, piemēram, 15 procentu likme tiek piemērota par atlīdzību par sporta spēļu vai aktīvas atpūtas rīkošanu Lietuvā, apliekamai peļņai uzņēmumiem, kuru vidējais darbinieku skaits nepārsniedz 10 un kuru ienākumi taksācijas periodā nepārsniedz 300 000 euro, tiek piemērota nodokļa likme 5%, u.c. likmes. Pēc autores domām, Lietuvā uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes nerezidentiem, atkarībā no ieņēmumu veida ir detalizētāk uzskaitītas, to ir vairāk nekā Latvijā. Kopumā var secināt, ka nodokļa bāze Lietuvā ir plašāka, kas provizoriski var nodrošināt lielākus ieņēmumus budžetā no UIN.

Ar nodokli apliekamais objekts abās valstīs ir līdzīgs – gan Latvijā, gan Lietuvā rezidentiem ar nodokli apliekamais objekts ir taksācijas periodā dotajā valstī un ārvalstīs gūtais apliekamais ienākums, bet nerezidentiem – dotajā valstī gūtie ieņēmumi no saimnieciskās darbības. Atšķiras tas, ka Latvijā nerezidentu pastāvīgajām pārstāvniecībām ar nodokli apliek taksācijas periodā gan Latvijā, gan ārvalstīs gūto ienākumu, savukārt Lietuvā pārstāvniecībām apliek tikai Lietuvā gūtos ieņēmumus no saimnieciskās darbības, kas pēc autores domām ir zināms atvieglojums nerezidentu pastāvīgajām pārstāvniecībām Lietuvā un ir vērtējams pozitīvi.

UIN avansa maksājumu piemērošana

Avansa maksājumu būtība galvenokārt atšķiras tajā, ka Latvijā avansa maksājumus maksā reizi mēnesī, līdz katra mēneša 15.datumam ieskaitot, savukārt Lietuvā tos maksā reizi ceturksnī, līdz taksācijas perioda katra ceturkšņa pēdējai dienai. Latvijā veikt avansa maksājumus reizi ceturksnī ir iespējams tikai tad, ja ikmēneša avansa maksājumi pirmstaksācijas periodos nav pārsnieguši 711 euro. Līdz ar to uzņēmumi Lietuvā ir labākā situācijā, jo nauda no konta tiek pārskaitīta ar 2-3 mēneši vēlāk nekā Latvijā, un uzņēmums naudu var izmantot citām vajadzībām.

Atšķiras daži principi, attiecībā uz avansa maksājumu aprēķināšanu, piemēram, Latvijā par katru mēnesi līdz mēnesim, kurā tiek iesniegts gada pārskats avansa maksājumus aprēķina kā 1/12 daļu no nodokļa, kas bija aprēķināts par taksācijas periodu pirms pirmstaksācijas perioda. Atlikušajos taksācijas perioda mēnešos avansa maksājumus aprēķina kā starpību starp pirmstaksācijas perioda nodokļa summu un iepriekšējā punktā samaksāto nodokļa summu, kas ir dalīta ar atlikušo mēnešu skaitu no gada pārskata iesniegšanas mēneša līdz taksācijas perioda beigām.

Savukārt Lietuvā par gada pirmajiem 9 mēnešiem avansa maksājumu summu aprēķina no nodokļa, kas tika aprēķināts par taksācijas periodu pirms pirmstaksācijas perioda, bet par 10-12 mēnešiem nodokli aprēķina pamatojoties uz aprēķināto nodokli par pirmstaksācijas periodu. Jāatzīmē, ka par katru ceturksni uzņēmumiem ir jāmaksā ¼ daļa no attiecīgiem nodokļiem (pirmajiem 9 mēnešiem – nodoklis par pirms pirmstaksācijas periodu, 10-12 mēnešiem – nodoklis par pirmstaksācijas periodu). Autore uzskata, ka avansa maksājumu aprēķināšanas atšķirības Latvijā un Lietuvā nav lielas, taču Lietuvā avansa maksājumu aprēķināšanas sistēma ir izveidota vienkāršāk un saprotamāk, kas atvieglo avansa maksājumu aprēķināšanu nodokļa maksātājiem.

Kopīgs abās valstīs ir tas, ka ja nodokļa maksātājs darbojas nepilnu pirmstaksācijas periodu, tad aprēķināto nodokli koriģē, dalot to ar nostrādāto mēnešu skaitu un reizinot ar 12. Latvijā avansa maksājumus neveic mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji, savukārt Lietuvā tos neveic, ja uzņēmuma apliekamais ienākums par iepriekšējo taksācijas periodu nepārsniedz 300 000 euro. Tas nozīmē to, ka Lietuvā mazie uzņēmumi ir labākā stāvoklī, nekā Latvijā. Pozitīvi ir arī tas, ka Lietuvā reģistrēti uzņēmumi ir atbrīvoti no avansa maksājumiem pirmajā finanšu gadā, savukārt otrajā finanšu gadā, ja uzņēmums izvēlas veikt avansa maksājumus, pamatojoties uz darbības rezultātiem iepriekšējā gadā, tad sāk tos veikt no taksācijas perioda desmitā mēneša.

Kopīgs gan Latvijā, gan Lietuvā ir tas, ka nodoklis tiek aprēķināts, pamatojoties uz nodokļa deklarāciju, bet Latvijā to samaksā un pārskaita valsts budžetā 15 dienu laikā pēc gada pārskata un deklarācijas iesniegšanas dienas, savukārt Lietuvā tas ir jāsamaksā ne vēlāk kā līdz nākamā taksācijas perioda 6.mēneša pirmajam datumam.

Autore izveidoja piemēru, lai parādītu, kā katrā valstī notiek uzņēmumu ienākuma nodokļa avansa maksājumu aprēķināšana. Avansa maksājumu aprēķins Lietuvas un Latvijas uzņēmumiem tiek atspoguļots 1. tabulā.

1.tabula

Avansa maksājumu aprēķins Latvijas un Lietuvas uzņēmumiem, pamatojoties uz 2017.gadā spēkā esošo abu valstu likumdošanu (Law on Corporate Income Tax, 2001), (Par uzņēmumu ienākuma nodokli, 1995.). (autores sastādīta)

Rādītāji	Latvijas uzņēmums	Lietuvas uzņēmums
Ieņēmumi pirms pirmstaksācijas perioda, euro	500 000	500 000
UIN, 15%	75 000	75 000
Ieņēmumi pirmstaksācijas periodā, euro	550 000	550 000
UIN, 15%	82 500	82 500
AVANSA MAKSĀJUMI	Par pirmajiem 4 mēnešiem: par katru mēnesi – 1/12 no 75 000 = 6 250 euro. Par 4 mēnešiem = 6 250*4 = 25 000 euro Par atlikušajiem mēnešiem = (82 500 – 25 000)/8 = 7 187,5 euro Kopā: 25 000 + (7187,5*8) = 25 000 + 57 500 = 82 500 euro.	Par pirmajiem 9 mēnešiem: katrā ceturksnī ¼ no 75 000 = 18 750 * 3 ceturksņi = 56 250 euro. Par atlikušajiem 3 mēnešiem: ¼ no 82 500 = 20 625 euro. Kopā: 56 250 + 20 625 = 76 875 euro.

Apkopojot iegūtos rezultātus var secināt, ka pie vienādiem nosacījumiem, Lietuvā uzņēmumiem veikt avansa maksājumus ir izdevīgāk, jo aprēķinātā avansa maksājumu summa par tekošo gadu ir par 5 625 euro mazāka nekā Latvijā, kas ir vērtējams pozitīvi Lietuvas uzņēmumiem, jo šos līdzekļus var izmantot citām vajadzībām.

Svarīgi atzīmēt, ka Latvijā avansa maksājumi tiek veikti reizi mēnesī, bet Lietuvā – reizi ceturksnī, kas, autoresprāt, ir ērtākais avansa maksājumu veikšanas veids. Pēc autores domām, avansa maksājumi reizi ceturksnī ir ne tikai ērtāki, bet arī izdevīgāki uzņēmumiem, jo naudas līdzekļi, kas paredzēti avansa maksājumiem, tiek pārskaitīti no konta reizi 3 mēnešos, nevis katru mēnesi, kas nodrošina līdzekļu pastāvīgu pieejamību, un uzņēmums nepieciešamības gadījumā šos līdzekļus var izmantot citām vajadzībām.

Pēc autores domām, sistēma, pēc kuras rēķina avansa maksājumus Lietuvā, ir daudz vienkāršāka nekā Latvijā, kā arī avansa maksājumu aprēķinam ir jāpatērē relatīvi mazāk laika, jo ir vienkārši jārēķina $\frac{1}{4}$ daļu no attiecīgā nodokļa. No tā izriet priekšlikums Latvijas valdībai veikt izmaiņas likumā “Par uzņēmumu ienākuma nodokli”, piemērojot citus avansa maksājumu veikšanas termiņus, konkrētāk uzņēmumiem veikt avansa maksājumus reizi ceturksnī, nevis reizi mēnesī, kā arī pārskatīt avansa maksājumu aprēķināšanas sistēmu, lai tā būtu vieglāka, saprotamāka un ātrāk aprēķināma.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Latvijas un Lietuvas likumdošanā ir vairākas kopīgas iezīmes attiecībā uz uzņēmumu ienākuma nodokli, piemēram, nodokļa maksātāji, taksācijas periods, standartlikme, ar nodokli apliekamais objekts. Savukārt ir arī vairākas atšķirības, piemēram, vairākas nianšes likmēs nerezidentiem, atkarībā no ieņēmumu gūšanas veida, avansa maksājumu maksāšanas termiņi un citas īpatnības, kas saistītas ar to aprēķināšanu, kā arī atšķiras uzņēmumu ienākuma nodokļa maksāšanas termiņi.
2. Atšķirībā no Latvijas, nodokļa bāze Lietuvā ir plašāka, kas provizoriski var nodrošināt lielākus ieņēmumus budžetā no UIN.
3. Pastāv atšķirība, ka Latvijā nerezidentu pastāvīgajām pārstāvniecībām ar nodokli apliek gan Latvijā, gan ārvalstīs gūto ienākumu, savukārt Lietuvā nerezidentu pastāvīgajām pārstāvniecībām ar nodokli apliek tikai Lietuvā gūtos ienākumus no saimnieciskās darbības, kas ir vērtējams pozitīvi nerezidentu pārstāvniecībām, kas atrodas Lietuvā, jo ir jāmaksā mazāks nodoklis nekā Latvijā.
4. Latvijā un Lietuvā atšķirības avansa maksājumu aprēķināšanā nav lielas, taču pēc autores domām, Lietuvā šī sistēma ir izveidota veiksmīgāk, jo tā ir vienkāršāka un saprotamāka, kas savukārt atvieglo avansa maksājumu aprēķināšanu nodokļa maksātājiem. Kā arī Lietuvā uzņēmumiem veikt avansa maksājumus ir izdevīgāk, jo tika aprēķināts, ka pie vienādiem nosacījumiem, avansa maksājumu summa Lietuvā ir mazāka nekā Latvijā.
5. Tā ka avansa maksājumus Latvijā veic reizi mēnesī, bet Lietuvā – reizi ceturksnī, uzņēmumi Lietuvā ir labākā situācijā, jo nauda no konta tiek pārskaitīta 2-3 mēneši vēlāk nekā Latvijā, un uzņēmums tajā laikā naudu var izmantot citām vajadzībām.
6. Pozitīvi ir vērtējams tas, ka Lietuvā reģistrētiem uzņēmumiem ir priekšrocība, ka pirmajā finanšu gadā tiem nav jāveic avansa maksājumi, savukārt ja uzņēmums otrajā finanšu gadā izvēlas veikt avansa maksājumus, pamatojoties uz darbības rezultātiem iepriekšējā gadā, tad tie ir jāveic tikai no taksācijas perioda desmitā mēneša, kas ir zināma priekšrocība nodokļa maksātājiem.
7. Finanšu ministrijai ir regulāri jāpēta nodokļu likumdošanas aktu īpatnības kaimiņvalstīs, tai skaitā Lietuvā, jāanalizē atsevišķi nodokļu elementi, lai pilnveidotu likumdošanas aktus un Latvija būtu konkurētspējīgāka investīciju piesaistē un pievilcīgāka valsts nodokļu jomā.
8. Latvijas valdībai jāveic izmaiņas likumā “Par uzņēmumu ienākuma nodokli”, piemērojot citus avansa maksājumu veikšanas termiņus, konkrētāk uzņēmumiem veikt avansa maksājumus reizi ceturksnī, nevis reizi mēnesī, kā arī pārskatīt avansa maksājumu aprēķināšanas sistēmu, lai tā būtu vieglāka, saprotamāka un ātrāk aprēķināma.

Izmantotā literatūra

1. *Law on Corporate Income Tax* (December 20, 2001). Republic of Lithuania law. Retrieved 25.04.2017. from <https://www.vmi.lt/cms/documents/10162/7977078/Law+on+Corporate+Income+Tax/544d4127-2488-4fdc-bffd-adb0195525a3>
2. *Likuma “Par uzņēmumu ienākuma nodokli” normu piemērošanas noteikumi* [tiešsaiste]. MK 14.07.2006. noteikumi. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=139741>
3. *Noteikumi par uzņēmumu ienākuma nodokļa taksācijas perioda deklarāciju un avansa maksājumu aprēķinu* [tiešsaiste]. MK 01.01.2016. noteikumi. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/ta/id/276841-noteikumi-par-uznemumu-ienakuma-nodokla-taksacijas-perioda-deklaraciju-un-avansa-maksajumu-aprekinu>

4. *Par uzņēmumu ienākuma nodokli* [tiešsaiste]. LR 01.04.1995. likums. [atsauce 25.04.2017.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=34094>

Summary

Corporate income tax is one of the direct taxes, which in 2016 constituted 5,37% of budget revenues in Latvia, and 6,14% - in Lithuania, which justifies the topicality of the study. In Latvia corporate income tax is governed by the law "On Corporate Income Tax", and in Lithuania this tax is governed by the "Law on Corporate Income Tax" too.

It should be noted that on a yearly basis corporate income tax proportion of state budget revenues in Latvia and Lithuania is poised to grow, and the author considers that this is a positive development, because it means that increases the number of companies, the existing corporate earnings and the advance tax payments.

In article has been used synthesis and analysis methods, including data collection and analysis method and grouping method. Has been created a table to visualize the research data and results. Aim of the study is to carry out the corporate income tax research, based on the existing regulatory legislation in Latvia and Lithuania in 2017.

As a result, it was found that there are several common features in the Latvian and Lithuanian legislation, with regard to corporate income tax, for example, the tax payers, taxation period, tax rate. But there are several differences, such as the nuances of rates for non-residents, depending on the type of revenue, advance payment deadlines and other particularities of the calculation of the advance payments. Also differ corporate income tax payment deadlines.

It was concluded that making advance payments in Lithuanian enterprises is more profitable, because it was calculated that at the same conditions, the amount of advances in Lithuania is lower than in Latvia.

KOKAPSTRĀDES UZŅĒMUMA SIA "VOLMĀRKOKS" MĀJASLAPAS IZVEIDES PAMATOJUMS

THE SUBSTANTIATION OF CREATING WOODWORKING ENTERPRISE "SIA VOLMĀRKOKS" HOMEPAGE

Jānis Sparāns

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, sparans21@gmail.com, +371 26183180,
Rēzekne, Latvija

Ēvalds Višķers

Mg.soc.sc., Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, evalds.viskers@rta.lv, Rēzekne, Latvija

***Abstract.** In Latvia exist a huge amount of woodworking enterprises thus the competition in the department is really powerful. While industrial brunches develop information technologies develop too. All in all it means that people start using the Internet more often. It gives opportunity for present and potential clients to receive useful information about products, enterprises and provided services without leaving home. (online) Nowadays enterprises which do not exist on the Internet environment in the near future will lose positions on the market. Novelty of the research: Created woodworking enterprise SIA "VOLMĀRKOKS" homepage*

***Keywords:** homepage creation, the principles of manufacturing, business*

Ievads

Pētījuma aktualitāte - Autori savu pētījuma darba tēmas izvēli pamato ar to, ka Latvijā kokapstrāde un mežizstrāde aizņem ievērojamu vietu Latvijas valsts ekonomikas veidošanā. Gandrīz vai katrā Latvijas novadā ir kokapstrādes uzņēmumi. Tie nodarbina tūkstošiem cilvēku. Taču attīstoties tehnoloģijām, informācija par uzņēmumiem arvien vairāk ir atrodamā e-vidē.

Raksta mērķis - Izveidot kokapstrādes uzņēmuma SIA "Volmārkoks" mājaslapu.

Uzdevumi:

1. Raksturot kokapstrādes uzņēmuma SIA "Volmārkoks" darbību
2. Aptaujas veikšana noskaidrojot uzņēmuma mājaslapas nozīmi uzņēmējdarbības attīstībā
3. Noteikt mājaslapu izveidošanas principus
4. Veikt konkurentu mājaslapu analīzi

Pētījuma metodes – aprakstošā metode, salīdzināšanas metode, loģiski-konstruktīvā metode un aptaujas metode.

Pētījuma periods – 2011. - 2017.gads.

1. SIA "Volmārkoks" darbības raksturojums

Uzņēmums SIA "Volmārkoks" ir dibināts 2011.gadā. Uzņēmums atrodas Latvijas Republikā, Riebiņu nov., "Zaseki". Uz 2017. gadu SIA "Volmārkoks" uzņēmumā ir nodarbināti 15 cilvēki. Darbības virzieni ir mežizstrāde, zāģbaļķu pārstrāde zāģmateriālos un šķeldas ražošana.

Lai veiktu ražošanas modernizēšanu un paplašināšanu uzņēmums SIA "Volmārkoks" 2013. gadā noslēdza pirkuma līgumu par ražošanas telpu iegādi no SIA "Artel plus". Šajās telpās ir 1475m² lietderīgās platības, kas pilnībā atbilst uzņēmuma ražošanas vajadzībām.

Savukārt 2017. gadā tika izveidotas divas paralēlās ražošanas līnijas, līdz ar to ražošanas apjomi palielināsies par 40%.

Uzņēmuma ieņēmumi veidojas no papīrmalkas, malkas, finierkluču, šķeldas un zāģmateriālu pārdošanas. Pamatprodukcija ir zāģmateriāli, kas sastāda 60% no apgrozījuma. 10-15% apgrozījuma veido šķeldas realizācija un pārējo malkas, papīrmalkas un finierkluču realizācija.

Galvenie sadarbības partneri: IK "Flas", SIA "Belwood", SIA "Jubergs", SIA "Preiļu Saimnieks", SIA "Tipeks", SIA "Kalni B", vairāki vietējie celtniecības uzņēmumi un privātpersonas. Neskatoties uz to, ka minētie uzņēmumi ir sadarbības partneri, tie vienlaicīgi ir

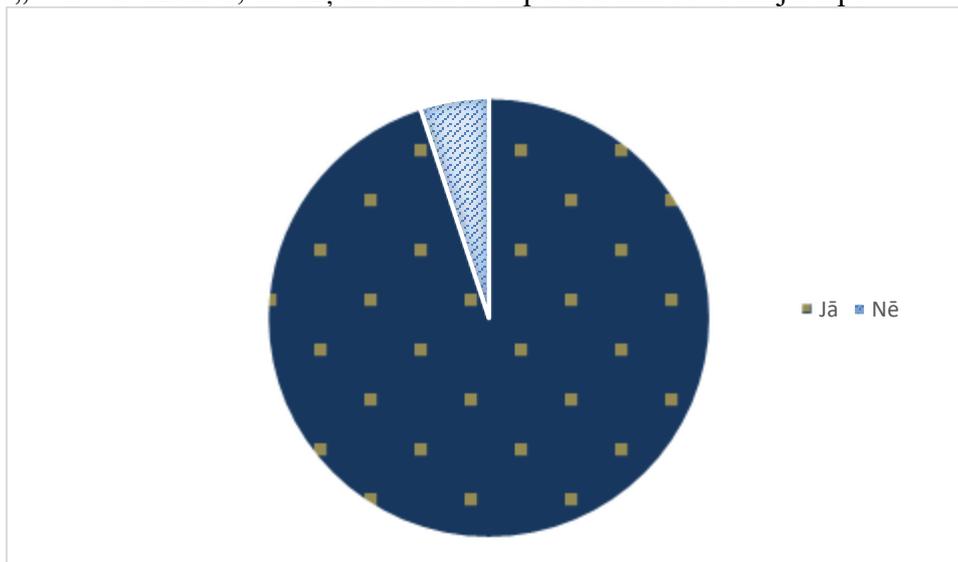
arī konkurenti savā starpā, turklāt, daļai uzņēmumu ir pieejamas mājaslapas, tādēļ pētījuma autori ir izvēlējušies veikt mājaslapas izstrādes teorētisko izpēti un veikt SIA "Volmārkoks" mājaslapas praktisko izveidi.

2. Aptaujas veikšana noskaidrojot uzņēmuma mājaslapas nozīmi uzņēmējdarbības attīstībā

Autori veica aptauju, lai noskaidrotu respondentu viedokli par uzņēmuma mājaslapas nozīmi uzņēmējdarbības attīstībā.

Pētījumā piedalījās 40 respondenti.

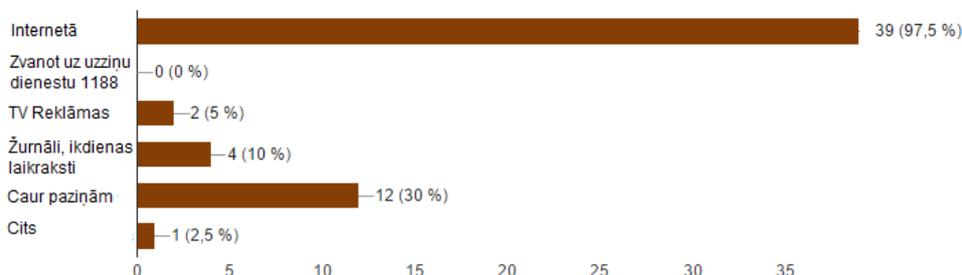
Lai noskaidrotu viedokli par mājaslapas nepieciešamību uzņēmumam, tika uzdots jautājums „Vai Jūs uzskata, ka uzņēmumam ir nepieciešama sava mājaslapa?”

1. attēls. Respondentu atbilžu sadalījums jautājumā „Vai Jūs uzskatat, ka uzņēmumam ir nepieciešama sava mājaslapa?” (autoru apkopoti dati)

Lielākā daļa, jeb 95% respondentu piekrīt, ka jā, uzņēmumam ir nepieciešama sava mājaslapa, savukārt 2 aptaujātie, jeb 5% norādīja nē.

Autori apkopo aptaujāto respondentu viedokļus uz jautājumu „Kur Jūs meklējat informāciju par sev interesējošo uzņēmumu?” tika piedāvāti tādi atbilžu varianti kā internets, žurnāli un ikdienas laikraksti, TV reklāmas, caur paziņām, zvanot uz uzzīņu dienestu 1188 un atbildes variants cits, ja sev vēlamo neatrada starp piedāvātajiem.

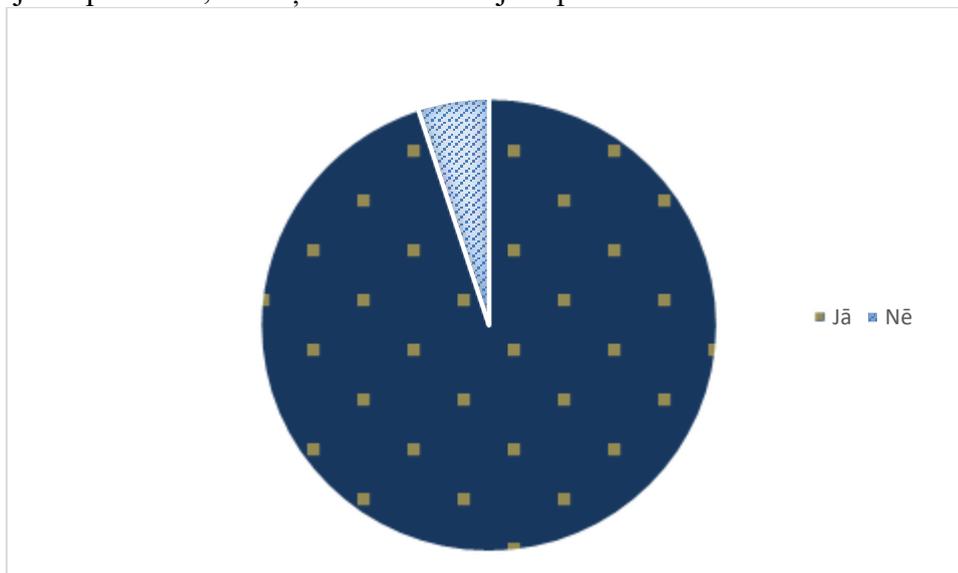

2. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kur Jūs meklējat informāciju par sev interesējošo uzņēmumu?” (autoru apkopoti dati)

Vairākums, jeb 97,5 % respondentu atzīmēja, ka sev interesējošo informāciju par uzņēmumu meklē internetā, 30% caur paziņām, 10% aptaujāto informāciju meklē žurnālos, ikdienas laikrakstos, bukletos, 5% atzīmēja, ka atrod informāciju skatoties tv pārraides,

savukārt 1 respondents atzīmēja – cits. Jāpiemin, ka neviens no respondentiem nav izvēlējis atbildžu variantu – zvanot uz uzziņu dienestu 1188.

Aptaujas anketas vienā no jautājumiem, “ Pēc Jūsu domām cilvēkiem pieaug uzticība uzņēmumam, ja tam ir sava mājaslapa?” rezultāti parāda, vai aptaujātiem respondentiem ir drošāka sajūta apzinoties, ka uzņēmumam ir mājaslapa.

3. attēls. Respondentu atbilžu sadalījums jautājumā „ Pēc Jūsu domām cilvēkiem pieaug uzticība uzņēmumam, ja tam ir sava mājaslapa?” (autoru apkopotu dati)

Arī šajā jautājumu respondenti bija gandrīz vienbalsīgi un 95% piekrīt, ka jā cilvēkiem pieaug uzticība uzņēmumam, ja tam ir sava mājaslapa.

Aptaujas rezultāti uzrāda to, ka respondenti šajos jautājumos praktiski viennozīmīgi uzskata, ka uzņēmuma mājaslapa veidos tā atpazīstamību un uzticamību.

3. Mājaslapas izstrādes principi un konkurentu mājaslapas analīze

Pastāv vairāki mājaslapu dizaina veidi, emocionālais , "flat" un "fullscreen" dizaina veidi, kā arī “adaptīvs” dizaina veids. Katrs atšķiras ar savu pielietojumu, taču var pateikt to, ka web mājaslapu izstrāde un to dizaini attīstās līdz ar tehnoloģiju attīstību, tādēļ tas, kas šodien ir pats jaunākais, jau pavisam drīz var kļūt novecojis, tādēļ autori izpētīja dažus pēdējā laikā biežāk izmantotus mājaslapu izstrādes dizaina veidus.

Izmantotās krāsas ļoti spēcīgi ietekmē vispārējo mājaslapas izskatu. Krāsu teorija tiek izmantota, lai paustu dažādas izjūtas un nozīmes. Pareizo krāsu izvēle mājaslapai ir viens no visgrūtākajiem uzdevumiem. Nevar vienkārši sarindot krāsas uz šautriņu dēļa un izmantot pirmās 4 vai 6, kam izdodas trāpīt. Dažas krāsas labi sader ar citām, dažas nē. Par krāsu teoriju vien varētu sarakstīt vairākus rakstus. (5)

Runājot par dizainiem, tad, mūsdienās palielinoties interneta lejuplādes ātrumam, arvien vairāk mājaslapu kā dizaina pamatelements tiek izmantota fotogrāfija vai video, jeb "fullscreen" dizaina veidi, kas attēloti pa visu ekrānu. Tas palīdz web lapām, kurām ir svarīgi komunicēt ar spēcīgu imidžu. (4)

Termins “adaptīvs” web dizains ir aizgūts no angļu valodas “responsive”, jeb tāds, kas pielāgojas vai adaptējas uz konkrētās ierīces ekrāna izmēram. Citiem vārdiem sakot, universāls dizains visām ierīcēm uzreiz – “visi zaķi ar vienu šāvienu.” Adaptīvs web dizains ir īpaša pieeja mājas lapas izkārtojumam un kodēšanai, kas nodrošina pēc iespējas vienkāršāku navigāciju un lasāmību ar pēc iespējas mazāku nepieciešamību skrullēt un zoomēt lapu uz plaša ierīču klāsta sākot no galda datora līdz pat viedtalrunim. (1)

Gascho Rempel un Bridges Laurie savā zinātniskajā rakstā "That Was Then, This Is Now: Replacing the Mobile-Optimized Site with Responsive Design" uzskata, ka tehnoloģijas

turpina attīstīties, viedtalruņu lietošana ir ikdiena, tādēļ responsīvais dizains ir risinājums visiem interneta lietotājiem. (Rempel, Laurie, 2013., 17.lpp.) Savukārt Bohyun Kim savā zinātniskajā darbā "Responsive Web Design, Discoverability, and Mobile Challenge" apgalvo, ka cilvēki vēlas piekļūt internetam no visām ierīcēm, tādēļ ir lieliski apzināties, ka mājaslapa pielāgojas tavas ierīces ekrāna izmēram. (Kim, 2013., 11.lpp.)

Autori izpētīja SIA "Volmārkoks" tuvākos konkurentus kuriem ir savas mājaslapas, tādus kā SIA „1111”, SIA „JUBERGS”, SIA „AGLONAS SERVISS”, u.c pēc 6 dažādiem kritērijiem, tādiem kā fona krāsa, krāsu un sadaļu skaits mājaslapā, kataloga un cenu pieejamība, kā arī valodu skaits.

Pēc pētījuma autoru domām šie kritēriji ir būtiskākie, jo izvēlēta fona krāsa un izmantotās krāsas ietekmē cilvēka vizuālo uztveri, sadaļu skaits parādā mājaslapas uzbūvi, valodu skaits norāda uz uzņēmuma akcentu piesaistīt ārvalstu sadarbības partneriem, savukārt katalogs un cenu pieejamība ļauj mājaslapas klientiem vieglāk orientēties uzņēmuma piedāvātajos produktos un pakalpojumos.

1. tabula

Izpētīto mājaslapu apkopojums (autoru sastādīta)

Mājaslapas	Fona krāsa	Krāsu skaits	Sadaļu skaits	Katalogs	Cenas	Valodas
SIA „1111”	Gaiši zaļš	2	5	Ir	Ir	2
SIA „JUBERGS”	Balts	3	6	Nav	Nav	1
SIA „AGLONAS SERVISS”	Gaiši zaļš	4	6	Ir	Nav	4
SIA „BELWOOD”	Brūna	4	5	Ir	Nav	5
SIA „DIŽMEŽS”	Balta	4	4	Ir	Nav	2
SIA „MNOGOLAT”	Brūna	3	5	Nav	Nav	4
SIA „OŠUKALNS”	Balta	3	6	Ir	Nav	4

Autori 1. tabulā ir atspoguļojuši informāciju par kokapstrādes uzņēmuma SIA "Volmārkoks" konkurentu mājaslapām. Šīs mājaslapas tika izvērtētas tādos kritērijos kā fona krāsa, krāsu skaits, sadaļu skaits, produktu kataloga esamība, cenu esamība un valodu skaits. Fona krāsu kā baltu izvēlējās SIA „DIŽMEŽS”, SIA „OŠUKALNS” un SIA „JUBERGS”, brūnu krāsu izvēlējās SIA „BELWOOD” un SIA „MNOGOLAT”, savukārt gaiši zaļu fona krāsu izvēlējās SIA „1111” un SIA „AGLONAS SERVISS”. Apskatītajās mājaslapās krāsu skaits variē no 2 – 4. Sadaļu skaits visās mājaslapās nav mazāks par 4. Savukārt kataloga nav tādiem uzņēmumiem kā SIA „JUBERGS” un SIA „MNOGOLAT”. Cenas no visiem izpētītajiem uzņēmumiem piedāvā tikai SIA „1111”. Līderis pēc valodu skaita ir SIA „BELWOOD”, kas norādā uz to, ka šis uzņēmums liek akcentu arī uz ārvalstu sadarbības partneriem.

Pētījuma autori uzskata, ka uzņēmuma SIA „1111” mājaslapa, pēc izvirzītajiem kritērijiem ir veiksmīgs piemērs, jo tajā ir vērojams minimālisma stils, kas nepārpūlē un veicina vieglu informācijas uztveri apmekletājiem, tādēļ autori izstrādājot SIA "Volmārkoks" uzņēmuma mājaslapu, par piemēru ņems vērā SIA „1111” uzņēmuma lapu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Uzņēmuma SIA "Volmārkoks" mājaslapa ir nepieciešama, jo 95% aptaujāto respondentu uzskata, ka uzņēmumam ir nepieciešama sava mājaslapa, tas nozīmē, ka cilvēki arvien vairāk izmanto internetu. Tātad neatradoties e-vidē tiek zaudēti potenciālie klienti.

2. Izveidojot uzņēmuma mājaslapu, apmeklētāji - topošie klienti un sadarbības partneri, varēs vairāk saprast ar ko nodarbojas uzņēmums un izvēlēties, vai ir vērts sadarboties ar tādu uzņēmumu.
3. Veidojot SIA "Volmārkoks" mājaslapu ir svarīgi izvēlēties mājaslapas dizaina veidu un krāsu saderību. Izvērtējot pētījuma ietvaros apskatītos dizaina veidus, autors konstatēja, ka adaptīvais dizains ir veiksmīgs izstrādes variants, jo mājaslapu ir iespējams atvērt un pārskatīt no visām iespējamajām ierīcēm.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Adaptīvs web dizains mājas lapā, [tiešsaiste] [atsauce 15.03.2017] Pieejas veids: <http://devini.com/adaptivs-web-dizains-majas-lapa/>
2. Bohyun Kim. (Aug/Sep2013). Responsive Web Design, Discoverability, and Mobile Challenge. Vol. 49 Issue 6, p29-30. 11p. [online] [cited 18.04.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
3. Gascho Rempel, Bridges Laurie. (Dec,2013). That Was Then, This Is Now: Replacing the Mobile-Optimized Site with Responsive Design. Vol. 32 Issue 4, p8-24. 17p [online] [cited 19.04.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
4. Kas aktuāls web dizainā, [tiešsaiste] [atsauce 15.03.2017] Pieejas veids: <http://www.monday.lv/kas-aktuals-web-dizaina/>
5. Noskaņa un krāsu izvēle, [tiešsaiste] [atsauce 15.03.2017] Pieejas veids: <http://webdizaini.lv/lv/dizains/noskana-un-krasu-izvele>

Summary

Enterprise location in the Internet and creation of the homepage takes important place into the successful development of the business. Even now the competitors of enterprise SIA "Volmārkoks" had worked out homepages that for sure are affecting the choice of a client, which is positive for one or another enterprise. Therefore it is really important that the website should be visual attractive for present and potential clients. The results of the research reveal fact that enterprises which do not exist on the Internet environment and are not developing in the future will lose positions on the market. The reason is that nowadays the Internet became a huge part of people's everyday routine. People are using this for searching necessary information and shopping online without leaving their home.

ZEMES TIRGUS UN TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENČU MIJIEDARBĪBA

THE INTERACTION OF LAND MARKET AND ECONOMIC DEVELOPMENT TENDENCIES

Sintija Slavika

B.oec., Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, sinty36@inbox.lv, +371 26376155,
Rēzekne, Latvija

Jelena Volkova

Mg.oec.,lektore, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Jelena.Volkova@rta.lv, +37126481448,
Rēzekne, Latvija

Aija Čerpinska

Mg.soc.sc., lektore, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. Aija.Cerpinska@rta.lv,
+37126468837, Rēzekne, Latvija

Abstract. *In the research are discovered land market specificity and development trends, are determined influencing factors of the economy and factors of land market development trends, which can influencing the process in Latvian economy. In conclusion, there are forward proposals for future of land market and economy development in Latvia.*

Keywords: *land market, economic development trends.*

Ievads

Visa nekustamā īpašuma pamatā ir zeme. Svarīgi ir izprast, ka zeme ir resurss, bez kura nebūtu iespējama pasaules ekonomiskā un sociālā attīstība. Zemes tirgus attīstības līmenis lielā mērā ietekmē katras valsts funkcionēšanu gan ekonomiskajā, gan sociālajā jomā.

Pētījuma mērķis ir noteikt tendences zemes tirgū Latvijā un pierādīt zemes tirgus un tautsaimniecības attīstības tendenču mijiedarbību.

Darba gaitā tika pielietotas aprakstošā metode zemes tirgus attīstības izpētei, grafiskā metode tika pielietota, lai varētu saskatīt LIZ cenu un dažādu tās ietekmējošo faktoru mijiedarbību noteiktā laika periodā.

Pētījuma novitāte: Tika izpētīta valsts tautsaimniecības attīstības saistība ar zemes tirgus tendencēm, kā arī noskaidrots, kādas ekonomikas izmaiņas turpmāk varētu iespaidot zemes tirgus darbības virzienus.

Zemes tirgus kā nekustamā īpašuma tirgus sastāvdaļas specifika

Zeme ir svarīgākais nekustamā īpašuma objekts un tautsaimniecības elements, jo zemes tirgus ir gan īpašumtiesību objekts, gan arī resurss, kas veido un attīsta sabiedrību, nodrošina tās funkcionēšanu un sociālo aizsardzību. Zemei piemīt lielākā daļa no nekustamo īpašumu iezīmēm, bet galvenā zemes atšķirība ir tās neatjaunojamība un ekspluatācijas termiņa neesamība. Nekustamā īpašuma tirgus ir ļoti specifisks un atšķiras no pārējo preču tirgus.

Nekustamā īpašuma piedāvājums īstermiņā ir gandrīz pilnīgi neelastīgs jeb nemainīgs neatkarīgi no cenu svārstībām, ko nosaka celtniecības temps. Starp pieprasījuma pieaugumu un tam atbilstoša piedāvājuma parādīšanos tirgū var paiet vairāki mēneši vai pat gadi. Līdz ar to īstermiņā nekustamā īpašuma cenas nosaka pieprasījums: palielinoties pieprasījumam, palielinās arī cenas un tas ir īpaši labi novērojams Latvijā. Savukārt ilgtermiņā piedāvājums ir elastīgs, līdz ar to cenu līmeni nosaka abu faktoru (pieprasījuma un piedāvājuma) mijiedarbība. (Pabērza, 2003.g., 25.febr.)

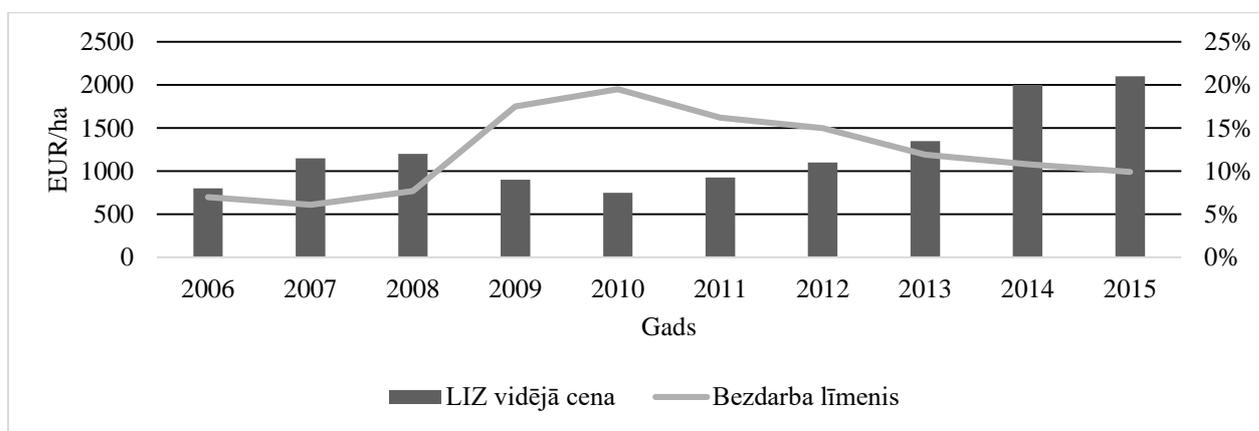
Nekustamais īpašums parasti paredzēts ilgtermiņa lietošanai, un tā vērtība laika gaitā pakļauta dažādu apstākļu radītām svārstībām. Nekustamā īpašuma vērtību nosaka dažādi faktori, kuri ir ārpus vērtējamā īpašuma robežām un paaugstina vai pazemina īpašuma vērtību gan tiešā, gan netiešā veidā. Laika gaitā notiekošās vērtību svārstības ir vispārēju vai specifisku ekonomisko un sociālo parādību iedarbības rezultāts.

Faktori, kuri atspoguļo zemes tirgus un tautsaimniecības attīstības tendenču mijiedarbību

Sociālie faktori ir vieni no svarīgākajiem apstākļiem, kas spēj ietekmēt zemes un visu nekustamo īpašumu tirgu kopumā.

Musdienās patērētāju sabiedrība īsti nepakļaujas ekonomikas teorijā atspoguļotajām likumsakarībām, jo pieprasījuma intensitāti ietekmē nevis ekonomiskie apstākļi, bet gan psiholoģiski un sociāli procesi. Pieprasījumu pārāk spēcīgi ietekmē patērētāju ekonomiskais optimisms, kas saistīts ar patērētāju nākotnes ienākumu pašvērtējumu un tendenci optimistiski uzņemties lielākas kredītu saistības.

Zemes tirgu būtiski ietekmē iedzīvotāju migrācija uz citām pasaules valstīm. Iestājoties Eiropas Savienībā, Latvijai radās plašas iespējas starptautiskajā darba tirgū, kas ietekmēja darbaspēka migrāciju no Latvijas, atalgojuma līmeni visā tautsaimniecībā kopumā un veidoja darbinieku deficītu atsevišķās profesijās. Šie procesi arī ietekmēs Latvijas ekonomisko attīstību nākotnē. (Skribans, 2010., 189.lpp.)

1.attēls. Nodarbinātības līmenis un LIZ vidējā cena Latvijā no 2006. gada līdz 2015.

gadam (autoru veidots), (Pārskats par kadastrālo..., 2014, Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības...) (%), EUR/ha)

1. attēls parāda, ka pastāv apgriezta sakarība starp LIZ cenām un bezdarba līmeni. Palielinoties bezdarba līmenim, samazinās LIZ cenas. Visaugstākais bezdarba līmenis ir vērojams 2010. gadā, tas valstī vidēji sasniedza 19,5% un LIZ vidējā cena valstī šajā gadā ir vismazākā - 750 EUR. Tas nozīmē, ka bezdarba līmenis ietekmē zemes cenas, jo iedzīvotāj un pirkstspēja samazinās, līdz ar to samazinās pieprasījums, kas izraisa zemes cenu samazināšanos. Protams, šos apstākļus izraisīja ekonomiskā krīze, kas ietekmēja gan valsts sociālo attīstību, gan arī nekustamo īpašumu tirgu.

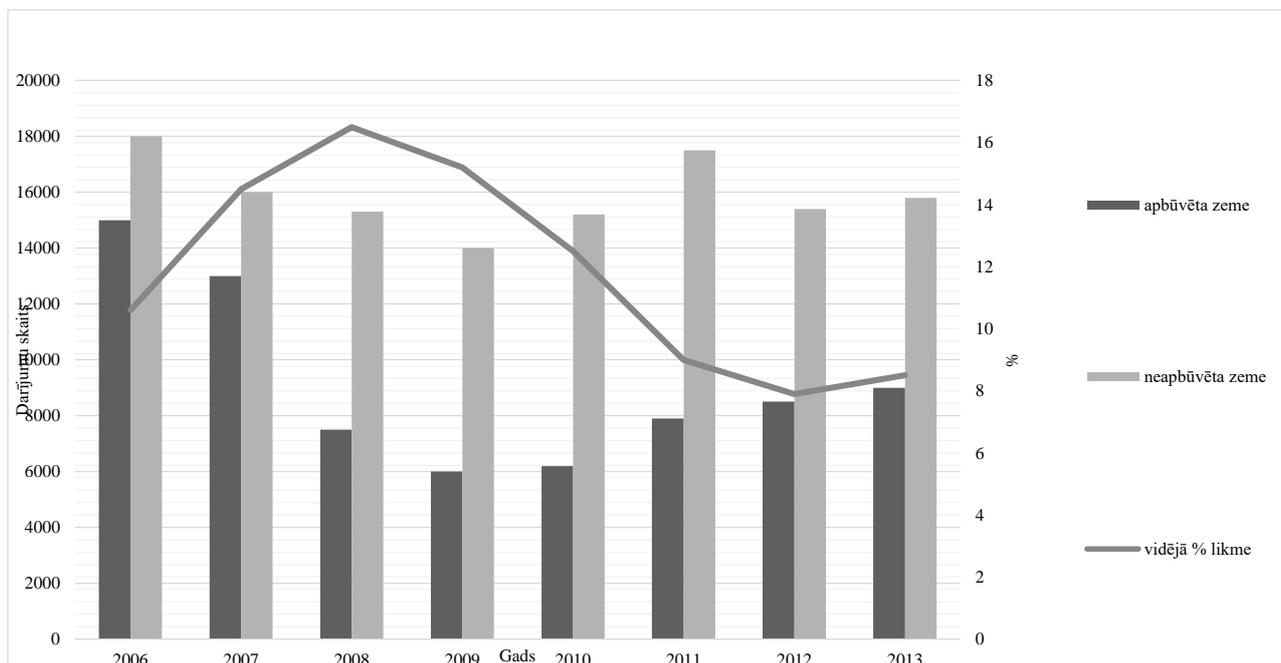
Jebkuras valsts nekustamo īpašumu tirgus ir jūtīgs pret izmaiņām ne tikai visā pasaulē, bet arī pret izmaiņām valstī. Visi šie virzošie spēki ir savstarpēji saistīti, viena faktora izmaiņas izraisa pārējo faktoru novirze. Ekonomikas globalizācija ir viena no noteicošajām pasaules attīstības likumsakarībām, kas būtiski ietekmē arī nekustamā īpašuma tirgu. (Пукьянсков, 2012., p.207.-214.)

Ekonomikas "pārkaršana" jeb nesamērīgi straujā ekonomikas izaugsme no 2005. līdz 2007. gadam bija saistīta ar nekustamā īpašuma tirgus pārāk straujo attīstību, ko lielā mērā stimulēja arī banku liberālā kreditēšanas politika. Reizē ar cenu korekciju nekustamā īpašuma tirgū, samazinājās arī pirkuma darījumu skaits un samazinājās kreditēšana. (Nekustamā īpašuma tirgus pārskats, 2015)

Kredītu tirgos būtiska problēma ir asimetriskā informācija. Ķīla atrisina šīs informācijas trūkuma problēmas, jo laba ķīla (t.i., viegli novērtējama un pārvaldāma) būtiski samazina kreditora zaudējumus, ja kredīta ņēmējs nespēj kredītu atdot, un kavē aizņēmēja vēlmi uzņemties pārmērīgu risku, jo tam ir ko zaudēt. Nekustamā īpašuma tirgus attīstību noteicošs faktors šobrīd un arī turpmāk būs banku kredītpolitika, jo, ja nav nepieciešamā finansējuma, arī tirgus nevar tālāk attīstīties. (Vītola, 2010.)

Kā redzams 2. attēlā, paaugstinoties procentu likmei, samazinās kopējo darījumu skaits. Pirms krīzes gados procentu likme bija sasniegusi vislielāko atzīmi.

2.attēls. Darījumu ar apbūvētu un neapbūvētu zemi skaits, vidējā svērtā procentu likme

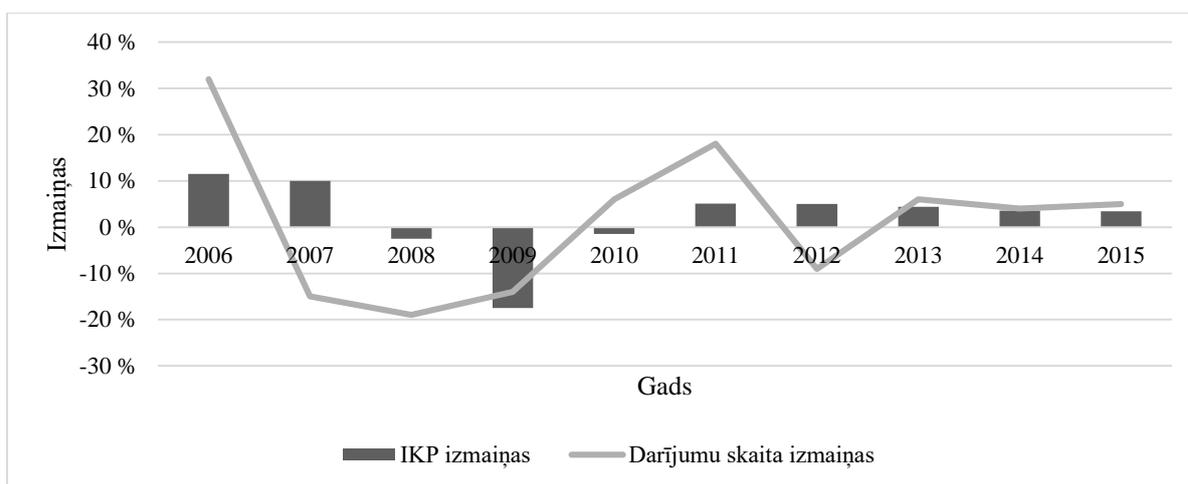
izsniegtajiem ilgtermiņa kredītiem kredītiestādēs Latvijā no 2006. līdz 2013. gadam (autoru veidots) (Pārskats par kadastrālo..., 2014., Banku rādītāji.).

No 2006. līdz 2008. gadam kredītu procentu likme strauji pieauga, 2008. gadā sasniedzot visaugstāko rādītāju- vidēji 16,5%, kas saistās ar nekustamā īpašuma “burbuli”. Šajā periodā redzams, ka samazinājās darījumu skaits gan ar apbūvētu, gan neapbūvētu zemi. Sākoties ekonomiskajai krīzei, turpinājās samazināties darījumu skaits ar zemi, gan arī strauji saruka vidējā kredītu procentu likme, kas turpināja samazināties līdz pat 2012. gadam. Samazinoties kredītu procentu likmei, tika stimulēts pieprasījums, kredīti kļuva lētāki, tāpēc šajā periodā vērojams darījumu ar zemes vienībām skaita pieaugums. Procentu likmes ietekmē gan pasaules, gan Eiropas un Latvijas politiskā un ekonomiskā situācija.

Svarīgs ekonomiskais fakts, kas ietekmē zemes vērtību, ir maksājami nodokļi. Stabila un nemainīga nodokļu sistēma veicina nekustamā īpašuma tirgus attīstīšanos. Autori uzsver, ka nodokļu paaugstināšanās palielina izdevumus zemes uzturēšanai. Tas ir viens no nekustamā īpašuma tirgus svārstības iemesliem.

Nodokļu sistēma ir fiskālais un regulējošais instruments, kuru valstis izmanto nodokļu budžeta ieņēmumu nodrošināšanai, ienākumu pārdalei, importa un eksporta ietekmēšanai, iekšējai tirgus aizsardzībai, kā arī ekonomisko aktivitāšu stimulēšanai un ierobežošanai. Nodokļi pieder pie valsts ekonomiskās politikas saimnieciskā mehānisma netiešiem instrumentiem. Latvijai kļūstot par ES dalībvalsti un pastāvot vienotam iekšējam tirgum, ir būtiski, lai notiktu veiksmīga funkcionēšana, lai nodokļi neierobežo brīvo preču, pakalpojumu, kapitāla kustību, kā arī lai neizkropļo konkurenci. (Ābika 2008., 10.lpp.)

3. attēls parāda, kā darījumu skaits ar zemi mainījies līdz ar IKP izmaiņām. No 2008. līdz 2010. gadam ir vērojams straujākais gan IKP, gan darījumu skaita ar zemi kritums. 2009. gadā IKP ir samazinājies par 17,5 %. Darījumu skaits, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, viszemākais ir bijis 2008. gadā- samazinājies par 19 %.

3.attēls. **IKP un darījumu ar apbūvētu un neapbūvētu zemi skaita izmaiņas no 2006. gada līdz 2015. gadam** (autoru veidots) (Iekšzemes kopprodukts) (%)

Viens no faktoriem, kas veicina LIZ cenu paaugstināšanos, ir ārzemju zemes pircēju iesaistīšanās Latvijas tirgū. Īpaši aktīvi ārzemnieku darījumi ar zemi vērojami pēc iestāšanās Eiropas Savienībā no 2004. līdz 2007.gadam. Ārvalstnieku īpašumā esošo nekustamo īpašumu īpatsvars raksturo ārvalstnieku ietekmi uz tirgu ilgstošākā laika periodā.

47 % no kopējā LIZ apjoma 2016.gadā pieder citu valstu pilsoņiem. Vislielākais LIZ apjoms pieder Zviedrijai- 17 %, un Dānijai - 15 %.(Nekustamā īpašuma tirgus...2016.)

Investēšanas esamība Latvijas tautsaimniecībā saistāma ar uzturēšanās atļaujām, kas nosaka, ka, ieguldot līdzekļus Latvijas ekonomikā, ir iespēja saņemt termiņuzturēšanās atļauju. No vienas puses tas pozitīvi ietekmē Latvijas tautsaimniecību, kas saskaņā ar Latvijas Bankas aprēķiniem, dod aptuveni 1,5 % no iekšzemes kopprodukta. Taču svarīga ir arī reālā situācija, kad, nepilsoņi iegādājas zemi tikai tāpēc, lai saņemtu atļauju uzturēties valstī, kā arī saņemt maksājumus par zemi. LIZ tiek nopļauta, taču netiek izmantota lauksaimniecībā. Tas rada neekonomisku saimniekošanu valstī, jo pilnvērtīgi netiek izmantoti visi valstī esošie resursi.(Blūzma, 2015.)

Autores uzsver, ka Latvijā ir daudz LIZ, kas pieder ārvalstniekiem un netiek efektīvi izmantotas. Tas rada tādu situāciju, kurā saimniecības, kuras reāli vēlas paplašināt savus ražošanas apjomus, nespēj to izdarīt, jo zeme pieder kādam ārvalstniekam, kurš to ir iegādājies tikai termiņuzturēšanās Latvijā dēļ. Lai mainītu situāciju, 2015. gada 14. janvārī Saeima pirmajā lasījumā pieņēma grozījumus Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, paredzot sodīt personas, kuras nopērk LIZ, bet neizmanto to lauksaimnieciskajā ražošanā. Grozījumi paredz, ja LIZ nesāk izmantot gada laikā pēc zemes iegādes un neizmanto arī turpmāk, un zemi pirms tās iegādes bijusi pieteikta vienotajam platības maksājumam vai tiešajam maksājumam, tad vainīgajam fiziskajām personām paredzēts brīdinājums vai naudas sods no 360 līdz 700 EUR, bet juridiskajām personām- no 720 līdz 1080 EUR. Ja iegādāto LIZ nesāk izmantot triju gadu laikā un neizmanto arī turpmāk, un zeme pirms tās iegādes nav bijusi pieteikta vienotajam platības maksājumam vai tiešajam maksājumam, īpašniekam varēs izteikt brīdinājumu vai uzlikt naudas sodu: fiziskajām personām no 180 līdz 360 EUR, bet juridiskajām personām no 360 līdz 720 EUR. (Dzedulis, 2016., 8.-9.lpp.)

2014. gada 1. novembra likuma „Par zemes privatizāciju lauku apvidos” grozījumi nosaka stingrākas prasības pircējiem: lauksaimniecības izglītību vai lauksaimniecības darba pieredzi, kā arī rakstisku apņemšanos turpmākos 3 gadus izmantot zemi lauksaimniecībā. Prasības neskar vien tos iedzīvotājus, kuri grib iegādāties līdz 10 ha zemes. Savukārt uzņēmumi bez ierobežojumiem var nopirkt tikai līdz 5 ha zemes. Citu ierobežojumu starpā pircējiem jāsaņem vietējās pašvaldības īpaši izveidotu komisiju atļaujas. (Dzedulis, 2016., 10.lpp.)

Autores secina, ka turpmāko gadu laikā ir gaidāms LIZ cenu pieaugums. Tas saistīts gan ar ārzemju pircēju interesi par LIZ Latvijā, gan arī ar Attīstības finanšu institūcijas ALTUM

pieāvājajiem finanšu aizdevumiem zemes iegādei. Ierobežojumi LIZ iegādei iespaidos jauno saimniecību attīstību, tādējādi ierobežojot lauksaimniecības attīstību kopumā. Noteiktie naudas sodi par LIZ neizmantošanu nav pietiekoši lieli, lai nopietni iespaidotu ārzemju pircēju vēlmi iegādāties zemi Latvijā. NĪN paaugstināšanās veidos situāciju, kurā daudzas mazas saimniecības nodokļu sloga dēļ būs spiestas pārdot savus īpašumus. Latvijas Republikas Saeimai būtu jāatceļ grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos", kas nosaka, ka, lai nopirktu LIZ vairāk kā 10 ha, ir jābūt lauksaimniecības izglītībai vai darba pieredzei. Grozījumi būtiski ietekmē jauno saimniecību veidošanos, kā arī palielinās gadījumu skaitu, kad īpašums pieder kādai personai tikai juridiski. Palielinās starpnieku skaits darījumos ar LIZ, kas palielinās reālā zemes apsaimniekotāja risku ciest zaudējumus no negodīgas starpnieka rīcības.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Ābika, L. (2008). Nodokļi un to ietekme uz ekonomiskas attīstību Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika.* (737.sēj.). Rīga: Latvijas Universitāte, 10.lpp.
2. Blūzma, O. (2015). Latvijas „zelta vīzas”- risinājums īstermiņa. Kas pēc tam? <https://www.makroekonomika.lv/latvijas-zelta-vizas-risinajums-istermina-kas-pec-tam>, sk.07.05.2017.
3. Dzedulis, Z. (2016.g. febr.). Zemei pircēju vairāk nekā pārdevēju. *Agro Tops.* Februāris, 8.-9.lpp.
4. Latio. (2012). *Nekustamais īpašums Latvijā 1991.-2012.* Latio,15.lpp.
5. Pabērza, A. (2003.g., 25.febr.). *Nekustamais īpašums: stabils un pievilcīgs ieguldījums.* <http://www.db.lv/laikraksta-arhivs/citas/nekustamais-ipasums-stabils-un-pievilcigs-ieguldijums-332250>, sk.08.04.2016.
6. Skribans, V. (2010). Darbaspēka migrācijas ietekme uz darba tirgu Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti,* (758.sēj.). Rīga: Latvijas Universitāte, 189.lpp.
7. Valsts zemes dienests. (2016). *Pārskats par kadastrālo vērtību bāzes izstrādi 2016. gadam.* http://www.vzd.gov.lv/files/kopejais_2016.pdf, sk.12.04.2017.
8. Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. *Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības un bezdarba līmenis.* http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__nodarb/NB0020.px/table/tableViewLayout1/?rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe, sk.12.05.2017.
9. Vītola, K. (2010). *Latvijas nekustamā īpašuma tirgus ietekmes uz tautsaimniecību ekonometriskais novērtējums.* Promocijasdarbs. Latvijas Universitāte, 24.lpp. https://dSPACE.lu.lv/dSPACE/bitstream/handle/7/5049/16741-Kristine_Vitola_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y, sk.12.05.2016.
10. Valsts zemes dienests. (2016). *Pārskats par kadastrālo vērtību bāzes izstrādi 2016. gadam.* http://www.vzd.gov.lv/files/kopejais_2016.pdf, sk.12.05.2017.
11. Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. *Banku rādītāji.* http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/arhivs/arhivs__ikgad__banku/BR0010.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0, sk. 14.04.2017.
12. Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. *Iekšzemes kopprodukts.* http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/ekfin/ekfin__ikgad__ikp/IK10_0010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0, sk.14.04.2017
13. Valsts zemes dienests. (2015). *Nekustamā īpašuma tirgus pārskats.* http://kadastralavertiba.lv/wp-content/uploads/2016/03/Kreditesana_-_parskats_preciz_publicets.pdf, sk. 12.05.2017.
14. Valsts zemes dienests. (2016). *Nekustamā īpašuma tirgus pārskats. Lauku zemes tirgus pārskats.* http://www.vzd.gov.lv/files/liz_parskats_2_08092016.pdf, sk.06.01.2017.
15. Пукьянсков, А.М. (2012). Возрастающая зависимость рынка недвижимости от глобальных факторов. *Bulletin of PNU., vol.25, Issue 2,* p. 207-214. Retrieved April 14, 2014 from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=82234526&site=ehost-live>

Summary

The authors had proved that there are interactions between land market and economic development tendencies. The land market had been explored as the object of ownership, and as a resource that create and develop the society and ensures its functioning and social protection. The land market is significantly impact by population migration, foreign ownership, the taxes policy and there are inverse correlation between the prices of agricultural land and the unemployment rate.

MARKETING OPPORTUNITIES IN THE MEDICAL TOURISM DEVELOPMENT

MĀRKETINGA IEPSPĒJAS MEDICĪNISKĀ TŪRISMA ATTĪSTĪBĀ

Claudia Spanka

Worms University of Applied Sciences, claudiaspanka@gmx.net, +491 7656881210
Worms, Germany

Scientific Supervisor: **Irena Silineviča**, Dr.sc.ing. professor

***Abstract.** Due to the demographical changes and the currently booming health industry, the medical tourism sector has a great future potential. This paper provides an analysis about the medical tourism market itself and gives an insight in the field of marketing opportunities in the medical tourism development. Therefore, to give a basis for the further development of marketing strategies, the consumer behaviour will be analysed. In addition, a theoretical overview about used and useable Marketing methods in the medical tourism industry will be out-lined. The used scientific methods within this research work are as the following: content analysis, graphical analysis and synthesis, reference methods, logical and abstract constructive methods.*

***Keywords:** development, international health care, marketing opportunities, medical tourism*

1. Introduction

Due to demographical changes, the health industry expects an enormous growth in the current and coming decades. The insurance of the own fitness and health gets more and more important in developed, but also in developing countries. The continuous globalization leads to a worldwide health care system, which provides the basic framework for international travel due to medical reasons. The field of medical tourism has a low knowledge level until today and therefore offers several research possibilities. The research problem of the following article can be defined as Marketing in medical tourism and is closely connected with the aim, which is the Research of marketing opportunities in the medical tourism development.

The hypothesis is, that the marketing opportunities within the medical tourism development are not fully exhausted yet. To evaluate this thesis, the article will fulfil several tasks, which are described in the following:

- To analyse the consumer behaviour to achieve a basis for the development of marketing strategies
- To give a theoretical overview about used and useable marketing methods in the medical tourism industry

Therefore, the object of the research paper can be defined as medical tourism. The consumer behaviour within the medical tourism industry and the opportunities in terms of marketing strategies are part of the research's subject. The used methods are as the following: content analysis, graphical analysis and synthesis, reference methods, logical and abstract constructive methods. The theoretical basis consists of scientific research and articles, statistics of the European Union, Canada and the United States of America, periodicals and general literature in the field of business administration, economics, marketing management and tourism. The research took place between January and May 2017.

2. Consumer behaviour

The knowledge about the consumer behaviour in the medical tourism industry is essential and the basis for the development of an appropriate Marketing strategy and the possible evolution of opportunities within this field. Firstly, reasons and aims, which trigger medical tourists will be described and completed by an overview about the nature of the existing medical tourism demand. Furthermore, the travel process, which leads to an explanation of the development of consumer demands and the final decision making, will be analysed.

2.1 Nature of medical tourism demand

In the following, a brief overview about the nature of the medical tourism demand will be given by analysing its key elements:

- **Offer:**

Generally, a medical trip contains of two parts, the treatment and the holiday part, which can be combined flexible depending on the necessary procedure. Even though all medical issues can be treated internationally, there are four major groups, in which most treatments can be divided: illness, cosmetic surgery, dental care and eye-treatments (Danell, Mugomba, 2007, pp.17).

- **Social Aspects:**

A rise of the medical tourism industry can cause an increase of revenues and a positive and international image for the destination (Herrick, 2007, p.5). Nevertheless, the structure of the medical tourism branch leads to a discussion, which features, if international patients are taking away the facilities for an advanced domestic healthcare (Danell, Mugomba, 2007, pp.17). According to Tarun Khanna, professor from the Harvard Business School, both scenarios are not related with each other, which is expressed in the following quote:

“The assumption seems to be that if medical tourism was banned, the doctors in question who were catering to wealthy patients would suddenly, as a practical matter, move to a village. It takes a different set of individuals, a different set of infrastructure circumstances to create that scenario.”, (Lagace, 2007)

Therefore, medical tourism does not need to be limited due to social reasons related to the domestic health care system and can, in some cases, even improve the infrastructure and facilities within a certain country.

- **Legal framework:**

While analysing medical tourism in a world based context, it becomes clear that a lack of appropriate legislations is existing. Especially for patients without health insurance, possible complications after a treatment in a foreign hospital can lead to serious financial and health problems.

Furthermore, problems can arise, when future patients need to apply for a visa to visit the chosen medical tourism destination, as the tourist-visa normally doesn't fulfil the regulations of a trip due to medical reasons. To avoid the complications of visa-regulations, some countries, as for example India, started to issue “medical visa”.

General regulations and legislation need to be developed to guarantee standards and terms in all medical tourism destinations and within all companies and suppliers, who are related to this industry. As the human health is a very sensitive subject, it is from high importance to ensure the professionalism within this tourism niche.

- **Infrastructure:**

The infrastructure in a medical tourism destination consists not only of the availability and quality of the medical service, but relies also on the local community, medical advances in the accessible technology and human resources, especially in terms of medical staff.

Specifically, in developing countries, one of the key supporter of the medical tourism industry has to be the local government, which needs to invest in facilities, but even more important, in human capital and image building. For a further growth, the access to medical tourism supplier should be eased and the logistic system must run smoothly.

In already highly developed countries, the current trend is vis-versa. Countries as Switzerland, the United Kingdom or Norway are seeking for a privatization of the health-care sector, which generally leads to higher efficiency and at the same time, higher costs.

- **Distribution:**

In the medical tourism branch exist two possible ways of distribution: through intermediaries or directly from the supplier to the customer. As intermediaries normally charge a surplus or an additional fee, it is necessary to explain the value behind the function of an intermediary. Generally, they fulfil the tasks of generating a local availability of a certain service and package and gather these services. Intermediaries usually operate from the home country of the consumer and can therefore create an atmosphere of trust. In terms of direct distribution, the supplier often cooperates with local tourism services in the destination to be able to offer a complete medical tourism product, consisting of medical and leisure parts. Patients will only choose a destination and accordingly a supplier, which can communicate trust and quality successfully (Danell, Mugomba, 2007, pp.17).

2.2 Travel process

Before medical tourists are travelling, a period of planning and research takes place, which can be described by the term Pre-Trip. The process of Pre-Travel can be divided into the steps motivation and research. The motivation for medical tourism can mainly be found in unmet healthcare needs at home. High costs and dissatisfaction with the health care system, which is provided domestically are the key drivers for medical tourism. Furthermore, most medical tourist experience the possibility to travel to a foreign country as appealing (Casken, Eissler, 2013).

While the patient need to find the Motivation for travelling abroad within their personal environment, which is highly related to national health care systems, the research part depends more on medical tourism supplier. Possible future consumer use newspapers, Internet, radio, books, but especially personal contacts and references to research about medical tourism (IUBH, 2016, p.6). Foreign treatments are only chosen, if enough information about the treatments, prices and expected quality are provided before the trip. Without these information, possible future clients will not even evaluate foreign health care as an option. Medical tourism supplier need to be visible on an international platform to be considered from foreign patients. A strong marketing is therefore highly necessary (Carrera, Runnels, 2012).

One of the key aspect for a successful medical journey, which can be influenced by the supplier, is the communication, which is closely related to the reassurance during the trip. The transparency before, during and after needs to be ensured, to create a safe environment for the patient. It is necessary to provide clear and understandable information about the expiration and the cost structure. Furthermore, it is from high importance to ensure that the patient feels safe and in good hands. In this context, it is helpful to keep language barriers as minimal as possible and to employ employee friendly and competent staff (IUBH, 2016). Follow-up care and advise from the side of the supplier is highly important for the success of the treatment and the wellbeing of the patient. A good relation with domestic health care supplier can support the process and ensure that it is running smoothly (Casken, Eissler, 2013).

Generally, the process shows, that a clear presence of the supplier is necessary during all steps. Key elements for a satisfied customer are transparency and a clear communication, which can even attract further patients and create a positive image by itself.

3. Marketing methods in medical tourism

By using marketing methods, supplier can understand the demand of future clients and are able to present the own product accordingly. Consequently, the marketing concept is one of the key elements of every business strategy. The difficulty in promoting the sensible health sector can be seen in the high amount of existing consultancies and Public Relation agencies, which are settled in the industry.

Generally, the medical tourism industry consists of three different actors on the supplier side, the clinics and hospitals, the intermediaries and the destination itself. Therefore, the medical tourism marketing concept is diversified, as destinations, treatments or bundled medical trips are promoted differently and separately. The marketing concept, which can lead to a change of

the image and therefore cause a higher demand, was developed by Freyer and consists of five parts (Freyer, 2011, p.349):

- **Cooperation**

A cooperation can be understood as a voluntary collaboration between two or more partners. In terms of medical tourism marketing, cooperation face an increasing importance, as personal and financial resources can be bundled and therefore synergies can occur (Freyer, 2009, p.536). To support a growth of international patients, it is necessary to build cooperation across the border. With an international network of European experts, a destination can present itself as a high quality medical tourism destination. As health care is a very sensitive topic, future patients mainly rely on personal recommendations. Therefore, supplier need to build strong collaborations on the one hand and satisfy further patients due to high quality- and service-level on the other hand to create a positive feedback through testimonials.

- **Digital and Printed Media**

Several possibilities to combine marketing methods within printed and digital media are existing. Options can include brochures, poster, radio or TV spots, branding, the use of social media and further more (Freyer, 2009, p.610).

As typical for the advertisement of tourism products, the actors within the medical tourism industry mainly focus on event marketing (**promotion**) or print media, as for example scientific journals or even aircraft magazines. As well, documentaries, shown on TV, can cause a higher interest in the branch. Especially hospitals use advertisement to strengthen their professional image. Therefore, the education background and experience of the staff might be published. In addition, appealing factors, as the possible combination with leisure and tourism or the exotic character of a destination is underlined to show the positive sides of seeking healthcare across borders (Danell, Mugomba, 2007, pp.17).

- **Personal Sales**

Positive effects of personal sales are, that central information can be given and it is possible to react directly to upcoming problems. If this is the case, Personal Sales can improve the image of a tourism product rapidly (Bieger, Beritelli, 2013, p.187).

Personal Sales outside of a destination can only be realised with the help of partners, therefore the aspect of Personal Sales is strongly related with international cooperation. It is necessary to build strong networks with foreign travel agencies and medical tour operator to ensure the possibility of Personal Sales in the country of origin of future patients.

- **Promotion**

Methods within promotion are time limited and action orientated. Results of these methods take place directly on the point of sales (Freyer, 2009, p.610). One of the key promotion elements are the visits of foreign exhibitions or trade fairs and the use of event marketing (Holzbauer, 2010, p.290). For the future, it might be useful to present a health destination, hospital or an intermediary at international travel fairs, as the ITB (Internationale Tourismus-Börse, biggest travel fair in the world). Furthermore, the participation on health trade fairs and exhibitions should be expanded. It is necessary to include all branches of the medical tourism industry in this kind of presentations to ensure an overall insight and transparency for the customer. Therefore, all supplier need to work closely together to let synergy effects occur and to increase the positive reflection of the image on all actors within a certain field.

- **Public Relations**

Public Relations have the function to inform and to convince. Therefore, these actions should lead to an improved image in the long term. If public relation methods are used correctly, the trust in information and the image itself can be strengthen (Gerke, 2007, p.290). Possibilities for the use of public relation methods are for example press releases, which can occur for an event or an exhibition. A further Public Relation method is the organization of Fam Trips (Freyer, 2009, p.612). In best case, Fam Trips lead to a positive report about the destination and the current offer. As the report is given from an unconcerned person, the information seems to be very trustfully and transparent (Cole, 2000, p.292). In terms of medical tourism, the

organization of fam trips could include the invitation of foreign experts, as doctors or foreign employees in the health industry.

In conclusion, the current situation in terms of marketing concepts within the medical tourism industry and its destinations is diversified. To attract customers, intermediaries, supplier and the local government need to work closely together.

Furthermore, a lot of possible marketing methods are existing, which can support and push the demand for a medical tourism product. Medical tourism supplier need to keep in mind, that the human health is a very sensitive topic. Therefore, the positive feedback of testimonials and foreign medical specialists is the key to every successful marketing concept. Only with the support of foreign experts and patients it is possible to build a trustworthy marketing strategy. This strategy can be supported by the methods mentioned above, which should be chosen and used carefully. Like that, a presence and availability in the international market can be achieved, without overwhelming a possible future patient.

4. Conclusion

In conclusion, the great potential of the medical tourism market is undisputed. The aim of the research work is to concentrate on the research of marketing opportunities in the medical tourism and therefore to provide the theoretical knowledge for a further analysis and development.

The main findings of the research paper are presented in the following:

1. Medical tourism does not need to be limited due to social reasons related to the health care system and can even improve the infrastructure and facilities within a certain country.
2. While highly developed countries are seeking for a privatization of the health-care sector, developing countries need a strong support of the government for the creation of a medical tourism industry.
3. Possible future consumer use newspapers, Internet, radio, books, but especially personal contacts and references to research about medical tourism.
4. The situation in terms of a Marketing concept is diversified, as destinations, intermediaries and clinics promote themselves differently and separately. A close connection between all actors within the industry is necessary.
5. Medical tourism supplier need to keep in mind, that the human health is a very sensitive topic. Therefore, the positive feedback of testimonials and foreign medical specialists is the key to every successful marketing concept.

As the existing situation in terms of marketing within the industry is inhomogeneous, a structured concept can lead to a competitive advantage. The above findings make the complexity of a marketing concept clear. The given hypothesis, which points out, that the marketing opportunities within the field of medical tourism are not fully exhausted yet, can therefore be justified.

References

Books

1. Bieger, T.; Beritelli, P. (2013): *Management von Destinationen*, eighth Edition, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, Munich
2. Cole, A. D. (2000): *Vermarktung internationaler Destinationen – Die Arbeit der ausländischen Tourismusvertretungen in Deutschland*, In: Landgrebe, S. (Publisher): *Internationaler Tourismus* (p. 283-296), 318 pages, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, Munich/ Vienna
3. Freyer, W. (2011): *Tourismus – Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie*, tenth Edition, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, Munich
4. Freyer, Walter (2009): *Tourismus-Marketing – Marktorientiertes Management im Mikro- und Makrobereich der Tourismuswirtschaft*, 6., sixth edition, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH
5. Gerke, T. (2007): *Verkaufsförderung im Tourismus – Von der Idee zum 5-Sterne-Urlaub*, mi-Fachverlag, Landsberg am Lech
6. Holzbauer, U. et al. (2010): *Eventmanagement – Veranstaltungen professionell zum Erfolg führen*, fourth Edition, Springer Verlag, Heidelberg

Materials published on the internet

1. Carrera, P.; Runnels, V. (2012): *Why do patients engage in medical tourism?*, Maturitas Volume 73, Issue 4, Pages 300–304 retrieved on February 12, 2017: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378512212002745>
2. Casken, J; Eissler, L (June 2013): *Seeking Health Care Through International Medical Tourism*, Journal of Nursing Scholarship., Vol. 45 Issue 2, p177-184. 8p. retrieved on January 16, 2017: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=f9e5e88c-291a-4e36-97ef-c1de9b4140ea%40sessionmgr102>
3. Danell, S.; Mugomba, C. (2007): *Medical Tourism and its Entrepreneurial Opportunities - A conceptual framework for entry into the industry*, School of Business, Economics and Law, Göteborg University, Tourism and Hospitality Management Master Thesis, retrieved on February 17, 2017: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/4671/1/2006_91.pdf
4. Herrick, D. (2007): *Medical Tourism: Global Competition in Health Care*, National Center for Policy Analysis, NCPA Policy Report No. 304, retrieved on January 17, 2017: <http://w.medretreat.com/templates/UserFiles/Documents/Medical%20Tourism%20-%20NCPA%20Report.pdf>
5. IUBH (2016): *Medizintourismus – IUBH Touristik-Radar 2016 – Themenmappe*, 11 pages, retrieved on November 7, 2016: http://www.iubh.de/wp-content/uploads/sites/10/2016/08/Themenmappe-IUBH-Medizintourismus_final.pdf
6. Lagace, M. (2007): *The Rise of Medical Tourism*, retrieved on January 18, 2017: <http://hbswk.hbs.edu/item/the-rise-of-medical-tourism>

Kopsavilkums

Medicīniskā tūrisma nozare ir salīdzinoši maz pētīta joma. Šī pētījuma teorētiskās daļas mērķis ir vērsts uz mārketinga iespēju izpēti medicīnas tūrismā, tādejādi sniedzot teorētisko pamatojumu turpmākajiem pētījumiem. Pētījuma hipotēze - mārketinga iespējas medicīnas tūrismā nav pilnībā izmantotas. Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, pētījumam tika noteikti šādi uzdevumi:

- analizēt patērētāju uzvedību kā pamatu mārketinga stratēģijas attīstībai medicīnas tūrisma jomā;
  - sniegt teorētisku pārskatu par izmantotajām mārketinga metodēm medicīnas tūrisma jomā
- Izmantotās pētījuma metodes: loģiski konstruktīvā metode, grafiskā metode, sintēzes metode, analīzes metode, monogrāfiskā jeb aprakstošā metode. Pētījuma teorētiskā bāze sastāv no zinātnisko pētījumu un rakstu analīzes, ES, Kanādas un ASV statistikas datu analīzes, nozares literatūras analīzes. Pētījums tika veikts laika periodā no 2017.gada janvāra līdz maijam.

Svarīgākie secinājumi par pētījuma rezultātiem:

1. Medicīnas tūrismam nav jābūt ierobežotam sociālo iemeslu dēļ, kas saistīti ar medicīnas sistēmu, tieši pretēji tas var uzlabot infrastruktūru un medicīnas iestādes valstī.
2. Kamēr augsti attīstītās valstis meklē veidus kā privatizēt veselības aprūpes sektoru, attīstības valstīm ir nepieciešams atbalsts no valdības, lai attīstītu medicīniskā tūrisma jomu.
3. Iespējamie medicīnas tūrisma patērētāji lieto tādus medijus kā avīzes, internetu, radio, grāmatas, taču īpaši uzticas personiskajiem kontaktiem un pētījumiem par medicīnas tūrismu.
4. Situācija tūrisma mārketinga jomā ir mainījusies, jo tā galamērķi - klīnikas, reklamē sevi daudzveidīgi un atsevišķi. Ir nepieciešama cieša saikne un sadarbība starp iesaistītajiem nozarē.
5. Medicīnas tūrisma pakalpojumu sniedzējiem ir jāatceras, ka cilvēku veselība ir ļoti jutīgs temats, tāpēc pozitīvas atsauksmes ir mārketinga panākumu atslēga.

RĒZEKNES NOVADA LŪZNAVAS MUIŽAS PIEDĀVĀJUMA IZPĒTE UN ANALĪZE

RESEARCH AND ANALYSIS OF THE SUPPLY OF LUZNAVA MANOR OF REZEKNE DISTRICT

Ingūna Semule

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Rēzekne, Latvija

Zinātniskās vadītājas: **Inese Silicka**, Mg.soc.sc., lektore, **Lienīte Litavniece**, Dr.oec., docente

Abstract. *The author research main criteria which impact tourist decision. Tourism offer can characterize from hospitality management aspect – it's mean that important role in competition among tourism companies has supply. This article show results of diploma paper where was research offer of Luznava's Manor (Rezekne district). It's a new tourism object in this region and for successful development it's necessary to make clear development strategy. This research focused on discovering existing situation. Because author organize survey among Luznava Mannor visitors to know their reason about Manor, offers etc. questions. The main results show that manager of Luznava Manor must pay attention how visitors receive information, what kind of offers they would like to see etc. Within the results obtained through research analysis the author summarizes views of respondents in regard to formation of a multifunctional offer Luznava manor and evaluates the furthering of the current supply offers towards the market.*

Keywords: *Luznava Manor, offer, tourism.*

Ievads

Tūrisms, kā uzņēmējdarbības veids ir unikāls un neparedzams, kā arī variējošs savā būtībā. Izvēloties, kur doties atpūtā paveras daudz iespēju: viesu mājas, atpūtas kompleksi, muižas, pilis, dabas takas, aktīvais tūrisms u.c. Izmantojot tūrisma pakalpojumus, ieguvēji ir gan uzņēmumi, kuri piedāvā tos, gan arī klienti, kuri izmanto. Tūristam ir iespēja aizmirsties par viņu rūpējas, izklaidē un liek justies īpašam, respektīvi, viņš par to atlīdzina finansiālā veidā. Plašais tūrisma piedāvājums nosaka arī konkurenci starp pakalpojumu sniedzējiem. Rezultātā ir nepieciešams pievērst īpašu uzmanību, izstrādājot piedāvājumu, lai saglabātu konkurētspēju. Lūznavas muiža ir jaunākais tūrisma objekts Rēzeknes novadā, kurš pēc rekonstrukciju darbiem sāka darboties 2015. gada 25. aprīlī. Kā viens no muižas rekonstrukcijas mērķiem ir, saglabājot kultūrvēsturisko mantojumu, piedāvāt muižas telpas pasākumu organizēšanai, gan viesu uzņemšanai autentiskā stilā. Pamatojoties uz statistikas datiem var secināt, ka pieaug pieprasījums pēc Latgales tūrisma produktiem, tas nozīmē, ka tūrisma pakalpojumu sniedzēju piedāvājums ir rūpīgi jāizvērtē. Lūznavas muiža ir jauns tūrisma objekts Rēzeknes novadā, kuram pašlaik nav pilnvērtīgi izstrādāts piedāvājums, kas būtu piemērots dažādām mērķauditorijām. Līdz ar to raksta mērķis ir izpētīt un analizēt Lūznavas muižas piedāvājumu. Pētījuma objekts: Lūznavas muiža. Pētījuma priekšmets: Lūznavas muižas piedāvājuma klāsts. Pētniecības metodes: monogrāfiskā, analīzes metode, socioloģisko pētījumu metode.

Teorētiskā bāze: darbā izmantoti latviešu un ārzemju autoru teorētiskā literatūra, *Internet* tīkla resursos publiskotie materiāli, latviešu un ārzemju autoru zinātniskie raksti, CSB statistiskie dati, Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas materiāli, autore pastāvīgi veikto pētījumu rezultāti.

Pētījuma empīriskā bāze: Rēzeknes novads, Lūznavas muiža.

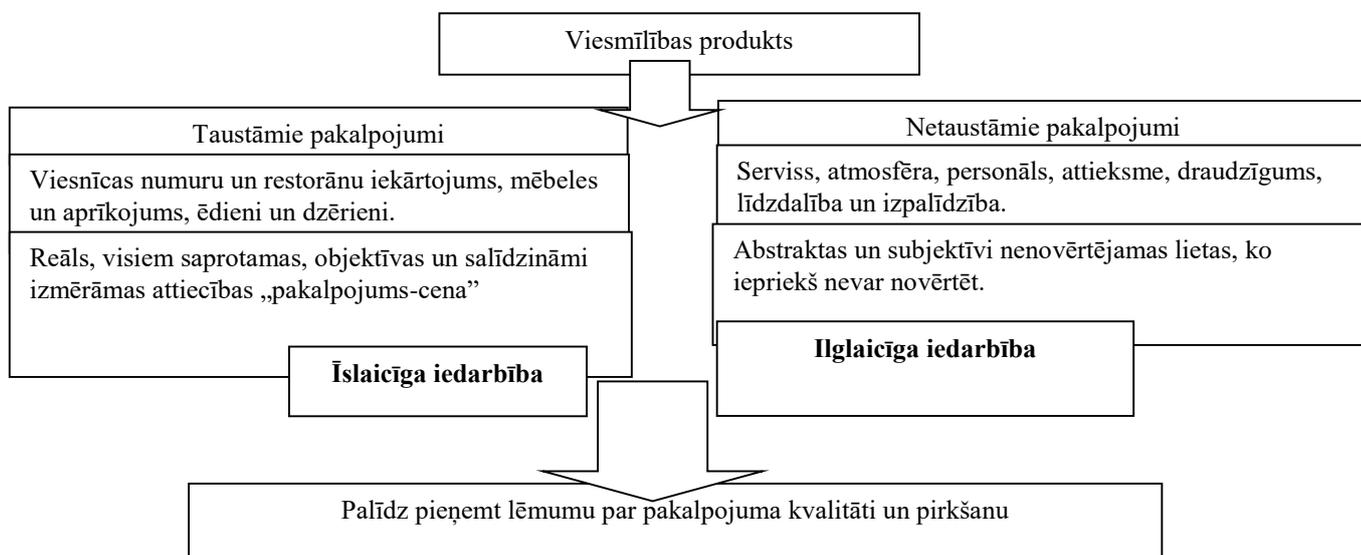
Pētījuma periods: 2015. gada septembris-2016. gada maijs

Pētījuma rezultāti

Katra uzņēmuma sekmīga darbība ir atkarīga no klientu apmierinātības ar saņemtajiem pakalpojumiem. Šādu iemeslu dēļ ir jānoskaidro, kas klientam ir nozīmīgs, bet tieši šajā jautājumā uzņēmēji saskaras ar vislielākajām grūtībām, jo ikviens klients vēlas saņemt pakalpojumu pēc iespējas augstākā līmenī, bet par minimālu cenu (Kalējs, 2005., 121.lpp.). Katra klienta izvēle, protams, ir individuāla, tomēr pastāv lēmumu pieņemšanas kritēriji, kā rezultātā tiek veikta vai neveikta konkrētā pakalpojuma izvēle. Sākotnēji notiek *vajadzības apzināšanās*, kādu faktoru ietekmē klientam ir nepieciešams konkrētais pakalpojums, bet

ietekmē arī klienta iepriekšējā pieredze, vietas atpazīstamība, citu pieredze, sabiedrības spiediens, konkrētā klienta mode, gaume, dzīves stils, uzņēmuma tūrisma tēls. Rezultātā klients izvērtējot variantus, veic gala izvēli.

Analizējot muižu, kā vienu no viesmīlības produktiem, autore vēlas uzsvērt to, ka viesmīlības produkts tiek iedalīts taustāmajos un netaustāmajos pakalpojumos (1.attēls).

1.attēls. Viesmīlības pakalpojuma būtības raksturojums klienta lēmuma pieņemšanā (Tūrisma attīstības valsts aģentūra, 2010.9.lpp.)

Klienta lēmuma pieņemšanu ietekmē, kā taustāmajos, tā netaustāmajos viesmīlības produkti, taču ilglaicīgu iedarbību uz klienta rīcību ietekmē netaustāmie viesmīlības produkti. Pamatojoties uz konkrētā viesmīlības produkta klasifikāciju, autore secina, ka atmosfēra un serviss, ko rada vide un personāls klienta lēmumu ietekmē vairāk, kā taustāmie viesmīlības produkti. Būtiski apzināties piedāvātos pakalpojumus un to kvalitāti, lai varētu tālāk izvērtēt klientu apmierinātības līmeni.

Lūznavas muižas piedāvā šādus pakalpojumus: izstādes, muižas ekspozīcijas, kapelas, parka apmeklējums individuāli vai grupās, ka arī gida-stāstnieka pavadībā; izrādes, dažādu mūzikas stilu koncerti; izīrēt telpas meistarklasēm, darbnīcām, nodarbībām, semināriem, konferencēm, pieņemšanām, svinīgiem sarīkojumiem, banketiem, laulību reģistrācijai vai citām ģimeņu svinībām (Sarkanajā zālē); rīkot fotosesijas muižas telpās vai parkā; kafijas paužu un ēdināšanas nodrošināšana pasākumos; parkā, uz uguns vārītas zupas degustācijas; tuvākajā apkārtnē naktsmītņu nodrošināšana; iespēja iegādāties suvenīrus (Latvijas tūrisma attīstības aģentūra, 2015.).

Vispārējā kvalitātes vadība nosaka, ka pats svarīgākais ir **“orientēšanās uz klientu”**, kas tiek skaidrots ar to, ka klients gala rezultātā nosaka kvalitātes līmeni. Nav svarīgi, ko uzņēmums dara, lai veicinātu kvalitātes līmeni – apmāca darbiniekus, integrē kvalitāti darba procesā, modernizē datorus vai programmatūras vai iepērk jaunus novērtēšanas rīkus-klients rezultātā izšķir, vai rezultāti ir bijuši tā vērti (The Global voice of Quality, 2015.). Jāsecina, ka visu nosaka klienta prioritātes vēlmju apmierināšanā un uzņēmuma spēja to apmierināt.

Lūznavas muižas mājaslapā www.luznavasmuiža.lv ir iespējams uzzināt par plānotajiem pasākumiem un arī atsauksmes par jau noritējušajiem. Izpētot atsauksmes autore secina, ka no maksimālā 5 zvaigžņu novērtējuma, muižas sniegto pakalpojumu novērtējums, sasniedz 4.7 zvaigznes (Lūznavas muižas administrācija, 2016.).

Autore uzskata, ka kvalitātes veicināšanai ir nepieciešams veidot sadarbības partneru tīklu. Arī Lūznavas muiža saviem klientiem piedāvā ēdināšanas pakalpojumus, bet tos nodrošina sadarbības partneri. Rezultātā, Lūznavas muiža, kā tūrisma objekts vai pakalpojuma sniedzējs nezaudē klientus, bet veicina un uzlabo tūrisma tēlu. Kā arī nodrošina jaunus klientus sadarbības

partneriem, veicina peļņas gūšanu un prestižu reputāciju (Lūznavas muižas administrācija, 2015.).

Kvalitāte ir ļoti nozīmīgs kritērijs tūrisma pakalpojuma sniedzēja izpratnē, to veido vairāki komponenti, kuri autoresprāt, katram tūrisma pakalpojuma sniedzējam, atbilstoši piedāvātā pakalpojuma veidam, atbilst citādi. Lūznavas muiža ir vērtīgs kultūrvēsturisks mantojums, kur šobrīd tiek organizēti galvenokārt tematiski kultūras pasākumi. Tādēļ autore uzskata, ka Lūznavas muižas novērtēšanu var veikt balstoties uz Latvijas Lauku tūrisma asociācijas kultūras zīmes „Latviskais mantojums” atbilstošiem kritērijiem jomā: Ēku arhitektūra un ainava, telpu interjers (Latvijas Lauku tūrisma asociācija, 2012.).

Lūznavas muiža ir piemērota izmitināšanas pakalpojumu sniegšanā. Tādēļ darba gaitā autore apkopja kvalitātes vērtēšanas kritērijus, balstoties uz „Lauku ceļotāja” izvirzītajām tūrisma mītnu kvalitātes kategorijām. Tiek iedalītas sešas kvalitātes kategoriju grupas (aprikojums, iekārtas, telpas; apkārtnē; papildus pakalpojumi un piedāvājumi; klientu apkalpošana, saskarsme; drošība; ilgtspēja), kuru ievērošana, pēc autores domām, ir nozīmīgs kritērijs ikvienam pakalpojuma sniedzējam, lai veidotu konkurētspējīgu pakalpojumu piedāvājuma tūrisma tirgū (Lauku ceļotājs, 2012.).

Pētījums “Rēzeknes novada Lūznavas muižas piedāvājuma analīze un izpēte” tika veikts, lai noskaidrotu Lūznavas muižas apmeklētāju viedokli par esošo piedāvājuma klāstu, tā attīstības iespējām. Lai iepazītos ar Lūznavas muižas pakalpojumu piedāvājuma apmierinātību, autore izmantoja aptaujas metodi. Pētījuma dalībnieki ir Lūznavas muižas apmeklētāji, izlases apjoms ir 50 respondenti, aptauja tika veikta klātienē muižas apmeklējuma laikā no 2016. gada 28. aprīļa līdz 2016. gada 10. maijam.

Katram tūrisma objektam ir jāapzinās iemesli, kāpēc klienti izvēlas konkrētos tūrisma pakalpojumus. Aptaujas dati liecina, ka tie ir šādi: apkalpošanas attieksme (29%), atrašanās vieta (25%), cena (24%), draugu ieteikumi (9%), uzņēmuma tēls (6%), informāciju mājaslapā (4%), uzņēmuma interjers/dizains (3%). Aptaujas rezultāti liecina, ka Lūznavas muižas priekšrocības ir muižas kultūrvēsturiskais mantojums (25%), jauns tūrisma objekts (22%), kultūras pasākumu piedāvājuma daudzveidība (19%), Lūznavas muiža kā Rēzeknes novada tēlu veidojošs objekts (14%), atbilstošs tūrisma objekts dažādām mērķauditorijām (11%), izdevīgs ģeogrāfiskais novietojums (8%).

46% Lūznavas muižas apmeklētāju uzskata, ka esošais piedāvājuma klāsts spēs piesaistīt tūristus arī no ārvalstīm, 26% respondentu uzskata, ka Lūznavas muižas piedāvājums orientēts uz tūristiem tikai no Latvijas, bet 14% uzskata, ka tikai reģionālā mēroga tūristus. 6% respondentu uzskata, ka Lūznavas muiža nepiesaistīs jaunus tūristus Rēzeknes novadā. 8% respondentu uzskata, ka Lūznavas muižas piedāvājums nākotnē varētu būt saistošs ārvalstu tūristiem, bet nav pietiekoši daudz informācija svešvalodā par piedāvājumiem. Kopumā, pamatojoties uz respondentu sniegtajām atbildēm, autore secina, ka Lūznavas muižā netiek pilnvērtīgi veikta produkta virzīšana tirgū.

Respondenti galvenokārt informāciju par Lūznavas muižu iegūst no draugiem un paziņām (25%), 14% no www.facebook.lv sociālās vietnes, 13% - Rēzeknes novada mājaslapā, 12% - laikrakstā „Rēzeknes Vēstis”, 10% iegūst informāciju no Lūznavas muižas mājaslapas, 8% - sociālajā vietnē www.draugiem.lv, 4% - „Vietējā Latgales Avīze”, bet 3% - mājaslapā www.visitlatgale.lv. 1% respondentu informāciju iegūst ājaslapās www.lakuga.lv, www.latvia.travel.lv un sociālā vietne www.twitter.com. 8% respondentu informāciju par Lūznavas muižu ir dzirdējušo radio, lasījuši sociālajā vietnē www.odnoklasniki.ru, saskārušies ar to darbā un infocentros, kā arī no kolēģiem un studiju biedriem. Autore secina, ka Lūznavas muižas apmeklētāji informācijas iegūšanai pārsvarā izmanto sociālos tīklus.

Respondenti izteica savu viedokli par to, cik bieži būtu jāorganizē katrs no piedāvāto pasākumu veidiem, lai tas spētu apmierināt klientu vēlmes un nezaudēt interesi par Lūznavas muižu kā tūrisma objektu. Pēc Lūznavas muižas apmeklētāju paustajām atbildēm, pakalpojumu veidi, kurus jāpiedāvā un jāorganizē, bieži ir: kultūras pasākumi (koncerti, izstādes, literāri muzikāli vakari u.c.), ekskursijas muižā, izglītojoši radošās nodarbības, meistarklases bērniem, jauniešiem, pieaugušajiem, telpu piedāvājums svinību organizēšanai. Respondenti uzskata, ka

šos pasākumus būtu jāorganizē biežāk, kā vienu reizi mēnesī. Mazāks respondentu skaits norādīja, ka piedāvājuma klāsts būtu jāpapildina ar aktīvu atpūtu parkā (šķēršļu trases, izjādes ar zirgiem, vides izziņas takas u.c.), kāzu ceremonijas, kino demonstrēšana (telpās un brīvdabā), sporta komandu veidojošas aktivitātes parkā un uz ugunsкура vārītu zupu degustācija parkā. Šādu pasākumu organizēšana apmierinātu klientus, ja tiktu piedāvāti ne biežāk kā vienu reizi mēnesī. Retāk būtu jāorganizē pasākumi, kā 20.gs. deju un modes pasākumi, bērnu izrādes, starptautiskie mākslas plenēri, tematiskie pasākumi, konferences un semināri. Kā arī respondenti izteicās, ka vēlētos saglabāt un uzturēt kārtībā to, kādu tēlu ir ieguvusi Lūznavas muiža šobrīd.

Analizējot respondentu sniegtās atbildes, darba autore secināja, ka piedāvātos pasākumus ir iespējams apvienot, tas apmierinātu esošo mērķauditoriju un veidotu variējošu piedāvājumu klāstu. Piemēram, ekskursijas bērniem organizēt kopā ar izrādēm bērniem, iepriekš sastādot ekskursiju grafiku, kad iespējams apmeklēt Lūznavas muižu, līdz ar to pielāgojoties māksliniekiem, kuri sniedz izrādes. Kā vēl vienu apvienoto piedāvājuma variantu darba autore iesaka Lūznavas muižas vadītājam izveidot divus dažādus bērnu ekskursiju variantus: Ekskursija un bērnu izrāde vai ekskursija un radošās meistarklases bērniem. Apvienojot dažādus pasākumus vai aktivitātes konkrētajai mērķauditorijai, apmierinās konkrēto klientu vēlmes plašākā redzējumā un organizēs strukturētu darbu Lūznavas muižas darbiniekiem, māksliniekiem vai vieslektoriem, kuri pasniedz nodarbības vai izrādes.

Lūznavas muižu apmeklē personas, kurām nav bērnu vai ir vecāki bērni, jo Lūznavas muižā nav izveidots piedāvājuma klāsts bērniem, tādēļ vecāki, kuriem ir jaunāki bērni neapmeklē Lūznavas muižu.

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi

1. Piesaistot ārzemju māksliniekus Lūznavas muižas organizētajos pasākumos, tiks veiksmīgi attīstīts Mūzas tēls ārpus Latvijas valsts robežām, tādējādi veicinot ārvalstu mākslinieku un tūristu piesaisti.
2. Lūznavas muižas daudzfunkcionāla piedāvājuma klāsta izveidei trūkst pakalpojumu, kas būtu piemērots tādām mērķauditorijām, kā bērni un vecāki ar bērniem, radošās darbnīcas dažādām mērķauditorijām, Lūznavas muižas parka teritorijas un dīķu labiekārtošana.
3. Veidojot mārketinga stratēģiskās darbības plānu ārējā tirgus apgūšanai un balstoties uz komunikācijas pasākuma kompleksa fāžu modeli, iestāžu/ pakalpojumu sniedzēju/ organizāciju vadītāji spēs kontrolēt un izvērtēt stratēģiskās darbības katrā no fāzēm, nepieciešamības gadījumā veicot izmaiņas.

Priekšlikumi

1. Latgales tūrisma pakalpojumu sniedzējiem, kuri piedāvā dažāda veida pakalpojumus (aktīvais tūrisms, izmitināšana, pirtniecība u.c.) sadarboties un piedāvāt vienotu ceļojuma paketi portālos www.latgale.travel.lv un www.visitlatgale.lv. Dažādu veidu pakalpojumu piedāvāšana vienuviet atvieglos tūristiem ceļojuma plānošanu un palielinās izmantoto tūrisma pakalpojumu skaitu.
2. Tūrisma pakalpojumu sniedzējiem sākotnēji veikt tirgus segmentēšanu atbilstoši piedāvājumiem. Noskaidrojot, kādai mērķauditorijai piedāvātais pakalpojums ir vispiemērotākais, izmantot atbilstošos produkta virzīšanas veidus (reklāma, sabiedriskās attiecības, personiskā pārdošana, pārdošanas veicināšana) konkrētās mērķauditorijas informēšanai.
3. Lūznavas muižas vadītājam piedāvāt Lūznavas muižā ēdināšanas pakalpojumus, sadarbojoties ar ēdināšanas pakalpojumu sniedzējiem, kas nodrošinātu maltītes viesiem banketu norises laikā, kā arī ekskursantiem, semināru un konferenču apmeklētājiem, ārvalstu tūristiem. Ēdināšanas pakalpojumu sniegtu muižas apmeklētājiem pilnvērtīgu un siltu maltīti, kā arī veidotu papildus ienākumus no telpu īres muižas administrācijai.
4. Lūznavas muižas vadītājam izveidot esošā piedāvājuma izvērtēšanas anketas, piedāvājot muižu apmeklētājiem tās aizpildīt. Tādējādi, viesiem būtu iespēja izteikt savu viedokli par

aizvadītā pasākuma kvalitāti, apmierinātību un nepieciešamajiem uzlabojumiem. Šāda veida anketēšana muižas administrācijai sniegs iespēju objektīvi izvērtēt savu darbu, veikt uzlabojumus atbilstoši apmeklētāju vēlmēm.

5. Lūznavas muižas vadītājai organizēt radošās darbnīcas Latviešu arodu apgūšanā (grozu pīšana, metālkalšana, koka instrumentu izgatavošana u.c.), bērniem, jauniešiem, pieaugušajiem Lūznavas muižas parkā. Šāda veida pakalpojums palielinās Lūznavas muižas apmeklētāju skaitu un veicinās ārvalstu tūristu interesi par Lūznavas muižu.
6. Lūznavas muižas vadītājai un projektu koordinatorei piedalīties starptautiskajās izstādēs Latvijā, Vācijā, Krievijā, Zviedrijā, Somijā, Lietuvā un Igaunijā (augsti prioritārie mērķa tirgi Latvijas tūrismam), prezentējot Lūznavas muižu izstādēs. Tādejādi tiks popularizēts Lūznavas muižas tēls ārējā tūrisma tirgū un veicinās ārvalstu tūristu vizītes Rēzeknes novadā.

Izmantotās literatūras avotu saraksts

1. Kalējs, O. (2005). *Kvalitātes vadības sistēma un tās izveidošana pakalpojumu jomā*. Rīga: LatConsul. 121 lpp.
2. Tūrisma attīstības valsts aģentūra. (2010). *Viesmīlības rokasgrāmata*. http://tava.gov.lv/sites/tava.gov.lv/files/e-kratuve/tava-publikacijas/tava-publikacijas-2010/pdfs/Viesmilibas_rokasgramata_2010.pdf, sk.28.12.2015.
3. Latvijas tūrisma attīstības aģentūra. (2015). Lūznavas muižas apbūve ap parku. <http://www.latvia.travel/lv/apskates-vieta/luznavas-muizas-apbuve-ar-parku>, sk.11.12.2015.
4. The Global Voice of Quality (2015). What is Total Quality Management. <http://asq.org/learn-about-quality/total-quality-management/overview/overview.html>, sk.11.12.2015.
5. Lūznavas muižas administrācija. (2016). *Atsauksmes*. <https://www.facebook.com/luznavasmuiza/reviews/>, sk. 12.12.2015.
6. Lūznavas muižas administrācija. (2015). *Iespējas*. <http://www.luznavasmuiza.lv/iespejas/>, sk.31.12.2015.
7. Latvijas Lauku tūrisma asociācija.(2012). *Kultūras zīmes"Latviskais mantojums" kritēriji*. http://www.celotajs.lv/cont/prof/proj/Interreg_IVA-Heritage_Tourism/Documents/kriteriji_latviskais_mantojums_zime.pdf, sk.19.05.2016.
8. Lauku ceļotājs.(2012).*Kvalitātes kategorijas*. http://www.celotajs.lv/cont/prof/quality/categories_lv.html, sk.19.05.2016.

Summary

While analyzing developments of tourism in Latvia and Latgale the author concluded that one of the most significant type of activity of a tourism undertaking is furthering of supply towards the market. There is a fierce competition between tourism undertakings therefore each tourism undertaking has to prove its singularity and authenticity within the market by using different kind of communications, such as: advertisement, public relations, personal sales and promotion of sales. Consequently, it can be concluded that expertise of a provider of services in the field of marketing determines how successfully a tourism undertaking will be furthered towards the external tourism market.

There is analyzed the understanding of supply and criterion for an undertaking of tourism – manor, in the framework of which the author summarized and analyzed the valuation criteria of the supply from the point of view of the client and the provider of the service. For specified analysis the author gathered the supply of manors around regions in Latvia as well as particularly studied the supply of services of Luznava manor.

The author gathers and analyzes sociological researches as a result of which the opinion of the clients of Luznava manor of Rezekne district regarding the current offers and their development possibilities was studied. Within the results obtained through research analysis the author summarizes views of respondents in regard to formation of a multifunctional offer Luznava manor and evaluates the furthering of the current supply offers towards the market.

The aim of the paper is to study and analyze the possibilities of furthering the offered supply of the Luznava manor. To ascertain the current developments of tourism in Latvia and Latgale the monographic (descriptive) approach was exercised. In the paper the external tourism market of Latvia is examined as well as the approaches of furthering the products of tourism towards the external tourism market. In the research part of the paper sociological

research approach is used – survey and structured interview in order to ascertain development possibilities of the supply within the external tourism market.

The period of the research: between September 2015 and May 2016.

The results of the research the author of the paper summarized in conclusions and proposals.

The main conclusions of the paper are the following:

1. One of quality criterion for the supply of services of successful tourism undertaking is collaboration with other undertakings. Collaboration partners offer products or services which the exact undertaking fails to provide, but at the same time maintains its clients.
2. Formation of multifunctional supply of the Luznava manor lacks services that would be appropriate for such target audience as children, parents with children, workshops for different target audiences, improvement of park territories and ponds of the Luznava manor.

The following proposals derive from the paper:

1. For the providers of tourism services in Latgale, who provide different type of services (e.g., active tourism, accommodation, bathhouse etc.) to collaborate with and offer combined travel package in the websites www.latgale.travel.lv and www.visitlatgale.lv. Offering different type of services together in one place would facilitate travel planning for tourists and increase the number of tourism services used.
2. For the providers of tourism services initially accordingly to offered services to perform segmentation of the market. By clarifying for which target audience the offered service is the most suitable, to exercise corresponding ways of furthering the product (e.g., advertisement, public relations, personal selling, promotion of selling) in order to notify the exact target audience.
3. or the head of the Luznava manor, by collaborating with providers of catering services, to offer catering services within the Luznava manor what would ensure meals for all the guests of banquets, as well as for tourists, participants of seminars and conferences, foreign tourists. Catering services for visitors of the manor would provide wholesome and warm meal as well as would form additional income to the administration of the manor from the rent of premises.
4. For the head of the Luznava manor to create a questionnaires for evaluation of the current supply and encourage the visitors to fill them. Thus, everyone would have a chance to express their own opinion regarding the quality of passed event, satisfaction and necessary improvements. This kind of questionnaires for the administration of the manor would provide a chance to evaluate their own work by objective considerations, to perform improvements in accordance with the wishes of the visitors.
5. For the head of the Luznava manor to organize workshops for children, youngsters and adults in the park of the Luznava manor for acquiring Latvian craft (e.g., basket-weaving, forging of metal, producing of wooden tools etc.). This type of service would increase the number of the visitors of the Luznava manor and promote the interest of foreign tourists regarding the Luznava manor.
6. For the head and project coordinator of the Luznava manor to take part in international exhibitions in Latvia, Germany, Russia, Sweden, Finland, Lithuania and Estonia (high prior target markets for Latvian tourism), and to demonstrate the Luznava manor within the exhibitions. Accordingly, the image of the Luznava manor in the external tourism market will be popularized and will promote the visits of the foreign tourists to the Rezekne district.

THE POSSIBILITIES OF RAILWAY LINE CONNECTION BETWEEN KAUNAS FEZ AND KAUNAS INTERMODAL TERMINAL *KRAVU PĀRVADĀJUMU AR DZELZCEĻA TRANSPORTU UZ KAUNAS BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS TERITORIJU IESPĒJU IZPĒTE*

Artūras Glušakovas

student, Kauno Kolegija / UAS, arturas.glusakovas@me.com +370 633 77 048,
Kaunas, Lithuania

Aidas Aurelijus Ganelinas

student, Kauno kolegija / UAS. aidas.g@baltictransline.lt, +37065026985,
Kaunas, Lithuania

Simona Jankauskaitė

teacher, Kauno Kolegija / UAS, simona.jankauskaite@go.kauko.lt, +370 837 75 11 25,
Kaunas, Lithuania

Abstract. Throughout the last decade, development in the logistics sphere is clearly visible. New logistics centers are being built. Trains, ships and road transport transfers cargos every day. Research shows that apparently in Lithuania most developed transportation method is car transport (Palšaitis, 2005). However, modernization of railway track and railway infrastructure, allows more and more companies to choose transportation by railways, which can help distribute cargos in bigger quantities and significantly reduced costs (Vilkevičius, 2012). Therefore this article tries to reveal the need for railway connection between Kaunas Free Economic Zone and the Intermodal Terminal of Kaunas and its future benefits.

Keywords: FEZ (Free Economic Zone), intermodal terminal, cargo transportation.

Introduction

Logistics plays bigger and bigger part in manufacturing companies' activity. Many companies buy logistics services from other companies, and centralised logistics centres are progressively becoming decentralised. It is a perfect opportunity for Lithuania. While cargo flows and numbers of orders are growing rapidly, logistics development is noticeable: new logistics centres, renewed fleets, new logistics solutions are taken into account. While the logistics network is expanding, the possibility of the new railway line between Kaunas Intermodal Terminal (which is located in Palemonas town) (hereinafter referred to as Kaunas IT) and Kaunas FEZ is taken into consideration. Thus the research was conducted and discussed in this article.

The aim of the research is to evaluate the need for railway connection between Kaunas FEZ and Kaunas Intermodal Terminal.

Objectives of the research are to reveal the situation of cargo transportation means in Lithuania, to carry out a research on the need for railway connection between Kaunas FEZ and Kaunas Intermodal Terminal, and provide possibility analysis on the following connection for the future.

The object of the research is the rail track connection of Kaunas FEZ and Kaunas IT.

Research methods: scientific literature analysis, questionnaire survey, interview method.

The results of the research are provided in the conclusion part of this paper.

Inward logistics terminals

Core logistics activity points are inward terminals, which combine transport infrastructure, cargo handling infrastructure, seaports and markets (Palšaitis, 2005). Usually, according to the author, centralized logistics structure is developed near seaports or first inward terminals. With the expansion of EU decentralized structures are rapidly moving forward east countries. However, inward terminals are of core importance not only for logistics, but for the seaport activities as well.

From 2009 to 2016, employment in transport (and communication) sector has grown up to 33%, and reached its peak with 111 400 work places, or 7,3% of employment rate. According to the Ministry of Transport (2014):

- Transport and logistics sectors have created a vast added value to Lithuania's economy: 7,3% workers have created 10,4% GDP.
- During the same period, transport and logistics contribution to the country's GDP increased from 8.5% in 2001 to 10.4% in 2007 (Ministry of Transport, 2014).

One of the issues therefore to be discussed is the intermodality of logistics services.

Kaunas Intermodal Terminal

Kaunas intermodal terminal is a railway terminal in Kaunas, situated close to Palemonas train station being the second by container turnover in Lithuania.

Kaunas Public Logistics Center (KVLC) is an important transport hub, as it can allow connecting two different width railway tracks – the European and the Russian one. Cargos from

one track onto the other are lifted with a modern crane, which can lift up to 40 tons. Marine containers, tank containers and refrigerated containers are provided with service, container storage for up to 45 days, customs, food and veterinary services in one place, fast and efficient cargo loading on to railway platforms and semi-trailers. Palemonas town was chosen for its unique geographical position for an intermodal terminal being close to International Kaunas Airport and Kaunas Free Economic Zone (FEZ), highway

Vilnius-Klaipėda, leading to Klaipėda sea port (Vilkevičius, 2012).

Picture 1. Kaunas Intermodal Terminal

The terminal itself is equipped with:

- container handling gantry crane with the lifting capacity of 40 tons with automatic 20, 30, 40, 45 feet container and semi-trailer claw and cargo weighing system;
- one axle truck with semitrailer – platform, for container transportation (Kauno intermodalinis terminalas, 2017);
- four railway loading routes – efficient road distance 1360 m. (two railway – tracks 1520 mm, two railway-tracks of 1435 mm);
- 1120 TEU container storage area;
- 16 places for refrigerated containers.

It is important to mention that 1 container transshipment with crane cycle is 7 minutes with the permeability of 70 containers per 8 hours (Kauno intermodalinis terminalas, 2017).

As a result, it is possible to state that the container handling time is much shorter than the loading of road transport. Cargo can be loaded from one wagon directly onto another.

Railways in Lithuania

It is worth mentioning that at the moment, quite a large network of railways is carved all over the world, which carry passengers or heavy freights to various countries (Nash, 2002).

What exactly is a railway? According to Minalga (2001), railway - train transport entirety consists of the rail network, trains, stations, ancillary equipment. The line network length of the current Lithuanian broad tracks is 775,3 km. The Russian 1520 mm track goes for 1753,5 km, and the standard 1435 mm track reaches only 21,8 km. The 1520 mm width railway connects Lithuania with the Baltic countries, and Commonwealth of Independent States, and 1435 mm width track railway comes from Poland.

On 7th October 2016 in Kaunas railway station the Rail Baltica project was signed. Railway section “Jiesia – Rokai” construction work was under contract. This line with a narrow track will connect Kaunas railway station with Kaunas Intermodal Terminal, which in the future will become a part of “Rail Baltica” line and effectively overtake the containers flow arriving on the broad track at the distribution point. When connecting Kaunas Intermodal Terminal with rail road “Rail Baltica”, the terminal will become a centre in logistics chain with great importance, serving cargos transported with different standard tracks with railway network from North- South, and East – West directions (Rail Baltica, 2017).

In summary, it is possible to state, that rail transport is currently intensively developed and additional transport directions are being added. Fast trains from Klaipėda port to Kaunas IT and Vilnius IT provide great convenience. Constructing an additional railway line from Kaunas intermodal terminal to FEZ would open many opportunities for investors to reach every Baltic country with railway transport directly from FEZ through Kaunas Intermodal Terminal.

Free economic zones

In Lithuania there are seven free economic zones (furthermore referred to as FEZ), five of which are fully functioning. Here in Lithuania foreign companies can use developed infrastructure and exclusively favourable economical and legal terms and conditions. Businesses benefit from reduced tax rates and various counselling. The law on Free Economic Zones framework shall establish a free economic zone (further – zone) establishing procedures (Laisvoji ekonominė zona, 2017).

Kaunas FEZ covers 534 ha and in order to start working in it, it is necessary to obtain the relevant areas of the management company permission to develop activities in the area. Companies in the area have the ability not to pay income tax (15%) for 6 years, and after this period, and in 10 years the company can have 50% reduced tax rate.

Companies, FEZ members (registered in the Republic of Lithuania and having FEZ Management Company permission to develop the business area in the territory), meet the specific requirements using the tax advantages:

- For the first six reporting periods do not have to pay income tax.
- After the end of the period, for the next 10 years have reduced 50% income tax rate;
- Dividends are exempt from income tax;
- Real estate is not taxed with real estate tax (Laisvoji ekonominė zona, 2017).

The companies can have more privilege obtained by laws. The benefit to the state can be seen in the companies of the area being oriented in export manufacturing.

Study results overview

In order to determine the need for rail links between Kaunas LEZ and Kaunas intermodal terminal in April – May 2017 the study was carried out. 26 of Kaunas FEZ companies participated in the survey. With the help of questionnaire survey and interview method, companies’ representatives clarified the view of the mentioned railway track construction and benefits. Results show two different prevailing opinions.

Following the results of the respondent answers (see Table 1), it can be clarified that the turnover of 46% of the companies in the FEZ territory reaches 3 – 5 mln Euros, that are medium sized companies, employing 20-50 people (39%). Most of the goods, entering the FEZ territory, are brought on pallets (54%). Distributing respondents by activity, the majority are engaged in production (38%).

Table 1. Respondents' distribution (Composed by authors)

Company turnover	<3mln €	3 mln – 5mln €	5 mln – 10 mln €	10 mln - 20 mln €	>20mln €
	7%	46%	17%	15%	15%
Employee count	0-10	10-20	20-50	50-100	>100
	7%	31%	39%	9%	14%
Company's activities	manufacturing	manufacturing/ Logistics	electronics/ automatization	Food /pharmaceuticals	Energetics
	38%	27%	19%	12%	4%
Type of production	Liquid goods	fragile goods	Palletised goods	Oversized goods	
	12%	18%	54%	16%	

The need for railway for the FEZ companies

According to the results of the survey, the companies transport up to 8 thousand tons of cargo averagely. For industrial companies the railway track to FEZ is not very important, as the goods made in the territory are fragile, and an extra loading is not so efficient, or rather harmful. Otherwise, companies core activity of which is related to energy, would benefit a lot from this railway connection to Kaunas IT, but companies with this activity barely 4%. Pharmacy and food companies (12%) declined the idea of railway line need, claiming that they are transporting goods of a certain temperature to be regulated, and fast delivery time is important.

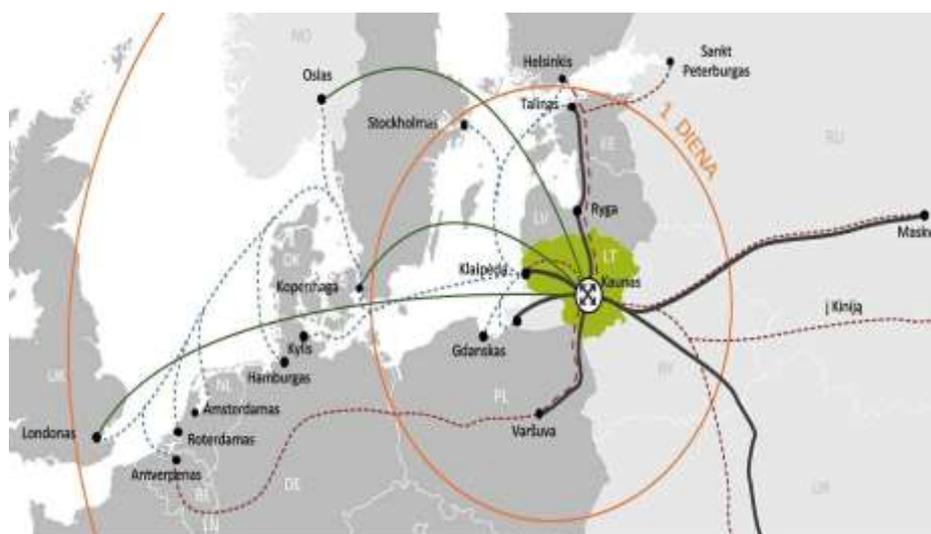
After surveying the company representatives, it has been stated, that this railway line can be useful for logistics companies, which could transport cargos from Klaipėda port directly to the FEZ through Kaunas intermodal terminal. What is more, manufacturing companies, which do not produce fragile goods, but, for example milk, oil products, etc., would see it beneficial.

The majority of the surveyed companies do not approve the idea of railway due to the costs and big investments. Companies that have a turnover of less than 10 mln Eur (more than 70% of all FEZ companies) are not interested in the railway line. Thus, it can be stated that only a small part of the companies in Kaunas FEZ feel the need for the railway connection to Kaunas IT.

The interview results' review

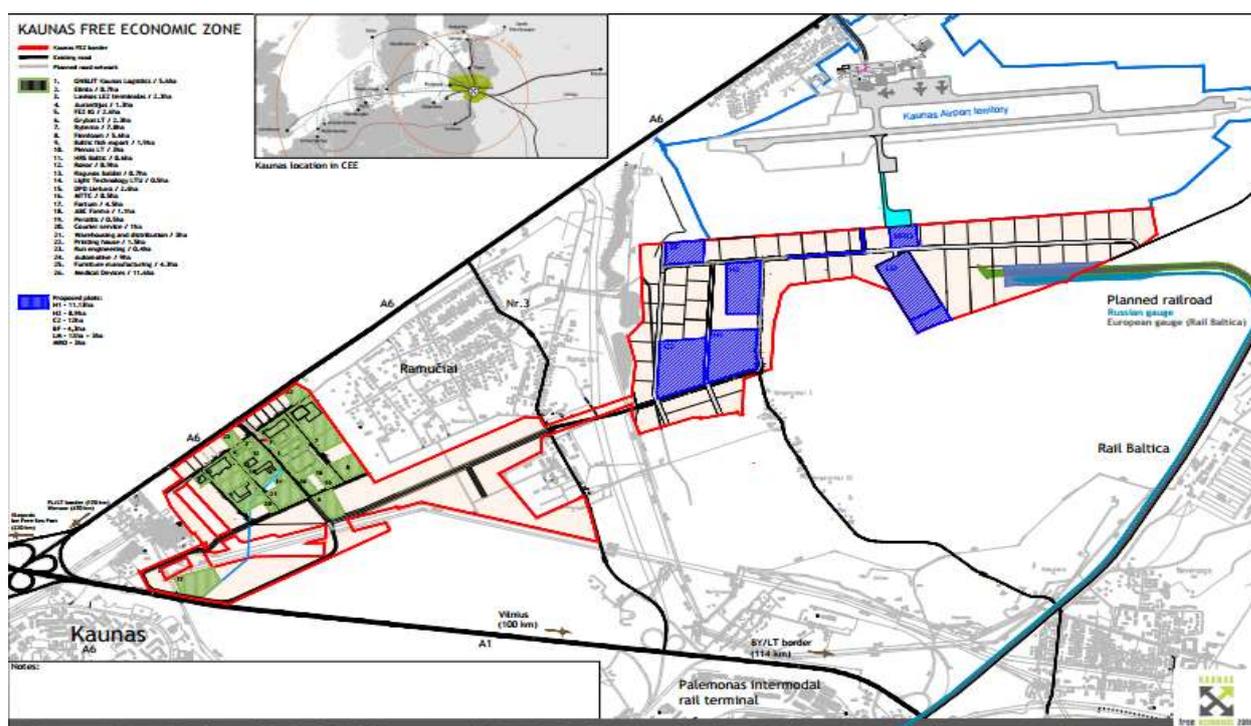
It is important to note, that the interview survey made with general director of FEZ - Vytas Petružis, showed a totally diverse point of view. He would value the construction of railway line, as beneficial because this project would have direct benefits to Kaunas FEZ. According to the interviewee, currently there is no railway line in the territory, therefore it is impossible to attract new investors, the activity of which consists of heavy-weight cargo or very large quantity transportation, e.g. example farming machinery transportation, or fuel and construction material transportation.

At present, this sector cannot be developed, but constructing this line, development in the east part of the territory could be expected (see Picture 2).

Picture 2. Main directions from-to Kaunas FEZ (Kauno LEZ, 2017)

What is more, there would be a direct benefit for Klaipėda terminal where ships have to be unloaded fast; therefore the containers cannot stay for long on the shore as they take up a lot of space. Therefore they are being carried out by so called bullet trains (schedules of which are synchronized with unloading of ships) to a different place, and only then sorted by their destination. Doing this method, one extra loading is created, and it takes more time, and money.

Picture 3. Kaunas FEZ plan. Red line – Kaunas FEZ area, blue area –planned area for new investors, blue line – Kaunas airport, Railway track marked with green colour is the planned rail track from „Rail Baltica“

This problem can be solved by warehousing containers in Kaunas FEZ, and directly distributing them in CIS countries or Europe. Also it is possible to perceive new clients from maritime countries because Klaipėda port does not freeze throughout the year (unlike northern ports), and transportation in the Baltic sea is cheaper due to this reason. Thus the foreign clients could use Klaipėda port as an alternative, and save money, of course if the client needs railway transportation. Warehousing in Kaunas FEZ would greatly increase Klaipėda port cargo

turnover. There is also a direct benefit for customs, which are in Kaunas FEZ territory (see Picture 3), to save time and reduce auto transport jams in the area. Also there is indirect benefit for the country to collect more tax from new investors. The other aspect is that the authority will take into account, if it is worth to invest in to this project, and when it will pay off. The assumption could be drawn that the line itself will not pay off in the next 5-6 years, but it creates other added value, such as new working places, Klaipėda port development and new investors in Kaunas.

Conclusion

1. Literature analysis showed that transit corridors through Lithuania are key branches to Lithuania's economy development. With the development of Klaipėda port and railways it is possible to distribute cargos more efficiently
2. Kaunas intermodal terminal allows connecting two different width tracks, has especially favourable geographical position being close to Kaunas international airport, Kaunas FEZ and highway Vilnius – Klaipėda. It can create good terms and conditions for the companies in Kaunas, the activities of which consist of transporting goods.
3. It was found, that Kaunas FEZ would benefit from railway connection with Palemonas intermodal terminal, which would help FEZ to attract new clients, reduce Klaipėda port load, and increase the speed of cargo routes through Kaunas.

Literature

1. BLOOMBERG, D., LEMAY, J., HANNA, S., JOE, B. 2002 *Logistics*, p. 14-127.
2. BONNEL, P., LEE-GOSSELIN M., 2009 *Transport Survey Methods: Keeping up with Changing World*, p. 8-30.
3. MINALGA, R. *Logistika*. Vilnius, 2001. p. 178-194.
4. NASH, C. ET AL *Railways*, 2002. p. 473-479.
5. O'FLAHERTY, C. *Transport Planning and Traffic Engineering*. 2006. p.132-154.
6. PALŠAITIS, R. *Logistics Management Fundamentals*. 2005. p. 48-71.
7. VILKEVIČIUS, A. *FEZ investment climate influence to attracting foreign investors*. Kaunas, 2012. p. 21-47.
8. *Free economic zone 2017* [online], [viewed 2017-05-11]. Official Kaunas FEZ website. Available from internet: <http://ftz.lt/>
9. *GDP change by logistics 2016* [online], [viewed 2017-04-24]. Official Lithuanian statistics department. Available from internet: <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize>
10. *Kaunas intermodal terminal 2017* [online], [viewed 2017-05-11]. Official intermodal terminal website. Available from internet: <http://intermodalcenter.lt/kauno-intermodalinis-terminalas/>
11. *Rail Baltica – Project of the Century 2016* [online], [viewed 2017-04-20]. Official Rail Baltica project website. Available from internet: <http://railbaltica.org/about-rail-baltica/>

Kopsavilkums

Laikā, kad starpmodālie kravu pārvadājumi kļūst arvien populārāki, ir svarīgi veikt dzelzceļa sliežu ceļa starp Kauņas intermodālo termināli un Kauņas brīvo ekonomisko zonu nepieciešamības izpēti. Šā raksta mērķi ir izanalizēt tranzīta koridorus, kas šķērso Lietuvu, veikt diskusiju par Kauņas intermodālā termināļa vērtību Kauņas reģiona mērogā un novērtēt kravu pārvadājumu pa dzelzceļu nepieciešamību Kauņas brīvajā ekonomiskajā zonā. Literatūras analīze ir parādījusi, ka tranzīta koridori, kas šķērso Lietuvu, ir viena no galvenajām ekonomikas attīstības sastāvdaļām. Kauņas intermodālais terminālis ir ļoti labā ģeogrāfiskajā stāvoklī, un šāda sasaiste veidotu ļoti piemērotus apstākļus tādu jaunu uzņēmumu izveidei, kuriem nepieciešams autotransports vai dzelzceļa transports. Ar visām modernām tehnoloģijām un ierobežotiem resursiem Kauņas intermodālajam terminālim būtu jāizskata plānotā dzelzceļa, kas sasniedz Kauņas brīvo ekonomisko zonu, būvprojekta iespēja, kas būtu liels potenciāls Lietuvas ekonomikai.

INTEGRATION OF ENTREPRENEURSHIP INTO HIGHER EDUCATION (EDUCATIONAL SCIENCES) IN LITHUANIA AND LATVIA: FOCUS ON THE ASSESMENT OF EDUCATIONAL PROCESS

UZŅĒMĒJDARBĪBAS INTEGRĀCIJA AUGSTĀKAJĀ IZGLĪTĪBĀ (IZGLĪTĪBAS ZINĀTNES) LIETUVĀ UN LATVIJĀ: AR UZSVARU UZ IZGLĪTĪBAS PROCESA NOVĒRTĒŠANU

Julija Melnikova

Dr., Researcher, Klaipeda University,
julijamelnikova@yahoo.com, +370 61651715, Klaipeda, Lithuania

Jelena Zašcerinska

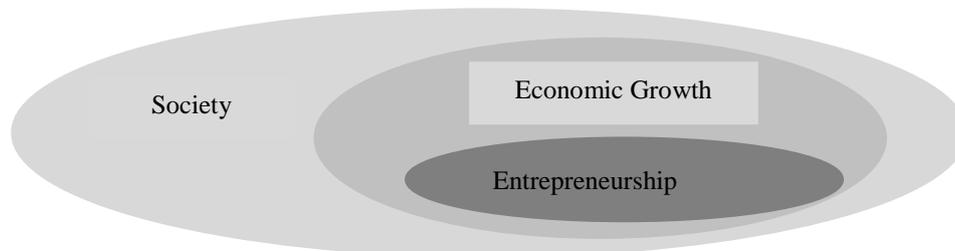
Dr. paed, Leading Researcher, Centre for Education and Innovation Research
knezna@inbox.lv, +371 29435142, Riga, Latvia

Abstract. The purpose of this article is to highlight the aspects of integration of entrepreneurship into higher education (Educational sciences) in Lithuania and Latvia with the focus on the educational process. The article provides a theoretical insight on main concepts in entrepreneurship covering the aspect of challenges of entrepreneurial teaching and learning in higher education institution (HEI). Approaches and methods used to support entrepreneurial teaching and learning in higher education are introduced as well. As the result, the theoretical model for the assessment of the effectiveness of educational process with respect to entrepreneurship is designed and the criteria for its analysis are provided. The implications of the article could be useful for university educators, who seek to educate students most effectively with a real intention to become entrepreneurs.

Keywords: entrepreneurship, educational process, higher education, Educational sciences

1. INTRODUCTION

Nowadays entrepreneurship is considered to be the effective strategy for development and growth of societies since it leads to technical and innovative changes and causes economic growth as well as converts the new knowledge to modern products and services. Figure 1 demonstrates the relationship between societies, economic growth and entrepreneurship.

Fig. 1: The relationship between societies, economic growth and entrepreneurship

That is very important for Lithuania and Latvia, who are currently moving towards innovation driven society model. According to Lisbon strategy for growth and employment, the important role of higher education in promoting entrepreneurial skills is now widely recognised. The article is based on the working definition provided by Gibb et al. (2013, p. 94): "Entrepreneurship in higher education is designed to empower staff and students to demonstrate enterprise, innovation and creativity in research, teaching and studying as well as pursuit use of knowledge across boundaries".

The idea of the integration of entrepreneurship into higher education is especially relevant for Baltic countries, which have the similar historical background, transition period and traditions in higher education, and are currently seeking to re-arrange their educational systems. Moreover, the process of rapid economic convergence of European Union countries forces the higher education in Baltic countries to be competitive not only on local market but on international market as well. That means that universities in Lithuania and Latvia have to re-think their models of the preparation of the graduates, as well as of organising the study process

and research work. The tendency stressed by comparative research data (Entrepreneurship in Latvia and other Baltic Countries, 2013; Entrepreneurship in Education in Baltic Sea Region, 20015) is that Lithuania and Latvia's universities and higher education system on the whole should take steps toward changing their classic role, which was merely producing knowledge towards entrepreneurship universities, which produce knowledge and create ideas and also transfer them to action in alignment with process of local, regional and international economic development. However, it is pointed that Lithuania still lacks a clear strategy of entrepreneurship integration into higher education. The same problem has been identified in Latvia's higher education system (Entrepreneurship within Non-business studies, 2010). The context analysis of Baltic countries' higher education systems shows that the overall situation with the spread of entrepreneurship in higher education is generally very weak. The overall teaching of entrepreneurship in higher education is quite poor, especially within non-business and non-economic courses. In Lithuania noteworthy entrepreneurship teaching examples can be found, however higher education curricula even in business studies often lack coaching on how to start one's own business and acquire relevant skills. In Latvia entrepreneurship courses are missing in non-economic fields of study, and more generally inter-disciplinary approaches are rare. The low level of entrepreneurship-related abilities, knowledge and skills in the Lithuania and Latvia's universities has prompted the idea of current research. **The aim of the article is** to design a theoretical model for the assessment of the educational process in higher education institutions (HEIs) in Latvia and Lithuania with respect to the implementation of entrepreneurship integration strategy. **The objectives of the article are** to define the notion of entrepreneurship and social entrepreneurship as well as to highlight the principles of sustainable integration of entrepreneurship in Educational studies in the HEI of Latvia and Lithuania; to design a theoretical model of the assessment of the educational process with respect to entrepreneurial agenda and to provide criteria for its analysis. The theoretical analysis of entrepreneurship is based on postmodern paradigmatic theory emphasizing the role of a university teacher as a facilitator of change, promoter of organizational learning that enhances HEI ability to pursue intelligent learning processes in a way that increases the organization's effectiveness and capacity for continuous improvement as well as on adult learning theory (Browne-Ferrigno, Muth, 2003). This idea has to shape the entrepreneurship development programmes with regards to contents, methods, patterns, etc. **The main method of the research** is scientific literature analysis.

2. RESULTS

2.1. The challenge for entrepreneurial teaching in Educational sciences

A number of scholars purport that the question of whether entrepreneurship can or cannot be taught is now irrelevant, since it has been proved that it can (Henry, Hill, Leitch, 2003, p. 108), and therefore educators should move ahead. While it is not a difficult decision for universities to run entrepreneurial courses, it is, however, a challenge to academicians to choose teaching methods that align to their course objectives, environments and even the type of students in the program. If scholars are able to dodge the question "Can entrepreneurship be taught?" they still will have to face the next question, i.e. "How should it be taught?"

Entrepreneurial teaching and learning involves exploring innovative teaching methods and finding ways to stimulate entrepreneurial mindsets. It is not just learning about entrepreneurship, it is also about being exposed to entrepreneurial experiences and acquiring the skills and competences for developing entrepreneurial mindsets. An entrepreneurial HEI provides a range of learning opportunities to facilitate innovative teaching and learning across all faculties. Such a HEI should be encouraging innovation and diversity in its approach to teaching and learning across all departments as well as developing entrepreneurial mindsets and skills across all programmes. Extracurricular learning opportunities are an important complementary part of entrepreneurship teaching and learning provision. An innovative HEI should offer a range of informal learning opportunities to students to inspire individuals to act entrepreneurially. An entrepreneurial learning experience provides opportunities to develop

important skills and competences. These are essential for both graduate entrepreneurs as well as entrepreneurial graduates entering into employment. A HEI that values entrepreneurial learning commits to regular review, validation, and the updating of course content and learning outcomes across all study programmes. External stakeholders are an important source of expertise that can be used in entrepreneurial teaching and learning. Regular engagement with external stakeholders encourages long-term collaborative relationships that can provide useful inputs to understanding future skills needs as well. For a curriculum to stay up to date and relevant, the entrepreneurial education offer needs to be continuously reviewed and updated. Therefore a HEI should integrate the results of entrepreneurship research into its teaching.

In recent years, the interest in experiential learning techniques in higher education has grown (Melnikova, 2008, p. 276). Experiential learning can be described as learning that arises out of reflection on experience, leading to purposive action in order to test out the 'hypotheses' that arise out of this reflection. This action in turn leads to further experience and reflection, so that experiential learning can be seen as a continuous cycle or spiral within the educational context. This learning can be promoted either through reflection on past experience or through reflection on either planned for experience, such as work placements, or on simulated experience enacted within the educational context. Hence, experiential learning education can be divided into three types: (1) field-based experiences (such methods as internships, mentorship, etc. that involve working with practitioners); (2) prior learning assessment; and (3) experiential classroom-based learning (teaching methods that involve students learning by doing) (Kolb, 1984). These methods are aimed on integration of theory and practice and could be implemented in Educational sciences curricula.

As Shaw et al. (Shaw, Carter, 2007, p. 420) reminds, there is no set approach to entrepreneurship education, therefore it is necessary to experiment with pedagogy and curricula in the field of Educational sciences leading to some innovative entrepreneurship curricula and programs. The report (2007) emphasises the need to use experience based teaching methods in order develop entrepreneurial thinking and states explicitly that “traditional educational methods (like lectures) do not correlate well with the development of entrepreneurial thinking”. It follows then that traditional modes of assessment (like exams) do not facilitate the development of entrepreneurial attitudes and behaviours. The most popular teaching methods in entrepreneurship education, according to the Winslow-Solomon (2000) study, are creation of business plans, case studies and lectures, respectively.

The entrepreneurship literature highlights the role of action-orientation and experientially based learning. Creating a simulated context for student learning, therefore, requires a project-based activity. Pedagogies need to enable a context whereby students do something entrepreneurial and in doing so learn experientially.

2.2. Theoretical framework for the assessment of the educational process with respect to entrepreneurship integration strategy

On the basis of the theoretical analysis the criteria for the assessment of the effectiveness of the educational process in HEI of Latvia and Lithuania have been extracted.

The first group of the criteria emphasizes the role of the HEI as a provider of diverse formal learning opportunities of development of entrepreneurial competencies:

- Supports curriculum change to stimulate and develop entrepreneurial mindsets and skills through new pedagogies, student-centred, cross-disciplinary and practice-based learning (e.g. living labs, the use of case studies, games and simulation),
- Provides support and training to staff in creating new curriculum related to entrepreneurship,
- Provides mechanisms for students to engage in review and feedback on courses,
- Introduces new mechanisms for supporting students, including experiencing starting new ventures within the students' formal education or delivering entrepreneurship education with practising entrepreneurs.

The second group of the criteria emphasizes the role of the HEI as a provider of diverse informal learning opportunities of development of entrepreneurial mindsets and skills:

- Supports access to student enterprise clubs, awards and societies,
- Organises networking events between students and entrepreneurs / businesses,
- Engages students in business idea / plan competitions as part of their extracurricular opportunities,
- Formally recognises extracurricular activities.

The third group of the criteria emphasizes the role of the HEI in validation of entrepreneurial learning outcomes which drives the design and execution of the entrepreneurial curriculum:

- Codifies the expected entrepreneurial learning outcomes in relation to knowledge, skills and competences in all degree programmes,
- Ensures students have a clear understanding of the entrepreneurial learning outcomes expected and achieved,
- Validates entrepreneurial learning outcomes at the institutional level,
- Recognises entrepreneurial learning outcomes in the students' records of achievements.

The fourth group of the criteria emphasizes the role of the HEI in the cooperation with external stakeholders with the aim to co-design and deliver the curriculum with them:

- Regularly reviews and assesses the involvement of external stakeholders in course design and delivery,
- Provides a mechanism for staff to work with external stakeholders to develop and deliver high quality course content,
- Integrates external stakeholders' experience and expertise into the development and delivery of extracurricular learning activities and support services,
- Supports a diversity of collaborative partnerships with local communities and organisations, local and regional governments, chambers of commerce, industry and HEI alumni.

The fifth group of the criteria emphasizes the role of the HEI in the integration of entrepreneurship research into the entrepreneurial education offer:

- Encourages staff and educators to review the latest research in entrepreneurship education,
- Provides a forum whereby staff and educators can exchange new knowledge and ideas, incorporating the latest research,
- Provides access to inspiration from other HEIs through networking and sharing good practices.

A theoretical model for the assessment of the effectiveness of educational process with respect to entrepreneurship provides a starting point for the construction of a methodological framework for monitoring of implementation of the entrepreneurship strategy in HEI in Latvia and Lithuania that would respond a global trend towards more systematic provision of entrepreneurship integration particularly in higher education institutions. On the basis of the designed model an empirical study will be carried out in the universities of Latvia and Lithuania.

3. IMPLICATIONS

Lithuania and Latvia need a coherent model of integration of entrepreneurship into Education sciences, however, the model cannot be just copied from some other European Union country due to: Baltic countries have certain traditions in higher education that are presupposed by historical background and transition period; entrepreneurship in non-business studies, especially in Education sciences is a new issue for all European Union countries; in Baltic countries Education sciences are currently under pressure and are forced to change their conservative purpose and compete with other branches of science in research, preparation of graduates, arrangement of study process etc.

Experiential learning has risen to the forefront of entrepreneurship education, as universities respond to research that encourages both real-world projects and extracurricular learning activities to better teach entrepreneurship, such as internships, business plan

competitions, etc. Therefore the methods of experiential learning could become a basis for developing entrepreneurship teaching pedagogies in Educational sciences. Education for and in enterprise provides students with a learning environment that would support them in their endeavour.

A theoretical model for the assessment of the effectiveness of educational process with respect to entrepreneurship provides a starting point for the construction of a methodological framework for monitoring of implementation of the entrepreneurship strategy in HEI in Latvia and Lithuania that would respond a global trend towards more systematic provision of entrepreneurship integration particularly in higher education institutions. On the basis of the designed model an empirical study will be carried out in the universities of Latvia and Lithuania.

BIBLIOGRAPHY

1. BROWNE-FERRIGNO, T., & MUTH, R. Leadership mentoring in clinical practice: Role socialization, professional development, and capacity building. *Educational Administration Quarterly*, 40(4), 468-494, (2003).
2. SHAW, E., & CARTER, S. Social entrepreneurship: theoretical antecedents and empirical analyses of entrepreneurial processes and outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14(3), 418-434. DOI: 10.1108/14626000710773529, (2007).
3. ENTREPRENEURSHIP IN EDUCATION IN BALTIC SEA REGION. Retrieved 28/11/2015 from <http://socialinnovation.lv/en/educational-materials-of-social-entrepreneurship-development-in-the-baltic-sea-region/>, (2015).
4. ENTREPRENEURSHIP IN HIGHER EDUCATION, ESPECIALLY WITHIN NON-BUSINESS STUDIES (Final report of expert group). Retrieved 28/11/2015 from http://www.koda.ee/public/entr_highed.pdf, (2015).
5. ENTREPRENEURSHIP IN LATVIA AND OTHER BALTIC STATES: RESULTS FROM THE GLOBAL ENTREPRENEURSHIP MONITOR Retrieved 28/11/2015 from <http://freepolicybriefs.org/2013/11/04/entrepreneurship-in-latvia-and-other-baltic-states-results-from-the-global-entrepreneurship-monitor/>, (2013).
6. GIBB, A., HASKINS, G., & ROBERTSON, I. Leading the entrepreneurial university: Meeting the entrepreneurial development needs of higher education institutions. *Universities in Change*, 9-45. New York: Springer, (2013).
7. HENRY, C., HILL, F. and LEITCH, C. Entrepreneurship Education and Training, Ashgate, Aldershot, (2003).
8. KOLB, D. A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. New Jersey: Prentice-Hall, (1984).
9. MELNIKOVA, J. Approaches to school heads' professional training: connecting theory to practice. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr.12(4), p. 274-279, (2008).
10. WINSLOW, E.K., SOLOMON, G.T., TARABISHY, A. Empirical investigation into entrepreneurship education in the united states: some results of the 1997 national survey of entrepreneurial education, (2000).

KOPSAVILKUMS

Šī raksta mērķis ir akcentēt uzņēmējdarbības integrācijas aspektus augstākajā izglītībā (izglītības zinātnēs) Lietuvā un Latvijā, koncentrējoties uz izglītības procesu. Raksts sniedz teorētisku ieskatu par galvenajiem uzņēmējdarbības jēdzieniem, aptverot izaicinājumu aspektus uzņēmējdarbības mācībā un mācīšanos augstākās izglītības iestādē. Rakstā tiek piedāvātas pieejas un metodes, lai atbalstītu uzņēmējdarbības mācīšanu un mācīšanos augstākajā izglītībā. Kā rezultātā ir izstrādāts teorētiskais mācību procesa (attiecībā uz uzņēmējdarbību) efektivitātes novērtējuma modelis un kritēriji. Raksts varētu būt noderīgs augstskolu pedagogiem, kas vēlas efektīvāk izglītēt studentus ar nodomu kļūt par uzņēmējiem.

METHODOLOGICAL BASIS FOR ESTIMATION THE IMAGE OF A CITY (REGION)

METODOLOŽISKĀ BĀZE PILSĒTAS (REĢIONA) TĒLA NOVĒRTĒŠANAI

Alena Lisichonak

Polotsk State University, lena_pit@tut.by, Polotsk, Belarus

Abstract. *The need to assess the image of the region is based on research results. Approaches of authors to the assessment of the region's image are investigated. A methodology for analyzing the image of the region (city) is proposed. It includes 4 directions of analysis. The first direction is based on the study of the composition of information causes, "produced" by the city. The second direction involves an assessment of the image, based on the positions of regions (cities) in the ratings. The next proposed method is the interview method. It makes possible to study public opinion about the features, competitive advantages of regions (cities). The fourth direction of analysis is based on the use of the ranking method. The results of the evaluation of Novopolotsk's image in selected areas are presented.*

Keywords: *estimation, image, region.*

Introduction

The need to assess the regional image is determined by the fact that it is an element of the intellectual potential of the region. Intellectual potential of the region should be considered as the main factor determining the regional competitiveness (Lisichonak, 2013, p.10). The study was conducted on the basis of data for 2016. Research methods: comparative method, ranking method, SWOT method, interview method and others. The purpose of the research: to offer a methodology for assessing the image of the region (city), based on the use of objective and subjective information about the region (city).

Objectives of the study:

- to justify the need to assess the image of the region (city);
- to study the existing author's approaches to the assessment of the regional image;
- to identify possible directions and methods for assessing the regional image.

1. Theoretical bases of research of region's image

The problem of forming a regional image is becoming more and more urgent nowadays. The effectiveness of the regional economy directly depends on the effectiveness of the formation of a favorable image and its use. Let's turn to the essence of the category. A detailed analysis of the essence of the category "regional image" is given in the article „Assessment of the attractiveness of the territory” (the author E. Charushina) (Charushina, 2014, p. 99).

Table 1 presents the approaches of individual authors.

Table 1 – Approaches of authors to definition of "image of territory" essence

Author	Essence
Vazhenina I.	The image of the territory is the beliefs and feelings of people that arise over the natural-climatic, historical, ethnographic, socio-economic, political, moral-psychological and other characteristics of the territory
Glebova I.	Image of the region is a set of emotional and rational views of the territory. It develops historically and is conditioned by national, socio-psychological, cultural characteristics
Vasishcheva A.	Image of the territory is a complex socio-psychological phenomenon, the necessary condition for the formation of which are such properties of the human psyche as perception and the ability to form representations
Kotler F.	Image is the product of the mind that tries to process and select the essential information
Gerdt T.	Image is a product of intellectual work that combines both a common database of various sources of information and the perception of people themselves about a given territory

Starinshchikov N.	Image of the city is a psychologically formed image. It aims to create a positive attitude towards the city in order to increase the attractiveness of living in the city, attracting economic resources and increasing the gross urban product. The image is non-material and is formed in the minds of people, acquiring a positive or negative color.
-------------------	--

The evaluation of a regional (urban) image is necessary with a view to its more effective formation and use.

2. Methodical bases of an estimation of region's image

We have identified the following directions and methods for assessing the regional image:

1. The image analysis based on the composition of information causes, "produced" by the city. The use of this method involves the study of publications in the mass media about objects of interest and the identification of the following groups of information reasons: cultural, sports, economic, criminal.

2. Assessment of the existing image of cities based on their positions in national (world) rankings. For this, national and world rankings are studied. The positions of the object (city) are identified.

3. Using the interview method to study public opinion about the features, competitive advantages of the studied objects (cities). In the framework of this method, it is necessary to study the opinion of citizens on a number of issues that can be presented in a special questionnaire.

4. The method of ranking for analysis and highlighting the strengths and weaknesses of cities. When using this method, other cities are added for comparison. When using the ranking method, the highest rank (first) is assigned to the region with the best value of the indicator.

Further, we will consider the possibilities of applying these methodological approaches to Novopolotsk. Novopolotsk is the largest scientific and industrial center of Vitebsk region (Belarus).

3. The results of the practical use of methodological approaches to assessing the regional image

We have studied publications in the mass media about Novopolotsk (table 2).

Table 2 – The number of identified information reasons and their division into groups

Information reasons	Number	Percent to total
1. Cultural	10	25,0
2. Sports	16	40,0
3. Economic	9	22,5
4. Criminal	5	12,5
The result	40	100,0

The data of the table indicate that, on the whole, sports information events predominate. This indicates that Novopolotsk can be called a sports city. A significant number of cultural information events reflect the active cultural life of the city. A positive aspect is a small number of criminal information. However, despite the high level of economic development of the city, the number of economic events is small.

We examined the national ratings in which Novopolotsk is mentioned. The results of this line of analysis are presented in table 3.

Table 3 – Positions of Novopolotsk in the ratings of Belarusian cities

Criterion	Position of Novopolotsk in the rating	Total number of positions in the rating
Financial wealth	2	10
Level of contamination	1	10
The quality of life	19	134
Population	13	164

Novopolotsk is a financially prosperous city. It is also the most polluted city in Belarus. The operation of the largest oil refinery in Novopolotsk determined the city's position in the ratings. Also, thanks to this, Novopolotsk is the 13th most populated city in Belarus. At the same time, the quality of life of citizens is high.

The author used the interview method to study public opinion about the features, competitive advantages of the city. According to the inhabitants, Novopolotsk is a large industrial, scientific and educational center of the republic. But there are negative consequences associated with the development of industry (pollution of the environment). This requires the development of other spheres of activity, first of all, the sphere of services.

When we used the method of ranking, we compared Novopolotsk city with other cities in the Vitebsk region (Polotsk, Orsha, Vitebsk). Novopolotsk took the second overall place in the aggregate of indicators. The city is leading by such indicators as: relative density of the population in able-bodied age in the total population; nominal accrued average monthly wages of workers, the proportion of small and microorganizations in the total number of legal entities; the volume of contract works performed by type of economic activity "Construction" per capita; export of goods in percentage to the regional volume of exports of goods; net profit per 1 organization; investment in fixed capital per capita and industrial production per capita.

Conclusions and suggestions

The methodological approaches used to assess the regional image showed similar results. The author identified the strengths and weaknesses of Novopolotsk.

As *strengths* can be noted:

- low crime rate;
- high level of development of the real sector of the economy and small business;
- significant export potential of the region;
- considerable financial potential of the region;
- active investment activity in the region.

Weaknesses of Novopolotsk:

- low housing provision;
- the highest level of pollutant emissions;
- low level of development of retail trade.

Therefore, to create a favorable image of Novopolotsk, it is necessary:

1. Further development of industrial production provided that the negative impact on the environment is reduced;
2. Development of other spheres of activity, especially services;
3. Further improve the living standards of the city's population.

The results obtained, in our view, should be reflected in the development programs of the city.

Bibliography

1. LISICHONAK, A. Intellectual potential of the region as a factor determining its competitiveness. *Bulletin of the Polotsk State University. Series D Economic and Legal Sciences*. 2013. Nr. 13, 9. – 14. lpp.
2. CHARUSHINA, I. Assessment of the attractiveness of the territory [online]. *The bulletin of the Nizhny Novgorod State University of Engineering and Economics*. 2014, No 3 (34), p. 99-109 [cited 20.04.2017] Available from Internet: <http://cyberleninka.ru>

3. The official website of the National Statistics Committee of Belarus [online]. [cited 25.04.2017] Available from Internet: www.belstat.gov.by

Kopsavilkums

Mūsdienās reģiona tēls kļūst par svarīgāko konkurētspējas resursu, lai veidotu partnerattiecības. Tāpēc ir nepieciešams veikt reģiona tēla novērtēšanu. Pastāv vairākas metodiskās pieejas, lai to varētu veikt. Tomēr, pēc autores domām, labākus rezultātus var iegūt apvienojot metodes.

Autore ir izpētījusi reģiona tēla būtības definīciju. Reģiona tēls var tikt veidots kā emociju un racionalitātes atspoguļojums, kas rodas no reģionālo īpatnību salīdzināšanas, pašu pieredzes un baumām, kuras ietekmē konkrēta tēla veidošanos.

Balstoties uz šo definīciju, tika piedāvātas četras novērtēšanas metodes:

1. Reģiona tēla analīze balstoties uz informāciju par pilsētu. Šī metode sevī iekļauj publikāciju pētīšanu masu saziņas līdzekļos, kā arī tālāk minēto grupu identifikāciju sadaļās: kultūra, sports, ekonomika, kriminālziņas.

2. Pilsētas tēla novērtēšana pēc ieņemtās pozīcijas reitingā. Šī metode balstās uz pilsētas vietu valsts un starptautiskajā reitingā.

3. Aptauju pielietošana, lai pētītu iedzīvotāju viedokli par pilsētu. Ar šīs metodes palīdzību ir iespējams pētīt iedzīvotāju uzskatus par problēmjautājumiem, uz kuriem ir iespējams atbildēt aptaujā.

4. Vērtēšanas metode ļauj noskaidrot pilsētas stiprās un vājās puses. Izmantojot šo metodi salīdzināšanai, ir pievienotas arī citas pilsētas no Vitebskas reģiona.

Balstoties uz šo metožu pielietojumu, autore ir pētījusi Novopolockas pilsētas tēlu. Novopolocka ir liels industrijas, zinātnes, un izglītības centrs Baltkrievijā.

Izpētes rezultātā tika noskaidrotas pilsētas stiprās un vājās puses, kā arī uzskaitīti nākotnes attīstības virzieni. Šīs rekomendācijas var tikt izmantotas, lai veidotu pilsētas attīstības programmas.

THEORETICAL BASIS FOR MANAGEMENT OF PERSONNEL RISKS *PERSONĀLA RISKU PĀRVALDĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI*

Katsiaryna Haliashova

PhD in Economics, Polotsk State University, galeshova@mail.ru, +375 297155954,
Novopolotsk, Republic of Belarus

Abstract. *Necessity of personnel risks management is based on research results. The authors' approaches to the determination of personnel risks and to their management have been explored. The author's definition of the concept of "personnel risks" is proposed. A classification of personnel risks is developed depending on the stage of origin and the tasks of the personnel policy, as well as the methods of management personnel risks in the organization. The article presents a methodical approach to personnel risk management which includes the following steps: rapid assessment of personnel risks, assessment of transaction costs, detailed assessment of personnel risks, selection of methods for management personnel risks and monitoring them.*

Keywords: *personnel risks, human resources management activities, HR management*

Introduction

The study of personnel in modern organizations has shown that personnel risk accounting is directly related to the success of organizations in the market:

- studies by the Economist Intelligence Unit (Executive Search and Head Hunting, 2007), based on a survey of management members of 218 companies from Asia, Australia, North America and Western Europe, responsible for risk management, have shown that key risks for international companies are currently associated risks With the human factor: insufficient qualification of personnel, the problem of replacing old personnel with new ones and fears about the care of particularly valuable employees;

- according to the studies of KPMG International Audit Company (KPMG research, 2010), personnel risks in CIS countries are estimated by specialists as the most dangerous risks for business;

- based on the results of the survey of innovative behavior of industrial enterprises conducted by the Institute of Statistical Studies and Economics of Knowledge of the HSE in 2009 as part of the European Manufacturing Survey coordinated by the Fraunhofer Institute for System and Innovation Research (Karlsruhe, Germany), the shortage of qualified personnel At the enterprise took the fifth place on a rating of the factors interfering innovations (Kuznecova, Rud', 2011, p. 42);

- the results of the international study Ernst & Young Global Limited (Ernst & Young Global Limited, 2012) (interviewing representatives of 576 companies in different countries, studying 2750 reports prepared by analytical services and companies) showed a positive correlation between the degree of development of the risk management system and financial performance of organizations. For example, the company, which produces consumer goods on the Global 50 list (a list of 50 largest private companies compiled by Forbes magazine), having formed a risk management committee in the board of directors and having approved the position of director of risk management, was able to establish effective interaction with external stakeholders, To strengthen these relations and their reputation in the market.

Another C. Scholz noted that the increase in rationalization, massive outsourcing, changing requirements for employees and rising costs lead to problems in staffing, with which the human resources service is becoming increasingly difficult to manage. This accumulates personnel risks, however, when they are taken into account and monitored, the organization can gain more profitable competitive positions (Scholz, 2004, p. 2). Therefore, at the present stage, the need to raise the problem of risk management in the work with personnel is even more urgent. The purpose of this study is to develop theoretical approaches to managing personnel risks in a modern organization. Objectives of the study:

- clarification of the essence and specificity of personnel risks;
- development of the classification of personnel risks;
- identification of sources of personnel risks and the formation of a monitoring system

for their manifestation;

- development of methods for managing personnel risks;
- development of a methodical approach to managing personnel risks.

Review of existing approaches to the definition of personnel risks

Despite the fact that the prerequisites for the formation of the concept of "personnel risks" have been laid long ago, a single definition is missing so far. The analysis of literary sources made it possible to find out that:

- there is no generally accepted approach to the concept (used in the field of organization security, banking, risk management, psychology) and the classification of personnel risks (heterogeneity of classification criteria, lack of comprehensive classification);
- part of the approaches define HR risks only as threats from the outside and to the staff of the organization, not taking into account the risks associated with inefficient activities of the HR department of the organization;
- in all approaches, sources and causes of emergence are systematically not identified, only in some approaches can be found separate sources of personnel risks in the organization, which include various functions of personnel management (formalization of labor relations, personnel selection, staff training, motivation) and the results of personnel policy;
- in the approaches of foreign authors, personnel risks are considered both as a source of losses and as a source of additional benefits. In the approaches of researchers from the CIS countries in the definition of personnel risks, only a negative load is laid down.

Within the framework of this study, we will understand human resource risks as the probability of loss and failure to achieve the organization's goals in the context of information asymmetry and opportunistic behavior of employees, due to the lack of compliance of the staff with the requirements of the external and internal environment of the organization in the formation, use, development and release of personnel. This definition allows: 1) identify the main sources and causes of human resource risks (opportunistic behavior of labor market subjects, information asymmetry, limited rationality); 2) to classify personnel risks of the organization; 3) develop a system of indicators on the basis of which it is possible to give a qualitative and quantitative assessment of personnel risks; 4) monitor personnel risks; 5) to consider the concept of "personnel risks" from the point of view of a systematic approach (on the one hand, personnel risks are an element of the organization's risk management system, on the other hand, the personnel risk system includes the risks associated with the formation, use, development and release of personnel).

Classification of personnel risks

When managing risks, you need to take them into account, which in turn requires a risk classification. However, the lack of a unified approach to the definition of staff risks predetermined the heterogeneity of opinions on the composition of the elements included in human resources risks and the variety of criteria for classifying personnel risks. The author has developed a classification of personnel risks depending on the stage of origin and the tasks of the personnel policy of the organization:

- 1) personnel risks in the formation (probability of loss due to the presence of information asymmetry in the labor market and precontract opportunistic behavior of potential employees, which may lead to a discrepancy between the quantitative and qualitative characteristics of personnel to the objectives of the organization and its tasks);
- 2) personnel risks associated with the use of personnel (the probability of losses resulting from the lack of existing technologies and tools in three areas of management: personnel management (assessment and assessment, motivation and incentives for staff based on evaluation results), safety and labor protection);
- 3) personnel risks in the development of personnel (the probability of loss due to a decrease in the quality of the labor potential of the organization, due to the lack or reduction of investments in human capital, with ill-considered decisions of the management of personnel

development);

4) personnel risks in the release of personnel (an incorrect dismissal procedure may result in moral (intentional damage to reputation), material (damage to property), financial (increase in transaction costs: payment of severance pay, costs of selection, selection, adaptation and training again If the employee applies to the court) damage to the organization, loss of specific human capital, violation of information security).

Approaches to personnel risk management

Risk management is considered as a special function of management, and the allocation of personnel risk management is the result of further deepening of the specialization of this management function. There are many approaches to the content of the risk management process in general and personnel risks (Flouris, 2010, Frederickson, 2010, Marshall, Alexander, 2013, Center for the Protection of National Infrastructure, 2013, European Agency for Safety and Health At Work, 2002) in Particular.

The analysis of the published sources allows us to draw the following conclusions:

– among researchers there was not formed a uniform and unequivocal approach to the essence of personnel risk management;

– part of the approaches to the study of risk management are presented in a detailed form (I. Balabanov, R. Steinberg, F. Marten, M. Everson, L. Nottingham, A. Ovcharov, G. Chernova, P. Graboviy, S. Petrova, E. Karlina, I. Potapova, D. Martynkovsky, etc.), part – in the generalized (M. Lapusta, L. Sharshukova, V. Smirnova, V. Kozubovsky, V. Granaturov and others);

– in some approaches from the risk management process, such an important stage as monitoring is excluded. It seems to us that it is impossible to build an effective risk management system without constant monitoring of risks in general and personnel risks in particular;

– the differences in approaches to the risk management process are insignificant, the general management scheme is clearly visible;

– one part of the approaches (Tr. Flouris, A. Yilmaz, M. Marshall, C. Alexander, V. Frederickson, European Agency for Occupational Safety and Health, Center for the Protection of National Infrastructure (CPNI), A. Mitrofanova, T. Kramin, N. Kochetkova) management of personnel risks examines from the point of view of risk management, another part (A. Badalova, K. Moskvitin, V. Serebryanyi, E. Bulanova, A. Vasiliev, A. Aminov) – from the point of view of personnel management (human resources, human capital).

In the author's opinion, HR management is a process that covers the whole HR management system of the organization and includes an express assessment of personnel risks, an assessment of transaction costs, a detailed evaluation of personnel risks and selection of methods for managing personnel risks, and monitoring them at all stages of management (Haliashova, Vankevich, 2015, p. 28).

Such an approach, being continuous, is implemented at all levels of government and will ensure:

- savings in transaction costs;
- balance of interests of subjects of the internal labor market;
- personnel security or threat reduction.

Methods of personnel risk management

The strategic decision on management of personnel risks means: decrease; Elimination due to the refusal to carry out entrepreneurial activities, since the specificity of personnel risk is contained in its carrier – a person who is characterized by opportunistic behavior and rationality; Transfer; Acceptance, if the level of personnel risk is low and the degree of its impact on the organization's activities is insignificant. If a decision is taken to reduce and / or transfer personnel risks, the methods of influence (management) are selected for personnel risks, depending on their stage of occurrence, for effective implementation of personnel activities.

At the stage of staff development, the following can be implemented: in case of transfer of personnel risk – the transfer of search and selection of personnel for outsourcing, staff leasing, strengthening of the relationship with educational and employment institutions; In the case of a reduction in personnel risk – the marketing of personnel, the formation of the internal labor market, the development of existing job descriptions, the development of adaptation programs.

When using personnel, the most effective method of transferring personnel risk will be to insure employees against accidental incidents, the following methods will help reduce personnel risks:

- formation of personnel strategy;
- personnel diagnostics;
- teambuilding;
- formation of corporate culture;
- a differentiated approach to pay based on the segmentation of staff;
- systematic calculation and analysis of the influence of the labor factor on the emergence of the risk of unclaimed products.

In the conditions of modernization of enterprises, special attention should be paid to the development of personnel. To reduce personnel risks at this stage, it is necessary to have: formalized accounting and evaluation of the effectiveness of personnel costs, career planning, personnel assessment after training, and training planning.

At present, most Belarusian enterprises ignore the need to manage the process of releasing staff. This prevents the formation of a single personnel policy of enterprises and creates the risks of increasing costs of release. The transfer of personnel risks at this stage will be facilitated by outplacement and the creation of an organizational knowledge management system. To reduce personnel risks of staff release and reduce transaction costs, the following management methods will help: creation of an effective information security system, analysis of the reasons for dismissal, material compensation and social guarantees provided to the employee upon dismissal.

Conclusions and suggestions

In order to increase the efficiency of the use of human resources and the success of the organization, the management of personnel risks must become an integral part of the personnel management system and the organization as a whole, which will help to solve the following tasks:

- saving transactional costs while reducing staff turnover and absenteeism in the organization;
- optimization of qualitative and quantitative staff;
- increase of labor productivity of workers and efficiency of use of working hours;
- preservation of the personnel core in the organization through the creation of a differentiated reward system;
- reduction in the risk of unclaimed production due to the influence of labor factor;
- increasing the level of loyalty to the organization, the degree of staff satisfaction.

Bibliography

Articles from periodicals

1. HALIASHOVA, K., VANKEVICH, A. Human resources management activities in organizations of the republic of belarus: assessment of risks and the potential. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*. 2015. Vol. 20, Nr. 1, p. 23-44.
2. KUZNECOVA, T., RUD', V. Factors of efficiency and motivation of innovation activity of Russian industrial enterprises. *Foresight Russia*. 2011. Nr. 2, p. 34-47.
3. SCHOLZ, C. Personalarbeit als Risikofaktor mit unmittelbarem Handlungsdruck: *Lehrstuhl für Betriebswirtschaftslehre, insbesondere Organisation, Personal- und Informationsmanagement*. Saarbruecken : Universitat des Saarlandes, 2004. — 7 S.

Materials published on the Internet

4. FLOURIS, T. The Risk Management Framework to Strategic Human Resource Management [online].

International Research Journal of Finance and Economics. 2010. Issue 36. [cited 02.10.2013]. Available from Internet: <http://mba14.files.wordpress.com/2011/11/risk-management.pdf>.

5. FREDERICKSON, V. Risk Management and the HR Executive [online]. *Valerie Frederickson & Company*. 2004. [cited 07.05.2010]. Available from Internet: http://www.vfandco.com/resources/PDFs/Risk_Management.pdf.

6. MARSHALL, M. I., ALEXANDER, C. Planning for the Unexpected: Human Resource Risk and Contingency Planning [online]. *Purdue Extension. Knowledge to Go*. [cited 08.10.2013]. Available from Internet: <http://www.extension.purdue.edu/extmedia/EC/EC-736-W.pdf>.

7. Personnel Security Risk Assessment. A Guide. 4th Edition [online]. *Centre for the Protection of National Infrastructure (CPNI)*. 2013. [cited 01.10.2013]. Available from Internet: http://www.cpni.gov.uk/documents/publications/2010/2010037-risk_assment_ed3.pdf.

8. Personnel Risk Management. SME Risk Management Toolkit [online]. *European Agency for Safety and Health at Work*, 2002. [cited: 02.03.2010]. Available from Internet: <http://www.pk-rh.fi/pdf/en/personnel-risk-management-booklet>.

9. Risk management for delivering concrete results [online]. *Ernst & Young Global Limited*. [cited 28.01.2014]. Available from Internet: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Turning-risk-into-results-2012-RU/\\$FILE/Turning-risk-into-results-2012-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Turning-risk-into-results-2012-RU/$FILE/Turning-risk-into-results-2012-RU.pdf).

10. Risk management: what lies outside the bureaucracy. Current risk management practices [online]. *KPMG research*. [cited 30.08.2013]. Available from Internet: http://rid.ru/events/KPMG_resoch_2010.pdf.

11. The human factor is the main risk that threatens business [online]. *Executive Search u Head Hunting*. [cited 28.01.2010]. Available from Internet: <http://www.top-personnel.com/>.

Summary

In the current conditions for the development of an innovative economy characterized by a high degree of uncertainty and dynamism, in order to ensure the stability and competitiveness of the organization, it is necessary to manage personnel risks as the fundamental risk-creating factor.

For successful activity of the organization it is necessary to manage personnel risks. The management of an object implies its preliminary assessment. The methodical approach to management of personnel risks is based on the author's definition of personnel risks, their classification depending on the stage of origin, the tasks of the personnel policy; Includes express assessment, assessment of the transaction costs of the employer, the developed quantitative / qualitative assessment of each type of staff risk, the adoption of strategic decisions on the impact on human resources risks; Choice of methods for management personnel risks at each stage of development.

KOMUNIKĀCIJAS VEIDI UN TO LOMA UZŅĒMUMĀ TYPES OF COMMUNICATION AND THEIR ROLE IN THE COMPANY

Dainis Gudriniks

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Dainis.Gudriniks@inbox.lv, +371 29343688,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iluta Arbidāne**, Dr.oec., asociētā profesore

Abstract. The author reviewed information in EBSCO databases on communication between management and employee in commercial enterprises, hospitals, educational institutions, in crisis situations and everyday life. The problem identified include a weak communications structure and poor management skills deteriorating quality of work in nowadays. The article dealt with Brian Weberg communication structure, which is divided into two types. To learn how to improve communication in the organization, it was investigated Fionn Timm methods which are recognized as effective.

Keywords: Communication, types of communication, the manager, the staff, the result.

Ievads

Vadītāja funkcijas - plānošana, organizēšana, līderība, kontrolēšana u.c. ir cieši saistītas ar komunikāciju, tāpēc katram vadītājam ir jābūt labam komunikatoram. Komunikatīvās prasmes ir būtisks speciālista sociālās kompetences rādītājs, kuru mūsdienās augstu vērtē visā pasaulē. Tās nodrošina informācijas nodošanu un uztveršanu, komunikācijas dalībniekiem mijiedarbojoties. Mijiedarbību rezultātā komunikācijas dalībnieki kļūst par partneriem un starp viņiem veidojas partnerattiecības.

Vadītājam ir jābūt ne tikai labam oratoram un jāmāk ziņa pasniegt, viņam jābūt labam cilvēku pazinējam un jāmāk pasniegt ziņa tā, lai to vienlaicīgi spētu uztvert mērķauditorija.

Pētījuma aktualitāte. Informācijai ir nozīmīga loma, jo mūsdienās informācija mainās ļoti ātri, tāpēc uzņēmumā jābūt izstrādātai efektīvai komunikācijai. Komunikācija starp vadītājiem un padotajiem ir viens no svarīgākajiem organizācijas attīstību veicinošiem elementiem. Uzlabojot komunikāciju, uzņēmums paaugstinās darba produktivitāti, kā arī ar komunikācijas palīdzību var tikt uzlabotas darbinieku savstarpējās attiecības un attiecības starp vadītāju un darbiniekiem.

Pētījuma problēma. Vadītājiem ir nepietiekamas zināšanas par komunikācijas ietekmi uz darbiniekiem, lai veicinātu viņu darba efektivitāti.

Pētījuma mērķis. Izpētīt, komunikācijas veidus un to lomu uzņēmumā.

Pētījuma uzdevumi.

1. Izpētīt, komunikācijas veidus.
2. Izpētīt, komunikācijas lomu uzņēmumā un tās ietekmi uz darbiniekiem.
3. Veikt secinājumus un izstrādāt priekšlikumus

Pētījuma objekts. Komunikācijas veidi un metodes.

Pētījuma priekšmets. Komunikācijas ietekme un darbiniekiem

Hipotēze. Vadītāji pilnveido un attīsta savas komunikācijas spējas, lai padoto darba efektivitāte būtu augstāka.

Pielietotā pētīšanas metode. Teorētiskā analīzes metode

Pētījuma laika periods. 2017.gada maijs

Darba gaitā autors izpētīja EBSCO datubāzēs pieejamo informāciju par komunikāciju starp vadītājiem un padotajiem gan komerciālajos uzņēmumos, gan slimnīcās, gan izglītības iestādēs, gan krīzes situācijās, gan ikdienā.

Komunikācija starp vadītājiem un padotajiem

Ceļš uz racionālas komunikācijas veidošanu ved caur cilvēka psiholoģiju, noteikta vadības stila un metožu izmantošanu. Komunikācijas atklātību un efektivitāti nosaka tieši komunikācijas stils.

Kolektīvā, kur valda demokrātiskais stils, tiek novērotas labākas attiecības starp darbiniekiem. Vadītāji, kas piekopj šādu stilu, sliecas uz savu pilnvaru un atbildības deleģēšanu zemākajiem vadības līmeņiem, to lietderīgo un pieļaujamo patstāvību.

Organizācijās ar autoritārā stila vadītāju ir zemāks savstarpējās saprašanās līmenis, cilvēkiem ir vāji attīstīts kolektīva gars, kaut gan pret darbu viņi izturas centīgi. Šeit padotie tiek stingri kontrolēti, viņiem nav iespējas paaust iniciatīvu un pieņemt patstāvīgus lēmumus.

Pie liberālā vadības stila darbinieki visbiežāk ir mazāk centīgi savu funkcionālo pienākumu veikšanā, tomēr tas netraucē izrādīt noteiktu interesi par lietišķo un, it īpaši, personīgo attiecību dibināšanu. Bet nereti ir situācijas, kad nepareizu attieksmi pret darbu pavada negatīvas personīgās un lietišķās attiecības starp kolēģiem (REPLOGLE, 2016.).

Vadītājam jābūt visiem iespējamajiem līdzekļiem nostiprināt darbinieku labās īpašības un novērtēt viņu sasniegumus. Svarīgi rēķināties ar to, ka cilvēka uzvedība lielā mērā ir orientēta uz sava sociālā statusa saglabāšanu un celšanu, savas reputācijas atbalstīšanu un nostiprināšanu kolektīvā. Lai sasniegtu šo mērķi, nepietiek ar pašnovērtējumu, būtiska nozīme ir vērtējumiem, kas saņemti no kolēģiem un it īpaši – no vadītāja.

Mūsdienās mēģinājumiem nostiprināt organizācijas racionālus komunikatīvos sakarus, orientējoties uz “vidējo” darbinieku, nav perspektīvu. Cilvēkiem piemīt atšķirīga autonomijas izjūta, spēja savaldīt emocijas un palikt grupas normu ietvaros. Daži piesaista apkārtējos, citi izraisa negatīvas sajūtas ar savu runu, ieradumiem vai pat ārējo izskatu. Saprotams, ka jebkurā darbībā jaušama izpildītāja personīgo rakstura īpašību ietekme (Bainbridge, 2009., 26.lpp.)

Tādējādi objektīvie apstākļi spiež vadītāju pastāvīgi orientēties uz padoto individuālām īpašībām, rēķināties ar faktoriem, kas nosaka un skaidro viņu uzvedību, bet nepieciešamības gadījumā – pielāgoties personību neatkārtojamām rakstura īpašībām.

Darbinieku pozitīvās īpašības ir atkarīgas no daudziem faktoriem:

Nav vēlams padotajiem aizrādīt par kļūdām citu darbinieku klātbūtnē. Apspriet darbinieku kļūdas trešo personu klātbūtnē ir lietderīgi tikai tajā gadījumā, ja par šāda veida kļūdām ticis vairākkārt runāts ar darbinieku “zem četrām acīm”.

Attaisnota piesardzība ir nepieciešama arī, uzliekot disciplināro sodu vai izsakot rājienu. To nemākulīga izmantošana ir saistīta ar risku un var izjaukt kolektīvā esošos savstarpējos kontaktus. Ja tomēr izveidojas situācija, kad sods ir nepieciešams, jāpārspriež tas ar pašu vainīgo, jāuzklausā skaidrojumi un pilnīgi skaidri jānosaka visi apstākļi un tad kopīgi jāizstrādā tālākais darbības plāns

Komunikatīvo sakaru potenciāla īstenošana ir saistīta ar to, cik individuāla būs vadītāja pieeja. Individuāla pieeja palīdz vadītājam pareizi attiekties pret apkārtējiem. Vadītāja pienākums ir apvienot dažādas spējas: administratora un augsti kvalificēta speciālista, veiksmīga organizatora, pedagoga un politiskā audzinātāja.

Liela nozīme ir darbinieku emocionālajam noskaņojumam, jo tas manāmi ietekmē viņu uzvedību un arī komunikatīvos sakarus. Vadītājam jāapzinās savstarpējās cieņas un labvēlības gaisotnes augstā cena.

Izstrādājot pasākumus, kas vērsti uz psiholoģiskās spriedzes mazināšanu, jārēķinās ar to, ka vāji nervi ir zemas psiholoģiskās kultūras, nevis ražošanas vai vadības darbības grūtību sekas. Tāda pieeja atvieglo pasākumu sagatavošanu, kas vērsti uz psiholoģisko pārslodžu samazināšanu, stresa transformāciju faktorā, kas pozitīvi ietekmē savstarpējās attiecības kolektīvā.

Ja vadītājs pievērš uzmanību savu darbinieku rakstura individuālajām īpašībām, tas, protams, ir manāms visā vadītāja darbībā – ikdienas saskarsmē, funkcionālo pienākumu sadalījumā, pienākumu veikšanas kontrolē un uzskaitē. Daži darbinieki vēlas strādāt tieša un stingrā uzraudzībā vai saņemt detalizētus norādījumus, bet citi grib strādāt patstāvīgāk, saņemt vispārēja rakstura norādījumus.

Lai aktīvi un pozitīvi piedalītos komunikatīvajā procesā, vadītājam nepieciešamas noteiktas psiholoģiski pedagoģiskas īpašības: analītiskas prasmes, izzinot cilvēku psiholoģiju un motivāciju, spēja adaptēties cilvēkiem un videi, spēja pārvaldīt savus psiholoģiskos procesus un pilnveidoties (Hrehová, 2015., 8 lpp.).

Tāpat kā elektronikas darbuņēmējs var plānot sarežģītas elektroniskas sistēmas, tāpat vadītājam vadoties pēc pieredzes un organizācijas principiem vajag plānot labvēlīgus komunikācijas kanālus uzņēmumā. Šis process ietver daudz pūļu, jo nevar iztikt tikai ar darba avīzēm un vairāk uzstādītiem e – pastiem (Romano, 2002., 14.lpp).

Vadītāji tērē 50 līdz 80 procentus no laika, lai iesaistītos sava veida komunikācijās. Tas pastiprina nepieciešamību pēc vadītājiem, kā arī mazo uzņēmumu īpašniekiem ar darbiniekiem, lai tā būtu efektīva komunikatoriem. Lai palīdzētu uzlabot sakarus organizācijā, Fiona Timmins iesaka šādas metodes:

- Novērtēt saziņas līmeni (Timmins, 2011., 30-34.lpp.).
- Lūgt atsauksmes no saviem darbiniekiem, lūdzot viņiem atsauksmes, cik labi vadītājs sazinās ar darbiniekiem, un ieteikt idejas, kā uzlabot komunikāciju;
- Tieši sazināties (Timmins, 2011., 30-34.lpp).

Ja ir nepieciešamība sazināties par kaut ko svarīgu, ar vienu no saviem darbiniekiem, pārliecinieties, piegādāt ziņu par sevi, nevis paļaujoties uz trešo pusi;

- Izveidot amatu aprakstu (Timmins, 2011.,30-34.lpp).

Tikai tāpēc, ka business var nebūt liela korporācija nenožīmē, ka nav nepieciešams sniegt rakstveida darba aprakstus. Rakstveida darba apraksts novērš neskaidrības, precizējot pienākumus un cerības par katru locekli jūsu organizācijā. Tā var arī uzlabot komunikāciju starp darbiniekiem, likvidējot "Es domāju, ka tu vajadzēja darīt, ka" sindromu;

- Prasīt statusa ziņojumus (Timmins, 2011.,30-34.lpp).

Kā maza uzņēmuma īpašniekam vai vadītājam ne vienmēr ir laiks, lai saglabātu cilnēm uz ikdienas darbību jūsu darbiniekiem. Nosakot, ka tie, lai nodrošinātu vadītāju ar ziņojumu par nedēļas rakstisko statusu, vadītājs var noteikt, ko darbiniekiem paveikt nedēļas laikā, kā arī to, kas viņiem ir plānots nākamajā nedēļā;

- Izmantot vairākus kanālus organizatorisku paziņojumā (Timmins, 2011.,30-34.lpp)

Viens no efektīvākajiem veidiem, kā nodrošināt, lai cilvēki saņemtu jūsu ziņu ir nosūtīt to pa vairākiem kanāliem. Dažas no vairāk efektīvu kanālu ietver tikšanās, seja pret seju sarunas, e-pastu, faksu, telefonsarunas.

Lai varētu paaugstināt komunikācijas efektivitāti iestādē, vadītājam vispirms jāapzinās, kāda tipa komunikāciju struktūru viņš organizē savā iestādē.

Dažādās sarežģītības pakāpes darba uzdevumi paredz atbilstošas starppersonu komunikācijas. Braiens Webergs komunikāciju struktūru organizācijā iedala divos tipos – centralizēts komunikāciju tīkls un decentralizēts komunikāciju tīkls (WEBERG, 2013.,56-57lpp.).

Iestādes komunikācijas struktūras pamatā ir svarīgs augsts rezultāts, lai arī kādā veidā tas ir sasniegts. Lai spētu sasniegt augsto rezultātu, katram indivīdam ir pašam jāizvēlas sev vispiemērotākā struktūra, lai šis sasniedzamais mērķis tiktu sasniegts.

Pastāv vairākas komunikācijas efektivitātes uzlabošanas iespējas, kuras varētu iedalīt:

- 1) Informācijas nosūtīšanas un uztveršanas uzlabošana;
- 2) Atkārtošanas un informācijas atgriešanās pie sūtītāja nodrošināšana;
- 3) Organizatoriskās struktūras uzlabošana (Communication and managerial effectiveness, 2003.30. lpp).

Informācijas nosūtīšanu un uztveršanu var uzlabot izvairoties no plašiem, tēlainiem aprakstiem un formulēt informāciju lakoniski un konkrēti, lai vārdos nezustu tās nozīme. Lai pilnveidotu klausīšanos, ir jādzird ne vien acīmredzamais līmenis, bet arī apslēptais. Nav ieteicams pārtraukt runātāju un veidot savu atbildi, pirms partneris nav beidzis savu runu. Jābūt labam klausītājam.

1. Klausītāji ir jāsagatavo, dodot īsu atbildi, par to, kas tiks runāts.
2. Jāinformē klausītāji.
3. Jādod īss kopsavilkums, lai varētu novērtēt teikto (Communication and managerial effectiveness, 2003.30. lpp).

Cits komunikācijas uzlabošanas veids ir saistīts ar informācijas atgriešanos pie nosūtītāja. Nosūtītājam ir jābūt labam klausītājam, kurš saklausa, ko saņēmējs ir uztvēris, un salīdzina to ar paredzēto. Ja nepastāv informācijas atgriešanās pie nosūtītāja, viņam nav ne jausmas par to, cik labi vai slikti viņš ir veicis nosūtīšanu, un tāpēc viņam nav iespējas to uzlabot. Lai organizācijā uzlabotu organizatorisko struktūru, vadītājam ir jānodrošina tīri informācijas plūsmas kanāli un precīzs pienākumu un atbildības sadalījums. Posmu skaitam, caur kuriem pārvietojas informācija, ir jābūt pēc iespējas minimālākam (Communication and managerial effectiveness, 2003.30. lpp).

Deleģēšana palīdz veiksmīgāk veikt pienākumu sadali izglītības iestādē, līdz ar to veiksmīgi tiek pildītas komunikācijas funkcijas iestādē. Deleģēšana nozīmē komunicēt, nokontrolēt, sakārtot darba uzdevumus, lai tie tiktu veiksmīgi, pilnvērtīgi izpildīti. Ļoti svarīga ir sadarbība, līdzdarbība, brīva iespēja izmantot dažādas metodes un līdzekļus. Pašreizējos apstākļos, kad izglītības iestādēm ir pietiekami brīva rīcības iespēja, ļoti liela loma tam, cik demokrātiska ir vadība.

Nobeigums

Komunikācijas procesā vadība iegūst informāciju, kas nepieciešama, lai pieņemtu efektīvus lēmumus un darīt tos zināmus organizācijas darbiniekiem, atgriezeniskā saite ir svarīga divvirzienu komunikācijas sastāvdaļa. Tā ir saņēmēja reakcijas pārraidīšanas kanāls, kas ļauj ziņotājam pārliecināties, vai ziņojums ir saņemts un, ja ir saņemts, vai radījis iecerēto reakciju.

Lai iestāde varētu sasniegt efektīvi savus mērķus, tajā ir jānotiek apmaiņai ar informāciju – komunikācijai. Ikvienai iestādei ir nepieciešams veiksmīgi komunicēt ne tikai ar saviem darbiniekiem, bet arī sabiedrību. Komunikācija būs veiksmīga, ja mērķtiecīgi būs izmantoti dažādi komunikācijas veidi, taču to apgrūstina komunikācijas barjeras – informācijas pārslodzes, laika ierobežojuma, individuālā u.c. Komunikāciju var uzlabot pārbaudot, vai sniegtā informācija ir saņemta, pareizi saprasta un interpretēta, tās pārslodzi var novērst vai vismaz mazināt, regulējot informācijas plūsmu. Svarīgi panākt to, lai tiktu sniegta patiešām vajadzīgā un nepieciešamā informācija - komunikācija ir tikai veiksmīga tad, ja tā ir atgriezeniska.

Deleģēšana palīdz veiksmīgāk veikt pienākumu sadali, līdz ar to veiksmīgi tiek pildītas komunikācijas funkcijas iestādē. Deleģēšana palīdz sakārtot darba uzdevumus, lai tie tiktu veiksmīgi, pilnvērtīgi izpildīti. Komunikācijas efektivitātes paaugstināšanā tas ir svarīgs process, un par to vislielāko atbildību uzņemas vadītājs.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Vadītājam ir jābūt ne tikai labam oratoram un jāmaks ziņa pasniegt, viņam zināmā mērā ir jābūt labam cilvēku pazinējam un jāmaks pasniegt ziņa tā, lai to vienlaicīgi spētu uztvert mērķauditorija.
2. Kolektīvos, kur vadītāji darbojas balstoties uz demokrātisko vadības stilu, tiek novērotas labākas attiecības darbinieku vidū.
3. Ne vienmēr vadītājiem izdodas veiksmīga komunikācija ar saviem darbiniekiem, tāpēc vadītāji pastiprināti attīsta komunikācijas iemaņas, lai uzlabotu darba attiecības ar padotajiem.
4. Daži darbinieki vēlas strādāt tieša un stingrā uzraudzībā vai saņemt detalizētus norādījumus, bet citi grib strādāt patstāvīgāk un saņemt vispārēja rakstura.
5. Vadītājiem būtu ieteicams vairāk strādāt pie komunikācijas prasmēm, piemēram, apmeklējot dažādus seminārus un tajos saņemto informāciju jāpielieto praksē.
6. Darbiniekiem jāizsaka viedokļi par to, kāds vadības stils viņus motivē strādāt.
7. Uzņēmumu vadītājiem būtu vairāk jāriko sapulces, kurās ir visi darbinieki, jo padotajiem patīk būt informētiem par notiekošo uzņēmumā un tas liek justies vairāk novērtētiem.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Communication and managerial effectiveness. Nursing Management - UK. Feb2003, Vol. 9 Issue 9, p30. 5p. 1 Diagram. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
2. Hrehová, Daniela, Proceedings of the Multidisciplinary Academic Conference. 2015, p1-8. 8p. Managers' duty to maintain good workplace communications skills. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
3. REPLOGLE, RUTH ANN Learning to COMMUNICATE With Your Team. Mobility Forum: The Journal of the Air Mobility Command's Magazine. Spring2016, Vol. 25 Issue 1, p22-23. 2p. [cited 06.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
4. Romano, Stephen J. // FBI Law Enforcement Bulletin; Sep2002, Vol. 71 Issue 9, p14 [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
5. Timmins, Fiona Nursing Management - UK. Jun2011, Vol. 18 Issue 3, p30-34. 5p. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
6. WEBERG, BRIAN State Legislatures. Jul/Aug2013, Vol. 39 Issue 7, p56-57. 2p. How to Be a Better Boss. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>
7. Working together. Bainbridge, Denize Occupational Health. Jan2009, Vol. 61 Issue 1, p26-26. 1p. 1 Color Photograph. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.ebscohost.com>

Summary

The problem identified poor management skills in communication with employee deteriorating quality of work in nowadays. The article dealt with Brian Weberg communication structure, which is divided into two types. To learn how to improve communication in the organization, it was investigated Fionn Timm methods which are recognized as effective.

The problem: management has poor skills in communication to affect employee to improve efficiency at the work.

Topicality: Today information has a significant part, it is changing very fast, so in company should develop effective communication. Main development enhancing elements of company is communication between management and employee, to have quality solutions, often including all the organizations performance. Good communication improve productivity of work in company, relationships between employee and relationships between management and employee.

GALVENĀS PROBLĒMAS CILVĒKU RESURSU VADĪŠANAS EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒŠANĀ

MAIN PROBLEMS IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT EFFICIENCY ASSESSMENT

Aivars Grāvītis

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, aivars.gravitis@celiuntilti.lv, +371 29119707,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Anita Puzule**, Mg.oec., lektore

Abstract. *The article summarises information from different scientific sources, there are investigated main human resource management efficiency measurement problems. During the analysis of problems there were nominated various issues that different companies and organizations may use in order to improve human resources management effectiveness evaluation as well as improve the company's performance by using this system. In the conclusion of this article the author summarises the main issues and principles that relates to human resource management efficiency.*

Keywords: *human resources, efficiency, evaluation, management.*

Ievads

Cilvēku resursu vadīšana ir tā vadības joma, kuras galvenais kontroles un ietekmes „objekts” ir cilvēku resursi. Cilvēku resursu vadīšanu var aplūkot vairākos līmeņos – konkrētas organizācijas, nozares, reģiona, valsts vai pat pasaules mērogā. Šajā rakstā uzmanība tiks koncentrēta uz organizāciju līmeni.

Cilvēku resursu vadīšanai, līdzīgi kā finanšu un mārketinga vadīšanu, jānovērtē pareizo lēmumu pieņemšana. No teorijas viedokļa, nepieciešamība pēc tādas novērtēšanas nerada iebildumus. Bet no prakses viedokļa, šeit uzrodas daudz neskaidrību. Ja finanšu pārvaldes novērtēšanas metodoloģija ir salīdzinoši konkrēta un pazīstama, tad cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas metodoloģija ir daudz sarežģītāka – pastāv liels metožu un rādītāju kopums, kuru izmantošana nav precīzi formulēta, kā arī teorijā aizvien tiek piedāvāti jauni šīs metodoloģijas modeļi. Skaidru priekšstatu trūkums par to, kā šāda novērtēšana jāveic un kā var konkrēti noteikt cilvēku resursu vadīšanas uzlabošanas „reālo” vai finansiālo atdevi, kavē cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas ieviešanu praksē vai pat padara to neobjektīvu, formālu, laika un naudas izšķērdīgu, darba attiecības bojājušu, kur ir veikti šādas novērtēšanas mēģinājumi. Protams, sarežģītība cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas metodoloģijā nav vienīgais iemesls tās „nepopularitātei” praksē. Latvijas organizācijās kā galvenos cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanu kavējošos faktoros personāla vadītāji ir atzīmējuši organizācijas vadības atbalsta trūkumu šādai novērtēšanai, laika un informatīvās sistēmas trūkumu (*Peiseniece, 2009., 291. lpp.*).

Raksta mērķis ir noskaidrot, kādas teorētiskās un praktiskās problēmas ir cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanā uzņēmumos un aprakstīt cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanas principus.

Lai izvērztais mērķis tiktu sasniegts jāizpilda virkne uzdevumu, pirmkārt ir jāveic nepieciešamās literatūras apkopojums. No pieejamās literatūras jāizdala galvenais, kas attiecās uz tēmu. Izmantojot atlasīto literatūru autoram jāiepazīstas ar cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas galvenajām problēmām un jāizvirza principi problēmu novēršanai.

Pētījuma objekts ir cilvēku resursu vadīšana, bet priekšmets - problēmas cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanā.

Hipotēze: regulāri novērtējot cilvēku resursu vadīšanas efektivitāti uzņēmumā, iespējams uzlabot tā darbības rādītājus.

Rakstā kā galvenā pētījuma metode tiks izmantota: kvalitatīvā dokumentu analīzes metode.

1. Cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas nepieciešamība

Personāla darbības novērtēšana ir cilvēku resursu vadīšanas procesa nozīmīga un neatņemama sastāvdaļa, viena no svarīgākajām cilvēku resursu vadības funkcijām. Literatūrā sastopamas neskaitāmas personāla darbības novērtēšanas definīcijas. Tā tiek definēta kā “darbinieka darba vērtēšanas, rezultātu apkopošanas un attīstības iespēju noteikšanas process”, “padotā un vadītāja strukturēta formāla mijiedarbība, kuras laikā tiek pārbaudīta un apspriesta padotā darbība ar mērķi identificēt vājās un stiprās puses, kā arī uzlabošanas iespējas un profesionālo attīstību”, “darbinieka darbības darbavietā kvalitātes novērtēšana”, “cilvēka darbības organizācijā identifikācijas, vērtēšanas un attīstīšanas process”, “darbinieka darbības efektivitātes noteikšana tiešo amata pienākumu izpildē un organizācijas mērķu realizācijā”, “darbinieka darbības novērtēšana saskaņā ar iepriekšnoteiktiem darba standartiem un novērtējuma paziņošana darbiniekam” (*Peiseniece, 2009., 292. lpp.*).

Visām daudzveidīgajām definīcijām kopīgas ir atziņas, ka tas ir process, saistīts ar vērtēšanu, un ka vērtēšanas objekts ir darbinieks jeb vadītājs, viņa sniegums darbavietā. Vairākās definīcijās atzīmēts ne tikai procesa vērtējošais, bet arī attīstošais aspekts. Tiek uzsvērtā arī atgriezeniskās saites veidošana – sniegtā vērtējuma paziņošana darbiniekam. Apkopojot literatūrā dotās definīcijas, var secināt, ka cilvēku resursu vadīšanas novērtēšana ir sistemātisks process, kurā tiek vērtēta vadītāja darbība un tās rezultāti noteiktā laikposmā, lai uzlabotu viņa sniegumu organizācijas kopīgo mērķu sasniegšanā.

Ārzemju pētījumi par cilvēku resursu vadīšanas ietekmi uz organizāciju darbības rādītājiem sniedz pretrunīgus rezultātus. No vienas puses ir vairāki empīriskie pētījumi, kuri pierāda būtisku sakarību starp cilvēku resursu vadīšanu un organizācijas darbību. Tā, pētījumi, kuros bija noskaidrota cilvēku resursu vadīšanas kā veselās sistēmas efektivitātes sakarība ar organizācijas darbības rezultātiem, apstiprina, ka efektīva cilvēku resursu vadīšana ir saistīta ar pozitīviem organizācijas darbības rādītājiem kā organizācijas akciju vērtība, ienesīguma līmenis, tirgus daļa, pārdevumu apjoma pieaugums, klientu apmierinātība, produkta kvalitāte, jaunievedumu līmenis, darba produktivitāte, personāla mainība (*Becker, 1996., 572. lpp.*).

Citos pētījumos, kur uzmanība fokusēta uz funkcionālo struktūrvienību, piemēram, kā „Personāla departaments”, vai uz konkrētu cilvēku resursu vadīšanas funkciju lomas izpēti organizācijas darbības rezultātos, arī pierādās sakarība starp šo funkcionālo struktūrvienību efektīvu darbību vai efektīvu konkrētu cilvēku resursu vadīšanas funkciju izpildi un pozitīviem organizācijas darbības rezultātiem. Piemēram, ir apstiprināta pozitīvās sakarības esamība starp cilvēku resursu atlasī, apmācību un izvietojumu, no vienas puses, un inovāciju potenciālu uzņēmuma ilgspējīgo priekšrocību nodrošināšanai, no otras puses (*Ulrich, 2002., 192. lpp.*).

Tomēr ir arī citi pētījumi, kuros nepierādās organizāciju darbības rādītāju cieša sakarība ar cilvēku resursu vadīšanu, bet pierādās būtiska sakarība tieši ar organizācijas personāla prasmēm, attieksmi un uzvedību. Šo pētījumu autori uzsver, ka tādējādi cilvēku resursu vadīšanai ir netieša ietekme uz organizācijas sasniegumiem caur paša personāla kvalitāti, kā arī saskaņā ar situatīvo pieeju cilvēku resursu vadīšanas ietekmi jāvērtē vēl citu faktoru kontekstā. Piemēram, bieži vien pie tādiem faktoriem attiecina organizācijas lielumu, darbības ilgumu, kapitālietilpību, darbības nozari, vadības stilu, organizācijas kultūru.

Pētījumos cilvēku resursu vadīšanas jomā par Latvijas organizācijām apstiprinās cilvēku resursu vadīšanas aktivitāšu ietekme uz organizācijas rezultātiem un procesiem: organizāciju vadītāji un personāla vadīšanas speciālisti norāda, ka organizācijas biznesa rezultātus veicināja godīga vadības rīcība nepopulāru lēmumu pieņemšanā, regulāra vadības komunikācija ar darbiniekiem, sasniedzamie mērķi, saprātīgas izmaiņas atalgojuma sistēmā, tas, ka „nav šantāžas”, pastāv labi izveidota nemateriālās motivēšanas sistēma, citā gadījumā organizāciju darbinieki piekrīt, ka darba vietā ieviestie darba drošības un elastības risinājumi vienlīdz izdevīgi organizācijai un darbiniekam, tie sekmējuši izmaksu samazināšanu, resursu efektīvāku izmantošanu, pārmaiņu savlaicīgu ieviešanu, darba rādītāju vadības procesu strukturēšanu, darbinieku izpratnes par kopīgajiem organizācijas mērķiem paaugstināšanu, efektīvāku darba samaksas sistēmas pielietošanu, darbinieku atbildības līmeņa paaugstināšanu,

komunikācijas ar darbiniekiem uzlabošanu, darbinieku prasmju un spēju pielietošanu, darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanu, darbinieku motivācijas un lojalitātes organizācijai paaugstināšanu u.c. Ņemot vērā, ka līdz šim pieejamie pašmāju zinātniskie pētījumi nav tieši veltīti organizācijas darbības rezultātu un cilvēku resursu vadīšanas kopsakarību izpētei, jāatzīmē, kā arī šiem pētījumiem piemīt tādi paši trūkumi datu iegūšanā, kas vairākiem ārzemju pētījumiem – organizācijas darbības un cilvēku resursu vadīšanas novērtējums balstās uz respondentu viedokļiem, kuri turklāt netiek salīdzināti ar citiem rādītājiem objektivitātes labad, kā arī nav noskaidroti dati par cilvēku resursu vadīšanu pirms izmaiņām organizācijas darbības rādītājos.

Pie visām organizācijas darbības un cilvēku resursu vadīšanas kopsakarību izpētes metodoloģiskajām diskusijām loģiskākā ir situatīvā pieeja, saskaņā ar kuru cilvēku resursu vadīšanai ir pastarpināta ietekme uz organizācijas darbības rezultātiem un procesiem, kas neizslēdz, bet pierāda cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas nepieciešamību. Turklāt pēc Eiropas, t.sk. Latvijas, organizāciju cilvēku resursu vadīšanas attīstības virzienu un personāla vadīšanas speciālistu lomas izmaiņu prognozēm palielinās personāla vadīšanas speciālistu kā stratēģiskā partnera nozīme, organizāciju vadība no personāla vadīšanas speciālistiem sagaida, ka viņiem būs biznesa izpratne un viņi vērtēs savu darbību, izmantojot arī finanšu rādītājus (LBKA, 2010.).

2. Cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanas problēmas

Literatūras apskata rezultātā tika noskaidrots, ka galvenās problēmas, kas saistītas ar cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanu, ir šādas:

- 1) dažāda izpratne par to, kas ir cilvēku resursu vadīšanas efektivitāte;
- 2) cilvēku resursu vadīšanas mērķi var būt nesavienojami – cenšoties atbalstīt organizācijas biznesu, var tikt „upurētas” darbinieku intereses, kas var negatīvi ietekmēt cilvēku resursu vadīšanas sociālos un psiholoģiskos rādītājus, kā arī iespējams, ekonomiskos rādītājus personāla demotivācijas rezultātā;
- 3) sarežģīti precīzi izmērīt cilvēku resursu vadīšanas aktivitāšu, projektu u.tml. ekonomisko atdevi, galvenokārt tāpēc, ka gala rezultātus – peļņa, darba produktivitāte, personāla mainība u.c. – ietekmē vēl citi iekšējie un ārējie faktori;
- 4) organizācijas vadības un cilvēku resursu vadīšanas speciālistu pretestība novērtēšanai – organizācijas vadība riskē būt „atmaskota” nepienācīgā attieksmē pret savu personālu, bet personāla vadīšanas speciālistiem var būt bailes „nepatikt” organizācijas vadībai, kas liks viņiem izdabāt tai, piemēram, ignorējot „sāpīgos”, bet aktuālos jautājumus;
- 5) cilvēku resursu vadīšanas speciālistu, lineāro vadītāju un citu amatpersonu vai struktūrvienību kopīgā atbildība par cilvēku resursu vadīšanu, respektīvi, vērtējot cilvēku resursu vadīšanas gala rezultātus, tos nevar attiecināt tikai uz vienu atbildīgo amatpersonu vai struktūrvienību (Becker, 1996., 576. lpp.).

Latvijā cilvēku resursu vai personāla vadīšanas novērtēšanas teorija nav sevišķi attīstīta, tomēr pozitīvi ir tas, ka praktiķu pieprasījums pēc konkrētām metodēm un rādītājiem veicina attiecīgus pētījumus un praktiskos izmēģinājumus. Izskatot pašmāju mūsdienu mācību grāmatas un rakstus par cilvēku resursu vadīšanu, kur iet runa arī par cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanu, jāatzīmē, ka tajos dominē ASV un Rietumeiropas teorētiku atziņas. Tas ir lietderīgi, jo tādā veidā tiek apzināta vērtīga pieredze šajā jomā, tomēr līdz šim nav patiesi atzīts tas fakts, ka latviešu un angļu-amerikāņu terminoloģijā „efektivitātei” ir atšķirīga jēga.

Analizējot, vai Latvijas organizācijās veic cilvēku resursu vadīšanu kopumā vai kādas atsevišķas to aktivitātes, var saskarties ar pretrunīgiem pētījumu datiem. Līgas Peisenieces 2009. gada pētījumā izrādās, ka 88% aptaujāto organizāciju veic personāla vadīšanas novērtēšanu, pārējās organizācijas (12%), kurās neveic tādu novērtēšanu, attiecas lielākoties pie mikro- un mazā uzņēmumu tipa. Šī paša gada citā pētījumā, ko veikusi Latvijas Biznesa konsultantu asociācija sadarbībā (LBKA) ar Latvijas Personāla vadīšanas asociāciju, personāla

vadīšanas efektivitātes novērtēšanu neveic 25% aptaujāto organizāciju, kur vairāk kā puse ir vidējā lieluma uzņēmumi. Atkārtotajā pētījumā 2014.gadā, kurā tika iztaujāts tikai par personāla attīstības, personāla novērtēšanas un iekšējās komunikācijas novērtēšanu, turklāt iepriekš nenoskaidrojot, vai šīs aktivitātes un konkrēti kādas tiek izmantotas, visoptimistiskākais fakts bija, ka tikai 12% aptaujāto organizāciju neveic darba izpildes vērtēšanu, citu attiecīgu aktivitāšu veidu efektivitātes vērtēšanas biežums bija vēl retāks. Šis pētījums parādīja arī to, ka personāla attīstības, personāla novērtēšanas un iekšējās komunikācijas novērtēšana biežāk nenotiek organizācijās, kurās nav atsevišķas personāla vadīšanas struktūrvienības vai sava personāla vadīšanas speciālista. Par Latvijas organizācijās pielietojamām personāla vadīšanas novērtēšanas metodēm konkrētāku informāciju sniedz Līgas Peisenieces pētījums, kurā konstatēts, ka visbiežāk tiek izmantoti noteikti personāla vadīšanas rādītāji (80% aptaujātajās organizācijās) un darbinieku apmierinātības pētījumi (56%), turklāt no personāla vadīšanas rādītājiem vispopulārākais ir personāla mainības rādītājs (72% vidējās un 71% lielajās organizācijās) un apmācību izmaksu rādītājs uz vienu strādājošo (attiecīgi 57% un 47%), salīdzinoši maz ir organizāciju, kurās nosaka personāla vadīšanas procesu atdevi no ieguldījumiem (8% aptaujātajās organizācijās) un organizāciju, kurās veic kompleksu personāla vadīšanas novērtēšanu ar vairāku metožu un rādītāju palīdzību (*Peiseniece, 2009., 297. lpp.*).

Apkopojot pašmāju pētījumu rezultātus, var secināt sekojošo:

1) pastāv nesakritība starp personāla vadīšanas speciālistu kā stratēģiskā partnera lomas pieaugošu nozīmi un personāla vadīšanas novērtēšanas zemo kvalitāti;

2) vairākos gadījumos organizācijās, kurās vērtē personāla vadīšanu, tiek izmantotas tādas metodes un rādītāji, kas nav pietiekoši, lai iegūtu objektīvu informāciju personāla vadīšanas procesu pilnveidošanai organizācijas mērķu realizācijai;

3) ļoti maz personāla vadīšanas vai tās atsevišķu aktivitāšu novērtēšanā tiek izmantoti ekonomiskie rādītāji.

Tā kā viens no būtiskajiem cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanu kavējošajiem faktoriem Latvijas organizācijās tiek atzīmēts organizācijas vadības atbalsta trūkums, tad, ja vadības attieksme būtu vairāk atbalstoša, tas veicinātu arī cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanu, piemēram, padarot šādu novērtēšanu kā personāla vadīšanas speciālistu pienākumu, ieviešot nepieciešamo datu bāzi, paplašinot pieeju šiem datiem, reāli izmantojot šādas novērtēšanas rezultātus u.c. Līdz ar vadības atbalsta trūkumu visdrīzāk pastāv arī attiecīgu teorētisko un praktisko zināšanu trūkums kā organizācijas vadībai, tā arī personāla vadīšanas speciālistiem cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas jomā (*LBKA, 2010.*).

3. Cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanas principi

Apkopojot atziņas par cilvēku resursu vadīšanas efektivitātes novērtēšanas problemātiku, tiek izvirzīti šādi svarīgi principi:

1) jābalstās ne tikai uz cilvēku resursu vadīšanas struktūrvienību vai attiecīgo speciālistu darbības novērtēšanu, bet jāaptver arī uzņēmuma augstākās vadības un lineāro vadītāju atbalsts (*Becker, 1996., 576. lpp.*);

2) jānosaka prioritātes: cilvēku resursu vadīšanas funkcijām un to novērtēšanas rādītājiem atsevišķi jāpiešķir svarīguma līmenis atkarībā no to ietekmes uz uzņēmuma mērķiem (*Huselid, 1995., 342.lpp.*);

3) jāatšķir cilvēku resursu vadīšanas sistēmas komponentes un to novērtēšanā jāpielieto atbilstoša metodoloģija (*Boselie, 2005., 112. lpp.*);

4) jāievieš tādi novērtēšanas rādītāji, kas parādītu konkrēti, cik daudz cilvēku resursu vadīšanas plāni vai programmas uzlabo uzņēmuma darbības rādītājus (peļņu, darba produktivitāti, klientuapmierinātības līmenis u.c.) (*Boselie, 2005., 112. lpp.*).

Lai novērtētu cilvēku resursu vadīšanas efektivitāti, var izmantot tādu rādītāju sistēmu, kurā rādītāji sākotnēji ir sadalīti divos blokos: 1. bloks - vispārējie rādītāji, lai novērtētu kopējo situāciju cilvēku resursu vadīšanā organizācijā un 2. bloks - konkrētie rādītāji, lai novērtētu atsevišķu cilvēku resursu vadīšanas funkciju realizāciju. Attiecībā uz pirmā bloka rādītājiem,

tad tie ir dalāmi divās rādītāju grupās: 1. grupa – rādītāji, kas atspoguļo resursu vadīšanas stratēģisko līmeni (organizācijas darbības efektivitātes galveno rādītāju sasniegšanas līmenis), un 2. grupa – rādītāji, kas atspoguļo cilvēku vadīšanas taktisko un operatīvo līmeni (personāla darba produktivitātes un kvalitātes līmenis; likumdošanas prasību ievērošana; personāla apmierinātības līmenis ar darbu; darba kavējumu biežums un prombūtnes līmenis; personāla mainības līmenis; darba konfliktu biežums un iemesli; personāla sūdzību biežums un raksturs; darba traumatisma un profesionālās saslimstības līmenis) (Richard, 2004., 56. lpp.).

Organizācijas darbības efektivitātes galveno rādītāju sasniegšanas līmenis. Katrai organizācijai tās darbības efektivitātes galveno rādītāju saraksts atšķirsies. To skaitā noteikti būs konkrētie finanšu-ekonomiskie rādītāji. Šīs grupas rādītājus var attiecināt uz tā saucamajiem „attāliem” cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas rādītājiem – cilvēku resursu vadīšanas ietekme uz šiem rādītājiem savijas vēl ar citu, dažreiz pat spēcīgāku, faktoru ietekmi, piemēram, kā izmaiņas likumdošanā, iedzīvotāju pirktspējā, konkurentu darbībā u.tml (Richard, 2004., 56. lpp.).

Personāla darba produktivitātes un kvalitātes līmenis. Lai novērtētu darba produktivitāti, tad visbiežāk nosaka, cik uz vienu darbinieku vai vienu nostrādāto stundu pienākas izpildītā darba apjoma. Koncentrēšanās tikai uz darba apjomu var nelabvēlīgi ietekmēt darba kvalitāti. Tāpēc kopā ar darba produktivitātes līmeņa novērtēšanu, jāvērtē arī darba kvalitātes līmenis – izpildītā darba atbilstību kvalitātes standartiem (Richard, 2004., 56. lpp.).

Likumdošanas prasību ievērošana. Cilvēku resursu vadīšanu jāvērtē arī pēc tās atbilstības normatīvajiem aktiem, kas regulē darba tiesiskās attiecības organizācijā (Darba likums, Darba aizsardzības likums u.c.). Kvantitatīvi to var izmērīt pēc pamatotu pretenziju skaita no valsts institūcijām – Valsts darba inspekcijas, Valsts ieņēmumu dienesta u.c. – un no pašiem darbiniekiem. Pilnīgāku priekšstatu par likumdošanas prasību ievērošanu sniedz iekšējā kontrole (Richard, 2004., 56. lpp.).

Personāla apmierinātības līmenis ar darbu. Personāla apmierinātības līmenis ar darbu raksturo darba dzīves kvalitāti, t.i., vispārējo darba apstākļu līmeni konkrētajā organizācijā. Vienlaikus tas raksturo, cik lielā mērā organizācijas vadība rūpējās par personāla noturēšanu un motivēšanu, kā arī raksturo ar personālu saistīto plānu vai programmu izdošanos. Apmierinātības līmenis ar darbu veidojās no tā, kā darbinieki novērtē viņiem svarīgus darba aspektus – darba samaksu, darba saturu, izaugsmes iespējas, attiecības ar kolēģiem, vadības stilu, darba fiziskos apstākļus u.c. Personāla apmierinātības līmeni ar darbu novērtē ar subjektīviem un ar objektīviem rādītājiem. Subjektīvie rādītāji ir pašu darbinieku vērtējums par savu darbu, kuru iegūst darbinieku aptaujas rezultātā. Šie subjektīvie rādītāji ļauj tieši noteikt apmierinātības līmeni ar darbu. Kā objektīvos rādītājus šeit var izmantot apkopotos datus par atbrīvoto darbinieku skaitu, kas aizgājuši prom, jo bijuši neapmierināti ar darbu (darba samaksu, izaugsmes iespējām u.c.). Daļēji personāla apmierinātības līmeni ar darbu var novērtēt arī pēc darba kavējumu līmeņa: ar darbu neapmierināts darbinieks vairāk kavē darbu. Bieži vien ar objektīvo rādītāju palīdzību var tikai netieši, neprecīzi novērtēt apmierinātību ar darbu. Tas izskaidrojams ar to, ka personāla mainībai, darba kavējumiem u.tml. var būt arī citi iemesli (Richard, 2004., 57. lpp.).

Darba kavējumu biežums un prombūtnes līmenis. Darba kavējumu rādītājs noder darba disciplīnas stāvokļa organizācijā analīzei. Vairāk par darba laika zudumiem norāda personāla prombūtnes līmenis, kas ļauj noteikt, cik liela daļa no plānotā darba laika ir zaudēta sakarā ar darbinieku prombūtni (Richard, 2004., 57. lpp.).

Personāla mainības līmenis. Pastāv vairāki veidi, kā šo rādītāju aprēķina. Bet lai šo rādītāju varētu izmantot negatīvo tendenču atklāšanai personāla vadīšanā, tad to jāaprēķina, ņemot vērā nevis visu no darba atbrīvoto darbinieku skaitu pārskata periodā, bet tikai tos, kas atbrīvoti „slikto” iemeslu dēļ – darba disciplīnas pārkāpumu, profesionālās nepiemērotības, neapmierinātības ar darbu dēļ u.tml (Richard, 2004., 57. lpp.).

Darba konfliktu biežums un iemesli. Darba konfliktu biežums raksturo psiholoģisko klimatu organizācijā vai konkrētā kolektīvā. Parasti ikdiena pilna ar konfliktsituācijām. Negatīvi ir tas, ja šīs konfliktsituācijas pāraug reālā konfliktā un arī nav mēģinājumu šādas

konfliktsituācijas novērst (Richard, 2004., 57. lpp.).

Personāla sūdzību biežums un raksturs. Personāla sūdzības, ja tās ir pamatotas, ir signāls, ka kaut kas nav kārtībā, un uz to jāreaģē. Jācenšas panākt, lai sūdzības tiktu taisnīgi izskatītas, risinātas un neatkārtotos. Informācija par personāla sūdzībām ļauj novērtēt arī likumdošanas prasību ievērošanu darbā, darbinieku apmierinātību ar darbu, darba konfliktu esamību (Richard, 2004., 57. lpp.).

Darba traumatisma un profesionālās saslimstības līmenis. Darba traumatisma un profesionālās saslimstības līmenis norāda uz darba drošības un personāla veselības aprūpes stāvokli organizācijā. It īpaši šis rādītājs ir svarīgs attiecībā uz darba vietām, kur pastāv vidējs vai augsts risks iegūt darba traumu vai slimību (Richard, 2004., 57. lpp.).

Augstāk norādītos rādītājus var attiecināt uz „tuvjiem” cilvēku resursu vadīšanas novērtēšanas rādītājiem – cilvēku resursu vadīšanas ietekme uz šiem rādītājiem bieži vien ir noteicošā. Jāatzīmē, ka aprakstītie rādītāji ir universālie rādītāji – tos var izmantot dažāda veida organizācijām – gan sabiedriskā un privātā sektora, gan pakalpojumu un ražošanas, gan mazām, vidējām un lielām organizācijām.

Izmantotā literatūra un avoti

1. BECKER, B., GERHART, B., *The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance: Progress and Prospects*. Academy of Management Journal vol.39. 1996. 801. lpp.
2. BOSELIE, J. P., DIETZ, G., *Commonalities and contradictions in research on human resource management and performance*. Human Resource Management Journal. 2005. 194. lpp.
3. HUSELID, M., *The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance*. Academy of Management Journal vol.38. 1995. 672. lpp.
4. PEISENIECE, L., *Personāla vadības novērtēšanas metodes un to lietošana Latvijas organizācijās*. Latvijas universitātes raksti 744. sējums "Ekonomika un vadības zinātne". Rīga: 2009. 304. lpp.
5. *Personālvadības loma un aktuālie uzdevumi organizācijā*. Latvijas Biznesa konsultantu asociācija. Rīga: 2010.
6. RICHARD, O.C., JOHNSON, N.B., *High Performance Work Practices and Human Resource Management Effectiveness: Substitutes or Complements?* Journal of Business Strategies. 2004. 148. lpp.
7. ULRICH, D., *Assessing Human Resource Effectiveness: Stakeholder, Utility, and Relationship approaches*. Human Resource Planning. 2002. 315. lpp.

Summary

The aim of scientific work is to understand which theoretical and practical problems are in evaluation of human resource management in companies and to describe efficiency of evaluation principles of human resource management.

In order to achieve the aim there was used high quality article analysis method and with the help of it there were explored foreign countries and Latvian investigation results in the sphere of human resource management.

Based on analysis of scientific articles it is possible to find out several problems:

- 1) differences in understanding what exactly is efficiency of human resource management;
- 2) aims of human resource management cannot be combined with overall politics of the company;
- 3) company management and human resource management specialists resist the evaluation;
- 4) during the efficiency evaluation of human resource management the final results are applied just to the manager or department of one level;
- 5) mostly in companies during staff management evaluation there are used such methods that are not suitable to get appropriate information in order to improve staff management process and to realize aims of the company;
- 6) economical indicators are very rare used during staff management evaluation.

After the analysis of these problems it is possible to find out principles that may improve the efficiency of human resource management in different companies. The following principles are:

- 1) not to base only on human resource management department and specialists work efficiency evaluation but cover the higher management of the company and get the support of linear management;
- 2) to figure out the priorities: there is a need to draw out the importance level of human resource management functions and their evaluation indicators depending on their impact on companies aims;
- 3) to understand the differences between components of human resource management system and to use appropriate methodology during the evaluation process;
- 4) to make such evaluation indicators that show how many human resource management plans or programs improve the indicators of company.

In the introduction there were nominated the hypothesis: it is possible to improve indicators of companies with the help of regular evaluation of human resource management efficiency. Based on the analysis of scientific articles and special literature in these sphere and by taking into account principles of human resource management efficiency improvement it could be said that previous statement is confirmed.

PERSONĀLA MOTIVĀCIJAS IETEKMĒJOŠO FAKTORU IZPĒTE UN PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS VALSTS MEŽA DIENESTĀ *RESEARCH OF FACTORS, WHICH INFLUENCES PERSONAL MOTIVATION AND DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN STATE FOREST SERVICE*

Laura Zelenko

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, laura.zelenko@inbox.lv, +371 26886419 Rēzekne, Latvija.
Zinātniskā vadītāja: **Anda Zvaigzne**, Dr.oec., asociētā profesore

Abstract. *Employee motivation has an important role in personnel management. Motivation problem has essential role in any time and economic condition, and its significance isn't lost. Employee full return to work can be done by properly motivating them, and it is affecting the quality of work.*

Personnel formation is very difficult and time-consuming process, which requires heavy expenditures. While human resources managers have to take important decisions, they need very good skill to see ahead. According to previously mentioned, personnel policy organization and arrangement is very important thing.

The study aims to explore the staff motivational factors and to develop proposals for motivation measures. The novelty of study is summarized staff motivation contributing factors. In order to achieve the objectives of the study, the author used the empirical, graphic data display and analysing methods. According to the survey data, 38% of respondents as the main motivational factor pointed good work environment. 27% of respondents noted that salary is important motivator. Therefore it is important for employees to have a good work requirements, as well the wage is important factor in employee motivation.

Keywords: *employee, motivation, personnel, public authority, manager.*

Ievads

Personālam ir uzdots sasniegt iestādes stratēģiskos uzdevumus un panākt to mērķu sasniegšanu. Darbinieks ir viens no stratēģijas elementiem, un tā potenciāls ir viens no svarīgākajiem un galvenajiem elementiem. Bez personāla attīstības neviena iestāde nevar iztikt, tāpēc darbinieku motivācija ir ļoti svarīga, lai iestāde sasniegtu izvirzītos mērķus. Par personāla motivāciju zinātnisko rakstu autori pētījuši, piemēram, L. Keršule 2011. gadā pētījusi "Darbinieku vadīšana un motivēšana ekonomiskās lejupslīdes apstākļos Latvijā", L. Jevčuka 2011. gadā pētījusi "Cilvēkresursu attīstības politika un stratēģija Latvijas valsts pārvaldē – esošās situācijas raksturojums un turpmākās attīstības iespējas", kā arī L. Keršule 2009. gadā pētījusi "Darbinieku apmierinātība un lojalitāte uzņēmumam – būtisks organizācijas ieguvums".

Pētījuma aktualitāte. Motivēšanas problēma ir aktuāla visos laikos, tāpēc ekonomiskajos apstākļos personāla motivēšanas nozīme ir ļoti svarīga. Darbinieka motivācijas trūkums ietekmē iestādes darbību, tāpēc bez motivēšanas darbinieks nedod maksimālu atdevi savam darbam. Motivēti darbinieki ir iestādes lielākā vērtība, viņi ir tendēti uz kvalitatīvu darba izpildi un ir atbildīgi par sava darba rezultātiem.

Pētījuma mērķis ir izpētīt personāla motivācijas ietekmējošos faktorus un izstrādāt priekšlikumus darbinieku motivēšanas pasākumu īstenošanai Valsts meža dienestā. Lai sasniegtu mērķi darba autore aptaujāja un analizēja iestādes nodarbinātos. Balstoties uz iegūtajiem rezultātiem, darba autore izpētīja Valsts meža dienesta personāla pastāvošās problēmas motivēšanas jomā, un tika sniegti priekšlikumi nodarbināto motivēšanas pasākumu īstenošanai.

Izvirzītā mērķa sasniegšanai ir noteikti šādi **uzdevumi**:

- 1) izpētīt personāla motivāciju ietekmējošos faktorus;
- 2) veikt darbinieku motivācijas analīzi, izmantojot darba autores sastādītās anketas;
- 3) izvērtēt darbinieku anketēšanas rezultātus un formulēt tiem atbilstošus secinājumus;
- 4) izstrādāt priekšlikumus darbinieku motivēšanas pasākumu īstenošanai.

Pētījuma metodes: monogrāfiskā jeb aprakstošā, empīriskā metode, socioloģiskā metode (anketēšana), datu grafiskās attēlošanas un analīzes metodes, izmantojot Microsoft Excel programmu.

Personāla motivācijas ietekmējošie faktori

Plānošana un darbs ir divi galvenie vadības darbības veidi. Vadīšanas procesā ļoti svarīga loma ir personāla darba veicināšanai, t.i., motivēšanai. Vadot personālu, ļoti svarīga loma ir darbinieku motivācijai. Darbinieku motivācija kā uzņēmumu funkcija un pētījumu objekts vienmēr ir uztverta kā viena no svarīgākajām uzņēmumu vadības interesēm (*Keršule, 2011., 213. lpp.*). Paredzēto darbu veikšanai un vadītāja lēmumu produktīvai izpildei motivācija ir svarīga. Motivācijas jautājums ir īpaši svarīgs radošām organizācijām un radošo nozaru pārstāvjiem. To augsti kvalificētais darbaspēks motivācijas nodrošināšanai pastāvīgi pieprasa interesantus, jaunus darba apstākļus un nodarbošanās maiņu (*Bērziņš, 2011., 124. lpp.*).

Personāla veidošana ir ļoti grūts un darbietilpīgs process, kurš prasa ne tikai lielus izdevumus, bet arī ietver sevī pieņemt svarīgus lēmumus un prasmi redzēt uz priekšu, ņemot vērā ne tikai labas zināšanas, bet arī prasmi izmantot tās. Tāpēc ir svarīgi personāla politiku organizēt un sakārtot.

Darbinieku motivācija ir plaši pētīta akadēmiskajos pētījumos, jo šis ir viens no svarīgākajiem aspektiem, kas ietekmē uzņēmuma veiksmīgu darbību un konkurētspēju (*Keršule, Sloka, 2011., 115.lpp.*). Tiek uzskatīts, ka materiālā motivācija, t.i., atalgojums, ir labākā motivācija, kas stimulē darbiniekus strādāt. Atlīdzības jautājumam cilvēkresursu attīstības un motivācijas kontekstā vienmēr pievērsta īpaša uzmanība (*Jevčuka, 2011., 505.lpp.*). Darba autore šādam apgalvojumam piekrīt daļēji, jo konkurētspējīgs atalgojums ir galvenais elements, lai saglabātu darbinieku motivāciju, bet no materiālās motivācijas ne vienmēr var sagaidīt labus rezultātus. Materiālā motivācija ir balstīta uz atlīdzības ar finanšu līdzekļiem, pie materiālās motivācijas var pieskaitīt vairākus faktorus, kas var ietekmēt darba ražīgumu. Darba samaksa ir viens no galvenajiem motivatoriem, kurā ietilpst pamatalga, piemaksas un prēmijas, pabalsti, kompensācijas, apdrošināšana, pensiju fonds, u.c. Darba devējam vienkāršākais un ērtākais motivācijas instruments ir nauda, tas ir pašsaprotami, jo, lai nodarbinātais strādātu, ir jābūt nodrošinātām pamatvajadzībām. Tomēr, ņemot vērā šo faktoru, ir maldīgi domāt, ka, palielinot darba algu, darbinieks strādās ātrāk, labāk vai kvalitatīvāk. Lai stimulētu un motivētu darbinieku strādāt ar lielāku atdevi, ir nepieciešama iestādes vadītāja individuālā attieksme pret katru darbinieku, un tam paredzēto darba uzdevumu, lai ietekmētu uzņēmuma attīstību. Tāpēc darba alga ir neliels stimulants un nemateriālā motivācija ieņem ne mazāk svarīgu lomu personāla motivācijā. Darbinieku motivācija un kvalifikācija ir svarīgākais, lai sasniegtu izvirzītos mērķus un nodrošinātu augstu sniegto pakalpojumu kvalitāti (*Joppe, 2008., 59.lpp.*).

Nemateriālā motivācija balstās uz attiecībām ar vadību, vadītāja attieksmi (darbinieku atzīšana, novērtēšana), darba apstākļiem, attiecībām ar kolēģiem, drošību, attīstības iespējas, kolektīva saliedēšanu, u.c., faktoriem. Piemēram, ja starp darba vadītāju un darbinieku pastāv saspringtas attiecības, tas noved pie motivācijas samazināšanās, kā arī darba efektivitātes samazināšanās. Vadītājam ir nepieciešams novērtēt un paslavēt personālu, lai darbiniekam būtu gandarījums par paveikto darbu, kas savukārt veicinātu nodarbinātā ilgstošu interesi par konkrēto amatu.

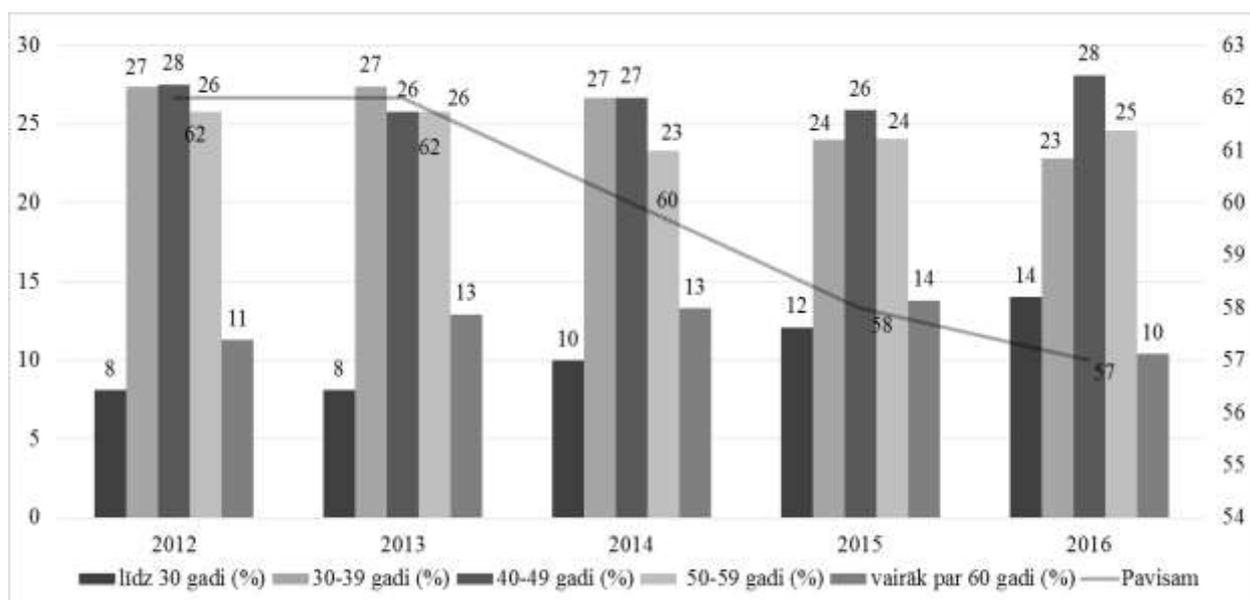
Valsts meža dienesta nodarbināto motivācija

Valsts meža dienests ir Zemkopības ministrijas padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas atbild par meža politikas realizāciju visā Latvijas teritorijā, uzrauga normatīvo aktu ievērošanu, realizē atbalsta programmas ilgtspējīgas mežsaimniecības nodrošināšanai. Valsts meža dienesta funkciju izpildi un pakalpojumus meža īpašniekiem un tiesiskajiem valdītājiem nodrošina Valsts meža dienesta centrālā administrācija un virsmežniecības. Darba autore veica

pētījumu Valsts meža dienesta centrālā administrācijā. Valsts darbā nepieciešami profesionāli un motivēti darbinieki.

Valsts meža dienesta centrālā administrācijā 2016. gadā strādā 57 darbinieki, kuri ir augsti kvalificēti speciālisti, kas patstāvīgi pilnveido savas zināšanas un prasmes. Valsts meža dienesta centrālās administrācijas struktūru veido 23 vīrieši un 34 sievietes. Valsts meža dienestā strādā gados jauni un gados vecāki cilvēki, nodarbinātie ar izglītību un lielu darba pieredzi ieņem vadošos amatus dienestā. Valsts meža dienestā ir ierobežotas izaugsmes iespējas, taču nodarbinātajiem ir jābūt augstākai izglītībai un ir jāpierāda savas stiprās puses.

1.attēlā ir apkopoti Valsts meža dienesta darbinieku sadalījums pēc vecuma 5 gadu griezumā. Būtiskas atšķirības nodarbināto skaitā nav, salīdzinot 2012.gadu ar 2016. gadu. 2016. gadā ir par 5 nodarbinātajiem mazāk nekā bija 2012.gadā, jo Valsts meža dienestā ir vakantās vietas, tās veidojās sakarā ar to, ka strādājošie ir sasnieguši pensijas vecumu vai arī atraduši labāk atalgotu darbu.

1.attēls. Valsts meža dienesta centrālās administrācijas darbinieku sadalījums pēc vecuma 2012.-2016.gads, (%) (autore veidots)

Personāla skaits un vecums Valsts meža dienesta centrālajā administrācijā ir redzams 1.attēlā. Pēc procentuālā sadalījuma Valsts meža dienestā no 2012. gada līdz 2014. gadam procentuāli lielākā daļa nodarbināto ir vecumā no 30 līdz 49 gadu vecumam. No 2015. gada līdz 2016. gada procentuāli lielāks skaits nodarbināto ir vecumā no 40 līdz 49 gadu vecumam. No 2012. gada līdz 2016. gadam ir neliels skaits nodarbināto, kas ir jaunāki par 30 gadiem, tas sastāda 2012. gadā tikai 8% no kopējā nodarbināto skaita, salīdzinot ar 2016. gadu, nodarbināto skaits līdz 30 gadiem ir palielinājies par 6%, t.i., 14% nodarbināto.

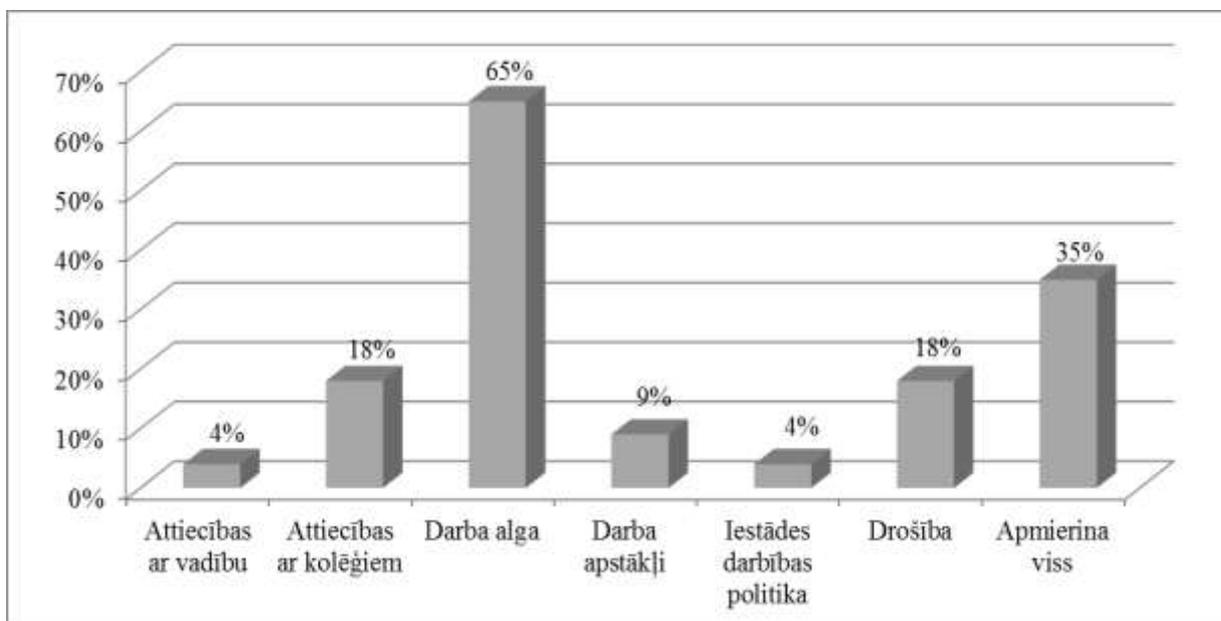
Personāla vadības politika nosaka, ka katram nodarbinātajam ir jāpārzina savi darba pienākumi, ir jābūt atbildībai par padarīto darbu, kā arī jāiegulda daudz darba un godprātīgi jāveic savi darba pienākumi. Jebkurā iestādē visaugstāk novērtē attieksmi pret darbu, darba pieredzi un zināšanas.

Lai izvērtētu Valsts meža dienesta personāla motivāciju, darba autore, veica valsts iestādes darbinieku anketēšanu. Sastādot anketas jautājumus, darba autore vēlējās noskaidrot nodarbināto apmierinātību ar savu darbu, kā arī izstrādāt priekšlikumus, personāla motivācijas pilnveidošanai, lai nodarbinātie veiktu savus darba pienākumus atbilstoši Valsts meža dienesta noteiktajam.

Darba pētnieciskajā daļā ir iesaistīti Valsts meža dienesta centrālās administrācijas 55 iestādes darbinieki, t.i., 96% no iestādes darbinieku kopskaita. Anketēšanā netika iesaistīts Valsts meža dienesta ģenerāldirektors un ģenerāldirektora vietnieks, jo pētījuma mērķis ir

uzzināt nodarbināto viedokli par to, kas viņus neapmierina valsts iestādē, kā arī apkopot datus, kas veicinātu viņu apmierinātību ar darbu.

Darba autore kā pirmo rezultātu apkopoja Valsts meža dienesta nodarbināto neapmierinātību ar darbu. Anketā bija iespēja atzīmēt vairākus faktorus par nodarbināto neapmierinātību ar darbu. 2.attēlā ir apkopoti faktori, kas neapmierina Valsts meža dienesta darbiniekus.

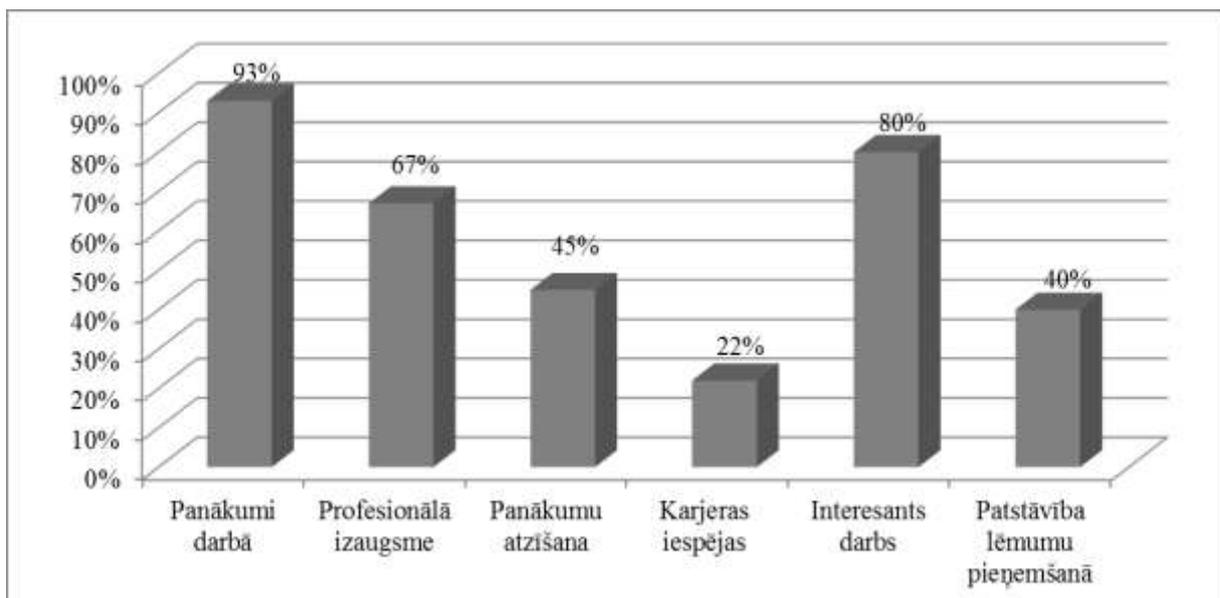
2. attēls. Faktori, kas neapmierina Valsts meža dienesta centrālās administrācijas darbiniekus, (%) (autores veidots)

Aptaujas rezultāti liecina, ka 65% no aptaujātajiem ir neapmierināti ar darba algu. Darba alga ir viens no svarīgākajiem faktoriem, lai darbinieks būtu apmierināts ar savu darbu. Krīzes laikā būtiski samazinājās Valsts meža dienesta darbinieku atalgojums, kā arī iespēja motivēt darbiniekus. 18% nodarbināto norādīja, ka drošība un attiecības ar kolēģiem neapmierina iestādes nodarbinātos, savukārt attiecības ar kolēģiem ir ļoti nozīmīgs faktors, jo cilvēki lielāko daļu dienas pavada darbā un ikdienā kontaktējas ar kolēģiem, tāpēc ir svarīgi, lai attiecības ar kolēģiem būtu labas. 9% nodarbināto anketā norādīja, ka neapmierinātību ar darbu ietekmē darba apstākļi, to var raksturot, kā slikti saprotamas darba prasības, kā vienveidīgu un vienmuļu darbu (rutīna), kā arī saraustītu, nemainīgu darbu, kurā nav nepieciešamas visas nodarbinātā zināšanas un prasmes. 4% nodarbināto ir atzīmējuši, ka iestādes politika arī ietekmē viņu darba kvalitāti, kā arī 4% nodarbināto satraucas par attiecībām ar vadību, kas samērā nopietni ietekmē nodarbinātā labsajūtu un darba kvalitāti. 35% nodarbināto anketā atbildēja, ka ir, apmierināti ar savu darbu.

Aptaujas rezultāti atklāj, ka galvenais nodarbināto neapmierinātības faktors ir darba alga, tātad var secināt, ka pašreizējais valsts ekonomiskais stāvoklis ļoti lielā mērā ietekmē iestādes darbību. Šāda situācija ietekmē darbinieku labsajūtu, kas savukārt ļoti lielā mērā ietekmē arī iestādes darbību. Nodarbinātie valsts iestādē nejūtas droši, jo iestāde nespēj nodrošināt tādu algu, kāda tā bija līdz ekonomiskai krīzei Latvijā. Nodarbināto savstarpējās attiecības ir ne mazāk svarīgs faktors, kas atspoguļojas uz darba kvalitāti.

Lai noskaidrotu, kādi motivējoši faktori ietekmētu nodarbināto labsajūtu Valsts meža dienestā, darba autore anketā uzdeva jautājumu, kādi motivējoši faktori veicinātu darbinieka

apmierinātību ar darbu, aptaujā bija iesējami vairāki atbilžu varianti. 3.attēlā ir apkopoti faktori, kas veicinātu nodarbināto apmierinātību ar darbu.

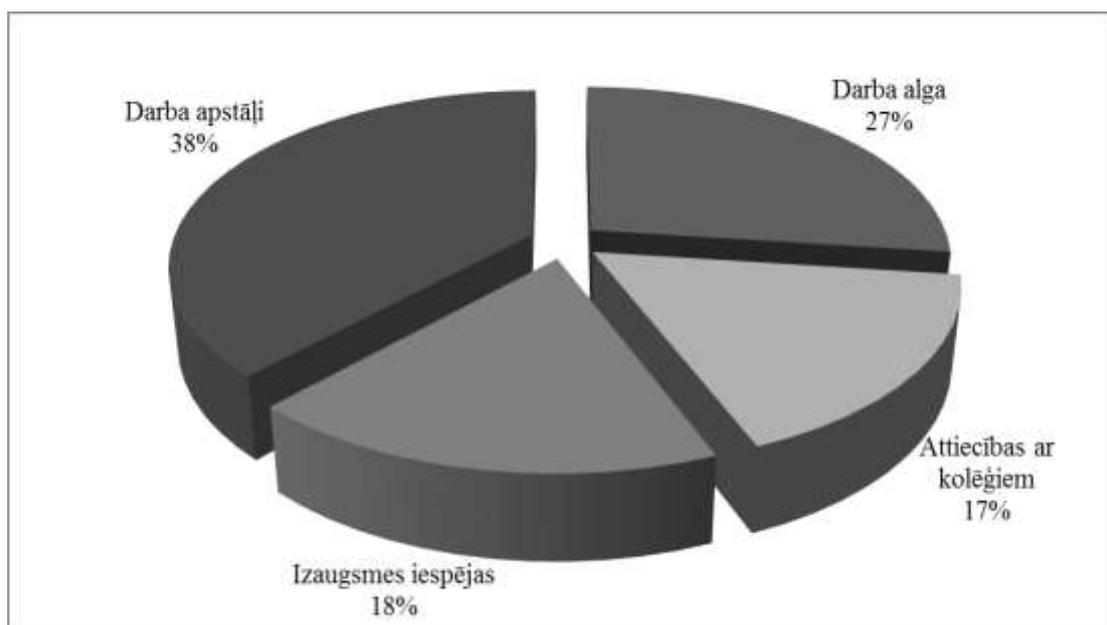
3.attēls. Faktori, kas veicinātu Valsts meža dienestā centrālās administrācijas darbinieku apmierinātību, (%) (autorei veidots)

Aptaujas rezultāti liecina, ka 93% nodarbinātajam ir svarīgi, lai viņu darbs būtu novērtēts un 45% nodarbināto atzina, ka apmierinātību ar darbu veicinātu, ja tiktu atzīti to panākumi. 80% nodarbinātie būtu apmierināti ar darbu, ja darbā pastāvētu dažādība, jo vienmuļš darbs neveicina darbinieku aktivitāti. Ne mazāk svarīgs faktors ir darbinieku profesionālā izaugsme, 67% nodarbinātie būtu apmierināti ar darbu, ja iestādē būtu iespējama profesionālā izaugsme. Iestādē 40% nodarbinātajiem ir svarīgi pieņemt lēmumus patstāvīgi, bet tā ir arī lielāka atbildība, ko ne visi spēj pieņemt. 22% darbinieki norādīja, ka karjeras iespējas veicinātu nodarbināto apmierinātību ar darbu.

Lai panāktu darbinieku apmierinātību ar darbu, ir jādomā par vairākiem faktoriem, kas to sekmē – darba vidi, vadītāju attieksmi pret darbiniekiem, motivēšanas paketēm, darbinieku novērtēšanu, mērķu izvirzīšanu, iestādes reputāciju kopumā u. c. (*Keršule, L., 2009., 121.lpp*). Motivēšanas uzdevums ir veidot un apmierināt cilvēku dzīves vajadzības. Motivācijas metodes jāizvēlas pēc cilvēka socializācijas un individualizācijas pakāpes, veidojot metožu kombinācijas – atalgojums, karjeras iespējas, darbinieka novērtēšana u. c. (*Keršule, 2009., 121.lpp*).

Nodarbinātajam ir svarīgi, neieslikt ikdienas rutīnā, tāpēc darbam ir jābūt interesantam, kā arī ļoti svarīgs faktors ir karjeras un profesionālā izaugsmes iespējas. Nodarbinātajam ir svarīgi justies novērtētam un brīvi pieņemt lēmumus. Kā risinājumu vadītājs varētu paslavēt darbinieku par labi padarīto darbu. Valsts meža dienesta vadītājiem būtu jāpārdomā personālvadības sistēma un nodarbinātajiem piedāvāt izaugsmes iespējas, kas varētu darbiniekus stimulēt strādāt labāk.

Lai uzzināt Valsts meža dienesta nodarbināto motivācijas faktoru nozīmīgumu, nodarbinātajiem anketā bija jāuzraksta faktors, kuru viņi uzskata par visnozīmīgāko darbinieku motivācijā. 4.attēlā ir apkopoti aptaujas rezultāti.

4.attēls. Respondentu atbilžu sadalījums jautājumā: “ Faktors, kuru uzskatāt par galveno darbā?”, (%) (autores veidots)

38% aptaujāto atbildēja, ka galvenais faktors darbā ir darba apstākļi, tātad iestādes darbiniekiem ir ļoti svarīgi, lai iestādē būtu labas darba prasības, kā arī darbam nepieciešamas dažādas darbinieku prasmes, īpaši tās, kas nepieciešamas, lai veiktu konkrētu uzdevumu. 27% nodarbināto ir svarīga darba alga, kas motivētu nodarbināto strādāt. Atalgojums ir tas, ko cilvēks novērtē visaugstāk. 18% darbinieki norāda, ka galvenais faktors ir izaugsmes iespējas, ikvienu darbinieku stimulēs izaugsmes iespējas, tas darbiniekam dod stimulu strādāt daudz kvalitatīvāk. 17% nodarbinātajiem, kā viens no galvenajiem darba veicinošiem faktoriem ir attiecības ar kolēģiem, labvēlīgs un draudzīgs kolektīvs nepārprotami ietekmē apmierinātību ar darbu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Motivācija ir gan materiālo, gan nemateriālo faktoru kopums, kas stimulē darbiniekus. Bez motivācijas darbinieks neieguldīs visas zināšanas un prasmes darbā un neveiks darbu labāk un kvalitatīvāk, Valsts meža dienesta darba vadītājam ir nepieciešams motivēt darbinieku ne tikai ar atalgojumu, bet arī ar savu attieksmi un kolektīvo saliedēšanu.
2. Galvenais nodarbināto neapmierinātības faktors ir darba apstākļi un atalgojums, pašreizējais valsts ekonomiskais stāvoklis lielā mērā ietekmēja darbinieku atalgojumu. Šāda situācija ietekmē darbiniekus, kas savukārt ietekmē arī iestādes darbību, jo Valsts meža dienests nespēj nodrošināt tādu algu, kas bija līdz ekonomiskai krīzei Latvijā.
3. Valsts meža dienestā būtu nepieciešams izpētīt darbinieku intereses, attiecībā uz tiešiem darba pienākumiem, izvērtējot darbinieku varētu ieviest, piemēram, darbinieku rotāciju vai darba pienākumu maiņu, tas veicinātu nodarbinātā zināšanu pilnveidošanos.
4. Lai Valsts meža dienestā nerastos konfliktu situācijas, ir ieteicams noteikt iekšējās komunikācijas nodrošināšanu, t.i., regulāras darbinieku sapulces un aptaujas, kā arī ir svarīgi, lai katras nodaļas vadītājs ar katru nodarbināto individuāli izrunātu un izstrādātu plānu par iespējamo izaugsmi.
5. Valsts meža dienestā vadītājiem būtu jāveic nodarbināto novērtēšana atbilstoši nodarbinātā ieņemamajam amatam, izvērtējot darbinieku, vadītājs nodrošinātu nodarbinātajiem atbilstošus viņu zināšanām darba pienākumus, tas darbiniekam radītu motivāciju strādāt atbildīgāk.

Literatūras un avotu saraksts

1. BĒRZIŅŠ, G. Stratēģiski operatīvā vadīšanas sistēma radošo nozaru organizācijās. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika. Vadības zinātne*. Galv.red. Revina, I., Vorončuka, I. Rīga: Latvijas Universitāte: 2011. (766.sēj.), 121.-135.lpp.
2. JEVČUKA, L. Cilvēkresursu attīstības politika un stratēģija Latvijas valsts pārvaldē – esošās situācijas raksturojums un turpmākās attīstības iespējas. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika. Vadības zinātne*. Galv.red. Dubra, E., Bandeviča, L. Rīga: Latvijas Universitāte: 2011. (771.sēj.), 501.-515.lpp.
3. JOPPE, A. Nodokļu administrētāju darba specifika un motivēšana Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika un vadības zinātne*. Galv.red. Revina, I., Vanags, E. Rīga: Latvijas Universitāte: 2008. (726.sēj.), 48.-59.lpp.
4. KERŠULE, L., SLOKA, B. Darbinieku atdeves un gandarījuma materiālo faktoru analīze telekomunikāciju nozarē Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika. Vadības zinātne*. Gal. red. E. Dubra, L. Bandeviča. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. (771.sēj.) 114.-125.lpp.
5. KERŠULE, L. Darbinieku vadīšana un motivēšana ekonomiskās lejupslīdes apstākļos Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika. Vadības zinātne*. Galv.red. Revina, I., Vorončuka, I. Rīga: Latvijas Universitāte: 2011. (766.sēj.), 212.–226.lpp.
6. KERŠULE, L. Darbinieku apmierinātība un lojalitāte uzņēmumam – būtisks organizācijas ieguvums. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika un vadības zinātne*. Galv.red. Revina, I., Vanags, E. Rīga: Latvijas Universitāte: 2009. (744.sēj.), 120.-136.lpp.
7. *Valsts meža dienests/ Ziņas par iestādi* [tiešsaiste]. Zemkopības ministrijas nozares portāls. [atsauce 15.04.2015.] Pieejas veids: <http://www.vmd.gov.lv/valsts-meza-dienests/statiskas-lapas/zinas-par-iestadi?nid=1445#jump>

Summary

Staff is one of the key elements in the institution. The aim of the staff is to reach institutions goals. Aim of this study is to explore factors which influences motivation of the staff and to develop proposals. To achieve the goal, the author made survey and analyzed State Forest Service employees motivation influencing factors. Based on the results of this survey, author of this study examined problems of staff motivation in this institution and made proposals motivation measures.

The survey results reveals that the main factor is the dissatisfaction of employees salary. It can be concluded that the current national economic situation affects institution's activities. Employees who works for state institutions doesn't feel safe, because salaries are lower than they were before economic crisis. It is very important for employee to have interesting work, so they don't have routine. Another important factor is career and professional growth opportunities.

For the employee, it is important to feel valued and free to make decisions, as a solution, the company's manager could compliment staff for a well done job. State Forest Service managers should rethink human resource management system and offer employees opportunities for growth that could stimulate them to work better.

LEAN PIEEJA RAŽOŠANAS EFEKTIVITĀTES UZLABOŠANĀ UN TĀS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

LEAN APPROACH OF IMPROVING MANUFACTURING EFFICIENCY AND ITS DEVELOPMENT IN LATVIA

Kristīne Sovane

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, kristine.sovane@inbox.lv, +371 26650639,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Anda Zvaigzne**, Dr.oec., asociētā profesore

Abstract. *Important role in producing goods or services of enterprises that produce products, taking into account every modern method and the latest technology in the field of quality. Among them are the logistics concept Lean Production. The principles of Lean management are familiar in the USA, Japan and other countries, but this approach is not as popular in Latvia as it is abroad. In this scientific article, the author explores Lean management and its impact on enterprises as well as its development trends in Latvia. The aim of this work is the Lean approach and its development in Latvia. To achieve the goal better, the author has used the following methods: monographic or descriptive, grouping, graphical analysis and synthesis. After the research, the author can conclude that there is no demand for Lean approach in Latvia. Only a small number of Latvian companies use the principles of Lean Management for a little more par 5%. This proves that many people do not even know what Lean management is. The author of the work will explore everything about Lean management. Will explore the benefits companies will have after implementing Lean management principles in their companies. The recent trends of the Lean approach in Latvia from 2011 to 2015.*

Keywords: *Lean, principles, enterprise, management.*

Ievads

Mūsdienu ekonomiskajos apstākļos izdzīvos tikai tie uzņēmumi, kas spēs būt efektīvi, kas spēs maksimāli palielināt peļņu ar minimālām izmaksām. Lai sasniegtu šo mērķi, jūs varat vai nu paaugstināt cenas saviem produktiem, vai samazināt izmaksas, vai arī ieviest jūsu uzņēmumā Lean vadības principus. Diemžēl daudzi uzņēmuma vadītāji nemaz nezina par Lean vadību un tās pastāvošām iespējām. Pēdējos gados šai tēmai ir pievērsuši lielu uzmanību tādi autori – Mann D., Liker J. K., Achanga P., Shehob E., Rog R., Nelder G., Boden N. u.c. Šie daudzie autori uzsver cik svarīga ir tieši Lean vadība, kura tik piemērota, katram uzņēmumam individuāli ņemot vērā tās specifiku. Pētījuma objekts – Lean vadība. Pētījuma priekšmets – Lean vadības principi. Pētījuma mērķis – Lean pieeja un tās attīstība Latvijā. Pētījuma mērķa sasniegšanai tika veikti šādi uzdevumi:

1. Izanalizēt speciālo literatūru un atlasīt nepieciešamo informāciju par Lean vadību.
2. Analizēt Lean definīcijas un Lean vadības principus.
3. Noskaidrot Lean vadības priekšrocības.
4. Izanalizēt Lean attīstību Latvijā.
5. Izstrādāt secinājumus un priekšlikumus.

Hipotēze – Ieviešot Lean vadības principus uzņēmumā, ietaupīsiet uzņēmuma resursus – darbaspēks, laiks, kapitāls u.c. Darbā izmantotās metodes – monogrāfiskā jeb aprakstošā metode, grupēšana, grafiskā analīze un sintēze. Novitāte – Darba autore noskaidroja, kādas priekšrocības pastāv, ieviešot Lean vadību savos uzņēmumos. Balstoties uz Lean vadības priekšrocībām daudziem uzņēmuma vadītājiem, var būt, kā stimuls ieviešot arī savā uzņēmumā Lean pieeju.

Lean vadība

Womack definē Lean ražošanu kā sistēmu, kas vērsta, lai veiktu ražošanu ar minimālu darbaspēks, izmantojot minimālo ražošanas platību, ko patērē minimālos resursus, turot krājumus pie minimālais līmenis, veicot minimālās defektus, ražojot produktus īsākā laikā un līdz minimumam samazinot klientu neapmierinātību. (Hajmohammad, 2013., 87. lpp.) Vienkārša Lean definīcija ir darīt vairāk ar mazākām izmaksām. (Urban, 2015., 729.lpp.)

Lean ražošanas mērķis ir: pirmkārt veikt ražošanu ar nulles defektiem, lai samazinātu izmaksas, otrkārt apzināties, kas klientiem patiešām ir vajadzīgs jeb produkts/pakalpojums, lai

apmierinātu klientu pieprasījumu, cik viņi ir gatavi maksāt. Treškārt neturēt liekos krājumus, un nepārtraukti veikt uzlabojumus, likvidējot zudumus. (Seher, Hatice, 2015.,215. lpp).

Patiesībā, Lean ražošana strādā nevis ar izdevumu samazināšanu, kas varētu novest pie samazināšanās produktu kvalitāti un zaudējumiem, kas ir katrā darbavietā, vai tas ir, bankieris, menedžeris, direktors, vadītājs u.t.t. Šāda pieceja ļauj uzlabot produktu un pakalpojumu kvalitāti, lai nodrošinātu darba ražīguma izaugsmi un motivācijas līmeni personālam, kas atspoguļojas izaugsmē uzņēmuma konkurētspējā.

Lean pieceja visā pasaulē atzīta kā viena no vislabākajām un efektīvākajām zināmajām metodēm uzņēmējdarbības un organizāciju izveidei, uzlabošanai un uzturēšanai. Izmantojot Lean pieceju, iespējams gan īstermiņā, gan ilgtermiņā nepārtraukti pilnveidot jebkāda lieluma un tipa uzņēmumu, lai kādu nozari tas pārstāvētu. (Indeikina, Mazais, 2013.,86.lpp)

Lean uzņēmās likvidē zudumus, kad ir nepieciešamu mazāk cilvēku-darbinieku piepūles, mazāk vietas, mazāk kapitāla, un mazāk laika, lai veiktu produktus un pakalpojumus par daudz mazāk izdevumu un ar daudz mazākām defektiem, salīdzinot ar tradicionālo biznesa sistēmu. Uzņēmumi spēj reaģēt uz mainīgajām klientu vēlmēm ar augstu kvalitāti, zemas izmaksas, un ar ļoti ātru izskatīšanas termiņu. Arī informācijas pārvaldība kļūst daudz vienkāršāka un precīzāka. Ja jūsu uzņēmums ir tendēts uz problēmām, kuras jau ilgst ilgu laiku, un jūs par to nesaņemat pietiekamu ienākumu ir vērts padomāt par Lean ražošanu ieviešanu jūsu uzņēmumā. Lean vadīšana ir spējīga ne tikai kaut ko mainīt, bet tiek pilnībā mainīts dzīvesveids, kas pastāv uzņēmumā. Tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka jūs vai jūsu darbinieki strādāsiet slikti. Lean ieviešana jums ļaus tērēt mazāk laika, samazinās brāķa varbūtības iespēju, un palielinās produktivitāti.

Lai spētu novērst jebkādus zudumus uzņēmumā, mums jāspēj identificēt un tos atšķirt vienu no otra un saprast to negatīvo ietekmi uz uzņēmumu. Jebkurš vadītājs vai speciālists, kas strādā, lai, palielinātu efektivitāti, viņiem ir nepieciešams skaidri saprast, kādi ir zudumi, ko viņi dara un kā viņus var atpazīt. Zudumu samazināšana ir viens no svarīgākajiem aspektiem, kas ir minēts Lean filozofijā. Jebkura veida zudumiem samazināšana uzņēmumā ir jāpievērš liela uzmanība. Zudumi dalās septiņos veidos:

- **Pārmērīga kustība** - pārmērīga staigāšana, pārvietojošana vai manipulējot (papildu satiksmi sakarā ar zemo ergonomiku, neizdevīgā atrašanās – mašīnu, instrumentu, biroja tehnikas, manuālo pārnēsājamo dokumentu u.t.t.);
- **Transports** - kustība informāciju un materiāliem, kas nenodrošina pievienoto vērtību (pārveidāšanu materiālu starp darbnīcām atrodas ievērojamā attālumā viena no otras, neefektīva izkārtojuma ražošanas iekārta u.t.t.);
- **Pārcenšanās** - bezjēdzīgi klientu īpašumiem, kur tie var paslēpties defekti (ražošanu patērējamā produktu ar neizmantojamām iespējām nepamatotu komplikācija dizains, dārgs iepakojums preču, u.t.t.);
- **Gaidīšana** - vienkārši strādnieki vai mašīnas gaidot pirms vai pēc operācijām, materiāla vai informācijas (izejmateriālu trūkumu, informācijas trūkumu, dīkstāves dēļ iedalījumiem, dīkstāves darba ņēmēju u.t.t.).
- **Pārprodukcija** - ražo vairāk nekā pieprasa klients. Visbīstamākais veida zaudējumu, jo rada otru. Tas tiek uzskatīts par normu daudzi uzņēmumi (plānojot pilnu slodzi iekārtu un darbaspēka, kas strādā ar lielu daudzumu, ražošanas apjoma produkciju, kas pārsniedz pieprasījumu). Attiecībā uz ražojumiem, kas saistīti ar bojāejas, šāds princips organizācijas var izraisīt bojāejumus pārmērīga ražošanas un izmantošanas.
- **Lieki rājumi** – slēpt problēmas ražošanu un pakalpojumiem (iegādājoties izejvielas nākotnē, izmaksas īres noliktavu telpas, noliktavas darbinieku algām).
- **Defekti un tehnoloģijas** - kāds defekts, kas rodas, veicot darbu, kas saistīts ar nepieciešamību novērst to (maiņu, noņemšana defektiem, pārrakstīt dokumentus kļūdu dēļ) (Asnan, Nordin, Othman, 2015.,314-315. lpp.).

No visiem pieejamiem zuduma veidiem pats bīstamākais uzņēmumam ir pārprodukcija. Ja uzņēmums veiksmīgi spēs likvidēt šo zudumu viņiem arī nekad neradīsies citi no zudumiem.

Lean ražošanas metodika var radikāli mainīt situāciju, un radīt pozitīvas kvalitatīvas pārmaiņas uzņēmumā. Īstenojot Lean vadību uzņēmumā tā, garantē daudz priekšrocību.

Pasaules pieredze rāda, kas īstenotu Lean vadības principus, uzņēmumiem būs šādi rezultāti:

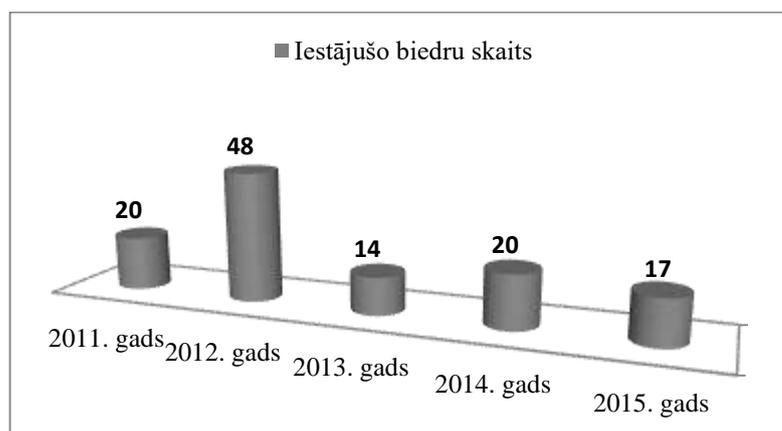
- Darba ražīguma pieaugums, samazināsies produkta cikla laiks,
- Produktu kvalitātes pieaugums,
- Uzlabosies aprīkojums,
- Ražošanas telpas atbrīvošana,
- Samazinās zudumi,
- Motivācijas pieaugums,
- Samazinājums izmaksas (Seher, Hatice, 2015., 214. lpp.).

Lean domāšana turpina izplatīties uz katru valsti pasaulē, līderi pielāgojot instrumentus un principus ne tikai ražošanā, bet jebkurā jomā, kā, piemēram – loģistikas, pakalpojumu, mazumtirdzniecības, veselības aprūpē, būvniecības, un pat valdībā, pašvaldībās. Patiešām, Lean apziņa un metodes tikai sāk iesakņoties starp augstākā līmeņa vadītāju un līderi visās nozarēs šodien.

Lean attīstība Latvijā

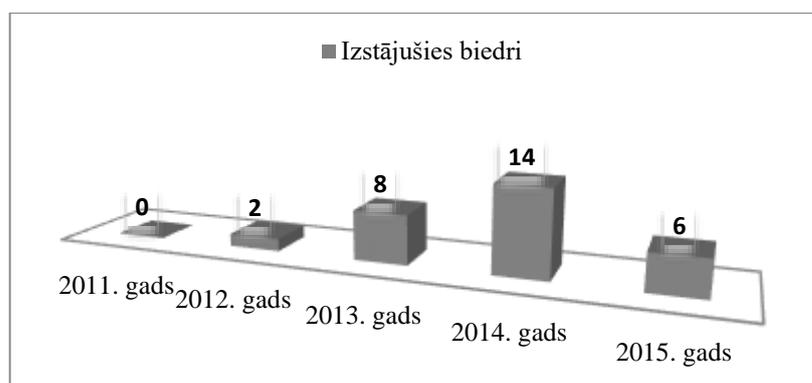
Lean pieejas popularitāte Latvijā pēdējos piecus gadus ir augusi, nepārprotami to nevar salīdzināt ar citām Eiropas valstīm, kur tās izmantošanas iespējas ir daudz vien lielākas un plašākas. Lielākā Latvijas uzņēmumu daļa, kura praktizē Lean pieeju un tās instrumentus pielieto, savos uzņēmumos ir apvienojušies Biznesa efektivitātes asociācijā (tālāk tekstā BEA).

Sākotnējā efektivitātes paaugstināšanas interešu grupa tika dibināta 2008. gadā, kā mērķis bija attīstīt sākotnēji Lean koncepciju pielietojumu Latvijā un Baltijā, izplatīt informāciju un izveidot organizāciju, nodrošināt speciālistiem iespēju apmainīties viedokļiem, kā arī uzņēmumu vadītājiem dalīties pieredzē. 2011. gada sākumā grupas dalībniekiem radās ideja par oficiālas asociācijas izveidi ar jaunu pieeju organizācijas darbībā, tā radās Biznesa efektivitātes asociācija. (Biznesa efektivitātes asociācija, 2014.)

1.attēls. BEA biedru kopējais skaits no 2011.-2015. gadam (Biznesa efektivitātes asociācija, 2014.)

1. attēlā ir attēlots BEA biedru skaita dinamika pēdējos piecos gados. Biedrības izveides gadā, astoņu mēnešu laikā par BEA biedriem kļuva 18 juridiskās personas un 2 privātpersonas, kas sastādīja 17%. 2012. gadā sasniedzot pašus aukstākos rādītājus sasniedzot 40%, un BEA ir iestājušies 46 jauni biedri. Pats zemākais rādītājs tika sasniegts 2013. gadā, kur gada laikā par BEA biedriem kļuva tikai 14 juridiskās personas un procentuāli sastādīja tikai 12%. Pēdējos 2 gadus biedrība BEA nepiedzīvo lielas izmaiņas 2014. gadā sasniedzot 15%, bet 2015. gadā 17%. 2015. gada beigās biedrībai ir jau 85 biedri, no kuriem 4 ir privātpersonas.

2.attēls. BEA izstājušo biedru skaits no 2011.-2015. gadam (Biznesa efektivitātes asociācija, 2014.)

2. attēlā ir attēlots BEA izstājušo biedru skaits. No 2012. gadam līdz 2014. gadam ir vērojama, ka izstājušo biedru skaits palielinās. 2012. gadā izstājās tikai 2 BEA biedri, kas veido 3%, 2013. gadā veido 10%, bet 2014. gadā sasniedza jau 14%. 2015. gadā izstājušo biedru skaits samazinājās un sasniedza 5%. Galvenie iemesli kāpēc no BEA izstājas ir uzņēmumiem noteiktas citas prioritātes, galvenās personas ir mainījušas citu darbavietu, aizņemtība, uzņēmuma finansiālais stāvoklis, nesamaksāta biedru nauda, netika apmeklēti nevieni no pasākumiem u.c.

2015. gada beigās biedrībai ir 85 biedri, no kuriem 4 ir privātpersonas: Eddi SIA, efn NORD SIA, ERGO E.B.F. SIA, ERGO Life Insurance SE Latvijas filiāle, EuroMaint Rail SIA, Greg Mathers, Hanzas Elektronika SIA, HGF Rīga SIA, Idea Port Rīga AS, Inerce SIA, Intra EM SIA, Jelgavas Tipogrāfija SIA, Komercizglītības centrs SIA, Kwintet Production SIA, Lattelecom SIA, Latvijas Balzams AS, Latvijas rūpnieku tehniskās drošības ekspertu apvienība- TUV Rheinland Grupa, Latvijas valsts meži AS, Leilands un Putnis SIA, Lexel Fabrika SIA, Lietas MD SIA, LU- Ekonomikas un vadības fakultāte, MetPro SIA, Nordea AB Latvijas filiāle, Osipova Natalja, Petrova Santa, Plockmatic Riga SIA, Primekss SIA, Prolux SIA, Prometal Group SIA, Provakon SIA, RIMI Baltic SIA, Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola, Rīgas Stradiņa Universitāte, RTU Inženierekonomikas un vadības fakultāte, Scania Latvia SIA, SEB banka AS, SEB Dzīvības apdrošināšana AAS, Severstal Distribution SIA, SKANDINAVISKA ENSKILDA BANKEN AB Rīgas filiāle, Skonto Plan LTD SIA, SmartLynx Airlines SIA, Spectre Latvia SIA, Sperre Baltic SIA, Statoil Fuel and Retail Latvia SIA, Stenders SIA, Swedbank AS, Tataurovs Jans, Tele2 Latvija SIA, Tele2 Shared service Center, Tenachem SIA, Tenax grupa, Transcom Worldwide Latvia SIA, Troja SIA, VALPRO SIA, Valsts SIA Bērnu klīniskā universitātes slimnīca, Ventspils Elektronikas Fabrika SIA, VIA-S modular houses SIA, Visma Enterprise SIA, VIZULO SIA, ZTF Lāsma SIA. (Biznesa efektivitātes asociācija, 2014.)

BEA biedrība rīko gada laika dažāda veida pasākumus uzņēmumos, kur tiek praktizēta Lean metode. Kā rezultātā katrs uzņēmums dalās savā pieredzē un veiksmes stāstos ar citiem biedriem un var daudz, ko iemācīties un aizgūt no citiem dalībniekiem.

Latvijā pastāv vairāk nekā 220 tūkstošu aktīvu uzņēmumu un tikai no šiem uzņēmumiem 4% pielieto savā praksē Lean pieeju. Protams, tas nav galīgs rezultāts, jo nav nevienu oficiāla pētījums, kas par to varētu liecināt. Nepārprotami, ka šis skaitlis būtiski nemainīsies, nekādā gadījumā nepārsniegs 10 % robežu. Pastāv tādi uzņēmumi, kuri izmanto Lean pieeju, bet nedalās ar šo informāciju.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Lean vadība ir ļoti populāra ārvalstīs, katrs piektais uzņēmums pielieto šo vadības paņēmienu savā uzņēmumā. Diemžēl Latvijā daudzi uzņēmuma vadītāji nemaz nezina par Lean vadību. *Izglītības ministrijai ir jāveicina grāmatu pārtulkošana latviešu*

valodā. Lai uzņēmēji varētu iegādāties un realizēt Lean vadības principus savos uzņēmumos.

2. Lean vadība radikāli maina situāciju, un rada pozitīvas pārmaiņas-laika, materiālu, finanšu resursu ietaupījumus dažāda veida uzņēmumos, kas veicinās uzņēmumā tikai pozitīvas pārmaiņas. *Uzņēmuma vadītājiem, līderiem kas pilnveido Lean vadības principi praksē jādalās ar saviem veiksmes stāstiem ar citiem cilvēkiem. Sniedzot intervijas ekonomikas žurnālos „Kapitāls” u.c. Sniedzot lekcijas augskolās no kurienes, nāk mūsu nākamie vadītāji.*
3. Lean pieeja palīdz uzņēmumā samazināt un atpazīt jebkāda veida zudumus. Zudumu samazināšana ir viens no svarīgākajiem aspektiem, kas ir minēts Lean filozofijā. *Ekonomikas ministrijai jāveicina atbalsta programmas Latvijas uzņēmējiem, kas informēs, kā var ar mazām izmaksām palielināt uzņēmuma peļņu. Sīkāk informēs uzņēmējus par Lean vadību un tās vadīšanas iespējām dažāda veida uzņēmumos.*

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. ASNAN, R., NORDIN, N., OTHMANO, S. N. Managing Change on Lean Implementation in Service Sector [online]. *Procedia-Social and Behavioral Sciences 211(2015)*, pp. 313-319. [cited 12.12.2016.]. Available from Internet: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281505380X>
2. BIZNESA EFEKTIVITĀTES ASOCIĀCIJA *Atskaties pagātne.[tiešsaiste]*. [atsauce:12.03.2017.]. Pieejas veids: <http://www.efektivs.lv/lv/par-asociaciju/Asociacijas-vesture.html>
3. HAJMOHAMMAD, S., VACHON, S., KLASSEN, R.D., GAVRONSKI, I. Reprint of Lean management and supply management: their role in green practices and performance[online]. *Journal of Cleaner Production 56(2013.)*, pp.86-93. [cited 10.12.2016.]. Available from Internet: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652613004290>
4. INDEIKINA, K., MAZAIS, J. Lean principu piemrošana uzņēmuma „Preču noliktava” piegādes ķēdes efektivitātes paaugstināšanā.[tiešsaiste]. *54 RTU studentu zinātniskās un tehniskās konferences materiāli*. 86.lpp. [atsauce:02.02.2017.]. Pieejas veids: http://www.ru.lv/uploads/source/events/2016/05-maijs/26/rakstu_nof_not.docx
5. SEHER, A., HATICE, A. Maintenance management and lean manufacturing practices in a firm which produces dairy products[online]. *11th International Strategic Management Conference 2015*, 214-224. [cited 12.28.2016.]. Available from Internet: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815052234>
6. URBAN, W. The Lean Management Maturity Self-assessment Tool Based on Organizational Culture Diagnosis [online]. *20th International Scientific Conference "Economics and Management 2015"*, pp.728-733. [cited 15.02.2017.]. Available from Internet: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815058826>

Summary

The author developing work concludes that Lean management is very popular abroad, every fifth company uses these management techniques in your company. Unfortunately, many Latvian company executives did not know about Lean management. Lean management is a good option as a low cost operators to increase the company's profits. With Lean management can improve the product and service quality for productivity growth and personnel motivation level. More attention is being paid directly to the employee, because as we know the human resources of any company's greatest asset. Basic principles of Lean helps the company reduce and recognize any kind of losses. Loss reduction is one of the most important aspects that are mentioned in Lean philosophy.

Work tasks are implemented as follows- analyze special literature and select the necessary information on Lean management Lean explore history, analyze the definition of Lean and Lean management principles, to find out the advantages of Lean management, formulation of conclusions and proposals.

The author relied on such hypothesis – introduction of Lean management principles of the company, the company will save resursus – manpower, time, capital, etc. Working

hypothesis has been confirmed as the world experience shows that the introduction of Lean principles the company will increase its labor productivity growth will reduce product cycle time, increase product quality, improve equipment, production facilities release, reduce losses, increase motivation, reduction in costs.

Working novelty – the author looked at what benefits there is the introduction of Lean management in their companies. Based on Lean management data across the enterprise can be managed as an incentive for the introduction of the principles of Lean in your organization.

The work was written using – method of analysis, monographic or descriptive method. Bibliography list includes 6 literature unit.

Developing work the author has developed the proposals, the main one being the Ministry of Education has promoted a book translation into Latvian. In order to enable economic operators to acquire and dispose of Lean management principles in their companies. Ministry of Economy promoted support programs for Latvian entrepreneurs, which will inform how can a small cost increase company profits. More inform entrepreneurs about Lean management and its possibilities.

MĀRKETINGA KOMUNIKĀCIJAS IZPĒTE SIA “SCANDAGRA LATVIA”

“SCANDAGRA LATVIA” LTD MARKETING COMMUNICATIONS RESEARCH

Dagnija Kotāne

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, dagnija.kotane@inbox.lv, +371 26299474,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iluta Arbidāne**, Dr.oec., asociētā profesore

Abstract. *The topic: “Scandagra Latvia” Ltd. marketing communications research. The problem to be studied: “Scandagra Latvia” Ltd. marketing communications plan does not cover the target audience hindering the company from faster development. Detailed marketing communications planning can help the company to make their marketing activities more target-audience oriented and with higher potential returns, that can give a positive result– new clients. The aim of the research: to investigate marketing communications “Scandagra Latvia” Ltd. “Scandagra Latvia” Ltd. work, activities and supply are described. Marketing communications and their management are examined. Marketing communication processes in “Scandagra Latvia” Ltd. are described and assessed. After the analysis of already existing marketing communications plans, author of the research made some supplements and developed “Scandagra Latvia” marketing communications plan for the year 2017. Theoretical literature was used as well as, periodicals, “Scandagra Latvia” Ltd. no published materials and scientific articles on processes of marketing planning.*

Keywords: *agriculture, marketing communications, advertisement, direct marketing.*

Ievads

Autore veic SIA “Scandagra Latvia” uzņēmuma mārketinga komunikāciju analīzi. Lai noskaidrotu vai mārketinga komunikācijas tiek izstrādātas atbilstoši mūsdienu tendencēm.

Tēmas aktualitāte: Kad uzņēmumā tiek izmantoti dažādi mārketinga komunikāciju veidi, svarīgi ir tiem sekot līdzi, lai noskaidrotu, cik efektīvi tie darbojas. Līdz ar to jāpievēršas uzņēmuma mārketinga plānošanas un vadīšanas procesam, lai varētu noskaidrot, kā norit procesi, cik veiksmīgi, kā arī koriģēt mārketinga aktivitātes, kontrolējot to darbību.

Pētāmā problēma: SIA „Scandagra Latvia” mārketinga komunikāciju plāns, neaptver visu mērķauditoriju līdz ar to, tas kavē uzņēmuma straujāku attīstību. Sastādot detalizētu mārketinga komunikāciju plānu uzņēmums katru aktivitāti varētu virzīt un attīstīt ar lielāku atdevi, tādējādi tās ietekmētu mērķauditoriju, kas dotu pozitīvu rezultātu – jaunus klientus.

Pētījuma bāze: SIA „Scandagra Latvia”.

Pētījuma objekts: Mārketinga komunikācijas.

Pētījuma priekšmets: Mārketinga komunikācijas veidi – reklāma, interaktīvais mārketingas, izstādes, tiešā pārdošana, sabiedriskās attiecības un mārketinga komunikāciju vadīšanas process.

Darba mērķis: ir izpētīt mārketinga komunikācijas un to vadīšanu SIA “Scandagra Latvia”.

Lai sasniegtu šo mērķi, tiek izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) raksturot SIA „Scandagra Latvia” darbības sfēru;
- 2) izpētīt mārketinga komunikāciju teorētiskos aspektus;
- 3) izpētīt mārketinga komunikāciju vadīšanas teorētiskos aspektus;
- 4) analizēt SIA “Scandagra Latvia” darbībā izmantotās mārketinga komunikācijas;
- 5) analizēt SIA “Scandagra Latvia” mārketinga komunikāciju vadīšanas procesu;
- 6) izdarīt secinājumus un izstrādāt priekšlikumus uzņēmuma darbības pilnveidošanai mārketinga komunikāciju jomā.

Hipotēze: SIA “Scandagra Latvia” mārketinga komunikāciju plānošana notiek sistemātiski un plānveidīgi, izvērtējot komunikāciju vajadzību un iepriekš paredzot budžetu.

Pētījuma metodes: monogrāfiskā metode; analīzes metode; grafiskā metode.

Pētījuma novitāte: Autore ir izstrādājusi SIA “Scandagra Latvia” mārketinga komunikāciju plānu, kā arī balstoties uz pētījumu izstrādājusi uzņēmumam priekšlikumus tā darbības uzlabošanai.

Atsaucoties uz I. Rimkiene zinātnisko rakstu *Rural Development* – mārketinga komunikācijas neatkarīgi no veida ir process, kurā tiek panākta mērķtiecīga informācijas nodošana auditorijai izmantojot dažādus kanālus noteiktā laika periodā. (Rimkiene, 2013., 305.lpp.)

Ar mārketingu apzīmē to pasākumu kopumu, kas orientē visu uzņēmumu uz tirgus prasībām. Šajā ziņā mārketinga nozīmē plašas uzņēmuma aktivitātes, kuru pamatā – tāpat ir aktuālā tendence – ir domāšanas veids, ka uzņēmuma darbība konsekventi ir jāvirza tā, lai tā atbilstu tirgus prasībām. Savukārt ar mārketingu bieži vien saprot tikai instrumentus - tāpat galvenokārt mārketinga komunikāciju, kas tiek plānota, realizēta un izvērtējot atsauksmes, nepārtraukti optimizēta. (Armsa, 2007., 114.lpp.)

Mārketinga komunikācijas ir informācijas izplatīšana par uzņēmumiem, produktiem, cenām, produktu izvietojumu, pārdošanu un citiem mārketinga pasākumiem, lai ietekmētu patērētāju rīcību un virzītu produktu tirgū. (Praude, 2005., 29.lpp.).

Mārketinga komunikāciju veidi: (Deschamps, 2014., 46.lpp.)

- reklāma;
- produkta realizācijas veicināšana;
- sabiedriskās saskares;
- personiskā apkalpošana.

Pēc autore domām, reklāma ir veids, kā iepazīstināt potenciālo klientu ar produktu, uzsverot tā pozitīvās īpašības, kā arī tā devumu lietotājam, veicinot produkta pārdošanu. Reklāma var sasniegt ģeogrāfiski plašu loku, kā arī tās izmaksas var sastādīt no ļoti zemas cenas, līdz “kosmiski” augstai.

Autore 1. tabulā ir uzskaitījusi visus mārketinga komunikāciju veidus, kuri tiek pielietoti SIA „Scandagra Latvia” darbībā.

1.tabula

SIA „Scandagra Latvia” 2016. gada vispārējās komunikācijas programmas.

(autora sastādīta)

Reklāma	Sabiedriskās attiecības	Tiešā pārdošana	Tiešais mārketinga
Vides reklāma (banneri, izkārtnes)	Mājaslapa	Konsultanti	SMS mārketinga
		Izstāde	
		Konferences	
		Lauku diena	
	Logu apdruka	Saimniecību apmeklēšana	e-pasta mārketinga

SIA „Scandagra Latvia” izmanto vides reklāmu – banneri, uzņēmuma karogi, kuri ir novietoti netālu no biroja telpām, banneris attēlo galvenos uzņēmuma piedāvājumus. Sabiedriskās attiecības – mājaslapa, logu apdruka un mašīnas apdruka. Tiešā pārdošana SIA „Scandagara Latvia” realizē izstādēs, konferencēs, lauku dienās, apmeklējot saimniecības un konsultējot lauksaimniekus. Tiešais mārketinga tiek izmantots, sezonas laikā, lai informētu par aktualitātēm. Lielākajā lauksaimniecības izstādē Latvijā uzņēmums piedalās katru gadu, kura notiek Rānavā. Izstādes laikā ir iespēja iegūt interesējošo informāciju, jo tajā piedalās visu reģionu tirdzniecības pārstāvji, nozares speciālisti, kā arī uzņēmuma vadība. Izstāde tiek organizēta ļoti rūpīgi un plānoti, tai gatavojoties vairākus mēnešus.

Izstādes laikā uzņēmuma stendā notiek dažādas aktivitātes, piemēram 2015. gada Rānavas izstādē „Pavasaris 2015” stendā bija iespēja vērot Latvijā pazīstama pavāra meistarklasi, kā arī radošā darbnīca „cepumu apgleznošana”. Taču 2016. gada izstādē uzņēmums piedāvāja piedalīties eksperimentos ar graudiem un kaļķi, izveidot savu koka bildīti, kā arī fotografēšanos foto stendā. Bērnu priekam tika dalīti baloni ar uzņēmuma logo.

Izstādē SIA „Scandagra Latvia” tika izmantots „salas” veida stands, kurš bija pieejams no 3 pusēm. Izstādes laikā notiek arī dažādas aktivitātes, kuru mērķis ir pēc iespējas vairāk iegūt lauksaimnieku kontaktus. 2015. gada izstādē tas tika realizēts ar akcijas veidu- aizpildot anketu saņem balvu.

Svarīgi ir savā stendā uzņemt ilggadējos klientus, tāpēc 2015. gada izstādē tika izmantots divstāvēgs stands, kur pirmajā stāvā notiek potenciālo klientu piesaiste, bet otrajā esošo uzņemšana.

SIA „Scandagra Latvia” organizē konferences, kuru ietvaros ir iespēja uzzināt aktuālāko informāciju lauksaimniecības nozarē, kā arī informāciju par pašu uzņēmumu. Konferences tiek organizētas visas dienas garumā, kuru apmeklējums ir par brīvu. Konferences programma sastāv no 2 daļām: semināri un izklaidējošās daļas.

Lauku dienas ir pasākums, kurā pulcējas lauksaimnieki un visi citi interesenti, lai aplūkotu uzņēmuma piedāvātās produkcijas rezultātus un ievāktu sev interesējošo informāciju. Semināri notiek brīvā dabā, kur uzņēmuma speciālisti stāsta par visu notiekošo procesu – graudu sēklām, minerālmēsliem un augu aizsardzības līdzekļiem.

Lauku diena tiek organizēta kādā no uzņēmuma lielāko klientu saimniecībām. Lauku dienu ietvaros notiek uzņēmuma klientu un potenciālo klientu tikšanās, uz pasākumu var iesrasties jebkurš interesents. Pasākuma mērķis ir demonstrēt uzņēmuma produkcijas rezultātus, līdz ar to piesaistīt jaunus klientus.

Darba turpmākajā izklāstā autore izanalizēs galvenās SIA “Scandagra Latvia” mārketinga aktivitātes 2015. gadā.

Pēc autores domām galvenās mārketinga aktivitātes ir SIA “Scandagra Latvia” uzņēmuma organizētās, kurās, tiek iepazīstināts ar uzņēmumu, tā piedāvājumu, piemēram, lauku dienu pasākums, klientu pasākums kopā ar Rēzeknes Dzirnānieks un Ziemassvētku pasākumi klientiem.

Šajos pasākumos SIA “Scandagra Latvia” nostiprina attiecības ar esošajiem klientiem, radot tiem uzticības un stabilitātes sajūtu. Pēc autores domām lauksaimniecības nozares uzņēmumiem, viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir noturēt klientu un radīt tam drošības sajūtu, jo uzņēmums nodarbojas arī ar finansēšanu, līdz ar to, klienti ir ieinteresēti sadarboties ar vadošajiem uzņēmumiem.

SIA “Scandagra Latvia” mārketinga aktivitāšu plānā ir iekļauti sadarbības partneru pasākumi un kampaņas, piemēram, Raund Up, ADAMA. Šāda veida pasākumos tiek reklamēti konkrēto uzņēmumu produkti. Pienesums SIA “Scandagra Latvia” uzņēmumam no šāda veida pasākumiem pēc autores domām ir ļoti mazs, jo lielākā daļa produktu ir pieejami arī konkurentiem.

Pēc autores domām svarīgi ir arī uzsvērt to, ka lielākā daļa sadarbības partneru pasākumi notiek Zemgalē un Kurzemē, līdz ar to tiek aptverta konkrēta teritorija un informācija nenonāk visiem klientiem.

Autore secina, ka SIA „Scandagra Latvia” mārketinga aktivitātes nav rūpīgi izplānotas, kā arī mārketinga aktivitāšu plāna nav iekļauti svarīgi mārketinga komunikāciju līdzekļi, piemēram, reklāmas vietējos laikrakstos, e-pastu izsūtīšana par aktuālo informāciju.

Pēc autores domām SIA “Scandagra Latvia” ir svarīgi, lai visa informācija nonāk līdz katram klientam, kā arī publicēties saziņas līdzekļos, kuri aptver konkrēto patērētāju segmentu – lauksaimnieki, lopkopji, augkopji.

Autore uzskata, ka SIA “Scandagra Latvia” mārketinga speciālistei turpmāk plānojamot mārketinga aktivitātes, ir jāņem vērā lauksaimniecības darbu periodi, un atbilstoši tām, izkārtot pasākumus. Jo laikā, kad notiek graudu mēslošana tiek organizēta lauku diena, līdz ar to mērķauditorija, nemaz nevar apmeklēt konkrēto pasākumu.

Attīstot aktīvu informācijas plūsmu internetvidē par uzņēmumu un tā sasniegumiem, veidojas pozitīvs priekšstats sadarbības partneriem. Pētījumā ir pierādīts, ka 70% uzņēmumu ir attīstījuši eksportu, pateicoties interneta mārketingam. (Bianchi, 2015, 56.lpp.)

SIA „Scandagra Latvia” ir veiksmīgi izveidota mājaslapa. Mājaslapas galvenajā daļā ir izvietota animācija, kuras saturā ir uzņēmuma logo un sauklis, kurš ir iedvesmojošs priekš klientiem.

Mājaslapas saturā ir visa vajadzīgā informācija:

- informācija par uzņēmumu;
- produktu apraksti;
- produktu izmantošanas shēmas augiem;
- Latvijas karte, kur ļoti ērti var izvēlēties sev tuvāko uzņēmuma biroju un atrast kontaktinformāciju;
- norādes uz biržas mājaslapu;
- informācija par sniegtajiem pakalpojumiem;
- Sadaļa ar “Jaunumiem”, kur var sekot visām aktualitātēm;
- laika ziņas (no portāla www.yr.no).

Mārketinga komunikāciju izplatīšanas līdzekļi

Uzņēmumam pati galvenā mārketinga aktivitāte ir tiešā pārdošana. Ar tiešo pārdošanu nodarbojas uzņēmuma konsultanti, kuri ir brīvi pieejami jebkuram uzņēmuma klientam. Konsultanti dot padomus lauksaimniecībā, kā arī dodas apsekot laukus, lai noteiktu problēmas un rastu risinājumus.

Lauksaimniecības produkcijas uzņēmumiem ļoti raksturīga ir tiešā pārdošana, jo tie dodas uz saimniecībām un apmeklējuma laikā iepazīstina ar uzņēmumu un tā piedāvāto produkciju. Šajā periodā ir arī svarīgi saimniecības īpašniekiem uzdāvināt uzņēmuma suvenīru, lai liktu atcerēties par sevi. (Ferenc, 2014., 27.lpp.)

SMS mārketings tiek izmantots sezonas laikā (jūlijs - septembris), laiks, kad uzņēmums nodarbojas ar graudaugu iepirkšanu. Šajā periodā uzņēmums izsūta īsziņas ar informāciju par graudaugu iepirkšanas cenām, kā arī graudu iepirkšanas punktu darba laiku. Priekš klienta tā ir vissvarīgākā informācija, jo izvērtējot iepirkuma cenu tiek pieņemts lēmums, par uzņēmumu, kuram tiks pārdota raža.

Vienā no Vācijas pētījumiem ir skaidrots, ka mūsdienās mārketinga speciālista darbs katrā nozarē krasi atšķiras. Lai būtu izcils speciālists konkrētās nozares mārketiņgā ir jāapgūst teorētiskās zināšanas par pašu nozari, kā arī nozarei atbilstošas mārketiņga aktivitātes. (Materlic, 2015., 438.lpp.)

Veidojot veicināšanas miksu, uzņēmumiem ir jāņem vērā produktu tirgus veids, patērētāju gatavība veikt pirkumu, stadija produktu dzīves ciklā un tirgus daļa. Pirmkārt, patērētāju un biznesa tirgiem ir raksturīga tendence izmantot dažādas veicināšanas metodes. Lai gan reklāma biznesa tirgos tiek izmantota mazāk nekā pārdošanas zvani, tai tomēr ir nozīmīga loma apzināšanās un izpratnes veidošanā, tā efektīvi atgādina par produktu, popularizē uzņēmumu un tā produktus un vēlreiz pārliecina patērētājus par nepieciešamību veikt pirkumus. Personiska pārdošana var būt efektīva patērētāju tirgos, palīdzot pārliecināt iegādāties lielākus produktu krājumus. (Kang, 2014., 198.lp.)

Autore secina, apzināšanās veidošanas stadijā svarīgi ir uzņēmumu reklamēt un būt publiski aktīviem. Pircēju pārliecību ietekmē personiskā pārdošana un veids, kā tiek reklamēts. Darījuma noslēgšanu stimulē pārdošanas veicināšana.

Secinājumi un priekšlikumi

Analīzes rezultātā darba autore nonāca pie šādiem secinājumiem:

1. SIA „Scandagra Latvia” galvenie mārketiņga pasākumi ir izstādes, konferences, lauku dienas un sabiedriskās attiecības – mājaslapa.
2. SIA „Scandagra Latvia” visvairāk izmantotais mārketiņga komunikāciju veids ir tiešā pārdošana.
3. SIA “Scandagra Latvia” galvenie darbības mēneši, kad tiek pārdoti produkti ir sākot no marta līdz oktobrim, jo tad norit darbi uz lauka.

4. SIA "Scandagra Latvia" ir veiksmīgi izveidota mājaslapa, tajā ir izvietota visa vajadzīgā informācija priekš lauksaimnieka, tādā veidā to piesaistot apmeklēt.

SIA „Scandagra Latvia” mārketinga komunikāciju pilnveidošanai darba autore izvirza šādus priekšlikumus:

1. Uzņēmumiem izvēloties mediju, kur izvietot reklāmu ir jāizveido saraksts ar visiem potenciālajiem variantiem, kuri varētu aptvert uzņēmuma mērķauditoriju un tad analizējot visus variantus pieņemt lēmumu, tas sekmēs ziņas nokļūšanu pie maksimāli lielākas mērķauditorijas.
2. Uzņēmumu vadītājam ir jāorganizē darbiniekiem tiešās pārdošanas apmācības, lai veicinātu produktu pārdošanu un veidotu veiksmīgu sadarbību ar klientiem.
3. SIA „Scandagra Latvia” mārketinga speciālistiem jāseko mārketinga aktualitātēm, un atbilstoši tām arī jāreaģē un jāievieš uzņēmumā. Piemēram, mūsdienās aktuāla ir sponsorēšana un atbalstīšana, līdz ar to svarīgi ir vienmēr būt pirmajam, līdz ar to pamanāmākajam.
4. SIA „Scandagra Latvia” mārketinga speciālistiem katram mārketinga pasākumam ir jāizvirza mērķis, kurš ir jāsasniedz un atbilstoši mērķim izstrādāt pasākumu, pretējā gadījumā ziņojums nenonāk līdz klientam.

Izmantotie avoti un literatūra

1. Kotlers, F. (2006). *Mārketinga pamati*. Apgāds „Jumava”. 230 lpp.
2. Praude, V. (2005). *Mārketinga komunikācijas I*. Rīga: “VAIDELOTE”. 17.lpp.
3. Deschamps, R., McNutt, K. (2014). Third Sector and Social Media. Canadian Journal of Nonprofit & Social Economy Research, Vol. 5, Issue 2, p. 46. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=203d7ab3-b1ba-4054-9226-0e34c988b26e%40sessionmgr111&vid=1&hid=105&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=100343979>, sk. 17.12.2016
4. Constanza Bianchi. Volume 69. (2016) p.56. *Internet marketing and export market growth in Chile*. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296315002799>. 17.12.2016.
5. Ferenc, J. (2014). Social media can strengthen emergency communication. *Health Facilities Management*, Vol. 27, pp. 5. <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=665641cc-8f22-4ad59347-7b52108aed0c%40sessionmgr112&vid=2&hid=105>, skatīts: 17.12.2016.
6. Materlic, H. *Strategic and organisational challenges in the integrated marketing communication paradigm shift: A holistic vision*. Volume 33, issue 6, december, 2015.,page 438 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263237315000900>. 12.12.2016.
7. Kang, S. M., Munoz, M., J. (2014). Preference for Online Communication and Its Association with Perceived Social Skills. *Individual Differences Research*, Vol. 12, Issue 4-B, p. 198-208

Summary

The hypothesis: Marketing communications arrangement in “Scandagra Latvia” Ltd. is carried out in planned and systematic way considering the necessity of communications and a predetermined budget. In the result, it was concluded that the hypothesis was not confirmed as the company organizes uniform marketing activities every year without a planned budget.

The author has used the monographic method, collected the information and based her conclusion on the review of a diverse literature. The method of analysis was used to investigate “Scandagra Latvia” Ltd. marketing communications and management aspects.

Most important results: the marketing communications and their management processes were investigated in literature and internet sources. The process of marketing communications done by the marketing specialist in “Scandagra Latvia” Ltd. were assessed. In the result the conclusion is that “Scandagra Latvia” Ltd. marketing activities are not effectively planned, the marketing plan is not fully developed and marketing activities are not under control.

BŪVNICĪBAS NOZARES LOMA LATVIJAS TAUTSAIMNICĪBĀ THE CONSTRUCTION SECTOR ROLE IN ECONOMY OF LATVIA

Sintija Sārtaputna

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, sintija.sartaputna93@gmail.com, +371 20195529,

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iveta Mietule**, Dr.oec., profesore

Abstract. *The construction industry is an integral part of the economy, and there will be always demand for construction activities. All the time are being built all supermarkets, shopping malls, entertainment centers, and people periodically want to change their homes. Also technological developments would not make sense if there were no such sectors as construction. The study gives a general description of construction sector in Latvia and also gives an insight into the construction sector role in economics of Latvia in last five years.*

Keywords: *construction, economics development, construction sector analysis, Latvia*

Ievads

Būvniecības nozare ir tā tautsaimniecības nozare, kurai vienmēr būs būtiska loma kopējā ekonomikā. Ikvienam ir nepieciešams jumts virs galvas, ceļi, kur pārvietoties un atpūtas vietas, tādēļ nemitīgi tiek būvēti jauni lielveikali, tirdzniecības centri, izklaides centri, kā arī ejot laikam un mainoties modei arī cilvēkiem rodas vēlme kaut ko renovēt savos mājokļos.

Attīstoties zinātnei un tehnoloģiskajai attīstībai tiek radītas arvien jaudīgākas un modernākas tehnoloģijas, iekārtas un mehānismi, kuru realizācija lielākoties notiek tādās nozarēs kā būvniecība. Tas nozīmē to, ka arī tehnoloģiju attīstībai nebūtu jēgas, ja nebūtu tādas nozares kā būvniecība, kur tās izmantot.

Sabiedrības dzīves līmeņa paaugstināšanas nolūkos, arī pašvaldības izmanto iespēju ar Eiropas Savienības projektu atbalstu atjaunot izglītības iestādes, kultūras objektus, ceļus un citos katrai pašvaldībai nozīmīgākos objektus.

Pētījuma mērķis ir veikt būvniecības nozares galveno rādītāju analīzi un izvērtēt būvniecības lomas nozares lomu Latvijas tautsaimniecībā. Lai šo mērķi sadniegtu, tika izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. Sniegt būvniecības nozares vispārīgu raksturojumu;
2. Analizēt galvenos būvniecības nozares raksturojošos statistikas rādītājus Latvijā;
3. Noformulēt secinājumus un izvirzīt priekšlikumus būvniecības nozares attīstībai Latvijā.

Raksta izstrādei tika izmantota nozares literatūra, LR Centrālās statistikas pārvaldes un Būvniecības informācijas sistēmas dati.

Rakstā izmantotās metodes: monogrāfiskā, statistikas un grafiskā metode, kā arī iegūto datu matemātiska apstrāde.

Pētāmais periods: 2012.gads – 2016.gads.

Būvniecības nozares vispārīgs raksturojums

Ar terminu *būvniecības process* saprot ražošanas procesu, kura galamērķis ir jaunu ēku un būvju radīšana, esošo ēku un būvju rekonstrukcija, renovācija, atjaunošana, remonts, to pilnīga demontāža vai pārvietošana (*Būvniecības vadības rokasgrāmata, 2016*).

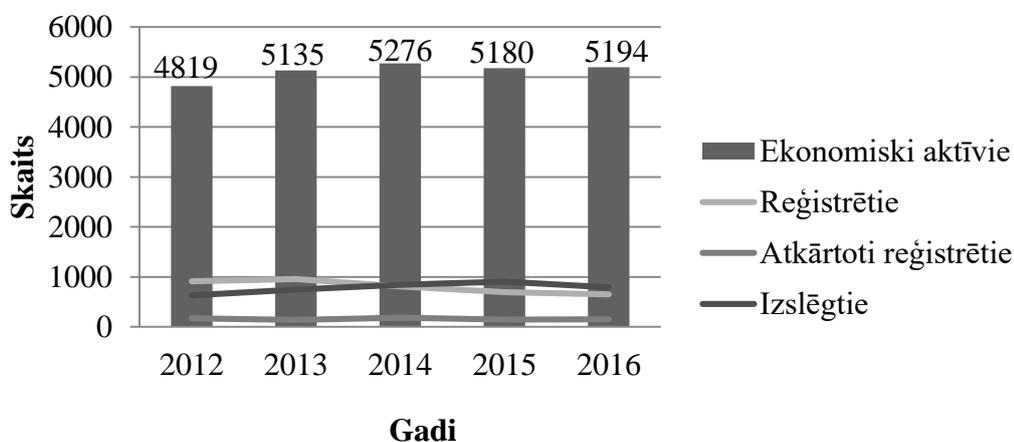
Būvražošana aptver dažādus būvdarbu veidus, kuru realizācijas rezultātā tiek uzbūvētas, rekonstruētas, renovētas dažāda tipa ēkas un būves, tais skaitā inženiertehniskās, kopumā vai atsevišķās daļās, kārtās utml. Katrs darbu veids ietver daudzus vairāk vai mazāk sarežģītus būvniecības procesus (*Būvniecības vadības rokasgrāmata, 2016*).

Viens no būvniecības politikas galvenajiem mērķiem ir uzņēmējdarbības vides uzlabošana, valsts administratīvās sistēmas pilnveidošana, kā arī administratīvā sloga samazināšana. Instruments šo mērķu sasniegšanā ir būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu sistēmas pilnveidošana un nozares institucionālās sistēmas uzlabošana un optimizēšana. Būvniecības valsts kontroles birojs, kas likumā un MK noteikumos paredzētajos gadījumos veic būvdarbu valsts kontroli un būvju ekspluatācijas uzraudzību, organizē ekspertīzes un piešķir

patstāvīgās prakses tiesības speciālistiem būvekspertīzes jomā, kā arī veic patstāvīgās prakses uzraudzību (*Ziņojums par Latvijas.., 2016*). Taču, nereaugies un kontroles mehānismiem valstī, būvniecības darbību var ietekmēt daudz un dažādi gan ārējie, gan iekšējie faktori. Kā būtiskākos no iekšējiem faktoriem varētu minēt: uzņēmuma mērķus un uzdevumus, vadības profesionalitāti uzņēmumā un darba organizāciju. Būtiskākie ārējie faktori: klienti, resursu piegādātāji, konkurenti, preču un pakalpojumu ārējā tirdzniecība; valsts ekonomiskā politika u.c. Bezdeficīta budžets, ierobežota valsts investīciju programma, lieli nodokļi un augsta refinansēšanas likme būtiski samazina būvniecības nozares attīstības iespējas (*Vanags, 2007. 11.,16., lpp.*). Tas nozīmē to, ka tautsaimniecība kopumā un būvniecības nozares attīstība ir savstarpēji saistītas, jo būvniecības nozares attīstības nosacījums ir tautsaimniecības izaugsme. Ja ekonomiskā situācija valstī pasliktinās, nekavējoties samazinās mājokļu būvniecība, tai seko komerciālo, ražošanas un infrastruktūras objektu būvniecības samazinājums. Taču, ja ekonomiskā situācija uzlabojas, tad vispirms jūtama būvniecības aktivizēšanās komerciālajos uzņēmumos, pēc tam ražošanas uzņēmumos un vienlaicīgi valsts un pašvaldību finansētajos infrastruktūras objektos, tikai pēc tam, palielinoties ienākumiem, sāk paplašināties arī mājokļu būvniecība (*Skribans, 2010.,97.lpp.*).

Būvniecības nozare spēj stimulēt arī ekonomisko izaugsmi citās nozarēs. Būvniecības nozare ir top četrinieka no divdesmit ekonomikas nozarēm, kuras nodrošina starpnozaru saikni. Tā kā liela daļa celtniecības materiālu un izejvielu tiek iegādātas lielos apjomos no citu nozaru piegādātājiem. Būvniecības nozares paplašināšanās var stimulēt paplašināšanos arī tai piesaistītajām nozarēm. Tā kā pieprasījums pēc būvniecības ir iegūts pateicoties pieprasījumam no citām ekonomikas nozarēm, būvniecības var veikt ieguldījumu ekonomikā, tikai tad, ja ir pietiekams pieprasījums (*Dang T.H. Giang G, Pheng L.S., 2011*).

Viens no rādītājiem, kurš ataino būvniecības nozares situāciju pētāmajā periodā ir būvkomersantu skaita pieaugums vai samazinājums. Ekonomiski aktīvo, reģistrēto, atkārtoti reģistrēto un izslēgto būvkomersantu skaita izmaiņas laika posmā no 2012.-2016.gadam ir attēlotas 1.attēlā.

Avots: autora viedots pēc CSP datiem

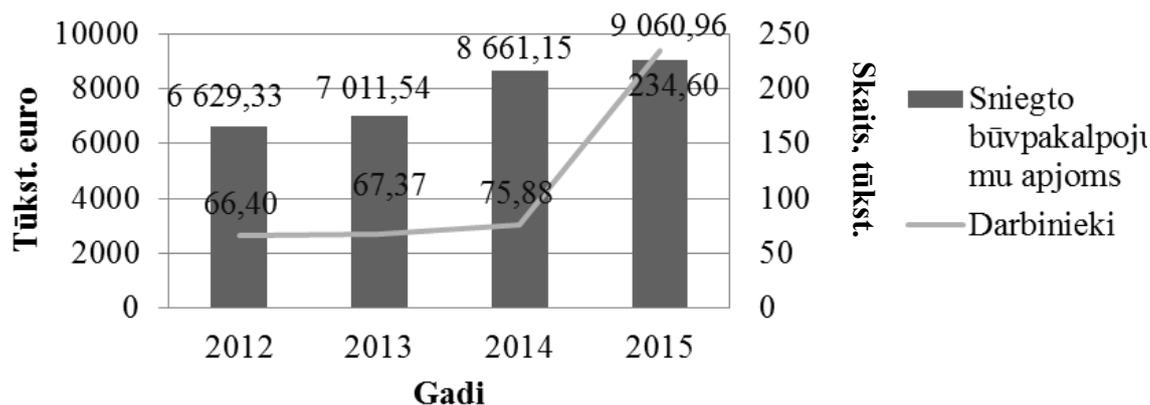
1.att. Ekonomiski aktīvo būvkomersantu skaits, to reģistrācija un izlīgšana 2012-2016.gadā

Nemot vērā būvniecības nozares specifiku, tās ilgstošo raksturu, apmierināt pieaugošu pieprasījumu momentāni nav iespējams izdarīt (*Skribans, 2010.,97.lpp.*). Tādēļ arī nav vērojamas būtiskas būvkomersantu skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā. 2016.gadā Latvijā pastāvēja 5194 ekonomiski aktīvo būvkomersantu. Taču 2016.gadā, salīdzinājumā ar 2012.gadu to ir kļuvis par 7.78% jeb par 375 būvkomersantiem vairāk. Vienlaicīgi novērojams izslēgto būvkomersantu skaita neliels pieaugums. 2016.gadā ir izslēgti par 24.84% jeb 157 būvkomersantiem vairāk nekā 2012.gadā. Arī Reģistrēto uzņēmumu skaita pieaugums ir vērojams tikai 2013.gadā, kad bija reģistrējušies 956 būvkomersanti, kas ir par 41 vairāk nekā 2012. Laika posmā no 2014. gada līdz 2016.gadam reģistrēto būvkomersantu skaits ir samazinājies par

19,60%. Taču, atkārtoti reģistrēto būvkomersantu skaits pētāmajā periodā nav būtiski mainījies, gadā vidēji 161 būvkomersants veic atkārtotu reģistrāciju.

Būvniecības nozares loma tautsaimniecībā

Viens no veidiem kā tiek mērīts būvniecības ieguldījums ekonomikā ir nodarbināto cilvēku skaits būvniecībā. Nodarbinātības līmenis būvniecības nozarē ir cieši saistīts ar valsts ekonomisko izaugsmi un būvniecība ir tā nozare, kur nodarbinātība tiek nodrošināta ilgstošākā periodā. Taču būvniecība var tik izmantota arī ļaunprātīgi, tā var kalpot kā lēts veids, kā uzņemt nekvalificētu darbaspēku caur valsts bezdarbnieku programmu, kā rezultātā tiek mazināta veselīga būvniecības nozares attīstība (Dang, Giang, Pheng, 2011).

Avots: autora viedots pēc Būvniecības informācijas sistēmas datiem

2.att. Sniegto būvpakalpojumu apjomus un vidējais būvniecības nozarē nodarbināto skaits 2012.-2015.gadā

Pēc 2.attēlā attēllotās informācijas var redzēt, ka palielinoties sniegto būvpakalpojumu apjomam palielinās arī būvniecībā nodarbināto darbinieku skaits. Redzams, ka 2015.gadā ir vērojams straujš būvniecībā nodarbināto skaita pieaugums, kurš salīdzinājumā ar 2014.gadu ir pieaudzis par 3 reizēm. Taču, lielā skaita izmaiņas var skaidrot ar to, ka būvniecības nozare var strauji paaugstināt darbinieku skaitu ražošanas apjomus, pieaicinot strādniekus no citām nozarēm, bezdarbniekus vai darba migrantus, jo lielākā daļa darbu būvlaukumā neprasa specifiskas iemaņas, to var izpildīt katrs strādnieks (Skribans, 2010.,97.lpp.).

Kā minēts ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību (2016), līdz 2020.gadam būvniecības nozarē nodarbināto skaitu plānots palielināt par 1.2%. Šajā ziņojumā arī norādīts, ka 2015.gadā vidējā bruto darba samaksa mēnesī būvniecības nozarē bija 788 EUR, kas ir par 3,81% mazāk nekā valsts vidējā bruto darba samaksa mēnesī.

Lielākais devums IKP pieaugumā pēdējos gados ir bijis uz iekšējo pieprasījumu orientētām nozarēm. Pēc apjomīgas lejupslīdes krīzes laikā izaugsme ir atsākusies būvniecības nozarē, ko lielā mērā veicina publiskie pasūtījumi un ES fondu projekti (Ziņojums par Latvijas..., 2016). Iekšzemes kopprodukta apjoms būvniecības nozarē attēlots 1.tabulā.

1.tabulas dati liecina, ka laika posmā no 2012. līdz 2016.gadam IKP rādītājs Latvijā ar katru gadu ir pieaudzis, taču būvniecības nozares radītais IKP īpatsvars ar katru gadu nedaudz samazinās, bet vidēji ir sastādījis 5,52% no kopējās IKP vērtības. IKP Latvijā pētāmajā periodā ir palielinājies par 14,33%, kamēr būvniecības nozarē samazinājies par -8,55%. Ja IKP pieaugums ik gadu nemainīgi pieaug par apmēram 3%, tad būvniecības nozarē situācija ir mainīgāka. Laika posmā no 2012. līdz 2014.gadam ir vērojams būvniecības IKP palielinājums, arī salīdzinājumā ar pieaugumu pret iepriekšējo periodu, pieaugums ir bijis straujāks kā kopējās IKP vērtības pieaugums Latvijā. Taču, 2015.gadā un 2016.gadā ir vērojams būvniecības IKP straujš samazinājums, kas skaidrojams ar to, ka dzīvojamo, nedzīvojamo ēku un inženierbūvju būvniecības un remonta apjomi samazinājās par -1,25% 2015.gadā un -18,22% 2016.gadā, kad samazinājās dzīvojamo māju un inženierbūvju būvniecības un remontdarbu apjomi. Inženierbūvju būvniecības un remontdarbu apjoms 2016.gadā salīdzinot ar

2015.gadu ir samazinājies par 34,54% jeb 380 843,20 milj.euro, kas lielā mērā skaidrojams ar ES struktūrfondu apguves cikliskumu.

1.tabula

Iekšzemes kopprodukta apjoms būvniecības nozarē un Latvijā 2012.-2016.gadā

Rādītājs	2012	2013	2014	2015	2016
IKP būvniecībā, milj.euro	1 243 743	1 320 485	1 397 083	1 381 676	1 137 344
Izmaiņas ret iepriekšējo periodu, %	-	6,17	5,80	-1,10	-17,68
IKP Latvijā, milj.euro	21 885 615	22 786 509	23 631 156	24 368 269	25 021 334
Izmaiņas ret iepriekšējo periodu, %	-	4,12	3,71	3,12	2,68
Būvniecības nozares IKP īpatsvars no kopējā IKP	5,68	5,80	5,91	5,67	4,55

Avots: autora viedots pēc CSP datiem

Ieguldījumi būvniecībā un īpaši inženierbūvju būvniecībā 2016.gadā bija gandrīz par 10% mazākā apjomā nekā pirms gada. Ieguldījumu samazinājums galvenokārt ir saistīts ar ES struktūrfondu apgušanas cikliskumu. Sagaidāms, ka investīcijas Latvijas tautsaimniecībā saglabās mērenu pieaugumu (*Ziņojums par Latvijas..., 2016*).

Svarīgs ir arī būvniecības nozares eksporta un importa īpatsvars kopējā valsts eksporta un importa struktūrā (skat. 2. tabulu).

2.tabula

Eksporta un importa rādītāji būvniecības nozarē 2012.-2016. gadā

Rādītājs		2012	2013	2014	2015	2016
Eksports	Apjoms, milj. euro	71 579	89 623	83 279	103 826	108 410
	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu,%	-	25,21	-7,08	24,67	4,42
	Īpatsvars no kopējā LV apjoma, %	0,73	0,89	0,81	1,00	1,05
Imports	Apjoms, milj. euro	197 686	200 391	173 641	183 748	138 199
	Izmaiņas pret iepriekšējo gadu,%	-	1,37	-13,35	5,82	-24,79
	Īpatsvars no kopējā LV apjoma, %	1,58	1,59	1,37	1,47	1,13

Avots: autora viedots pēc CSP datiem

Vērojams pozitīvs būvniecības nozares eksporta rādītāju pieaugums. 2016.gadā salīdzinājumā ar 2013.gadu būvniecības nozares eksporta apjoms ir pieaudzis par 51,41%, kas ir pilnīgi pretēji IKP rādītājam, ko varētu skaidrot ar to, ka mazinoties pieprasījumam Latvijā, būvkomersanti ir apguvuši tirgus ārzemēs. Lai gan importa apjomi ir lielāki par eksporta apjomiem, to apjomi pētāmajā laika periodā ir samazinājušies par 30,09% . Redzams, ka arī būvniecības nozares īpatsvars kopējā eksporta struktūrā ar katru gadu pieaug, taču imports

samazinās, kas nozīmē to, ka šī nozare dod būtisku ieguldījumu Latvijas tautsaimniecības attīstībā.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Būvniecības nozare, laika periodā no 2012.-2016.gadam ir radījusi 168 tūkst. jaunas darba vietas, kas norāda uz tās nozīmīgo lomu Latvijas tautsaimniecībā.
2. Sakarība starp ekonomisko attīstību un būvniecības nozari ir sarežģīta, jo būvniecības nozare ir cieši saistīta arī citām nozarēm, tādēļ nevar izprast vai būvniecības nozares īpatsvara samazinājums IKP struktūrā ir tieši būvniecības radītās sekas.
3. Būvniecības nozares attīstību ietekmē ES struktūrfondu pieejamība un izmantošana.
4. Būvniecības nozare dod pozitīvu pienesumu Latvijas tautsaimniecībai, par ko liecina importa un eksporta rādītāji- pētāmajā laikā imports samazinājies par 30,09% taču eksporta apjoms palielinājies par 51,41%.
5. Lai objektīvāk novērtētu būvniecības nozares lomu ekonomikā, pētījuma ietvaros ir ieteicams izvēlēties vismaz 10 gadu periodu.
6. Valstij un pašvaldībām aktīvāk jāiesaistās ES struktūrfondu līdzekļu apgūvē, lai nodrošināt būvuzņēmējiem lielākas darba iespējas reģionos un kāpināt nodarbinātību reģionos.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Būvniecības informācijas sistēmas mājas lapa [tiešsaiste]. [atsauce 15.05.2017.]. Pieejas veids: <https://bis.gov.lv/bisp/statistika/buvkomersantu-registrs/buvkomersantu-registra-statistika-2005-2016gadam>
2. *Būvniecības vadības rokasgrāmata*, Dienas Bizness, Rīga, 2006
3. DANG T.H. GIANNING, PHENG L.S. *Role of construction in economic development: Review of key concepts in the past 40 years* [online]. Department of Building, School of Design and Environment, National University of Singapore [cited 15.05.2017] Available from Internet: <http://www.sciencedirect.com>
4. LR Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa [tiešsaiste]. [atsauce 16.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.csb.gov.lv/>
5. SKRIBANS, V. *Uzņēmējdarbības vides būvniecības attīstības modeļi Latvijā*. Rīga: RTU Izdevniecība, 2010.97.lpp
6. VANAGS, J. *Būvuzņēmuma saimnieciskās darbības vērtēšana: mācību grāmata* Rīga: RTU izdevniecība, 2007. 11;16 lpp.
7. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību* [tiešsaiste]. LR ekonomikas ministrijas publikācija [atsauce 15.05.2016.]. Pieejas veids: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/2016_jun.pdf

Summary

The construction sector is important for economic of Latvia. During the researched period from 2012 to 2016 the number of employees in this sector has increased by 168 thousand workers. GDP composition construction industry averaged 5,52%. During researched period, construction sector import volume decreased by 30.09% but the volume of exports increased by 51.41%. Also this industry is able to stimulate the economic growth of other sectors. As the majority of the construction materials and raw materials are purchased in large quantities from suppliers in other sectors, the construction sector expansion can stimulate expansion and its affiliate industries. The construction industry are affected by the EU's structural funds availability and use, for this reason the state and local governments actively need to involve in EU Structural projects learning and implementation to ensure better employment opportunities for construction companies in the regions and to increase employment in the regions. In order to objectively assess the construction sector role in the economy for research period is recommended to choose a minimum of 10 years.

EMOCIONĀLĀS INTELIGENCES JĒDZIENA INTERPRETĀCIJA ZINĀTNISKAJĀ UN NOZARES LITERATŪRĀ *EMOTIONAL INTELLIGENCE CONCEPT INTERPRETATION IN SCIENTIFIC AND BRANCH LITERATURE*

Aija Vonoga

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, aija_bogomola@inbox.lv, +371 26140679,
Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Iveta Mietule**, Dr.oec., profesore

Abstract. *The theme of this article is „Emotional intelligence concept interpretation in scientific and branch literature”. The aim of the research is to investigate the main features of leadership - the concepts of emotional intelligence in scientific literature. We encounter a large number of different emotional intelligence definitions, where each author suggests an interpretation of the concept according to his view. In the article author reviews available definitions the concept of emotional intelligence in the scientific literature. Definitions were analyzed according key words. The author of article offers a new definition of emotional intelligence.*

Keywords: *emotional intelligence, leader, motivation, ability*

Ievads

Lai būtu par līderi uzņēmumā ir nepieciešamas vairākas spējas - spēja vadīt padotos tā, lai sasniegtu pozitīvu rezultātu. Spēja pārliecināt darbiniekus par pareizu, kvalitatīvu rīcību. Spēja ietekmēt padotos, lai viņi ieklausītos vadības lēmumos un izrādītu uzticību, lojalitāti pret savu darba devēju. Vienas no svarīgākajām līdera iezīmēm ir emocionālā inteliģence un motivācija. Līderība motivē darbiniekus strādāt labāk, kvalitatīvāk uzņēmuma mērķu izpildes labā. Zinošs līderis vienmēr atradīs veidu kā motivēt darbiniekus – atalgojuma ziņā, brīvdienu, sociālo garantiju ziņā, kolektīvo pasākumu ziņā un tt. Lai būtu veiksmīgs, izcils līderis nepietiek tikai ar zināšanām un spējām, ir nepieciešama emocionālā inteliģence.

Emocionālā inteliģence ir spēja izjust, izprast un efektīvi pielietot emociju spēku kā enerģijas, informācijas, uzticēšanās un kreativitātes avotu. (Goulmens, 2001) Emocionālā inteliģence, tā ir spēja sajust, saprast, un efektīvi pielietot emociju spēku, attiecīgi tās virzīt kā enerģijas avotu, radošumam un ietekmei (Shepherd, 2017).

Pētījuma mērķis ir izpētīt līderības galvenās iezīmes - emocionālās inteliģences jēdziena interpretāciju zinātniskajā literatūrā. Nozares publikācijās sastopams relatīvi liels skaits jēdziena „emocionālā inteliģence” definējumu, kur katrs autors piedāvā jēdziena interpretāciju.

Pētījuma uzdevumi –

1. Analizēt jēdziena „emocionālā inteliģence” definīcijas.
2. Izveidot autores veidotu definīciju jēdzienam „emocionālā inteliģence”.
3. Veikt secinājumus un izstrādāt priekšlikumus

Pētījuma objekts – jēdziens „emocionālā inteliģence”.

Pētījuma hipotēze – emocionālā inteliģence zinātniskajā literatūrā nav definēta vienoti.

Pētījuma novitāte – analizējot literatūrā pieejamo informāciju, izveidota autores veidotā jēdziena „emocionālā inteliģence” definīcija.

Pētījuma metodes –

1. Analīzes uz sintēzes metode;
2. Kontentanalīze un monogrāfiskā metode.

Emocionālā inteliģence kā līdera iezīme

Lai gūtu panākumus, nepietiek tikai ar tehniskām zināšanām un augstu IQ (inteliģences koeficients), ļoti svarīga ir arī emocionālā inteliģence. Bieži cilvēks ar ļoti augstu tehnisko, profesionālo un speciālo kompetenci nespēj būt menedžeris. Daļēji vainojama varētu būt

neprasme plānot, organizēt un kontrolēt resursu izmantošanu. Taču lielākoties menedžeri nevar būt cilvēki, kas neprot veidot personīgo saskarsmi ar kolēģiem. Tam par iemeslu ir nespēja saprast un novērtēt savas un citu cilvēku emocijas. Citiem vārdiem sakot, cilvēkam ir nepietiekams emocionālās inteliģences līmenis. (Ārmstrongs, 2008., 344. lpp.) Pēc autores domām būtisks faktors ir uzņēmumā veidot labu kontaktu, saskarsmi ar padotajiem darbiniekiem, lai līderis spētu saprast apkārtējo emocijas un tās spētu pielietot mērķu sasniegšanas labā.

Menedžeriem bieži pietrūkst empātijas, viņi citus cilvēkus vērtē pēc funkcionālajām pazīmēm. Līderi cilvēkos saskata personības, viņi cilvēkos izraisa spēcīgas emocijas. A. Zalezniks atsaucas uz amerikāņu psihologa un filozofa Viljama Džeimsa ideju par diviem personību tipiem: „vienreiz piedzimušie” un „divreiz piedzimušie”. Pirmā tipa cilvēki viegli pielāgojas dzīvei, un dzīvē viņiem nav negaidītu īpašu pavērsienu. Otrā tipa cilvēki vienmēr meklē sevi, nekad nav apmierināti, viņiem ir sveša harmonija ar apkārtējo pasauli. (Dubkēvičs, 2011.) Empātija ir viena no komponentiem, kas veido emocionālās inteliģences jēdzienu.

Pieci emocionālo inteliģenci veidojošie komponenti – pašapziņa, paškontrolē, motivācija, empātija un sociālās iemaņas – var neizklausīties visai lietišķi. Taču emocionālās inteliģences izrādīšana darbavietā nenozīmē vienīgi prasmi apvaldīt dusmas vai saprasties ar cilvēkiem, drīzāk tā nozīmē savu un citu cilvēku emocionālo stāvokļu izprašanu tik lielā mērā, lai spētu viņus virzīt uz uzņēmuma mērķu sasniegšanu. Pašapziņa – spēja pazīt un izprast savu noskaņojumu, emocijas un vēlmes, kā arī to iespaidu uz apkārtējiem. Paškontrolē – spēja kontrolēt un vadīt negatīvus impulsus un noskaņojumu. Tiekšanās pieņemt pārdomātus lēmumus – vispirms padomāt, tikai pēc tam rīkoties. Motivācija – aizraušanās ar darbu neatkarīgi no samaksas vai statusa. Enerģiska un neatlaidīga tiekšanās sasniegt mērķi. Empātija – spēja izprast citu cilvēku emocionālo stāvokli prasme apieties ar cilvēkiem atkarībā no viņu emocionālās reakcijas. Sociālās iemaņas – prasme vadīt savstarpējās attiecības un veidot jaunus kontaktus. Spēja rast saskaņu. (Harvard Business Review, 2008.)

Tieši emocionālā inteliģence ir tā efektīvu līderu iezīme, kas sevišķi bieži tiek minēta dažādu līderības pētnieku darbībās. Emocionālā inteliģence ir ikvienam cilvēkam piemītoša spēja. 1990. gadā amerikāņu psihologi Pīters Selavijs un Džons Meijers definēja emocionālo inteliģenci kā „spēju kontrolēt savas un citu cilvēku jūtas un emocijas, saprast tās un izmantot šo informāciju, lai vadītu domāšanu un uzvedību. (Dubkēvičs, 2011.) Personības un situāciju teorijas kombinē citas teorijas – izcilā cilvēka, īpašību un situāciju līderības teorijas. Pētījumi parādīja, ka līderības analīzē ir nepieciešams iekļaut emocionālās un intelektuālās īpašības un rīcībaspēju, kā arī specifiskos apstākļus, kādos indivīds darbojas. (Kovejs, Stīvens, 2008). Par līderības iezīmi - emocionālo inteliģenci zinātniskajā literatūrā visvairāk ir runājuši tādi pētnieki kā Pīters Selavijs, Džons Meijers, Daniels Goulmens.

Pēdējo gadu laikā tiek bieži runāts par emocionālo inteliģenci, bet ko nozīmē šis jēdziens? Daniels Goulmans, populārās grāmatas “Emocionālā inteliģence” autors, to definē kā “spēju pazīt savas un citu emocijas, lai motivētu sevi un spētu labi vadīt savas emocijas, kā arī emocijas attiecībās ar citiem cilvēkiem”. Jēlas universitātes psihologi Peters Salovejs un Džons Meijers emocionālo inteliģenci skaidroja kā “spēju kontrolēt un regulēt savas un citu jūtas, izmantot tās kā ceļvedi domām un darbiem”. Abas šīs definīcijas norāda, ka emocionālā inteliģence ir saistīta ar mūsu spējām domāt, izprast savas emocijas un izmantot šīs zināšanas rīcībā. Cilvēks var būt inteliģents, taču ne vienmēr viņš spēj vadīt savas emocijas. Gudram cilvēkam piemīt ne tikai inteliģence, bet arī izpratne par cilvēka dabu. (Spring Valley, 2017.) Pēc autores domām, lai veidotos labvēlīga darba vide jebkurā uzņēmumā līderim jāpiemīt spējām saprast, sadzirdēt, uz klausīt padotos, lai izmantotu zināšanas gan attīstībā, gan izaugsme.

Emocionālā inteliģence ir cilvēka spēja efektīvi vadīt sevi un savas attiecības, un to veido četri stūrakmeņi: pašapziņa, paškontrolē, sociālais jūtīgums un sociālās iemaņas. Katra minētā īpašība savukārt veidojas no kompetenču apvienojuma. Tālāk īpašību saraksts un tām atbilstošās rakstura iezīmes. (Harvard Business Review, 2008.)

Emocionālā inteliģence ir kritisks faktors, veicot emocionālo darbu, emocionālās inteliģences atribūti, piemēram, uztveres un emociju regulēšana, var mainīt darbinieka emocionālo uzvedību. Lai gan ir pieņemts, ka emocionāli inteliģenti cilvēki pielāgo un regulē emocijas atbilstoši situācijas prasībām, pētījumi atklāj, ka emocionālā inteliģence un emocionālais darbs termini savā starpā ir pretrunīgi. (Aristea Psilopanagioti, Fotios Anagnostopoulos, Efstratia Mourtou and Dimitris Niakas, 2012.) Pēc autores domām, uztveres un emociju regulēšana ir nozīmīga jebkurā līdera izaugsmē.

Emocionālā inteliģence ir indivīda spēja atzīt un regulēt emocijas nozīmīgas gan sev, gan citiem (Goleman, 1995.). Mayer un Salovey iedala emocionālo inteliģenci četros aspektos: savu emociju izvērtēšana, citu emociju atzīšana, emociju regulēšana, un emociju izmantošana, lai veicinātu veikspēju. Cilvēki pēc savas dabas ir emocionālas būtnes, bet pastāv būtiskas atšķirības "izpratne par pašu emocijām un citu cilvēku jūtām un emocijām, spēja diskriminēt šīs emocijas un regulēt ar savu domāšanu un darbības, pamatojoties uz šo izpratni. (Harms, Credé, 2010.)

Plaši pazīstamais autors un psihologs Daniels Goulmens ir secinājis, ka vienā ziņā prasmīgi līderi stipri līdzinās cits citam: viņiem visiem piemīt augsts emocionālās inteliģences līmenis. Vēl vairāk - Daniela Goulmena veiktie pētījumi gandrīz 200 globāla mēroga kompānijās liecina, ka emocionālā inteliģence – jo īpaši uzņēmuma vadības augstākajā līmenī – ir obligāts līdera vadības priekšnosacījums. Cilvēks var būt skolojies vislabākajās mācību iestādēs, viņam var piemist vislabākais prāts un būt neskaitāmas spožas idejas, taču bez emocionālās inteliģences viņš nekad nekļūs par izcilu līderi. (Bester, Marais:Jonker, Cara S.Nel, Jan Alewyn, 2013.)

Emocionālās inteliģences definējumi

Salovey un Mayer (1990) bija pirmie, kuri definēja emocionālo inteliģenci. Viņu pētījumi ir pierādījuši, ka emocionālā inteliģence ir garīgās spējas attiecībā uz emocijām un izziņu. Mayer un Salovey (1995) papildināja savu sākotnējo definīciju, apgalvojot, ka emocionālā inteliģence ir spēja apzināties, novērtēt un radīt savas emocijas, lai palīdzētu domāšanā, saprast emocijas un emocionālo informāciju, kā arī emociju kontrole, lai atbalstītu emocionālo un intelektuālo izaugsmi sevī. (Bester, Marais:Jonker, Cara S.Nel, Jan Alewyn, 2013.)

Zinātniskajā un nozares literatūrā ir daudz un dažādu interpretāciju jēdzienam „emocionālā inteliģence”, tādēļ dažas no tām autore apvienoja kopējā tabulā.

Tabulā autore apkopoja emocionālās inteliģences definējumus, kurus formulēja tādi autori kā Pīters Selavijs, Džons Meijers, Peter Shepherd, Daniels Goulmens. Pēc 1.tabulā apkopotajām definīcijām, kuras skaidro emocionālās inteliģences jēdzienu, tajās var izdalīt kopīgus atslēgas vārdus:

1. Emocionālā inteliģence kā spēja – 1,2,3,4,5,6
2. Emocionālā inteliģence kā emocijas - 1,2,3,4,5,6
3. Emocionālā inteliģence kā emociju vadīšana – 1,2
4. Emocionālā inteliģence kā emociju kontrole – 1,4
5. Emocionālā inteliģence kā emociju pielietojums – 5,6

Analizējot iegūtos atslēgas vārdus, autore secina, ka lielākā daļa atslēgas vārdu sakrīt, kaut arī tika apkopotas dažādu autoru definīcijas. No tā var secināt, ka emocionālā inteliģence zinātniskajā literatūrā ir definēta daļēji vienoti. Hipotēze ir apstiprinājusies daļēji, jo jēdzienu būtība ir līdzīga ar nelielu autoru interpretāciju.

Emocionālā inteliģence visvairāk ir raksturota kā spēja un kā emocijas, tam seko emocionālā inteliģence kā emociju vadīšana, emociju kontrole un emociju pielietojums.

Pēc autores domām, emocionālo inteliģenci var definēt šādi – tā ir indivīda spēja, kura tiek izmantota, lai vadītu, pielietotu un kontrolētu emocijas.

Emocionālās inteliģences definīciju skaidrojums mūsdienu literatūrā
(autores veidota)

Nr.p.k.	Definīcija	Autors, avots	Atslēgas vārds
1.	Emocionālā inteliģence kā spēja kontrolēt savas un citu cilvēku jūtas un emocijas, saprast tās un izmantot šo informāciju, lai vadītu domāšanu un uzvedību.	Pīters Selavijs un Džons Meijers	Spēja Emociju kontrole Vadīšana
2.	Emocionālā inteliģence ir spēja pazīt savas un citu emocijas, lai motivētu sevi un spētu labi vadīt savas emocijas, kā arī emocijas attiecībās ar citiem cilvēkiem.	Daniels Goulemans	Spēja Emocijas Emociju vadīšana
3.	Emocionālā inteliģence ir indivīda spēja atzīt un regulēt emocijas nozīmīgas gan sev, gan citiem.	Daniels Goulemans	Spēja Emociju regulēšana
4.	Mayer un Salovey apgalvo, ka emocionālā inteliģence ir spēja apzināties, novērtēt un radīt savas emocijas, lai palīdzētu domāšanā, saprast emocijas un emocionālo informāciju, kā arī emociju kontrole, lai atbalstītu emocionālo un intelektuālo izaugsmi sevī.	Mayer un Salovey	Spēja Emocijas Domāšana Emociju kontrole
5.	Emocionālā inteliģence ir spēja izjust, izprast un efektīvi pielietot emociju spēku kā enerģijas, informācijas, uzticēšanās un kreativitātes avotu.	D.Goulemans	Spēja Emociju pielietojums
6.	Emocionālā inteliģence. Tā ir spēja sajūst, saprast, un efektīvi pielietot emociju spēku, attiecīgi tās virzīt kā enerģijas avotu, radošumam un ietekmei.	Peter Shepherd	Spēja Emocijas Emociju pielietojums Enerģijas avots

Secinājumi un priekšlikumi

1. Emocionālā inteliģence ir saistīta ar mūsu spējām domāt, izprast savas emocijas un izmantot šīs zināšanas savā rīcībā, cilvēks var būt inteliģents, taču ne vienmēr viņš spēj vadīt savas emocijas.
2. Prasmīgiem līderiem piemīt augsts emocionālās inteliģences līmenis.
3. Zinātniskajā literatūrā emocionālā inteliģence visvairāk ir raksturota kā spēja un kā emocijas, tam seko emociju vadīšana, emociju kontrole un emociju pielietojums.
4. Autore secina, ka emocionālā inteliģence zinātniskajā un nozares literatūrā ir definēta līdzīgi, no tā izriet, ka izvirzītā hipotēze apstiprinājusies daļēji.
5. Autore piedāvā šādu emocionālās inteliģences definīciju – tā ir indivīda spēja, kura tiek izmantota, lai vadītu, pielietotu un kontrolētu emocijas.
6. Pēc autores domām, uzņēmumu vadītājiem vairāk ir jāpievērš uzmanība līderības galvenajai iezīmei – emocionālajai inteliģencei, attīstot spējas saprast, vadīt emocijas, var tās izmantot mērķu sasniegšanai.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. ARISTEA PSILOPANAGIOTI, FOTIOS ANAGNOSTOPOULOS, EFSTRATIA MOURTOU AND DIMITRIS NIAKAS, *Emotional intelligence, emotional labor, and job satisfaction among physicians in Greece Psilopanagiotti et al. BMC Health Services Research* 2012, 12:463.
2. ĀRMSTRONGS M., *Kā kļūt par izcilu menedžeri*, Zvaigzne ABC, 2008, 344 lpp.
3. BESTER, MARAIS¹JONKER, CARA S.¹NEL, JAN ALEWYN¹ alewyn.nel@nwu.ac.za, *Confirming the Factor Structure of the 41-Item Version of the Schutte Emotional Intelligence Scale*. *Journal of Psychology in Africa*. 2013, Vol. 23 Issue 2, p213-221. 9p.
4. DUBKĒVIČS L., *Līderība vadīšanā*, Izdevniecība Raka, 2011, 20 -75lpp.
5. GOULMENS D., *Tava emocionālā inteliģence* [tiešsaiste] Slideshare [atsauce 11.03.2017.] Pieejas veids: <http://www.slideshare.net/kriic/emocionala-inteligence>.
6. HARVARD BUSINESS REVIEW, *Grāmatu sērija, Kā kļūt par līderi*, Lietišķās informācijas dienests, Rīga 2008, 8-90 lpp.
7. HARMS, P. D.; CREDÉ, M. (2010). "Remaining Issues in Emotional Intelligence Research: Construct Overlap, Method Artifacts, and Lack of Incremental Validity". *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice* 3 (2): 154–158. doi:10.1111/j.1754-9434.2010.01217.x.
8. ODA VADĪTĀJIEM., *Līderības fenomens Latvijā* SIA „O.D.A.”, 2008, 23-41. lpp.
9. PETER SHEPHERD, *Emotional intelligence* [online] Trans4mind [cited 11.03.2017.] Available from internet: <http://www.trans4mind.com/heart/>.
10. SPRING VALLEY, *Emocinālā inteliģence*, [atsauce 01.03.2017.] Spring valley [tiešsaiste] Pieejas veids: <http://www.springvalley.lv/lv/publikacijas/spring-valley-publikacijas/emocionala-inteligence/>.

Summary

By analyzing the information available in the literature, author-made definition was created. After analyzing the author concludes that emotional intelligence can be defined as follows: it is the ability of an individual that is used to guide, apply and control emotions.

The author concludes that the definition of emotional intelligence in scientific and branch literature is unified, it follows that the hypothesis has been approved partly.

According to the author, the goal was achieved - the main features of leadership in the concepts of emotional intelligence in scientific literature were explored. The research tasks were also fulfilled: the definitions of "emotional intelligence" were analyzed, using the key words of each definition, the author's definition of emotional intelligence was created, conclusions and suggestions were made.

DEVELOPMENT OF THE LABOR MARKET ACCORDING TO THE POSTULATES OF INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH IN BELARUS *DARBA TIRGUS ATTĪSTĪBA SASKAŅĀ AR INTEGRĒJOŠĀS EKONOMIKAS POSTULĀTIEM BALTKRIEVIJĀ*

Inga Ziankova

Dr.oec., Head the Department of Economics Polotsk State University,
azenkov@yandex.by, +375 296160335, Polotsk, Belarus

Abstract. *The article discusses the mechanism of formation of a sustainable labor market on the basis of coordination of professional qualification structure of the labor force with technical and technological options for jobs leads to generators of employees in the workplace of scientific ideas. Also provided the conceptual basis of the formation of educational clusters - industrial enterprises and educational institutions. It allows governments to form industrial policy taking into account the components of graduate employment prospects. The article attempts to scientifically substantiate and develop a theory, methodology of employment and methodological support, conceptual frameworks of the formation of effective employment for the development of productive labor that ensure an efficient distribution of labor resources and inclusive economic growth in the Republic of Belarus.*
Keywords: *stable sustainable of the labor market, employment, productivity, wages and skills of the workforce.*

Introduction

Relevance of the study of the mechanism of sustainable development of aggregate labor market is driven by the need of working out adaptive to the dynamic social and economic environment mechanisms to optimize the labor force at all levels of the economic system to achieve the advanced labor productivity growth over the rate of wage growth.

The theoretical foundation of the doctrine of the labor market was founded by the representatives of the classical school in economics. Then the theory of coordinated development of the labor market with the development of the educational market appeared in a variety by research of such outstanding researchers economists as: J.M.Keynes (1.), A.Marshall (2.), J.R.Hicks (3.), A.Bulatov, R.G.Ehrenberg, U.Asanovich, M.Chepurin, V.Gimpelson, R.Kapelushnikov, A.Korovkin, S.Kuzmin, Y.Odegov, C.Roshchin, T.Chetvernina, P.Shlender, R.Freeman (4.), J.Konings, G.Renshaw, A.Vankevich, V.Loktseu, N.Marozava, H.Kandaurava, L.Tsikhanava, Z.Yuk, Klunya V.L., I.Ziankova (5.).

Methodological tools were worked out in the modern research:

1. The demand equation model by V. Gimpelson, which takes into account interrelation between the variables: wages, dynamics of production volume, vector of control variables characterizing structural features and financial and economic situation of enterprises.

2. The equation model of labor supply for a decision on labor was suggested by M. Killingsworth. It takes into account interrelation between the variables of unearned income, market wage and a set of socio-demographic and economic characteristics of an individual which determine its individual value of free time.

3. The model of labor demand by J. Konings and H. Lehmann, which shows the demand volume for labor, wages, capital value, material inputs, real output of production as the determining factors.

4. The model of labor demand by E. Denison, G. Psacharopoulos and M.J. Bowman which takes into account the quantity of the volume of production, efficiency of a unit of labor depending on education, the amount of capital.

A new theoretical approach to sustainable development of the labor market in order to strengthen the competitiveness of the economic system has not been still formulated. A complex research into indicators of sustainable development of the aggregate labor market is absent and the criteria for the competitiveness of the national economy are not specified, the theoretical approach to understanding of “the stable aggregate labor market” is not fully developed. The specificity of changes in production and technological parameters of workplaces in the new economics has not been still identified and the level of influence of the coordinated development of the labor market with the educational market on the competitiveness of the

different levels of economics is not estimated. Mechanisms of management of educational processes are in need of serious study in order to increase efficiency of employment in the medium term.

The idea of the research into the improvement of methodological approaches to the sustainable development of the labor market determined the scientific hypothesis about the possibility of formulation of the concept of sustainable development of the aggregate labor market (taking into account the social and economic situations of the regions), it is based on the generalization and improvement of theoretical and methodological approaches to sustainable development of the labor market, complex analysis, working out of the methodological solutions to maintenance of an interrelation and consistency of the workforce structure and the training structure, working out the crisis management mechanisms of labor processes management on different levels of the economic system taking into account labor productivity and the wages, determination of the perspective areas of labor application according to the hierarchic levels of economy, creation of the communication channels to set up interrelation between manufacturing plants and educational institutions, methodological solution to planning of competence of specialists depending on technical and technological features of production development.

Research results

The basis for working out the conceptual basics for sustainable development of the aggregate labor market is the system of methodological suggestions. So, for the estimation of the innovational potential of the regional economy the author's strategic model of dependence of the changing of the innovative products in total amount of production has been worked out and tested. The peculiarity is that the following economic factors which strengthen the competitiveness of the national economy are taken into account:

- specific proportion of expenses on the innovations in total volume of the products;
- the number of PhDs and full professors, carrying out research, per an organization doing research;
- the output of the innovative production per an innovation enterprise;
- a share of expenses on science and scientific research and elaborations in GRP (Gross Regional Product);
- the number of employees doing research per an organization doing research;
- the specific number of PhDs and full professors in the total headcount doing research;
- GRP per an employee in the economy on average per year.

This model gives the opportunity to observe how the share of innovative production in total amount of the production according to each factor changes. The author's statistic model has been developed and tested to analyze the change of the number of the employed population on the micro level depending on economic factors. The economic factors are considered here: labor – intensiveness, the average monthly salary per worker, salary return, a capital intensity of the enterprise, average monthly output, share armament of the enterprise. The author's optimizing model has been developed and tested on consistency of a vocational professional structure of supply workforce and demand an regional labor market for the perspective analysis of professional qualification structure of the employer population proceeding from the information on dynamics of the number of graduates from higher educational establishments, natural increase (decrease) of the population, a share of labor costs in the general costs of production in industries. The factors are systematized, which have impact on the production efficiency growth, considering development of technological parameters of workplaces. The feature of the proposed model consists in interrelation of the enterprise of a branch complex and republican level.

The author's statistical model has been developed and tested on counting losses of gross regional product in connection with irrational training of the staff in. The main elements of author's algorithm are: calculation of the coefficient of correction of a gross regional product

due to irrational training of the staff with participation of the following economic indicators: coefficient of excess staff training, potentially possible number of the employed population with full employment in the region and the number of actually employed population in the region economy.

The calculation of laboriousness for technological changes limits is characterized by details, flexibility to the changing volume of the production and technology; it considers the coefficients of an associativity of workplaces and allows to carry out the analysis of labor employment labor market of various levels of the economic system for achievement of effective distribution of workforce.

The economic factors are analyzed in the research; they influence the change of a share of innovative production in a total amount of an industrial output of Vitsebsk region. As a result of the analysis essential factors of the influence on a productive indicator are defined (change of a share of innovative production in the total amount of the industrial production in 2012 in comparison with 2008); increase in a share of costs on innovations in the total amount of production; the number of workers, who carry out scientific researches per an organization, which accomplishes scientific research (decreased from 44,8 people in 2008 against 33,7 people in 2012), which had a negative impact on a productive indicator. Increase in a gross regional product per one employed in economy on average in a year; the growth of the number of candidates and doctors of science in 2012, who carry out scientific research to 2,1 people per one organization which is carrying out scientific research against 1,8 people in 2008.

The analysis of Vitsebsk region showed that the number of workers with the higher education in the total number of the industrial and production personnel is in the zone of critical condition; the number of students of higher educational institutions per 10 thousand people of the population of the region is in the zone of a satisfactory condition; the indicators "level of depreciation of fixed assets" and "coefficient of the updating of the fixed production assets" are in a zone of a crisis state that shows a weak technological component of the innovative capacity of Vitsebsk region; indicators "specific heft of investments into fixed capital in gross regional product", "specific heft of costs on innovations in a total amount of the products", "share of costs on science and scientific research in the gross regional product" financial component of the innovative capacity of Vitsebsk region are in the zone of a satisfactory, and a crisis state respectively. The directions are defined in the research, which strengthen the development of innovative capacity of Vitsebsk region: preparation of highly qualified personnel and their involvement in innovative activity on micro and mesa level, increase in export of innovative production, acquisition of new more perfect machine, equipment, technologies which allow to produce innovative production, involvement of foreign capital in financing of scientific and innovative activity, activation of the processes of acquisition and using of the advanced production technologies, growth of a salary in science and scientific service that will promote strengthening of motivation to scientific and innovative activity; development of effective regional policy.

In the research the optimizing model is tested for balance of a professional qualification structure and demand on the regional level. The author considers dependence of the number of employed is in the economics of Vitsebsk region from such factors, as retail turnover of commercial network, the number of graduates from universities and colleges. natural increase (decrease) of the population, share of labor costs in the general costs of production in industries with use of the covariance of sizes U (the numbers employed) and X (the considered determinants). The analysis revealed that there is no coordination when planning change of retail commodity turnover of a distribution network and change of the number of the employed population in the region economies. Since 2003 in the region there has been no coordination between planning the change of the number of university and called of graduates, the changes of the number occupied in the region economics. Since 2004 the specified categories have been in changing in one direction and with almost identical speed without rapprochement. The inverse linear relationship between the number of the employed population and the size of natural losses of the population is noted, i.e. with decrease in natural losses the growth of the

number of the employed population on the regional labor market. The coordinated planning of change of migratory increase in population and change of the number of the employed population in the economics of Vitsebsk region. The specified indicators change in one direction and with almost identical speed without rapprochement. Dependence is direct: the greater decrease in migratory decrease, the greater more the number of the employed. It showed inverse relationship between dynamics of a share of labor costs in the structure of costs of production and the number of the employed population on the regional labor market with the subsequent alignment of their development. At last, in the research the author's mathematical model for calculation of losses of a gross regional product in connection with irrational training is tested. So, in connection with irrational training in 2010 the losses of regional economics of Vitsebsk region amounted to 4,95 billion rubles. In our view, the importance of the formation of the nation formed by the following theoretical conclusions shows: firstly, synthesis of knowledge allows the company to generate institutional and organizational framework, including the production potential; secondly, knowledge is necessary for the organization to reach the result at the appointed time; thirdly, applied knowledge is an important factor in the development of pure knowledge in the economic system; Fourth, the actual possibility of obtaining income from the use of best knowledge and faculty of judgment based on the concluded contracts with producers.

Conclusions and suggestions

In the research the concept of a sustainable development of cumulative labor market allowing to consider interaction between manufacturing enterprises and establishments of education in medium-term prospect is formulated. Its main stages are:

1) Development of a theoretical approach to innovative development of the economics, the development of methodological framework for assessing the innovative capacity of the region to strengthen its competitiveness;

2) The development of a theoretical approach to the coordinated development of the labor market with the technical and technological parameters of jobs and the market of educational services, the development of methodological foundations of planning vocational structure of labor supply under the technical and technological parameters of jobs;

3) Development of the methodology of planning professional-qualification structure of labor supply on the micro level with econometric methods.

It is based on the author's theoretical-methodological tools for sustainable development of aggregate labor market. Its features include:

1) In calculating the index of labor input on stage (detailed, flexible to the changing volume of production and technology that takes into account factors of conjugation of jobs that allow analysis at different levels of the economic system);

2) identification of production and technological parameters of jobs not only on installment of the equipment, technology, but already on the stage of the birth of the idea of creating new equipment and technology. In parallel, the possibility of harmonizing the work programs of educational and establishments technical and technological parameters of jobs;

3) the possibility of calculating the loss of gross regional product in connection with the irrational training.

The feature of the concept of sustainable development of aggregate labor market is to consider the aggregate labor market as a system of interaction between regional labor markets with a clear hierarchy, internal and external parameters of the system development; methodological decisions an assessing the effect of the coordinated development of regional labor market and educational services for sustainable development of aggregate labor market; methodological decisions on planning specialist competencies depending on the technical and technological features of production development due to the possibility of combining education cycles with cycles of innovation.

As economic indicators balancing sustainable development of aggregate labor market the following factors are justified: national and global migration, national, regional demographic processes, global demographic processes, the specificity of higher education in

the world community, economic policy, as well as labor productivity, labor input, the share of high-tech products in gross regional product (GRP), gross domestic product (GDP), gross national product, GNP. the share of investment in technology, the index of GRP.

The concept will strengthen the mechanism of coordination of regional labor markets and the market for educational services for the sustainable development of the total labor market.

Scientific novelty of the mechanism of sustainable development of aggregate labor market is as follows:

- consideration of regional labor markets of the Republic of Belarus and the justification of the theoretical approach to the development of mechanisms for achieving sustainable aggregate labor market;

- the synthesis and development of mechanisms to control labor processes on different levels of the economic including labor productivity and wages, which will give the possibility to compare the wage growth relating to productivity growth and identify bottlenecks to optimize the number of workforce, and thus strengthen the position of competitiveness the national economy;

- critical analysis of the socio-economic development of the aggregate economic conditions of the labor market within the framework of the economic policies of various international economic groupings and identification of their degree of influence on the sustainable development of the Belarusian aggregate labor market, which allows to pursue comfortably and scientifically evidence-based policy of the country in the field of education in the context of global economic ties;

- the running mechanism to achieve a balance of employment on regional labor markets in the country, taking into account the effect of the index of employment abroad (residents and non-residents);

- development of the schemes in the harmonization of regional labor markets with regional markets of educational services, multi-level national system of education and the education system abroad, which is the core of the balancing harmonization of regional labor markets inside the national economic system and outside it;

- the development of the model of system interaction between regional labor markets within the national economic system and the regional labor markets of the external sector of the economy on the basis of economic indicators (see Above) which will contribute to the synergistic effect in the development of aggregate (national) labor market as a system.

The concept of sustainable development of aggregate labor market will allow to take into account the interaction between industrial enterprises and educational institutions in the medium term perspective in the national economic system and abroad.

Bibliography

Books

1. KEYNES, J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Moscow, 2002. 250 p.
2. MARSHALL, A.Y. *The principles of economics*. Moscow: Progress, 1993, V. 3. 350 p.
3. HIKES, J. R. *VALUE AND CAPITAL*. MOSCOW: PROGRESS, 1993. 488 P.
4. RICHARD B. FREEMAN. *Handbook of labor economics*, 2005. P. 357 – 386.

Materials of conferences

5. ZIANKOVA, I. V. Sustainable development of the labor market of the countries of the Eurasian economic space / *Tochki rosta v Evrazijskom ekonomicheskom soyze: biznes, investicii, innovacii. Materiali mejdynarodnou naychno-practicheskou konferencii*. Institute of Management, Arkhangelsk. Part 1, p. 174-179.

Summary

The object of the research the sustainable development of the labor market in the new economics on different levels of the economic system has been selected because of the inadequate elaboration of this issue and seems very important for the increase of the competitiveness of Belarus and its dynamic social and economic development.

The idea of the research into the improvement of methodological approaches to the sustainable development of the labor market determined the scientific hypothesis about the possibility of formulation of the concept of sustainable development of the aggregate labor market (taking into account the social and economic situations of the regions), it is based on the generalization and improvement of theoretical and methodological approaches to sustainable development of the labor market, complex analysis, working out of the methodological solutions to maintenance of an interrelation and consistency of the workforce structure and the training structure, working out the crisis management mechanisms of labor processes management on different levels of the economic system taking into account labor productivity and the wages, determination of the perspective areas of labor application according to the hierarchic levels of economy, creation of the communication channels to set up interrelation between manufacturing plants and educational institutions, methodological solution to planning of competence of specialists depending on technical and technological features of production development.

In the research the concept of a sustainable development of cumulative labor market allowing to consider interaction between manufacturing enterprises and establishments of education in medium-term prospect is formulated. Its main stages are:

- 1) Development of a theoretical approach to innovative development of the economics, the development of methodological framework for assessing the innovative capacity of the region to strengthen its competitiveness;
- 2) The development of a theoretical approach to the coordinated development of the labor market with the technical and technological parameters of jobs and the market of educational services, the development of methodological foundations of planning vocational structure of labor supply under the technical and technological parameters of jobs;
- 3) Development of the methodology of planning professional-qualification structure of labor supply on the micro level with econometric methods.

INTELLECTUAL POTENTIAL AS A FACTOR OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

INTELEKTUĀLAIS POTENCIĀLS KĀ FAKTORS EFEKTĪVĀ UZŅĒMUMA ATTĪSTĪBĀ

Aliaksandr Yemialyanau

M.Ec., teaching assistant, Polotsk State University,
Emelianovik@mail.ru, +375 333178364, Novopolotsk, Belarus

Abstract. *The article defines category “intellectual potential” and its relationship with “intellectual capital” category. Structure, features and principles of using of the intellectual potential are submitted. Novelty is determined by importance of the exactly intellectual potential for sustainable and adaptive development of an enterprise.*

Keywords: *effectiveness, intellectual potential, intellectual capital.*

Introduction

In conditions of transition to the information economy specific knowledge is essential for a successful, competitive companies that is held by employees of the enterprise, effective control mechanisms, collection and processing of data, the relationship with customers, investors, suppliers and other contractors. In this regard, issues of effective formation and management of those resources become more important. The theory of the intellectual potential as a key factor of the enterprise development is widespread, but the mechanisms and impact of intellectual resources on the efficiency of the enterprise is not uniquely identified.

To be effective in the management of intellectual potential of enterprises it is necessary to define the basic theoretical aspects of intellectual potential. The existence of different approaches to the theoretical definitions lead to problems in the diagnosis and management of intellectual potential, and proves the need for such research.

Aim of the research is defining the intellectual potential category, its structure, relationship with intellectual capital category and impact on sustainable and adaptive development of an enterprise.

To achieve the aim, the following specific research tasks are set:

- 1) to consider approaches to intellectual potential category;
- 2) to formulate intellectual potential structure and principles of use in relationship with intellectual capital category;
- 3) to determine and describe an impact of the intellectual potential on sustainable and adaptive development of an enterprise.

Research results

Among the foreign authors who devote considerable attention to the problems of formation, development and effective use of intellectual potential we can highlight: D. Bell, E. Brooking, G. Belinger, G. Katrug, Jh. Galbraith, B. Genkin, A. Dreval, L. Edvinson, M. Malone, G. Probst, P. Sullivan, P. Strassman, T. Stewart etc.

Intellectual potential of economic systems is opportunities offered by the intellectual resources in a particular period and in the future, and can be used to solve specific problems or to achieve determined goal. The intellectual potential is a system with its inherent elements: intellectual capital; knowledge management system, links and properties (innovation, competitiveness); security system (informational, functional, organizational) (2., p. 66).

The concept of intellectual potential is similar to the concept of intellectual capital, but, if the elements of intellectual capital involved in the activities of enterprise and generate income, then the elements of the intellectual potential do not fully participate in the activities

of the enterprise and at a particular time does not generate revenue, but have the ability to bring it in future.

Intellectual capital is the relationship of knowledge, experience and key competencies of staff, corporate relations with partners and clients, which ensure the creation of added value and unique competitive advantages of enterprises in the selected segment of the market (1., p. 111).

Deep penetration of intellectual capital (and potential) in the production changes its character, provide the growth of its effectiveness, issues related to the theoretical and practical principles of effective use and development of all the elements of intellectual capital are getting particular importance.

The structure of the intellectual potential of the enterprise, and also illustrating the structure of intellectual capital, shown in figure 1.

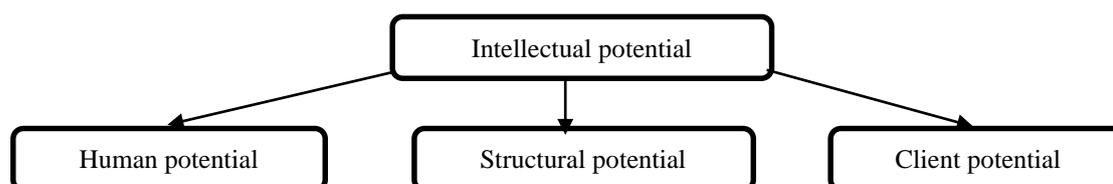

Figure 1. The structure of the intellectual potential and capital of the enterprise
(Source: author's own design based on (3., p. 2))

The structural or organizational potential includes the methods and structure of the relationship, to ensure effective interaction of employees within the enterprise, as well as with external partners in the course of its activities. Organizational potential includes management systems, databases, trademarks, copyrights, company culture etc.

Under the client or consumer, or attitudinal, potential is understood a system of stable links and relations with clients and consumers. It includes goodwill, contracts and agreements with customers and partners, brand etc.

However, this separation into components of intellectual potential is conditional, because in reality they are not separated, and function together providing a synergy effect.

The market demand what has value. Exactly in a market society inequality of people in their intellectual abilities is most noticeable. The gap between what actually is a human and his achievements, on the one hand, and what he thinks about his abilities and achievements, on the other hand, becomes apparent. Intellectual potential - it is, above all, a set of professional knowledge, skills and creative abilities of intellectual property, which are used in all types of economic activities and become a source of additional income (intellectual rents, royalties, lump-sum payments), providing strong market prospects and competitive advantages to the staff, enterprise, society.

Search of effective ways to manage the existing intellectual potential becomes a strategic objective of higher-level management executives to provide high competitive advantage in the market. There are the following features of the intellectual capital and capacity as an economic category (4., p. 6):

- formation of intellectual capital has the character of accumulation in the form of knowledge, skills and experience;
- character and types of investment in intellectual capital are determined with historical, national, cultural features and traditions;
- investment in intellectual capital should provide the holder receiving higher income;
- investment in intellectual capital provide quite significant in terms of volume, long-time and integrated by the nature economic and social effects. The earlier investments in intellectual capital, in particular human component are made, the faster they begin to return. But it should be noticed that the higher-quality and long-term investments bring higher and more long-term effect. The investment period in intellectual capital is much longer than the physical. Investment period in physical capital is from one year to five years, and that form of

investment in intelligence, education, investment period can be up to 12-20 years, continuing in the future the entire working life. Intellectual capital is different from the degree of liquidity of physical capital and is not as current capital;

- transformation of intellectual capital in the intellectual property in the form of a patent or other intellectual property rights may be bought or sold.

Thus, the economic system of intellectual capital as the potential inherent in the basic principles that define its character and main properties (4., p. 6).

1. The integrity of a system of intellectual capital. Its character is not a sum of the properties of its content elements, on the contrary, functioning of each element of the system depends on its location and connections within the whole.

2. The relationship of elements within the system of intellectual capital as well as the interaction with the external economic environment, and this feedback.

3. Purposefulness and self-organization of the system. For the economic system of the intellectual capital these principles act as a natural trend.

4. Presence in the economic system of intellectual capital transfer and exchange of information.

5. Considered economic category has the properties of the goods: the ability to generate additional cash flow share under certain control conditions.

6. Cyclical and continuity of the acquisition process, accumulation, transformation, capitalization of intellectual capital.

Thus, when the elements of the intellectual potential are used in the enterprise activity, the intellectual potential becomes intellectual capital and begins to generate revenue from its using. Transfer of intellectual potential into intellectual capital precisely in direction and field which are essential for the enterprise now, providing its adaptation to the changing conditions of the environment and preservation of sustainable development vector. Consequently, there is a need to assess the existing potential.

To evaluate the intellectual capacity should be used following indicators with their integral estimates (2., p. 67):

- unit personnel intellectual potential;
- intellectual material support - based on the number of personal computers, the quality and availability of modern means of communication, availability of computer support systems, enterprise management systems, etc.;

- intellectual scientific and technical potential - based on parameters such as the amount of scientific research, the number of patents and innovations, the number of awards for new developments and participation in exhibitions and conferences, publications in scientific journals and the like. This indicator should show a generalized quantitative expression of the intellectual development of the structural unit;

- intellectual information base - is characterized by the possibility of fixing the knowledge of the individual so that they can be transferred to other and stored in a knowledge base, information about consumers and suppliers, the history of relations with clients, etc.

For comparison of indicators in frames of integrated estimates of groups and calculating the final rating is used weighted sum where the weights are given by experts.

It is advisable to determine the intellectual potential not only of the enterprise and its divisions, but of each employee. This indicator will help to decide problems of personnel policy. Knowledge of the intellectual level of the enterprise and its subsidiaries helps to solve the following problem (2., p. 68):

- confirmation of enterprise capabilities to achieve its strategic objectives (whether the enterprise has the necessary expertise and technology);

- restructuring of the enterprise (which features highlight in the new organizational structure, and which on the contrary, merge or liquidate, etc.);

- expansion of corporate memory boundaries by creating a knowledge base containing information about intellectual potential of every employee.

The process of changing the enterprise's intellectual potential and its units should be carried out annually. Continuous monitoring of the dynamics and timely corrective action to make better use of the intellectual potential of the enterprise to improve the performance of industrial and economic activities and improve enterprise stability. Therefore, the intellectual potential of becoming an important factor for sustainable development.

Conclusions and suggestions

The intellectual potential of economic systems is understood as the possibilities provided in accordance with specific conditions and in the future, and can be used to solve certain tasks or to achieve the set goal.

The concept of intellectual potential is similar to the concept of intellectual capital, but if elements of intellectual capital are involved in the activities of the enterprise and bring in income, then the elements of intellectual potential are not fully involved in the enterprise's activities and at a certain point in time do not bring income, but have the ability to bring it in the future.

The structure of intellectual potential includes human, structural and client potentials.

Thus, when the elements of intellectual potential find application in the current activity of the enterprise, the intellectual potential becomes intellectual capital and begins to generate revenue from its use. The transition of intellectual potential into intellectual capital in exactly the direction and sphere that is now necessary for the enterprise, ensure its adaptation to the changing conditions of the external environment and to provide effective development.

Thus, currently an enterprise can be competitive and sustainable based on knowledge and human potential, the main principle of which is the dissemination and use of knowledge and the potential of its staff to ensure their growth and development.

References

1. ЕРМОЛЕНКО В.В., ПОПОВА Е.Д. Интеллектуальный капитал корпорации: сущность, структура, стратегии развития и модель управления. *Человек. Сообщество. Управление*. 2012. № 2, 110.-122. lpp.
2. СТУПАНЧУК С.А. Интеллектуальный потенциал предприятия. Значение. Структура. Оценка. *European journal of economics and management sciences*. 2015. № 3, 65.-69. lpp.
3. СТУЛОВА Н.С. Влияние интеллектуального капитала на эффективность деятельности компании. *Управление экономическими системами: электронный научный журнал*. 2011. № 36. 1.-14. lpp.
4. УСТИНОВА Л.Н. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, свойства. *Финансовая аналитика: проблемы и решения*. 2013. № 8, 44.-49. lpp.

Kopsavilkums

Ir plaši izplatīta teorija, ka intelektuālais potenciāls ir galvenais faktors uzņēmuma attīstībā, bet mehānismi un intelektuālo resursu ietekme uz efektivitāti uzņēmumā netiek identificēti.

Lai uzņēmumā būtu efektīva intelektuālā potenciāla pārvaldība, ir nepieciešams definēt galvenos intelektuālā potenciāla teorētiskos aspektus. Dažādās pieejas teorētiskajām definīcijām noved pie problēmām ar diagnozi un intelektuālā potenciāla pārvaldību, pierādot vajadzību pēc šāda pētījuma.

Ekonomisko sistēmu intelektuālais potenciāls, ir piedāvātās iespējas konkrētā laika posmā un nākotnē, un var tikt izmantotas, lai risinātu specifiskas problēmas, vai sasniegt uzstādītos mērķus.

Intelektuālā potenciāla jēdziens ir līdzīgs intelektuālā kapitāla jēdzienam, bet, ja elementi no intelektuālā kapitāla tiek iesaistīti uzņēmuma aktivitātēs un rada ienākumus, tad intelektuālā potenciāla elementi nepiedalās uzņēmuma darbībā un noteiktā laikā nerada ienākumus, taču pastāv iespēja, ka tos spēs nest nākotnē.

Intelektuālā potenciāla struktūra ietver cilvēka potenciālu, strukturālo potenciālu un klientu potenciālu.

Tādējādi, kad intelektuālā potenciāla elementi atrod pielietojumu pašreizējā uzņēmuma darbībā, intelektuālais potenciāls kļūst par intelektuālo kapitālu un rada ienākumus no tā patērēšanas. Intelektuālā potenciāla pāreja intelektuālajā kapitālā tiešā virzienā un jomā, kas tagad ir nepieciešama uzņēmumam, nodrošina tā pielāgošanos mainīgajiem apstākļiem ārējā vidē, un nodrošina efektīvu attīstību.

NAUDAS PLŪSMAS RĀDĪTĀJU PIELIETOJUMS FINANŠU ANALĪZĒ CASH FLOW INDICATORS USE IN FINANCIAL ANALYSIS

Sintija Kindzule

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, kindzulesintija@gmail.com, +371 27874423,

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iveta Mietule**, Dr.oec., profesore

Abstract. The article contains information about a cash flow indicators use in financial analysis. Article target is to describe what information cash flow indicators can deliver and describe their use in corporate financial analysis and cash flow forecasting. The research topic problem involves cash flow indicators interpretation which is necessary to give a more accurate financial analysis. For financial analysis to be as accurate as possible, it is necessary to link a number of factors, variations and possible future problems through all financial statements, including cash flow. The result of the process should be based on a profit-making and on increasing the value of corporate in the long term.

Keywords: Cash flow, cash flow indicators, financial analysis, forecast

Ievads

Uzņēmuma darbības laikā vadītājiem nemitīgi jāsakaras ar finanšu plānošanu. Finanšu plānošanā aktuālākie jautājumi ir balstīti gan uz tirgus analīzi, gan konkurentu analīzi, gan visbūtiskāko – finanšu analīzi.

Latvijā finanšu analīzes pamatā visaktīvāk tiek izmantota bilance un peļņas vai zaudējumu aprēķins, bet, pēc autores domām, veicot finanšu analīzi, padziļināta uzmanība ir jāvērs uzņēmuma naudas plūsmai. Naudas plūsmas dati ir nepieciešami ne tikai uzņēmuma vadītājiem un darbiniekiem, bet arī citiem pārskatu lietotājiem kā, piemēram, investoriem un kreditoriem, kad tie pieņem lēmumu par kapitāla ieguldīšanu, jo naudas plūsmas rādītāji dod iespēju novērtēt uzņēmuma attīstības iespējas no finansiālā viedokļa.

Vēl viens iemesls aktīvākai naudas plūsmas rādītāju izmantošanai ir saistīts ar uzņēmuma vēlmi prognozēt savu finansiālo stāvokli tuvākajā un tālākajā nākotnē, lai būtu iespējams plānot pamatlīdzekļu iegādes un citus attīstības projektus. Līdz ar to uzņēmuma vērtības noteikšanā mūsdienās pieaug naudas plūsmas datu loma un uzņēmumi ar augstu attīstības potenciālu nevar iztikt bez naudas plūsmas rādītāju un koeficientu analīzes, kā arī attiecīgo secinājumu izdarīšanas.

Augstākminēto iemeslu dēļ rakstā tiks apskatīts jautājums par naudas plūsmas rādītāju pielietojumu finanšu analīzē un izskatīts, kādu informāciju var sniegt svarīgākie no tiem.

Naudas plūsmas rādītāju pielietojuma finanšu analīzē izvērtēšana notika jaunāko gadu literatūras ietvaros un rakstā tika pielietotas šādas pētīšanas metodes: literatūras analīze, izmantojot monogrāfisko jeb aprakstošo un analītisko metodi.

Raksta mērķis ir raksturot kādu informāciju var sniegt naudas plūsmas rādītāji un to pielietojumu uzņēmumu finanšu analīzē, kā arī naudas plūsmas prognozēšanā.

Raksta mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Raksturot naudas plūsmas nozīmīgumu uzņēmumu finanšu analīzē;
2. Izpētīt svarīgāko naudas plūsmas rādītāju devumu finanšu pārskatu lietotājiem un analīzes precizitātei;
3. Definēt virzienus naudas plūsmas rādītāju pielietojumam nākotnes naudas plūsmas precizitātei un naudas deficīta ierobežošanai;
4. Uz izpētītās informācijas bāzes, izdarīt secinājumus un rast priekšlikumus naudas plūsmas rādītāju pielietojumam finanšu analīzes procesā.

Pētījuma objekts – naudas plūsma.

Pētījuma priekšmets – naudas plūsmas rādītāji.

Raksta hipotēze: Naudas plūsmas rādītāju izmantošana finanšu analīzē ietver daudz dažādu sistemātisku darbību un ir precīza, kā arī sniedz plašākas atbildes uz finansiāla un ieguldīšanas rakstura jautājumiem.

Laikam ejot, naudas plūsmas rādītājiem arvien vairāk pieaug loma uzņēmuma finansiālā stāvokļa analīzē. Šāda tendence ir vērojama problēmu dēļ, kas rodas veicot finanšu analīzi, balstoties tikai uz peļņas vai zaudējumu aprēķina datiem, jo tā parāda tikai aprēķināto peļņas lielumu, bet ne visu naudas plūsmu.

Naudas plūsma tiek klasificēta kā pamatdarbības naudas plūsma, finansēšanas darbības naudas plūsma un ieguldījumu darbības naudas plūsma. Savukārt pamatdarbības neto naudas plūsmas apmērs ir vissvarīgākais naudas plūsmas pārskata absolūtais rādītājs.

Pamatdarbībai ir jābūt galvenajam uzņēmuma naudas līdzekļu avotam un jābūt pozitīvai, lai nodrošinātu ne tikai pašreizējā ražošanas līmeņa saglabāšanu, bet arī paplašināšanu. Ieguldījumu darbības naudas plūsmai ir jābūt negatīvai, jo tas nozīmē, ka uzņēmums iegulda naudu savā attīstībā. Finanšu darbības rezultāts parāda, vai uzņēmums ir papildus piesaistījis ārējo finansējumu, vai, tieši otrādi, atmaksājis iepriekš saņemtos naudas plūsmas resursus. (Subatnieks, 2007., 178.lpp.) Līdz ar to var secināt, ka naudas plūsmas rādītāji ir neaizvietojami, lai definētu naudas iegūšanas un izmantošanas virzienus tādos jautājumos kā pamatdarbība, finansēšana un ieguldīšana, tāpat arī naudas līdzekļu izlietošana, naudas deficīta novēršana, peļņas sadale, kā arī nākotnes naudas plūsmas noteikšana.

Ne mazāk svarīgs ir arī brīvās naudas plūsmas jēdziens. Brīvā naudas plūsma raksturo naudas summu, kuru uzņēmuma īpašnieki var patērēt savām vajadzībām, nesamazinot uzņēmuma vērtību un neapdraudot tā nākotnes perspektīvas. Brīvās naudas plūsmas apmērs var sniegt izsmelšu priekšstatu par uzņēmuma izaugsmes finansēšanas spēju un finansiālo stāvokli kopumā. (Subatnieks, 2007., 178.lpp.)

Lai veiktu naudas plūsmas analīzi, ir nepieciešams izvērtēt, kādus koeficientus uzņēmums var pielietot sekmīgam un precīzākam rezultātam. Naudas plūsmas koeficientus var iedalīt trīs grupās, balstoties uz K.Subatnieka izstrādātu klasifikāciju: **1.Maksātspējas koeficienti** - pamatdarbības naudas plūsmas, aizņemtā kapitāla un naudas plūsmas attiecība, līdzekļu plūsmas seguma koeficients, naudas īstermiņa saistību seguma koeficients, naudas plūsmas un aizņemtā kapitāla attiecība, finansēšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība. **2.Izaugsmes finansēšanas spējas koeficienti** - iekšējās finansēšanas potenciāls, brīvās naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, brīvās naudas plūsmas un aktīvu attiecība, ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, ieguldīšanas naudas plūsmas un aktīvu attiecība, naudas plūsmas pietiekamības koeficients. **3.Naudas iegūšanas spējas koeficienti** - naudas plūsmas atdeve, naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, naudas plūsmas un aktīvu attiecība.

Šajā rakstā tiks izskatīti, autoresprāt, svarīgākie naudas plūsmas rādītāji. Viens no uzņēmuma naudas plūsmas maksātspējas koeficientiem ir naudas plūsmas un aizņemtā kapitāla attiecība, kurš atspoguļo uzņēmuma spēju samaksāt visus savus parādus. Naudas plūsmas un aizņemtā kapitāla attiecība visvairāk interesē kredītreitinga aģentūras un kredītspeciālistus. Jo tā ir zemāka, jo sliktāk uzņēmums var pielāgoties finanšu apstākļu maiņai un attiecīgi pieaug iespēja, ka uzņēmumam nākotnē var rasties finansiālas problēmas. Kreditoriem, investoriem, auditoriem un citiem finanšu pārskatu lietotājiem ir jāņem vērā šis elastības zudums, identificējot uzņēmuma finansiālā stāvokļa un saimnieciskās darbības sfēras, kurām piemīt augsta riska pakāpe. Koeficientu aprēķina ar formulas palīdzību: $NPAK = PDNP/AK$, kur NPAK – naudas plūsmas un aizņemtā kapitāla attiecība, PDNP – pamatdarbības neto naudas plūsma, AK – aizņemtais kapitāls. (Subatnieks, 2007., 93.-94.lpp.)

Nākamais maksātspējas koeficients ir pamatdarbības naudas plūsmas koeficients, kas raksturo uzņēmuma spēju iekšēji iegūt naudas līdzekļus savu īstermiņa saistību segšanai. PNPK koeficienta uzdevums ir novērtēt, vai uzņēmuma saimnieciskā darbība ir radījusi pietiekamu naudas plūsmu īstermiņa parādu dzēšanai. Ja tas ir zem 1, tas nozīmē, ka uzņēmums šādu naudas plūsmu nav radījis. Tādā gadījumā uzņēmumam darījumu veikšanai ir jāatrod citi, visticamāk, ārējie naudas plūsmas avoti, vai arī jāierobežo vai jāatliek savi naudas izdevumi. To aprēķina pēc formulas: $PNPK = PDNP / \bar{IS}$, kur PNPK – pamatdarbības naudas plūsmas koeficients, $\bar{IS}$ – īstermiņa saistības. (Subatnieks, 2007., 95.-96.lpp.)

Lai novērtētu ārējo finansējuma plūsmu virzienus un apmērus, kā arī tos salīdzinātu ar citu uzņēmumu rādītājiem, var aprēķināt finansēšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecību. Atkarībā no skaitītājā esošā rādītāja zīmes, koeficients var būt gan pozitīvs, gan negatīvs. Pozitīvs koeficients, tāpat kā finansēšanas darbības naudas plūsma, norāda, ka uzņēmums ir saņēmis ārējo finansējumu vairāk, nekā to atmaksājis. Tas ir noticis vai nu aizņemoties, vai arī caur pamatkapitāla palielināšanu. Turpretī negatīvs koeficients visticamāk nozīmēs iepriekš piesaistīta aizņemtā kapitāla dzēšanu vai akciju atpirkšanu. Koeficienta aprēķināšanai izmanto formulu: $FNPNA = FDNP/NA$, kur FNPNA - finansēšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, FDNP - finansēšanas darbības neto naudas plūsma, NA - neto apgrozījums. (Subatnieks, 2007., 98.-99.lpp.) Ideālā gadījumā ir jābūt paralēlam pieaugumam pamatdarbības naudas plūsmai ar pārdošanas pieaugumu. (Readyratios)

Finanšu analītiķiem, banku, kredītreitinga aģentūru speciālistiem, auditoriem un citiem gada pārskatu lietotājiem ir nepieciešams novērtēt ne tikai uzņēmuma spēju samaksāt savas īstermiņa vai ilgtermiņa saistības un saimnieciskās darbības kārtējos izdevumus, bet arī izaugsmes finansēšanas spēju. Iekšējās finansēšanas potenciāls palīdz novērtēt reinvestēšanai un aizņemtā kapitāla samazināšanai pieejamo kapitālu. Kad koeficients pārsniedz 1, uzņēmumam ir pietiekami līdzekļu savu ieguldījumu veikšanai, turklāt nauda paliek pāri vismaz daļējai saistību nomaksāšanai. Jo augstāks ir iekšējās finansēšanas koeficients, jo vairāk brīvas naudas uzņēmumam paliek parādu apkalpošanai un atmaksāšanai. Pieņemamās iekšējās finansēšanas potenciāla vērtības ir atkarīgas no nozares, kurā darbojas uzņēmums. Zemāks koeficients, visticamāk, būs straujas izaugsmes nozarē, kur izmanto augstas tehnoloģijas, savukārt augsts – nozarē brieduma fāzē. Turklāt ciklisku svārstību nozarēs, piemēram, nekustamā īpašuma jomā vai automašīnu ražošanā, sastopama lielāka iekšējās finansēšanas potenciāla variācija nekā tautsaimniecības nozarēs, kur šādas svārstības nav novērojamas. Iekšējās finansēšanas koeficients tiek aprēķināts pēc formulas: $IFP = PDNP/|IDNP|$, kur IFP – iekšējās finansēšanas potenciāls, PDNP – pamatdarbības neto naudas plūsma, IDNP – ieguldīšanas darbības neto naudas plūsma. (Subatnieks, 2007., 99.-100.lpp.)

Tāpat svarīgu lomu finanšu analīzē ieņem brīvā naudas plūsma. Brīvās naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība parāda uzņēmuma spēju iegūt naudas plūsmu un finansēt savu izaugsmi. Jo augstāka ir brīvās naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, jo labāka ir uzņēmuma spēja radīt lielāku naudas plūsmu, nekā ir nepieciešama izaugsmes finansēšanai. Finanšu analītiķiem, auditoriem, kreditoriem un potenciālajiem investoriem labāk patiks augsts brīvās naudas plūsmas un apgrozījuma attiecības līmenis. Koeficientu aprēķina ar formulas palīdzību: $BNPNA = BNP/NA$, kur BNPNA - brīvās naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, BNP - brīvā naudas plūsma. (Subatnieks, 2007., 101.lpp.)

Ieguldījumu faktiskais apmērs sniedz svarīgu informāciju par uzņēmuma spēju atrast izaugsmei nepieciešamo finansējumu. Uzņēmumiem un pat veselām nozarēm attīstības fāzē, kā arī strauji augošās valstīs, parasti tiek novērota augsti negatīva ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība. Šāda attiecība norāda uz uzņēmuma paplašināšanos un ieņēmumu pieaugumu nākotnē. Pozitīva attiecība nozīmē, ka uzņēmums visticamāk atrodas norieta fāzē un pārdod savus pamatlīdzekļus un citus ilgtermiņa ieguldījumus. Lai novērtētu šā apmēra relatīvo lielumu, jāaprēķina ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība: $INPNA = IDNP/NA$, kur INPNA - ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, IDNP – ieguldīšanas darbības neto naudas plūsma. (Subatnieks, 2007., 101.-102.lpp.)

Naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība var būt noderīga uzņēmuma naudas plūsmas iegūšanas spējas raksturošanā, salīdzinājumā ar tā grāmatvedībā aprēķināto peļņu. Jo augstāka ir attiecība, jo labāk uzņēmums ir spējīgs iegūt naudas plūsmu. Secinājumi, kurus var iegūt no naudas plūsmas un apgrozījuma attiecības analīzes ir salīdzināmi ar komerciālās rentabilitātes pētīšanas rezultātiem. Koeficienta aprēķināšanai izmanto formulu: $NPNA = PDNP/NA$, kur NPNA - naudas plūsmas un apgrozījuma attiecība, PDNP – pamatdarbības neto naudas plūsma. (Subatnieks, 2007., 104. lpp.)

Vēl viens naudas plūsmas iegūšanas spējas koeficients ir naudas plūsmas un aktīvu attiecība. Koeficients sniedz priekšstatu par to, cik daudz naudas uzņēmuma aktīvi ir devuši

noteikta perioda, parasti, gada, laikā. Naudas plūsmas un aktīvu attiecība ir cieši saistīta ar tradicionālo aktīvu rentabilitātes koeficientu. Koeficients pārsniedz komerciālo rentabilitāti un naudas plūsmas un aktīvu attiecība pārsniedz aktīvu rentabilitāti tik reizes, cik liela ir naudas plūsmas atdeve, jo naudas plūsmas atdeves koeficients tiek iegūts, izdalot pamatdarbības naudas plūsmu ar tīro peļņu. Tāpat šim koeficientam ir novērojama saistība arī ar uzņēmuma saimniecisko līdzekļu izmantošanas efektivitāti. To aprēķina pēc formulas: $NPA = PDNP/A$, kur NPA – naudas plūsmas un aktīvu attiecība. (Subatnieks, 2007., 104.-105.lpp.)

Kopumā var secināt, ka naudas plūsmas koeficienti var sniegt skaidrāku vīziju par uzņēmuma līdzekļu ienesīgumu nekā tradicionālie rentabilitātes rādītāji. Tas ir saistīts ar to, ka tradicionālajiem rentabilitātes rādītājiem jāatbilst grāmatvedības pieņēmumiem un ar tiem ir vieglāk manipulēt.

Pielietojot naudas plūsmas koeficientus uzņēmuma finanšu analīzē, jāatceras, ka naudas plūsmas jēga ir izsekot naudas kustībai. Naudas plūsma ir kā plāns, kas sasista visus maksājumus, lai nepieciešamības gadījumā varētu koriģēt debitoru un kreditoru plūsmu, kas ir būtiska naudas plūsmas prognozēšanā. (Crowter, 2004., 24.lpp.)

Naudas plūsmas rādītāju pielietojums naudas plūsmas prognozēšanā ir neatņemama sastāvdaļa uzņēmuma finanšu analīzē, kas tiek balstīta uz attīstību un nākotnes perspektīvu izmantošanu, un efektīvu resursu izlietojumu. Naudas plūsmas prognozēšanā pieņēmumi, uz kuriem var tikt balstīti plānotie ieņēmumi un izdevumi, var būt valsts ekonomiskais stāvoklis, ekonomiskais stāvoklis ārvalstīs, ar kurām uzņēmums strādā, uzņēmuma un konkurentu cenu politika, nozares, kurā darbojas uzņēmums, tirgus attīstība, likumdošanas izmaiņas, kā arī nodokļu izmaiņas.

Plānošanas procesā, prognozējot katru no naudas plūsmas plāna sastāvdaļām, tiek izvērtēta dažādu faktoru – kritēriju ietekme uz uzņēmuma ģenerēto naudas plūsmu. ("Laika stars" aut.kol., 2004., 3.5.2.2.lpp.) Izdevumiem ir jābūt sasaistītiem ar plānoto ieņēmumu apjomu. Tieši mainīgo izdevumu prognozes ir jāsaģatavo atkarībā no darbību variācijām. Pārējos izdevumus, kuri tiek uzskatīti par pastāvīgiem, var izdalīt atsevišķi, tādejādi atvieglojot ikdienas budžeta kontroli naudas plūsmas plānošanas procesā. (Bufan, 2013., 19.lpp.)

Tāpat jāpiemin, ka naudas plūsmas prognozēšanā jābalstās uz naudas plūsmas rādītājiem, lai nākotnes naudas plūsma būtu precīzāka un nerastos naudas deficīts. Ja naudas plūsmas koeficienti parāda naudas deficīta rašanos, tad laicīgi ir jāveic aktivitātes, lai novērstu šo pārrāvumu. Naudas deficīta negatīvās ietekmes neitralizācijai var rīkoties šādi: nodrošināt efektīvu debitoru parādu pārvaldi; samazināt vai uz laiku atlikt ieguldījumus ilgtermiņa ieguldījumos; apsvērt iespēju piedāvāt klientiem atlaides precēm, kuras tiek pārdotas ar priekšapmaksu; samazināt pārdošanu uz kredīta, kā arī noteikt uzņēmumam izdevīgākos pircējiem piedāvājamā komercakredīta nosacījumus; piedāvāt bartera darījumus, ja nav iespējas no pircējiem saņemt samaksu naudā; aizvietot pamatlīdzekļu iegādi ar finanšu vai operatīvo līzingu. (Saksonova, 2006., 146.-147.lpp.) Bet visbūtiskākais - lai nerastos naudas līdzekļu deficīts, regulāri jāveic finanšu plānošana, prognozēšana un finanšu analīze, kurā būtu jāpielieto naudas plūsmas rādītāji.

Apkopojot naudas plūsmas rādītāju pielietojuma iespējas uzņēmuma finanšu analīzē, tiek secināts, ka tie ir neatņemama sastāvdaļa uzņēmumiem, kuru darbība tiek balstīta uz attīstību un nākotnes perspektīvu izmantošanu, un efektīvu resursu izlietojumu. Naudas plūsmas rādītāji daudz precīzāk spēj atbildēt uz finansiālā rakstura jautājumiem un palīdzēt tos risināt.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Naudas plūsmai un tās rādītāju pielietojumam ir svarīga nozīme finanšu analīzes procesā, savukārt pamatdarbības neto naudas plūsmas apmērs ir vissvarīgākais naudas plūsmas pārskata absolūtais rādītājs uzņēmuma finanšu analīzē;

2. Naudas plūsmas koeficienti var sniegt skaidrāku vīziju par uzņēmuma līdzekļu ienesīgumu nekā tradicionālie rentabilitātes rādītāji. Tas ir saistīts ar to, ka tradicionālajiem rentabilitātes rādītājiem jāatbilst grāmatvedības pieņēmumiem un ar tiem ir vieglāk manipulēt;

3. Naudas plūsmas rādītāji ir neaizvietojami, lai definētu naudas iegūšanas un izmantošanas virzienus tādos jautājumos kā pamatdarbība, finansēšana un ieguldīšana, tāpat arī naudas līdzekļu izlietošana, naudas deficīta novēršana, peļņas sadale, kā arī nākotnes naudas plūsmas noteikšana;

4. Naudas plūsmas rādītāju pielietojums naudas plūsmas prognozēšanā ir neatņemama sastāvdaļa uzņēmuma finanšu analīzē, kas tiek balstīta uz attīstību un nākotnes perspektīvu izmantošanu, un efektīvu resursu izlietojumu.

5. Plānojot nākotnes naudas plūsmu, uzņēmumiem, izmantojot naudas plūsmas rādītājus, vajadzētu noteikt, kādi pasākumi tiks veikti neparedzētu situāciju gadījumā, kā arī lielāku uzmanību pievērst naudas plūsmas ietekmējošo faktoru izvērtējumam, lai finanšu atskaitēm būtu lielāka precizitāte;

6. Neparedzētu naudas līdzekļu deficītu segt īsā laikā ir gandrīz neiespējami, tādēļ elastīga plānošana un finanšu analīze, kurā tiek izmantoti arī naudas plūsmas rādītāji, ir īpaši vēlama, lai varētu laikus novērst iespējamās finanšu problēmas.

Izmantotā literatūra un avoti

Autoru publikācijas:

1. Laika stars kompānijas aut.kol., red. Radionova L. *Finanšu vadības rokasgrāmata. 1.daļa. Rīga: Dienas Bizness, 2004., 265.lpp.*

2. Saksonova S. *Uzņēmumu finanšu vadības praktiskās metodes.* Rīga: Merkūrijs Lat., 2006. 225.lpp.

3. Subatnieks K. *Naudas plūsmas izmantošana uzņēmuma finanšu analīzē.* Promocijas darbs. Rīga, 2007. 216.lpp.

Internet tīklā publiskotie materiāli:

1. BUFAN I.D. *The role of budgeting in the management process: planning and control.* [Online] Faculty of Economics and Business Administration, West University of Timisoara. SEA - Practical Application of Science Volume I, Issue 1 (1), 2013. [Cited 10.05.2017.] p. 16 – 22. Available from Internet:

<https://www.scribd.com/document/291569847/THE-ROLE-OF-BUDGETING-IN-THE-MANAGEMENT-PROCESS-PLANNING-AND-CONTROL>

2. Operating Cash flow / Sales Ratio. [Online] Copyright 2011–2017 Audit IT. [cited 17.05.2017.] Available from Internet: https://www.readyratios.com/reference/cashflow/operating_cash_flow_sales_ratio.html

Summary

The research topic involves cash flow indicators interpretation which is necessary to give a more accurate financial analysis. For financial analysis to be as accurate as possible, it is necessary to link a number of factors, variations and possible future problems through all financial statements, including cash flow. The result of the process should be based on a profit-making and on increasing the value of company in the long term.

In the article applied research methods - analysis of literature through the monographic, descriptive and analytical method. It was carried out in a number of scientific papers, financial management analysis books and publications, in order to achieve the goal.

Article aimed to describe what information can provide cash flow indicators in a company's financial aspects and cash flow forecasting. In the study was described the cash flow importance in corporate financial analysis, examined the most important cash flow indicators contribution and were defined the main issues of cash flow forecasting to avoid cash deficit. Finally were found the proposals for cash flow indicators use in the financial analysis process.

The article hypothesis "cash flow indicators use in the financial analysis includes many different systematic actions and is accurate, as well as providing a broader response to the financial and investing character issues" be approved. Cash flow indicators use in financial analysis actually includes many systematic actions such as financial data inspection, structuring and justifying pointer interpretation that makes it accurate and so much more able to find answers to the financial and investment character issues.

LĪDERĪBAS ĪPAŠĪBU UN STILU KOPSAKARĪBU ANALĪZE

LEADERSHIP CHARACTERISTICS AND STYLE ENLISTING ANALYSIS

Kaspars Melnis

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,

kaspars.melnis@gmail.com, +371 26396570, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Iluta Arbidāne**, Dr.oec., asociētā profesore

Abstract. Article aim is to explore what is leadership, what are the differences between managers and leaders. Leadership has always been an area of interest since time immemorial. The difference between about managers and leaders, he wrote, lies in the conceptions. They hold, deep in their psyches, of chaos and order. Managers embrace process, seek stability and control, and instinctively try to resolve Problems quickly-sometimes before they fully understand a problem's significance. Leaders, in contrast, tolerate chaos and lack of structure and are willing to delay closure in order to understand the issues more fully.

Keywords: leadership, motivation, personality, manager

Ievads

Līderis ir cilvēks, kurš spēj vadīt cilvēkus, pārliecinot un iedvesmojot tos sasniegt grupas mērķus, savukārt, līderība ir process, kurā viena persona ietekmē citas personas un vada tās tādā veidā, lai tās spētu vienoties un saskanīgi darboties, lai sasniegtu organizācijas mērķi. Vadītāju līderības stils un personības iezīmes tieši ietekmē darbinieku darba rezultātus un apmierinātību ar darbu. Tāpēc vadības un līderības stili, kā arī personības iezīmes un padoto darba rezultāti pēdējos gados tiek īpaši pētīti.

Raksta mērķis ir izpētīt līderību raksturojošo īpašību un stilu kopsakarības

Lai izvirzītais mērķis tiktu izpildīts autoram nepieciešams veikt šādus uzdevumus:

1. izpētīt līderības stilus raksturojošās pazīmes;
2. analizēt līderu galvenās rakstura īpašības;
3. izvērtēt kopsakarības starp līderības stilu un īpašībām
4. izdarīt secinājumus un priekšlikumus

Pētījuma objekts: līderība.

Pētījuma priekšmets: līderības stilu un īpašību kopsakarības

Hipotēze: Katram līderības stilam ir atšķirīgas īpašības.

1.Līderības stili

Līderis ir cilvēks, kurš ietekmē citus pārliecinot, nevis piespiežot.(1.)

Līderi ir tādi cilvēki, kas panākumus guvuši pašu spēkiem. Viņi pastāvīgi pilnveido sevi, mācās un aug, tāpēc ar gadiem viņu profesionālisms un kompetence tikai palielinās(5.)

Džons Bernss 1978. gadā (Burns, 1978) prezentēja līderības teoriju. Viņš klasificēja divus līderības stilus – transaktīvo (mijiedarbības) un transformatīvo (pārveidojošo) līderību.

Transformatīvā līderība ir vadības veids, kas koncentrējas uz darbinieku stimulēšanu, padarīt savu darbu izcili, atstumjot darbinieku privātos mērķus un velmes, tā vietā koncentrējoties uz uzņēmuma mērķiem un interesēm, nostādot tos par prioritātēm.

Transformatīvie līderības pazīmes:

Idealizētā ietekme attiecas uz vadītājiem, kuru padotie atzīst sava vadītāja uzskatus. Idealizētā ietekme, jeb harisma ir personīga pievilcība vai ieinteresētība, kas ietekmē vadītāja padotos. Vadītājs izmanto savu harismu un sociālās prasmes, lai vērstos pie saviem padotajiem un nostiprinātu viņu lojalitāti, un viņi pakļautos vadītājam, jo ciena un paļaujas uz viņu. Vadītāji ir populāri un iedvesmo darbiniekus, viņi spēj gandarīt darbinieka emocionālās vajadzības, un tādā veidā tos motivēt. Transformatīvā vadītāja veiksmē ir viņa harisma. Transformatīvajam vadītājam ir liela vara un ietekme. Viņi iedvesmo un aizrauj savus darbiniekus.

Iedvesmojošā motivācija attiecas uz vadītājiem, kuri motivē un iedvesmo savus padotos ar spēcīgu iztēli, pārliecinošu runu un optimistisku entuziasmu. Vadītājam ir spēja pievērst darbinieku uzmanību uz viņu problēmām. Vadītāji izmanto saukļus un piemērus, lai mudinātu

padotos atklāt problēmu citā aspektā, saskatīt jaunas vīzijas. Darbiniekiotic un vēlas mainīties, lai sasniegtu jaunu, aizraujošu mērķi, un nesavtīgi darbojas oganizācijas labā.

Intelektuālā stimulēšana attiecas uz vadītājiem, kuri apstrīd padoto pieņemumus un veicina viņus domāt radoši un alternatīvi. Intelektuāli motivējoši vadītāji atklāj saviem darbiniekiem jaunu domāšanas veidu un palīdz atrast racionālus risinājumus. Vadītāji palīdz saviem darbiniekiem ieviest novitātes, domājot par esošajām problēmām. Piemēram, vadītājs var lūgt padotos padomāt par neapšaubāmiem procesiem. Tas padotajiem attīsta domāšanas prasmes, lai viņiem rastos idejas sarežģītu problēmu risinājumam.

Individualizētā uzmanība attiecas uz vadītājiem, kuri respektē padoto vajadzības. Transformatīvie vadītāji izmanto individuālo pieeju, viņi respektē darbinieku individualitāti un ir padomdevēji tiem, kuriem nepieciešama palīdzība. Vadītājs atbalstīs, motivēs un iedrošinās. Ja darbiniekam ir problēmas adaptēties jaunajā darba vidē, piemēram, jaunai darba sistēmai organizācijā, vadītājs palīdzēs darbiniekam. Turklāt vadītājs uzklaustīs darbinieka vajadzības un pamācīs, kā attīstīties (2.).

Transakcionālā līderība ir bez personiska vadība, kad starp padoto un vadītāju neveidojas personiskā saite. Šīs līderības ideja balstās uz finansiālo atalgojumu, darbiniekam par padarīto darbu pienākas konkrēts atalgojums, par neizdarītiem darbiem vai kavētiem tiek uzlikts sods, par plānoto rezultātu pārsniegšanu saņem prēmiju.

Transakcionālajai līderības pazīmes:

Nosacītais atalgojums - tiek izmantoti stimuli, lai pārliecinātu darbiniekus izpildīt uzdevumu. Piemēram, ja organizācijas vadītājs apsola personālam, ka par papildu pūlēm organizācijas interesēs tiks piešķirta prēmija, darbinieki strādā vairāk un saņem prēmijas

Izņēmuma vadība (pasīvā) - vadītājs padotos var ietekmēt, piedraudot, ka sodīs darbiniekus par neizpildītu uzdevumu. Piemēram, ja nesamazinās klientu sūdzību skaits, ka darbinieks nespēj izpildīt klienta prasības, tad vadītājs tajā gadā nepiešķirs prēmiju

Izņēmuma vadība (aktīvā) - vadītājs izvērtēs darbinieku veikumu, lai atklātu pārmaiņas izpildījumā. Vadītājs kontrolēs darbinieku veikumu, un viņi par organizācijas mērķu sasniegšanu saņems apbalvojumus. Ja uzdevumus netiks izpildīts, tiks veikti uzlabošanas pasākumi. Piemēram, ja darbinieki nespēj uzlabot produkta kvalitāti, vadītājs norīkos darbiniekus uz mācībām, lai uzlabotu viņu iemaņas. Ja darbinieki sekmīgi uzlabo produktu kvalitāti un paaugstina klientu apmierinātības līmeni, vadītājs apbalvos viņus, lai novērtētu pūles.

Pasīvi izvairīgajai vadībai piemīt "bezvadības" faktors, t.i., vadītājs nevada darbiniekus, bet deleģē viņus, neņemot vērā radušās problēmas. Šāds vadītājs darbiniekiem neatklāj skaidru vīziju un mērķus, bet ļauj darbiniekiem pašiem pieņemt lēmumus. Piemēram, vadītājs atbalsta visas darbinieku aktivitātes un pieņemtos lēmumus (2.).

Šie divi stili tika definēti jau 1978. gadā, tālu pirms, kāds sāka padziļināti pētīt vai izmantot līderības fenomenu uzņēmējdarbībā. 1978. gadā jau tika definētas tās īpašības, kas ir nepieciešamas un vajadzīgas līderim, lai spētu motivēt savus darbiniekus, lai sasniegtu izvirzītos mērķus. Pat pie straujās attīstības mēs varam redzēt, ka pamat iezīmes nemainās, jo cilvēku īpašības paliek tās pašas būtībā. Transformatīvā līderība, kas ir vadības veids, kas koncentrējas uz darbinieku stimulēšanu, atstumjot darbinieku privātos mērķus un velmes, tā vietā koncentrējoties uz uzņēmuma mērķiem un interesēm, nostādot tos par prioritātēm. Būtiski atšķiras no Transakcionālās līderības, kas ir bez personiska vadība, kad starp padoto un vadītāju neveidojas personiskā saite. Šīs līderības ideja balstās uz finansiālo atalgojumu, darbiniekam par padarīto darbu pienākas konkrēts atalgojums, par neizdarītiem darbiem vai kavētiem tiek uzlikts sods, par plānoto rezultātu pārsniegšanu saņem prēmiju.

Līderības iezīmes

Līderības iezīmes ir svarīgs faktors, jo pateicoties līderības iezīmēm var atpazīt esošu līderi. Par līderi var noteikti kļūt, un lai kļūtu nepieciešams pilveidot sevī noteiktas līderu iezīmes, kas ir iespējams izdarīt ar lielu darbu ar sevīm.

vadība – līderim ir jāmeklē un jāatrod ceļš, pa kuru var doties. Vadība ietver sevī jaunu mērķu konstatēšanu un izvirzīšanu, jaunu pakalpojumu vai produktu izveidi un jaunu tirgu apzināšanu;

iedvesma – līderim ir jābūt iedvesmojošam, jāspēj „ieslēgt” komandā, individuāli un uzņēmumā „snaudošo” motivāciju, lai panāktu vēlamos rezultātus;

komandas veidošana – līderim jādomā komandas terminos. Šim cilvēkam – līderim no grupām vai indivīdiem jāizveido lieliskas komandas. Gluži kā līderi veido komandas, tā arī komandas meklē līderus, kuri (līderi) viņus(komandu) vadīs nevis priekšniekus;

piemērs – līderis ir piemērs savai komandai, tāpēc līderiem ir jāsniedz un jāpiedalās ar savu ieguldījumu, daļu kopīgajā uzdevumā;

pieņemšana – par vadītāju var tikt iecelts un to lielāka daļa pieņems un akceptēs. Līderi arī var iecelt, bet par līderi kļūst tikai tad, ja to akceptē un pieņem jūsu komanda, ar kuru jums jāstrādā.(2.)

Līderu galvenās rakstura īpašības

Lai kļūtu par īstenu līderi, jābūt profesionālim noteiktā darbības jomā ar pietiekami plašu redzesloku. Lai praktiski realizētu savu redzējumu, topošajam līderim nepieciešams izveidot savu atbalstītāju grupu, sagatavot to mērķu sasniegšanai, atrast labāko lietojumu katra grupas dalībnieka iemaņām un enerģijai (3.).

Galvenās rakstura īpašības, kurām būtu jāpiemīt līderim:

- 1. Prasme saskatīt perspektīvu – līdera svarīgākā īpašība.** Līderi spēj saskatīt perspektīvu, ielūkoties nākotnē. Viņiem ir skaidrs un bieži vien arī nestandarta priekšstats par to, kurp viņi iet un ko mēģina sasniegt. Šī īpašība atšķir viņus no vienkārša menedžera. Skaidrs nākotnes redzējums – lūks, kas ir raksturīgs šiem izcilajiem cilvēkiem! Pateicoties tālredzībai, darījums pavadošais menedžeris kļūst par reorganizācijas līderi. Parasts menedžeris cenšas tikai izpildīt uzdevumu, bet īstens līderis iedvesmo savus sekotājus.
- 2. Drosme-**Būt drosmīgam nozīmē būt gatavam riskēt, lai sasniegtu savus mērķus, kaut arī veiksmē nav garantēta. Ne dzīvē, ne arī biznesā nav pilnīgas noteiktības, katrs jūsu pienākums un katra darbība ietver arī noteiktu risku. Tāpēc drosme ir pati spilgtākā lieliska līdera īpašība. Visiem zināms, ka nākotne pieder tiem, kas riskē, nevis tiecas pēc drošības. Tā pieder līderiem, kas ir gatavi pamest komforta zonu un riskēt, lai viņu kompānija dzīvotu un zeltu jebkurā ekonomiskajā situācijā (4.).
- 3. Godīgums-** tā ir īpašība, kas liek cilvēkiem jums uzticēties. Uzticība ir ļoti svarīga visās personiskajās attiecībās. Tā pasaka, ka tiek ievēroti vispārējie standarti, vai vērtības, īpaši taisnīgums (5.).
- 4. Fiziska un emocionāla izturība-** tādēļ, ka līderim ir saspringts darbs.
- 5. Draudzīgums un pieķeršanās padotajiem,** kas atvieglo efektīvu ietekmēšanu.
- 6. Pārlicība par sevi.**
- 7. Plašs interešu loks un saskarsmes prasme (6.).**

Ja vispār ir iespējams atrast kādu īpašību, kas piemistu visiem efektīviem līderiem, tad tā ir motivācija. Viņi strādā vēloties sasniegt kaut ko vairāk, nekā no viņiem gaida apkārtējie, gan viņi paši- un šajā teikumā atslēgas vārds ir sasniegt. Daudzus cilvēkus darboties mudina ārējie faktori, piemēram, lielāka alga vai sabiedriskais statuss, ko nodrošina iespaidīgs amata nosaukums vai darbs prestižā kompānijā. Taču tos, kuriem šūpulī ielikts līderības potenciāls, motivē dziļi sirdī sakņojusies vēlēšanās kaut ko sasniegt tieši sasnieguma dēļ (7.).

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi:

1. Līderībai tika apskatīti divi būtiski atšķirīgi stili, kas ļoti spēcīgi evolucionē un pielāgojas atkarībā no uzņēmumā valdošās vides;
2. Līderim ir jāprot ietekmēt grupas uzvedību, neizmantojot piespiešanas metodes, jāspēj ietekmēt sekotāju darbību ar komunikācijas palīdzību noteikta mērķa vai mērķu

sasniegšanai, diemžēl līderim ir jāspēj arī piespiest indivīdi, kas nepakļaujas grupas uzvedībai;

3. Par izcilu līderi nepiedzimst, bet nepieciešamās īpašības iemācās un izkopj laika gaitā, taču tas ir grūts un sarežģīts darbs, kas prasa ilgu laiku un pacietību.
4. Motivācija- īpašība, kura piemīt visiem līderiem ir svarīgākā, jo palīdz pilnveidoties gan līderim gan citiem, kas ir apkārt līderim.

Priekšlikumi:

1. Uzņēmumos rīkot seminārus par līderību, tas ļaus sekmēt uzņēmuma darbinieku rezultātus, kā arī uzņēmuma kopējos rezultātus.
2. Uzņēmuma vadītājam-līderim, cik vien tas iespējams, motivēt cilvēkus individuāli, nevis piemērojot vienu aptverošu motivēšanas pieeju visiem.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Khan, I., Nawaz, A., (2016). THE LEADERSHIP STYLES AND THE EMPLOYEES PERFORMANCE: A REVIEW. *Gomal University Journal of Research*. Vol. 32 Issue 2, p144-150. 7p. 1 Diagram. Retrieved May10,2017,from<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=29f0f2de-9c62-416e-be3b-8388c7937948%40sessionmgr4007&vid=0&hid=4206&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#chor=AN0122049165-9&AN=122049165&db=a9h>
2. Līderības stili un personības iezīmes VP struktūrvienību vadītājiem. http://www.policijas.koledza.gov.lv/faili/images/lideribas_petijums.pdf
3. Vadība un līderība. <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/15c10adf12ef7311?projec=tor1>, sk.10.05.2017.
4. Vladimirs Ukolovs, Aleksandrs Mass, Igors Bistrjakovs, "Vadības teorija", Apgāds "Jumava", 2006, 149.lpp.
5. Kā vada labākie līderi. <http://forbes.lv/online/braiens-treisajs-ka-vada-labakie-lideri/>, sk. 10.05.2017.
6. Džons Edeirs, "Nevis priekšnieki, bet līderi", Rīga 2008, 17.lpp.
7. Harris-Keith, Colleen S. (2016). What Academic Library **Leadership** Lacks: **LeadershipSkills** Directors Are Least Likely to Develop, and Which Positions Offer Development Opportunity. *Journal of Academic Librarianship*. Vol. 42 Issue 4, p313-318. 6p. Retrieved May12, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=4&sid=b7d39104-7153-432e-912a-1846f73e8731%40sessionmgr4009&hid=4206&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=116781241&db=a9h>
8. Harvard Business Review on, "Kā kļūt par līderi", Rīga 2008

Summary

To successfully carry out research author explored literature sources and analyzed them. Using previously defined method author gained information about what exactly is a leader and how do different styles of leadership differs.

Four tasks were nominated for the research work, which author successfully examined and executed.

Tasks of the research:

1. Explore how differ leaderships styles;
2. Describe leadership traits;
3. Analyze main characteristics of the leaders
4. Draw conclusions and come up with proposals regarding leadership.

Hypothesis: Every leadership style has different characteristics.

Confirmation of the hypothesis: Viewed leadership styles differ significantly by their very nature and also their style adopters have different character traits. Despite the diversity of styles their progress is focused on goal achievements.

INTERACTION OF THE STATE AND BUSINESS AT THE TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE ECONOMY OF KNOWLEDGE

VALSTS UN UZŅĒMĒJDARBĪBAS MIJEDARBĪBA EKONOMIKAS SPECIĀLISTU IZGLĪTĪBAS APMĀCĪBĀ

Elvira Voronko

Polotsk State University, Master of Economic Sciences,
e.voronko@pdu.by, +375 (29)5917753
Novopolotsk, Belarus

***Abstract.** Ways of interaction between the state and business in the training of specialists with higher education are discussed in the article. A reduction in the budgetary financing of the activities of universities is observed in the Republic of Belarus. The need to find alternative sources of funding arises. In particular, the mechanism of public-private partnership is proposed to be used for financing. Tasks of higher education institutions and business in the field of higher education are presented. Forms of public-private partnership for the educational sphere are considered: partnership, non-profit organization (partnership, foundation), use of contracts as administrative contracts.*

***Keywords:** business, economy of knowledge, universities, public-private partnership*

Introduction

In modern conditions of higher education paid attention to, and operation of high schools is inextricably linked to the type of economy in which they operate. The transition to an innovative way of development and the construction of a knowledge-based economy is taking place in the Republic of Belarus at the present time. Universities play an important role in the economy of a new type. The topicality of a research is determined by the specifics of higher education institutions in the knowledge economy: the concentration of highly qualified personnel in them with the necessary competences for the generation and dissemination of knowledge and innovations; universities are the nucleus for creating a fundamental and scientific and applied base that is necessary for social and economic development and will facilitate the speedy transition of our regions to a knowledge economy. The aim of the research is to find alternative sources of financing higher education in modern conditions. Tasks of paper: to consider the sources of financing of the educational sphere, to analyze and determine possible areas of interaction between business and universities

Results of research

Universities face certain problems on the way to the transition to a knowledge economy, among which there should be a reduction in budget funding for the training of specialists with higher education, which is confirmed by the author's research (2, p. 56). In this regard, there is a need to find alternative sources of funding for training specialists for the knowledge economy. From our point of view, the most optimal can be the use for this mechanism of public-private partnership.

In our opinion, public-private partnership in the educational sphere of the region is a combination of relations between the state and private organizations for the purpose of posing and solving the tasks facing them, as well as sharing responsibility for the results of decisions taken. The tasks of universities, as the main generators of innovation and producers of educational services and innovations in the region, are as follows:

- 1) providing enterprises and organizations of the region with highly qualified specialists in accordance with the demand in the labor market;
- 2) organization, implementation and financing of research and development;
- 3) expansion of the sphere of educational activity and commercialization of developments through the creation of training and production centers, technology parks, educational, scientific and innovative complexes;

- 4) development of qualification requirements for highly qualified specialists;
- 5) development of training programs;
- 6) development of the content and organization of all types of practices at the enterprise (training in the workplace) or in the workshops of the educational institution;
- 7) development of forecast indicators characterizing the development of the labor market;
- 8) identification of the need to introduce new specialties, for which it is necessary to train highly qualified specialists, etc.

Public-private partnership is created to effectively solve the above tasks. The creation of such a partnership can take place in various forms. In our opinion, the following forms of public-private partnership should be the most effective for implementing regional universities' missions in developing the knowledge economy in the regions (1, p. 380).

1. Creation of a public-private partnership in the form of a simple partnership. The contribution to a simple partnership on the part of enterprises and organizations can be financial investments and other property, professional knowledge, skills, business reputation of participants in a simple partnership. The educational institution, for its part, transfers the right to use its premises and equipment, the library fund and other resources belonging to it.

This form allows:

- to reduce government spending on the development and expansion of the property complex of the regional university;
- to fill the deficit of adequately equipped educational, laboratory and other areas of universities by uniting and rationally using material and teaching resources in order to ensure the effectiveness of the process of rendering services in the university;
- jointly solve administrative and economic and personnel issues.

2. Creation of public-private partnership in the form of a non-profit organization (partnership, foundation). This form of partnership is created by various kinds of private business structures to finance vocational education institutions. This form of partnership gives a number of advantages to all participants:

- a developed competitive market of educational services and innovations;
- saving in spending budget funds on the development of the education system through financial investments of private entities participating in the partnership;
- control over private-funded educational activities.

Participation of the state in the management of the partnership, the fund is carried out through its representatives in the trusteeship council of partnership, the fund, which oversees the activities of the fund, the adoption by other fund bodies of decisions and ensuring their execution, the use of the fund's resources.

Private business from participation in partnership has the following advantages:

- participation in the management of the established non-commercial organization;
- control over that the enclosed means were spent only on a target direction;
- the opportunity to form a social order for the training of specialists through the planning of the educational process in accordance with the needs of the labor market in the region, thereby determining the strategy of the regional university;
- influence on the quality of training of specialists of the highest qualification in the region;
- the possibility, with the help of grants, to finance the development that he will be able to use in his activity in the future.

Created in such form of partnership gives certain advantages to participating regional universities. First of all, financial resources, which allow to organize the provision of services in the university at a level that meets modern requirements and the state of socio-economic development in the region. Secondly, regional universities are given the opportunity to give students and students such knowledge that is as close to the needs of potential consumers of services provided by universities.

In the form of a non-profit partnership or an autonomous non-profit organization in the sphere of education, public-private partnerships can be established, whose activities are aimed at improving the management efficiency of the regional university; expanding the competitiveness of educational services, improving their quality; satisfaction of dynamically changing demand in the labor market; strengthening the innovative component of education.

From our point of view, this form of partnership should be of interest primarily large, including city-forming enterprises. This will allow all graduates of regional universities participating in this type of partnership to find a job in their specialty within the region of their residence, including those participating in the creation of a non-profit partnership with these universities.

3. The use of contracts as administrative contracts concluded between state universities and private organizations for the implementation of certain socially necessary and useful activities. In this kind of relationship, property rights are not transferred to a private partner, costs and risks are fully borne by the state in the face of higher education institutions.

At present, organizations and enterprises of the region of all forms of ownership and regardless of the sphere of activity realize the necessity of implementing partnership mechanisms in their activities. The development of public-private partnership in the region should be carried out in the following areas.

First, it is necessary to create associations of employers that will participate in the development of educational standards, model curricula and programs, educational disciplines of higher education institutions, as well as monitoring the quality of higher education.

Currently, there are no normative and legal acts regulating the participation of employers in the development of educational standards, model curricula and curricula of educational disciplines of institutions of higher professional education with the condition of their mandatory inclusion in the composition of training and methodological associations of regional institutions of higher education.

Secondly, an effective mechanism for implementing public-private partnerships in the region should be the dissemination of the best practice of interaction between enterprises, employers' associations and vocational education institutions. As such practice it is necessary to allocate:

- various kinds of agreements on joint activities on the issues of training and retraining of personnel of leading regional universities and organizations, institutions of the region;
- opening of the basic departments of regional organizations and enterprises on the basis of the faculties of regional universities;
- programs for cooperation with a view to developing a system of interaction between graduating departments of universities and potential employers, etc.

Third, due to the fact that at present there is an increase in the level of training through the expanding forms of continuous and postgraduate education, and their funding from the state is decreasing, it is necessary to interest enterprises with the aim of providing them with financial support for the implementation of continuing education programs. It is necessary to create such a mechanism of state support that would allow co-financing expenditures for the implementation of continuing education programs in the most demanded specialties that are scarce in the domestic labor market requiring high qualification.

Fourth, it follows from the number of interested representatives of potential employers to form sectoral and regional councils for the development of higher education. Such kind of advice should be independent organizations, which are created by business structures.

Conclusions and suggestions

This research involved consideration of the forms of interaction between business and the state in the training of specialists with higher education. At the moment, there is a decline in budget financing in our country, so it is necessary to look for alternative sources of financing. The author of the research suggests using state-business cooperation through the creation of public-private partnership. The forms of partnership can be the following: partnership in the

form of a simple partnership; partnership in the form of a non-profit organization (partnership, foundation); the use of contracts as administrative contracts concluded between state universities and private organizations for the implementation of certain socially necessary and useful activities. The advantages of the above forms of public-private partnership are presented, which will allow the universities of the region to choose a more suitable form of interaction.

Bibliography

Articles from periodicals

1. VORONKO, E. *Features of the implementation of the mechanism of public-private partnership in the educational system of the Republic of Belarus*. Kharkiv: Kharkov Institute of Finance, 2010. – 379-380 p.
2. VORONKO, E. The market of educational services of Vitebsk region: problems and ways of improvement. *Bulletin of the Polotsk State University*, 2010. Nr. 10. 52-57 p.

Kopsavilkums

Ekonomikas zināšanu veidošanās apstākļos, augstskolām, jo īpaši reģionālajām, ir svarīga loma. Tas ir saistīts ar faktu, ka reģionālās augstskolas koncentrējas uz savu augsti kvalificēto personālu un nepieciešamajām kompetencēm zināšanu un inovāciju izplatīšanā, tās ir kodols zinātniskās un reģiona sociālās un ekonomikas bāzes veidošanas attīstībā. Tomēr ekonomikas zināšanu veidošanas procesā augstskolas saskaras ar problēmām, piemēram, nepietiekamu budžeta finansējumu augsti kvalificētu speciālistu apmācībai. Tāpēc ir nepieciešams atrast citus finansējuma avotus. Viens no iespējamiem avotiem var būt sadarbība publiskajā un privātajā sektorā. Publiskā un privātā sektora partnerība tiek uzskatīta par attiecību kopumu starp valsti un privātajām organizācijām, ar mērķi apzināt un risināt problēmas ar kurām tās saskaras, kā arī dalīties atbildībā par pieņemtajiem lēmumiem un rezultātiem. Tās var būt problēmas, kas saistītas ar augsti kvalificētu speciālistu apmācību uzņēmumiem un organizācijām reģionā; organizācijām, kuras ir atbildīgas par finansējumu zinātnes attīstībai; izglītības aktivitātāšu sfēru paplašināšanu, radot tehnoloģiju parkus, izglītības, zinātņu un inovāciju kompleksus, utt. Nepieciešamību noteikšanu pēc jaunām, populārām specialitātēm ekonomikas zināšanu jomā. Tiek uzskaitīti dažāda veida publiskā un privātā sektora partnerību veidi, to būtība un priekšrocības. Pētījuma autore ierosināja vairākus virzienus, kādos būtu jāturpina reģiona publiskā un privātā sektora attīstība: darba devēju asociācijas izveidošana; labāka saziņas veida noteikšana starp uzņēmumiem, darba devēju asociāciju un augstākās izglītības iestādēm (vienošanās par kopējām aktivitātēm, reģionālo augstskolu un uzņēmumu pamata departamentu veidošana, pamatojoties uz reģionālo augstskolu fakultātēm, sadarbības programmām, u.c.); palielināt uzņēmumu un organizāciju interesi, lai tās sniegtu finansiālo atbalstu tālākizglītības programmu īstenošanai; nozaru un reģionālo padomju augstākās izglītības veidošanai. Apkopojot minēto, ir vērts atzīmēt, ka publiskās-privātās partnerības mehānismu īstenošana reģioniem pašlaik ir ļoti svarīga, jo tā ļauj efektīvāk rast risinājumus reģiona sociālajām un ekonomiskās attīstības problēmām, zināšanu veidošanas problēmām reģionos.

COMPREHENSIVE APPROACH TO ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INTERNET ADVERTISING

INTEGRĒTĀS PIEEJAS IZMANTOŠANA INTERNETA REKLĀMAS EFEKTIVITĀTES NOVĒRTĒŠANĀ

Tatsiana Serada

Polotsk State University, t.serada@pdu.by, + 375 214536395,
Novopolotsk, Belarus

Abstract: For several years, the Internet as an advertising platform, leading in growth compared with any other media. This article examines key indicators of the effectiveness of advertising campaigns on the Internet. The study proposes a number of measures aimed at a more complete and accurate assessment of the effectiveness of online advertising in modern conditions of the global computer network.

Keywords: online advertising, the effectiveness of online advertising, communication effectiveness, economic efficiency, comprehensive approach.

Introduction

Modern entrepreneurs sufficiently aware of the indicators to measure the effectiveness of Internet advertising, but use them without the system, selecting specific indicators trying to form and evaluate the effectiveness of activities in the field of Internet marketing. When writing the article we used the following research methods: desk research as well as exploratory, observation, content analysis, comparison, classification. The aim of the study is the analysis and systematization of existing indicators objective evaluation of the effectiveness of Internet advertising. It has been assumed that the greater effectiveness of online advertising contributes to improving the entrepreneurship among entities that use it.

Rapidly developing information environment and a gradually declining effectiveness of traditional advertising to stimulate companies to search for alternative marketing solutions. The most promising, innovative direction in marketing today is advertising on the Internet, including advertising in search engines and social networks.

The advantages of Internet advertising, such as targeting advertising messages and the ability to automate many advertising impact, significantly reduce costs in the advertising campaign. The interactive advertising content creates a positive image of the company among consumers and the free access to the statistics used to evaluate the effectiveness of decisions.

A comprehensive approach in assessing the effectiveness of advertising on the Internet involves identifying the main stages of the process of communication between advertisers and Internet users, as well as the definition of a set of indicators, to the greatest extent characterize the economic and communicative effectiveness of Internet advertising on each of these stages. For advertising on the Internet has its own feature of assessing communicative (information) effectiveness.

The interaction of Internet users with advertising information can be divided into six stages, characterized by performance indicators that are presented in table 1.

Manage online marketing based on the presented indicators involves the calculation of the conversion rate at each stage of passing Internet traffic through promotional materials and Internet site of the advertiser.

CTB (Click-To-Buy ratio) – conversion rate – reflects the conversion of visitors into buyers. It is equal to the ratio of visiting hyperlink users who make a purchase (who left the order, coming to the "Contact" page, etc.) to the total number of visitors to the site on this hyperlink.

An indicator that helps to determine the effectiveness of an advertising campaign is CTI (Click-To-Interest). CTI shows the ratio of users who expressed interest in the advertised product, to their total (Malyshenko, 2015, p.51).

Table 1 – Stages and Indicators efficiency of interaction of Internet users with the advertising information

Stage	Indicators
Demonstration advertisements	<ul style="list-style-type: none"> - Ad Impression - Number of unique impressions - Intersecting audiences - The cost of advertising - Ad Frequency of advertising - CPM (cost per thousand Impression) - CPUI (cost per unique click).
Attracting attention	<ul style="list-style-type: none"> - Remembering - Memorization - Distinctness
Interest	<ul style="list-style-type: none"> - The number of clicks - The number of unique clicks - CTR (Click Touch Rate) - Frequency clicks - CPC (cost per unique click) - CPUC (cost per unique click)
Visit the website	<ul style="list-style-type: none"> - The number of UniqueUsers, UniqueVisitors - The number of visits - Frequency of visits - The number of new Internet users - The geographical distribution of users - Number of pages viewed - Viewing Depth - Site Directions - Duration of visit - CPUU (cost per unique user) - CPV (cost per visit)
Produced action	<ul style="list-style-type: none"> - Number of actions - The number of orders - Number of Sales - Volume of sales - Average purchase amount - Number of clients - Average Number of Sales per Customer - CPA (cost per action) - Order frequency - CPO (cost per order) - CPS (cost per sale) - CPCR (cost per customer)
Repeated action	<ul style="list-style-type: none"> - Number of repeat visits and actions

The measure of CTB is important not only targeting advertising, but also the attractiveness of the supply of goods or services. In the comprehensive promotion of the site to increase conversion advertising often resort to writing selling texts.

VTR (View-Through-Rate) is the subjective attractiveness of online advertising. It consists of advertising media and advertising messages and is estimated as a percentage of the number of hits and the number of impressions of the advertising message. This index is an estimate of the number of realized advertising contacts.

Cost per lead, often abbreviated as CPL, is an online advertising pricing model, where the advertiser pays for an explicit sign-up from a consumer interested in the advertiser's offer. It is also commonly called online lead generation.

Calculation of the efficiency of spent marketing costs are according to the ROI (Return on Investment) (Rzemieniak, 2015, p. 982).

In addition to the cost of advertising, which is known to the company, all of these indicators require statistical information on the number of clicks on ads on various advertising platforms, statistical data about the path of each visitor while browsing the site and information about the results of the review (the interest of visitors, amount of sales or orders). Such information can be obtained through special software companies providing advertising platforms, the owners of corporate web-sites or online stores.

One of the indisputable advantages of Internet is that it can be virtually free, if not free test campaign on a specific part of your target audience. You can also experiment with ad banners of different sizes. The Internet is the ideal means of testing advertising appeals and slogans based on the target market, to assess the appeal of promotional offers and to determine the type of advertising appeal that can attract people, who will as a result purchase your product.

There are several problems that make the process of evaluating the effectiveness of advertising more difficult and less accurate, leading to a lack of necessary information for planning of advertising campaigns, cost management, development of promotion strategy and other areas of the company. They can be briefly formulated in the following way:

- insufficient accuracy of information obtained from the statistics of visits to the site due to technical peculiarities of the data gathering process.
- qualitative nature of some of the indicators;
- the approximate character of the results of online advertising for shops and service providers that do not sell goods and services via the Internet.

Given that most of the problems of evaluating the effectiveness of Internet advertising associated with the features of technological tools used for data collection and analysis, we can offer the following activities to overcome them.

To estimate the number of impressions, clicks and number of visitors should use a combination of server and client monitoring and statistics of the publishers with the aim of obtaining the most accurate data by calculating the average value according to these three sources.

User interest can be measured by analyzing the behavior of users when browsing the site (number of pages viewed, the order and duration of the viewing session, which can be obtained through detailed statistical analysis of the advertised website).

For the evaluation of communicative effect, you can use a short questionnaire to determine how the customer learned about the product or service. Another possible method is to provide clients with on-site special promotional codes entitling them to discounts and serve individual client ID.

The decision of each individual to decide, whether it suits work his or her advertising campaign or not, but one thing is true: the effectiveness of Internet advertising can always be improved. This is achieved in two ways:

1. to make changes to the advertising to obtain more orders, calls, and clients;
2. save money by turning off the least influential sources of advertising.

Web Analytics is a useful tool to effectively track the exposure, response and overall efficiency of Internet advertising for the collection and systematic data analysis. Comprehensive analysis of Internet traffic allows reducing the consumption of marketing budget of an organization to conduct split testing and determine the most effective, from the point of view of the ratio of costs and benefits, sources of traffic.

Conclusions and suggestions

Comprehensive approach to assess the effectiveness of online advertising gives you the opportunity to more fully reflect the degree of economic and communicative impact on consumers, to identify the strengths and weaknesses of ongoing advertising campaigns, to improve business performance through an integrated analysis of the results of advertising campaigns on the Internet and use this data when planning and carrying out the subsequent advertising campaigns.

Thus, the approach to evaluating the effectiveness of Internet advertising must be comprehensive and systemic in nature. The choice of a single indicator of performance evaluation, without taking into account other indicators leads to a decision maker, distorted information. Effective Internet advertising provides is sufficient for the client's return on investment. To monitor the effectiveness of Internet advertising – the dream of anyone who pays money for it.

Bibliography

Books (monograph, textbooks, manuals, etc.)

1. Yurasov, A. V. *Fundamentals of electronic Commerce*: textbook for universities. Moscow: Hot line (published). Telekom, 2008.480 p.

Articles from periodicals

1. Malyshenko, K. G. Evaluation of effectiveness of advertising campaigns on the Internet. *European science*. 2015. Nr. 3 (4), 49.-54. p.
2. Rzemieniak M. Measuring the effectiveness of online advertising campaigns in the aspect of e-entrepreneurship. *Procedia Computer Science*, 2015. No. 65, 980.- 987.p.

Materials published on the Internet

1. Guide to Online Advertising for Small Businesses [Infographic]. *Visual Contenting: online magazine*. 2017, January 31. Available from Internet: <http://visualcontenting.com/2017/01/31/guide-online-advertising-small-businesses-infographic/>
2. Online advertising. *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from Internet: https://en.wikipedia.org/wiki/Online_advertising

Kopsavilkums

Vispotenciālākais inovatīvā mārketinga virziens mūsdienās ir reklāma internetā, tostarp reklamēšanās meklētājprogrammās un sociālajos tīklos. Interneta lietotāju mijiedarbību ar reklāmas informāciju var iedalīt sešos posmos, kurus raksturo reklāmas ietekmes efektivitātes rādītāji: reklāmas demonstrācija, uzmanības piesaiste, interese, tīmekļa vietnes apmeklējums, kas darbojas pēc atgriezeniskās saites.

Mūsdienu uzņēmēji ir pietiekoši informēti par veidiem kā noteikt interneta reklāmas efektivitātes rādītājus, taču, izmanto tos bez sistēmas un, izvēloties tikai atsevišķus rādītājus, nosaka interneta mārketinga nozares efektivitāti. Šāds efektivitātes vērtēšanas process visu sarežģī: neprecīza informācijas ieguve no tīmekļa vietnes (sakarā ar datu ieguves tehniskajām īpatnībām); dažādu rādītāju kvalitatīvais raksturs, aptuvenie rezultāti, kas iegūti no reklāmām tīmeklī, reklamējot preces, kuras netiek pārdotas izmantojot tīmekļa vietnes u.c. Tas noved pie nepieciešamās informācijas trūkuma reklāmas kampaņas budžeta plānošanas procesā, izmaksu pārvaldībā, attīstības veicināšanas stratēģijā.

Integrēta pieeja ļaus pilnīgāk atspoguļot ekonomiskās un komunikācijas ietekmes pakāpi uz patērētājiem, tādējādi ļaujot novērtēt tiešsaistes reklāmas efektivitāti, noteikt stiprās un vājās puses pašreizējām reklāmas kampaņām, ļaus uzlabot uzņēmumu darbību. Izmantojot informāciju, kas iegūta ar integrēto interneta reklāmas kampaņu rezultātu analīzi, var plānot un veicināt turpmākās reklāmas kampaņas.

**ADDITIONAL EDUCATION AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF
ENTREPRENEURSHIP AT THE REGIONAL LEVEL OF RUSSIAN
FEDERATION (WITH THE EXAMPLE OF PSKOV REGION)
PĀPILDUS IZGLĪTĪBA KĀ UZŅĒMĒJDARBĪBAS ATTĪSTĪBAS
FAKTORS KRIEVIJAS FEDERĀCIJAS REĢIONĀLAJĀ LĪMENĪ
(PLESKAVAS APGABALA PIEMĒRS)**

Inna Andreyanova

Ph.D., acting Head of the Department of Business Law and Jurisprudence fundamentals,
director of the Institute of Continuing Education
Pskov State University, jurist-i@mail.ru, 89113618353
Pskov, Russia

Arina Kupriyanova

graduate student, assistant Director of the Institute of Continuing Education, Pskov State
University, arinanikolaewna@mail.ru, 89517513378
Pskov, Russia

Abstract: authors in this article has provided an analysis of development of enterprise structures of small and medium size business at the territory of Pskov region, has identified main problems and has provided support measures and prospects of developing entrepreneurship.

Keywords: additional education, entrepreneurship.

Introduction. Entrepreneurship is an important element of a market economy, without which the state can not harmoniously develop. It largely determines the rate of economic growth, the structure and quality of the gross national product. The purpose of the study is to analyze additional education as a factor in the development of entrepreneurial activity at the regional level in the Russian Federation (the example of the Pskov region).

Tasks. Analyze the state of small and medium-sized businesses in the Pskov region; Consider measures to support small and medium-sized enterprises in the Pskov region; Identify the problems of supporting small and medium-sized businesses in the Pskov region; Consider additional education as a factor in the development of entrepreneurial activity at the regional level in the Russian Federation (exemplified by the Pskov region).

Methods: analysis, synthesis, induction, deduction.

The relevance of the topic under consideration is conditioned by the fact that in the conditions of the Russian economy, it is the conduct of entrepreneurial activity that gives a chance to provide decent living conditions for oneself and for one's relatives. Therefore, more and more people, thinking about their personal future, want to start their own business. The development of entrepreneurship in the region is a strategic necessity to increase the political, economic and social stability of Russian society. The development of this sector ensures the competitiveness of the region's economy, favors the development of innovations and the growth of tax revenues to the budget of all levels, a reduction in the level of unemployment, and the saturation of the market with a variety of goods and services.

Development of entrepreneurship in the region is a strategic necessity of increasing political, economical and social stability of Russian society. Development of this sector ensures competitiveness of the region economics, contributes to the development of innovations and increasing of tax revenue in the budget of all levels, reduces unemployment and market satiety with different goods and services.

Currently there are 21900 subjects of entrepreneurship registered in Pskov region (table 1).

Table 1

Subjects of entrepreneurship amount in Pskov region, January 2017

Enterprise	Entities	Individual entrepreneurs
Micro	8617	12109
Small	1002	117
Medium	55	0
Total: 21900	9674	12226

As seen from the table 1, individual entrepreneurs and microenterprises are significantly prevail among the others in Pskov region (55.8% and 39.3% of total respectively), which is matches with general trends in Russia and tells that small and medium size business in Pskov region is also a micro-business.

Under subprograms "Small and medium-sized enterprise development" of the Government program "Promoting economic development, investing and international economic activity for 2014-2020" (further - subprograms) there was implemented following activities and achieved following targets in Pskov region in 2016 year:

1. Increasing efficiency of arrangements for small and medium-sized business subjects' access to borrowed funding.

Under this substantive activity co-executor of subprograms - INO "Safeguards and enterprise development foundation of Pskov region" - has provided microloans and surety for subjects of small and medium-sized business.

As a result in 2016 there was provided 29 sureties for subjects of small and medium-sized entrepreneurship with the total amount of 103.59 millions RUR, 89 microloans with the total amount of 68.11 millions RUR;

2. Support of municipal programs developing small and medium-sized business.

In the implementation of this substantive activity the grants were given on a competitive basis for the municipalities for the support of municipal programs developing small and medium-sized business.

As a result the support was given to 21 municipalities of the region with the total amount of 8.66 millions RUR.

3. Stimulation of small and medium-sized business subjects which are active in priority areas of social and economical development of Pskov region.

Under this substantive activity there were implemented following measures of support:

a) Providing subsidies to the small and medium-sized business subjects for recompense the part of its loan related to creation and development of daytime groups for preschool aged children and other similar activities for care for children.

b) Providing subsidies to the small and medium-sized business subjects for recompense the part of its loan by leasing contracts.

c) Providing subsidies to the small and medium-sized business subjects for recompense the part of its loan related to acquisition of equipment in order to creation, development and modernization of production goods, works and services.

d) Providing subsidies to the small and medium-sized business subjects that are active in the area of national arts and crafts.

As a result 3 subjects of small and medium-sized business support was provided with the total amount of 1.84 millions RUR.

4. Formations of efficient infrastructure of support for small and medium-sized business subjects.

Under this substantive activity there were implemented following activities:

a) Ensuring of activity of Enterprise Support Center.

b) Ensuring of activity of Center of coordinating support to export-oriented small and medium-sized enterprise subjects.

As a result 1144 subjects of small and medium-sized business support was provided through activity of this Centers.

5. Development export-oriented enterprise assistance.

Through activity of Center of coordinating support to export-oriented small and medium-sized enterprise subjects there were implemented activities for assistance in promotion of goods, works and services abroad, assistance in export contract managements by financial and non-financial support and so on.

As a result 119 subjects of small and medium-sized business support was provided through activity of this Center, and was awarded 19 export contracts.

6. Assistance to widening of business opportunities of and medium-sized business subjects.

But currently reached level of enterprise development in Pskov is not enough for quick creation of new work places, recovery of demands and proposals on local markets, appearance of independent sources of income by enterprise activity in significant part of economically active people, reducing of social workload on all level budgets expenditure .

Entrepreneurship in Pskov is coming up against the following problems:

- low level of entrepreneurs preparedness to do business;
- limitation of financial recourses for doing business;
- low effective demand of people.

Currently the Government, as part of its support and development of entrepreneurship, tries to provide solutions of these problems, and municipalities are intended to supply achievement of these goals by supporting entrepreneurship in local places. Since 2016 one of the forms of enterprise support in Pskov region is program "You are the entrepreneur", which is a part federal project of Federal Youth Agency and its main goal is stimulating of youth activity in enterprise area by involving them into entrepreneurship.

As a part of this project, The Institute of Continuing Education of Pskov State University has developed and implemented additional education program "Base aspects of entrepreneurship". Attendees of this course was the second and third year students of the Department of Management and Pskov State University College students.

This program was aimed at studying theoretical and practical aspects of entrepreneurship as a system of economic relationships. Students were presented legal provisions, procedure and specificities of the registration of legal persons, recruitment, federal and regional entrepreneur unions, psychological requirements to the entrepreneur.

This course has come as a teaching of physical persons aged under 30 by educational programs, aimed at acquiring of skills of doing business and creation small and medium-sized enterprises (start level).

Classes were held by practitioners from different areas of business, certificated business-trainers and lecturers of Pskov State University.

The age range of participants was from 15 to 30 years.

As seen in Figure 1, the most participants were students aged 19 years, then 17 and 18 years. The least age categories were 27 and 23 years. As activities of program "You are the entrepreneur" was aimed at youth, so there are the most participants (172 people, 76%) were aged 16 to 20 years. It is also necessary to notice that people from 20 to 30 of age were also take part in the monitoring and there were 49 such participants (22%). And also 5 participants with age of 15 (2%).

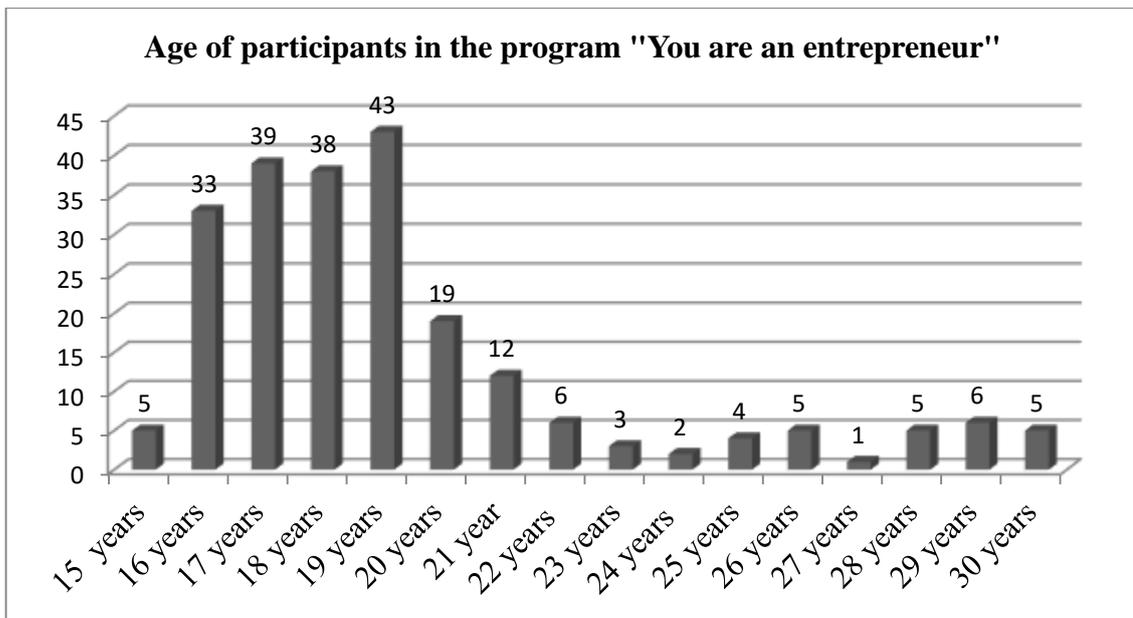

Fig. 1 Age structure of participants of the project

Participants were given a question: "In what way the participation in those events has helped you or your business?". They could underline the given option or write down their own. Graphical structure of answers on this question is given in Figure 2.

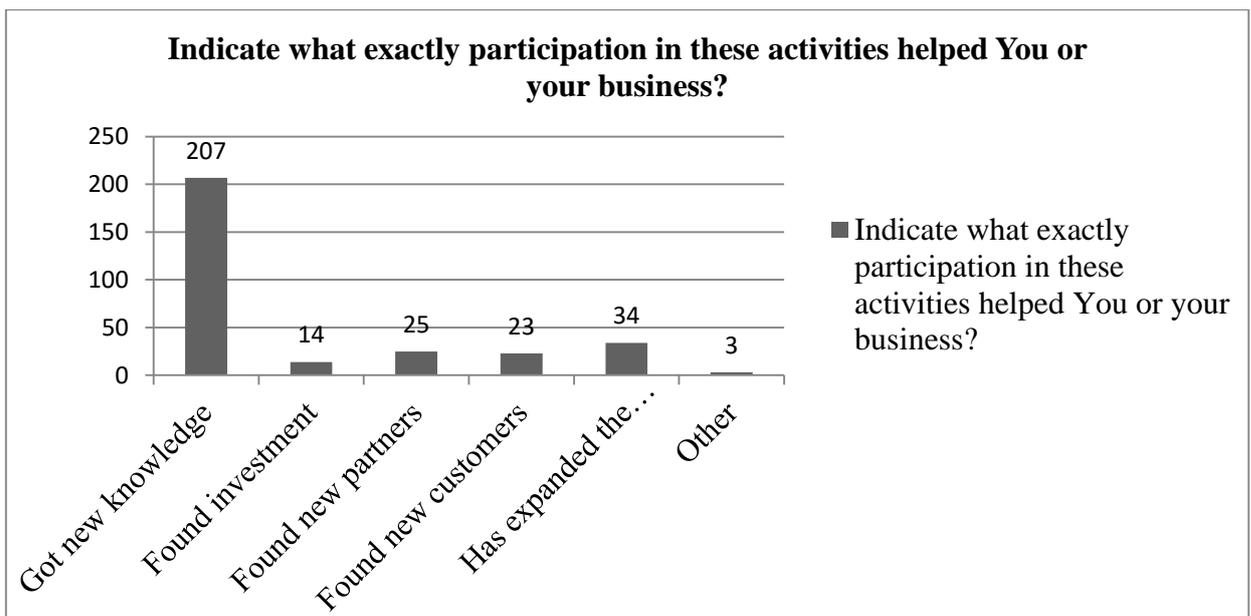

Fig. 2. Structure of answers on question "In what way the participation in those events has helped you or your business?"

Almost all respondents (207 people, or 92%) noticed, that they received new knowledge. The second place by popularity is the answer "expanded geography of project realization" - 15%. The third and the four place with 11% each are answers: "found new partners" or "found new clients". 14 people, or 6%, have noticed that they found investments for their projects and business. 3 people who answered "Other": "understood how to draw up a business plan"; "understood the point and the direction of work"; "understood, that the entrepreneurship is a very interesting thing, and not just money and accounting".

There were 32 entrepreneurs in this monitoring, which is 14% of respondents. Among them 27 were individual entrepreneurs and 5 limited liability companies. Besides, there were

25 people that had registered their enterprises during the activities of Program "You are the entrepreneur". Also, there were 68 work places created by this respondents.

The question "Description of the business" was answered shortly, just the area of activity. The answers were: 5 - taxi; 4 - commerce; 6 - production of goods, clothes, bread; 4 - constructions, carpentry, repairing; 3 - beauty salons, barbershops; 2 - cargo transportation; 2 - car service, and the following services: cafe, holidays organization, water meters checking, cleaning services, information portal, consulting.

As of tax regime, the answers were: 18 people - simplified tax system 15%; 8 people - unified tax on imputed income; 5 people - simplified tax system 6%; one respondent refused to answer;

"Government support" section. In this section were only two options:

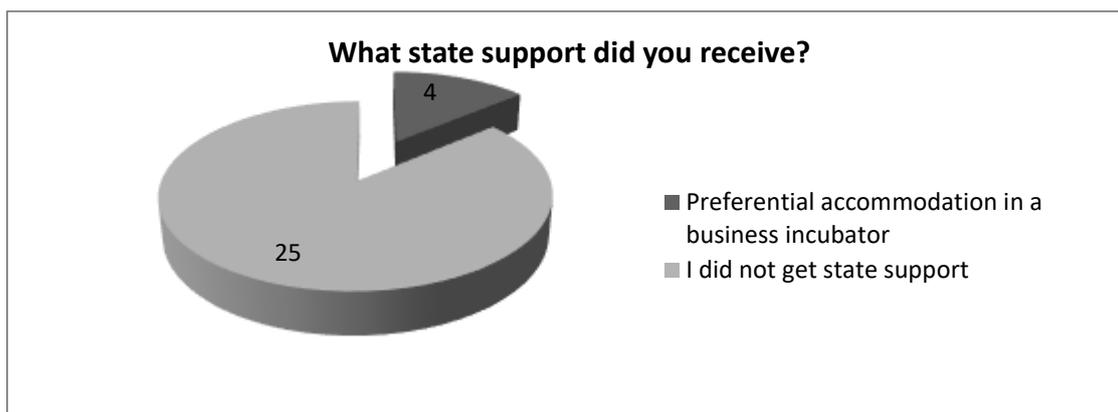

Fig. 3. Structure of answers on question: "What government support have you received?"
Conclusions and offers

5 respondents said that they have concessional accommodation on business incubator; and 25 people didn't receive any government support.

The result of implementation of the program is a beginning of recovering this sector of economics at the region. Also this could be the impetus for formation of stable relationship system of government and entrepreneurs.

Participants of the program have received new knowledge on the enterprise area and specialists consultations. A lot of them have noticed that they expanded geography of their business-projects realization, found new partners and increased clients base.

78% of entrepreneurs have registered their business and created 58 work places for the Pskov region people. 5 participants have received concessional accommodation on business incubator.

Achievement of these goals will help to create favorable conditions for doing business and developing small and medium-sized enterprises in Pskov region according to objective of government programmed in general and subprograms in particular.

Literature

1. «On development of small and medium-sized business of the Russian Federation», Federal Law from 24.07.2007 № 209
2. "Assistance to economical development and investment activities", Decision of Pskov Administration from 18 September 2014 N2314 on approval of municipal program.

Kopsavilkums

Šajā rakstā ir sniegta analīze par uzņēmuma attīstības struktūru mazajiem un vidēja lieluma uzņēmumiem Pleskavas reģionā; ir identificētas galvenās problēmas, un ir apzināti nepieciešamie atbalsta pasākumi un perspektīvas uzņēmējdarbības attīstībā.

TIESĪBU ZINĀTNE / LAW SCIENCE

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR MANIPULĀCIJĀM AR SPORTA SACENSĪBĀM *CRIMINAL LIABILITY FOR MANIPULATIONS WITH SPORT COMPETITIONS*

Gunta Latiševa-Čudare

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
Gunta1995@inbox.lv, +371 28345684, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs: **Dainis Mežulis**, Dr.iur., docents

Abstract. Match-fixing is widely regarded as one of the major threats facing contemporary sport. Match-fixing undermines the values of sport such as integrity, fair play and respect for others. It risks alienating fans and supporters from organised sport. Moreover, match-fixing often involves organised criminal networks active on a global scale. It is a problem that has now become a priority for public authorities, the sport movement and law enforcement agencies worldwide. According to the sports movement, on 1 March 2016., there was amended Latvian Criminal law. Amendments provides to include match-fixing ban. This article looks at how the new provision must be interpreted in Latvia.

Keywords: Competition, Criminality, Manipulation, Match-fixing, Sports.

Ievads

Tieslietu ministrija sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministrijas Sporta departamentu un Latvijas Olimpisko komiteju, piesaistot Futbola federācijas un citu sporta nozaru ekspertus 2015. gada vasarā izstrādāja grozījumus Sporta likumā un Krimināllikumā (turpmāk tekstā-KL), kas paredzēja kriminālatbildību par sporta sacensībām. (Lukša M., Par godīgam sporta sacensībām bez noziedzīgas tirgošanās) 2016. gada 1. martā spēkā stājās grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem KL XIX nodaļā „Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā” tika ieviesta jauna tiesību norma- 212.¹ pants, kas paredz kriminālatbildību par manipulācijām ar sporta sacensībām. (Grozījumi Krimināllikumā) Šādu normatīvo aktu iestrāde valstu nacionālajos tiesiskajos regulējumos pēdējo gadu laikā ir kļuvusi ļoti aktuāla, jo Sporta nozīme sabiedrībā un tendence komercializēties radījusi arvien vairāk diskusiju kā Eiropas, tā arī pasaules līmenī.

Sports ir viena no tautsaimniecības nozarēm, kas veicina ne tikai veselīgu dzīvesveidu, bet ar kuru tiek arī pelnīts un no kuras tiek maksāti nodokļi valsts budžetā. Sportam komercializējoties, attīstās procesi sacensību gaitas un rezultātu neparedzamības novēršanai ar mērķi gūt materiālu vai cita veida labumu. Šos procesus starptautiski sauc par manipulācijām un tās tiek uzskatītas par vienu no lielākajiem draudiem sportā, kas rada tikpat negatīvu iespaidu uz sporta attīstību kā dopinga lietošana. Manipulācijas ne tikai grauj tādas vērtības kā godīgums un noteikumu ievērošana, bet arī samazina sabiedrības interesi par sacensību apmeklēšanu klātienē vai ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību, kā arī interesi par sportu kopumā un rada finansiālus zaudējumus totalizatora organizētājiem.

Ņemot vērā apjomīgo pētījuma tematu, autore rakstā vērš uzmanību uz KL 212.¹ panta vietu Starptautiskajā un Latvijas tiesību sistēmā saistībā ar citām tiesību normām un skaidro manipulāciju ar sporta sacensībām jēdzienu un pazīmes.

Pētījuma mērķis ir izpētīt KL 212.¹ pantā minēto jēdzienu nozīmi un konkrētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes, sastāvu un ārvalstu pieredzi šāda veida tiesiskajā regulējumā.

Raksta uzdevumi ir, izmantojot interpretācijas metodes, noskaidrot, kādēļ bija jāievieš kriminālatbildību par manipulācijām ar sporta sacensībām nosakošā tiesību norma, ar ko vispār tā jāsaprot manipulācijas ar sporta sacensībām un par kādiem šāda veida nodarījumiem ir piemērojama kriminālatbildība.

Izmantotās interpretācijas metodes: gramatiskā jeb filoloģiskā interpretācijas metode, vēsturiskā interpretācijas metode, sistēmiskā interpretācijas metode un teleoloģiskā (jēgas un mērķa) interpretācijas metode.

Lai apkarotu manipulācijas ar sporta sacensībām, Līgums par Eiropas Savienības darbību (turpmāk rakstā- LESD) tā 165. pantā nosaka Eiropas Savienības (turpmāk rakstā- ES) valstu pienākumu aizsargāt Sporta pamatprincipus. Viens no Eiropas Savienības rīcības mērķiem ir attīstīt Eiropas dimensiju sportā, inter alia, veicinot taisnīgumu un atklātību sporta sacensībās un sadarbību starp struktūrām, kas atbild par sportu. Turklāt LESD 165. pantā Eiropas Savienība un dalībvalstis ir aicinātas sekmēt sadarbību ar starptautiskām organizācijām sporta jomā, jo īpaši Eiropas Padomi (turpmāk tekstā- Padome).

Padome, savukārt, 2014. gada jūlijā apstiprināja Konvenciju pret sporta rezultātu manipulāciju. Parakstīšanai tā tika atvērta septembrī, kad to uzreiz parakstīja 15 Eiropas Savienības dalībvalstis. Pēc tam to izdarījušas vēl vairākas valstis, bet Latvija vēl arvien nav to starpā. Konvencija paredz noteiktu standartu ieviešanu starptautiskā līmenī, kas skar valsts institūcijas, sporta organizācijas un azartspēļu operatorus, kā arī starptautiskas struktūras izveidošanu efektīvai uzraudzībai. Šajā dokumentā vēl apkopota starptautiskā prakse, pasaules valstu pieredzē balstīti secinājumi, kā cīnīties ar šādiem pārkāpumiem sportā, un ir arī ieteikums valstu tiesiskajā regulējumā par smagākiem noziegumiem paredzēt kriminālatbildību (*Convention on the Manipulation of Sports Competitions*). Latvijā konvencija ir respektēta, un uz tās pamata ir izstrādāti jaunie likumu grozījumi.

Starptautiskā mērogā sporta manipulāciju problēma patlaban ir kļuvusi par vienu no publisko iestāžu, sporta kustības un tiesībsargāšanas iestāžu no prioritātēm visā pasaulē, jo sporta nozare jau Olimpisko spēļu pirmsākumiem vairs neaprobežojas vienas valsts mērogā. Kā piemēru varu minēt precedentu, kas izraisījis skaļu rezonansi sporta sabiedrībā un kura rezultātā tika bargi sodīta vainīgā persona. 2008. gada jūlijā bijušajam Nacionālās basketbola līgas tiesnesim Timam Donagijam tika piemērots brīvības atņemšanas sods uz 15 mēnešiem, aizliegums ieņemt sporta tiesneša amatu un 500,00 ASV dolāru liels naudas sods par piedalīšanos 2005.-2007. gadu sezonu spēļu rezultātu derībās par viņam tiesāšanai nodotajām spēlēm, ka arī izplatījis iekšēju informāciju personām, kuras likušas likmes, piedaloties spēļu derībās (*Handbook on protecting sport from competition manipulation*).

Latvijas tiesu praksē pagaidām nav ticis novērots neviens gadījums, kad kāds notiesāts pēc KL 212. panta, lai gan iepriekš tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā bijušas situācijas, kad notikušas aizdomīgas sporta spēles. Piemēram Daugavpils futbola klubu "Daugava" un nu jau diskvalificētā kluba "Dianburg" vārds saistībā ar spēļu rezultātu sarunāšanu tiek minēts jau vairākus gadus. "Dinaburg" 2009. gadā tika izslēgta no virslīgas, bet tās prezidents un galvenais treneris uz mūžu diskvalificēti no Latvijas futbola. 2014. gada rudenī Valsts policijas izmeklētājā lietā par futbola spēļu rezultātu manipulāciju mantkārīgos nolūkos tika aizturēti astoņi cilvēki, to skaitā divas amatpersonas no kluba, divi spēlētāji, pārējie četri organizatori un cilvēki, kas viņus atbalstīja (LETA, "Futbola spēļu sarunāšanas lietā aizturēti astoņi cilvēki").

Par šo konkrēto un līdzīgiem gadījumiem patreizējais Latvijas Republikas tieslietu ministrs Dzintars Rasnačs norādījis: "Izmeklēšanas iestādes ierosinājušas vairākus kriminālprocesus, tomēr samērā lielas grūtības sagādājis tas, ka esošās tiesiskās normas par krāpšanu, neatļautu labumu pieņemšanu un komerciālo uzpirkšanu nav īsti piemērotas konkrētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanai un novešanai līdz notiesājošam spriedumam; tam ir vajadzīgas speciālas normas (Luksa M. Par godīgam sporta sacensībām bez noziedzīgas tirgošanās).

Šī gada janvārī Valsts policijas interneta vietnē tika publicēta preses relīze, kurā ir ziņots par iepriekš minētās lietas izmeklēšanas rezultātiem. Izmeklēšanā noskaidrots, ka 1966. un 1983. gadā dzimuši vīrieši, visticamāk, piesavinājušies kluba naudu 284 tūkstošu eiro apmērā un no futbola spēļu manipulācijas rezultātā sporta totalizatoros iegūtās naudas, iespējams, nav nomaksājušas nodokļus lielā apmērā – gandrīz 48 tūkstošus eiro. Naudu futbola klubs "Daugava" bija saņēmis no Eiropas Futbola asociāciju savienības (UEFA). Ņemot vērā, ka uz rezultātu manipulācijas brīdi Latvijā nebija ieviesta kriminālatbildība par manipulācijām ar sporta sacensībām, citi noziedzīgi nodarījumi konkrētajā gadījumā netika konstatēti (Anučins D. Futbola spēļu sarunāšanas lietā policija lūgusi uzsākt divas kriminālvajāšanas).

Neskatoties uz to, ka nu jau vairāk ka gadu spēkā ir šī speciāla tiesību norma, Latvijā kopš grozījumu spēkā stāšanās brīža, tā tomēr izskatās „neiedzīvojusies”. Lai gan publiskajos medijos laiku pa laikam izskan informācija par aizdomīgiem spēļu rezultātiem (LETA, „Babītes” spēle Ziemas kausā bija sarunāta, ir pārliecināts virslīgas izpilddirektors), nav informācijas par to, ka tiesībsargājošās iestādes būtu uzsākušas kaut vienu kriminālprocesu saskaņā ar KL 212.¹ pantu. Protams, var paļauties uz to, ka Latvijā manipulācijas ar sporta sacensībām netiek veiktas, taču, iespējams, šie noziedzīgie nodarījumi paliek nepamanīti vai gluži vienkārši tiesību norma ir grūti interpretējama un piemērojama.

KL 212.¹ pants ir blanketa tiesību norma, kuras iztulkošanai nepieciešams to skatīt kopsakarā ar Sporta likuma 15. pantu. Jāatzīst, ka praksē var rasties gadījumi, kuros normas iztulkošana radīs sarežģījumus, jo likumdevējs ne KL ietvertajā tiesību normā, ne Sporta likuma 15. pantā nav skaidrojis pantā iekļautos jēdzienus un konkrētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes.

Pirmkārt, ir svarīgi izprast, ko Likumdevējs ir domājis ar vārdu „manipulācijas”. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca vārdu „manipulācija” skaidro divējādi, pirmkārt, manipulācija nozīmē konkrētas kustības veikšanu, noteikta uzdevuma izpildīšanai vai, otrkārt, manipulēt nozīmē demonstrēt triku, izmantojot roku veiklību un novērstu skatītāju uzmanību. Skaidrojošā vārdnīcā ir pausta šī vārda pārnestā nozīme, kura izriet no otrā skaidrojuma, proti, ar manipulāciju var saprast viltīgu, negodīgu rīcību jeb mahināciju, viltīgu triku, tendenciozu faktu sagrozīšanu (Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca). Domājams, ka otrs skaidrojums pietuvināms Manipulāciju ar sporta sacensībām jēgai. Konvencijā sniegta gana precīza definīcija: „Manipulācijas ar sporta sacensībām ir tīša vienošanās, darbība vai bezdarbība, kuras mērķis ir nelikumīgas izmaiņas sporta sacensību rezultātos vai to gaitā, lai pilnībā vai daļēji novērstu iepriekšminēto sporta sacensību neparedzamību nolūkā gūt nepamatotas priekšrocības sev (Convention on the Manipulation of Sports Competitions). Šajā gadījumā Konvencija kā vienu priekšnoteikumiem paredz, subjektīvās puses pazīmi- nolūkā gūt nepamatotas priekšrocības sev.

Nemot vērā, ka Konvencija Latvijai juridiski nav saistoša, jo nav parakstīta/ratificēta, šis regulējums savā būtībā var arī atšķirties. Saskaņā ar KL 212.¹ panta pirmo daļu sporta manipulācijas būs pierādāmas jau ar faktu, ka ir notikusi vienošanās par rezultātu, vai kādām citām izmaiņām sporta sacensībās, t.i., pat ja tās nav saistītas ar materiālu vērtību, mantiska vai citāda rakstura labumu pieņemšanu, nodošanu vai piedāvāšanu (Latvijas Republikas Krimināllikums). Respektīvi KL 212.¹ pants paredz kriminālatbildību par nodarījumu ar formālu sastāvu. Precīzāk, kaut arī KL 212.¹ panta 1. daļa ir ar formālu sastāvu, šī paša panta 2. un 3. daļa paredz kvalificējošos nosacījumus. Nodarījums kvalificējams pēc KL 212.¹ panta 2. daļas ja tā saistītas ar materiālu vērtību, mantiska vai citāda rakstura labumu pieņemšanu, nodošanu vai piedāvāšanu, skan līdzīgi kā Konvencijā. Principā, var teikt, ja nodarījums izdarīts, izmantojot uzpirkšanu (kukuļošanu). Savukārt nodarījums kvalificējams pēc 212.¹ panta 3. daļas, ja tas izdarīts lielā apmērā, vai ja to izdarījusi organizēta grupa. Starptautiskās organizācijas, kuras uzrauga godīgumu sportā, atzīmē, ka manipulācijās ar sporta sacensībām bieži vien ir iesaistīti organizēti noziedzīgi tīkli, kas darbojas pasaules mērogā (Handbook on protecting sport from competition manipulation). Kā jau minēts raksta sākumā, autore neiedziļinās KL 212.¹ pantā minētā noziedzīgā nodarījuma sastāvā, taču tas tiek apskatīts pētījumā. KL 212.¹ panta pirmajā daļā tiek paredzēta kriminālatbildība par manipulācijām ar sporta organizācijas rīkotām sporta sacensībām. Šī noziedzīgā nodarījuma definīcija ir skaidrota Sporta likuma 15.¹ pantā „Manipulācijas ar sporta sacensībām”, kas jāņem vērā, lai konstatētu noziedzīgu nodarījumu. Sporta likuma 15.¹ pirmajā daļā teikts: „Manipulācijas ar sporta sacensībām ir jebkāda darbība, kas vērsta uz sporta sacensību gaitas vai rezultāta neparedzamības pārkāpšanu.” Lai gan Sporta likuma 15.¹ pants sniedz izsmeļošāku skaidrojumu, kādu pasākumu manipulācijas atzīstamas par manipulācijām ar sporta sacensībām, arī tas ietver jēdzienus, kuri skaidroti citās likuma normās. Tā piemēram Sporta likuma 1. panta 6. daļā teikts, ka sporta sacensības ir pasākums labāko sportistu vai komandu noteikšanai, kurs noris atbilstoši sacensību organizatora apstiprinātam sacensību nolikumam. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca vārdu “sacensība” skaidro kā savstarpēja cīņu, kurā

noskaidro, kas ir pārāks (piemēram, īpašību, prasmes ziņā) vai sarīkojumu, pasākums (sportā), kura mērķis ir sportistu un to komandu spēļu pārbaude un salīdzināšana (Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca).

Vadoties pēc šādām definīcijām, ar sporta sacensībām var saprast ļoti daudzus sporta pasākumus. Sacensības var būt gan ļoti augstā līmenī, kur savā starpā sacenšas profesionāli atlēti, gan arī bērnu, amatieru, brīva laika pavadīšanas, veselīga dzīvesveida uzturēšanas līmeņa sacensības, jo arī tādas tiek rīkotas saskaņā ar nolikumu.

Atgriežoties pie KL 212.¹ panta, kurā lietots jēdziens “sporta organizācija”, ir skaidrs, ka ar šo jēdzienu tiek sašaurināts iepriekš minēto sporta sacensību loks. Saskaņā ar Sporta likuma 10. panta pirmo daļu sporta organizācijas ir sporta klubi, sporta federācijas un citas šajā likumā minētās institūcijas. Šī panta otrajā daļā teikts, ka Sporta klubs ir biedrība, kurā apvienojušās fiziskās un juridiskās personas, lai īstenotu savas intereses noteiktā sporta veidā un veicinātu tā attīstību. Sporta klubi var apvienoties sporta federācijā. Savukārt trešajā daļā Sporta federācija ir biedrība, kura sastāv no sporta klubiem un citām juridiskajām personām, kuru darbība ir saistīta ar noteiktu sporta veidu vai darbības jomu, un kuras mērķis ir vadīt un koordinēt darbu attiecīgajā sporta veidā vai darbības jomā, kā arī pārstāvēt šo sporta veidu vai darbības jomu attiecīgajās starptautiskajās sporta organizācijās. Sporta federācija var pārstāvēt vairākus sporta veidus vai darbības jomas (Latvijas Republikas Sporta likums).

Latvijas Sporta federāciju padome (turpmāk tekstā- LSFP) saskaņā ar Sporta likuma 10.¹ pantu pieņem lēmumu par kādas konkrētas sporta federācijas atzīšanu. Šobrīd Latvijas Sporta federāciju padome reģistrējusi 89 sporta veidu federācijas, starp kurām ir tādas populāras federācijas kā Latvijas Basketbola savienība, Latvijas futbola federācija un šķietami tik nepopulāras sporta federācijas Latvijas Muay Thai federācija, Latvijas Zēģelētāju savienība un Latvijas Sambo klubu asociācija. (Latvijas sporta federāciju padomes federāciju reģistrs) Bez sporta federācijām Latvijas Sporta federāciju padome apkopojusi 1811 sportā iesaistītās institūcijas - klubus, pašvaldību, sporta skolas u.c. (Latvijas sporta federāciju padomes sportā iesaistīto institūciju reģistrs).

Visi iepriekš minētie subjekti piedalās sacensību organizēšanā Latvijā. Apzinoties, cik apjomīgs sporta organizāciju skaits, ir grūti iedomāties, cik daudz tiek rīkotas sacensības un cik daudz var tikt veiktas manipulācijas ar tām. Latvijā nav izveidota neviena institūcija, kas uzrauga konkrēti sporta sacensību norisi, lai veiktu manipulāciju profilaksi. Būtībā LSFP uzdevums ir veikt organizāciju sertifikāciju un uzraudzīt to darbību, tai skaitā sacensību organizēšanu, bet praksē federācijas ir tās, kas tiek uzskatītas par atbildīgajām un kompetentākajām konkrētā sporta veidā. Saskaņoties ar Latvijas regulējumu jautājumā par manipulācijām ar sporta sacensībām, noteikti jāanalizē Eiropas Padomes konvencijā pret manipulācijām ar sporta sacensībām teiktais. Konvencijas mērķis ir novērst un konstatēt vietēja vai pārrobežu līmeņa manipulācijas valsts vai starptautiska līmeņa sacensībās, kā arī šādu manipulāciju gadījumā piemērot attiecīgas sankcijas. Konvencija ir svarīgākais starptautiskais dokuments, uz kura pamata arī radusies vajadzība pēc jauninājuma KL. Konvencija Sporta sacensību jēdzienu skaidro šādi: „Sporta sacensības ir jebkurš sporta pasākums, ko organizē saskaņā ar noteikumiem, kurus noteikusi sporta organizācija, kas saskaņā ar 31. panta 2. punktu minēta Konvencijas koordinācijas komitejas sarakstā un ko atzinusi starptautiska sporta organizācija vai attiecīgā gadījumā cita kompetenta sporta organizācija.” Savukārt „Sporta organizācija” ir organizācija, kura reglamentē sportu vai kādu konkrētu sporta veidu un kura ir iekļauta sarakstā, ko saskaņā ar 31. panta 2. punktu pieņēmusi Konvencijas koordinācijas komiteja, kā arī vajadzības gadījumā tās saistītās kontinentālas un valsts organizācijas (*Convention on the Manipulation of Sports Competitions*).

Nemot vērā iepriekš minēto, var teikt, ka KL 212.¹ panta pirmās daļas dispozīcijai ir šaurāks tvērums par Sporta likumā ietverto manipulāciju definīciju, jo kriminālatbildība tiek paredzēta tikai par tādām manipulācijām, kas izdarītas attiecībā uz sporta organizācijas rīkotām sporta sacensībām, tādējādi neaptverot, piemēram, skolu, pašvaldību vai kādu citu personu organizētas neoficiālās sporta sacensības, jo par manipulācijām tāda līmeņa sacensībās paredzēt

kriminālatbildību būtu nesamērīgi.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Apkopojot pētījuma rezultātus, autore secina, ka manipulācijas ar sporta sacensībām ir ļoti aktuāla problēma mūsdienu sportā, par kuru daudz diskutē kā Eiropas, tā arī pasaules līmenī.
2. LESD Latviju tā pat kā citas Eiropas Savienības dalībvalstis aicina sekmēt sadarbību ar starptautiskām organizācijām sporta jomā, jo īpaši ar Eiropas Padomi .
3. Lai gan Latvija Padomes konvenciju pret manipulācijām ar sporta sacensībām nav ratificējusi, jaunā tiesību norma ir ieviesta ņemot vērā konvencijā teikto, tāpēc ir interpretējama saskaņā ar šo Konvenciju.
4. Neskatoties uz to, ka nu jau vairāk ka gadu spēkā ir KL 212.¹ pants, Latvijā kopš grozījumu spēkā stāšanās brīža, nav uzsākts neviens kriminālprocess saskaņā ar KL 212.¹ pantu. Šāda situācija ir pamats bažām par regulējuma nepilnībām.
5. Ar manipulāciju var saprast viltīgu, negodīgu rīcību jeb mahināciju, tīšu vienošanos, darbību vai bezdarbību, kuras mērķis ir nelikumīgas izmaiņas sporta sacensību rezultātos vai to gaitā, lai pilnībā vai daļēji novērstu iepriekšminēto sporta sacensību neparedzamību.
6. Nav vienotas koncepcijas, kādu organizāciju rīkotas sporta sacensības atzīstamas par pietiekami ievērojamām, lai par manipulācijām ar tām būtu piemērojama kriminālatbildība. Saskaņā ar Latvijas likumos noteikto atbilstošu sporta organizāciju skaits ir ļoti liels un noteikti aptver daudz lielāku organizāciju skaitu nekā tas būtu vajadzīgs KL 212.¹ pantam.
7. Autore uzsver nepieciešamību precizēt to sporta organizāciju un sacensību pazīmes, kas precīzēs pārkāpumu pret konkrēto sacensību norisi nozīmi tādā mērā, lai uz to būtu attiecināms KL 212.¹ pants.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti:

1. Convention on the Manipulation of Sports Competitions [tiešsaiste] [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids:https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/215/signatures?p_auth=pqvM542Z
2. Grozījumi Krimināllikumā [tiešsaiste] [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids: <https://likumi.lv/ta/id/280282-grozijumi-kriminallikuma>
3. Krimināllikums, [tiešsaiste]. Latvijas Republikas likums [atsauce 10.04.2017] pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
4. Līgums par Eiropas Savienības darbību, [tiešsaiste]. Eiropas Savienības līgums [atsauce 10.04.2017.] pieejas veids: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=LV>
5. Sporta likums [tiešsaiste]. Latvijas Republikas likums ar groz. līdz 28.04.2016. [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=68294>

Grāmatas:

1. INTERPOL, INTERNATIONAL OLYMPIC COMMITTEE *Handbook on protecting sport from competition manipulation* Switzerland, 2016.

Internet tīklā publiskotie materiāli:

1. D. ANUČINS Futbola spēļu sarunāšanas lietā policija lūgusi uzsākt divas kriminālvajāšanas [tiešsaiste] vp.gov.lv portāls, 18.01.2017. [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&said=69&yrId=2017&reId=15539>
2. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca [tiešsaiste], Pieejas veids: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/manipulacija>
3. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca [tiešsaiste], Pieejas veids: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/sacensiba>
4. Latvijas sporta federāciju padomes federāciju reģistrs [tiešsaiste] lsfp.lv portāls, [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids: http://www.lsfp.lv/sporta_registrs/atzitas_federacijas?page=5
5. Latvijas Sporta federāciju padomes sportā iesaistīto institūciju reģistrs [tiešsaiste] lsfp.lv portāls, [atsauce 10.04.2017.] Pieejas veids: http://www.lsfp.lv/sporta_registrs/sporta_iesaistitas_institucijas?page=91
6. LETA, „Babītes” spēle Ziemas kausā bija sarunāta, ir pārliecināts virslīgas izpilddirektors [tiešsaiste], delfi.lv portāls 21.02.2017. [atsauce 10.04.2017] Pieejas veids: <http://www.delfi.lv/sports/news/football/news/babites-spele-ziemas-kausa-bija-sarunata-ir-parliecinats-virsligas-izpilddirektors.d?id=48542157>

7. LETA, Futbola spēļu sarunāšanas lietā aizturēti astoņi cilvēki [tiešsaiste] tvnet.lv portāls, 24.10.2014. [atsauce 10.04.2017] Pieejas veids: http://www.tvnet.lv/sports/futbols/532295-futbola_spelu_sarunasanas_lieta_aiztureti_astoni_cilveki
8. M. LUKSA, Par godīgam sporta sacensībām bez noziedzīgas tirgošanās [tiešsaiste]. lvportals., 04.09.2015. [atsauce 10.04.2017] Pieejas veids: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/273465-par-godigam-sporta-sacensibam-bez-noziedzigas-tirgosanas/>

Summary

Summarizing the results of the article, we can conclude that the manipulation of sports competition is a very acute problem of modern sport, which makes a lot of debates in the European and global level. Treaty on the Functioning of the European Union calls Latvia and other Member States for the promotion of cooperation with international organizations in the field of sport, in particular according the Council of Europe. Although Latvia hasn't ratified Convention against manipulation of sports competitions, the new rule has been introduced in the light of the Convention, therefore it must be interpreted in accordance with this Convention. Despite the fact, that now more that after a year new Article 212.¹ is introduced in the Criminal law, Latvian police hasn't initiated any criminal proceedings. This failures situation indicates on Law weaknesses. The manipulation can mean the insidious, dishonest behaviour or machinations, intentional agreement, act or omission aimed at illegal changes in the results of sporting competitions, to completely or partially eliminate the unpredictability of sports competition. There is no unified concept, for organizations that organizes competitions recognized as sufficiently significant to for tampering with them would be applicable to criminal liability. Latvian legislation relevant sports organizations are very high and certainly covers a much larger number of organizations than it would take in The article 212.¹ of the Criminal Law. The author emphasizes the need to clarify their sports organizations and competition features that will clarify the violations against the running of the competition importance to the extent that it should apply the Criminal Law Article 212.¹

NON-PROFIT ORGANIZATIONS: GOALS, LEGAL STATUS AND LEGAL BASIS

BEZPELŅAS ORGANIZĀCIJA: MĒRĶIS, JURIDISKAIS UN TIESISKAIS STATUSS

Margarita Katunina

assistant of the Department of Civil Law and Procedure, Law faculty, Pskov State University,
ka-margaret@yandex.ru, +892 10011394, Pskov, Russia

Nikita Semenov

student, law faculty, Pskov State University, nkt.sem@rambler.ru, + 895 32344828
Pskov, Russia

***Abstract.** The authors of the article define a non-commercial organization according to the Russian legislation. They focus their attention on goals and legal status of non-profit organizations. Forms of non-profit organizations are given. Also Russian legislative acts regulating non-profit organizations are given. The authors of the article study the Russian legislation on non-commercial organizations, analyze and summarize it.*

***Keywords:** basis, goals, non-profit, organizations, status.*

Introduction

The legal entities may be either the organizations, which see deriving profits as the chief goal of their activity (the commercial organizations), or those organizations, which do not see deriving profits as such a goal and which do not distribute the derived profit among their participants (the non-profit organizations). In the article goals and legal status of non-profit organizations are considered and Russian legislative acts regulating non-profit organizations are studied through analyzing, comparing and summarizing. The aim of this paper is to answer the question what a non-commercial organization according to the Russian law is. The tasks are to give a definition of a non-profit organization, name goals of a non-profit organization, reveal its legal status as well as study its legal basis.

In accordance with Russian Federal Law No.7-FZ of January 12, 1996 on non-commercial organizations a non-commercial organization is one not having profit-making as the main objective of its activity and not distributing the earned profit among the participants.

Non-commercial organizations may be created for achieving social, charitable, cultural, educational, scientific and managerial goals, for the purposes of protecting the health of citizens, developing the physical culture and sports, satisfying the spiritual and other nonmaterial requirements of citizens, protecting the rights and legitimate interests of citizens and organizations, settling disputes and conflicts, rendering legal aid, and also for any other purposes directed towards the achievement of public weal.

As socially oriented non-commercial organizations are to be deemed non-commercial organizations established in the forms provided for by this Federal Law (except for state corporations, state companies and public associations which are political parties) and exercising activities aimed at solving social problems, development of civil society in the Russian Federation, as well as other kinds of activities provided for by the constituent documents thereof: social service, social support and protection of citizens, preparing the population for overcoming the aftermath of natural calamities, ecological, man-caused or other disasters, for prevention of accidents, rendering aid to victims of natural calamities, ecological, man-made or other disasters, of social national and religious conflicts, to refugees and forced migrants, environmental and wildlife protection; protection and maintenance in compliance with the established requirements of facilities (in particular buildings, structures) and territories of historical, hieratic, cultural or ecological importance and of burial places; rendering legal aid on a gratuitous basis or on easy terms to citizens and non-commercial organizations, as well as legal education of the population and activities aimed at the protection of human and civil rights and freedoms; prevention of citizens' socially dangerous behavior; charitable activities, as well

as activities promoting charity and volunteering; activities in the area of education, enlightenment, science, culture, arts, public medical care, prophylaxis and citizens' health protection, health lifestyle promotion, improvement of citizens' morals, physical training and sports and assistance to the cited kinds of activities, as well as assistance to the spiritual development of people; forming in the society intolerance with respect of corrupt behavior; developing interethnic cooperation, preservation and protection of the originality, culture, languages and traditions of peoples of the Russian Federation; activities involved in patriotic upbringing of the citizens of the Russian Federation, including military-patriotic education; carrying out search operations aimed at identifying unknown military graves and unburied remains of the defenders of the Fatherland, the establishment of the names of the dead and missing in the defense of the Fatherland; participation in prevention and (or) suppression of fires and carrying out rescue operations; social and cultural adaptation and integration of migrants; activities related to medical rehabilitation and social rehabilitation, social and labor reintegration of persons engaged in illegal use of narcotic drugs or psychotropic substances; promotion of mobility of resources.

According to Article 24 of this Federal Law a non-commercial organization may carry out one type of activity or several types of activity which are not prohibited by the legislation of the Russian Federation and which correspond to the objectives of the activity of the non-commercial organization stipulated by its constituent documents. The legislation of the Russian Federation may impose restrictions as to the kinds of activities which non-commercial organizations of certain kinds are entitled to exercise and, as regards institutions, also of certain types thereof. Some kinds of activities may be only exercised by non-commercial organizations on the basis of special permits (licenses). A list of such activities is defined by law.

A non-commercial organization may conduct business and other profitable activities so far as this serves the achievement of the objectives for the sake of which it has been created and corresponds to the cited objectives, provided that such activities are cited in the constituent documents thereof. Such activity is deemed to be a profitable production of goods and services corresponding to the objectives of the creation of the non-profit organization, and also the acquisition and realization of securities, property rights and nonproperty rights, the participation in economic societies and the participation in limited partnerships in the capacity of an investor. The legislation of the Russian Federation may establish certain restrictions on the business and other profitable activities of non-commercial organizations of certain kinds and, as regards institutions, also of certain types. A non-commercial organization is to keep the records of the proceeds and expenses in the business and other profitable activities.

In accordance with Article 14 of this Federal Law the constituent documents of non-commercial organizations are: the charter endorsed by the founders (participants, the property's owner) for a public organization (association), fund, non-commercial partnership, autonomous noncommercial organization, private or budget-financed institution; the charter or, where it is established by law, regulatory legal acts of the President of the Russian Federation or the Government of the Russian Federation, regulations endorsed by the appropriate body exercising the functions and authority of the founder, for a government institution; the constituent agreement concluded by their members and the charter approved by them, for an association or union. The founders (participants) of non-commercial partnerships, and also of autonomous non-commercial organizations may conclude a constituent agreement. In the cases stipulated by the law a non-commercial organization may act on the basis of the general regulations on the organizations of a given type and kind.

In accordance with item 3 of Article 14 of the Federal Law the constituent documents of a non-commercial organization must determine the non-commercial organization's designation containing an indication of the character of its activity and the legal organizational form, the location of the noncommercial organization, the procedure for the management of the activity, the object and objectives of the activity, the data on the branches and representative offices, the rights and duties of the members, the conditions and procedure for joining the noncommercial organization and withdrawing therefrom (if the non-commercial organization has membership),

the sources of the formation of the property of the noncommercial organization, the procedure for amending the constituent documents of the non-commercial organization, the procedure for using the property in case of liquidation of the non-commercial organization, and any other provisions stipulated by the present Federal Law and by any other federal laws.

Non-commercial organizations may be created in the form of social or religious organizations (combinations), communities of the aboriginal small peoples of the Russian Federation, Cossack communities, non-commercial partnerships, institutions, autonomous non-commercial organizations, social, charitable and any other funds, associations and unions, and also in any other forms stipulated by the federal laws.

Article 3 of the mentioned Federal Law reveals legal status of non-commercial organizations. According to this Article a non-commercial organization is deemed to have been created as a juridical person from the moment of its state registration in the statutory procedure, it has separate property in ownership or in operating management, it (except as provided for by law) is liable with that property for its obligations, may in its name acquire and exercise property and nonproperty rights, perform duties, sue and be sued in court.

A non-commercial organization must have an independent balance and/or estimate.

A non-commercial organization is created without limitation of the period of activity, unless otherwise laid down by the constituent documents of the non-commercial organization.

A non-commercial organization may in the established procedure open accounts at banks on and outside the territory of the Russian Federation, except as established by federal law.

A non-commercial organization has a seal with the full designation of the said non-commercial organization in the Russian language.

A non-commercial organization may have stamps and forms with its designation.

The non-commercial organizations have the right to have symbols-emblems, coats of arms and other heraldic signs, flags and anthems, the description of which should be contained in the founding documents.

According to Article 4 of this Federal Law a non-commercial organization is to have a name containing a reference to its organizational legal form and the character of activities. The name of a non-commercial organization formed as a state or municipal institution may include a reference to the type thereof. A non-commercial organization whose name has been registered in the established procedure has the exclusive right of using it. The location of a non-commercial organization is to be determined by the place of its State registration. The destination and the location of a non-commercial organization are to be indicated in its constituent documents.

Also a non-commercial organization may create affiliate offices and open representative offices on the territory of the Russian Federation in accordance with the legislation of the Russian Federation. An affiliate office of a non-commercial organization is to be deemed to be its isolated unit situated outside the location of the non-commercial organization and performing all its functions or a part thereof, including the functions of a representative office.

A representative office of a non-commercial organization is to be deemed to be an isolated unit situated outside the location of the non-commercial organization which represents the interests of the non-commercial organization and carries out its protection.

An affiliate and a representative office of a non-commercial organization are juridical persons, they are vested with the property of the non-commercial organization which has created them and act on the basis of the Regulations approved by the said organization. The property of the affiliate or representative office are to be recorded on a separate balance sheet and on the balance sheet of the non-commercial organization which has created them. The heads of an affiliate and a representative office are appointed by the non-commercial organization and act on the basis of a proxy issued by the noncommercial organization. An affiliate and a representative office carry out activity in the name of the non-commercial organization which has created them. The responsibility for the activity of its affiliate and representative office is to be borne by the non-commercial organization which has created them.

There are the following legislative acts regulating non-profit organizations in the Russian Federation:

- The Constitution of the Russian Federation (was Adopted at National Voting on December 12, 1993)
- The Civil Code of the Russian Federation No. 51-FZ of November 30, 1994
- Federal Law No. 7-FZ of January 12, 1996 on Non-profit Organizations,
- Federal Law No. 135-FZ of August 11, 1995 on the Charitable Activity and Charitable Organizations
- Federal law No. 3085-1-FZ of June 19, 1992 on Consumer Cooperation (consumer societies, their alliances) in the Russian Federation
- Federal law No.193-FZ of December 8, 1995 on Agricultural Cooperation
- Federal Law No.190-FZ of July 18, 2009 on Credit Cooperation
- Federal Law No.82-FZ of May 19, 1995 on Public Associations
- Federal law No.95-FZ of July 11, 2001 on Political Parties
- Federal law No.315-FZ of December 1, 2007 on a Self-regulatory Organization
- Federal law No.154-FZ of December 5, 2005 on State Service of the Russian Cossacks
- Federal law No.82-FZ of April 30, 1999 on Guarantees of Rights of Aboriginal Small Peoples of the Russian Federation
- Federal law No.104-FZ of July 20, 2000 on General Principles of Organization of Communities of Aboriginal Small Peoples of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation.
- Federal law No.174-FZ of November 3, 2006 on Autonomous Institutions
- Federal law No.223-FZ of July 18, 2011 on Procurements of Goods, Works, Services by Some Forms of Legal Entities
- Federal law No.44-FZ of April 5, 2013 on the Contract System of the Federal and Municipal Procurement of Goods, Works and Services
- Federal law No.135-FZ of July 26, 2006 on the Protection of Competition
- Federal law No.273-FZ of December 29, 2012 on Education
- Federal law No.125-FZ of September 26, 1997 on Freedom of Conscience and Religious Associations

Conclusions and suggestions

A non-commercial organization is one not having profit-making as the main objective of its activity and not distributing the earned profit among the participants.

Non-commercial organizations may be created for achieving social, charitable, cultural, educational, scientific and managerial goals, for the purposes of protecting the health of citizens, developing the physical culture and sports, satisfying the spiritual and other nonmaterial requirements of citizens, protecting the rights and legitimate interests of citizens and organizations, settling disputes and conflicts, rendering legal aid, and also for any other purposes directed towards the achievement of public weal.

A non-commercial organization may conduct business and other profitable activities so far as this serves the achievement of the objectives for the sake of which it has been created and corresponds to the cited objectives, provided that such activities are cited in the constituent documents thereof.

Non-commercial organizations may be created in the form of social or religious organizations (combinations), communities of the aboriginal small peoples of the Russian Federation, Cossack communities, non-commercial partnerships, institutions, autonomous non-commercial organizations, social, charitable and any other funds, associations and unions, and also in any other forms stipulated by the federal laws.

As for a legal status of a non-commercial organization, a non-commercial organization is deemed to have been created as a juridical person from the moment of its state registration in

the statutory procedure, it has separate property in ownership or in operating management, it (except as provided for by law) is liable with that property for its obligations, may in its name acquire and exercise property and nonproperty rights, perform duties, sue and be sued in court.

Bibliography

Legal documents

1. Federal Law No. 7-FZ of January 12, 1996 on Non-profit Organizations [01.07.2017]. Available from Internet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/
2. The Civil Code of the Russian Federation No. 51-FZ of November 30, 1994 [01.07.2017]. Available from Internet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8824/

Summary

The legal entities may be either the organizations, which see deriving profits as the chief goal of their activity (the commercial organizations), or those organizations, which do not see deriving profits as such a goal and which do not distribute the derived profit among their participants (the non-profit organizations).

The legal entities that are non-profit organizations may be set up in the form of the consumer cooperatives, of the public or religious organizations (associations), of the institutions, of the charity and other funds, and also in the other law-stipulated forms.

The non-profit organizations shall engage in the business activity only so far as it helps them to achieve the goals, in the name of which they have been established, and of the kind that corresponds to these goals.

**GENERAL PROVISIONS ON OBLIGATIONS IN PRIVATE
INTERNATIONAL LAW**
**VISPĀRĪGIE NOTEIKUMI PAR SAISTĪBU AR STARPTAUTISKO
KOPĒJO PRIVĀTTIESĪBĀS**

Margarita Katunina

assistant of the Department of Civil Law and Procedure, Law faculty,
Pskov State University, ka-margaret@yandex.ru, phone: +892 10011394,
Pskov, Russia

Leila Makhir Kizi Yusifzade

student, Law faculty, Pskov State University,
lesya_0895@mail.ru, phone: +891 13911676, Pskov, Russia

***Abstract:** authors in this article focus their attention on concept, system and foundations of arising of obligations in private international law. The authors pay special attention to such a foundation of emergence of obligations as contract and its nature. The main principles of selection of applicable law are considered.*

***Keywords:** concept, contractual, non-contractual, obligations, principles*

Introduction

The law of obligations is a branch of private law under the civil law legal system and so-called "mixed" legal systems.

An obligation is a legal bond (*vinculum iuris*) by which one or more parties (obligants) are bound to act or refrain from acting. An obligation thus imposes on the obligor a duty to perform, and simultaneously creates a corresponding right to demand performance by the obligee to whom performance is to be tendered. Obligations may be civil, which are enforceable by action in a court of law, or natural, which imply moral duties but are unenforceable unless the obligor consents. In this paper concept, foundations of emergence of obligations as well as principles of selection of applicable law are studied through analyzing, comparing and summarizing. The aim of this paper is to define obligations legal relationships in private international law. The tasks are to give a definition of an obligation, describe system and foundations of arising of obligations and uncover main principles of selection of applicable law in obligations legal relationships in private international law.

Justinian first defines an obligation (*obligatio*) in his *Institutiones*, Book 3, section 13 as "a legal bond, with which we are bound by necessity of performing some act according to the laws of our State." He further separates the law of obligations into contracts, delicts, quasi-contracts, and quasi-delicts.

Every obligation has four essential requisites otherwise known as the elements of obligation. They are:

- the obligor: obligant duty-bound to fulfill the obligation; he who has a duty.
- the obligee: obligant entitled to demand the fulfillment of the obligation; he who has a right.
- the subject matter, the prestation: the performance to be tendered.
- a legal bond, the *vinculum iuris*: the cause that binds or connects the obligants to the prestation.

Obligations arising out of the will of the parties are called voluntary, and those imposed by operation of law are called involuntary.

Obligations are classified according to the nature of the performance (*prestation*):

- real obligations - undertakings to give or deliver property, possession, or enjoyment
- specific real obligation - delivery of a determinate thing when it is particularly designated or physically separated from all others of the same class
- generic real obligation - delivery of a generic thing

- personal obligations - undertakings either to do or not do all kinds of work or service
- positive personal obligation - performance
- negative personal obligation – forbearance.

According to the foundations of origin all obligations are divided into two types: contractual obligations and non-contractual obligations. Contractual obligations arise on the basis of the concluded contract and non-contractual obligations consider wrong acts (delicts) to be their basis.

A contract is a legally enforceable agreement, express or implied, which gives rise to certain rights and obligations. Thus in case of a breach of contract the injured party may go to court to sue for money damages, or for the rescission, or for specific performance if money damages would not compensate for the breach. But these rights and obligations cannot arise except between the parties to the contract.

There are four essential elements of a valid contract:

- Capacity of the parties;
- Legality of subject matter;
- Consideration (something of value given in exchange for a promise)

Mutual agreement (assent), meeting of the minds (a valid offer and acceptance) and intention of the parties to create legal relations.

Each of the four essential requirements must be met in the formation of a valid contract.

Under the law, only a person who is legally competent has the power to make a binding contract and can be held to any promises contained therein. Persons who may be considered to be legally incompetent include minors, insane persons, and, sometimes under specified circumstances, intoxicated persons.

If the subject matter of an agreement is not legal, the agreement is not enforceable in a court of law. In this respect, we do not use the expression “void” or “voidable”; the illegal agreement simply has no existence in contemplation of law. Generally, neither party has access to a court for the assistance of law with respect to any aspect of the agreement.

There are two reasons why the subject matter of a contract may be illegal: statute and public policy. Statutes are legislative acts; public policy is a judicial determination of prevailing morality.

Consideration is something of value that is given in exchange for a promise. It is based on the idea of “quid pro quo” (“something for something”). In almost all contracts, consideration is required for enforceability.

Contracts usually consist of mutual promises given by parties with intent to bind themselves. A promise creates for the promisor (the person making the promise) a future obligation. For the promisee (the person to whom the promise is made) it creates an expectation that the promise will be fulfilled. Furthermore, the promisee will often rely on the promise.

It is not necessary that the thing promised be affirmative; it may be refraining from acting or promising not to act. A promise made to give 1,000 US dollars to a friend if she does not smoke (a negative unilateral contract) is mutual and binding.

Contractual and non-contractual obligations are divided into groups. There are such contractual obligations as obligations for realization of property, obligations for providing property for use, obligations for executing works, for transportation, for rendering services, for insurance, for credit and settlements etc.

Non-contractual obligations are divided into two groups: obligations arising out of unilateral contracts (for example, representation, power of attorney) and protective obligations (for example, obligations arising out of infliction of injury).

Obligations arise out of contracts, unilateral wrong acts as well as events (for example, natural disasters etc.), legal acts (for example, finding, finding out of treasure-trove etc.)

In the framework of private international law the most popular foundations of arising of obligations are contracts and delicts.

When regulating contractual obligations the main connecting factor for selection of applicable law is principle of party autonomy. It means that when parties enter into a contract or later on they may select by agreement between them the law that will govern their rights and duties under the contract.

According to the Russian legislation selection of applicable law made by parties after the conclusion of a contract shall have retroactive effect and it shall be deemed valid, without prejudice for the rights of third persons and validity of a contract regarding its form's requirements, beginning from the time when the contract was concluded. The parties to a contract may select applicable law both for the contract as a whole and for specific parts thereof.

According to item 5 Article 1210 of the Civil Code of the Russian Federation if it ensues from the group of circumstances of a case that were in existence as of the time of selection of applicable law that the contract is actually connected with only one country the parties' selection of the law of another country shall not affect the imperative norms of the country with which the contract is actually connected. This norm helps to prevent avoidance of imperative norms of national law by selection of law of another country.

Where there is no agreement of parties on applicable law, the contract shall be subject to the law of the country where the party responsible for the performance under the contract of crucial significance for the content of the contract has its place of residence or main place of business, except as otherwise ensuing from the present Code or other law. A party responsible for the performance under a contract of crucial significance for the content of the contract shall be a party which, in particular, is the following: a seller - in a sales contract; a donor - in a donation contract; a lender - in a contract of gratuitous use; a contractor - in a contract; a carrier - in a carriage contract, a lender (a creditor) - in a loan (credit) contract etc.

Conclusions and suggestions

Law of obligations is the largest subbranch of private international law.

An obligation is a legal bond (*vinculum iuris*) by which one or more parties (obligants) are bound to act or refrain from acting. An obligation thus imposes on the obligor a duty to perform, and simultaneously creates a corresponding right to demand performance by the obligee to whom performance is to be tendered.

According to the foundations of origin all obligations are divided into two types: contractual obligations and non-contractual obligations. Contractual obligations arise on the basis of the concluded contract and non-contractual obligations consider wrong acts (*delicts*) to be their basis.

Obligations arise out of contracts, unilateral wrong acts as well as events (for example, natural disasters etc.), legal acts (for example, finding, finding out of treasure-trove etc.)

In the framework of private international law the most popular foundations of arising of obligations are contracts and *delicts*.

When regulating contractual obligations the main connecting factor for selection of applicable law is principle of party autonomy. It means that when parties enter into a contract or later on they may select by agreement between them the law that will govern their rights and duties under the contract.

Bibliography

Legal documents:

1. The Civil Code of the Russian Federation, Part Three No. 146-FZ of November 26, 2001 [04.07.2017] Available from Internet: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/

Books:

1. ALYOSHINA A.V. Private international law in schemes and tables/A.V.Alyoshina, V.A.Kosovskaya. -Rostov on Don: Feniks, 2014
2. POPOV E.B., Legal English. Quick Overview. English in the sphere of jurisprudence [Electronic resource]: basic course. Book for bachelors/ E.B.Popov., E.M.Feoktistova., G.R.Khalyusheva. — Electronic text data. — Orenburg: Orenburg institute, affiliated branch of Moskow State Law University named after O.E.Kutafin,2014.— 312 p.— Access regime: <http://www.iprbookshop.ru/30545.html>.— ЭБС «IPRbooks»

Summary

Law of obligations is a significant branch of private international law.

An obligation is a legal bond (*vinculum iuris*) by which one or more parties (obligants) are bound to act or refrain from acting. An obligation thus imposes on the obligor a duty to perform, and simultaneously creates a corresponding right to demand performance by the obligee to whom performance is to be tendered.

According to the foundations of origin all obligations are divided into two types: contractual obligations and non-contractual obligations. Contractual obligations arise on the basis of the concluded contract and non-contractual obligations consider wrong acts (delicts) to be their basis.

Obligations arise out of contracts, unilateral wrong acts as well as events (for example, natural disasters etc.), legal acts (for example, finding, finding out of treasure-trove etc.)

In the framework of private international law the most popular foundations of arising of obligations are contracts and delicts.

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR NELIKUMĪGĀM DARBĪBĀM AR FIZISKAS PERSONAS DATIEM CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL ACTIVITIES WITH PERSONAL DATA

Agita Papkova

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, papkova.agita@inbox.lv,
Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Aija Jermacāne**, Mg.iur., docente

Abstract: *The author of the article analyzed historical aspects of personal data protection in criminal law, and historical change of the legal framework. "Personal Data Protection" is a new concept because in international legal framework appears only in the second half of the 20th century, in Latvia it was 21st century. This is an interdisciplinary issue as legally regulated not only in the criminal justice sector, but also in the administrative sector. That is relatively little studied issue. In recent years, the issue has become topical in connection with 2016 Personal Data Protection Regulation, personal data processing amount increases and variety of personal data breaches. Article aims - find out data protection historical aspects and legal framework developments.*

Keywords: *data protection, history, law, personal data.*

Ievads

Fiziskas personas dati un to aizsardzība tiesību zinātnē ir jauns jēdziens, kurš ir maz pētīts un analizēts caur krimināltiesību prizmu. Datu aizsardzība gan Latvijā, gan citās valstīs ir starpdisciplinārs jautājums, kas tiesiski noregulēts ne tikai krimināltiesībās, bet arī administratīvajās, medicīnas tiesībās u.c., aptverot dažādas tiesību zinātnes apakšnozares. Taču neatkarīgi no datu aizsardzības plašā tiesiskā regulējuma apjoma un jautājuma specifikas, katrā nozarē pastāv savas īpatnības, kuras var padarīt konkrēto jautājumu vēl specifiskāku.

Nelikumīgas darbības ar fiziskas personas datiem aptver plašu pētāmo jautājumu klāstu no kuriem daļu autore ir aptvērusi maģistra studiju procesa laikā izstrādātajā semestra darbā. Konkrētais jautājums krimināltiesību sfērā nav plaši pētīts. Viens no iemesliem kāpēc nav veikta apjomīga nelikumīgu darbību ar fiziskas personas datiem izpēte krimināltiesību ietvaros ir apstākļi, ka tiesību norma, kas paredz personas datu aizsardzību ir salīdzinoši jauna un tiesu prakse tikai veidojas, neiedziļinoties problemātikā. Taču pēdējo gadu laikā datu aizsardzības jautājums aktualizējies daudzās nozarēs, nepārtraukti palielinās personas datu apstrādes apjomi un līdz ar to pieaug pārkāpumu skaits. Tāpat jautājums tiek aktualizēts starptautiski, kas padara to nozīmīgu pētniecībai.

Pētījumā tika izvirzīts mērķis atspoguļot Krimināllikuma 145. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma “nelikumīgas darbības ar fiziskas personas datiem” – sastāva pazīmes, veikt to salīdzinājumu ar Igaunijas Sodū kodeksā ietvertajām, tāda paša veida, noziedzīga nodarījuma pazīmēm un analizēt tās, izvērtējot šo normu atbilstību tām izvirzītajiem mērķiem. Tāpat pētījuma mērķī ietilpa par šiem nodarījumiem paredzēto sodu analīze.

Katra pētījuma būtiska sastāvdaļa ir pētāmās problēmas vēsturisko aspektu izziņāšana, kas ir viena no pētījuma rezultātā sasniedzamā mērķa sastāvdaļām. Ņemot vērā, ka par personas datu aizsardzības vēsturisko izcelšanos pieejamās informācijas apjomi ir nelieli, ir svarīgi konkrētā jautājuma izpētei pievērst lielāku uzmanību, veicot izpēti līdzīgi kā tiek pētīti citi sabiedrībā un tiesībās esošie fenomeni. Rezultātā radot padziļinātu izpratni par konkrētā jautājuma rašanās pirmsākumiem un tiesiskā regulējuma attīstības tendencēm, kas ir pētniecības procesa svarīga sastāvdaļa. Tāpēc autore zinātniskajā rakstā pievērsusi uzmanību fizisku personu datu aizsardzības vēsturisko aspektu padziļinātai izpētei un atspoguļošanai.

Raksta uzdevums – atspoguļot fiziskas personas datu aizsardzības starptautisko un nacionālo tiesisko regulējumu un tā vēsturisko attīstību. Izpētīt personas datu rašanās vēsturi un to būtību.

Raksta mērķis – izpētīt fiziskas personas datu aizsardzības tiesiskā regulējuma vēsturisko izcelsmi, attīstību un tiesiskajā regulējumā notikušās izmaiņas, noskaidrojot aktuālās

tiesību normas, kurās tiek aizsargāti personas dati un paredzēta kriminālatbildība par nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem. Mērķa sasniegšana un uzdevuma izpilde veikta pielietojot vēsturisko, semantisko, gramatisko, sistēmisko, salīdzinošo un teleoloģisko pētniecības metodes.

Fiziskas personas dati un to aizsardzība ir salīdzinoši jauns jēdziens, kas ieviests tiesiskajā regulējumā. Ar fiziskas personas datiem vispārīgi saprotama *“jebkāda informācija, kas attiecas uz identificētu vai identificējamu fizisku personu.”* (Ruķers, 2008., 17.lpp.). Jebkuru fizisku personu identificē tās vārds, uzvārds, personas kods, biometriskie dati. Vārds ir visvecākais fiziskās personas identificēšanas veids, konkrētais identificēšanas veids ir tik vecs, ka nav konkrētu datu par tā rašanās laiku. Tāpat attīstoties sabiedrībai vārdi ir mainījušies, modificējušies, izzuduši vai radušies no jauna. Vārda rašanās laika noteikšanu kavē arī fakts, ka vārdu ir ļoti daudz, tos ietekmē konkrētās sabiedrības īpatnības, valoda, kultūra, un katrs no tiem radies atšķirīgā laika posmā, gandrīz katram no pašlaik izmantotajiem vārdiem ir zināms aptuvenais laiks, kad tas varētu būt radies, bet nav zināms, kāds bija pirmais personvārds un kad tas radies.

Vēlāk personvārdi tika papildināti ar tituliem, piemēram, hercogs, kņazs, grāfs, lords u.c., kas bija aktuāli aristokrātu kārtai. Titulus papildināja un aizstāja uzvārdi *“Personas nosaukums, kas norāda piederību pie noteiktas dzimtas”* (Skaidrojošā vārdnīca, 2017.), kuri sākotnēji bija piešķirti augstākajām sabiedrības kārtām un noteica tām piederošo personu stāvokli tajā, piederību dinastijai. Latvijā uzvārdu rašanās saistāma ar 19.gs. otro pusi, vācu aristokrātiju, muižniekiem un dzimtbūšanu. Sākotnēji zemnieki tika identificēti pēc to vārda un mājas nosaukums, piemēram, Antons no Pakalna mājām. Pēc 1819. gada Vidzemes zemnieku likuma sākās *“zemnieku brīvīšana”*, sakarā ar to, ka tie vairs nebija piesaistīti muižai un varēja brīvi pārvietoties utt. *“1820. gadā pieņēma likuma papildinājumus: “Tai policeijas valdīšanai par atvieglināšanu iekš uzlūkošanas un ļaužu pārvaldīšanas ir vajadzīgs, ka katra saimnieka cilts saviem kristības vārdiem vēl vienu uzvārdu pieliek, un ka arīdžan katris vientulis, kas pats par sevīm zina un savas lietas pats valda, sevīm tāpat tādu uzvārdu pieņem. Jo pēc tiem kristības vārdiem vien, kas tik daudziem ir tie paši, nevar viss labi izšķirt un pazīt visus pagasta ļaudis.[...]”* (Plakans, Vezerels, 2000., 29.-34.lpp.). Pastāvēja aizliegums izvēlēties uzvārdus, kuri pieder augstākajām sabiedrības kārtām, lai tās nezaudētu savu lomu sabiedrībā. Konkrētais nosacījums var būt izprotams kā sabiedrības augstākajiem slāņiem piederošo personu datu (uzvārda) aizsardzība. Tas nodrošināja aizliegumu iegūt uzvārdu jebkurai personai, kura to vēlētos, tādā veidā mazinot tā vērtību, nepamatoti piedēvējot sevi augstākajām sabiedrības kārtām. Sākotnēji uzvārdu piešķiršana bija muižkungu pienākums vēlāk tas tika deleģēts pagasttiesām. Līdz ar zemnieku brīvīšanu oficiāli tika noformēta arī uzvārdu piešķiršana katram brīvīlaistajam zemniekam (Plakans, Vezerels, 2000., 29.-34.lpp.).

Visjaunākie personu identificējošie dati ir personas kodi, kas ir individuāli un izveidoti speciāli katram sabiedrības loceklim. *“Padomju Savienībā personas kodu nelietoja, to ieviesa tikai 1992.gadā, kad uzsāka Latvijas iedzīvotāju uzskaiti un reģistrāciju ledzīvotāju reģistrā”* (Trautmane, 2012.). Personas kods no visiem personu identificējošajiem personas datiem ir vissvarīgākais, jo vārds un uzvārds dzīves laikā var tikt mainīts, bet personas kods paliek nemainīgs, izņemot ieviestos grozījumus tiesiskajā regulējumā, kuri izslēdz no personas kodiem personas dzimšanas datumu. Vēsturiski informācija par personas dzimšanu ir bijusi nozīmīga, jo pirms personas kodu ieviešanas, pasēs bija ietverts tikai dzimšanas datums. Dzimšanas datumi sākotnēji (17.-18.gs.) tika uzglabāti Baznīcu grāmatās un muižu reģistros, vēlāk – valsts reģistros.

Papildus uzskaitītajiem personu identificējošajiem datiem norādāmi personas dati, kas piederīgi personas datu apakškategorijai – sensitīvie dati: *“personas dati, kas norāda personas rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, filozofisko un politisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī sniedz informāciju par personas veselību vai seksuālo dzīvi”* (Fizisko personu datu aizsardzības likums, 2000.). Sensitīvie dati iedalāmi kategorijās, piemēram, medicīniskie dati, kuri satur informāciju par fiziskas personas veselības stāvokli, vai biometriskie dati; *“fiziskās personas fizisko īpašību un rādītāju kopums [sejas digitālais attēls, pirkstu (delnu) pēdas vai*

nospiedumi]”(Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums, 2009.). Personas datu apjoms sabiedrībai attīstoties ir ievērojami pieaudzis, tāpat kā šo datu apstrādes apjomi, līdz ar to ir svarīgi ieviest personas datu tiesiskās aizsardzības mehānismu, jo mūsdienās personas dati var pastāvēt papīra, elektroniskā, digitālā u.c. formātā (Cilvēktiesību gids, 2016.). Dati tiek uzglabāti dažādās sistēmās un var kļūt pieejami trešajām personām. Personas datu aizsardzības nolūkā ieviestas dažādas tiesību normas starptautiskā un nacionālā līmenī.

Privātās dzīves, līdz ar to arī personas datu, aizsardzības ideja radusies ASV, kur pirmais normatīvais akts – “Privātuma akts” pieņemts 1974. gadā, ierobežojot iestādes personas identificējošo datu ievākšanu, uzglabāšanu un darbības ar tiem (Ruķers, 2000., 47.lpp.). Šajā laika posmā ASV tika radīti arī citi speciāli akti, kuros ietvertas normas, kas aizsargā personas datus, taču, atšķirībā no Eiropas, ASV nav konkrēta normatīvā akta, kurš paredzēts tikai personas datu aizsardzībai.

No iepriekš norādītās informācijas izriet, ka personas datu aizsardzības institūts ir cieši saistīts ar privātās dzīves neaizskaramību. Arī Eiropas Parlaments ir norādījis: “*Personas datu aizsardzība un privātās dzīves neaizskaramība ir nozīmīgas pamattiesības. Eiropas Parlaments vienmēr ir uzstājis uz to, ka ir jārod līdzsvars starp drošības palielināšanu un cilvēktiesību aizsardzību, tostarp attiecībā uz datu aizsardzību un privātumu. ES datu aizsardzības reforma nostiprinās pilsoņu tiesības, palielinot cilvēku kontroli pār saviem datiem un nodrošinot, ka arī digitālajā laikmetā tiek aizsargāts viņu privātums*” (Milt, 2017.). Ņemot vērā to, ka personas datu aizsardzība, pirmkārt, bija saistīta ar privātās dzīves neaizskaramību, tad pie pirmajiem normatīvajiem aktiem, kuros noregulēta personas datu aizsardzība ir pieskaitāmi 20.gs. vidū pieņemtie pirmie cilvēktiesību normatīvie akti, piemēram, 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas, kuras 8. pantā garantētas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950.).

Eiropā elektroniskās informācijas un datu aizsardzības ideja radās 20.gs. 70. gados. Pirmie nacionālā līmeņa likumi tika ieviesti 1973. gadā Vācijā un Zviedrijā. 1973. un 1974. gadā Eiropas Savienībā tika pieņemtas rezolūcijas elektroniskajās datu bāzēs uzglabāto fiziskas personas datu aizsardzībai, paredzot datu vākšanas nosacījumus. 1981. gadā Eiropas Padome pieņēma konvenciju “Par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi” (Konvencija “Par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi”, 1981.), bet 1995. gadā – direktīvu “Par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti”, kas bija pamats personas datu aizsardzības tiesiskā regulējuma ieviešanai Eiropas Savienības valstu nacionālajā regulējumā, jo uzlika dalībvalstīm pienākumu garantēt personas datu aizsardzību. Konvencijas un direktīvas mērķi bija novērst privātuma apdraudējumus, ko var radīt tehnoloģiskais progress tajā pat laikā nodrošinot brīvu datu un informācijas apriti (Ruķers, 2000., 46.-48.lpp.).

1985. gadā Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (turpmāk – EDSO) pieņēma deklarāciju “Par datu pārrobežu plūsmu”, kura veicina informācijas pieejamību novēršot tās starptautiskās aprites šķēršļus. 1998. gadā EDSO pieņēma deklarāciju “Par privātās dzīves aizsardzību globālajos komunikāciju tīklos” (Ruķers, 2000., 49.lpp.).

1985. gadā, pieņemot Šengenas līgumu, tās dalībvalstīs tika ieviests bezvīzu režīms un izveidotas datubāzes dalībvalstu pilsoņu datu uzglabāšanai. Pamatojoties uz 1990. gada papildinājumiem Šengenas līgumam, tā dalībvalstīm tika uzlikts pienākums ieviest nacionālajā regulējumā normatīvo aktu personas datu aizsardzībai (Rukers, 2000., 49.lpp.).

Tāpat pie konkrētajiem normatīvajiem aktiem pieskaitāma 2000. gada Eiropas Savienības pamattiesību harta un 2012. gada Līguma par Eiropas Savienības darbību. Hartas 8. pantā paredzēta personas datu aizsardzība, nosakot to, ka šādi dati jāapstrādā godprātīgi, ar personas piekrišanu utt. (Charter of fundamental rights of the european union, 2000.). Savukārt Līguma 16. pantā ietvertas ikvienas personas tiesības uz datu aizsardzību (Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija, 2007.).

Visjaunākais un aktuālākais normatīvais akts Eiropas Savienībā ir 2016. gada Eiropas Parlamenta un Padomes regula 2016/679 “Par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas

datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti”, turpmāk – Regula. “Regula aizsargā fizisku personu pamattiesības un pamatbrīvības un jo īpaši to tiesības uz personas datu aizsardzību” (Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, 2016.). Tajā noregulēti jautājumi, kas attiecas uz fizisku personu datu apstrādi un nosacījumi to brīvai aprītei. Regula atceļ 1995.gada Direktīvu 95/46/EK “Par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti.”

Latvijā atbildība par nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem paredzēta gan administratīvajās, gan krimināltiesībās kā arī atsevišķos speciālajos likumos. Visaptverošākais no speciālajiem likumiem datu aizsardzībai Latvijā ir 2000. gada “Fizisko personu datu aizsardzības likums”, kura mērķis ir “[...] aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, attiecībā uz fiziskās personas datu [...] apstrādi” (Fizisko personu datu aizsardzības likums, 2000). Šajā likumā ietverti vispārīgie datu aizsardzības principi, datu subjekta tiesības un pienākumi, kā arī datu apstrādes nosacījumus. Tāpat nosacījumi, kas attiecas uz datu apstrādi ir ietverti, piemēram, “Pacientu tiesību likuma” 9. un 10. pantā, “Biometrijas datu apstrādes sistēmas likumā” u.c. speciālajos normatīvajos aktos.

Par fiziskas personas datu vākšanas, uzglabāšanas, apstrādes un izplatīšanas noteikumu pārkāpšanu Latvijā paredzēta gan administratīvā atbildība, gan kriminālatbildība. Fiziskas personas datu aizsardzība kopš 2009. gada 14. oktobra grozījumiem ietverta Krimināllikuma 145. pantā. No Tiesu informācijas sistēmā pieejamajiem datiem kopš 2009. gada secināms, ka pants reāli darbojas un tiek piemērots. Tiesu prakse pēc šī panta tikai veidojas, jo no 2009. gada līdz 2017. gadam ir pieņemti 4 spriedumi. Pašlaik Latvijā pirmās instances tiesā ir tikai viena krimināllietā par nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem (Statistikas pārskats par krimināllietām pirmajā instancē (27), 2009.-2017.).

No Krimināllikuma pieņemšanas brīža 1998. gadā līdz grozījumiem 2009. gadā 145. pantā tika paredzēta atbildība “par sveša personiska noslēpuma tīšu izpaušanu, ja to izdarījusi persona, kam pēc sava amata vai nodarbošanās jāglabā slepenībā tai uzticētās vai zināmas kļuvušās ziņas [...]” (Krimināllikums, 1998.). Vēsturiski ir pastāvējušas līdzīgas tiesību normas, piemēram, 1936. gada Sodu likuma 519. pants, paredzēja atbildību par sveša noslēpuma aizskaršanu: “kam pēc likuma vai saistoša noteikuma vai pēc sava amata, nodarbošanās vai nodarbības veida jāglabā slepenībā viņam uzticētās vai viņam zināmas kļuvušās ziņas, un kas bez ievērojama iemesla tīši tās izpaudiv [...]” (Mincs, Lauva, 1936., 252.-253.lpp.), Savukārt Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa 167. pants paredzēja atbildību par neizpauzamu ziņu izpaušanu, bet 132. pants (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss, 1984., 121.lpp.). dažādās tā redakcijās un Latvijas Kriminālkodeksa 132. panta 1994. gada redakcija (Niedre, 1994., 86.-87.lpp.) aizsargāja indivīdu korespondenci, telefona sarunas, telegrāfiskos ziņojumus un tajos ietvertās ziņas, kuri varēja aptvert arī personas datus. Latvijas Kriminālkodeksa 132. panta pēdējā redakcija (Niedre, 1998., 103.lpp.) papildus korespondences, telefona sarunu un ziņojumu aizsardzībai paredzēja arī datu elektroniskajai apstrādei paredzētās informācijas aizsardzību. Konkrētā panta redakcija ir tuvāka aktuālajai Krimināllikuma 145. panta redakcijai nekā panta pamata redakcijai.

Papildus krimināltiesiskajam regulējumam datu aizsardzība paredzēta arī administratīvajās tiesībās. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa, (turpmāk – LAPK, 204.⁷ pants, tāpat kā Krimināllikuma 145. pants, paredz atbildību par “jebkurām nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas datiem, ieskaitot datu vākšanu, reģistrēšanu, ievadīšanu, glabāšanu, sakārtošanu, pārveidošanu, izmantošanu, nodošanu, pārraidīšanu, izpaušanu, bloķēšanu vai dzēšanu” (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, 1984.), kā arī par tādām pašām darbībām ar fizisku personu sensitīvajiem datiem un “par fiziskās personas datu bloķēšanas, kļūdaini vai nelikumīgi iegūtu datu izdzēšanas vai iznīcināšanas rīkojuma neizpildīšanu, kā arī par fiziskās personas datu apstrādes turpināšanu pēc tam, kad apstrādei noteikts pastāvīgs vai pagaidu aizliegums” (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, 1984.). Atšķirībā no Krimināllikuma LAPK paredz atbildību arī par informācijas nesniegšana datu subjektam, fiziskās personas datu apstrādi bez reģistrēšanas, informācijas nesniegšanu

Datu valsts inspekcijai un personu neakreditēšanu Datu valsts inspekcijā, kas ir cieši saistīti ar nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem un ir būtiska datu aizsardzības sastāvdaļa. Svarīgi, ka tiesiskajā regulējumā pastāv tiesību normas, kas sabiedrības locekļiem kalpo kā agrīnās brīdināšanas mehānisms, ļaujot tiem saprast, ka datu aizsardzība ir nozīmīga joma, kura ir regulāri jāpilnveido, nodrošinot efektīvu personas pamattiesību un pamatbrīvību aizsardzību.

Norādītās tiesību normas, tiesību aizsardzības iestādes un Datu valsts inspekcija veido vienotu, pilnīgu un visaptverošu datu aizsardzības sistēmu. Ir nozīmīgi padziļināti izpētīt Latvijas un citu Eiropas Savienības valstu nacionālo, krimināltiesisko regulējumu fizisku personu datu aizsardzības jomā, lai konstatētu datu aizsardzības īpatnības un galvenos tiesību normās ietvertos aspektus, kuri tiek ņemti vērā pie soda noteikšanas par konkrēto Krimināllikuma pārkāpumu.

Secinājumi

Nelikumīgas darbības ar fiziskas personas datiem un datu aizsardzība tiesību zinātnē ir salīdzinoši jauns jēdziens, kurš starptautiskajās tiesībās ieviests 20.gs. otrajā pusē, bet Latvijā tikai 21.gs. Taču personas datu, kā identificējošas informācijas pirmsākumi meklējami jau senā pagātnē, ar brīdi, kad indivīdiem tika piešķirti pirmie, viņu identificējošie personvārdi, tituli. Vēsturiski pirmās valstis, kas nacionālajā tiesiskajā regulējumā bija ieviesušas datu aizsardzības jēdzienu un paredzējušas atbildību par nelikumīgām darbībām ar tiem bija Vācija un Zviedrija, 20.gs. 70. gados. Konkrētajā laika posmā tika radīti pirmie starptautiskie normatīvie akti, kuri paredzēti personas datu aizsardzības nodrošināšanai, kā rezultātā arī citās valstīs tika izstrādātas un ieviestas speciālās tiesību normas, uz kuru pamata vēlāk tika grozīts Krimināllikuma 145. pants, paredzot kriminālatbildību par nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem. Savukārt, atsevišķās valstīs, piemēram, Krievijas Federācijā, vēl joprojām krimināltiesiskajā regulējumā nav ietverta tiesību norma, kas paredz atbildību par nelikumīgām darbībām ar fiziskas personas datiem. Ir svarīgi, ka Latvijā pastāv agrīnās brīdināšanas mehānisms, administratīvo atbildību veidā, tik pat svarīgi, lai pastāv arī kriminālatbildība gadījumos, kad nodarījums ir sevišķi nopietns vai apjomīgs.

Mūsdienās datu aizsardzības jautājums ir aktualizējies saistībā ar jaunās Eiropas Parlamenta un Padomes regulas 2016/679 "Par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti" ieviešanu un tās ietvaros veicamajiem datu aizsardzības reformas pasākumiem, saskaņā ar kuru, jāveic dažādas darbības ar personas datiem, kas sabiedrībā var būt neizprotamas. Personas datu aizsardzības nozīmība izriet arī no apstākļiem, kas saistīti ar nepārtraukto datu apstrādes apjomu pieaugumu. Mūsdienās datus apstrādā ne tikai valsts un pašvaldības iestādes, tas tiek darīts, gan banku sektorā, gan veselības aprūpes nozarē, gan darba tiesiskajās attiecībās, kā arī uzņēmējdarbības sfērā u.c. Personas datu apstrāde un uzkrāšana notiek nepārtraukti un, ņemot vērā to, ka personas dati ir ar likumu aizsargājama informācija, ir svarīgi nodrošināt kvalitatīvu datu aizsardzību un datu aizsardzības noteikumu pārkāpēju saukšanu pie atbildības.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti:

1. *Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums* [tiešsaiste]. LR 21.05.2009. likums ar groz. līdz 10.05.2017. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=193111>
2. *Charter of fundamental rights of the european union* [tiešsaiste]. ES 18.12.2000. harta [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
3. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. [tiešsaiste]. EP 04.11.1950. konvencija [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
4. *Fizisko personu datu aizsardzības likums* [tiešsaiste]. LR 23.03.2000. likums ar groz. līdz 10.05.2017. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=4042>
5. Konvencija "Par personas aizsardzību attiecībā uz personas datu automātisko apstrādi". EP 28.01.1981. konvencija [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1181>
6. *Krimināllikums* [tiešsaiste]. LR 17.06.1998. likums ar groz. līdz 10.05.2017. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>

7. *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss* [tiešsaiste]. LR 07.12.1984. likums ar groz. līdz 10.05.2017. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648>
8. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss*. Latvijas PSR Tieslietu ministrija. Rīga: "Avots", 1984. 551. lpp.
9. *Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija* [tiešsaiste]. ES, 13.12.2007. līgums [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
10. *Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti* [tiešsaiste]. ES 27.04.2016. regula [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>

Autoru publikācijas:

1. MINCS, P., LAUVA, J. *Sodu likums ar komentāriem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936. 385.lpp.
2. NIEDRE, A. *Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem*. Rīga: SIA "TIC", 1998. 330 lpp.
3. NIEDRE, A. *Latvijas Kriminālkodekss*. Rīga : Pilnīgi atklāti, 1994. 207 lpp.
4. RUĶERS, M. *Fizisko personu datu aizsardzības likuma komentāri*. Rīga: SIA "E - Sabiedrības risinājumi", 2008 (SIA "Erante"). 308 lpp.
5. RUĶERS, M. *Personas datu tiesiskā aizsardzība*. Rīga: Biznesa Augstskola Turība, 2000. 189 lpp.

Internet tīklā publiskotie materiāli:

1. *Kas ir personas dati?* [tiešsaiste]. Cilvēktiesību gids, 16.03.2016. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.cilvektiesibugids.lv/lv/temas/dati-privatums/kas-ir-datu-aizsardziba/kas-ir-personas-dati>
2. MILT, K. *Personas datu aizsardzība* [tiešsaiste]. Eiropas Parlaments, 2017. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_5.12.8.pdf
3. *Skaidrojošā vārdnīca* [tiešsaiste]. Mākslīgā intelekta laboratorija, 2017. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.tezaurs.lv/>
4. *Statistikas pārskats par krimināllietām pirmajā instancē (27)* [tiešsaiste]. Tiesu informācijas sistēma, 2009.-2017. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&groupid=tisstat
5. PLAKANS, A., VEZERELS, Č. *Patrilineārā ģenealoģija, uzvārdi un ģimenes identitāte: Krievijas impērijas Baltijas guberņas 19. gadsimtā* [tiešsaiste]. Latvijas arhīvi, 07.03.2000. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/28-52-VESTURE-PLakans.pdf
6. TRAUTMANE, L. *Personas kods ir tava identitāte – sargā to* [tiešsaiste]. LV. Lv portāls, 05.06.2012. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/248652-personas-kods-ir-tava-identitate-sarga-to/>

Summary

Illegal activities with personal data and data protection in law is a relatively new concept. In international law was implemented in the second half of the 20th century, but in Latvian national legislation only in the beginning of 21st century. Personal data, and identifying information historical aspects are found in the ancient past, the moment when individuals were allocated first identifying personal names, titles. Historically, the first countries to create data protection legislation, the concept of data protection and created criminal liability for unlawful actions with personal data was Germany and Sweden in the 20th century 70-ties. During this period the first international legal instrument was created to ensure the protection of personal data. As a result in other countries were created and implemented specific rules, for example Article 145 of the Criminal Code were created, providing criminal liability for illegal acts by individuals data. In some countries, such as the Russian Federation, there are still no criminal regulation containing liability for illegal acts with personal data. It is important that in Latvia there is an early warning mechanism in the form of administrative responsibility, it is just as important as criminal liability in cases where the offense is particularly serious or extensive.

Nowadays, the data protection issue has become topical in the context of the new European Parliament and Council Regulation 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) and European data protection reform which includes the various activities in order to improve the system of data protection, because this is specific topic for a lot of professionals and society. The importance of protection of personal data is also apparent from the circumstances relating to the continuous growth of personal data processing. Today, the data are processed not only at state and local authorities, data processing is carried out at banking sector, healthcare sector, labor relations,

business sector, etc. Personal data processing and storage takes place continuously and because of person data is legally protected information, it is important to ensure the quality of data protection and data protection rules prosecutions.

VĀRDA BRĪVĪBA KIBERTELPĀ FREEDOM OF EXPRESSION IN CYBERSPACE

Krista Revizore

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
revizore@inbox.lv, + 371 28378811, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs: **Māris Šlakota**, Mg.iur., lektors

***Abstract.** This report includes information about freedom of expression and ability to execute the guaranteed freedom in the cyberspace. Thesis examine the question falling under the scope of human rights online. More particularly, it displays cyberspace security and vulnerability problems regarding guaranteed right to freedom of expression in cyberspace. The discussion concern two sides of the coin: individuals who participate and communicate through online platforms and consequences of their actions – impact on intermediaries. It is an essential topic as modern and digital technologies develop more and more every day alluring new participants who should understand what can be said online, how their actions can be protected, freedom executed and what are liabilities imposed to online service providers.*

Keywords: Anonymity, cyberspace, freedom of expression, human rights, online platforms

Ievads

Cilvēktiesības internetvidē ir salīdzinoši jauna tiesību joma, un ir pavisam maz mēģinājumu noteikt veidu, kā cilvēktiesību un vārda brīvības ierobežojumiem ir jābūt attaisnotiem un pamatotiem dažādās jurisdikcijās. Cilvēktiesības Latvijā ir nostiprinātas Satversmes astotajā nodaļā, kas ietver sevī „Cilvēka pamattiesības”, kur 100.pants skaidri apraksta ikviena indivīda tiesības uz vārda brīvību, ietverot tādus aspektus kā tiesības brīvi izplatīt, paturēt un iegūt informāciju un paust savus uzskatus. Turklāt pants aizliedz cenzūru. (Satversme, 8. Nodaļa „Cilvēka pamattiesības”, 100.pants). Runājot par kibertelpu, tiek lēsts, ka Interneta lietotāju skaits aptver vairāk nekā 40% no visas sabiedrības kopumā. (The key 2005 – 2015 ICT data of World Telecommunication for the world , by geographic regions and by level of development, 2016). Tas ir iemesls, kāpēc neviena cita komunikāciju platforma nav salīdzināma ar tiešsaistes vidi, kas ļauj lasītājiem brīvi publicēt un piekļūt informācijai, tādejādi brīvi paužot viedokli.

Teorētiski, personām ir atļauts īstenot savas tiesības brīva viedokļa paušanai un saņemt aizsardzību gan fiziskajā, gan kibervidē. Tomēr ekspektācijas un veidi, kādā lietotāji diskutē, atšķiras atkarībā no komunikāciju vides un platformas. ANO Cilvēktiesību Padome skaidri uzsver, ka tādas pašas tiesības, kādas cilvēkam ir bezsaistē, jāaizsargā arī tiešsaistē, uzverot vārda brīvību jo īpaši (ANO Cilvēktiesību padomes rezolūcija, A/HRC/20/8). Tajā pašā laikā jāatzīst, ka internets ir būtiski palielinājis, indivīdu spēju piekļūt informācijai, izpaust viedokli „vispasaules auditorijai”, un sniegt komentārus par visdažādākajiem aspektiem kibertelpas unikalitātes dēļ: ātruma, vispasaules sasniedzamības un iespējamās relatīvās anonimitātes. (Human Right Council, UN Doc.: A/HRC/17/27, 2011). Tomēr jāatzīst, ka šāda piekļuves brīvība ir satraucoša, tā kā bieži vien var pāraugt naida runas saturošos komentāros, kas ir aizliegti.

Internets sola jaunas iespējas, kur katra persona var izteikt un parādīt viedokļus, tādā veidā dodot iespēju būt gan informācijas uztvērējam, gan izplatītājam. Ņemot vērā to, ka spēja pārraidīt un uzglabāt informāciju ir milzīga, pastāv risks, ka vārda brīvība var tikt ierobežota, jo jāpieņem tādi mēri, piemēram, pārraidītā satura filtrēšana, pārraudzīšana vai bloķēšana, lai nerastos visatļautība. Tieši tāpēc tiek izvirzīts galvenais autores jautājums, proti, vai vārda brīvība kibertelpā ir ievainojamāka un neaizsargātāka nekā fiziskajā vidē, vai radītie ierobežojumi ir pārāk stingri un mazina cilvēku iespējas brīvi izteikties. Proti, vai izstrādātie Eiropas Cilvēktiesību tiesas ierobežojumi, kas ir, platformām deleģētā atbildība par aizskarošiem un neslavu veicinošiem lietotāju komentāriem, parādoties nesenajā tiesu praksē, nesašaurina iespēju izteikties, jo tiesu argumenti nevar būt balstīti tikai uz slēdzienu, kas ir atļauts bezsaistē, ir pieņemams arī tiešsaistē – jāņem vērā arī rakstura un īpatnību atšķirības.

Diskusija skar divas monētas puses – indivīdus, kuri komunicē caur interneta vides piedāvātajām platformām, un viņu darbību sekas – ietekmi uz platformu nodrošinātājiem un starpniekiem, kuriem, pēc Eiropas Cilvēktiesību tiesas nesajiem spriedumiem (Delfi pret Igauniju, MTE pret Ungāriju), tiek nozīmēta papildus atbildība ne tikai par sevis pārraidīto saturu, bet arī par datiem, faktiem un viedokļiem, ko ģenerē lietotāji. Šis temats ir ļoti svarīgs, tā kā digitālās tehnoloģijas attīstās katru dienu, aizvien vairāk pievilinot jaunus dalībniekus, bet konkrētas jurisdikcijas, kas aptver kibertelpas raksturu nav, līdz ar to nav noteiktas skaidras atbildību robežas un brīvības izmantošanas iespējas nedz lietotājiem, nedz komunikāciju platformu īpašniekiem.

1. Kibertelpas komunikāciju īpatnības

Pirmkārt, lai saprastu interneta portālu komunikācijas specifiku, ir jāaplūko interneta platformu īpašības: ātrums, tehnoloģiskā attīstība un iespējama anonimitāte, informācijas apjoms, iespējama piekļuve visā pasaulē un informācijas apmaiņa ar miljoniem lietotāju. Līdzīgi kā fiziskajā pasaulē, arī interneta vidē vārda brīvība ir viena no cilvēktiesību pamatvērtībām, līdz ar to, neskatoties uz vidi, kurā tā tiek pielietota, darbojas vieni un tie paši aizsardzības kritēriji. Kā jau iepriekš minēts, Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 10.pants ir pielietojams un pielāgojams kā spriedumos par cilvēktiesību pārkāpumu fiziskajā vidē, tā kibertelpā, balstoties uz principu „what is applied and used offline, also should be applied online” (tas, kas ir pielietojams bezsaistē, ir jāpielieto arī tiešsaistē). Tomēr jāatzīst, ka kibertelpa piedāvā jaunas iespējas, kur ikviens var izplatīt un saņemt informāciju, tādējādi kļūstot gan par informācijas ņēmēju gan devēju. Balstoties uz šo pieņēmumu, secināms, ka kritēriji aizsardzībai ir jāpielāgo tiešsaistes īpatnībām, proti, spējai pārraidīt un uzglabāt lielus informācijas apjomus. Kā piemēru var minēt Eiropas Cilvēktiesību spriedumu - Editorial Board of Pravoye Delo un Shtekel pret Ukrainu, kur tika saskatīta atšķirība starp kibertelpu un fiziskās vides printētajiem medijiem. Tādējādi tika konstatēts, ka internets, kā informācijas izplatīšanas tīkls, atšķiras no fiziskiem līdzekļiem, jo risks brīvību un tiesību aizskaršanai ir augstāks. Ar iepriekš minētā sprieduma 63. pantu tiesa apstiprināja, ka internets kā saziņas un informācijas līdzeklis būtiski atšķiras no drukātajiem medijiem, īpaši attiecībā uz spēju uzglabāt un pārsūtīt informāciju. Elektroniskais tīmeklis, kas kalpo miljardiem lietotāju pasaulē, nav, un iespējams nekad arī nebūs, pakļauts tiem pašiem noteikumiem un kontrolei, jo tas gluži vienkārši nav iespējams. Risks vārda brīvības apspiešanai vai privātās dzīves kaitējumam ir daudz lielāks. Tiesa viennozīmīgi atzīst, ka ir nepieciešamība pēc īpašiem principiem un likumiem, jo praksē tos nevar tik vienkārši pārņemt un pielietot no fiziskās vides.

Tas redzams arī valstu amatpersonu tendencēs palielināt savu suverenitāti pār jautājumiem, kuri saistīti ar kibertelpu, pielietojot savu juridisko spēku, un tiem patiešām vajadzētu to izmantot. Kā atspoguļots spriedumā K.U. pret Somiju, saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, valstu amatpersonām ir pienākums nodrošināt tādu pašu tiesību aizsardzību tiešsaistē, kā bezsaistē. Tomēr ir grūti noteikt, kad tieši situācija prasa tiesību normas un kā tās īstenot tā, lai ierobežojumi pārāk nesamazinātu un nepalēninātu tehnoloģisko attīstību, tajā pašā laikā aizsargājot cilvēktiesības un neveidojot anarhiju. Vērtējot dažādas situācijas, valstīm vienmēr būtu jāpatur prātā, ka visiem lēmumiem ir jāsaucas ar proporcionalitātes un nepieciešamības principu.

2. Anonimitāte un tiesības uz vārda brīvību

Iespējama anonimitāte ir viens no galvenajiem aspektiem, kas atšķir tiešsaistes vidi no bezsaistes. Trešo personu publiskotie komentāri raisa iespējamu papildus atbildību mājaslapu uzturētājiem, tā kā komentāri ir jāfiltrē un jāpārskata, lai novērstu iespējamu naida runu un aizvainojoša rakstura informāciju, kas bieži vien ir izplatīta no lietotājiem, kuri slēpj savu identitāti un var beigties pat ar piekļuves liegšanu. Šāda prakse tika iedibināta līdz ar Delfi pret Igaunijas lietas nolēmumu, kurš pērn pirmo reizi pasludināja, ka komerciāliem informācijas

pārraidītājiem ir pienākums uzņemties atbildību par trešo personu publikācijām un apzināties publicētā raksta sekas attiecībā uz potenciālo lasītāju uzvedību. Tas nepieciešams, lai izprastu, vai vārda brīvība interneta vidē ir vieglāk ievainojama, proti, vai ikvienam ir tiesības teikt, izplatīt un komentēt visu un jebkādā veidā no vienas puses, un, vai platformu īpašniekiem ir pienākumus visus šos rakstus un komentārus caurskatīt, tādējādi novēršot privāto tiesību aizskaršanu un nomelnošanu. Turklāt, vai, filtrējot, pārtraugot un dzēšot nelabvēlīgo informāciju, tiešsaistes operatori nemazinās vārda brīvības diapazonu un iespēju jebkuram paust savas domas un idejas, lai kāda rakstura tās arī būtu, ieskaitot arī pašu platformu tiesības brīvi translēt informāciju. Uz doto brīdi, anonīma komunikācija tiek uzskatīta par stūrakmeni kibertelpai, kas mudina lietotājus brīvi izpausties un teikt to, kas fiziskajā telpā bieži vien var palikt nepateikts, tā kā, darbojoties zem lietotājvārda, nav iespējams noteikt to, kas ir atbildīgs par informācijas izplatīšanu. Vārda brīvība paredz ne vien iespēju komentēt interneta vidē un izteikt viedokli par informatīviem avotiem, bet arī tiesības uz informācijas pieejamību, iespēju to ne tikai saņemt, bet arī izplatīt, preses brīvību un viedokļa izteikšanu.

Nesen Eiropas Cilvēktiesību tiesas pasludinātie spriedumi - MTE pret Ungāriju un Delfi pret Igauniju - interpretēja problēmjautājumu saistībā ar komentāriem un to kontekstu - to, kā anonīmie izteikumi par publicēto informāciju, ietekmē brīvību un tiesību spēkā esamību. Spriedumi saistīti ar interneta komunikāciju platformu atbildību par trešo personu anonīmi publicēto informāciju. Eiropas Cilvēktiesību tiesa nesenajā spriedumā MTE pret Ungāriju atzina vārda brīvības, tas ir Cilvēktiesību konvencijas 10.panta pārkāpumu, jo, pasludinot komunikāciju platformas pārraudzītājus par atbildīgiem par visiem publicētajiem komentāriem, tiku pārkāpti Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktie principi un informācijas pārraidītāju tiesības brīvi izplatīt informāciju. Lai gan komentāru raksturs bija aizskarošs un vulgārs, Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzstāja, ka, ņemot vērā iespējamās sekas neslavas celšanai kibertelpā, ir jāizskata komunikācijas stila specifika interneta portālos, un tā šajā gadījumā bija pieļaujama, tā kā nesaturēja naida runu. Pretrunā ar iepriekš aprakstīto spriedumu, Delfi lietā pret Igauniju atzina interneta mediju atbildību, tādējādi noraidot konvencijas 10.panta pārkāpumu, kas raisa diskusijas, cik tālu vārda brīvība un informācijas brīvība ir ierobežojama digitālajā laikmetā. ECT sniegtā argumentācija ir radījusi jautājumu, vai interneta ziņu portāla komerciālais raksturs ir atbilstošs kritērijs, vai komentāru kontroles pienākums nerada cenzūras risku, kā spriedums ietekmēs interneta mediju vidi un vai tā rezultātā netiks vājināts lietotāju veidota satura nozīmīgums.

Šķiet, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa vel jo projām attīsta un pilnveido vārda brīvības un platformu uzturētāju atbildības noteikšanas tendences, tā kā, ar dažu mēnešu atšķirību, tika izvirzīti divi pilnīgi atšķirīgi secinājumi, kur principi un kopīgas vadlīnijas konstatētas netika. Apskatot spriedumus MTE pret Ungāriju un Delfi pret Igauniju, tika identificēti divi pilnīgi pretrunīgi gala nolēmumi, balstoties uz relatīvi vienādu faktisko bāzi. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10.panta pārkāpums netika konstatēts Delfi lietā, kad tiesa uzstāja uz platformu atbildību un spēju apzināties iespējamo kaitējumu, ko publicētais raksts spēj nodarīt sabiedrībai. Tieši pretēji, proti, vārda brīvības ierobežošana un apspiešana tika noteikta MTE gadījumā. Rezumējot, skaidras atbildes nav, jo pat tiesu prakses vienotas vadlīnijas un koncepcijas pamatprincipi nepastāv.

3. Sekas un to risinājumi

Lai gan anonimitāte ir vārda brīvības sastāvdaļa, kā jau redzams arī tiesu prakses piemēros, nereti tā rada papildus atbildības noteikšanu un pienākumu aizliegumam. Turklāt, dzēšana un bloķēšana ne tikai rada ierobežojumus lietotāju privātajā dzīvē, bet arī sašaurina diapazonu, kurā indivīdi un platformas spēj izteikties. Lielākais risks, kas var ietekmēt vārda brīvību kibertelpā, ir iespējamā pārmērīgā piespiedu bloķēšana. Gadījumā, ja interneta pakalpojumu sniedzēji ir atbildīgi par saturu un citu publicēto informāciju, tie centīsies ierobežot un kontrolēt lasītāju darbību, lai aizsargātu sevi, izfiltrējot pretrunīgo materiālu un pat likumīgo informāciju, lai izvairītos no potenciālajām sūdzībām. Bez tam, iespējamās

izmaksas, kas varētu veidoties, ja starpnieks uzņemtos atbildību par trešās personas publicētu informāciju, gandrīz vienmēr būs lielākas, nekā izdevumi, kas rastos, ja dati vienkārši tiktu izņemti no platformas. (Council of Europe, Freedom of expression and the Internet, 2014). Jo grūtāk tiešsaistes platformu turētājiem ir konkrēti noteikt, par kādu saturu viņi ir atbildīgi un gatavi bloķēt, jo vairāk viņiem ir jāizdara, lai nodrošinātu atbilstību. (Center for democracy and technology, Shielding the messengers: protecting platforms for expression and innovation). Līdz ar to informācijas platformas tiešsaistē var kļūt par mazāk uzticamu vidi, kur paust brīvo runu, jo leģitīmie izteikumi var tikt ierobežoti.

Nosakot stingras barjeras, pienākumus un atbildību attiecībā uz interaktīvajām platformām, tas apdraud pilnīgu līdzdalību un spēju darboties ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā dzīvē. Potenciālie draudi par satura uzraudzības noteikumiem varētu arī samazināt vēlmi un spēju tiešsaistes platformām piegādāt un nodot trešo personu sniegto saturu citiem lietotājiem. Starpnieki darbojas milzīgā ātrumā un lielā informācijas apjomā, kas ir liela priekšrocība, un daļa no kibertelpas vides, kas padara to tik īpašu un revolucionāru. Uzliekot papildu slogu, iespēja gūt labumu no šīm stiprajām pusēm var tikt ievērojami samazināta. (Center for democracy and technology, Shielding the messengers: protecting platforms for expression and innovation, 20) Uzskatāms piemērs ir video koplietošanas platforma YouTube, kur lietotāji katru minūti ievieto tiešsaistē aptuveni 72 stundu garu video materiālu. (Official YouTube Blog, It is YouTube's 7th birthday . . . and you have outdone yourselves, again). Ja atbildība ir noteikta video tiešsaistes platformai, tad tas uzliek par pienākumu pārskatīt katru video pirms tas tiek publicēts internetā, tādā veidā YouTube vairs nevarētu darboties ar tādu vērienu un mērogu, lai platforma būtu pieejama lietotājiem un sniegtu tiem iespēju pārraidīt sev vēlamu saturu. Tāda pati situācija ir vērojama attiecībā uz blogiem, forumiem un sociālajiem tīkliem, kur simtiem komentāru tiek ievietoti katru dienu. Ja tie visi tiktu automātiski filtrēti, ar īpašniekam pieejamiem resursiem, tad to izmaksas un apjomi novestu pie platformu atslēgšanās pārslodzes dēļ. (Center for democracy and technology, Shielding the messengers: protecting platforms for expression and innovation, 2016). Saskaņoties ar pienākumu uzraudzīt visu saturu, tiešsaistes pakalpojumi un tīmekļa vietnes, ar opciju lietotājiem izvietot informāciju, krietni samazinātos vai pat izzustu pilnībā. Tas pats attiecas arī uz tīmekļa vietnēm, kas ietver sevī mazāku informācijas daudzumu. Piespiedu aizsardzības un licencēšanas saistības var radīt nopietnas sekas. Kopumā papildu izmaksas būtiski mainītu konkurētspēju tiešsaistes pakalpojumu tirgū un samazinātu iespējamo izpausmes brīvību.

Nemot vērā tehnoloģiskos un juridiskos ierobežojumus, lai identificētu anonīmo lietotāju, izmaksas ir ļoti augstas. Lai pamanītu un atpazītu anonīmo kibernetizāciju, pirmkārt, var izmantot pārraudzības stratēģiju vai, otrkārt, paziņot par sistēmas atslēgšanu. Tiešsaistes pakalpojumu sniedzēji var sākt izmantot divu veidu filtrēšanas un uzraudzības sistēmas: automatizēto un cilvēka vadīto. Otrā iespēja nozīmē, ka jāpieņem darbā cilvēki, kas jāapmāca atšķirt likumīgo no nelikumīgā satura, ko radījuši trešās puses lietotāji. Pieņemot, ka lielākā daļa komentāru nav aizskaroši, un, ka ne visi aizskarošie un neslavas komentāri rezultātā noved pie tiesas prāvas, tad attiecība starp pretenzijām un pārskatītajiem paziņojumiem var būt ļoti augsta. Tādējādi starpniekiem uzraudzības maksa par paziņojumu varētu būt mazāka, nekā izdevumi, lai noteiktu lasītāju un iesūdzētu tiesā. Pēc tam komentāri, kas netiks skatīti tiesā būtu jāreizina ar caurskatītajiem komentāriem. Milzīgais datu apjoms un informācijas daudzums padara monitoringu ārkārtīgi dārgu. Izdevumi, kas saistīti ar manuālo uzraudzību ir atkarīgi no lietotāju publicētās informācijas daudzuma, kas arī ir iemesls, kāpēc robežizmaksas joprojām ir augstas. Vēl viena iespēja ir ieviest automatizētu sistēmu, kas pieprasa tehnoloģisko sistēmu attīstību un izpildi, novēršot nelikumīgos un aizvainojošos komentārus, bet atļaujot likumīgos. Tas ir lētāks monitoringa stratēģijas veids nekā iesaistot cilvēkresursu, jo pēc tam, kad tehnoloģija ir izstrādāta, to var izmantot un attīstīt par zemākām izmaksām. Tomēr pastāv lielāks risks tam, ka tiks konstatēti viltus paziņojumi, jo mašīnu kontrolēti mehānismi pieļauj vairāk kļūdu, nekā speciāli apmācīti darbinieki. Paziņojumu un darbības apturēšanas mehānismi ietver sevī mazāk izdevumu, tomēr automātiski palaisti mehānismi var izraisīt

nepamatotus vārda brīvības ierobežojumus, kas atkal nozīmētu lielas izmaksas, jo īpaši attiecībā uz platformām ar lielu komunikācijas un informācijas daudzumu. Beigās var gadīties, ka interneta pakalpojumu sniedzēji neuztver sociālos ieguvumus no savas darbības, bet, palielinot izdevumus, nonāk pārmērīgā uzraudzības un fanātiskas cenzūras varā. Jebkurā gadījumā, uzraudzības sistēmas ierīkošana nozīmē papildus izdevumus. Ja izdevumi par aizsardzību, proti, papildu uzraudzība un filtrēšana pārsniedz paredzamo saistību samazināšanos, tiešsaistes pakalpojumu sniedzējiem nebūs vēlmes īstenot šos pasākumus. Tikai gadījumā, ja papildu tehnoloģiju izmaksas būs zemākas nekā iespējamā atbildība, kas būtu jāuzņemas starpniekservīerim, tad šīs sistēmas tiktu ieviestas. Ja gan iespējamā atbildība, gan monitoringa sistēmas izmaksas būs augstākas, nekā platformas turētāja labums no informācijas portāla, tad tā darbība tiks atcelta vai pārtraukta. (Ronen Perry and Tal Z. Zarsky- Liability for online anonymous speech: comparative and economic analysis).

4. Secinājumi

Atšķirībā no citām plašsaziņas platformām, internets, kā interaktīva vide, ir būtiski mainījusi veidu, kā organizēt un veidot diskusijas. Patiešām, ar starpniecības portālu izgudrošanu, satura koplietošanu lasītāji nav vairs tikai pasīvi interneta lietotāji, bet gan aktīvi līdzdarbojas sociālajā vidē.

Galvenais pētījuma mērķis bija izprast cilvēktiesību lomu tiešsaistē un kā to izpilde un aizsardzība atšķiras no fiziskās pasaules. Pētījums norāda, ka atbilde uz galveno uzdoto jautājumu nevar tikt definēta un noteikta konkrēti. Proti, cilvēktiesības kibertelpā īpašos gadījumos ir vairāk neaizsargātas un, protams, var tikt ierobežotas, tomēr, pastāv dažādas iezīmes, kas parasti nenodala šīs divas vides vispār

Pirmkārt, gan tiešsaistē, gan bezsaistē pastāv tādas pašas tiesības, kuras ir īstenojamas un aizsargājamās. Valdības pienākums ir nodrošināt, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas un aizsargātas identiski tādā pašā veidā gan tiešsaistē, gan bezsaistē, neskatoties uz to, ka nav konkrēti pieejamas tiesiskās normas, un ir grūti noteikt, kura situācija prasa aizsardzību un kura nē.

Tomēr, otrkārt, ņemot vērā to, ka interneta spējas pārraidīt datus un informāciju visā pasaulē ar milzīgu ātrumu nodrošina pieejamību, ilgstošu informācijas uzglabāšanu bez jebkādas telpas, laika vai ģeogrāfiskās robežas, pastāvošais risks ir salīdzinoši augstāks.

Treškārt, ņemot vērā augsto vārda brīvības nepieciešamību sabiedrībā, kurā tiek sludināta demokrātija, visi ierobežojumi ir jāinterpretē precīzi un saskaņā ar sociālajām vajadzībām. Jo tieši tādā pašā veidā kā bezsaistes strīdiem, problemātiskajiem jautājumiem tiešsaistē jābūt pamatotiem saskaņā ar trīs daļu pārbaudi, proti, jautājumam jābūt pamatotam, proporcionālam un likumā noteiktajos gadījumos.

Ceturtkārt, internets kā vide ļauj starpniekiem filtrēšanas un bloķēšanas iespējas, lai novērstu noteiktu kontekstu nokļūšanu pie lasītājiem. Bloķēšana notiek tāpēc, ka tiešsaistē anonimitāte ir atļauta, un pastāv iespēja komentēt dažādus rakstus, izvairoties no juridiskas atbildības. Šādā situācijā anonimitātei ir divas puses. No indivīda viedokļa, tas ļauj vieglāk paust un izmantot garantēto brīvību, bet, no starpnieku viedokļa, tā uzliek papildu atbildību un pienākumus, kas bieži vien pārvēršas piekļuves bloķēšanas pasākumos vai ar iejaukšanos personas privātajā dzīvē. Ir skaidrs, ka papildus uzliktie pienākumi, rada lielāku atbildību starpniekiem, tāpat ierobežo sarunu iespējamību un informācijas apjoma pieejamību.

Piektkārt, runas brīvība veido demokrātijas pamatus. Personām ir jābūt nodrošinātām ar iespēju izteikt viedokli un vākt informāciju- brīvi, neatkarīgi no jebkādiem ierobežojumiem. Tomēr, brīvība nav absolūta – jārespektē citu tiesības uz reputāciju un privātumu. Naida kurināšanas runas, pretlikumiski komentāri, kas tiešā veidā provocē vardarbību, ir aizliegti.

Sestkārt, papildus pienākumi pret starpniekservīeriem izraisa ekonomiski neizdevīgas sekas.

Kopumā var teikt, ka šī tiesību joma prasa daudz precizējumus un jaunas jurisdikcijas ieviešanu, kas skaidri definē kibervides komunikāciju īpatnības un gadījumus, kad starpniekiem ir jāuzņemas papildus atbildība un pienākumi.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti:

1. E – commerce directive, Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services in the Internal Market [2000] *OJ L178/1*, art 14-15. (E – komercijas Direktīva) [tiešsaiste]. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:en:HTML>. [atsauce 08.05.2017.].
2. European Convention on Human Rights (as amended by protocols Nos. 11 and 14, supplemented by Protocols Nos. 1,4,6,7,12,13), 1 June 2010. (Eiropas Cilvēktiesību konvencija) [tiešsaiste]. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf. [atsauce 08.05.2017.].

Tiesu prakse:

1. *Ahmet Yildirim v. Turkey*, application no. 3111/10. ECHR 2012. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2010-003111.pdf>.
2. *Akdeniz v. Turkey*, (11 March, 2014, unreported), [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142383#{"itemid":\["001-142383"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142383#{).
3. *Cengiz and Others v. Turkey*, nos. 48226/10 and 14027/11, ECHR 2015 (extracts). [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158948#{"itemid":\["001-158948"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158948#{)
4. *Delfi AS v. Estonia (GC)*, application no. 64569/09, ECHR 2015. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105#{"itemid":\["001-155105"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105#{).
5. *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine*, application no. 33014/05, ECHR 2011. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: http://www.teutas.it/attachments/832_Editorial-Board-of-Pravoye-Delo.pdf.
6. *K.U. v. Finland*, application no. 2872/02, ECHR 2008[online] [cited 08.05.2017]. Available from Internet: <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/dataprotection/Judgments/K.U.%20v.%20FINLAND%20en.pdf>.
7. *MTE and Index.hu Zrt v Hungary*, (2 February, 2016, unreported). [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2016/135.html>.
8. *Paul Chambers v. Director of Public Prosecutions* (27 July 2012, unreported). [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/QB/2012/2157.html>.

Grāmatas:

1. Bratza Nicolas, *Freedom of expression: essays in honour of Nicolas Bratza, President of the Court of Human Rights* ("Vārda brīvība – raksti par godu Nikolāsam Bratzam, Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesim") - Vajic N. and Voyatzis P., „The Internet and freedom of expression: a „brave new world” and the European Court of Human Rights’ evolving case law” (“Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses piemēri jautājumā – vārda brīvība internetā – drosmīga jaunā pasaule”). Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2012.
2. Duterte G., *Key case -law extracts, European Court of Human Rights*, (“Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu apkopojums”) Strasbourg: Council of Europe, 2003.
3. Gibson William: *Neuromancer*, page 51, published by Ace Books, E. Rutherford, New Jersey, USA, 1986.
4. Harris D.J., O’Boyle and Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*. (“Eiropas Cilvēktiesību konvencijas likumi”) Ney York: Oxford University Press, 2014.

Elektroniski publicētās grāmatas:

1. Council of Europe, *Freedom of expression and the Internet (2014)*. (“Vārda brīvība un internets”) Strasbourg, FRA: Council of Europe, 2014, para 5.2., p. 75. Pieejama Ebrary datubāzē. [atsauce 08.05.2017.].

Juridiskie raksti:

1. Johnson D.R., Post D., Law and Borders – *The Rise of Law in Cyberspace. Stanford Law Review*, (“Jurisprudences attīstība kibertelpā). Volume 48, May 1996. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=535.

Oficiāli dokumenti:

1. Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue*, 17th session. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social, and cultural rights, including the rights to development. UN Doc.: A/HRC/17/27 (16 May 2011). Para. 23,27,28,85. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf.
2. UN Human Rights Council (5 July 2012), *Resolution A/HRC/20/8 on the promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet*, 20/8, 31st meeting, 5 July 2012, paragraph 1. [online] [cited 08.05.2017]

- Available from Internet:
http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session20/A-HRC-20-2_en.pdf.
- Internet:
Interneta resursi:
1. Center for democracy and technology, Shielding the messengers: protecting platforms for expression and innovation. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <https://cdt.org/files/pdfs/CDT-Intermediary-Liability-2012.pdf>.
  2. ECHR Blog, Offensive online comments – new ECtHR judgment. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <http://echrblog.blogspot.com/2016/02/offensive-online-comments-new-ecthr.html>.
  3. Free Word Centre. Freedom of information. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <https://www.article19.org/pages/en/freedom-of-information-more.html>.
  4. ICT Indicators database, The key 2005-2015 ICT data of ITU World Telecommunication for the world, by geographic regions and by level of development. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/statistics/2015/ITU_Key_2005-2015_ICT_data.xls.
  5. K. Georgaki, E. Giakoumakis, A. Rollo, Escaping the Slippery Slope: Freedom of Expression and Cyberspace Regulation after the Delfi case. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: http://www.cuspe.org/wp-content/uploads/2016/03/Georgaki_Giakoumakis_Rollo_2016.pdf.
  6. Marie – Andree Weiss, Delfi v. Estonia : Ice Roads and Chilling Effect at the European Court of Human Rights. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <http://www.maw-law.com/internet-law/delfi-v-estonia-ice-roads-and-chilling-effect-at-the-european-court-of-human-rights/>.
  7. Official YouTube Blog, It is YouTube's 7th birthday . . . and you have outdone yourselves, again. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: <http://youtube-global.blogspot.com/2012/05/its-youtubes-7th-birthday-and-youve.html>.
  8. Ronen Perry and Tal Z. Zarsky ,Liability for online anonymous speech: comparative and economic analysis. [online] [cited 08.05.2017] Available from Internet: [http://www.degruyter.com/dg/viewarticle.fullcontentlink:pdfeventlink/\\$002fj\\$002fjetl.2014.5.issue-2\\$002fjetl-2014-0012\\$002fjetl-2014-0012.pdf/jetl-2014-0012.pdf?t:ac=j\\$002fjetl.2014.5.issue-2\\$002fjetl-2014-0012\\$002fjetl-2014-0012.xml](http://www.degruyter.com/dg/viewarticle.fullcontentlink:pdfeventlink/$002fj$002fjetl.2014.5.issue-2$002fjetl-2014-0012$002fjetl-2014-0012.pdf/jetl-2014-0012.pdf?t:ac=j$002fjetl.2014.5.issue-2$002fjetl-2014-0012$002fjetl-2014-0012.xml).

Summary

There is very little amount if any at all of technological development in the field of information and interactive communication systems that have created so huge revolutionary effect and impact similar to the establishment of the Internet. Unlike other communication platforms, the Internet as an interactive medium represents essential changes in the manner and way how to arrange the discussion. Indeed, with the invention of mediation portals hosted by online organizations that promote participatory collaboration and content sharing, readers are no longer only passive users but active publishers as well. The main aim of the whole research was to understand the role of human rights online and how their execution and protection differ from physical world. Research shown, that an answer to the main question asked cannot be definite and absolute. Namely, human rights in the cyberspace are more vulnerable in specific occasions and, indeed, may be curtailed if online uniqueness is not reviewed; however, there are various features that in general do not divide these two environments at all. First, the same rights are transferrable and protectable in the same way offline and online. However, secondly, due to Internets ability to transmit data world-wide with enormous speed, provide accessibility and lastingness of information without any geographical boundaries in space and time, the possessed risk is relatively higher. Thirdly, because of the high necessity of freedom of expression in society preaching democracy, all restrictions imposed must be interpreted accurately and in accordance with social need. Fourthly, Internet as environment allows intermediaries to filter and block making possible to prevent certain context from reaching readers. Fifthly, freedom of expression forms basics for democracy. Sixthly, additional responsibilities towards intermediaries cause extra economically unprofitable consequences.

TIESĪBU JAUNRADES PRINCIPU NOZĪME NORMATĪVO AKTU IZSTRĀDĒ *ROLE OF PRINCIPLES OF LAW-MAKING IN DRAFTING LEGISLATION*

Jekaterina Zarembina

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, jekaterina.zarembina@gmail.com

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā darba vadītājs: **Artūrs Gaveika**, Dr.iur., docents

Abstract. *Currently, the legislation in the Republic of Latvia is not transparent due to its large amount, duplication and even contradictions. Principles of law-making are the guidelines of drafting legislation; consequently, they must guarantee the quality of law. Each state itself specifies the process and requirements for drafting legislation. The main tasks of the article are to study and describe the principles of law-making stipulated in legal science, to reveal problems of law-making process in the Republic of Latvia and review the place and role of law-making principles in legal systems of other states. After the foreign law-making practice will have been explored to offer improvements in law-making in the Republic of Latvia.*

Keywords: *Law-making, principles, legal systems.*

Ievads

Tiesību jaunrades principi ir normatīvo aktu izstrādes pamatnostādnes un tiem jāgarantē normatīvo aktu kvalitāti. Normatīvo aktu izstrādes procesu un prasības katra valsts nosaka pati. Latvijas Republikā normatīvie akti nav pārskatāmi liela skaita, dublēšanās un pat pretrunu dēļ. Pētījuma laikā tika konstatēts, ka Latvijā 2016.gadā tika izstrādāta rokasgrāmata, kurā ir ietvertas vadlīnijas normatīvo aktu projektu izstrādei, bet tās attiecas tikai uz normatīvā akta formu un izteiksmes stilu. Citās valstīs, lai nodrošinātu normatīvā regulējuma kvalitāti augstā līmenī, likumdevējs pieņem normatīvo aktu, kurā, pirmkārt, atrunā vispārējus kritērijus un tiesību jaunrades principus, kurus jāpielieto normatīvo aktu izstrādāšanas, izskatīšanas un pieņemšanas procesā, otrkārt, tehniskās dabas darbības, kas attiecas uz normatīvā akta noformēšanu, piemēram, forma, izteiksmes stils, treškārt, atsevišķos gadījumos atrunā arī valsts institūciju, kas pastāvīgi pēta un analizē normatīvo regulējumu un sniedz priekšlikumus uzlabošanai. Pētījuma laikā autore konstatēja, ka Ukrainā darbojas specializēts Institūts, kas veic likumdošanas ietekmes monitoringu, kura mērķis ir radīt kvalitatīvi jaunas informācijas attiecības starp pašu likumdošanu un tās gala rezultātu, lai uzlabotu likumu attīstību. Apkopojot visu izpētīto informāciju, autore nonāca pie secinājuma, ka, lai uzlabotu Latvijas normatīvā regulējuma kvalitāti, nepieciešams pieņemt likumu par normatīvo aktu izstrādi, kurā tiks ietverti tiesību jaunrades principi, kā arī jāpārņem no citām valstīm pozitīvu pieredzi likumdošanas ietekmes monitoringā. Pētījuma uzdevumi ir raksturot tiesību jaunrades jēdzienu un tiesību jaunrades principus, izpētīt tiesību jaunrades principu lomu normatīvo aktu izstrādes procesā un kā tie ietekmē likumdošanas kvalitāti kopumā, atklāt Latvijas Republikas tiesību jaunrades procesa problemātiku, kā arī apskatīt tiesību jaunrades principu vietu un lomu citu valstu likumdošanas un tiesību jaunrades procesā, kā arī normatīvajā regulējumā, savukārt šī raksta mērķis ir atklāt Latvijas Republikas tiesību jaunrades procesa problemātiku, izpētīt konstatētus trūkumus un piedāvāt priekšlikumus tā uzlabošanai. Pētījuma laika periods ir no 2017.gada 30.marta līdz 2017.gada 7.maijam. Pētījuma ietvaros tiek izmantotas sekojošas metodes: vēsturiskā metode – tiesību jaunrades jēdziena izpratne dažādos laika periodos; salīdzinošā metode – dažādu zinātnieku atziņu salīdzinājums, lai izdarītu secinājumus par tiesību jaunrades un tiesību jaunrades principu īpatnībām; analītiskā metode – dažādu zinātnisko un tiesību avotu analīze un izpēte; sistēmiskā metode – tiesību jaunrades institūta un tiesību jaunrades principu analīze, vērtējot ar saistīto normatīvo regulējumu, ka arī juridiskās prakses un tiesību zinātnieku atziņas par to kopsakarā; teleoloģiskā metode – tiesību aktu analīze, vadoties no to izveidošanas un realizācijas mērķiem; semantiskā metode – dažādu terminu saistībā ar tiesību jaunrades un tiesību jaunrades principu jēgas analīze; gramatiskā

metode – jomu regulējošo normatīvo aktu, juridiskās prakses materiālu un literatūras avotu analīze.

Austriešu jurists un tiesību filozofs Hanss Kelzens (*Hans Kelsen*) uzskatīja, ka vienotību starp valsti un tiesībām var panākt tikai ar likuma palīdzību kā rīkojumu, t.i. noteikta kārtība, kas sastāv vienīgi no tiesību normām (*Bryan, Langford, McGarry, 2016*). Lai valstī tiktu nodrošināta kārtība un drošība valsts pieņem normatīvos aktus, lai noregulētu visas dzīves sfēras. Tāpēc var secināt, ka viens no būtiskiem valsts darbības virzieniem ir tiesību jaunrade.

Profesors Senjakins tiesību jaunradi saprot divos aspektos. Pirmkārt, šaurākā nozīmē, t.i. normatīvo aktu radīšanas process, kuru īsteno kompetenta iestāde. Otrkārt, plašākā nozīmē, t.i. process no konkrētas tiesību idejas rašanas līdz normas praktiskās realizācijas (*Сенякин, 2000*). Savukārt Jānis Neimanis tiesību jaunradi definē kā sabiedrisko attiecību regulēšanu, izdodot jaunas tiesību normas, grozot jau esošās vai atceļot kādas tiesību normas (*Neimanis, 2004*). Līdz ar to var secināt, ka tiesību jaunrade ir sarežģīts un ilgstošs process, kurā piedalās gan valsts kompetentās iestādes un institūcijas, gan sabiedrība. Taču dažādu tiesību saimju valstīs tiesību jaunrades process var atšķirties. Proti, romāņu-ģermāņu tiesību saimes valstīs tiesību normas formulē likumdevējs, bet anglo-sakšu tiesību saimē noteikumus formulē tiesas, izlemjot konkrēto gadījumu. Tiesību jaunrades procesa beigās ir vienmēr radīta konkrēta tiesību norma, kas regulē dzīves sfēru, tiesību vai konkrēto gadījumu. Tiesību jaunrade ir būtiska valstiska darbība, bet mūsdienu pasaulē nav iespējams saglabāt tās ekskluzīvo raksturu globalizācijas procesu dēļ (*Plotnieks, 2013*). No minētā izriet tas, ka daudzas valstis pārņem citu valstu pozitīvo praksi un pielieto to, lai pilnveidotu savu normatīvo regulējumu.

Latvijā vēsturisko notikumu rezultātā bija dažādas tiesību sistēmas, kas ietekmēja gan tiesību jaunrades, gan likumdošanas kvalitāti, efektivitāti un pilnveidošanas procesus. Normatīvie akti nav pārskatāmi liela skaita, dublēšanās un pat pretrunu dēļ. Daudzi tiesību zinātnieki, valsts amatpersonas, tiesību piemērotāji u.c. bieži publiski izsaka savas domas par to, ka jāuzlabo likumdošanas kvalitāti. Kā piemēru var minēt Latvijas prezidenta R.Vējonis 2016.gada 12.septembra vēstuli Saeimai (*Gailīte, 2016*). Proti, prezidents vērs Saeimas uzmanību uz to, ka sasteigti tiek iekļauti priekšlikumi likumprojektos trešajā lasījumā un likumprojektu priekšlikumus rakstveidā nepamato; ne visiem likumprojektiem ir pievienota anotācija. Prezidents norāda arī uz tādu būtisku trūkumu kā nepietiekama komunikācija ar sabiedrību un tās informēšana par likumprojektiem un diskusijām, kuras notiek sakarā ar to izskatīšanu. No minētā izriet tas, ka, ja priekšlikumi likumprojektos sasteigti netiktu iekļauti trešajā lasījumā, tad tie būtu kvalitatīvi izstrādāti un pārdomāti, nebūtu nepieciešams uzreiz grozīt jauno likumu pēc tā spēkā stāšanās datuma, lai izlabotu pieļautās kļūdas. Arī svarīgi priekšlikumus rakstiski pamatot, jo, šajā gadījumā, pārskatot un izskatot piedāvāto priekšlikumu attiecīgām personām būs iespēja pieņemt vispusīgi izanalizēto lēmumu – atbalstīt vai noraidīt ierosinātos priekšlikumus. Anotācijai arī ir svarīga nozīme, jo tajā sniegta informācija par likumprojekta nepieciešamību, ietekmi uz dažādām jomām, izstrādes gaitu un plānoto piemērošanu.

2016.gada 1.jūlijā Latvija kļuva par Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk tekstā - ESAO) dalībvalsti. ESAO ir starpvaldību organizācija, kas veicina demokrātijas un tirgus ekonomikas principu ievērošanu, kā arī sekmē valstu ilgtspējīgu tautsaimniecisku attīstību. ESAO sniedza Latvijai vairākas rekomendācijas attiecībā uz regulējuma politiku un viedokli par to kvalitāti. Analizējot sniegtās rekomendācijas autore konstatēja, ka Latvijā pastāv būtiskas problēmas institucionālajā līmenī, proti, ESAO vērs uzmanību uz to, ka Latvijai jānosaka konkrētai institūcijai vadošo lomu regulējuma kvalitātes veicināšanā; jāizveido labāku darba sadalījumu starp institūcijām, kuras atbild par tiesiskā regulējuma uzraudzību, attīstīt to specializēšanos ar nolūku stiprināt uzmanību un kapacitāti, novērtējot tiesību aktu projektu ekonomisko un sociālo ietekmi; jānodrošina sistēmisku regulatīvo reformu monitoringu un novērtēšanu; jāizvērtē robežšķirtnes testa ieviešanu attiecībā uz detalizētāku ietekmes novērtējuma sagatavošanu tiesību aktu projektiem u.c (*Viļuma, 2016*). No minētā var secināt, ka svarīgi izveidot pilnvertīgu mehānismu, kas nepārtraukti veiks normatīvā regulējuma uzraudzību, ietekmes monitoringu, uzlabot koleģiālo un institucionālo

koļģialitāti utt. Bet, lai varētu nodrošināt kvalitatīvu normatīvo regulējumu jāsāk ar pamatiem. Kā galveno noteikumu, nostādni, pamatu un vispārīgo patiesību literārajā nozīmē uzskata jēdzienu „princips”. Tiesību zinātnē izšķir šādus tiesību jaunrades pamatprincipus – demokrātisms, kas paredz, ka normatīvā akta sagatavošanas procedūra jābūt demokrātiska, atklāta, iesaistot šajā procesā ieinteresētās personas un institūcijas; likumība, proti, aktam jābūt izdotam, stingri ievērojot augstāka juridiska spēka normatīvos aktus un atbilstošas iestādes, institūcijas vai amatpersonas kompetences robežās; zinātniskums, paredz, ka tiesību aktam jābūt zinātniski pamotam, jābalstās uz zinātniskām atziņām, kā arī tā tapšanā jāiesaista zinātniskās un pētniecības iestādes attiecīgajās nozarēs; rūpība, tas nozīmē, ka kļūdas, neuzmanība vai pati aizmāršība šāda līmeņa un statusa dokumentos var nopietni kaitēt ne tikai šai nozarei, bet pat valsts prestižam kopumā (*Rakstu krājums prof. E. Meļķiņa redakcijā, 1999*). Papildus minētiem principiem citi zinātnieki kā, piemēram, J. Neimanis piedāvā arī atklātību (*Neimanis, 2004*), kas nozīmē, ka sabiedrībai ir iespēja sekot līdzi svarīgā regulējuma tapšanai, kā arī ir nodrošināta iespēja sabiedrības pārstāvjiem piedalīties ar saviem ierosinājumiem normatīvā akta projekta izstrādē un ieteikmēt jaunrades procesu. Prasības kvalitātei normatīvo aktu izstrādes procesā, tajā skaitā pirmslikumdošanas un pēclikumdošanas posmā, katra valsts nosaka pati (*Viļuma, 2016*). Latvijā pastāv divi tiesību jaunrades veidi. Proti, pilsoņi izsaka savu gribu tautas nobalsošanā, valsts un pašvaldību kompetentās institūcijas izdod normatīvos aktus. 2016.gadā Valsts kanceleja sagatavoja Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmatu, kurā ir ietvertas vadlīnijas normatīvo aktu projektu izstrādei (*Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata, 2016*). Izpētot norādītās pamatnostādnes autore secināja, ka tās pārsvarā ir izstrādātas, lai dotu vadlīnijas tehniskās dabas darbībai, kas skar tikai likuma burtu. Pamatnostādnes nosaka kādam akta tekstam jābūt, proti, oficiāls, vispārīgs, vienveidīgs, nepārprotami formulēts un lakonisks izteiksmes stils. Jāizvairās no tiesību normu dublēšanās, kā arī no deklaratīvām tiesību normām u.c. Bet nekas nav teikts par demokrātismu, rūpību, zinātniskumu utt.

Pamatojoties uz Saeimas mājaslapā publicēto informāciju 12.Saeimas 2017.gada ziemas sesijas laikā (no 2017.gada 9.janvāra līdz 2017.gada 10.aprīlim) no visām likumdošanas iniciatīvām 81.2 % ir Ministru Kabineta likumdošanas iniciatīvas (*12.Saeimas 2017.gada ziemas sesija, 2017*). Valsts kancelejas Juridiskā departamenta vadītāja un Valsts kancelejas direktora vietniece juridiskajos jautājumos Inese Gailīte norāda uz to, ka viena no problēmām, kas ietekmē normatīvo aktu kvalitāti ir sasteigti lēmumi un steidzami jautājumi. Saskaņā ar noteikumiem šo jautājumu objektīvā steidzamība liedz ievērot Ministru Kabineta kārtības rullī noteikto vispārējo projektu saskaņošanas un iesniegšanas kārtību. Proti, ja iestājās iepriekš neparedzēti apstākļi kā dabas katastrofas, avārijas, kuru pārvarēšanai nepieciešama operatīva rīcība. Bet prakse rāda, ka daudzos gadījumos steidzamībai nav objektīva pamatojuma. Steidzamības iemesls bieži ir laikus zināms notikums vai uzdevuma izpildes termiņa nokavējums. Steidzamo jautājumu pastāvīgi lielais skaits Ministru Kabineta sēdes darba kārtībā nestiprina sabiedrībā pārlicību, ka visi pieņemtie lēmumi ir vispusīgi izanalizēti, izsvērti un sabiedrības interesēm atbilstoši. Tas veicina arī normatīvismu. Prakse rāda arī to, ka pēc neilga laika pieņemtajos aktos Ministru Kabinets izdara grozījumus, lai labotu steigā pieņemtus lēmumus. Konstatēts arī sistēmiskas pieejas trūkums, izstrādājot normatīvo aktu projektus. Rūpīga spēkā esošā regulējuma nepārskatīšana noved pie tā, ka ir vairāki akti, kurus varēja apvienot vienā normatīvā aktā (*Gailīte, 2016*). No iepriekš minēta var secināt, ka, ja tiks iekļauti normatīvā regulējumā tiesību zinātnē nostiprinātie tiesību jaunrades pamatprincipi, tad likumdevējs šādā veidā noteiks normatīvo aktu izstrādes kvalitātes kritērijus, kas sekmēs ne tikai normatīvā regulējuma kvalitātes un efektivitātes kontroli, bet arī uzlabošanu.

Latvijai, lai novērstu esošos trūkumus normatīvajā regulējumā un kļūdas, kuras tiek pieļautas tiesību jaunrades procesā, jāizmanto citu valstu pozitīvo pieredzi, jo pēdējo piecu gadu laikā daudzas valstis nostiprināja savā regulējumā tiesību jaunrades un likumdošanas pamatprincipus. Kā piemēru var minēt, Laosas Tautas Demokrātisko Republiku. Proti, iepriekš minētie principi tika nostiprināti normatīvajā regulējumā, pieņemot 2012.gada 12.jūlijā likumu „Par tiesību aktu izstrādi” (*Law on Making Legislation, 2012*), Igaunijas parlaments (*Riigikogu*)

izstrādāja dokumentu „Likumdošanas politikas pilnveidošanas pamatnostādnes līdz 2018.gadam” (*Guidelines for Development of Legislative Policy until 2018, 2012*), kurā noteikti principi un kritēriji normatīvo aktu izstrādei un pilnveidošanai, kas atbilst tiesību zinātnē atzītiem tiesību jaunrades principiem. Kas attiecas uz likumprojektu, tad Latvija var pārņemt no Igaunijas tādas pamatnostādnes kā, piemēram, pirms sākt izstrādāt likumprojektu, jāsagatavo dokumentu, kurā būs aprakstīts priekšlikums normatīvā akta izstrādei. Analogs tam ir Eiropas Savienības Zaļā grāmata. Savukārt Ukrainā darbojas Likumdošanas institūts, kas ir galvenā zinātniski pētnieciskā institūcija. Šis institūts nodrošina parlamentu ar analītisko un juridisko atbalstu tās likumdošanas darbā. Institūts veic likumdošanas ietekmes monitoringu. Likumu monitoringa mērķis ir radīt kvalitatīvi jaunas informācijas attiecības starp pašu likumdošanu un tās gala rezultātu, lai uzlabotu likumu attīstību. Institūta pētniekiem savu darba pienākumu pildīšanas laikā jāievēro šādi principi – leģitimitāte, demokrātija, caurspīdīgums, zinātniskā pamatotība, profesionalitāte, skaidrība un plānošana (*Muza, 2016*). Latvijā tikai 2017.gada pavasarī sāka veidot Saeimas Analītisko dienestu, kam ir līdzīgas funkcijas (*Saeimas Analītisko dienestu vadīs Inese Grumolte-Lerhe. 2017*). Uz doto brīdi nevar novērtēt dienesta spēju tikt galā ar šiem sarežģītiem darba pienākumiem. Vēl nav zināms, speciālisti no kādām tiesību jomām ieņems pētnieku amatus, kā arī cik efektīvi un kvalitatīvi tiks sagatavoti pētījumi un analīzes. Jāņem vērā arī to, ka dienests tikai sāk savu darbību, tāpēc uz doto brīdi nevar prognozēt, vai speciālisti nevarēs nodrošināt kvalitatīvus pētījumus par likumprojektiem visās tiesību nozarēs un sniegt ieteikumus likumprojektu kvalitātes uzlabošanai. Līdz ar to, darba autore uzskata, ka būtiski ir noteikt tiesību zinātnē atzītus tiesību jaunrades pamatprincipus normatīvajā regulējumā, proti, pieņemot likumu „Par normatīvo aktu izstrādi”, lai izstrādājot likumprojektu atbildīgas personas no paša sākuma ievērotu konkrētus normatīva akta kvalitātes standartus un kritērijus. Tas ļaus izvairīties no problēmām, ar kurām sastopas gan tiesību normu piemērotāji, gan iedzīvotāji, kurus skar konkrēta nekvalitatīva norma vai akts.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Šobrīd Latvijas normatīvajā regulējumā ir konstatēti būtiskie trūkumi, kas rodas likumprojekta izstrādāšanas un izskatīšanas procesā, bet netiek novērsta. Piemēram, ne visiem likumprojektiem pievieno anotāciju, kurai ir svarīga nozīme. Tajā sniedz informāciju par likumprojekta vajadzību, ietekmi uz dažādām jomām, izstrādes gaitu un plānoto piemērošanu.
Kā viens no risinājumiem šai problēmai var būt Igaunijas pieredzes pārņemšana. Proti, pirms likumprojekta izstrādāšanas procesa sākuma, jāsagatavo dokumentu, kurā būs aprakstīts priekšlikums normatīvā akta izstrādei. Analogs tam ir Eiropas Savienības Zaļā grāmata. Dokumentā jāapraksta risināmā problēma, iemesls kādēļ valstij jārikojas, jautājuma steidzamības pakāpi, mērķi vai vēlamo situāciju, pārskatu par problēmas alternatīvu risinājumu u.c.būtiskus momentus. Ja izskatot dokumentu nolēmj, ka problēma ir būtiska un noteiktajā gadījumā jāizstrādā regulējumu, tad sāk likumprojekta izstrādi.
2. Sasteigti iekļauj priekšlikumus likumprojektos, kad to izskatīšana notiek trešajā lasījumā. Prakse rāda, ka bieži vien priekšlikumi nav izstrādāti un pārdomāti līdz galam. Kas noved pie tā, ka pēc tiesību akta pieņemšanas, tajā jāveic grozījumi, lai labotu steigā pieņemtus lēmumus.
Šo problēmu var atrisināt, ja netiks dota iespēja sasteigti iekļaut priekšlikumus, izņēmums, ja likums nosaka citādi. Tas nozīmē, ja likumprojekts vai priekšlikumi nav kvalitatīvi izstrādāti un pārdomāti, būtu nepieciešams atlikt izskatīšanu līdz laikam, kad visi trūkumu un nepilnības tiks novērsta.
3. Nepietiekama komunikācija ar sabiedrību un tās informēšana par likumprojektiem un diskusijām, kuras notiek sakarā ar to izskatīšanu.
Primārais solis kā var novērst minētus trūkumus ir tiesību zinātnē atzīto tiesību jaunrades principu noteikšana normatīvajā regulējumā. Kā to izdarīja daudzas valstis. Piemēram, Laosas Tautas Demokrātiskā Republika, Igaunija u.c., kas izstrādāja konkrētu likumu vai likumdošanas politikas pilnveidošanas pamatnostādnes, kur ir atrunāta ne tikai akta forma

un izteiksmes stils, bet arī vispārējie kritēriji un principi. Tas attiecīgi institūcijai vai amatpersonai, izstrādājot tiesību aktu, uzliek pienākumu rūpīgi izstrādāt noteikumus, iesaistot zinātniekus, sabiedrību utt., kas viennozīmīgi sekmēs normatīva regulējuma kvalitātes uzlabošanai.

4. Latvijas normatīvā regulējuma kvalitāti var uzlabot un attīstīt, pieņemot likumu „Par normatīvo aktu izstrādi”. Tādā veidā atbildīgās personas, ievērotu noteiktus normatīva akta kvalitātes standartus un kritērijus. Tas ļaus izvairīties no problēmām, ar kurām sastopas gan tiesību normu piemērotāji, gan iedzīvotāji, kurus skar konkrēta nekvalitatīva norma vai akts.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Bryan, I., Langford, P., McGarry, J. *The Foundation of the Juridico-Political: Concept Formation in Hans Kelsen and Max Weber*. Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon, OX14 4RN and 711 Third Avenue, New York, NY 10017, 2016. 518 p.
2. *Law on Making Legislation* [online]. Lao People's Democratic Republic 12.07.2012. Law [cited 24.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.laoofficialgazette.gov.la/kcfinder/upload/files/Making%20Legislation%20Law%20.pdf>
3. Gailīte, D. Kas jā dara, lai uzlabotu likumdošanas kvalitāti Latvijā. *Jurista vārds*. 2016.11.okt. Nr.41, 46.lpp.
4. Gailīte, I. Normatīvo aktu jaunrades procesa pilnveidošana. *Jurista vārds*. 2016.11.okt. Nr.41, 46.lpp.
5. Muza, O. *Ukrainas pieredze likumu ietekmes monitoringa veikšanā*. *Jurista vārds*. 2016.11.okt. Nr.41, 46.lpp.
6. *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata*. Rakstu krājums prof. E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: Tiesu nama aģentūra. 1999. 94.lpp.
6. Neimanis, J. *Ievads tiesībās*. Rīga: zv.adv.J. Neimanis, 2004. 214.lpp.
7. Plotnieks, A. *Tiesību teorija un juridiskā metode*. Rīga: SIA „N.I.M.S.”, 2013. 406.lpp.
8. Сенякин, И.Н. *Правотворчество и законодательство. Теория государства и права. Курс лекций*. Ред. Матузова Н.И. и Малько А.В. 2 изд. М: Юристъ, 2000. 412 с.
9. Viļuma, I. *Likumdošanas kvalitātes pilnveides risinājumi Latvijā*. *Jurista vārds*. 2016.11.okt. Nr.41, 46.lpp.
10. *Saeimas Analītisko dienestu vadīt Inese Grumolte-Lerhe* [tiešsaiste]. Latvijas Republikas Saeima, 2017. [atsauce 06.05.2017.]. Pieejas veids: <http://saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/25655-saeimas-analitisko-dienestu-vadis-inese-grumolte-lerhe>
11. *Normatīvo aktu projektu izstrādes rokasgrāmata* [tiešsaiste]. Valsts kanceleja, 2016. [atsauce 24.04.2017.]. Pieejas veids: <https://tai.mk.gov.lv/get/book/pdf>
12. *12. Saeimas 2017.gada ziemas sesija*. [tiešsaiste]. Latvijas Republikas Saeima, 2017. [atsauce 24.04.2017.]. Pieejas veids: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS2_DK.nsf/StatisticsSheet?ReadForm&statkey=Llv12!83d4b466-eab6-42f0-a801-b6dad8e47186
13. *Guidelines for Development of Legislative Policy until 2018* [online]. Republic of Estonia. Annex to Resolution of the Riigikogu, 2012. [cited 25.04.2017.]. Available from Internet: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/guidelines_for_development_of_legislative_policy_until_2018.pdf

Summary

The first step to eliminate the shortages in the laws and regulations of the Republic of Latvia mentioned in the article is to define in normative regulation the principles of law-making recognized in legal science. Several countries have secured these principles in their regulation, for instance, Lao People's Democratic Republic, when 2012 accepting the law On Development of Legislation, Estonia, developing a document on guidelines for legislation policy improvement. In Ukraine, at the government level there is established a research institute, which is in charge of the quality of legislation and bill drafting, operating according to the principles of law-making recognized in legal science. Securing these principles in the normative regulation of a state imposes an obligation on the corresponding institution or official, when drafting a law, to develop regulation, involving scientists, society etc., what definitely is going to facilitate improvement of quality of normative regulation.

APSŪDZĪBA UN TĀS GROZĪŠANA IZTIESĀŠANĀ INCRIMINATION AND THE MODIFICATION OF INCRIMINATION IN HEARING

Arita Upīte

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, aritaupite06@inbox.lv, +371 28661274

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Iļona Bulgakova**, Dr.iur., asociētā profesore

Abstract. *The author of the research provides the explanation of the concept of criminal proceedings, its content, explores and analyzes the possibilities of amending the incrimination in court hearing process and its application in practice by studying and analyzing the legal literature, legal regulation and practice materials. Researching the Criminal Proceedings Law paragraphs 461 and 462 application in practice, the author has identified that public prosecutors, amending the incrimination in court hearing process, often indicate only the paragraph, without pointing the way the incrimination was amended, which does not allow to draw a conclusion if the way of incrimination amending has been understood correctly, as well as the incrimination amendment is used to clarify the incrimination and correct misspelling mistakes that have been made. The author of the research makes suggestions for improvement of mentioned regulations, because the incrimination must provide full understanding of its essence, without searching for additional explanations in criminal case materials.*

Keywords: *Indictment, accused, decision, procuratur, modification of incrimination*

Ievads

Latvijas Republikas Kriminālprocesa likuma 7. panta pirmā daļa nosaka, ka apsūdzības funkciju kriminālprocesā valsts vārdā īsteno prokurors. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 497. pantu tiesas izmeklēšana sākas ar apsūdzības uzturēšanu, prokuroram īsi izklāstot katras apsūdzētās personas apsūdzības būtību. Apsūdzība, kas uzrādīta personai, nav galīga, tā var tikt grozīta vai papildināta gan pirmstiesas procesā, gan iztiesāšanā (*Meikališa Ā. 2009.*). Kriminālprocesa likums nosaka kādā gadījumā prokuroram ir pienākums iztiesāšanas laikā grozīt celto un izsniegto apsūdzību (*Kriminālprocesa likums 461. pants pirmā daļa*).

Pētāmais temats par apsūdzību un tās grozīšanu iztiesāšanā ir aktuāls, jo Kriminālprocesa likumā reglamentētais prokurora pienākums grozīt apsūdzību un apsūdzības grozīšanas iztiesāšanā veidi ir nekonkrēti. Praksē apsūdzības grozīšana tiek jaukta ar apsūdzības precizēšanu un spriedumos bieži vien nav norādes uz kāda pamata grozīta apsūdzība.

Pētījuma mērķis ir, pētot un analizējot juridisko literatūru, tiesisko regulējumu un prakses materiālus, izanalizēt apsūdzības jēdzienu kriminālprocesā, tā saturu, kā arī izpētīt un izanalizēt Kriminālprocesa likumā noteiktās apsūdzības grozīšanas iespējas. Pētījumā izvirzīti uzdevumi izpētīt un analizēt apsūdzības jēdzienu un tā saturu kriminālprocesā; izpētīt apsūdzības grozīšanas saturu un izpētīt un analizēt apsūdzības grozīšanas veidus iztiesāšanā.

Pētījuma autore izvirzījusi hipotēzi: ja apsūdzības grozīšanas veidi Kriminālprocesa likumā tiktu izdalīti katrs atsevišķi, tad, būtu iespējams precīzi konstatēt piemēroto apsūdzības grozīšanas veidu.

Izvirzīto uzdevumu sasniegšanai, izmantotas sekojošas metodes:

Izvirzīto uzdevumu sasniegšanai un optimālākai izvēlētajās tēmas atspoguļošanai, izmantotas sekojošas metodes:

- 1.semantiskā metode – skaidrots apsūdzības jēdziena nozīme un saturs;
- 2.gramatiskā metode – pētīts apsūdzētā jēdziens no valodnieciskā viedokļa;
- 3.analītiskā metode – izpētīts apsūdzības grozīšanas krimināltiesiskais regulējums, ar to saistītā iespējamā problemātika un Kriminālprocesa likuma nepilnības;
- 4.sistēmiskā metode - pētīta literatūra, normatīvie akti un tiesu prakses materiāli;
- 5.vēsturiskā metode – analizēts apsūdzības jēdziena saturs un veidi;
- 6.teleoloģiskā metode – pētīts apsūdzības grozīšanas rašanās mērķis;
- 7.salīdzinošā metode – apsūdzētā, apsūdzības jēdziens un tā saturs salīdzināts ar citu valstu regulējumu, salīdzinātas tiesību normu, dažādu autoru atziņas, izmantotā literatūra, tiesu prakse.

Pirms analizēt apsūdzības jēdzienu un tā saturu, nepieciešams definēt, kas tad ir apsūdzētais kriminālprocesā. Kriminālprocesa likuma 69. panta pirmā daļa skaidro, ka apsūdzētais ir persona, kura ar procesa virzītāja lēmumu ir saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu (*Kriminālprocesa likums 69. pants pirmā daļa*). Jēdziens apsūdzētais kriminālprocesā Latvijā ir gan pirmstiesas kriminālprocesa, gan tiesā. Apsūdzētā statuss personai sākas no lēmuma par personas saukšanu pie kriminālatbildības pieņemšanas brīža līdz brīdim, kad personas kriminālvajāšana tiek izbeigta vai persona tiek attaisnota, vai persona atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā ar spēkā stājušos tiesas spriedumu (*Kriminālprocesa likumam -10, Pundurs A. 2015*). Neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā (*Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem, 2010*). Tāpat to arī nosaka Eiropas Savienības pamattiesību hartas 48.panta pirmā daļa, ka ikvienu apsūdzēto uzskata par nevainīgu, kamēr vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu (*Eiropas Savienības pamattiesību hartas 48.panta pirmā daļa*). Jāatzīmē, ka lielākajā daļā Eiropas valstu kriminālprocesos ir apsūdzētais, bet persona, kas Kriminālprocesa likumā ir apsūdzētais pirmstiesas kriminālprocesā, tiek saukta par aizdomās turēto. Persona par apsūdzēto kļūst, kad krimināllieta pret to nodota tiesai.

Padomju laikos rakstīja, ka apsūdzība ir procesuālo darbību kopums, lai atmaskotu nozieguma izdarīšanā pie kriminālatbildības saukto personu un nodrošinātu, lai tā saņem sodu (*Смолов М.С.*).

Rokasgrāmatā prokuroriem kriminālprocesā izskaidrots, ka Kriminālprocesa likumā minēto pantu nosaukumos un saturā ar jēdzienu *apsūdzība* saprot gan noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus, gan noziedzīgā nodarījuma juridisko kvalifikāciju (*Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem, 2010*).

Vācijā, Šveicē un Austrijā atzītajās doktrīnās tiek uzskatīts, ka apsūdzībai kriminālprocesā jāpilda divas pamata funkcijas: 1) Informējošā funkcija - nozīmē to ka apsūdzībai ir jāinformē apsūdzētais par nodarījumu, kura izdarīšanā viņš tiek apsūdzēts. Pildot informējošo funkciju nepieciešams ievērot Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā noteiktās tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu un tieši trešo daļu, kas nosaka, ka ikvienam, kas tiek apsūdzēts noziegumā, ir sekojošs tiesību minimums, nodrošinot *a* un *b* punktus minēto, ka apsūdzētajam ir tiesības tikt nekavējoties informētam, viņam saprotamā valodā un detalizēti, par viņam izvīzītās apsūdzības raksturu un tiesības uz attiecīgu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību un 2) Norobežojošā funkcija - nozīmē to, ka apsūdzībai jākonkretizē nodarījums pēc laika, vietas, izdarīšanas veida un citām pazīmēm, lai nodarījums būtu norobežots no citiem iespējamiem līdzīgiem nodarījumiem. Ja apsūdzība kādu no šīm funkcijām nepilda, tad šāda apsūdzība tiek uzskatīta par nederīgu (*Kriminālprocesa likumam -10, Pundurs A. 2015*).

Apsūdzībai jābūt tādai, kas atbilstu Kriminālprocesa likuma 527.panta pirmajā daļā iekļautajai norādei par notiesājoša sprieduma saturu, kur noziedzīga nodarījuma faktiskie apstākļi tiek definēti kā „noziedzīgā nodarījuma apraksts”, minot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laiku un vietu, izdarīšanas veidu, apsūdzētā vainas formu, motīvus un šā nodarījuma sekas, ciktāl tos iespējams noskaidrot. Nodarījuma tiesiskie apstākļi jāizklāsta maksimāli pilnīgi, lai tajos atainotos ikviena inkriminētā noziedzīgā sastāva pazīme. Jāizvairās no tādu apsūdzībā nekonkretizētu jēdzienu vai izteicienu lietošanas, kuri var tikt nevienveidīgi vai neviennozīmīgi saprasti, ir nekonkrēti, bez vispārpieņemta skaidrojuma u.tml. Respektīvi-apsūdzībai jābūt tik konkrētai un pilnīgai, ka tā uzskatāmi un nepārprotami raksturo personai inkriminēto nodarījumu un rada iespēju aizstāvēties (*Meikališa Ā, Strada-Rozenberga K., Raksti. 2005–2000*).

Lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības pirmstiesas kriminālprocesā ir apsūdzības procesuālā forma. Apsūdzība materiālā nozīmē ir lēmumā norādītie noziedzīga nodarījuma faktiskie apstākļi un šiem apstākļiem atbilstoša noziedzīga nodarījuma juridiskā kvalifikācija. No kriminālprocesa likuma izriet, ka apsūdzības grozīšana iespējama gan

pirmstiesas kriminālprocesā, gan tiesā (*Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem, 2010*). Apsūdzības grozīšanu pirmstiesas kriminālprocesā nosaka Kriminālprocesa likuma 408. pants, savukārt apsūdzības grozīšanu iztiesāšanā nosaka Kriminālprocesa likuma 461. un 462. pants.

Rokasgrāmatā prokuroriem kriminālprocesā norādīts, ka apsūdzības grozīšana ietver noziedzīgā nodarījuma faktisko apstākļu un/vai noziedzīgā nodarījuma juridiskās kvalifikācijas grozīšanu. Ar jēdzienu noziedzīgā nodarījuma faktiskie apstākļi saprot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laiku, vietu, izdarīšanas veidu, apsūdzētā vainas formu, motīvus, noziedzīgā nodarījuma sekas. Viegļāka vai smagāka noziedzīga nodarījuma juridiskā kvalifikācija ir atkarīga no Krimināllikuma 7. pantā noteiktās noziedzīgās nodarījumu klasifikācijas, kā ar sankciju salīdzinājuma, kādas paredz Krimināllikuma Sevišķās daļas attiecīgie panti vai panta daļas (*Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem, 2010*).

Ar vieglākiem noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem būtu jāsaprot gadījumi, kad salīdzinājumā ar iepriekš inkriminētā nodarījuma apstākļiem:

- samazinās apsūdzētā darbību vai bezdarbības apjoms;
- uz vieglāku mainās apsūdzētā vainas forma;
- tiek mīkstināti motīvi;
- tiek atzītas par vieglākām noziedzīgā nodarījuma sekas.

Pretējais varētu raksturot smagākus noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus.

Iespējami gadījumi, kad mainās noziedzīgā nodarījuma faktiskie apstākļi, piemēram, laiks un vieta, bet tas nemaina faktisko apstākļu raksturu. Apstākļu rakstura galīgais novērtējums paliek tiesas ziņā (*Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem, 2010*).

Kriminālprocesa likuma 405. pants, kurā norādītas prasības apsūdzības saturam, jāaplūko kopsakarā ar Kriminālprocesa likuma 20.panta pirmo daļu, kas paredz personas tiesības uz aizstāvību, proti, apsūdzībai jābūt tādai, lai apsūdzētā persona varētu zināt ne tikai par kāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu tā tiek apsūdzēta, bet arī kādas konkrēti un kādos apstākļos izdarītas darbības tai tiek inkriminētas uzrādītās apsūdzības ietvaros. Šis nosacījums ietver sevī arī prasību par apsūdzības konkrētību. Apsūdzībai jābūt tādai, kas pilnībā ļauj izprast tās būtību, nemeklējot papildu izskaidrojumus krimināllietas materiālos (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-8/2012, 2012. 4. jūn.*).

Kriminālprocesa likuma 462. pantā norādīts uz četriem apsūdzības grozīšanas veidiem: 1. Prokurors groza apsūdzību uz vieglāku, nemainoties noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem; 2. Prokurors groza apsūdzību uz vieglāku sakarā ar noziedzīgā nodarījuma faktisko apstākļu maiņu; 3. Prokurors groza apsūdzību uz smagāku, nemainoties noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem; 4. Prokurors groza apsūdzību uz smagāku, mainoties noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem (*Meikalīša Ā., 2009.*).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2008. gada pētījumā par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība norādīts, ka izanalizējot izpētei nodotās krimināllietas, nav iespējams izdarīt apkopojumu par to, cik reizes apsūdzība grozīta uz vieglāku (*mainoties vai nemainoties noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem*), cik reizes – uz smagāku (*mainoties vai nemainoties noziedzīga nodarījuma faktiskajiem apstākļiem*), jo katrā lietā ir citādāk izprasts un interpretēts „apsūdzības grozīšanas” jēdziens (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008*). Autores ieskatā pozitīvs piemērs ir Aizkraukles rajona tiesas 2016. gada 22. decembra spriedums Krimināllietā Nr.11370047411, kurā norādīts, ka saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 462.panta pirmo daļu prokurore pamatojoties uz 2012.gada 13.decembra likumu „Grozījumi Krimināllikumā”, kas stājušies spēkā 2013.gada 1.aprīlī, tiesas sēdē grozīja apsūdzētajiem personai A un personai B apsūdzību uz vieglāku, lūdzot izslēgt no apsūdzības vārdus „atkārtoti” un pareizi kvalificējot noziedzīgo nodarījumu- zādzību nelielā apmērā A personai A un personai B no Krimināllikuma 180.panta otrās daļas uz 180.panta pirmo daļu. Šajā spriedumā ir skaidri redzams, kāds apsūdzības grozīšanas veids izmantots (*Latvijas Republikas Aizkraukles rajona tiesas spriedums Krimināllietā Nr. 11370047411, 2016. 22. dec.*).

Latvijas Republikas Augstākā tiesas pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, norādīts, ka ir gadījumi, kad prokurors tiesas sēdē laikā lūdz grozīt apsūdzību, nenorādīdams apsūdzības grozīšanas veidu un Kriminālprocesa likuma panta daļu (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008*). Labākajā gadījumā tiek norādīts Kriminālprocesa likuma 462. pants bez konkrētas daļas. Arī spriedumos līdzīgi – tiek norādīts vienīgi, ka apsūdzība tika grozīta, bez norādes uz konkrētu apsūdzības grozīšanas veidu. Līdz ar to neiespējami spriest par to, kādu motīvu dēļ prokurors ir lūdzis apsūdzību grozīt, tāpēc grūti ir secināt par tālākās procesuālās kārtības ievērošanu.

Bieži iztiesāšanas laikā tiek grozīti (*prokurora un tiesas terminoloģijā "precizēti"*) noziedzīgā nodarījuma faktiskie apstākļi – nozagto mantu vērtība, kopējā zaudējuma summa, noziedzīgā nodarījuma vieta, laiks, datums u. c. Praksē šādi gadījumi galvenokārt tiek skatīti kā apsūdzības precizēšana (*jāatzīmē, ka Kriminālprocesa likums šādu "precizēšanu" šobrīd vispār neparedz*), pamatojoties tomēr uz Kriminālprocesa likuma 462. pantu, turklāt nenorādot panta daļu. Minētais atspoguļo, ka pareizi netiek izprasts jēdziens "apsūdzības grozīšana" un tas tiek jaukts ar apsūdzības precizēšanu, kas Kriminālprocesa likumā vēl tikai tiesiski jānostiprina (*Meikališa Ā.*). Autore uzskata, ka būtiska problēma kriminālprocesā ir tas, ka Kriminālprocesa likumā nav paredzēta iespēja precizēt apsūdzību. Pētot tiesu praksi autore secina, ka, lai apsūdzības precizēšana būtu pamatota tiek norādīta atsaucē uz Kriminālprocesa likuma 461. un 462. pantu, kas nosaka prokurora pienākumu grozīt apsūdzību.

Kā piemēru tam, ka Kriminālprocesa likuma 461. un 462. pants, kas nosaka prokurora pienākumu grozīt apsūdzību ļoti bieži, kļūdaini tiek pamatots ar apsūdzības precizēšanu var minēt šādu gadījumu: 2016. gada 8. novembra Dobeles rajona tiesas spriedumā Krimināllietā Nr.11200056715 norādīts, ka tiesas sēdē prokurors, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 461.panta un 462.panta otrās daļas nosacījumiem grozīja apsūdzību, nemainot ne noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas faktiskos apstākļus, ne noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju, taču precizēja pret personas A celtās apsūdzības pēc Krimināllikuma 323.panta pirmās daļas par 2015.gada 28.oktobrī ap plkst.00.35 izdarīto kukuļdošanu, dispozīciju, norādot, ka persona A izdarīja kukuļdošanu, tas ir, personiski piedāvāja materiālu vērtību valsts amatpersonai, lai tā, izmantojot savu dienesta stāvokli, neizdarītu kādu darbību kukuļa piedāvātāja interesēs. Tālāk spriedumā arī norādīts, ka tiesas sēdē apsūdzētā persona A pret apsūdzības grozīšanu iebildumus necēla (*Latvijas Republikas Dobeles rajona tiesas spriedums Krimināllietā Nr.11200056715, 2016. 8. nov.*)

Autore pētot Krimināllietas secina, ka bieži vien arī prokurora pārrakstīšanās kļūdas tiek pamatotas ar Kriminālprocesa likuma 462. pantu, kā apsūdzības grozīšana. Tā piemēram, 2016. gada 29.novembra Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas spriedumā Krimināllietā Nr. 11519001216, norādīts, ka tiesas sēdē prokurore, uzturot personai C izvirzīto un uzturēto apsūdzību pēc Krimināllikuma 253.panta otrās daļas, pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 461., 462.pantu, grozot precizēja personai C izvirzīto un 2016.gada 8.jūnijā izsniegto apsūdzību, norādot, ka apsūdzības aprakstošajā daļā “[...] līdz 2016.gada 22.janvārī plkst.20.45 Rīgā Kārļa Ulmaņa gatvē pie nama Nr.88 personu C aizturēja policijas darbinieki un minēto vielu atrada un izņēma.”, ir notikusi pārrakstīšanās kļūda, tā kā ir kļūdaini norādīts personas C aizturēšanas laiks. Pareizi jābūt “līdz 2016.gada 22.janvārī plkst.19.05 Rīgā Kārļa Ulmaņa gatvē pie nama Nr.88 personu C aizturēja policijas darbinieki un minēto vielu atrada un izņēma”. Tālāk spriedumā norādīts, ka iztiesāšanas laikā apsūdzētais savu vainu visā viņam izvirzītajā un grozītajā apsūdzībā Krimināllikuma 253.panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā atzina pilnībā un izdarīto nožēloja (*Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas spriedums Krimināllietā Nr. 11519001216, 2016. 29. nov.*).

Profesore Ā.Meikališa norādījusi, ka apsūdzības grozīšanas teorētiska izpēte ļauj atzīt, ka Kriminālprocesa likuma 462. pants neaptver visus apsūdzības grozīšanas veidus, un atzīstams, ka ir iespējami vēl divi apsūdzības grozīšanas veidi, proti: 1.apsūdzības grozīšana saistībā ar nodarījuma faktisko apstākļu maiņu situācijā, kad apsūdzībā saglabāta iepriekšējā juridiskā kvalifikācija un apsūdzība pēc būtības nekļūst ne vieglāka, ne smagāka; 2.

Apsūdzības grozīšana, nemainoties noziedzīgā nodarījuma apstākļiem, bet grozot

noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju uz citu KL pantu – pēc smaguma vienādu ar inkriminēto (Meikališa Ā., 2009.).

Autore, izvērtējot tiesu praksi, pievienojas profesores Ā.Meikališas izteiktajam viedoklim, ka Kriminālprocesa likuma 462. pants būtu papildināms, tajā iekļaujot norādi uz jauniem apsūdzības grozīšanas veidiem:

1.Apsūdzībā iekļautā noziedzīgā nodarījuma apraksta grozīšana, nemainoties tās smagumam (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008*).

Pētot tiesu praksi autore norāda uz Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2016. gada 8. novembra spriedumu Krimināllietā Nr.11520084114, kurā tiesas sēdē prokurors saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 461.panta un 462.panta otrās daļas nosacījumiem rakstveidā grozīja personai D celto apsūdzību pēc Krimināllikuma 262.¹ panta, norādot, ka noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā 2014.gada 18.novembrī apsūdzētā persona D vadīja nevis sev piederošo automašīnu, bet gan citai personai piederošo automašīnu Volkswagen Golf, valsts reģistrācijas numura zīme XXXX, un šis noziedzīgais nodarījums izdarīts, personai D vadot norādīto automašīnu Rīgā, pa Gunāra Astras ielu no Augusta Deglava ielas puses Dzelzavas ielas virzienā. Tiesa atzīst, ka grozītā apsūdzība atbilst personas D izdarītā noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem, nemainoties apsūdzētajam inkriminētā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijai atbilstoši Krimināllikuma 262.¹ pantam (*Latvijas Republikas Dobeles rajona tiesas spriedums Krimināllietā Nr.11200056715, 2016. 8. nov.*). Autore secina, ka minētajā prakses gadījumā neatbilst neviens no Kriminālprocesa likuma 462. panta otrajā daļā noteiktajiem apsūdzības grozīšanas gadījumiem un likums papildināms, kā jau to ir ierosinājuši profesore Ā. Meikališa ar jaunu apsūdzības grozīšanas veidu – “apsūdzībā iekļautā noziedzīgā nodarījuma apraksta grozīšana, nemainoties tās smagumam.” (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008.*).

2.noziedzīgā nodarījuma juridiskā izvērtējuma grozīšana, nemainoties noziedzīga nodarījuma aprakstam un apsūdzības smagumam (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008.*)

Par nepieciešamību kriminālprocesā ieviest norādīto apsūdzības grozīšanas veidu autore norāda uz Tukuma rajona tiesas 2017. gada 7. marta spriedumu Krimināllietā Nr.11390027815, kurā norādīts, ka tiesas sēdē pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 461. panta pirmo daļu, 462. panta pirmo daļu prokurore grozīja apsūdzību personai A un personai B pēc Krimināllikuma 231.panta otrās daļas. Prokurore uzturēja apsūdzību pēc Krimināllikuma 231.panta otrās daļas, 126.panta otrās daļas 3.punkta (*Latvijas Republikas Tukuma rajona tiesas spriedums Krimināllietā Nr.11390027815, 2017. 7. mar.*). Analizējot šo spriedumu kārtējo reizi nākas secināt, ka prokurors veicot izmaiņas apsūdzībā vispārīgi atsaucies kā uz Kriminālprocesa likuma 461. pantu tā arī uz 462. pantu, bet lietas materiāli nesatur nevienu no pantos norādītajiem apsūdzības grozīšanas veidiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Pētījumā par apsūdzību un apsūdzības grozīšanu iztiesāšanā autore, analizējot juridisko literatūru, tiesisko regulējumu un prakses materiālus izdarījusi vairākus secinājumus, kā arī radusi attiecīgus priekšlikumus.

Apsūdzība ir lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības. Kriminālprocesa likumā minēto pantu nosaukumos un saturā ar jēdzienu apsūdzība saprot gan noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus, gan noziedzīgā nodarījuma juridisko kvalifikāciju. Apsūdzībai jābūt tādai, kas pilnībā ļauj izprast tās būtību, nemeklējot papildu izskaidrojumus krimināllietas materiālos

Apsūdzība, kas uzrādīta personai, nav galīga, tā var tikt grozīta vai papildināta gan pirmstiesas procesā, gan iztiesāšanā.

Pētot Kriminālprocesa likuma 461. un 462. pantu par apsūdzības grozīšanu iztiesāšanā piemērošanas praksi autore secina, ka prokurori, pirmkārt, šajā pantā noteiktās normas ļoti bieži izmanto nevis apsūdzības grozīšanas pamatošanai, bet pārrakstīšanās kļūdu vai apsūdzības precizēšanai, kas atsevišķi Kriminālprocesa likumā nav reglamentēta; otrkārt, grozot apsūdzību netiek konkrēti norādīts apsūdzības grozīšanas veids Kriminālprocesa likuma panta daļa uz ko prokurors atsaucas.

Nemot vērā secināto, autore izvirza priekšlikumus papildināt Kriminālprocesa likumu ar 462.¹ pantu, kurā būtu noteikta iespēja prokuroram, tiesai nodotajā apsūdzībā, labot pārrakstīšanās un matemātisko aprēķinu kļūdas, kā arī autore iesaka Kriminālprocesa likuma 462. pantā noteiktos apsūdzības grozīšanas veidus nepieciešams izdalīt atsevišķi. Katru veidu norādot kā 462. panta konkrētās daļas punktu, tas prokuroriem uzliktu pienākumu pamatot apsūdzības grozīšanas iemeslus. Autore izpētot tiesu praksi saskata, ka pamatots un ņemams vērā ir Meikališas Ā. viedoklis, kas jau izteikts 2008. gadā veicot pētījumu par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, Kriminālprocesa likuma 462. pantu papildināms ar jauniem apsūdzības grozīšanas veidiem: 1) apsūdzībā iekļautā noziedzīgā nodarījuma apraksta grozīšana, nemainoties tās smagumam; 2) noziedzīgā nodarījuma juridiskā izvērtējuma grozīšana, nemainoties noziedzīga nodarījuma aprakstam un apsūdzības smagumam (*Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība, 2008*).

Autore norāda, ka darbā izvirzītā hipotēze ir pierādījusies, jo šobrīd Kriminālprocesa likumā noteiktie apsūdzības veidi ir ietverti vienā panta punktā un praksē ir bieži gadījumi, kad nav iespējams konstatēt, kurš apsūdzības grozīšanas veids ir piemērots.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti

1. Kriminālprocesa likums [tiešsaiste]. LR 21.04.2005. likums ar grozījumiem līdz 15.03.2016. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
2. Eiropas Savienības pamattiesību harta. 2012/C 326/02. [tiešsaiste], Starptautisks akts, Pieejas veids: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>

Literatūra

1. Meikališa Ā. (2009. 13. janv.) Apsūdzība kriminālprocesā. Tiesiskās reglamentācijas un prakses aktuālās problēmas. *Jurista vārds*. Nr.2.
2. Meikališa Ā, Strada-Rozenberga K. (2010) *Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 832 lpp.
3. Kriminālprocesa likumam -10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Kolektīva monogrāfija-rakstu krājums A.Meikališas zinātniskā redakcija. *Pundurs A. Apsūdzība kriminālprocesā Latvijā, apsūdzības funkcijas un saturs, apsūdzības grozīšana, ar apsūdzību saistīti termiņi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 448 lpp.
4. Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem. G.Kūtra zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 262.lpp.
5. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса, Pieejas veids: http://kalinovsky-k.narod.ru/b/strogovich/Strogovich_1.pdf
6. Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība. 2008. Pieejas veids: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

Juridiskās prakses materiāli

1. Latvijas Republikas Aizkraukles rajona tiesas 2016. gada 22. decembra spriedums Krimināllietā Nr. 11370047411 Npublicēts
2. Latvijas Republikas Dobeles rajona tiesas 2016. gada 8. novembra spriedums Krimināllietā Nr.11200056715. Npublicēts
3. Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2016. gada 29. novembra spriedums Krimināllietā Nr. 11519001216. Npublicēts
4. Latvijas Republikas Tukuma rajona tiesas 2017. gada 7. marta spriedums Krimināllietā Nr.11390027815. Npublicēts.
5. Tiesu prakses apkopojums. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pētījums par krimināllietām, kurās iztiesāšanas gaitā grozīta apsūdzība. 2008.

6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 4. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-8/2012, Pieejas veids: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2012/>

Summary

The term accused in Latvia's criminal proceedings is used both in pre-trial criminal proceedings and court. The status of the accused begins from the moment when the decision of the person's prosecution is made until the moment when the person's prosecution is terminated or the person is acquitted, or the person is convicted of criminal offense by a judgment. In Criminal Proceedings Law Paragraph 59, Second Subparagraph, Clause 4 it is said, indictment is the public prosecutor's assumption based on the evidence that a particular person has committed the concrete criminal offense. If the collated evidences points to the guilt of the person under investigation in a criminal offense and the public prosecutor is convinced that the evidence confirms the incrimination, the decision of person's criminal liability is made.

Indictment, presented for the person, is not final, it may be amended or supplemented during both pre-trial proceedings and the court hearing process. Term incrimination is understood for the actual state of affairs and the legal qualifications of the criminal offense. Function of the accusation during the criminal proceedings is performed by public prosecutor. According to the Criminal Proceedings Law Clause 497, Court investigation begins with the prosecution, briefly describing the essence of the every accused persons' incrimination to the public prosecutor.

The Criminal Proceedings Law defines that it is possible to amend the charge during both pre-trial criminal procedure and court. Accusations modification during pre-trial criminal proceedings is governed by the Criminal Procedure Law Paragraph 408, whereas the charge modification during the court hearing process is governed by the Criminal Procedure Law Paragraphs 461 and 462. The publication is investigated during the charge modification court hearing process.

Charge modification includes modification of actual circumstance of the crime and/ or the legal qualification of crime.

Criminal Procedure Law 462 specifies four types of accusations amending: 1. Public prosecutor amends the charge to lighter, without changing actual circumstances of the crime. 2. The prosecutor amends the charge to lighter in connection with the change of actual state of the crime; 3. Public prosecutor amends the charge to more serious, without changing actual state of the crime; 4. Public prosecutor amends the charge to more serious if the actual state of the crime is changed.

PROBĀCIJAS PROGRAMMU IETEKME UZ LIKUMPĀRKĀPĒJU UN SODA IZPILDES PROCESU

THE INFLUENCE OF PROBATION PROGRAMMES ON THE LAW OFFENDER AND ENFORCEMENT OF THE SENTENCE

Dagne Bondareva

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, e-pasts: dagne5@inbox.lv, +371 25459112,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs: **Modris Marcinkevičs**, Mg.iur., docents

Abstract. *In the article, there is analysed motivating change of law offender after participation in probation programme. The programme of probation leaves a positive effect on those law offenders who have got inner motivation - to acquire new knowledge, skills and make change in their life. Whereas, the programmes of probation do not achieve their aim if the law offender has a negative external motivation - lacks confidence about the effectiveness of the programme considering it as a formal sanction. Therefore, overall it can be said that the programmes of probation are effective for motivated clients.*

The results and conclusions of the research can be used in completion and further development of the probation programmes.

Keywords: *law offender, motivation, probation programme.*

Ievads

Autore izvēlējās šo tematu, jo probācijas programmas uzskata par vienu no Valsts probācijas dienesta būtiskākajiem prakses elementiem, kā arī vienu no galvenajām Valsts probācijas dienesta funkcijām noziedzības novēršanas jomā. Probācijas programmas tiek īstenotas 28 teritoriālajās struktūrvienībās un to filiālēs. Atsevišķos TSV gada laikā realizē vairākas probācijas programmas grupā, bet dažos TSV dažādu iemeslu dēļ probācijas programmas gada laikā neīsteno vai īsteno tikai individuāli. Šādu faktu apliecina arī sniegtā statistika, likumpārkāpēju skaits, kuriem tika uzlikts vai noteikts pienākums piedalīties probācijas programmās, laika periodā, no 2012.-2015.gadam bija 3502 personas, no tām 2560 personas iesaistījās probācijas programmās, savukārt, probācijas programmās pabeigušo likumpārkāpēju skaits būtiski samazinājās - 2047 personas. Ņemot vērā to, ka probācijas programmas ir nozīmīgs sociālās uzvedības korekcijas instruments Valsts probācijas dienesta darbā, ar kura palīdzību uzraudzības periodā var panākt pozitīvas pārmaiņas likumpārkāpējā, tad šis rādītājs kopumā vērtējams kā zems. (Rozenova, Jakuševa u.c. 2015., 7-8.lpp.). Piedalīšanās probācijas programmās maina likumpārkāpēju uzvedību un līdz ar to arī integrēšanos sabiedrībā. Darbs, galvenokārt, ir balstīts uz Valsts probācijas dienesta praktiskiem pētījumiem un ārvalstu pieredzi probācijas programmu jomā. Pielietotās metodes: Aprakstošā metode - apkopot informāciju un veikt detalizētu izpēti; Analītiskā metode - veikt precīzu un skaidru valodas lietojumu; Datu apstrādes statistiskā metode - analizēt un sistematizēt pētījumā iegūtos rezultātus. Mērķis: Izpētīt likumpārkāpēju motivēšanas izmaiņu problēmu kopumu un rast priekšlikumus probācijas programmu kvalitatīvākai izpildei. Uzdevumi: 1. Noskaidrot, kādai ir jābūt likumpārkāpēja un lietas vadītāja sadarbībai, lai tiktu panākta likumpārkāpēja uzvedības korekcija; 2. Analizēt iemeslus, kuri kavē likumpārkāpēja motivāciju izmaiņām.

Likumpārkāpēja motivēšanas izmaiņas ir atkarīgas ne tikai no viņa paša, bet arī no probācijas programmas vadītāja jau pašā sākumā. Programmas vadītāja darbībai probācijas programmas laikā ir jābūt aktīvai, mērķtiecīgai, kā arī plānotai, turpretī, likumpārkāpējam ir jāizrāda velme iesaistīties, pauž autore.

Neziņa un neinformētība par probācijas programmu un grupas darbu, likumpārkāpējam rada piesardzību un pretestību tajā piedalīties. Katrs cilvēks, baidoties no sev nezināmā, ir nemotivēts līdzdarboties, apgūt informāciju un prasmes. Jāņem vērā, ka skolā daudziem likumpārkāpējiem ir bijusi negatīva mācīšanās pieredze, tādēļ ir svarīgi izskaidrot programmas apgūšanas atšķirības un iespējas, lai veicinātu pozitīvu attieksmi tajā piedalīties. Informējošo sarunu, lietas vadītājs veido lietišķā, pozitīvā gaisotnē, noskaņojot likumpārkāpēju uz atklātu

un aktīvu sadarbību. Sarunas gaitā lietas vadītājs deleģē atbildību par programmas piedāvāto iespēju izmantošanu un iespējamo rezultātu, lai sekmētu aktīvu piedalīšanos programmā un izmaiņu sasniegšanu likumpārkāpēja uzvedībā un funkcionēšanā. (*Valsts probācijas dienests, 2010., 90.lpp.*).

Praksē samērā bieži likumpārkāpēji ir nemotivēti un izrāda pretestību apmeklēt probācijas programmu, jo uzskata, ka viņiem nav problēmu. Pretošanos izmaiņām rada personības iekšējais konflikts, kuru izraisa vairāku problēmu pretrunas, kuras katra ir savā izmaiņu stadijā. Likumpārkāpējiem, nonākot probācijas dienestā, parasti ir vairākas aktuālas problēmas, piemēram, dusmas, atkarības, bezdarbs, sliktas attiecības u.c., kuras katra ir atšķirīgā izmaiņu stadijā. Likumpārkāpējiem var nebūt vai būt daļēja izpratne par personīgām problēmām. Nesaprotot, kāpēc nepieciešamas izmaiņas, viņiem nav interese un motivācija apmeklēt probācijas programmas. Pretestību izmaiņām raksturo atslēgvārdi. Uzmanīgi klausoties likumpārkāpēja izteikumus, iespējams atpazīt atslēgvārdus un noteikt, kurā izmaiņu stadijā atrodas likumpārkāpējs. (*Valsts probācijas dienests, 2010., 93.-94.lpp.*).

Autore uzskata, ka tie likumpārkāpēji, kuri nav motivēti izmaiņām, ietekmē arī pašu probācijas programmu vadītāju, proti, viņiem trūkst pārliecības un ir grūti noticēt, ka likumpārkāpējs spēs mainīties, līdz ar to programmas vadītājs izjūt negatīvas emocijas.

Pastāv piecas izmaiņu stadijas, pēc kurām var noteikt, kurā no tām atrodas likumpārkāpējs. Pirmā no stadijām ir nezināšana. Likumpārkāpējs uzskata, ka viņa uzvedība ir normāla, bet viņa dusmu uzliesmojumi, alkohola lietošana nav problēma. Atslēgvārdi: „*Man viss ir kārtībā*”. (*Valsts probācijas dienests, 2010., 94.lpp.*). Turklāt, Valsts probācijas dienesta praksē, veidojot probācijas programmu grupas, netiek noteikti un ņemti vērā tādi klientu individuālie raksturojumi kā problēmas apzināšanās, motivācija piedalīties programmā, sava noziedzīgā nodarījuma atzīšana vai neatzīšana un citi. Pētījumi parāda, ka probācijas programmas augsta riska klientiem, kuras ir paredzētas vairākām kriminogēnām vajadzībām, var nebūt efektīvas recidīva samazināšanai, ja netiek ievērots piemērotības princips, proti, ja probācijas programma nav pielāgota klientu individuālajām īpašībām un mācīšanas stilam. (*Nesovic, 2003., 89.p.*). Valsts probācijas dienesta Iekšējos noteikumus „*Uzraudzības un probācijas programmu īstenošanas kārtība*” nav noteikti iepriekš minētie klientu individuālie raksturojumi, kas, savukārt, palielina iespējamību izveidot klientu kriminogēnām vajadzībām neatbilstošas probācijas programmu grupas. (*Uzraudzības un probācijas programmu īstenošanas kārtība, 2012.*). Līdz ar to, nespēja pielāgot intervences stratēģijas klientu personīgiem raksturojumiem var būtiski mazināt probācijas programmu efektivitāti. (*Matthews, Hubbard, Latessa, 2001., 454.-472.p.*).

Tātad, likumpārkāpējs nespēj atzīt savas problēmas, jo uzskata, ka tādā gadījumā, viņš uzņemas vainu par savu izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Viņš neapzinās izmaiņu nepieciešamību, jo nav sapratnes par to, kā šī problēma ietekmē viņa ikdienas darbību izpildi un citus cilvēkus. Tāpat, likumpārkāpējam nav sapratnes, ka citi cilvēki uzvedas citādāk nekā viņš. Līdz ar to ir nepieciešams pārceļt likumpārkāpēja piedalīšanos probācijas programmā un mēģināt paaugstināt likumpārkāpēja motivāciju izmaiņām, pauž autore.

Otrā stadija ir pārdomas. Likumpārkāpējs sāk domāt par iespējām sasniegt izmaiņas, šaubās un izsver par un pret motīvus. Likumpārkāpējs vēl iekšēji nav pieņēmis lēmumu pielikt pūles, lai sasniegtu izmaiņas, piemēram, mazināt dusmas vai vielu lietošanu u.c. Atslēgvārdi: „*Varbūt būtu labāk, ja es mazāk dusmos vai lietotu alkoholu, bet es nezinu, vai man tas izdosies*”. (*Valsts probācijas dienests, 2010., 94.-95.lpp.*). Autore uzskata, ka probācijas programmu vadītājam ir jāinformē likumpārkāpējs par problēmu un tās ietekmi gan uz viņu, gan uz līdzcilvēkiem, gan uz visu sabiedrību kopumā, tas, savukārt, var mazināt likumpārkāpēja nepakļaušanos izmaiņām un motivēt iesaistīties probācijas programmā. Programmas vadītājam ar likumpārkāpēju ir jāizrunā iemesli, kuri kavē problēmas risināšanu.

Trešā stadija, kura ir minēta „*Piecu stadiju izmaiņu modelī*” ir sagatavošanās. Likumpārkāpējs pieņem lēmumu mainīties, jo saprot, ka tas nesīs pozitīvas izmaiņas viņa dzīvē, un plāno veikt konkrētas darbības. Atslēgvārdi: „*Labi, es apmeklēšu programmu, varbūt mazāk lietošu alkoholu, mazāk dusmos, centīšos nepārkāpt likumu*”. (*Valsts probācijas dienests,*

2010., 95.lpp.). Trešā stadija atspoguļo likumpārkāpēja motivāciju piedalīties probācijas programmā, līdz ar to viņam parādās vēlēšanās sasniegt pārmaiņas savā dzīvē. Tādā gadījumā, likumpārkāpēju ir nepieciešams iesaistīt grupā un viņā izraisīt interesi par probācijas programmu, pauž autore.

Ceturta stadija, kura ietilpst „Piecu stadiju izmaiņu modelī” ir darbība. Likumpārkāpējs veic konkrētas darbības, lai sasniegtu izmaiņas. Notiek izmaiņas uzraudzības plānā nosprausto uzdevumu un mērķu sasniegšanā. Likumpārkāpējs ir daļēji iepazinies ar programmas materiāliem un cenšas izmēģināt atsevišķas iemācītas tehnikas dzīvē. Iespējams, ka viņš ir sasniegjis pirmos nelielos rezultātus, tomēr praksē bieži neizdodas pielietot grupā mācītos paņēmienus, kas vēlāk likumpārkāpējā rada neapmierinātības sajūtu. Atslēgvārdi: „*Jūsu mācītās metodes dzīvē neder*”. (Valsts probācijas dienests, 2010., 95.lpp.). Autoresprāt, likumpārkāpējam ir jāizskaidro tas, ka mainīties un sasniegt pozitīvas izmaiņas ir diezgan sarežģīts un laikietilpīgs process. Iespējams dzīvē nedarbojas probācijas programmā apgūtie paņēmieni, proti, likumpārkāpējs tos nav pareizi uztvēris un sapratis. Programmu vadītājiem nepieciešams uzslavēt probācijas programmā iesaistītos par mēģinājumu pielietot apgūtos paņēmienus dzīvē, pēc tam kopīgi veicot savstarpēju viedokļu apmaiņu, par to, kas ietekmēja to neefektivitāti.

Pēdējā no piecām stadijām ir izmaiņu saglabāšana. Likumpārkāpējam, samazinoties dusmu līmenim, paaugstinās paškontrolē, kas attīsta tādas pieaugušu cilvēku raksturojumus kā patstāvību un spēju tikt galā ar dzīves grūtībām. Atslēgvārdi: „*Nebija tik slikti, šis tas no programmas noderēs*”. (Valsts probācijas dienests, 2010., 95.lpp.). Autore uzskata, ka šajā posmā ir nepieciešams veicināt likumpārkāpēja izturēšanās un kontroles dotības, nostiprināt iegūtās zināšanas un prasmes saskarē ar probācijas programmas vadītāju.

Motivēt probācijas klientu aktīvi līdzdarboties konkrētajā probācijas programmā nozīmē radīt probācijas klientam motivāciju apmeklēt probācijas programmu, jo tā viņam ir personīgi nepieciešama. Motivēt apmeklēt programmu nozīmē informēt, pamatot un izskaidrot probācijas klientam iemeslus, kāpēc viņam tā ir nepieciešama un kā viņa attieksme var būtiski ietekmēt programmas apgūšanu un tās lietderību sev. Probācijas klients ir jāinformē par viņa domāšanas, uzskatu un attieksmes saistību ar uzvedības problēmām, ikdienas funkcionēšanas grūtībām, iepriekšējā nozieguma izdarīšanu un jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risku. Izprotot savas dzīves notikumu un uzvedības saistību ar domāšanu, uzskatiem un attieksmi un zinot par programmas piedāvātajām iespējām, probācijas klients būs vairāk motivēts sasniegt izmaiņas. (Valsts probācijas dienests, 2010., 97.lpp.).

Autoresprāt, likumpārkāpēja (klienta) lietas vadītāja darbībai probācijas programmas īstenošanas laikā ir diezgan būtiska nozīme. Lietas vadītājam ir jāatbalsta un jāveicina programmas īstenošana, tādā veidā, kontrolējot un motivējot likumpārkāpēju pozitīvām izmaiņām, lai viņš sekmīgi varētu iesaistīties programmā un netiktu no tās izslēgts, kā arī lietas vadītājam ir jāsadarbojas ar programmu vadītājiem problēmjaudājumu risināšanā.

Nodrošinot programmas īstenošanu likumpārkāpējam, lietas vadītājs ar probācijas programmu vadītāju pārrunā to, kāda ir likumpārkāpēja uzvedība, sekmes un attieksme programmas laikā. Lietas vadītājs likumpārkāpēju motivē līdzdarboties programmā, pārrunā programmā apgūto un paslavē par sasniegumiem. Pozitīva probācijas prakse paredz, ka visā probācijas programmas īstenošanas procesā, lietas vadītājs motivē likumpārkāpēju piedalīties katrā nodarbībā. (Orlovska, 2016., 23.lpp.).

Lielā mērā daudz kas ir atkarīgs no likumpārkāpēja un lietas vadītāja savstarpējām attiecībām un to mijiedarbību. Pozitīvā gadījumā, te varētu minēt konsolidāciju, respektīvi, virzību uz uzdevumu veikšanu un noteiktu mērķu sasniegšanu. Tāpat arī emocionālo identifikāciju jeb psiholoģisku virzību, kas izpaužas kā lietas vadītāja un likumpārkāpēja motivācija kopīgai darbībai, pauž autore. Tomēr, ņemot vērā pētījumos iegūto informāciju par lietas vadītāju nostāju attiecībā uz probācijas programmām, tad tā varbūt pavisam pretēja augstāk minētajam.

Pētījumā „*Probācijas klientu lietu vadītāju priekšstati un attieksme pret probācijas programmām*”, tika analizētas un apkopotas lietu vadītāju atbildes uz jautājumu – kādi ir lietu

vadītāju priekšstati par probācijas programmām. Atbildes sniegšanā piedalījās 123 lietu vadītāji vecumā no 24 līdz 60 gadiem. Lielākā daļa lietu vadītāju uzskata, ka probācijas programmas var būt efektīvas tikai tad, ja likumpārkāpējs ir iekšēji motivēts tajās piedalīties (79%). (Zavackis, 2016., 10.lpp.).

Savukārt, izpētes ziņojumā „Par probācijas programmu *“Cienpilnu attiecību veidošana”*, *“Emociju menedžments”* un *“Vielu lietošanas menedžments”* novērtējumu”, tika apkopoti faktori, kas traucē kvalitatīvi vadīt probācijas programmas. Viena no atbildēm, ko uzskata par probācijas programmu vadīšanas šķērslī probācijas programmu vadītāju skatījumā ir grūtības strādāt ar nemotivētu likumpārkāpēju (50.9%). Atbildes sniegšanā piedalījās 87 lietu vadītāji. (Lubenko, 2014., 49.lpp.).

Tāpat arī pētījumā „*Probācijas klientu dalības sociālās uzvedības korekcijas programmās saistība ar noziedzīgā nodarījuma recidīvu*”, viens no faktoriem, kas traucē vadītājurāt kvalitatīvi vadīt programmas ir, tieši, nemotivēti likumpārkāpēji. (Orlovska, 2016., 21.lpp.).

Grupas vai likumpārkāpēja uzvedībai ir liela nozīme, jāpatur prātā arī fakts, ka programmas vadītāja iemaņām var nebūt tiešu seku. Grupa var būt ļoti aizņemta un motivēta, neraugoties uz vājām programmas vadītāja spējām izmantot motivācijas prasmes, vai otrādi - vadītāji var būt ļoti prasmīgi, bet grupa ļoti sarežģīta un neatsaucīga. (Lapiņa, 2011., 8.lpp.).

Autoresprāt, būtu nepieciešams nodrošināt apmācības, kas attīsta probācijas programmu vadītāju prasmes un zināšanas par likumpārkāpēju motivēšanu. Iespējams, ka pašiem probācijas programmu vadītājiem vai lietas vadītājiem ir motivācijas trūkums panākt pozitīvas izmaiņas likumpārkāpējā. Piemēram, dominē tādi faktori kā pārslogotība, līdz ar to probācijas programmu vadītājiem un lietas vadītājiem trūkst motivācijas veltīt papildus laiku jautājumiem, kas saistīti ar likumpārkāpēja motivēšanu izmaiņām. Likumpārkāpēju bieži nodarbību kavējumi rada regresu, proti, pozitīvo izmaiņu zaudēšanu pārmaiņu procesā. Vadītāju nepietiekama sagatavotība liecina par teorētisko un praktisko zināšanu trūkumu, kas traucē kvalitatīvi īstenot grupas nodarbības, piemēram, pietrūkst izglītojošo semināru, psiholoģiskās sagatavošanās, dažādu paņēmieni apguves, ko paši probācijas programmu vadītāji ir spiesti apgūt patstāvīgi.

Šādu faktu apliecina arī ārvalstu pieredze – starp probācijas programmu vadītājiem ir cilvēki, kuriem ir zema motivācija un kuri vēlētos programmas vadīt retāk vai vispār atteikties no programmu vadīšanas. (Dowden, Andrews, 2014., 203.-214.p.).

Faktors, kāpēc programmu vadītāji vēlas programmas vadīt retāk vai vispār atteikties no programmu vadīšanas ir pārāk īss apmācību laika sprīdis, lai darbinieki apgūtu probācijas vadītāja darbam nepieciešamās kompetences, it īpaši ņemot vērā darbinieku atšķirīgās profesionālās pieredzes un pamatizglītības jomas. (Lubenko, 2014., 92.lpp.).

Secinājumi un priekšlikumi

Visbūtiskākais probācijas programmu efektivitātes nosacījums ir likumpārkāpēju motivācija. Ņemot vērā „Piecu stadiju izmaiņu modeļa” pirmo stadiju, grūtības likumpārkāpēju iesaistīt programmā sagādā jau pašā sākumā, kas, vienlaicīgi, mazina arī iespēju ievērot piemērotības principu par motivētu likumpārkāpēju iesaisti. Pārsvārā likumpārkāpēji nav motivēti iesaistīties programmā, uzskatot to par formālu sankciju. Likumpārkāpējs programmā ir jāiekļauj pēc iespējas ātrāk, kas pēc tam, lietas vadītājam nesniedz iespēju veltīt pietiekamu laiku likumpārkāpēja motivēšanai.

Autore piedāvā pievērst padziļinātu uzmanību likumpārkāpēju motivācijai piedalīties probācijas programmās, izstrādājot kritērijus, kuri atbilstu likumpārkāpēju raksturīgo īpašību, pazīmju kopumam, arī vērtējumam. Piemēram, izdalot sekojošus nosacījumus: vāji attīstīts intelekta un verbālo spēju līmenis; zems pašvērtējums, vāja motivācija, sociālās prasmes, stress, garīgās attīstības traucējumi; likumpārkāpēja dzimums, vecums, tautība, kā arī ģimenes locekļu raksturojums par likumpārkāpēju. Autore piedāvā papildināt Valsts probācijas dienesta 2012.gada 26.jūlija Iekšējo noteikumu Nr.9005-5/8 ”Uzraudzības un probācijas programmu īstenošanas kārtība” 31.punktu, tajā ietverot klientu raksturojošus demogrāfiskos faktoros.

Programmas vadītāju izraudzīšanās praktiski nenotiek, esošie dienesta darbinieki, kuri strādā ar likumpārkāpējiem, var uzsākt vadīt programmas uzreiz pabeidzot apmācības. Lai kļūtu par kādas konkrētas probācijas programmas vadītāju, netiek izvirzīti nekādi konkrēti kritēriji, kas raksturotu potenciālā programmas vadītāja personības iezīmes, profesionālo pieredzi pirms pieteikšanās uz probācijas programmas vadītāja amatu, kā arī iegūtā izglītība.

Autore piedāvā pievērst uzmanību probācijas programmu vadītāju atlasei, izstrādājot priekšnoteikumus, Valsts probācijas dienesta 2008.gada 1.aprīļa Iekšējos noteikumos Nr.9005-5.1/2 "Kārtība, kādā Valsts probācijas dienesta amatpersonas nodrošina probācijas programmu īstenošanu". Tomēr, izvirzot nosacījumus, programmu vadītāju atlasei, ir jānodrošina arī nepieciešamais atbalsts.

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienesta amatpersonas nodrošina probācijas programmu īstenošanu.* Nr.9005-5.1/2; 01.04.2008., VPD.
2. *Uzraudzības un probācijas programmu īstenošanas kārtība.* Nr.9005-5/8; 26.07.2012., VPD.
3. DOWDEN, C., ANDREWS, D. A. The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: A Meta Analytic Review of Core Correctional Practice. [online] *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2014. 293 p. [cited 03.05.2017.]. Available from Internet: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov> (Valsts probācijas dienesta tulkojums)
4. LAPINA, K. u.c. *Probācijas programmu īstenošanas kvalitātes paaugstināšana. Probācijas programmu kvalitātes novērtēšanas metodoloģija.* Rīga: Valsts probācijas dienests, 2011. 8.lpp.
5. ĻUBENKO, J. u.c. *Par probācijas programmu "Cienpilnu attiecību veidošana", "Emociju menedžments" un "Vielu lietošanas menedžments" novērtējumu.* Rīga: Valsts probācijas dienests, 2014. 97 lpp.
6. MATTHEWS, B., HUBBARD, D.J., LATESSA, E. *Using evaluability assessment to improve correctional programming.* *The Prison Journal*, 2001. 512 p. (Valsts probācijas dienesta tulkojums)
7. NESOVIC, A. *Psychometric evaluation of the Correctional Program Assessment inventory.* Canada: Ontario, Carleton University, 2003. 121 p. (Valsts probācijas dienesta tulkojums)
8. ORLOVSKA, M. *Probācijas klientu dalības sociālās uzvedības korekcijas programmās saistība ar noziedzīgā nodarījuma recidīvu.* Rīga: Valsts probācijas dienests, 2016. 116 lpp. Nepublicēts.
9. *Probācijas programmu īstenošanas rokasgrāmata: metodiski informatīvs materiālu krājums.* Rīga: Valsts probācijas dienests, 2010. 262 lpp. Nepublicēts.
10. ZAVACKIS, A. u.c. *Probācijas klientu lietu vadītāju priekšstati un attieksme pret probācijas programmām.* Rīga: Valsts probācijas dienests, 2016. 61 lpp. Nepublicēts.

Summary

One of the influencing conditions of the probation programmes' implementation should be aspiration of case supervisor and probation programmes' supervisors to motivate and support the law offender in participating in the probation programmes. However, considering the above mentioned, it can be said that the motivation of the law offenders' participation in the probation programmes has not been constantly carried out. The scientific researches in the field of the probation programmes confirm the fact that the probation programmes can be effective only when the law offender is internally motivated to participate in. The activity of case's supervisor of probation programme has quite significant meaning. The case supervisor has to support and encourage the implementation of the programme, thus controlling and motivating the law offender for positive changes in order to participate in the programme successfully and not to be deducted from it. However, if among the supervisors of the probation programmes are people who have low motivation and who want to lead the programme less frequently or refuse to lead it at all, it can be concluded that the correction of the law offender's behaviour does not depend only on himself. Therefore, the essential problems has been stated due to that the implementation of effective probation programmes has been delayed, including also motivation of the law offender for changes.

SODA NOTEIKŠANA LIKUMĀ UN PRAKSĒ DETERMINATION OF PUNISHMENT IN THE LAW AND PRACTICE

Pēteris Laizāns

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, laizans.p@inbox.lv, +371 27175721

Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs: **Dainis Mežulis**, Dr.iur., docents

Abstract. In 2016, 45639 criminal offenses were registered in Latvia, of which 2,595 were registered in Daugavpils and 491 were registered in Daugavpils district (Overview of crimes recorded in the country by administrative territory from 01.01.2016 to 31.12.2016).

From ancient times, each nation, each country has to deal with quite complex issues related to fight against crime, to choice and application of criminal punishment. The article provides an insight into the practice of imposing penalties in the Daugavpils Court, emphasizing the dynamic link between criminal offenses and application of the penalty.

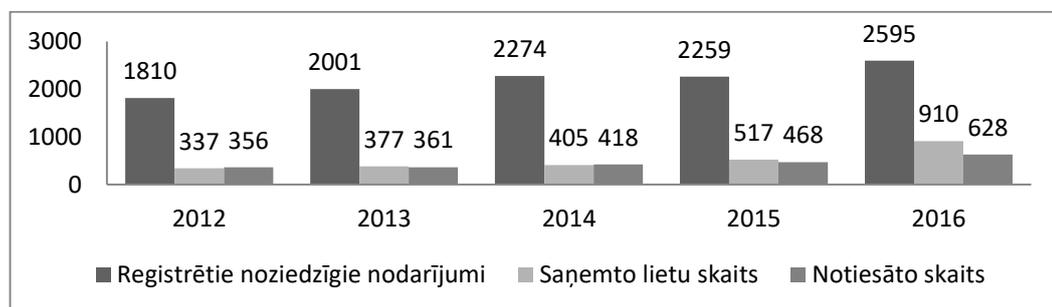
Keywords: criminal offense, punishment, determination of punishment, penal policy, court.

Ievads

Valsts kriminālsodu politikā atspoguļojas valsts reakcija uz noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem Krimināllikumā ir paredzēta atbildība un sods. Kriminālsodu politika ir valsts politiskā nostāja attiecībā uz noziedzību, tās samazināšanu, izvirzot uzdevumus un principus, kas saistīti ar noziedzības mazināšanu. Daugavpils pilsēta un novads ir interesants Latvijas reģions ne tikai tā specifiskā ģeogrāfiskā izvietojuma pēc, bet gan arī nacionālā sastāva dēļ, jo pārsvarā šeit dzīvo cittautieši. Bez tam Latgales reģionu raksturo arī smags ekonomiskais stāvoklis. Eiropas Padomes ekspertu vērtējumā Latgale ir visatpalikušākais reģions Eiropas valstu vidū. Tieši šie apstākļi kļuva par pamatu pētījumam. Semestra darbā sīkāk tiek pētīts soda jēdziens, soda veidi un Latvijas kriminālsodu politika, bet šajā rakstā analizēta tiek analizēta Daugavpils tiesas prakse soda noteikšanā. Pētījumā izmantota statistika par laika periodu no 2012.gada līdz 2016.gadam, lai gūtu priekšstatu par soda noteikšanu Daugavpils tiesā pēc 2013.gada 1.aprīlī pieņemtiem grozījumiem Krimināllikumā.

Pētījuma mērķis ir sniegt priekšstatu par noziedzības problēmām Daugavpilī un soda noteikšanu Daugavpils tiesas praksē. Darba uzdevumi ir sniegt ieskatu tam, ka Daugavpils tiesā nepastāv vienota tiesu prakse un sodu politika.

Pielietotās metodes: aprakstošā metode - apkopot informāciju un veikt detalizētu izpēti; analītiskā metode - veikt precīzu un skaidru valodas lietojumu; datu apstrādes statistiskā metode - analizēt un sistematizēt pētījumā iegūtos rezultātus.

1.attēls. Noziedzības līmenis Daugavpilī 2012.g. -2016.g.(Tiesu informatīvā sistēma, Krimināllietu statistikas pārskati par krimināllietām pirmajā instancē)

Noziedzības līmenis Daugavpils pilsētā nemazinās, bet turpretī palielinās, līdz ar to palielinās arī valsts amatpersonu noslodze noziedzības apkarošanā. Straujš saņemto lietu skaita palielinājums 2016.gadā skaidrojams ar tiesu reformu Latgales reģionā, pie Daugavpils tiesas tika pievienota Krāslavas rajona tiesa un Preiļu rajona tiesa. Pēc tiesu apvienošanas, krimināllietas izskata tikai Daugavpils tiesa, līdz ar to būtiski palielinājās saņemto lietu skaits, kas var ietekmēt tiesas nolēmumu kvalitāti.

Noziegumu skaita pieaugums raisa pārdomas par likumpārkāpējiem piemēroto sodu efektivitāti. Noziedzīgo nodarījumu pieaugums liecina par recidīva pieaugumu. Noziedzīgo nodarījumu recidīva fakts apliecina valsts neveiksmi, reaģējot uz iepriekš izdarīto noziedzīgo nodarījumu, tas demonstrē, ka valsts pūles kriminālsoda mērķa sasniegšanai nav devušas rezultātu.

Kriminālsodu izvēle ir likumdevēja varas un kriminālās justīcijas amatpersonu prerogatīva, un tām pirmajām jāpārvar vienaldzīgā attieksme pret sodu un sodāmām personām. (Zahars, 2005., 4-20.lpp).

Tiesām sods jānosaka nevis bargāk, bet labāk. Tieši tāpēc Krimināllikumā iestrādāti vispārīgie soda noteikšanas pamatprincipi.

Krimināllikums nosaka, ka tiesa sodu piespriež tādā apmērā, kādu nosaka Krimināllikuma sevišķās daļas pants, kas paredz atbildību par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, un ievērojot Krimināllikuma vispārīgās daļas noteikumus. Pie soda noteikšanas jāņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturs, radītais kaitējums, vainīgā personība, atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi. (Krimināllikums, 1998.g.)

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants nosaka, ka nevienu nedrīkst spīdzināt vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt. (Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, 1948.g.)

Arī Latvijas Republikas Satversmes 95.pants nosaka, ka nevienu nedrīkst pakļaut nežēlīgam vai cilvēka cieņu pazemojošam sodam. (Latvijas Republikas Satversme, 1922.g.)

Tai pat laikā nepamatoti mīkstumam jeb par daudz humānam sodam zūd tā jēga un tāds sods nesasniedz Krimināllikumā noteikto soda mērķi. Tieši tāpēc ir tiesa, kuras pienākums ir izvērtēt konkrētā izdarītā noziedzīgā nodarījuma visus apstākļus un sodu noteikt, ievērojot Krimināllikuma Vispārīgās daļas noteikumus.

Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši kopsapulces lēmumā, ar kuru izteiktas rekomendācijas vienveidīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā 4.punktā norādījuši, ka „soda piemērošanai jābūt individualizētai. Izvērtējot noziedzīgā nodarījuma raksturu, ņemami vērā tie konstatējošie apstākļi, kas raksturo konkrēto noziedzīgo nodarījumu un atšķir to no citiem tāda paša veida noziedzīgiem nodarījumiem. Analizējot noziedzīga nodarījuma raksturu, tiesām jāvērtē konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļi, to vidū noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veids, laiks, vieta, paņēmieni, vainīgā motivācija, personas loma noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, nodarījuma realizācijas stadija un iemesli, kas nav ļāvuši to izdarīt līdz galam, kvalificējošie apstākļi, vainīgo personu raksturojošie dati u.t.t.” (Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas kopsapulces lēmums., 2008.g.)

Turpmāk tiks aprakstīti divi Daugavpils tiesas nolēmumi, kas apstiprina faktu, ka pat vienā tiesā joprojām nav vienota sodu politika un, dažreiz spriedumos iekļauta motivācija, rada grūtības to saprast personām bez juridiskām zināšanām. Apskatīti divi nodarījumi, kas kvalificēti saskaņā ar Krimināllikuma 221.panta pirmo daļu, tikai sods vienā gadījumā vainīgajai personai ir 150 piespiedu darba stundas, bet otrajā gadījumā, kur kaitējums ir nodarīts lielāks – 100. Izlasot šos spriedumus, rodas pamatots jautājums, vai tiesnesis zina Krimināllikumā paredzētos soda noteikšanas vispārīgos principus un vai tiek ņemts vērā Augstākās tiesas izteiktās rekomendācijas vienveidīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā.

Ar Daugavpils tiesas 2016.gada 31.oktobra spriedumu Nr. K12-0515-16 G.T. atzīts par vainīgu par to, ka viņam lietošanā esošajā garāžā nelikumīgi uzglabāja tabakas izstrādājumus (cigarettes): 29 000 gab. cigarettes, bez Latvijas Republikas akcīzes marķējuma. Un savā dzīvesvietā – dzīvoklī nelikumīgi uzglabāja tabakas izstrādājumus (cigarettes): 660 gab. cigarettes, bez Latvijas Republikas akcīzes marķējuma.

Ar savām darbībām G.T. veicot nelikumīgas darbības ar akcīzes precēm radīja būtisku kaitējumu un nodarīja mantisko zaudējumu Latvijas valstij EUR 3 733,07.

Par apsūdzētā G.T. personību noskaidrots, ka noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī viņš nebija krimināli sodīts, bet vēlāk ar Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 17.novembra

spriedumu viņš tika atzīts par vainīgu pēc Krimināllikuma 221.panta pirmās daļas un viņam noteikts sods – piespiedu darbi uz 220 stundām, sods ir izpildīts 2016.gada 19.maijā, sodamība nav dzēsta, no apsūdzētā vārdiem viņš nesastāv uzskaitē nevienā medicīniskā iestādē sakarā ar veselības vai psihes problēmām; ar vidējo tehnisko izglītību, strādā algotu darbu VAS „Latvijas Dzelzceļš”; precējies, apgādībā ir mazgadīgais bērns;

Apsūdzētais G.T. savu vainu viņam inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā atzina pilnībā, pieteica lūgumu neveikt pierādījumu pārbaudi tiesas izmeklēšanā, atzina cietušā pieteikto mantisko kaitējuma kompensāciju.

Saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta otro daļu par apsūdzētā G.T. atbildību mīkstinošu apstākli tiesa atzina izdarītā atzīšanu un vaļsirdīgu nožēlošanu. Saskaņā ar Krimināllikuma 48.pantu apsūdzētā G.T. atbildību pastiprinošus apstākļus tiesa nav konstatējusi.

Nosakot sodu, tiesa konstatējusi apsūdzētā attieksmi pret izdarīto, kriminālatbildību mīkstinošo apstākli, prokurores izteikto viedokli par sodu, tiesa, Krimināllikuma 35.panta otrajā daļā noteikto soda mērķi, secina, ka apsūdzētajam piemērojams Krimināllikuma 221.panta pirmās daļas sankcijā paredzētais sods piespiedu darba veidā, jo atzīst, ka konkrētajā gadījumā minētais sods ir nepieciešams un pietiekams, lai sodītu G.T. par izdarītu noziedzīgu nodarījumu, kā arī panāktu, lai viņš pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Piespriežot piespiedu darbu, notiesātais tiks iesaistīts sabiedrībai nepieciešamos darbos bez atlīdzības. Piespiedu darbs ir sabiedrībai būtiski lietderīgāks nekā brīvības atņemšanas sods (Analogi secinājumi Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006.gada 2.oktobra spriedumā krimināllietā Nr. KA04-931-06/26). (*Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumā Nr. KA04-931-06/26*)

G.T. atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 221.panta pirmajā daļā un sodīts ar piespiedu darbu uz 150 (viens simts piecdesmit) stundām. (*Daugavpils tiesas spriedums Nr. K12-0515-16*)

Savukārt ar Daugavpils tiesas 2017.gada 21.februāra spriedumu Nr. K12-0427-17 O.J. atzīts par vainīgu par to, ka nelikumīgi pārvietoja tabakas izstrādājumus - cigarešu "NZ Gold Super Slim" 33600 gabalus paciņās marķētās ar Baltkrievijas Republikas akcīzes markām, bez Latvijas Republikas akcīzes markām, kas tika iepakotas divās somās. Par nelikumīgi pārvietotām cigarešu "NZ Gold Super Slim" 33600 gabaliem muitas administrācija nodokļi EUR 4275,62 apmērā netika nomaksāti.

Tiesas sēdē O.J. paskaidroja, ka vainu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā atzīst pilnībā, izdarīto nožēlo. Lūdza neveikt pierādījumu pārbaudi lietā, atzina cietušā pieteikto mantisko kaitējuma kompensāciju.

Saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta otro daļu, par O.J. atbildību mīkstinošo apstākli tiesnesis atzina vainas atzīšanu pilnībā, nožēlu par izdarīto. Saskaņā ar Krimināllikuma 48.pant, O.J. atbildību pastiprinošos apstākļus tiesnesis nekonstatē.

O.J. atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 221.panta pirmajā daļā un sodīts ar piespiedu darbu uz 100 (viens simts) stundām. (*Daugavpils tiesas spriedums Nr. K12-0427-17*)

Pēc savas būtības abi iepriekš aprakstītie noziedzīgie nodarījumi ir analogiski, taču soda mērs ir atšķirīgs. Ja salīdzinām abus nolēmumus, redzams, ka abos gadījumos, valstij ir nodarīts mantiskais kaitējums, pirmajā gadījumā tas ir EUR 3 733,07, bet otrajā EUR 4 275,62. Pirmajā nolēmumā ir aprakstīta apsūdzētā personība un piemērotā soda lietderīgums, kas nav izdarīts otrā nolēmumā. Atbildību mīkstinoši un atbildību pastiprinoši apstākļi abām vainīgajām personām konstatēti analogiski.

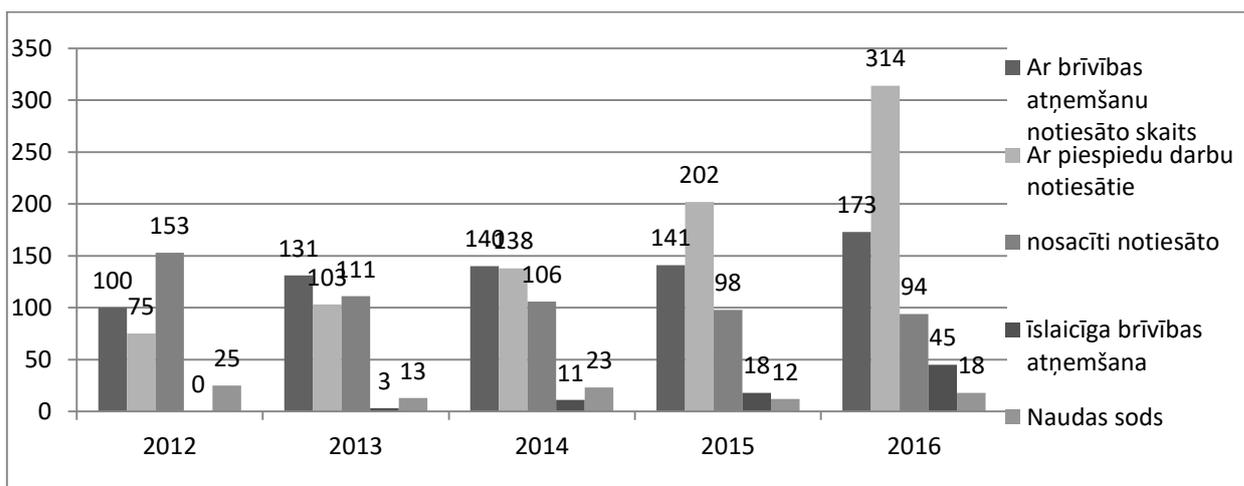
Tieši tā veidojas tā nesaprotamā tiesu prakse, kad, ja sabiedrība salīdzina šādus divus spriedumus, nevar saprast, kurā gadījumā tad spriedums ir likumīgs un taisnīgs, kurā spriedumā sods noteikts atbilstoši izdarītajam noziedzīgajam nodarījumam.

Autors piekrīt, ka abos gadījumos sods ir noteikts sabiedrības interesēs, šāds sods dod notiesātām iespēju saprast savas darbības un ar darbiem pierādīt savu vēlmi laboties. Autoraprāt spriedumos būtu nepieciešams pievērst lielāku uzmanību piespriedē soda motīviem, līdzīgi kā pirmajā gadījumā, jo otrajā gadījumā motīvos nav norādīts, no kā ir vadījies tiesnesis

piespriežot sodu, būtu nepieciešams līdzīgi kā pirmajā gadījumā, spriedumā ietvert apsūdzētā personību raksturojošos datus, kas dotu personām iespēju saprast tiesneša vadītus motīvus piespriežot sodu.

Pēdējos gados arvien vairāk pasaulē valda uzskats par sodu liberalizāciju, humanizāciju un kuru būtība galvenokārt izpaužas pēc iespējas izvairīties no tādu soda veidu noteikšanas likumos, kas saistīti ar brīvības atņemšanu personai. Arī pasaulē pazīstamais norvēģu kriminologs N.Krsti norādījis, ka aizraušanās ar bargiem sodiem var nopietni kaitēt demokrātijai un sabiedrībai. (*Christie, 1992.g., 104.lpp.*) Taču daļā sabiedrības vērojama valsts represijas – kriminālsoda pastiprināšanas tendence, kur joprojām valda uzskats, ka sodiem jābūt bargiem, brīvības atņemšanas sodam jābūt arvien ilgākam. (*Reigas, 2003.g.*)

2013.gada 1.aprīlī spēkā stājās apjomīgie grozījumi Krimināllikumā, kas arī bija vērsti uz sodu liberalizāciju.

2.attēls. Pamatsodi Daugavpils tiesā 2012.g. - 2016.g (Tiesu informatīvā sistēma, Krimināllietu statistikas pārskati, notiesāto personu skaits un piespriestais sods, npublicēts)

No statistikas datiem redzams, ka sodu politika Daugavpils tiesā mainās, palielinoties tādu soda veidu piemērošanai, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu, ar to pašu dodot notiesātām personām iespēju sodu izciest sabiedrībā. Nevar nepieņemt profesors, Dr.iur. V.Zahara teikto, ka kriminālās represijas līmeņa samazināšana, un citas pasaulē atzītas un izplatītas konfliktu risināšanas formas, Latvijā kļuva par spilgtu realitāti. (*Zahars, 2011., 36.lpp.*)

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi: Sodu politika Daugavpils tiesā mainās, palielinoties tādu soda veidu piemērošanai, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu, ar to pašu dodot notiesātām personām iespēju sodu izciest sabiedrībā.

Daugavpils tiesā nepastāv vienota prakse un sodu politika. Liels saņemto lietu daudzums tiesā un vienotās prakses neesamība ir par pamatu tam, ka tiesas nolēmumi nevienmēr ir pietiekoši motivēti, kas rada nesaprotamu tiesu praksi.

Priekšlikumi: sakarā ar to, ka spriedums tiek pasludināts Latvijas tautas vārdā, būtu nepieciešams lielāku uzmanību pievērst spriedumu motīvu daļai, panākot vienotu praksi. Spriedumu motīvos būtu nepieciešams atspoguļot apsūdzētā personas datus, kas ļaus sabiedrībai izlasot spriedumu, gūt priekšstatu par tiesneša vadītiem motīviem piespriežot sodu.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti:

1. *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija* [tiešsaite]. EP 04.11.1950. [atsauce 05.05.2017]. Pieejas veids <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649>

2. *Krimināllikums* [tiešsaiste]. LR 17.06.1998 likums ar groz. līdz 12.01.2017. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=214590>
3. *Latvijas Republikas Satversme* [tiešsaite]. LR 15.02.1922. likums ar groz. līdz 14.06.2016. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

Grāmatas:

1. Zahars V. *Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija*. Monogrāfija. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011. – 36.lpp
2. Zahars V. *Notiesātie – tauta tautā. Kriminālsodu izpildes problēmas*. Zvaigzne ABC - 4., 20.lpp.
3. Christie N. *Limits to Pain*. Oslo, Universitetsforlaget, 2.edition, 1992, -pp.104

Autoru publikācijas:

1. Reigase A. *Par sodiem Krimināllikumā, pašlaik un nākotnē*.//Jurista vārds. 10.06.2003, Nr.22(280)

Tiesu prakse:

1. Daugavpils tiesas spriedums Nr. K12-0515-16;
2. Daugavpils tiesas spriedums Nr. K12-0427-17.
3. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumā Nr. KA04-931-06/26

Internet tīklā publiskotie materiāli:

1. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas kopsapulces lēmums 2008.gada 1.jūlijs [tiešsaiste]. LR Augstākā tiesa 2008. 2 lpp. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesnesu-kopsapulcu-lemumi/kriminallietu-departaments-un-palata/>
2. Pārskats par valstī reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem iedalījumā pēc administratīvās teritorijas no 01.01.2016. līdz 31.12.2016.[tiešsaiste] Iekšlietu ministrijas informācijas centrs [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>
3. Krimināllietu statistikas pārskati par krimināllietām pirmajā instancē. [tiešsaite]. Tiesu informatīvā sistēma 2012.-2016. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&id=97

Nepublicētie avoti:

1. Tiesu informatīvā sistēma. Krimināllietu statistikas pārskati 2012.-2016.g, par notiesāto personu skaitu un piespriesto sodu.

Summary

The criminality rate in Daugavpils does not reduce presently, but on the contrary – increases, thereby the amount of work of public officials in combating crime also increases.

The rise of the number of offences causes thoughts about efficiency of penalties applied to law offenders. The increase of offences demonstrates the growing up of recurrence. The fact of recurrence of offenses confirms the failure of the State in response to a previously committed criminal offense; it also demonstrates that efforts of the State to achieve the aim of criminal penalty did not attain the result.

In recent years, an opinion about liberalization and humanization of the punishment expands around the world, the nature of which expresses mainly as a trend to avoid as much as possible establishing of such punishment types in the laws, which are related to the person's deprivation of liberty.

The penal policy of Daugavpils Court is changing, and the application of such punishment types that are not relevant to the deprivation of liberty is growing up, giving in that way the opportunity to convicted persons to serve their sentences in society. Because of increase of the criminality rate, the number of cases received at Daugavpils Court also increases. Such tendency affects the quality of motive part of judgments resulting in unintelligible case-law practice, as well as causing public misunderstanding about lawfulness and justice of judgment.

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR AUTOMATIZĒTU DATU APSTRĀDES SISTĒMU NELIKUMĪGU IZMANTOŠANU *LIABILITY OF UNLAWFUL USE OF AUTOMATED DATA PROCESSING SYSTEMS*

Karīna Kairiša

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, karina.kairisa@inbox.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Aija Jermacāne**, Mg.iur., docente

Abstract: *The 21st century is called the technological era where information storage takes place on the website. Due to the diversity there is an interest about the acquisition and use of confidential information in malicious intent. Offences in cyberspace are new in modern society and their discovery and observation is independent research question. Illegal access to automated data processing systems is creation of financial loss and persons legitimate interests violation with the material injury. In article are analyzed signs Latvian Criminal law of the article 241st, 243rd and the criteria for the qualification of the criminal offence of composition.*

Keywords: *automatic data processing system, cybercrime.*

Ievads

Pēdējos gados arvien aktuālāki kļūst informācijas sistēmu drošības jautājumi. Nereti personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus pret informācijas sistēmu drošību, netiek sauktas pie atbildības. Šī raksta mērķis ir izvērtēt Krimināllikuma 241. un 243.panta sastāva pazīmes un tiesu praksi to normu pielietošanā. Pielietotās metodes: aprakstošā metode - apkopot informāciju un veikt detalizētu izpēti; analītiskā metode - veikt precīzu un skaidru valodas lietojumu; datu apstrādes statistiskā metode - analizēt un sistematizēt pētījumā iegūtos rezultātus.

Kriminālatbildība iestājas tad, kad apdraudējums ir sasniedzis tādu pakāpi, ka šīs darbības sāk būtiski traucēt personām realizēt savas likumīgās intereses. Kriminālatbildība par nodarījumiem pret informācijas sistēmu drošību, var būt piemērojama tikai tādā gadījumā, ja pantu dispozīcijās paredzētā nozieguma pazīmes ir kvalificētas noziedzīga nodarījuma pilnīgā sastāvā.

Krimināllikuma (turpmāk - KL) 241. panta pirmā daļa nosaka, ka kriminālatbildība piemērojama par patvaļīgu piekļūšanu automatizētas datu apstrādes sistēmas (turpmāk - ADAS) resursiem, ja tas saistīts ar sistēmas aizsardzības līdzekļu pārvarēšanu vai ja tas izdarīts bez attiecīgas atļaujas vai izmantojot citai personai piešķirtas tiesības un ja ar to radīts būtisks kaitējums. Savukārt, 243.panta pirmā daļa nosaka, ka kriminālatbildība piemērojama par ADAS esošās informācijas neatļautu grozīšanu, bojāšanu, iznīcināšanu, pasliktināšanu vai aizklāšanu vai apzināti nepatiesas informācijas ievadīšanu ADAS, ja ar to radīts būtisks kaitējums. (*Krimināllikums 1998.g.*)

Ar ADAS parasti saprot datorsistēmu, datortīklu, tehnisko un informācijas resursu kompleksu, kam ir lietotāja pieeja. Izvērtējot šo pantu dispozīcijas autore secināja, ka minēto pantu redakcijas pilnībā atbilst gan Eiropas Padomes Kibernoziegumu konvencijai, gan ES pamatlēmumiem "Par uzbrukumiem informācijas sistēmām". Arī krimināltiesību speciālisti ir atzinuši, ka šajās KL normās, juridiskajā konstrukcijā nav neskaidru terminu, tās aptver visas kvalificējošās pazīmes, šajā gadījuma norādot uz to, ka attiecīgo pantu kriminālatbildības piemērošanā nav saskatāmas problēmas. (*Ķinis, 2007., 413.lpp.*) Pretēju viedokli pauž Informācijas Tehnoloģiju speciālisti, norādot, ka KL 241. un 243.panta dispozīcijas nav viegli uztveramas un saprotamas. Tās rada situāciju, kas liek uzskatīt, ka atbildība par attiecīgo normu pārkāpšanu iestājas tikai gadījumos, kad pierādāms „būtiskais kaitējums”, kas noteikts minēto pantu sastāva kvalificējošās pazīmēs. (*Ķinis, 2014., 8.lpp.*) Būtiskā kaitējuma pazīmes nosaka likums Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību 23.pants. Atbildība par KL paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām: 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā

noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; 2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu; 3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses. (*Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību, 2002.g.*) Piemēram, personai ir personīgais dators, kurā persona glabā tam piederošas privātas fotogrāfijas. Cita persona, šajā gadījumā likumpārkāpējs, iekļūstot ar speciālu programmu palīdzību, iegūst personai piederošas fotogrāfijas. Šajā gadījumā kriminālatbildība iestāsies par to, ka persona patvaļīgi piekļuvusi citas personas ADAS resursiem, bez attiecīgas sistēmas īpašnieka atļaujas. Pēc šāda nodarījuma izdarīšanas ir nepieciešams pierādīt, cik lielā mērā tika nodarīts kaitējums un vai tas ir atzīstams par būtisku. No augstāk minētā izriet, ka būtiski radīts kaitējums materiāli atlīdzināms ar piecām līdz desmit Latvijā noteiktām mēnešalgām. No minētā piemēra (nelikumīgi iegūtās fotogrāfijas) autore secina, ka nodarījuma rezultātā mantiskā zaudējuma pazīmju nav, jo noteikt noziedzīgā nodarījuma priekšmeta vērtību fiziski būs sarežģīti. Savukārt, personas likumiskās intereses uz privātās dzīves neaizskaramību tika aizskartas. Tāda veida būtiskā kaitējuma radīšana ir samērojama ar Latvijas Republikas Satversmē aizsargātām tiesībām. Cilvēka goda un cieņas aizskārums, privātīpašuma tiesību ierobežošana, kas rada būtisko kaitējumu morāles pamatnostādņēs. (*Vaznis, 2010., 26.lpp.*)

KL 241.panta dispozīcijā ietvertajiem saistvārdiem „ja” ir saprotams, ka kriminālatbildība iestājas, īstenojās vismaz vienu no šādiem priekšnosacījumiem:

1) tas saistīts ar sistēmas aizsardzības līdzekļu pārvarēšanu;

2) ja tas izdarīts bez attiecīgas atļaujas vai izmantojot citai personai piešķirtas tiesības.

Augstāk minētās tiesību normas nav nodalāmas no priekšnoteikuma, ka noziedzīga nodarījuma rezultātā personai ir nodarīts būtisks kaitējums, tas ir vienots komplekss. Tāpat arī KL 243. panta pirmā daļa nosaka noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, kas ir esošās informācijas neatļauta grozīšana, bojāšana, iznīcināšana, pasliktināšana vai aizklāšana vai apzināti nepatiesas informācijas ievadīšana. (*Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību, 2002.g.*) Nelikumīga piekļūšana un apzināta ietekmēšana ir iespējama gan valsts aizsargātās ADAS, gan privātās ADAS, kas pieder fiziskām un juridiskām personām. Latvijas KL noziegumus pret sistēmas drošību iedala pie noziedzīgiem nodarījumiem pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību, savukārt Vācijā, Francijā, Beļģijā, un Nīderlandē kvalificē kā noziedzīgus nodarījumus pret īpašumu, tādā veidā izdalot valsts aizsargāto īpašumu no personas privātīpašuma. Svarīgi atzīmēt, ka tāda veida iedalījums ir tiesu prakses esības iemesls šajās valstīs.

Saskaņā ar KL 1. pantu pie kriminālatbildības ir saucama persona, kuras darbībās ir visas nozieguma sastāva pazīmes - nodarījuma objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Kā viena no sākotnējām problēmām, kuras dēļ praktiski ir apgrūtināta KL 241. panta piemērošana, ir neskaidrības par noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses saturu. Par noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi Latvijas krimināltiesību teorijā un praksē atzīst personas uzvedības ārējo izpausmi, kas var radīt kaitīgas izmaiņas apkārtējā pasaulē. KL 241. panta objektīvo pusi raksturo patvaļīga piekļūšana ADAS. Patvaļīga piekļūšana ir nodarījums, kuru var veikt tikai ar aktīvu, mērķtiecīgu darbību. Tas nozīmē, ka persona, kas veic patvaļīgu piekļuvi ADAS, apzinās, ka tā veic prettiesisku darbību, kas ir vērsta uz negatīvu rezultātu - bez tiesībām piekļūt ADAS resursiem un brīvi manipulēt ar sistēmā esošajiem resursiem, tajā skaitā tos nelikumīgi kopēt, pārsūtīt uz citu ADAS u. tml. (*Dimitrova, 2015., 54.lpp.*) Izriet, ka bez šīm pazīmēm jākonstatē, ka šādu darbību rezultātā ir nodarīts būtisks kaitējums cietušā likumīgajām interesēm. Likumdevējs KL 241. pantā paredzēja atbildību par patvaļīgu piekļūšanu atsevišķi novietotai datorsistēmai. Gadījumā, ja datorsistēma nav savienota ar tīklu, vienīgā iespēja, kā piekļūt šādai datorsistēmai, ir fiziski iekļūt attiecīgā telpā, kur izveidota datorsistēma, un iepazīties ar tajā esošo informāciju, jo tieši šis apstāklis ir atzīts par darbību, kas veido noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi. Taču tiesisku fizisku iekļūšanu telpā, kur atrodas datorsistēma, nevar uzskatīt par patvaļīgu ADAS piekļuves sastāvdaļu. Tādējādi norādot uz to, ka KL 241. panta izpratnē patvaļīgas piekļuves saturā neietilpst personas darbības, fiziski

īstenojot nelikumīgu piekļuvi telpai, kur izvietota datorsistēma. KL 241. pantā iekļautajā objektīvas puses saturā, ietilpst tikai tāda veida darbības, kuras tiek īstenotas ar programmatūras līdzekļiem.

Problēmas izraisa patvaļīgās piekļuves saturs, attiecinot to uz atsevišķi novietotu datorsistēmu, jo piekļuves tiesības sastāv no diviem elementiem:

- 1) personai piešķirti identifikatori un to identifikācijas;
- 2) sistēmas spējas pēc šiem identifikatoriem atpazīt lietotāju, respektīvi, autorizēt un dot viņam piekļuvi attiecīgiem sistēmas resursiem. (*Ķinis, 2011., 14.lpp.*)

Arvalstu praksē piekļuvi ADAS par patvaļīgu atzīst, ja ir pārvarēta drošības sistēma, kas pieļauj pieslēgšanos datorsistēmai. Piemēram, Kanzasas Augstākās tiesas spriedumā krimināllietā State v Allen tiesa precīzi definēja, ka piekļūšana ir brīva iespēja kaut ko lietot. Respektīvi, ja kāds vēlas ierobežot pieeju savai informācijai, viņam tā ir jāizsargā. Brīvība ir spēja izmantot savas tiesības, nepastāvot ierobežojumiem. Tādējādi analizējot patvaļīgas piekļuves jēdzienu, jāievēro princips, ka atļauts ir viss, kas nav aizliegts. Faktiski, ja persona nav ierobežojusi citām personām pieeju savai informācijai, tad nevar uzskatīt, ka šī informācija ir privāta un piekļūšana šai informācijai var netikt uzskatīta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Pretējā gadījumā jebkuru informāciju, kurai iespējams publiski piekļūt un kuras piekļūšanai mēs nelūdzam atļauju, var tik uzskatīta par patvaļīgu piekļūšanu. (*Ķinis, 2011., 16.lpp.*) Tātad, ja persona, nav nodrošinājusi savu datu apstrādes sistēmu ar ierobežojumiem, kas ierobežo citu personu piekļuvi - paroles uzstādīšana, balss identifikācija, identifikācija pēc pirkstu nospieduma u.c., tad šādas darbības nevar tikt kvalificētas kā patvaļīga piekļuve ADAS KL 241. panta izpratnē. Tādā veidā apdraudētās intereses nav informācijas sistēmu drošības pazīme – pieejamība, bet gan konfidencialitāte, integritāte un personas mantiskās intereses. Faktiski, par patvaļīgu piekļūšanu citas personas piederošai ADAS var tikt uzskatīts gadījums, kad persona, ievērojot informācijas drošības noteikumus, uzstādījusi savam datoram piekļuves ierobežojumus, taču cita persona – šajā gadījumā – likumpārkāpējs, apejot vai uzlaužot attiecīgos ierobežojumus – iekļuvusi citas personas datorā.

Viena no ES, kas piemēro ierobežojumus publiski pieejamām ADAS ir Itālija. Itālijas Soda likuma 635. pants kā atbildības nosacījumu patvaļīgai piekļuvei publiski pieejamām mājas lapām atzīst tā sauktās klusējošās gribas pārkāpumu, proti, īpašnieks vai lapas autors mājas lapā ievietojot informāciju, ir izteicis savu gribu, ka viņš vēlas to redzēt tieši tādu. Tāpēc nevienam nav tiesību to mainīt bez viņa piekrišanas. (*Krastinš U., Liholaja V., 2008., 57.lp.*) Šāda pieeja ir atbalstāma. Piekļuve publiski pieejamām mājas lapām un to satura izmaiņšana nesatur KL 241. panta pirmajā daļā paredzētā nodarījuma sastāva pazīmes, jo šajā gadījumā apdraudētās intereses ir informācijas integritātes nodrošināšana. Tādējādi secināms, ka KL 241. Panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīga nodarījuma sastāvu nav iespējams īstenot. Piemērojot šo pantu dzīvē un nonākot lietai tiesā, pastāv iespēja, ka tiesa iedziļinātos lietas būtībā, un secinātu, ka šā panta izpratnē nav iespējams realizēt patvaļīgu piekļuvi ADAS kārtībā un veidā, kā to paredzējis likumdevējs. Ar 2014. gada 29. oktobra grozījumiem KL 241. pantā paredzēto nodarījumu var veikt tikai ar aizsardzības sistēmas pārvarēšanas līdzekļu palīdzību, nevis fiziski kontaktējoties ar datorsistēmu, kas faktiski nav uzskatāms panta mērķi. Likumdevējs, izdodot attiecīgo regulējumu, vēlējās pasargāt cilvēkam piederošās privātās informācijas noplūdi no tiem piederošajiem tehniskajiem – automatizētajiem līdzekļiem, izmantojot speciālās programmas. Taču, no sākotnējās likumā ietvertās un dzīvē realizējamās normas satura izrietēja, ka likumdevējs ir vēlējies ierobežot fizisku piekļuvi cietušās personas ADAS saturam. Izpētot Latvijas tiesu praksi, kas saistīta ar noziedzīgiem nodarījumiem pret ADAS autore secināja, ka pieejamās prakses apjoms ir neliels. Kopumā laika periodā no 2007.-2017.gadam ir izskatītas 12 lietas, kas ir nonākušas līdz tiesvedības procesam un tika kvalificētas pēc 241.un 243.panta sastāva pazīmēm. No tā izriet, ka Latvijā noziedzīgi nodarījumi pret ADAS līdz tiesai nonāk retos gadījumos. Par iemeslu tam var būt zems noziegumu atklāšanas līmenis valstī un nepietiekama praktiskā darba pieredze šo nodarījumu izmeklēšanā un kvalificēšanā. Pastāv varbūtība, ka par šiem noziegumiem neziņo. Katrs uzņēmums vai iestāde rūpējas par savu reputāciju. Līdz ar to ziņojums par iekļūšanu kādā no uzņēmuma vai iestādes ADAS var

negatīvi ietekmēt tās turpmāko darbību. Autore izpētīja vairākus tiesas spriedumus saistībā ar apsūdzības celšanu pēc KL 241. un 243. panta. Augstākās tiesas lēmums lietā SKK-0382-14, kur apsūdzība tika celta pēc KL 175.panta ceturtās daļas un KL 241.panta otrās daļas, kā rezultātā cietušajam tika radīts būtisks kaitējums. Pēc apgabaltiesas sprieduma apsūdzētā persona tika attaisnota pēc 241.panta otrās daļas, atzīstot, ka nodarījumā nav nozieguma sastāva pazīmju. Apelācijas tiesas spriedums tika atcelts un nosūtīts atkārtotai izskatīšanai apelācijas instances tiesā. Augstākā tiesa atzina, ka sprieduma pieņemšanai ir jāizvērtē visi apstākļi, kas saistīti ar nozieguma izdarīšanu, t.i. nozieguma uzsākšana nelikumīgi piekļūstot uzņēmuma ADAS, sistēmas drošības līdzekļus pārvarēšana un bojāšana, līdz nozieguma pabeigšanas stadijai mantkārīgā ceļā nelikumīgu līdzekļu iegūšana. (*Augstākās tiesas lēmums lietā Nr. SKK-0382/14, 2014.*) Autore piekrīt Augstākās tiesas lēmumu. Pasludinot spriedumu, apelācijas instances tiesas pienākums izvērtēt visas nozieguma stadija un noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes pēc to kvalifikācijas. Patvaļīga piekļūšana ADAS pārvarot sistēmas drošības līdzekļus ar mantkārīgu nolūku ir noziegums, kas ir kvalificējams pēc 241.panta otrās daļas.

Šajā jautājumā būtu nepieciešams analizēt arī sabiedrībā pazīstamu Ilmāra Poikāna jeb Neo lietu. Poikānam apsūdzība celta pēc Krimināllikuma 200.panta otrās daļas - par ekonomisko un citu ziņu, kuras ir komercnoslēpums, neatļautu iegūšanu savai vai citas personas lietošanai. Apsūdzība celta arī pēc Krimināllikuma 145.panta pirmās daļas - par nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas datiem, radot būtisku kaitējumu. No apsūdzības oriģināla izriet, ka, būdams reģistrēts EDS lietotājs un apzinoties piekļūšanas kārtību deklarēšanas sistēmā, 2009.gada jūlijā Poikāns konstatējis VID sistēmas ievainojamību. (*Tiesa beidzot sāk skatīt tā saucamo Neo lietu.,2014.*) Pēc autores domām, šī lieta varēja kalpot kā jauns informācijas avots kvalificējot nodarījumus pret ADAS kā pamatā ir patvaļīga piekļūšana ADAS. Grūti spriest par noziedzīgā nodarījuma sastāva saturu un tā pazīmēm, jo informācija ir konfidenciāla, tomēr pamatā noziegums tika balstīts uz patvaļīgu piekļūšanu VID informācijai izmantojot interneta vidi. Strauja jauno tehnoloģiju attīstība rada ne tikai pozitīvās izmaiņas, bet arī negatīvas sekas, tādas kā noziedzību elektroniskajā vidē. Jaunā paudze arvien vairāk velta laiku komunikācijai interneta vidē. Noziedzīgo nodarījumu skaita pieaugums var būt attiecināms uz patstāvīgu uzturēšanos interneta vidē. Pastāv nepieciešamība pievērst lielāku uzmanību ADAS drošības jautājumiem.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kvalificējot noziedzīgo nodarījumu pēc KL 241.vai 243.panta nepieciešams noteikt kāda veida būtisks kaitējums tika nodarīts cietušajai personai. Ja būtisks kaitējums radīja mantiskos zaudējumus, tad šos zaudējumus ir iespējams aprēķināt. Turpretī, ja tiek pārkāptas personas likumīgās intereses uz konfidencialitāti, persona var tikt pakļauta sabiedrības kritikai un atstumšanai. Likumdevējam ir nepieciešams paredzēt cietušās personas aizsardzību un labas slavas atjaunošanu tiktāl cik to paredz likums. Būtu nepieciešams piemērot soda sankcijas par personas likumīgo interešu apdraudējumu izdalot to pēc radītā būtiskā kaitējuma satura.
2. Salīdzinot Itālijas, Vācijas, Francijas un Beļģijas kriminālkodeksu tika secināts, ka noziedzīgie nodarījumi pret ADAS tiek kvalificēti kā noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu. Latvijas KL būtu nepieciešams ieviest normas, kas nodalītu valsts institūciju ADAS apdraudējumu no privātpersonu ADAS apdraudējuma. Tādā veidā nosakot sankciju apmēru pamatojoties uz radītā būtiskā kaitējuma apmēru.
3. Tiesu prakses trūkums liecina ne tikai par zemu noziedzīgo nodarījumu atklāšanu valstī, kas vērstas pret ADAS, bet privātpersonu un iestāžu nevēlēšanos atklāt problēmas savā iestādē vai uzņēmumā. Šajā gadījumā būtu nepieciešams uzlabot kompetento institūciju darbu sadarbībā ar sabiedrību, kas spētu veikt darbu augstā konfidencialitātes līmenī. Tādā veidā būtu iespējams panākt atbildes reakciju no sabiedrības un veicināt sadarbošanās iespējas starp valsts tiesību aizsardzības iestādēm un personu.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

Normatīvie akti:

1. *Krimināllikums* [tiešsaistē]. 25.09.2014. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/ta/id/269516-grozījumi-kriminallikuma>
2. *Krimināllikums* [tiešsaistē]. LR 17.06.1998. likums ar groz. Līdz 15.12.2016. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
3. *Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību* [tiešsaistē]. LR 27.11.2002. likums ar groz. līdz 03.12.015. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>

Grāmatas:

1. Krastinš U., Liholaja V. *Salīdzināmās krimināltiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008. 157.lp.
2. Ķinis, U. *Kibernozieģumi*. Rīga: Biznesa augstskolas Turība, 2007.413.lpp.

Autoru publikācijas:

1. Dimitrova, S. *Nacional cybersecurity strategies in member of the European Union*. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2015.g. 4.aprīlis. Nr.73, 54-58.lp.
2. Ķinis, U. *Nodarījumi pret informācijas sistēmas drošību*. Jurista Vārds, 2011.g. 27.sept. Nr. 39., 14-18.lp
3. Ķinis, U. *Krāpšana automatizētā adatu apstrādes sistēmā*. Jurista Vārds, 2014.g. 15.jūl. Nr. 27. 6-15.lp.
4. Vaznis, A. *Satversme garantē, bet kā ir praksē*. Jurista vārds, 2010.g. 30.marts Nr.13., 26-28.lp.

Internet tīklā publiskoto materiālu

1. Tiesa beidzot sāk skatīt tā saucamo Neo lietu. Diena. 14.04.2014. [tiešsaitē] Skatīts: 08.05.2017. Pieejas veids: https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/tiesa-beidzot-saks-skatit-ta-deveto_-neo-kriminallietu_-14052167

Summary

The questions about relation to information systems security problems are getting more apparent nowadays. The main problem in this field is that there are persons who have committed offences against the security of the information systems, and they is not brought to justice. Responsibility for criminal offences against information security are included in Latvian Criminal law 241st and 243rd article, however this margin is a rare phenomenon in practice. Legislature developing rules, which determine responsibility for offences against the security of information systems, allowed mistakes which made relevant rules originally impossible to apply. Legislature made substantial mistakes in 241st article first part content, setting incorrect rules applicable to subjective way. Determining rules applicable to subjective way, legislature wasn't considering „arbitrary intrusion” content elements, in that way formulating incorrectly 241st article first part goal of Criminal law. With this provision, the legislature wanted to establish responsibility, for arbitrary access to automated data protection system, which can be implementation with the help of special utility program help, but incorrectly formulated crime content, allowed to extend arbitrary access to automated data processing system through physical contact. By 29 October 2014, amendments to the Criminal contradictions were eliminated on the grounds that an arbitrary access can only be considered by security system resources management. Cyber threat to society is increasing every year as a result it is necessary to pay attention to the crimes and judicial practice creation. It is often believed that what does not appear is disproportionate. Cyberspace volumes are not applicable, so it is necessary to improve and use in country the specialist practice of protection against these crimes. Everyone has the duty to take care of your data processing system security insofar as permitted by law. There are also other problems, which legislature is trying to eliminate progressively, thereby streamlining and updating of offences against the rules applicable to the security of information systems.

TRANSPLANTĀCIJAS JĒDZIENS UN TĀS IDEJAS VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA

TRANSPLANT THE CONCEPT AND ITS HISTORICAL DEVELOPMENT IDEAS

Diāna Mežajeva

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, mezajeva.diana@inbox.lv, +371 28389891,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Līga Mazure**, Dr.iur., asociētā profesore

Abstract. Human treatment options nowadays continuously expanding. Useing of remedies is increasingly more important, but at first- remedies must be. Transplant te concept explanations we can find in medical science and in legal regulation. Medical science legislation is very important, because right to health which includes and provides medical science is a fundamental human right.

Keywords: transplantation, recipient, donor

Ievads

Transplantācijas formēšanās sākums medicīnā meklējams jau senajos laikos - grieķu mitoloģijā. Tomēr šo daudzo gadu laikā līdz mūsdienām, pieredzes un zināšanu trūkuma dēļ, sekmīga transplantācijas attīstība ir bijusi lēna. Sekmīga cilvēka audu un orgānu transplantācija ir viens no nozīmīgākajiem 20. gadsimta zinātnes un tehnoloģiju attīstības rezultātiem (*Tauriņa, Ašneviča- Slokenberga, 2015, 588.lpp.*).

Līdz ar sekmīgu cilvēka audu un orgānu transplantāciju ir palielinājusies transplantācijas aktualitāte gan medicīnā, gan tiesību zinātnē. Ir nepieciešams pilnīgs tiesiskais noregulējums, lai nepieciešamības gadījumā persona, kura ir izmantojusi medicīnas sniegtos pakalpojumus, tostarp transplantāciju, un ar to nav sasniegusi vēlamu rezultātu, spētu realizēt savas aizskartās tiesības (*Weimann, Braga, 2006*). Medicīnas pakalpojumi ir ļoti svarīgi ikvienam, kurš tos izmanto, līdz ar to, personai pēc šo pakalpojumu saņemšanas augstākajā mērā ir jāiegūst pozitīvs rezultāts. Ja šis rezultāts netiek sasniegts, personai ir jāparedz iespēja, kādā veidā realizēt savas, ar medicīniskā pakalpojuma saņemšanu, aizskartās tiesības.

Autore uzskata, ka ir svarīgi izpētīt transplantācijas jēdzienu un tās idejas vēsturisko attīstību, lai kļūtu saprotams tas, kādēļ vēsturiski ir sācis veidoties transplantācijas institūts medicīnā un vēlāk tiesību zinātnē. Ir nepieciešams noskaidrot transplantācijas jēdzienu gan no medicīniskā, gan tiesību zinātnes viedokļa, un nepieciešamības gadījumā piedāvāt veikt izmaiņas normatīvajā regulējumā.

Pētījuma mērķis: analizēt transplantācijas jēdzienu un tās idejas vēsturisko attīstību, konstatēt problēmas un piedāvāt risinājumus.

Pētījuma objekts: medicīniskās iejaukšanās jēdziens

Pētījuma priekšmets: transplantācijas jēdziens un tās idejas vēsturiskā attīstība.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izpētīt transplantācijas jēdzienu;
2. Izanalizēt transplantācijas veidus;
3. Iepazīties ar transplantācijas idejas aizmetņiem senajos laikos;
4. Analizēt attieksmi pret transplantāciju viduslaikos un tās attīstības gaitu;
5. Izpētīt transplantācijas idejas attīstību jaunajos un jaunākajos laikos;

Pētījuma metodes: pētījumā tika izmantota vēsturiskā, analītiskā, salīdzinošā, gramatiskā, semantiskā, teleoloģiskā un sistēmiskā pētīšanas metode.

Ar pētījumu autore vēlas izpētīt transplantācijas institūtu, tā vēsturisko attīstību un tiesisko noregulējumu. Transplantācija mūsdienās kļūst par progresīvu ārstniecības līdzekli, tādēļ transplantācijai ir nepieciešams pilnīgs tiesiskais noregulējums.

1. Transplantācijas jēdziens un tās pazīmes

Sekmīga cilvēka audu un orgānu transplantācija ir viens no nozīmīgākajiem 20. gadsimta zinātnes un tehnoloģiju attīstības rezultātiem (*Tauriņa, Ašneviča- Slokenberga, 2015, 588.lpp.*). Līdz tam laikam transplantācijas mēģinājumi vēsturē bijuši nesekmīgi. Ievērojamākie sasniegumi medicīnā bija cilvēku orgānu transplantācija un to mākslīgo aizstājēju izgudrošana (*Zinātne 20. gs. otrajā pusē. Uzdevumi.*) Sekmīgu cilvēka audu un orgānu transplantācijas attīstība jāsaieta ar medicīnas straujo attīstību 20. gadsimtā kopumā, jo transplantācija kā tāda ir medicīnas zinātnes apakšnozare. Daži pēdējie gadu desmiti transplantācijas medicīnai bijis īsts zelta laikmets (*Kīns, 2016*)

Autore analizēs trīs transplantācijas jēdziena atrodamos definējumus. Par transplantāciju (no lat. transplan – tato „pārstāda”) sauc dažādu audu un orgānu pārstādīšanu. Ar pārstādīšanu jāsaprot pats process, sākot no brīža, kad audi un orgāni tiek iegūti no donora līdz brīdim, kad iegūtie audi un orgāni tiek medicīniski pārvietoti recipienta ķermenī. No šī definējuma nav skaidri saprotams, kuru audu un orgānu pārstādīšana tad ir transplantācija. Definējumā dotais vārdu salikums „dažādu audu un orgānu pārstādīšanu” neliek skaidri noprast, kuru audu un orgānu transplantācija ir iespējama.

Pēc autore domām, šim medicīniskajam terminam ir jābūt skaidrotam ne tikai medicīnā, bet arī normatīvajos aktos. Likuma „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” 10. pants dod vispārīgu transplantācijas jēdziena formulējumu, proti, miruša cilvēka audu un orgānu izņemšana nolūkā tos pārstādīt citiem cilvēkiem slimību un traumu ārstēšanai (transplantācijai) var izdarīt, ja konstatēts iespējamā donora smadzeņu vai bioloģiskās nāves fakts (*Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā. 1992., 10. pants*). Šis ir autore otrais analizējamais definējums. Jau no likuma nosaukuma var secināt, ka normatīvais regulējums attiecas ne vien uz miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību, bet arī uz dzīviem cilvēkiem, kā arī dzīvniekiem, nosakot tiesiskos aspektus cilvēka audu un orgānu izmantošanai medicīnā. Analizējamajā transplantācijas jēdziena definējumā tiek uzskatīts, ka transplantācija ir iespējama tādā gadījumā, ja donors ir miris (miruša cilvēka audu un orgānu izņemšana) un netiek paredzēta un skaidrota situācija, ja donors ir dzīvs cilvēks.

Savukārt, MK 2013. gada 29. janvāra noteikumi Nr.70 „Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām” arī dod transplantācijas jēdziena skaidrojumu, proti, transplantācija – process, kas paredzēts, lai atjaunotu noteiktas cilvēka ķermeņa funkcijas, ar kurām jāsaprot cilvēka ķermeņa pamatfunkcijas, pārstādot orgānus, piemēram, nieri, no viena cilvēka otram. (*Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām. 2013, 2.punkta 2.17.apakšpunkts*) Autore ieskatā transplantāciju nevar uzskatīt par procesu – transplantācija kā process ir atsevišķas darbības, piemēram, orgānu iegūšana vai orgānu pārstādīšana. Normatīvajā aktā transplantācijai ir skaidrota kā process, tādēļ, ka šie MK noteikumi nosaka tieši procesuālo kārtību, kādā veicama transplantācija. Procesa piedēvējums transplantācijas jēdzienam nevar būt tādēļ, ka ar transplantāciju tiek sasniegts kaut kāds konkrēts rezultāts. Šis vēlamais rezultāts kā mērķis tiek nosprausts jau pirms tam, kad transplantācija kā process, tiek uzsākts. MK noteikumu dotajā skaidrojumā, autore uzmanību pievērš, tas kā tiek skaidrots, kādēļ nepieciešama transplantācija (lai atjaunotu noteiktas cilvēka ķermeņa funkcijas). Autore ieskatā ar transplantāciju cilvēka ķermeņa funkcijas tiek ne tikai atjaunotas, bet arī uzlabotas. Piemēram, nieres transplantācija - cilvēka ķermenis ir veidots tā, lai cilvēks spētu izdzīvot ar vienu nieri, bet ja tiek veikta vienas nieres transplantācija otru saglabājot, tā jau ir jāuzskata par cilvēka ķermeņa funkciju uzlabošanu. Situācijā, ja cilvēkam ir tikai viena niere un tai nepieciešama transplantācija, tādā gadījumā transplantāciju var uzskatīt par cilvēka ķermeņa funkciju atjaunošanu.

Lai pilnīgāk būtu saprotama transplantācijas jēdziena definīcija, ir nepieciešams skaidrot arī definīcijā ietvertos medicīniskos terminus, proti, recipients un donors. Recipients

(Jackson, 2013, 560.p) - persona, kurai tiek pārstādīts orgāns vai audi (*Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām. 2013.*), savukārt donors (*Svikle, Pūce, Ziediņa, 2014, 44. lpp*) - persona, kas ziedo vienu vai vairākus orgānus transplantācijai, un persona, kas ziedo vienu vai vairākus orgānus vai ķermeni medicīnas studiju programmas īstenošanai augstskolā, neatkarīgi no tā, vai ziedošana notiek dzīves laikā, vai notiks pēc nāves (*Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām. 2013.*). Normatīvais regulējums neparedz termina „orgāns” definējumu, tomēr plašākā līmenī šis termins ir skaidrots, proti, cilvēka orgāns – diferencēta un ļoti svarīga cilvēka ķermeņa daļa, ko veido dažādi audi, kuri saglabā savu struktūru, asins jaunveidošanu un spēju atstīt fizioloģiskas funkcijas ar ievērojamu patstāvības līmeni (*Eiropas Parlamenta un padomes Direktīva 2004/23/EK, par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai, 2004, 3. panta e daļa*). No šī definējuma saprotams, ka orgānus veidojošais elements ir audi, proti, audi ir visas cilvēka ķermeņa sastāvdaļas, ko veido šūnas (*Eiropas Parlamenta un padomes Direktīva 2004/23/EK, par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai, 2004, 3. panta b daļa*). Ja donors ir miris cilvēks, tad viņš var ziedot vairākus orgānus transplantācijai. Jāsaprot, ka pēc nāves cilvēkam tie vairs nebūs nepieciešami. Ziedošana ir tādu cilvēka šūnu, audu vai orgānu ziedošana, ko paredzēts izmantot cilvēkiem. Savukārt dzīvs cilvēks var ziedot savus audus un orgānus transplantācijai vienīgi tādēļ, lai nodrošinātu ārstniecisku guvumu recipientam, un tikai tad, ja nav pieejams attiecīgs miruša cilvēka orgāns vai audi un nav citas tikpat efektīvas ārstēšanas metodes (*Konvencija par cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā - Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu, 1997, 19. panta pirmais punkts*). Donors ziedojot savus audus un orgānus pretī nesaņem neko, jo komercdarījumi ir aizliegti transplantācijas jomā. Cilvēka personības elementi ķermenis, dzīvība un veselība ir cilvēka, kā personības neatņemamās sastāvdaļas un nav atsavināmas, neatrodas īpašumā un līdz ar to nevar būt civiltiesiskās apgrozības priekšmets. Savukārt attaisnojošu izdevumu atlīdzināšana dzīviem donoriem kā kompensācija par radītajiem izdevumiem un ienākumu zaudējumu ir pieļaujama. Ar attaisnojošiem izdevumiem šajā gadījumā jāsaprot transporta izdevumi, izdevumi, kuri radušies izmeklējumu rezultātā vai par stacionārā pavadīto laiku savukārt ienākumu zaudējums ir, piemēram, atrautā peļņa, kuru donors nesaņem, jo fiziski nevar veikt darbu.

Normatīvie akti pieļauj audu un orgānu ieguvei transplantācijai no dzīva donora (*Tauriņa, Ašņevica- Slokenberga, 2015, 601.lpp.*) Tomēr audu un it īpaši orgānu ieguve no dzīva donora ir uzskatāma par izņēmumu, kas saistīts ar no mirušiem donoriem iegūtu orgānu trūkumu. Mirušu donoru orgānu trūkumu autore saista ar to, ka liela daļa potenciālo donoru nemirst stacionārā, bet gan, piemēram, mājās - šādās situācijās audu un orgānu izņemšana vairs nav iespējama, jo objektīvi nevar tikts ievērots laiks, kādā jāveic audu un orgānu izņemšana transplantācijas nolūkam. Lai no miruša donora izņemtu audus un orgānus transplantācijai, ir jāsaņem personas piekrišana transplantācijai dzīves laikā, vai mirušās personas tuvinieku atļauja. 2014. gada 24. jūnijā Eiropas Cilvēktiesību tiesas palāta pasludināja spriedumu lietā "Petrova pret Latviju" (*Eiropas Cilvēktiesību tiesa, Strasbūra, 2014*). Iesniedzēja sūdzējās, ka viņas dēlam tika veikta orgānu izņemšana bez viņas vai dēla iepriekšējas piekrišanas un ka netika veiktas it nekādas darbības, lai noskaidrotu viņas viedokli. Tiesa atzina, ka ir noticis Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) pārkāpums. Pēc autores domām, orgānu ieguve no dzīva donora ir uzskatāma par izņēmumu, jo donors pats labprātīgi piekrīt ziedot kādu no saviem audiem, šūnām vai orgāniem recipientam, tādā veidā pakļaujot sevi dažādiem riskiem (infekcijas, hepatīts C, utt.). Lai orgānu vai audu izņemtu no dzīva donora, donoram ir jāsniedz informēta piekrišana (*Tauriņa, Ašņevica- Slokenberga, 2015, 602.lpp.*). Ar informētu piekrišanu jāsaprot likumā „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” 13. panta pirmās daļas noteikumi, proti, audu un orgānu izņemšana no

dzīva donora iespējama tikai ar viņa rakstveida piekrišanu, pieļaujot minimālu risku donora veselībai un informējot donoru par transplantācijas mērķi, raksturu, sekām un risku (*Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā. 1992, 13. panta pirmā daļa*). Piemēram, par risku var uzskatīt ādas vēzi, kurš var rasties pēc transplantācijas (*Euvrard, Kanitakis, Claudy, 2003*). Krimināllikumā par cilvēka audu un orgānu nelikumīgu izņemšanu tiek paredzēta kriminālatbildība (*Krimināllikums, 1998, 139. pants*). Pēc vispārīgā principa dzīvu orgānu donoru ziedojumi iedalāmi trīs kategorijās, kur katra no tām izkristalizē savu problēmu loku. Var izšķirt šādas ziedojumu kategorijas: 1) tieši ziedojumi pazīstamam recipientam; 2) vispārīgi ziedojumi tiem, kuri ir iekļauti gaidīšanas sarakstā; 3) tiešs ziedojums iepriekš nepazīstamam recipientam (*Truog, 2005, The Ethics of Organ Donation by Living Donors*).

Būtiska problēma, kura saskatāma pie pirmās kategorijas ir psiholoģisks spiediens, ko var izjust potenciālais donors no recipienta vai citu tuvinieku puses. Šādās situācijās atsevišķos gadījumos ir rekomendēts izmantot medicīniska rakstura attaisnojumus, lai nepakļautu personu negribētam orgānu ziedojumam (*Truog, 2005, The Ethics of Organ Donation by Living Donors*).

Vispārīgu ziedojumu koncepts tiem, kuri ir ievietoti gaidīšanas sarakstā, ietver donora un recipienta savstarpēju anonimitāti un informācijas trūkumu par recipientu. Ārsti ir novērojuši situācijas, kad potenciālajam donoram ir vērojamas psiholoģiski apšaubāmas motivācijas transplantācijas veikšanai, kā, piemēram, zems pašnovērtējums, iespējam mediju uzmanība un popularitāte vai arī iesaiste recipienta dzīvē (*Truog, 2005, The Ethics of Organ Donation by Living Donors*). Transplantācijas komandām ir rūpīgi jāizvērtē šādas situācijas, vai attiecīgi ziedojums būtu pieļaujams. Pirms transplantācijas uzsākšanas nepieciešams rūpīgi pārbaudīt donora un recipienta stāvokli (*Справочник по врачебной косметике, 99.с*). Latvijā personai, pirms tā kļūst par donoru svešai personai, ir iespēja saņemt psihiatra konsultāciju, lai noskaidrotu personas patiesos nolūkus un gatavību kļūt par orgānu donoru ar visām no tā izrietošajām sekām. Tiesa gan, personas ne vienmēr izmanto šo iespēju. Autore ieskatā, psihiatra konsultāciju ir nepieciešams ieviest kā obligātu pasākumu tām personām, kuras vēlas ziedot audus vai orgānus vispārīgiem ziedojumiem, lai tiktu noskaidrota personas sociālā un psiholoģiskā attieksme orgānu transplantācijai (*Simmons, Klein, 1977, 526 p*). Tādā veidā tiktu precīzāk noskaidroti personas patiesie motīvi audu un orgānu ziedojumam.

Situācijas, kur orgāns ir ziedots iepriekš nepazīstamam, bet konkrētam recipientam, rada līdzīgus ētikas rakstura jautājumus, kā norādīts iepriekš - un vēl divus citus. Pirmkārt, šāds ziedojums veicina netaisnīgu orgānu sadalījumu. Šādās situācijās orgāns tiek ziedots konkrētam recipientam, izslēdzot iespēju šo orgānu saņemt tam, kam tas ir vairāk nepieciešams. Otrkārt ziedojumu iespējas konkrētam recipientam paver iespēju orgānu piršanai un pārdošanai, kas ir aizliegta saskaņā ar normatīvajiem aktiem, neizslēdzot iespēju, ka mazturīgs donors saņem materiālu kompensāciju no recipienta. Ētikas aspektus ir jāvērtē arī pie vitāli svarīgu audu un orgānu ziedojumiem, kā, piemēram, nieres, aknu, sirds ziedojumu gadījumā (*Truog, Miller, 2008*). Kamēr pastāvēs sistēma, kad iespējama donora var izvēlēties recipientu, nepamatojot savu izvēli, šādas ētikas rakstura problēmas pastāvēs vienmēr.

Būtiska problēma, uz kuru autore vērš uzmanību, ir tā, ka transplantācijas institūtu reglamentējošajā likumā „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” nav atsevišķi izdalītas sadaļas, kurā tiktu skaidroti likumā izmantotie termini. Autore uzskata, ka medicīnas nozare ir pietiekami specifiska, lai lielu daļu terminu bez speciālām zināšanām nesaprastu, bet normatīvajiem aktiem ir jābūt veidotiem tā, lai tie būtu saprotami ikvienam interesentam. Autore piedāvā likumā „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā”, iestrādāt sadaļu „Jēdzienu skaidrojums”, kurā būtu jāskaidro visi ar medicīnas nozari saistīti termini. Kopsakarā ar transplantāciju šajā jēdzienu skaidrojumā būtu jāietver pats transplantācijas definējums, kā arī, šūnu, audu, orgānu, ziedot, pārstādīt, donors un recipients skaidrojumi. Tādā veidā transplantācijas definējums būtu saprotams ikvienam, ne tikai medicīnas nozares speciālistiem.

2. Transplantācijas idejas vēsturiskā attīstība

Pirmie minējumi par audu pārstādīšanu no dzīvnieka cilvēkam ir atrodamī grieķu mitoloģijā, bet senās kristiešu leģendas vēsta par veiksmīgu deguna un pat veselu orgānu pārstādīšanu no viena indivīda otram. Jāatzīst, ka tās ir tikai leģendas un rakstiski pierādījumi faktu apstiprināšanai, nav saglabājušies līdz mūsdienām. Tomēr, katras leģendas pamatā ir kāds notikums, līdz ar to nākas secināt, ka transplantācijas pirmsākumi meklējumi daudz senākā vēsturē, nevis tikai 20. gadsimtā līdz ar medicīnas zinātnes straujo attīstību.

Pirmais ticamais transplantācijas notikums nāk no Indijas, kur ķirurgs Sushruta (2. gadsimtā p.m.ē.) veica autotransplantāciju, izmantojot ādu deguna rekonstruēšanai. Vēsturē šo transplantāciju dēvē arī par pirmo plastisko operāciju (*Saraf, Parihar, 2006*). Ķirurgs Sushruta ir dzīvojis aptuveni 150 gadus pirms Hipokrāta un savos rakstos ir aprakstījis plastiskās ķirurģijas pamatprincipus (*Saraf, Parihar, 2006*).

Gadsimtus vēlāk, itāļu ķirurgs veiksmīgi veica ādas autotransplantāciju, bet cieta vairākas neveiksmes ar allotransplantāciju (*Priede, Audu un orgānu transplantācija*). Pēc autores domām, šajā situācijā itāļu ķirurgam ir izdevusies veiksmīga ādas autotransplantācija, jo šajā situācijā audi, proti, āda tika pārstādīta vienā un tajā pašā organismā no vienas ķermeņa daļas uz citu. Mūsdienās šāda veida transplantāciju bieži izmanto, personas smagu apdeguma gadījumā, piemēram, ja apdeguma rezultātā smagi cietusi personas seja. No cilvēka ķermeņa daļas, kura mazāk cietusi apdeguma rezultātā, ņem veselos audus, proti ādu un atjauno seju. Šāda veida transplantācijai ir arī plastiskās operācijas raksturs, proti, lai uzlabotu personas izskatu pēc apdeguma.

Itāļu ķirurgs Gasparo Talkocci 16.gadsimtā veica ādas pārstādīšanas operācijas, viņš mēģināja pārstādīt ādu no viena cilvēka otram, bet saskārās ar nepatīkamu parādību – recipienta organisms ļoti bieži „atgrūda” svešos audus. Tajā laikā šās parādības mehānismi nebija saprotami. Mūsdienās, transplantācija ir strauji augoša medicīnas joma, kas piedāvā plašas iespējas slimību ārstēšanā (*Vīķis, Jurista Vārds, 2011*). Mūsdienās transplantācija ir niansēti izpētīta medicīnas nozare, pēc autores domām, tikai tādā veidā tā var piedāvāt plašas iespējas slimību ārstēšanai.

19.gadsimtā acu ārsti aktīvi strādāja pie bojātas radzenes aizvietošanas metodikas, tika rīkoti jauni eksperimenti ar ādas transplantāciju (t.sk. arī ņemta no liķiem) (*Кто придумал Трансплантология - Когда Изобрели, 2013*) Veiksmīgas audu transplantācijas piemēru kļuva aizvien vairāk, taču transplantētie orgāni joprojām tika „atgrūsti” (*Кто придумал Трансплантология - Когда Изобрели, 2013*) Ar aktīvas imunoloģijas attīstības palīdzību šī parādība tika detalizēti izpētīta tikai 20.gadsimta vidū, bet līdz tam transplantācijas veikšanas mēģinājumi arī vienas sugas ietvaros (piemēram, no suņa sunim) bija neveiksmīgi.

Secinājumi

1. Likumdevējs ir skaidrojais transplantācijas jēdzienu, tomēr neviens no pieejamajiem skaidrojumiem nav korekts. Ir nepieciešams veikt grozījumus un papildinājumus normatīvajos aktos. Likumā „Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” iestrādāt jēdzienu sadaļu, kurā tiktu skaidroti ar transplantāciju saistītie termini. Autore piedāvā arī savu transplantācijas jēdziena skaidrojumu, proti, transplantācija - medicīniska iejaukšanās, ar kuras palīdzību recipientam no donora tiek pārstādītas šūnas, audi vai orgāni ar mērķi uzlabot vai atjaunot recipienta ķermeņa funkcijas, pēc iespējas mazāk nodarot kaitējumu donoram.
2. Vēsturiski transplantācija ir pastāvējusi, tomēr lielākoties tās mēģinājumi cieta neveiksmes zināšanu trūkuma dēļ. Normatīvai regulējums transplantācijai vēsturiski nav pastāvējis, jo tai sākotnēji bija eksperimentāls raksturs, un pozitīvi piemēri transplantācijai vēsturiski ir bijuši ļoti reti.
3. Vēsturiski transplantācija nav bijusi tiesiski noregulēta. Normatīvā regulējuma parādīšanās jāsaista gan ar medicīnas attīstību kopumā, gan ar veiksmīgajiem transplantācijas

piemēriem. Transplantācija turpinās attīstīties arī nākotnē un neapstāsies pie sasniegtajiem panākumiem ārstniecībā, līdz ar to arī nākotnē būs nepieciešams pilnīgs normatīvais regulējums.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra:

1. Euvrard, Kanitakis, Claudy (2003). *Skin cancers after organ transplantation*. *Pieejams:* <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMra022137> (skatīts: 09.05.2017)
2. Jackson E. (2013). *Medical Law* [Medicīnas tiesības]. New Delhi: Oxford University Press, 560 p
3. Kīns, S. (2016.dec.). Cits ar tavu galvu. *Rīgas Laiks*. *Pieejams:* <https://www.rigaslaiks.lv/zurnals/cits-ar-tavu-galvu-18749> (skatīts: 23.04.2017)
4. L.Tauriņa, S.Ašņevica- Slokenberga. *Transplantācijas nozares raksturojums*. Medicīnas tiesības. Rīga: - Tiesu namu aģentūra, 2015. 798lpp
5. Priede, B. *Audu un orgānu transplantācija*. *Pieejams:*https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEWjniJe9693TAhUJZVAKHQIzBCQQFgglMAA&url=http%3A%2F%2Fpriede.bf.lu.lv%2Fgrozs%2FMolekularasBiologijas%2FImunol_I%2FOld%2F2014_Rudens%2F8.%2520Org%25C4%2581nu%2520transplant%25C4%2581cija.pptx&usg=AFQjCNHY85cpscikNx4sJ85z_mdK9AkCIA&sig2=e25JyyP6fgfXk88gW_d1rg (skatīts: 01.05.2017)
6. Robert D. Truog, M.D., (2005.4.aug). The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE. *The Ethics of Organ Donation by Living Donors*. *Pieejams:* <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp058155#t=article> (skatīts 07.05.2017)
7. Saraf,S., Parihar, R.(2006). The Internet Journal of Plastic Surgery. *Sushruta: The first Plastic Surgeon in 600 B.C. Volume 4, Number 2*. *Pieejams:* <http://ispub.com/IJPS/4/2/8232#> (skatīts: 23.04.2017)
8. Simmons, Klein, (1977.) *Gift of Life: The Social and Psychological Impact of Organ Transplantation*. *Pieejams:* <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/775483> (skatīts: 08.05.2017)
9. Svikle, S.,Pūce, A., Ziediņa, I. (2014.) *Akūtas atgrūšanas reakcijas pēc nieres transplantācijas*. Rīgas Stradiņa Universitātes Zinātniskie raksti 2013. Rīga: RSU, 44. lpp. *Pieejams:* http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/publikacijas/zinatniskie_raksti_2013/2013_medicinas_nozares_raksti_rev.pdf, (skatīts: 01.05.2017)
10. Truog, Miller (2008) *The dead donor rule and organ transplantation*. New England Journal of Medicine. *Pieejams:* <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp0804474> (skatīts: 09.05.2017)
11. Vīķis, R. (2011.21.jūnijs). Cilvēka audu un orgānu nelikumīga izmantošana. *Jurista Vārds*, Nr.25/26(672/673).
12. Weimann, Braga (2006) *ESPEN guidelines on enteral nutrition: surgery including organ transplantation* *Pieejams:* <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261561406000355> (skatīts: 08.07.2017)
13. Zinātne 20. gs. otrajā pusē. *Uzdevumi*, *Pieejams:* <http://www.uzdevumi.lv/p/pasaules-vesture/9-klase/divas-politiskas-sistemas-pec-ii-pasaules-kara-7226/re-4c218911-8796-4dde-989f-2e1de583d6c2> (skatīts: 23.04.2017)
14. *Кто придумал Трансплантология - Когда Изобрели?* *Pieejams:*<http://www.altpp.ru/izobretenie-izmenivshie-istoriyu-chelovechestva/transplantologiya.html> altpp.ru (skatīts: 01.05.2017)
15. *Справочник по врачебной косметике*. Под редакцией Б. Т. Глухенького 296 с.

Normatīvie akti:

1. *Eiropas Parlamenta un padomes Direktīva 2004/23/EK, par kvalitātes un drošības standartu noteikšanu cilvēka audu un šūnu ziedošanai, ieguvei, testēšanai, apstrādei, konservācijai, uzglabāšanai un izplatīšanai*. (2004.31.mart.) *Pieejams:* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32004L0023> (skatīts: 08.05.2017)
2. *Konvencija par cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā - Konvencija par cilvēktiesībām un biomedicīnu* (1997.4.apr.) Starptautisks dokuments, Latvijas Vēstnesis, 30.12.2009., Nr.205.
3. *Krimināllikums* (1998.17.jūn.) Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998, Nr. 199/200
4. *Noteikumi par cilvēka orgānu izmantošanu medicīnā, kā arī cilvēka orgānu un miruša cilvēka ķermeņa izmantošanu medicīnas studijām*. (2013.29.jan.). Latvijas Republikas Ministru Kabineta noteikumi Nr.70, Latvijas Vēstnesis, 14.02.2013., Nr.32.
5. *Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā*. (1992.15.dec.) Latvijas Republikas Likums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes Ziņotājs, 14.01.1993., Nr.1/2

Juridiskās prakses materiāli:

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 24. jūnija spriedums lietā „PETROVA pret Latviju”. *Pieejams:* https://www.tiesas.lv/Media/Default/Page/CASE%20OF%20PETROVA_v_LATVIA.doc (*skatīts: 07.05.2017*)

Summary

Medical science fail to develop, so we need to keep track of the legal regulation. Legal regulation is necessary for those who are using and planning to use medical provide services. Transplantation is a progressive medical sector, because medical science booming with different innovation's, providing people with new treatment options and new risks for health or life.

Legal regulation must be clear to everyone, because in law „Of a deceased human body and human tissues and organs for use in medicine” need to be included concept explanation section. In this section should be explain all in law used medical terms, including he recipient, donor and transplantation.

APDROŠINĀŠANAS LĪGUMA TIESISKAIS RAKSTUROJUMS *THE LEGAL CHARACTERIZATION OF THE INSURANCE CONTRACT*

Olīvija Tuvi

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, olivijatuvi@inbox.lv, +371 28601762

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Līga Mazure**, Dr.iur., asociētā profesore

***Abstract.** Human feeling of security is one of the basic needs, so the idea of insurance is already perceived in ancient times. Nowadays the importance of insurance increases, because it is an essential part of national economy, as well as one of the modern society level determinants, because it even provides compulsory insurance to protect important interests. Insurance creates a sense of security in the increasing number of spheres of life, which continues to expand, providing more and more new insurance objects.*

This work provides insight into history of the idea of insurance contract and summarizes different ideas and problems about the insurance contract and its types.

Keywords: insurance, history of insurance, contract, types of contract.

Ievads

Cilvēkam izsenis bija nepieciešama drošības sajūta kā viena no cilvēka pamatvajadzībām, tāpēc apdrošināšanas ideja samanāma jau senenos laikos, paredzot īpašus līdzekļu fondus neparedzētiem gadījumiem. Attīstoties sabiedriskajām attiecībām, attīstījās arī apdrošināšanas ideja līdz ar cilvēka progresu dažādās dzīves jomās, un radās apdrošināšanas līgums kā oficiāla vienošanās starp pusēm par aizsardzību nepieciešamības gadījumā. Mūsdienās apdrošināšana kļūst aizvien nozīmīgāka, jo tā ir valsts ekonomikas būtiska sastāvdaļa, kura ir pakļauta pieprasījuma- piedāvājuma likumsakarībām, kā arī viens no mūsdienu sabiedrības līmeņa noteicošajiem faktoriem, jo paredz pat obligātās apdrošināšanas attiecības svarīgu interešu aizsardzībai. Apdrošināšana rada drošības sajūtu arvien plašākā dzīves sfēru spektrā, kas turpina paplašināties, paredzot arvien jaunus apdrošināšanas objektus.

Pētījuma mērķis: pētīt apdrošināšanas līguma tiesisko raksturu, skatīt sadursmes apdrošināšanas līguma idejas vēsturiskajā attīstībā, piedāvāt risinājumus un iespējamus variantus apdrošināšanas attīstībai.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) Izpētīt apdrošināšanas līguma jēdzienu;
- 2) Analizēt apdrošināšanas idejas vēsturiskās attīstības posmus;
- 3) Pētīt apdrošināšanas līguma veidus pēc dažādiem daļējuma kritērijiem.

Pētījuma metodes: juridiskās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses materiālu pētniecība, izmantojot gramatisko, semantisko, analītisko, sistēmisko, vēsturisko, teleoloģisko un salīdzinošo metodi.

Pētījuma rezultāti: risku iedalījuma, apdrošināšanas līguma veidu, normatīvo aktu pantu projektu piedāvājums.

1. Apdrošināšanas līguma jēdziens

Apdrošināšanas līgums ir vienošanās, kurā apdrošinātājs, saņemot apdrošināšanas prēmiju, apsola izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību apdrošinājuma ņēmējam, notiekot apdrošinātajam gadījumam (likums „Par apdrošināšanas līgumu”, LR, 10.06.1998.). Tas slēdzams rakstveidā vai elektroniski un tajā jāietver būtiskās sastāvdaļas. Atzīstams, ka parasti praksē nenoformē dokumentu, ko sauc par līgumu, bet gan līguma funkcijas pilda dokuments, ko sauc par polisi, kas arī satur būtiskās sastāvdaļas, praktiski aizstājot līgumu, un kas savukārt satur norādi uz apdrošināšanas noteikumiem kā neatņemamu sastāvdaļu. Ja uz apdrošināšanas polises nav pušu parakstu, tas neietekmē apdrošināšanas līguma spēkā esamību (Torgāns, 2014., 446.lpp.; Neilande, tiešsaiste, 25.03.2017.; Rone, tiešsaiste, 20.03.2017.). Izvērtējams, ka pozitīvais polisē ir tas, ka tā satur būtiskās līguma sastāvdaļas, taču skeptiski vērtējams tas, ka apdrošināšanas līgums paliek spēkā esošs pat tad, ja polisē nav pušu parakstu, jo bez paraksta it kā iztrūkst apliecinājums tam, ka puses tiešām pārskatījušas un pārbaudījušas līgumā norādīto informāciju

un visam minētajam piekrist. Autore uzskata, ka tas fakts, ka praksē polise pilda apdrošināšanas līguma funkcijas, praktiski to aizstājot, kopumā ir negatīvi vērtējams, jo tas parāda, ka apdrošināšanas līgums praksē ir aizstājams ar polisi, aizvien samazinot tāda dokumenta, ko sauc par līgumu, slēgšanas nepieciešamību nākotnē.

Līguma noslēgšanai apdrošinātājs ir tiesīgs pieprasīt no apdrošinājuma ņēmēja apdrošināšanas pieteikumu, lai iegūtu informāciju, saistītu ar apdrošināšanas objektu, faktiem un apstākļiem, kas nepieciešami apdrošināmā riska izvērtējumam (Čeverss, Mitte, tiešsaiste, 26.03.2017.). Svarīgi saprast robežas, kuru ietvaros apdrošinātājs drīkst pieprasīt informāciju, un tie ir dokumenti, kas raksturo apdrošināšanas objektu, kā arī apdrošinātājs var saņemt apdrošinātā sniegtos sensitīvos personas datus par sevi, ja apdrošinātājs un apdrošināmais ir par to vienojušies līgumā. **Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 95/46/EK** par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti 8. panta 1. punkts nosaka, ka dalībvalstis aizliedz tādu personas datu apstrādi, kas atklāj rasi vai etnisko izcelsmi, politiskos uzskatus, reliģisko vai filozofisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī uz veselību vai seksuālo dzīvi attiecināmu datu apstrādi, taču Direktīva pieļauj šādu apstrādi vien tad, ja datu subjekts ir devis precīzi formulētu piekrišanu šo datu apstrādei. Pilnībā aizsargāti ir ģenētiskie dati, tos Eiropā nedrīkst lūgt vai izmantot saistībā arī ar apdrošināšanas līgumu (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK, 24.10.1995.; Fizisko personu datu aizsardzības likums, LR, 23.03.2000.; likums „Par apdrošināšanas līgumu”, LR, 10.06.1998.; LR Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums, 2014.).

Iestājoties apdrošinātajam riskam, apdrošinātajam par to pēc iespējas ātrāk jāziņo apdrošinātajam un jāveic iespējamie saprātīgie pasākumi zaudējumu samazināšanai, ja zaudējumi tomēr radušies, jāļauj apdrošinātajam noteikt zaudējumu patieso apmēru, pretējā gadījumā viņam var tikt zaudētas tiesības saņemt apdrošināšanas atlīdzību. Apdrošinātājs var atteikties maksāt apdrošināšanas atlīdzību, ja apdrošinātais ar ļaunu nolūku vai aiz rupjas neuzmanības nav pildījis norādītos pienākumus. Svarīgi atzīmēt, ka neviens nedrīkst iedzīvoties uz apdrošināšanas rēķina (Tihomirova, 2004., 51.lpp.; Torgāns, 2014., 449.lpp.). Autore uzskata, ka iedzīvošanās uz apdrošināšanas rēķina ir klajš labas ticības principa pārkāpums, tā kā iedzīvošanās kaitē otrai pusei, līdz ar to tiesības netiek izlietotas un pienākumi pildīti pēc labas ticības. Šajā gadījumā formāli netiek pārkāptas likuma prasības, bet pēc satura vai noslēgšanas mērķa iedzīvošanās ir vērsta uz likuma apiešanu, tāpēc šādu līgumu var lūgt atzīt par spēkā neesošu.

2. Apdrošināšanas līguma idejas vēsturiskā attīstība

Sākotnēji apdrošināšana bija kā nodrošinājums pret dabas katastrofu radītiem zaudējumiem, kas aizsākās Senajā Ēģiptē, veidojot uzkrājumu fondus klētīs. Vēlāk, attīstoties pilsētu būvniecībai, radās problēma, jo pilsētās, kur pārsvarā bija koka celtnes, diezgan augsts bija ugunsgrēku risks, un pilsētnieki saprata, ka prātīgāk un izdevīgāk ir nodrošināties, lai pēc ugunsgrēka kāds palīdzētu atjaunot mājokļus, tāpēc kā risinājums bija īpašu naudas līdzekļu fondu izveide. Vēlāk šo apdrošināmo objektu loks paplašinājās, apdrošinājumu attiecinot arī uz cilvēka veselību, dzīvību un pat civiltiesisko atbildību. Svarīgi atzīmēt, ka attīstoties apdrošināšanai, tiek paredzēta pat obligāta civiltiesiskās atbildības apdrošināšana, piemēram, zvērinātiem notāriem un tiesu izpildītājiem, ko nosaka valsts, lai aizsargātu sabiedrībā svarīgas intereses. Obligātā apdrošināšana paredzēta arī sauszemes transportlīdzekļiem, tādā gadījumā apdrošinātāji segs radušos zaudējumus transportlīdzekļa bojājuma, laupīšanas vai zādības gadījumā (Sūniņa- Markeviča, 2003.; Torgāns, 2014., 440.-441.lpp.; Kalniņš, 1997., 133.lpp.). Autore uzskata, ka civiltiesiskā (t.s. arī obligātā civiltiesiskā) apdrošināšana ir progresīvas sabiedrības rādītājs, jo tiek paredzēta aizsardzība pat tajos gadījumos, kad, piemēram, persona kļūdījies savu pienākumu izpildē profesionālajā jomā, radot drošības sajūtu materiālās aizsardzības veidā, ja būs noticis šis apdrošināšanas gadījums. Svarīgi atzīmēt, ka paplašinājās arī to draudu loks, pret kuriem var apdrošināties, ietverot arī citu cilvēku nejaušas, tīšas vai noziedzīgas darbības.

Mūsdienās tirgus ekonomikā, lai ieviestu kādu objektu īpašu apdrošināšanu, vajag tikai atrast apdrošināšanas sabiedrību, kas to piedāvā, un kaut nelielu personu loku, kas gribētu apdrošināt, tāpēc ārvalstīs mēdz būt neierasti apdrošināšanas piedāvājumi apdrošināt zemes gabalus uz Mēness vai kādu slavenību, piemēram, aktieru, dziedātāju, ķermeņa daļas, kas sāk parādīties arī Latvijā. Pasaulē parādās pat kāzu, mīlestības apdrošināšana (Tihomirova, 2004., 12.lpp.; Torgāns, 2014., 441.lpp.). Autore vērtē mīlestības apdrošināšanu skeptiski, jo, apdrošinot mīlestību, aktuāls ir jautājums par to, kas tiek apdrošināts un kā notiek atlīdzību noregulēšanas process. Piemēram, ja tiek apdrošināts mīlestības zaudējums, tad konstatēt šo faktu būtu daudz grūtāk nekā īpašuma zaudējumu. Nemaz nerunājot par apstākļu noskaidrošanu, vai mīlestība vispār ir bijusi, jo nevar pazaudēt to, kas nav bijis. Kamēr nav izdomāti šādi rīki, kas spēj noteikt mīlestības esamību vai neesamību, tikmēr šāda veida apdrošināšanai nav lielas perspektīvas, jo apdrošināšanas uzdevums tomēr ir sniegt drošības sajūtu un nodrošināt finansiālo stabilitāti, taču mīlestību, kā arī dziedātāju, aktieru ķermeņa daļas nevar pārvērst naudas ekvivalentā. Svarīgi piebilst, ka zemes gabalu uz Mēness, mīlestības un kāzu apdrošināšana Latvijā nebūtu iespējama, jo tās ir tās lietas, kas neietilpst civiltiesiskajā apgrozībā, līdz ar to par šādiem objektiem apdrošināšanas līgumu slēgt nevar.

3. Apdrošināšanas līguma veidi

Izejot no apdrošināšanas objekta, izšķir šādus apdrošināšanas līguma veidus: apdrošināšana pret zaudējumiem un bojājumiem (mantas apdrošināšana), sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana un personu apdrošināšana (Torgāns, 2014., 450.-451.lpp.).

Apdrošināšanā pret zaudējumiem un bojājumiem jeb mantas apdrošināšanā var apdrošināt īpašumu pret uguns un dabas postījumiem, ko īpašumam nodara uguns, eksplozija, zemes iegrimšana un citas stihijas, nošķirami arī citi paveidi- apdrošināšana pret krusu, salnu, zādzību utt. Savukārt apdrošināšanas prēmiju apmērs ir atkarīgs no riskiem, pret kuriem vēlas apdrošināties, apdrošinājuma summas, mantas veida, ēku stāvokļa, signalizācijas esamības un citiem faktoriem. Iestājoties apdrošināšanas gadījumam, apdrošinātājs izmaksā apdrošināšanas atlīdzību apdrošināšanas līgumā noteiktajai personai. Atzīmējams, ka praksē konstatējami gadījumi, kad apdrošināšanas sabiedrības nepamatoti atsaka izmaksāt apdrošināšanas atlīdzības ar domu iedzīvoties uz klienta rēķina, tādējādi pārkāpjot Civillikuma 1.pantu, kurš nosaka, ka tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības, kā arī Civilprocesa likuma 74.panta sesto daļu, kas paredz, ka pusēm savas tiesības jāizmanto un pienākumi jāizpilda godprātīgi. Savukārt apdrošinātāji ietiepīgi izmanto savā labā noslogoto tiesu sistēmu, cerot, ka prasītājs bankrotēs, aizbrauks no valsts, nogurs no garā tiesāšanās procesa vai nomirs. Autore uzskata, ka šāda apdrošinātāju rīcība rada negatīvu iespaidu sabiedrībā par apdrošināšanu kā tādu, kā arī kavē apdrošināšanas institūta attīstību Latvijā (Džeriņš, Egle, 2014.25.marts, Nr.12, 17.-21.lpp.; Civillikums, LR, 29.01.1937.; Civilprocesa likums, LR, 14.10.1998.; likums „Par apdrošināšanas līgumu”, LR, 10.06.1998.).

Savukārt transportlīdzekļu īpašnieku obligātajā civiltiesiskajā apdrošināšanā (jeb OCTA) svarīgi ir šādi jautājumi: nodrošināt cietušo intereses, radot viņiem iespējas saņemt kaitējuma atlīdzību jebkurā gadījumā, arī tad, kad nodarītājam nav pietiekamu līdzekļu, un saņemt to ātrāk, kā arī radīt zināmu drošību arī sauszemes transportlīdzekļu īpašniekiem, ka savas darbības dēļ viņi nonāks bezcerīgā situācijā, kurā visu mūžu būtu jāmaksā lielas summas par izdarīto kļūdu. Akcentējams, ka ar apdrošināšanu nevar izvairīties no atbildības, kas radusies ar tīšu rīcību, tā kā apdrošināšanas pamatā ir neuzmanības seku likvidēšana (Balodis, 2007., 152.-154.lpp.; Civillikums, LR, 29.01.1937.; Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums, LR, 07.04.2004.; Tiesu prakses apkopojums, 2005., 13.lpp.).

Arī cilvēka dzīvību un veselību kā nemantisko labumu iespējams apdrošināt, tāpēc tiek slēgti personu apdrošināšanas līgumi, lai apdrošinātu dzīvību, nelaimes gadījumus un veselību. Personas apdrošināšanas līgums var tikt noslēgts uz vairākiem gadiem, tāpēc likumā paredzēta iespēja pārveidot polisi, mainot apdrošinājuma summu, prēmiju un tās samaksāšanas kārtību,

kā arī iespēju ietvert līgumā gratifikācijas jeb bonusus. Savdabīgs personas apdrošināšanas veids, izejot no apdrošināšanas konstrukcijas, ir t.s. uzkrājošā apdrošināšana, tajā par apdrošinājuma gadījumu atzīst arī noteikta termiņa notecējumu, t.i., faktu, ka nekas nav noticis. Svarīgi piebilst, ka, iestājoties apdrošināšanas gadījumam un apdrošinātājam izmaksājot noteiktu apdrošinājuma summu apdrošinājuma ņēmējam, nedarbojas kompensācijas princips (Torgāns, 2014.; likums „Par apdrošināšanas līgumu”, LR, 10.06.1998.). Autore uzskata, ka kompensācijas princips šajā gadījumā nedarbojas tāpēc, ka personas apdrošināšanā grūti noteikt kaitējuma lielumu (piemēram, problemātiska kaitējuma veselībai mantiskā novērtējuma robežas noteikšana), turpretim civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā un apdrošināšanā pret zaudējumiem un bojājumiem šī principa piemērošana ir iespējama, piemēram, jo šeit skaidri nosakāmas robežas, kad atlīdzība nepārsniedz zaudējuma lielumu, piemēram, mājas tirgus vērtību.

Secinājumi un priekšlikumi

- 1) Sākotnēji apdrošināšana bija kā nodrošinājums pret dabas katastrofu radītiem zaudējumiem, vēlāk šo apdrošināmo objektu loks paplašinājās, apdrošinājumu attiecinot arī uz cilvēka veselību, dzīvību, cilvēku nejausām, tīšām vai noziedzīgām darbībām, civiltiesisko atbildību, taču mūsdienās, attīstoties sabiedriskajām attiecībām, tirgus ekonomikā tiek ieviesti īpaši apdrošināšanas objekti, kā zemes gabalu uz Mēness, slavenību ķermeņa daļu un pat mīlestības apdrošināšana, bet rodas problēma šādu īpašo objektu atlīdzības neregulēšanas procesā un, piemēram, tāda objekta kā mīlestība, fakta un apstākļu konstatācijā, tāpēc nākotnē būtu nepieciešams radīt starptautisku neregulējumu, paredzot, par kādiem objektiem drīkst slēgt apdrošināšanas līgumu, lai izņemtu no apdrošināmo objektu apgrozības tos objektus, kas ir grūti konstatējami vai kurus nav iespējams novērtēt mantiski, tādējādi izskaužot nepamatotu peļņas gūšanu un iedzīvošanos no apdrošinātāju puses.
- 2) Apdrošinātāja pienākums maksāt apdrošināšanas atlīdzību iestāsies tikai tad, ja būs apdrošināšanas gadījums, kas nozīmē, ka šis līgums vērtējams kā riska līgums, jo tas saistīts ar gadījuma iestāšanās varbūtību. Līdz ar to autore piedāvā šādu risku iedalījumu: paredzami un neparedzami riski. Paredzamajā riskā gadījums noteikti radīsies, tikai nebūs skaidri zināms, kad (cilvēka nāve), savukārt neparedzamajā riskā pastāv gadījuma iestāšanās varbūtība, proti, iestājoties kādiem apstākļiem, gadījums var notikt vai arī nenotikt (pastāv varbūtība, ka ceļojuma laikā var tikt nozaudēta bagāža). Līdz ar to radīsies divi apdrošināšanas līguma veidi- nenoteikta riska apdrošināšanas līgums (neparedzamā riska gadījumā) un noteikta riska apdrošināšanas līgums (paredzamā riska gadījumā). Šie 2 līgumu veidi, izejot no risku dalījuma, var tikt iekļauti normatīvajā regulējumā, izdarot grozījumus likumā „Par apdrošināšanas līgumu”, tā 1. panta 5.punktu papildinot ar 5.1 un 5.2 apakšpunktiem šādā redakcijā:
  - „5.1) Noteikta riska apdrošināšanas līgums- apdrošināšanas līgums, kas slēdzams paredzamā riska gadījumā.
  - 5.2) Nenoteikta riska apdrošināšanas līgums- apdrošināšanas līgums, kas slēdzams neparedzamā riska gadījumā.”
- 3) Apdrošināšanas līgums slēdzams gan apdrošināšanas līguma formā, gan kā polise, kas savukārt satur norādi uz apdrošināšanas noteikumiem kā neatņemamu sastāvdaļu, taču rodas problēma, ka apdrošināšanas līgums paliek spēkā esošs pat tad, ja polisē nav pušu parakstu, jo bez paraksta it kā iztrūkst apliecinājums tam, ka puses tiešām pārskatījušas un pārbaudījušas līgumā norādīto informāciju un visam minētajam piekriņ, tāpēc risinājums varētu būt paredzēt obligātu polises parakstīšanu, ko arī ietvert normatīvajā regulējumā, likuma „Par apdrošināšanas līgumu” 13.panta trešās daļas noteikumus aizvietojošā šādā redakcijā:
  - „13. pants. Apdrošināšanas polise
  - (3) Apdrošināšanas polisē jābūt abu pušu parakstiem, lai apdrošināšanas līgums būtu spēkā esošs.”
- 4) Vēl viena ar apdrošināšanas līgumu saistītā problēma ir tāda, ka praksē polise pilda apdrošināšanas līguma funkcijas, praktiski to aizstājot, aizvien samazinot tāda dokumenta, ko sauc par līgumu, slēgšanas nepieciešamību nākotnē, tāpēc turpmāk būtu jānosaka standarts

formai, kādu tieši dokumentu slēdz- apdrošināšanas līgumu vai polisi. Varētu noteikt obligātu standartu-apdrošināšanas līguma slēgšana un polisi kā obligāts pielikums līgumam, kurā arī būtu abu pušu paraksti, tādējādi polisi neaizvietotu apdrošināšanas līgumu, mazinot tā nozīmi, bet būtu obligāts pielikums, kas apliecina šī līguma noslēgšanu; saturiski līgumā varētu palikt tās pašas būtiskās sastāvdaļas, kas liekamas arī šobrīd, tikai pievienot obligātu atrunu, ka apdrošināšanas līgumam polisi ir obligāts pielikums.

5) Apdrošinātāja pienākums ir pierādīt jebkurus apstākļus, kas to atbrīvo no apdrošināšanas līgumā noteiktajām saistībām izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību, taču rodas problēma, ka apdrošināšanas sabiedrības mēdz nepamatoti, uz aizdomu pamata atteikt izmaksāt apdrošināšanas atlīdzības, kas rada negatīvu iespaidu sabiedrībā par apdrošināšanu kā tādu, kā arī kavē apdrošināšanas institūta attīstību Latvijā. Radušās situācijas risinājumu var rast, apdrošinātājiem paredzot kriminālatbildību, papildinot Krimināllikumu ar 178¹. pantu šādā redakcijā:

„178¹. pants. Apdrošinātāja ļaunprātīga izvairīšanās no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas

Par apdrošinātāja ļaunprātīgu izvairīšanos no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas apdrošinātai personai sakarā ar apdrošināšanas gadījuma iestāšanos- soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.”

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

1. BALODIS, K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. 383 lpp.
2. ČEVERSS, A., MITTE, S. Starptautiskās komerciālās attiecības. [tiešsaiste]. 26.03.2017., [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://home.lu.lv/~dainal/SETK/St.%20priv.%20ties/A.%C4%8Cevers-vakara%20nod/V%20tema.doc>.
3. GRAUDIŅA, A. Apdrošināšanas pamati. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010. 163 lpp.
4. KALNIŅŠ, V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977. 228 lpp.
5. NEILANDE, L. Līgumu administrēšana. Līguma būtiskās sastāvdaļas. [tiešsaiste]. 25.03.2017., [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.smiltene.lv/uploads/uploads/Smiltenes%20novada%20dome/Projekti/Projektu_apmacibas/Macibu_materiali/Ligumu%20administrēšana_I.pdf.
6. RONE, D. Apdrošināšanas tiesību principu ietekme uz apdrošināšanas atlīdzības izmaksu. [tiešsaiste]. 20.03.2017., [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: https://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Rone.pdf.
7. SŪNIŅA- MARKEVIČA, K. Apdrošināšana. Rīga: [b.i.], 2003. 143 lpp.
8. TIHOMIROVA, J. Apdrošināšanas pamati. Mācību līdzeklis. Rēzekne: RA izdevniecība, 2004. 72 lpp.
9. TORĢĀNS, K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: TNA, 2014. 590 lpp.
10. DŽERIŅŠ, E., EGLE, M. Par apdrošinātāju nepamatotu atteikumu izmaksāt atlīdzību.. Jurista Vārds, 2014.25.marts..Nr.12, 17.-21.lpp.

Normatīvie akti

11. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti [tiešsaiste]. Starptautiskais akts, 24.10.1995. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A31995L0046>.
12. Civillikums [tiešsaiste]. LR 28.01.1937. likums ar groz. līdz 01.01.2017. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418>.
13. Civilprocesa likums [tiešsaiste]. LR 14.10.1998. likums ar groz. līdz 01.04.2017. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>.
14. Fizisko personu datu aizsardzības likums [tiešsaiste]. LR 23.03.2000. likums ar groz. līdz 07.03.2014. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=4042>.
15. Likums „Par apdrošināšanas līgumu” [tiešsaiste]. LR 10.06.1998. likums ar groz. līdz 01.10.2007. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=48896>.
16. Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums [tiešsaiste]. LR 07.04.2004. likums ar groz. līdz 01.01.2017. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=87547>.

Juridiskās prakses materiāli

17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014.gada 14.februāra spriedums lietā Nr. SKC- 17/2014. Pieejas veids: <http://at.gov.lv/files/files/skc-17-2014.doc>.
18. Tiesu prakses apkopojums „Par likumu piemērošanu, izšķirot tiesās strīdus, kas saistīti ar sauszemes transportlīdzekļu apdrošināšanas un to īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas līgumu saistību izpildi”. Augstākā tiesa, 2005, 13.lpp. Pieejas veids: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2005/Apkopojums_Apdrosinasana%5b2%5d.doc

Summary

From the findings of the research follows, that in developing process of the security idea in society, is formed an insurance contract as one of the forms of protection, that is shown by the example, that nowadays there are the areas where insurance is compulsory, such as notaries and sworn bailiffs, which confirms the fact that the insurance nowadays become an institute that exists inseparably with the conditions that provide existence of society.

But we still have remained problems in relation to the insurance objects, insurance contract types, depending on risks, insurance contract form and relationship between insurance members in practise, which makes necessary to amend insurance normative regulations, that results from the author's proposals.

According to the author's proposals, further studies could be related to the research of current events of the insurance institute and levels of development in other countries, such as the Muslim faith states, as well as the national insurance regulatory legislation comparison with the laws and regulations in Latvia.

LOKĀLPLĀNOJUMA UN DETĀLPLĀNOJUMA NOŠĶIRŠANA *LOCAL PLAN AND DETAIL PLAN DIFFERENTIATION*

Marta Korkla

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, marta.korkla@gmail.com, +371 26892246

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Ilgā Krampuža**, Mg.iur., Mg.soc.sc., lektore

Abstract. *With fast expanding of urbanization and migration of residents, and hence the development of construction and infrastructure, spatial planning with its legal aspects is becoming increasingly important. Spatial planning is a complicated process directed at spatial development, ensuring quality environment with quality infrastructure, rational use of material and human resources, which in turn improves state economy. In Latvia on 1 December 2011 the new Spatial Development Planning Law came into force, which introduced a new local government spatial planning tool – the local plan.*

Keywords: *Infrastructure, local plan, spatial planning.*

Ievads

Teritorijas plānojumu galvenais mērķis attiecīgās teritorijas izmantošanā ir līdzsvarot gan privātpersonu, gan sabiedrības intereses. Vietējās pašvaldības teritorijas plānojums ir vietējās pašvaldības ilgtermiņa teritorijas attīstības plānošanas dokuments. Tajā ir noteiktas prasības teritorijas izmantošanai un apbūvei, publiskai infrastruktūrai, kā arī citiem teritorijas izmantošanas nosacījumiem. (Čepāne, 2014., 421.lpp).

2011. gadā spēkā stājās jaunais Teritorijas attīstības plānošanas likums ar kuru tika ieviestas vairākas būtiskas izmaiņas, kas skar teritorijas plānošanu, šo procesu apstrīdēšanu, kā arī ar to ieviesa jaunu pašvaldību plānojumu veidu - lokālpilānojumu, kura definējums vēl aizvien ir diskutabls, jo šis plānojuma veids praksē bieži vien pārklājas ar detālpilānojumu piemītošajām iezīmēm. Kopš minētā likuma spēkā stāšanās Latvijas Republikas Satversmes tiesa ir izskatījusi jau divas lietas (Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-04-03, 2014.; Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2013-19-03, 2014.), kas skar lokālpilānojuma atbilstību konstitucionālajām normām, arī tiesību doktrīnās (Čepāne, 2014.) tiek aktualizēts šis jautājums, kā arī vairākās pašvaldībās, piemēram, Rīgas (Uzsākas lokālpilānojuma publiskā apspriešana Mūksalas ielā), Babītes novadā (Sabiedriskā un publiskā apspriešana), Ropažu novadā (Lokālpilānojuma projekta nekustamā īpašuma "Lielkangari", Kangari, Ropažu novads teritorijas daļā publiskā apspriešana) u.c. ir ierosināta lokālpilānojuma apspriešana.

Raksta mērķis – izpētīt lokālpilānojuma un detālpilānojuma nošķiršanas problēmas, kas izriet no normatīva regulējuma, konstatējot tajā pastāvošās nepilnības. Zinātniskā raksta uzdevumi: 1) izanalizēt lokālpilānojuma izstrādes mērķi; 2) analizēt detālpilānojuma definīciju; 3) izanalizēt lokālpilānojuma un detālpilānojuma atšķirības.

Rakstā tiek izmantotas šādas metodes: salīdzinošā metode - izmantota, lai analizētu nacionālos normatīvos aktus, kā arī izvērtētu dažādu autoru viedokļus, kas attiecas uz teritorijas plānojuma veidiem; analītiskā pētījuma metode tiek izmantota, lai vērtētu normatīvos aktus, tiesu praksi, kā arī tiesību speciālistu uzskatus. Darbā tiek izmantota arī gramatiskā metode un teleoloģiskā metode, lai analizētu lokālpilānojuma un detālpilānojuma tiesību normu saturu un mērķi.

Teritorijas attīstības plānošanas likuma 1. pantā iekļautas lokālpilānojuma un detālpilānojuma definīcijas, atbilstoši kurām tiek skaidrota šo jēdzienu nozīme. Proti, lokālpilānojums ir vietējās pašvaldības ilgtermiņa teritorijas attīstības plānošanas dokuments, kuru izstrādā republikas pilsētas daļai, novada pilsētai vai tās daļai, ciemam vai tā daļai vai lauku teritorijas daļai kāda plānošanas uzdevuma risināšanai vai teritorijas plānojuma detalizēšanai vai grozīšanai. Turpretim detālpilānojums — detalizēts vietējās pašvaldības teritorijas daļas plānojums, kuru izstrādā, lai noteiktu prasības konkrētu zemes vienību izmantošanai un apbūves parametriem, kā arī precizētu zemes vienību robežas un aprobežojumus (Teritorijas attīstības plānošanas likums). Turklāt, 2015. gada 1. maija Ministru

kabineta noteikumos Nr. 628 "Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem" ir precizēts lokāplānojuma un detālplānojuma saturs.

Vispārīgi izvērtējot minēto jēdzienu likumisko skaidrojumu, ir iespējams nodalīt to atšķirības, kā arī izprast galvenās vadlīnijas, kādos gadījumos izstrādājams katrs no šiem vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas veidiem, taču būtiskākā nenoteiktība izriet no Teritorijas attīstības plānošanas likumā ietvertajām normām, kas sniedz informāciju par detālplānojuma un lokāplānojuma izstrādi un īstenošanu. Minētajā likumā nav ietvertas normas, kas tieši noteiktu kādos gadījumos izstrādājams katrs no šiem plānojuma veidiem, līdz ar ko praksē var rasties situācijas, kad tiesību normas tiek tulkotas dažādi un pie vienādiem faktiskajiem apstākļiem tiek izstrādāti dažādi plānojuma veidi. Autoresprāt, šāda situācija nav pieļaujama, jo ir pretrunā ar mērķi kā dēļ tika izveidots jauns vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma veids. Likumdevēja mērķis, ieviešot lokāplānojuma tiesisko regulējumu, bija atvieglot procesu kādā veicama izmaiņas teritorijas plānojumā.

Likumprojekts paredzēja, ka vietējā pašvaldība nepieciešamības gadījumā var izstrādāt lokāplānojumu - teritorijas daļas plānojumu specifiska plānošanas uzdevuma (problēmas) lokālam risinājumam un teritorijas plānojuma detalizācijai. Tika paredzēts, ka lokāplānojumu varēs izstrādāt gan pilsētu un ciemu, gan pašvaldības lauku teritorijas daļai. Gadījumos, ja lauku teritorijai nebūs noteikts funkcionālais zonējums, ar lokāplānojumu to varēs noteikt. Turklāt tika paredzēts, ka lokāplānojumus vietējā pašvaldība varēs izstrādāt pēc savas iniciatīvas, ja uzskatīs par nepieciešamu veikt pilsētas vai ciema teritorijas plānojuma detalizāciju (ja teritorijas plānojums ir vispārīgs) vai arī ar mērķi atrisināt noteiktās problēmas (ielu tīkls, inženierkomunikāciju izvietojums u.c.). (Teritorijas attīstības plānošanas likums. Likumprojekts). Piemēram, tas ir paredzēts situācijās, kad pašvaldība pēc savas iniciatīvas vēlas kādā lauku teritorijā attīstīt rūpniecisko ražošanu un līdz ar to ir nepieciešams izstrādāt lokāplānojumu, jo ar to tiek grozīts esošās teritorijas izmantošanas veids, turklāt, saistībā ar plānoto ražošanas ieceri ir konkrētajai teritorijai nepieciešams piesaistīt inženiertīklus vai arī izveidot ielu tīklu. Pamatojoties uz likumprojekta anotācijā iekļauto izvērsto lokāplānojuma skaidrojumu, ir secināms, ka likumprojekta anotācijā lokāplānojuma izstrādes gadījumi tiek skaidroti plašāk.

Kā uzskata tiesību zinātniece S. Meiere, lokāplānojums bija iecerēts kā plānošanas instruments, lai plānošanu padarītu elastīgāku, jo teritorijas plānojumi bija kļuvuši pārlietu detalizēti (Meiere, 2012, 113.lpp). Autoresprāt, teritorijas plānojumu detalizētība ir atbalstāma situācijās, kad tā ir izstrādāta ņemot par prioritāti konkrēto zonu stratēģiskos izmantošanas veidus, analizējot līdzās esošo teritoriju attīstības tendences un veidotas, lai attīstītu infrastruktūru. Situācijās, kad teritorijas plānojumi ir detalizēti, taču netālus esošajām teritorijām noteikti ļoti atšķirīgi funkcionālie zonējumi, var nākties bieži veikt grozījumus attiecīgajā teritorijas izmantošanas veidā, ko autore nevērtē kā pozitīvu tendenci. Atbilstoši tiesību zinātnieces S. Meieres viedoklim: "Pēdējā desmitgadē likumdevējs ir pakāpeniski, tomēr konsekventi mazinājis detālplānojuma lomu, vispirms nostiprinot prezumpciju, ka detālplānojumi nepieciešami vienīgi likumā noteiktajos gadījumos, bet vēlāk šo gadījumu skaitu arvien sašaurinājis. Jaunā teritorijas plānojumu sistēma pašvaldības rīcības brīvību nenoliedzami paplašina" (Meiere, 2012, 113.lpp). Autoresprāt, tas vērtējams pozitīvi, jo tas padara teritorijas plānošanu daudz elastīgāku, piemēram, situācijās, kad pieaug nepieciešamība pēc kādas zonas infrastruktūras uzlabošanas, ir iespēja veikt tās izmantošanas veida grozījumus, kas var kalpot par labu ekonomikas izaugsmei vai veidot sakoptāku vidi.

Taču lokāplānojumi ar to plašajām iespējām (spēju grozīt teritorijas plānojumu un plānot apbūvi lauku teritorijās, kurām var nebūt noteikts zonējums), kas zināmā mērā stājas detālplānojumu vietā un kuru izstrādi varēs finansēt privātpersonas, liecina, ka turpmāk teritorijas plānošana vietējā līmenī lielākā mērā nekā līdz šim būs attīstītāju rokās (Meiere, 2012, 113.lpp).

Tātad no normatīvā regulējuma tieši neizriet kritēriji - gadījumi, kuros iespējama lokāplānojuma izstrāde, bet kuros obligāti nepieciešama detālplānojuma izstrāde un

lokāplānojuma izstrāde nav iespējama. Proti, nepastāv ierobežojumi balstoties uz kuriem būtu iespēja norobežot šos pašvaldības teritorijas plānojuma veidus.

Izskatot tiesu prakses piemērus, var balstīties uz Latvijas Republikas Satversmes tiesā skatītās lietas faktiskajiem apstākļiem, proti, kopš 2011. gada 1. decembra Teritorijas plānošanas likumu aizstāj Teritorijas attīstības plānošanas likums, kura pārejas noteikumu 9. punkts noteica: „Detālpilānojumi, kuru izstrāde uzsākta pirms šā likuma spēkā stāšanās, pabeidzami atbilstoši to normatīvo aktu prasībām, kuri bija spēkā detālpilānojumu izstrādes uzsākšanas dienā, bet ne vēlāk kā līdz 2012. gada 31. decembrim.” Attiecīgās teritorijas detālpilānojuma izstrāde līdz minētajam termiņam netika pabeigta, līdz ar ko no jauna šai teritorijai tika izstrādāts lokāpilānojums. Teritorijas detālpilānojuma uzdevums bijis detalizēt vietējas nozīmes arhitektūras pieminekļa – kultūras un atpūtas parka „Mežaparks” – izmantošanas un apbūves noteikumus (Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-04-03, 2014., 2.lpp).

Pieteikuma iesniedzēja izteica argumentus, kas norādīja uz nepamatotu lokāpilānojuma izstrādi (tā uzskatīja, ka teritorijai pēc normatīvo aktu izmaiņām bija jāizstrādā detālpilānojums, nevis lokāpilānojums). Taču Latvijas Republikas Satversmes tiesa uzsvēra, ka saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem Mežaparka detālpilānojuma risinājumi pēc būtības atbilstot nevis detālpilānojuma, bet lokāpilānojuma uzdevumam un saturam. Atbilstoši iepriekš minētajiem pārejas noteikumiem detālpilānojums netika izstrādāts līdz galam noteiktajā termiņā un tā mērķis sakritis ar šajā brīdī spēkā esošā lokāpilānojuma mērķi - detalizēt Mežaparka teritorijas pilānojumu. Kā norādīja Latvijas Republikas Satversmes tiesa: “Lokāpilānojumu varot izstrādāt republikas pilsētas daļai, savukārt detālpilānojums esot vairāk piemērots salīdzinoši nelielu teritoriju detalizētai pilānošanai. Tā kā šajā gadījumā pilānojums tika izstrādāts visai Mežaparka teritorijai, t.i., platības ziņā visai ievērojamai Rīgas pilsētas daļai, tad, ievērojot jauno tiesisko regulējumu, atzīstams, ka pilānošanas uzdevuma izpildei lokāpilānojums ir labāk piemērots nekā detālpilānojums”(Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-04-03, 2014., 9.lpp). Vērtējot tiesas argumentus, secināms, ka tiek atzītas līdzības, kas raksturīgas patreiz spēkā esošajam lokāpilānojuma un detālpilānojuma. Pamatojoties uz to, var secināt, ka pašreiz spēkā esošais normatīvais regulējums nav pilnvērtīgs un likumdevējs, ieviešot jaunu teritorijas pilānojuma veidu, nav precizējis normatīvo regulējumu, kas skar teritorijas pilānojumu sistēmu.

Līdz ar jaunā Teritorijas attīstības pilānošanas likuma ieviešanu likumdevējs vēlējies uzlabot gan teritorijas pilānošanas efektivitāti, gan veidot atbilstošu teritorijas pilānojumu pārsūdzēšanas kārtību. Atbilstoši Teritorijas attīstības pilānošanas likumprojekta anotācijai - par vienu no nozīmīgām problēmām tika atzīta situācija, kad iepriekš vietējās pašvaldības detālpilānojumi tika apstiprināti saistošo noteikumu veidā. Latvijas Republikas Satversmes tiesa bija norādījusi, ka detālpilānojumu izvērtēšana ir Satversmes tiesai neraksturīga funkcija, un detālpilānojums pēc savas būtības līdzinās vispārējā rakstura administratīvajam aktam, nevis ārējam normatīvajam aktam. Gadījumā, kad detālpilānojums tiek apstiprināts ar saistošajiem noteikumiem, detālpilānojuma izstrādes process ir atzīstams par ārējā normatīvā akta izstrādes procesu. Līdz ar to, detālpilānojuma izstrādes ierosinātajam nepastāv iespējas aizsargāt savas tiesiskās intereses detālpilānojuma izstrādes procesā līdzīgi, kā tās būtu, piemēram, būvniecības procesā, kas ir administratīvais process. Šāds tiesiskās aizsardzības līdzekļu trūkums nonāk pretrunā ar Satversmes 92.pantu (Teritorijas attīstības pilānošanas likums. Likumprojekts).

Autoresprāt, likumdevējs nav vērtējis apstākli, ka ar jauno Teritorijas attīstības pilānošanas likumu ieviestais jaunais pašvaldības teritorijas pilānojuma veids – lokāpilānojums ir apstiprināms un līdz ar to apstrīdāms līdzīgi kā pirms šī likuma spēkā stāšanās bija apstiprināms un apstrīdāms detālpilānojums. Tas veido līdzvērtīgas problēmas, kuras likumdevējs bija censties novērst ar šī likuma izstrādi un tāpēc mainījies detālpilānojuma apstiprināšanas kārtību. Piemēram, kā uzsver tiesību zinātniece S. Meiere: “Līdz šim detālpilānojumu pieņemšana ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem juridiskajā praksē ir radījusi visai nopietnu problēmu privātpersonām efektīvi aizsargāt savas tiesības. Detālpilānojuma izstrāde līdzīgi kā citu teritorijas pilānojumu sagatavošana tiek īstenota ar

vairākiem secīgiem pašvaldības domes lēmumiem. Juridiskajā praksē iepriekš visai bieži bija gadījumi, kad privātpersonas – galvenokārt detālpārvaldes izstrādes ierosinātāji – vērsās ar pieteikumu administratīvajā tiesā, pārsūdzot kādu no minētajiem lēmumiem. Taču administratīvās tiesas atteicās pieņemt izskatīšanai šādus pieteikumus, pamatojot, ka lieta nav izskatāma administratīvā procesa kārtībā. Kamēr detālpārvaldes tiek pieņemti ar ārējo normatīvo aktu, to izdošana ir nevis valsts pārvaldes, bet gan likumdošanas funkcija, kas nav pakļauta administratīvās tiesas kontrolei” (Meiere, 2012, 104.lpp).

Pašlaik spēkā esošais normatīvais regulējums paredz, ka gan vietējās pašvaldības teritorijas plānojums, gan lokālpārvaldes ir apstiprināmi pašvaldības saistošo noteikumu veidā (Teritorijas attīstības plānošanas likums). Autore uzskata, ka problēmas, kas skāra detālpārvaldes apstrīdēšanu ir cieši saistītas ar patreiz spēkā esošo lokālpārvaldes pārsūdzēšanas kārtību. Nepastāvot konkrētai robežšķirtnei starp detālpārvaldes un lokālpārvaldes izstrādes pamatu un pastāvot atšķirīgai to pārsūdzēšanas kārtībai, var rasties situācijas, kad tiek izvēlēts vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas veids ar efektīvāko un ātrāko pārsūdzēšanas kārtību. Tiesvedība administratīvā procesa ietvaros var ilgt vairākus gadus, taču tiesas process Latvijas Republikas Satversmes tiesā nav tik laukietilpīgs. Līdz ar ko Teritorijas attīstības plānošanas likuma normas var tikt tulkotas nevis sabiedrības interesēs, bet gan par labu indivīdam, lai sasniegtu personīgus mērķus.

Pamatojoties uz spēkā esošo normatīvo regulējumu, detālpārvaldes vietējā pašvaldība apstiprina ar vispārīgo administratīvo aktu un to var pārsūdzēt Administratīvā procesa likuma noteiktajā kārtībā. Autore aprāt, arī lokālpārvaldes apstiprināšanai un pārsūdzēšanas kārtībai jābūt identiskai detālpārvaldes apstiprināšanas un pārsūdzēšanas kārtībai, jo, kā tika secināts, pēc būtības šie vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma veido līdzvērtīgas tiesiskās sekas. Minēto pamato arī Latvijas Republikas Satversmes tiesas viedoklis: “Lokālpārvaldes Teritorijas attīstības plānošanas likuma izpratnē ir līdzīgs detālpārvaldes Teritorijas plānošanas likuma izpratnē, jo abi ir normatīvie tiesību akti, kas precizē (detalizē) teritorijas plānojuma noteikumus” (Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2014-04-03, 2014., 11.lpp).

Secinājumi un priekšlikumi

Līdz ar jauna pašvaldības teritorijas plānošanas veida iekļaušanu normatīvajā regulējumā veidojas nenoteiktība par konkrētu teritorijas plānojuma veidu pielietojumu. Proti, normatīvajā regulējumā nav norobežotas situācijas, kurās vietējās pašvaldībā teritorijā izstrādājams lokālpārvaldes vai detālpārvaldes. Tiesību aktos iekļautas vispārīgas definīcijas, nav izdalīti kritēriji, kas veido ierobežojumus - kuros gadījumos nav iespējams izstrādāt vienu vai otru pašvaldības teritorijas plānošanas veidu. Pastāvot konkrētiem kritērijiem būtu iespējams sekmīgi nodalīt šos abus vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas veidus un realizēt viennozīmīgu tiesību normu piemērošanu, kas kalpotu par labu sabiedrības interesēm.

Autore piedāvājā izveidot šādus kritērijus lokālpārvaldes un detālpārvaldes nošķiršanai:

- lokālpārvaldes netiek izstrādāts atsevišķām zemes vienībām, bet gan teritorijas kompleksai plānošanai;
- ar lokālpārvaldes iespējams grozīt teritorijas plānojumu;
- ar detālpārvaldes nav iespējams grozīt teritorijas plānojumu.

Turklāt, abi šie vietējās pašvaldības teritorijas plānojumi veido līdzvērtīgas tiesiskās sekas, līdz ar ko autore uzskata, ka nepieciešams harmonizēt lokālpārvaldes un detālpārvaldes apstiprināšanas un pārsūdzēšanas kārtību. Lai to īstenotu autore piedāvā veikt izmaiņas normatīvajā regulējumā un nodrošināt lokālpārvaldes apstiprināšanu ar vispārīgo administratīvo aktu, līdz ar to realizēt tā pārsūdzēšanas iespējas Administratīvā procesa likuma ietvaros.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti

1. *Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem* [tiešsaiste]. LR Ministru kabineta 14.10.2014. noteikumi. Nr. 628. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=269842>
2. *Teritorijas attīstības plānošanas likums* [tiešsaiste]. LR 13.10.2011. likums [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=238807>
3. *Teritorijas plānošanas likums* [tiešsaiste]. LR 01.01.2011. likums [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=63109>

Autoru publikācijas

1. ČEPĀNE, I. Pašvaldības teritorijas plānojuma īstenošanas aktuālās tiesiskās problēmas. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015. 421.-428. lpp.
2. MEIERE, S. Personas tiesības vērsties tiesā kā būtisks detālplānojumu tiesiskuma kontroles elements. *Inovāciju juridiskais nodrošinājums : Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 103.-116. lpp.

Internet tīklā publiskotie materiāli

1. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2014. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. 2014-04-03* [tiešsaiste]. LR Satversmes tiesa, 2014. 24lpp. [atsauce 06.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2014-04-03_Spriedums.pdf
2. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2014. gada 9. oktobra spriedums lietā Nr. 2013-19-03* [tiešsaiste], LR Satversmes tiesa, 2014. 35lpp. [atsauce 06.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2013-19-03_Spriedums.pdf
3. *Lokālplānojuma projekta nekustamā īpašuma "Lielkangari", Kangari, Ropāžu novads teritorijas daļā publiskā apspriešana* [tiešsaiste]. Ropazi.lv portāls, 05.03.2016. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <http://ropazi.lv/lv/pasvaldiba/publiskas-apspriesanas/lokalplanojuma-projekta-nekustama-ipasuma-lielkangari-kangari-ropazu-novads-teritorijas-dala-publiska-apspriesana/>.
4. *Sabiedriskā un publiskā apspriešana* [tiešsaiste]. Babite.lv portāls, 2017. [atsauce 06.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.babite.lv/lv/pasvaldiba/sabiedribas-lidzdaliba/sabiedriska-un-publiska-apspriesana/>
5. *Teritorijas attīstības plānošanas likums. Likumprojekts* [tiešsaiste]. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 01.03.2011. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.bra.lv/images/editor/Teritorijas%20attistibas%20planosanas%20likums.htm>
6. *Uzsākas lokālplānojuma publiskā apspriešana Mūksalas ielā* [tiešsaiste]. Rīgas dome, 15.12.2016. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejas veids: <https://riga.lv/lv/ampnews/uzsakas-lokalplanojuma-publiska-apspriesana-mukusalas-iela?10065>

Summary

During the last decades, extensive changes in normative regulations have been made in the Republic of Latvia, which concern spatial planning on several levels. Spatial development documents are created with the purpose of creating more favourable environment, more effective infrastructure and successful use of material and human resources.

With the Spatial Development Planning Law that came into force on 1 December 2011, a new local government spatial development tool – the local plan has been introduced, which, according to its features and legal consequences is similar to the detailed plan.

In the legislation, the definitions of both these types of spatial planning are general, moreover, the norms that determine the basis and aims of developing the local plan and the detailed plan do not provide specific criteria – in which cases local plan development is possible and in which cases a detailed plan is necessary and a local plan is impossible. Namely, there are no limits provided that could be used to set apart these types of local government spatial development.

By introducing the new Spatial Development Planning Law, the legislator wanted to improve the effectiveness of spatial development and create an appropriate spatial planning appeal procedure. The author believes that the local plan and detailed plan approval and appeal procedures need to be harmonized because similar basis for their development but different appeal procedures can cause situations where the local government spatial planning type with the most effective and fastest appeal procedure is chosen.

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ NOTEIKTĀS PERSONAS TIESĪBAS UZ LĪDZDALĪBU BŪVNICĪBAS PUBLISKAJĀ PROCESĀ *THE RIGHTS OF INDIVIDUALS TO PARTICIPATION IN THE PUBLIC CONSTRUCTION PROCESS, STIPULATED BY THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF LATVIA*

Ilga Krampuža

Mg.iur., Mg.soc.sc., Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, ahia@inbox.lv, +371 29808668
Rēzekne, Latvija

Abstract. *In the construction process, many interests come in conflict, which can be contradictory to each other. Conditionally, these interests can be divided into two groups, first of all, neighbours' interests, mainly attributable to the private laws, secondly, the public or general interests, which are mainly related with the right to a benevolent environment. The above mentioned interests shall be reconciled, based on the basic rights, consolidated in the Constitution of the Republic of Latvia, which, in general, ensure a person's involvement in the public construction process at the constitutional level.*

Keywords: *building public process, public participation, public consultation.*

Ievads

Būvniecības procesā saduras daudzas intereses, kas savā starpā var būt pretrunīgas. Nosacīti šīs intereses varētu iedalīt divās grupās, pirmkārt, kaimiņu intereses, kas galvenokārt saistāmas ar privāto tiesību jautājumiem, otrkārt, sabiedrības jeb vispārīgās intereses, kas galvenokārt saistāmas ar tiesībām uz labvēlīgu vidi. Savukārt ar izdotās būvatļaujas kā administratīvā akta ar dubulto ietekmi izdošanu tiek skartas gan adresātu, gan citu personu tiesības un tiesiskās intereses. Tāpēc svarīgi pirms būvatļaujas izdošanas minētās tiesības un intereses saskaņot, rezultātā pieņemot visatbilstošāko lēmumu. Minētais iespējams, balstoties uz Latvijas Republikas Satversmē nostiprinātajām personu tiesībām uz līdzdalību būvniecības publiskajā procesā.

Pētījuma mērķis ir atklāt personu līdzdalības būvniecības publiskajā procesā nozīmi un atspoguļojumu pamatlikumā. Izvirzītais uzdevums ir analizēt Latvijas Republikas Satversmes kā efektīva personu līdzdalības pamatnosacījumu būtību kopsakarā ar uzkrāto Satversmes tiesas judikatūru.

Izmantota salīdzinošā metode – pētīt citu valstu uzkrāto pieredzi sabiedrības līdzdalības organizācijā; gramatiskā metode – pamatlikuma atsevišķu normu izpratnes atklāšanai, sistēmiskā metode – analizējot pamatlikuma normas līdzdalības tiesību kontekstā to kopsakarā; analītiskā metode – Satversmes tiesas judikatūras analīzei un atziņu izstrādei.

Sabiedrības līdzdalība uzskatāma par nepārtrauktu mijiedarbības procesu starp sabiedrību un valsts pārvaldes iestādi, kas ir atbildīga par lēmumu pieņemšanu būvniecības procesā. (*Dietz, Stern, 2008., pp.11*) Tās pamatā ir vairākas idejas. Pirmkārt, līdzdalība sniedz vispusīgu informāciju par plānojamo būvniecības ieceri - tā veicinot pamatota un taisnīga lēmuma pieņemšanu. Otrkārt, publiskā apspriešana sekmē taisnīga lēmuma pieņemšanu un pārliecina sabiedrību par to, ka izteiktie viedokļi tiek apspriesti. (*Kandil, 2013.; Meiere, 2001.; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 9.marta spriedums; 2003.*) Treškārt, sabiedrības līdzdalība nodrošina valsts un pašvaldību darbības uzraudzību un ir garants, lai lēmumi tiktu pieņemti vispārīgajās (sabiedrības) interesēs, pamatojoties uz ilgtspējības principu.

Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme) (*Latvijas Republikas Satversme, 1922.*) personu līdzdalība publiskajā būvniecības procesā atsevišķā pantā nav paredzēta. Tomēr, vai patiesi no Satversmes minētais neizriet?

Jāatzīst, ka salīdzinājumā, piemēram, ar Vācijas 150 gadu ilgajām tradīcijām (*Litvins, Markovskis, Renner, Statkus, 2008., 10.lpp.*) sabiedriskās līdzdalības tiesības Latvijā atrodas tikai savā veidošanas sākumā, jo darbojas nedaudz vairāk kā divdesmit gadu. Turpretim valstīs ar ilgām demokrātiskām tradīcijām jau ilgstoši pastāv prakse informēt un uzklaustīt iedzīvotājus,

kuru tiesības vai tiesiskās intereses var ietekmēt konkrēta projekta īstenošana vai plānošanas dokumenta pieņemšana.

Būvniecības publiskajā procesā personu līdzdalība, kas izpaužas publiskās apspriešanas veidā, paredzēta Būvniecības likumā (*Būvniecības likums, 2013., 14.panta piektā daļa*) gadījumos ja blakus dzīvojamai vai publiskai apbūvei ir ierosināta tāda objekta būvniecība, kurš var radīt būtisku ietekmi (smaku, troksni, vibrāciju vai cita veida piesārņojumu), bet kuram nav piemērots ietekmes uz vidi novērtējums. Bez tam pašvaldībām ir dota rīcības brīvība saistošajos noteikumos paredzēt citus gadījumus, kad rīkojama publiskā apspriešana. Piemēram, Dagdas novada saistošajos noteikumos noteikts, ka publiskās apspriešanas procedūru rīko, ja pašvaldības administratīvā teritorijā ārpus meža paredzēta koku ciršana sabiedrībai nozīmīgos gadījumos – veicot jaunu būvniecību. (*Par koku ciršanu ārpus meža Dagdas novada pašvaldības administratīvajā teritorijā, 2013.*)

Publiskās apspriešanas nozīme ir pamatota Satversmes tiesas judikatūrā, kā galveno mērķi uzsverot nepieciešamību nodrošināt to, ka tiek pieņemts vislabākais no iespējamajiem lēmumiem sabiedrības interesēs Arī 2009.gada 1.oktobrī Eiropas Padomes dalībvalstu ministru apstiprinātajā dokumentā "Labās prakses kodekss pilsoniskās līdzdalības nodrošināšanai lēmumu pieņemšanas procesā" (*Code of good practice for civil participation in the decision-making proces, 2009.; Sands, 1995.*), uzsvērts, ka līdzdalība ļauj iedzīvotājiem iepazīties ar alternatīvām iespējām, tā nodrošinot iespēju atrast vislabāko risinājumu. Ieinteresētā sabiedrība pati norāda risinājumu, kas visvairāk atbilst konkrētās teritorijas interesēm. Efektīva sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā „dod iespēju sabiedrībai paust un lēmumu pieņēmējam ņemt vērā viedokļus un bažas, kas varētu būt saistītas ar minētajiem lēmumiem” (*Ģenerālvokātes Eleanoras Šarpstones [Eleanor Sharpston] secinājumi, 2009.*). Tātad personu līdzdalība būvniecības procesā ir jāveicina.

Atzīstams, ka sabiedriskajai apspriešanai jākalpo diviem galvenajiem mērķiem: pirmkārt, iegūt informāciju, kas sekmētu pamatota un taisnīga lēmuma pieņemšanu, otrkārt, pārliecināt sabiedrību, ka tās izteiktie viedokļi tiek apspriesti. Izmantojot minētos instrumentus, ir iespējams kompleksi saskaņot atsevišķu privātpersonu intereses ar teritorijas ilgtspējīgas attīstības iespējām. Sabiedrības līdzdalība jāuztver kā iespēja pieņemt vislabāko lēmumu, kas atbilstina jautājumu ar pēc iespējas plašāku apmierinātību un ieinteresēto pušu ieguvumu. (*Kandil.*)

Lietā (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007.gada 28.novembra lēmums lietā Nr.2007-16-03, 2007.*), kur Ikšķiles iedzīvotāji iebilda pret piecstāvu apbūvi pieļaujamās savrupmāju apbūves vietā, tika atzīts, ka tieši ieinteresētās sabiedrības līdzdalība publiskajā apspriešanā, pušu viedokļu apmaiņa, to objektīva izvērtēšana un izsvēršana veido neatņemamu lēmuma leģitimitātes pamatu. Tieši ar sabiedrības līdzdalības palīdzību būvniecības īstenošanai ir iespējai saņemt informāciju no plaša ieinteresēto personu loka, līdz ar to arī gūt plašu ieskatu ‘bažās un viedokļos’. Tajā pat laikā sabiedrība šādā procesā saprot, ka tās viedoklis tika vērtēts, un iespēju robežās ņemts vērā.

Tātad publiskās apspriešanas process ļauj kontrolēt un vienlaikus ietekmēt pašvaldības lēmumu pieņemšanu būvniecības procesā. No vienas puses, pašvaldība ir tiesīga noraidīt atsevišķus viedokļus, paredzot citu – lietderīgāku rezultātu, kas kopumā vairāk atbilst sākotnējam plānojuma izstrādāšanas mērķim, vienlaikus izvērtējot ierosinājumu piemērotību, nepieciešamību un atbilstību konkrētā plānojuma izstrādāšanas mērķim. (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 2008.*) No otras puses, noraidījumam ir jābūt pietiekami argumentētam, tas ir, pašvaldībai ir jāsniedz noraidījuma pamatojums. (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 9.marta spriedums lietā Nr.2003-16-05, 2004.*) Tātad, gadījumā, ja iestāde nav samērojusi indivīda un sabiedrības intereses vai vērtējuma rezultātā atrodamas krasas novirzes no sabiedrībā, tiesību zinātnē un praksē pieņemtajiem vērtējumiem, ir pamats atzīt, ka attiecībā uz lietderības apsvērumiem rīcības brīvība ir izmantota nepareizi.

Satversmes 101.panta pirmajā daļā definētais: „Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā”, personai piešķir tiesības

pedalīties likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas realizēšanā, ja šāds piedalīšanās veids likumā ir paredzēts.

Sistēmiski analizējot Satversmes normas redzams, ka līdzdalības mehānisms veidojas apvienojot pamattiesības, kas nostiprinātas vairākos Satversmes pantos, tas ir, tiesības uz vārda brīvību - Satversmes 100.pants, sapulču brīvību - 102.pants, tiesības vērsties ar iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs - Satversmes 104.pants, ar tiesībām uz izglītību - Satversmes 112.pants. (*Kusiņš, 2011.*) Secināms, ka personu līdzdalība būvniecības publiskajā procesā ir tieši iekļauta pamatlikumā. Tātad minētie panti veido sabiedrības līdzdalības sastāvdaļas, jo tikai izglītota sabiedrība, kurai ir tiesības izteikt savu viedokli, pulcēties un iegūt informāciju var piedalīties un līdzdarboties.

Satversmes 90.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības, kas aptver arī personas tiesības uz informāciju. Citu valstu pieredze būvniecības publiskās apspriešanas organizēšanā liecina, ka sabiedrības līdzdalība tikai tiek uzsākta ar sabiedrības informēšanu, jo līdzdalību var uzsākt tikai tad, ja sabiedrības rīcībā ir nonākusi informācija par iepļānoto būvniecību. Šī iespēja tiek nodrošināta, vietējai pašvaldībai izpildot prasības attiecībā uz informācijas sniegšanu par projekta saturu. Savukārt tas, cik aktīvi personas izmanto šo iespēju, visupirms ir pašu personu ziņā (*Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03, 2008.*). Tātad kvalitatīvas sabiedrības līdzdalības pamatu veido sabiedrības informēšana. Piemēram, tā dēvētajā ‘Olaines atkritumu sadedzināšanas lietā (*Latvijas Republikas Satversmes tiesas 02.14.2003 spriedums lietā Nr.2000-14-04, 2003.*) tika atzīts, ka iedzīvotāju informētība par projektu bijusi nepietiekama, jo paziņojumi par publisko apspriešanu izvietoti laikrakstos, ko abonē tikai daži pilsētas iedzīvotāji, tā neņemot vērā konkrētās vietas iedzīvotāju sociālo stāvokli un nacionālo sastāvu. Pamatoti tiesa secināja, ka dalībnieku skaits publiskajā apspriešanā ir neadekvāti niecīgs salīdzinājumā ar potenciāli ieinteresēto sabiedrības daļu, kuru lēmums var skart, bet sabiedrības aptauja ir atklājusi faktu, ka sabiedrībai nav bijis laicīgi sniegtas informācijas par iecerēto dedzināšanas iekārtu.

Valstīs ar senām demokrātijas tradīcijām jau ilgi pastāv prakse ne tikai informēt, bet arī uzklaust personu, kuru īpašuma tiesības vai sadzīves apstākļus var iespaidot konkrēta projekta īstenošana. Pie tam šādām konsultācijām jānotiek, iekams tiek pieņemts galīgais lēmums par atļauju sākt publiska vai privāta projekta īstenošanu (*Čepāne, 2013.*).

Piemēram, Norvēģijā tiesiskais regulējums paredz, ka sabiedrībai ir jābūt informētai par varas aktivitātēm un pieņemtajiem lēmumiem, bet zemes īpašnieki un to kaimiņi ir jāinformē personīgi. Tiek uzsvērts, ka lēmumu pieņemšana pašvaldībā balstās uz tautas vēlētu pārvaldi un iedzīvotāju dalību saskaņā ar normatīvajiem aktiem un vidi, tāpēc jāplāno tā, lai iegūtu iespējami labāko variantu indivīdam un sabiedrībai kopumā. (*Planning and Building Act, 2008.*)

Personīgas informēšanas princips prevalē Zviedrijas un Somijas plānošanas procesā (kaimiņu personīga informēšana), (*Planning and Building Act, 2010.; Land Use and Building Act, 1999.*) ar tendenci paplašināt un veicināt sabiedrības līdzdalību. Apspriede zemes izmantošanas jautājumos starp pašvaldību un zemes īpašnieku ir paplašināta uz plašāku sadarbību ar visiem iedzīvotājiem, nosakot sabiedrības līdzdalības noteikumus. Kaimiņu informēšanas pienākums apspriešanā īpaši aktualizēts Dānijā, kur tiesiskajā regulējumā paredzēts, ka zemes īpašniekiem un to kaimiņiem jābūt informētiem par visām plānošanas aktivitātēm. (*Spatial planning in Denmark, 2007.*) Vācijā par plānošanas vispārējiem mērķiem un nolūku sabiedrība ir jāinformē pēc iespējas ātrāk, bet par būtiski atšķirīgiem risinājumiem jādod piemērota iespēja komentēt un piedalīties diskusijās. (*Baugesetzbuch (BauGB), 1960.*) Vācijā sabiedrības līdzdalība iegūst arvien nozīmīgāku lomu, īpaši attiecībā uz vides aspektu izvērtēšanu.

Skandināvijas valstu pieredze (Regional planning in Finland, Iceland, Norway and Sweden, 2004) rāda, ka informācijas sniegšana sabiedrībai jāsaprot kā neapstrīdams pašvaldības pamatpienākums. Skandināvu modelī vērojamas divas atbalstāmas pamattendences sabiedrības informēšanā. Pirmkārt, normatīvajos aktos plaši izvērstas pašvaldības pienākums organizēt un nodrošināt sabiedrības līdzdalību teritorijas plānošanas un būvniecības procesā, lai

atrastu labāko attīstības risinājumu. Otrkārt, paredzēts, ka pašvaldībai iedzīvotāji jāieinteresē piedalīties sabiedriskajās apspriešanās. Minētais rada ikvienā, kura tiesības vai tiesiskās intereses varētu tikt skartas/tiek skartas, pārliecību par procedūru pieejamību un saprotamību, līdz ar to vairo arī uzticību publiskās varas subjektu darbībai.

Satversmes 115. pants paredz: „Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu.” No minētā izriet gan personas tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, gan publiskās pārvaldes: valsts un pašvaldības iestāžu pienākums rūpēties par vides saglabāšanu. Sabiedrības līdzdalība būvniecības publiskajā procesā ļauj pieņemt lēmumu par katru būvobjektu izšķiroties, no vienas puses, starp dabiskās vides estētiskās un garīgās vērtības saglabāšanu (nemateriālo aspektu), no otras puses, sabiedrības materiālās labklājības paaugstināšanu, kas atkarīga no tādu projektu īstenošanas, kuri samazina pašas sabiedrības iespēju izmantot publisko ārtelpu vai arī degradē vidi (materiālais aspekts).

Bez tam no Satversmes 115.panta secināmi trīs saistoši sabiedrības līdzdalības aspekti: 1) publiskās varas institūciju pienākums izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu; 2) tiesības dzīvot labvēlīgā vidē ir atzītas par pamattiesībām, par kuru aizskārumu privātpersona, pamatojoties uz Satversmes 115.pantu, ir tiesīga vērsties tiesā par tādu publisko tiesību subjekta darbību (bezdarbību), kas aizskar tās tiesības un likumīgās intereses (Ehlers, 1995.); 3) privātpersonai ir tiesības normatīvajos aktos noteiktā kārtībā iegūt vides informāciju un līdzdarboties ar vides izmantošanu saistītā lēmumu pieņemšanas procesā.

Satversmes 115. pants tomēr neparedz pastāvošās vides nemainīgumu un arī neliedz īstenot ekonomiskās vai sociālās intereses. Tomēr liedz šīs intereses realizēt tikmēr, kamēr nav rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi un līdz ar to uz ikvienu sabiedrības locekli, kā arī tad, ja nepieciešamība pēc attiecīgā risinājuma nav sociāli pamatota (Satversmes tiesas 2008. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2007-11-03, 2008.). Tāpēc, izlemjot jautājumus, kas saistīti ar vides izmantošanu, vienmēr ir jāizvēlas, kurai no konstitucionāli aizsargātajām vērtībām – vides aizsardzībai vai ekonomiskajām interesēm – konkrētajos apstākļos dodama priekšroka. (Satversmes tiesas 2007. gada 8. februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03, 2007.) Tātad tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas, tās var ierobežot, samērojot ar tādām sabiedrības interesēm kā līdzsvarota saimnieciskā attīstība un ekonomiskā labklājība.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atsaucoties uz Latvijas likuma „Par vides aizsardzību” 11.pantu, secinājusi, ka privātpersonām un nevalstiskām organizācijām ir tiesības pieprasīt varas institūcijām paskaidrojumus par būvju ietekmi uz vidi, izteikt savus iebildumus un priekšlikumus, organizēt atklātās sanāksmes un manifestācijas pret vidi apdraudošiem faktoriem. Tāda piedalīšanās ir kvalificēta kā ‘sabiedrības kontrole’. (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 27.maija spriedums lietā “Latvijas vides aizsardzības klubs pret Latviju”, 2004.)

Publiskās apspriešanas procedūrai ir jāklūst par būvprojektēšanas procesa sagatavošanas neatņemamu sastāvdaļu, kad iecere ir izteikta vēl tikai priekšlikuma veidā. Tāpēc, piemēram, izslēdzot no būvniecības procesa būves publisko apspriešanu gadījumos, kad konkrētais projekts var būtiski ietekmēt sabiedrības vai kaimiņu tiesības, tiek izjaukts dabiskais sabiedrības līdzdalības process, tas ir, informēšana, kurai seko uzklauššana un sabiedrības iesaiste lēmuma pieņemšanā.

Satversmes 105.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Tomēr to nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Līdzdalības iespēja, lemjot par konkrētu būvniecības ieceri, ir instruments, ar kuru var atrast kompromisu starp īpašuma tiesību netraucētu īstenošanu un iespējamo īpašuma izmantošanas ierobežojumu vispārīgo interešu labā. No Satversmes tiesas judikatūras secināms, ka, pirmkārt, tiesības uz īpašumu sevī ietver arī īpašnieka sociālo pienākumu pret sabiedrību, proti, īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Otrkārt, tiesības uz īpašumu var ierobežot saskaņā ar likumu. Līdz ar to tiesības uz īpašumu var ierobežot, ja vien ierobežojumi ir noteikti ar likumu leģitīma mērķa labad un ir samērīgi ar šo mērķi (Satversmes tiesas 2007. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-38-03; 2007.).

Lai aizstāvētu sabiedrības un kaimiņu intereses būvniecības procesā, līdzdalības pasākumiem ir jābūt ne tikai informējošiem, bet arī aktivizējošiem. Ja informēšanas metode ir paziņojums/ziņojums, tad par aktivizējošiem pasākumiem atzīstama: iedzīvotāju konsultēšana, apspriedes. Diemžēl Latvijas pašvaldībām tas nav raksturīgi, (Čepāne, 2009.; Čepāne, Statkus, 2005.) bet spēkā esošā Būvniecības likuma noteikumi vispār neparedz sabiedrības aktivizēšanu. Tāpēc pašvaldības pienākums būvniecības ieceres apspriešanas procesā sabiedrību ieinteresēt piedalīties lēmumu pieņemšanā, nevis tikai informēt, būtu jāparedz tiesiskajā regulējumā kā pašvaldības pienākums, nevis izvēle.

Eiropas Padomes Ministru komiteja attiecībā uz sabiedrības piedalīšanos vietējo lēmumu pieņemšanā ir uzsvērusi nepieciešamību „nodrošināt, ka tiešā piedalīšanās reāli ietekmē lēmumu pieņemšanas procesu” (Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. Rec (2001) 19 dalībvalstīm par iedzīvotāju piedalīšanos vietējā sabiedriskajā dzīvē, apstiprināta Ministru komitejā 2001.gada 6.decembrī, 2001.). Tātad vietējai pašvaldībai būvniecības procesā vajadzētu būt ieinteresētai piedāvāt tādu risinājumu, kas radītu pēc iespējas mazāku sabiedrības pretestību. Skaidrojot un pamatojot savu ieceri, pašvaldībai paveras iespēja pārliecināt ieinteresētās personas par to, ka iecere ir optimāla un atbilstoša sabiedrības interesēm, tā izvairītos no ilgstoši neatrisinātiem konfliktiem. Jāpiekrīt, ka publiskajai apspriešanai jābūt savlaicīgai, efektīvai, adekvātai, oficiālai un jāietver informācija, paziņojums, dialogs, apsvēršana, atbilde un komunikācija. (Satversmes tiesneses Kristīnes Krūmas Atsevišķās domas lietā Nr.2008-03-03, 2008.) Piemēram, Dunikā (Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra spriedums lietā Nr.2010-48-03, 2011.) vienlaikus tika apspriesti vairāki pagastā izstrādātie detālplānojumi. Tādējādi bija liels gan ieinteresēto personu loks, gan neskaidro jautājumu daudzums, kas neļāva adekvāti un efektīvi noskaidrot visus viedokļus par plānoto ieceri.

No aplūkotajām Satversmes normām secināms, ka personu līdzdalība būvniecības publiskajā procesā ietver: 1) informējošo funkciju, 2) atklātību nodrošinošo funkciju, 3) sabiedrības iespēju piedalīties lēmumu pieņemšanā būvniecības tiesiskajā procesā, 4) saskaņojošo funkciju starp sabiedrības un būvniecības ierosinātāja interesēm, kā arī pašvaldības rīcību.

Satversme satur normas, no kurām atvasināma gan informēšana, gan tālāk sekojošas līdzdalības darbības. Tādējādi pilnībā nodrošinot personas līdzdalību būvniecības publiskajā procesā, kā arī paredzot iespējamā konflikta starp tiesību normu un tiesību politiku (Paparinskis, 2006.) atrisināšanas iespēju un sekmējot vienprātības veidošanas procesu.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijas Republikas Satversme satur normas, no kurām atvasināma gan informēšana, gan tālāk sekojošas līdzdalības darbības, kas pilnībā nodrošina personas līdzdalību būvniecības publiskajā procesā. Līdzdalības mehānisms veidojas apvienojot pamattiesības, kas nostiprinātas kā tiesības uz vārda brīvību - Satversmes 100.pants, sapulču brīvību - 102.pants, tiesības vērsties ar iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs - Satversmes 104.pants, tiesības zināt savas tiesības – Satversmes 90.pants, tiesībām uz izglītību - Satversmes 112.pants, tiesības uz īpašumu – Satversmes 105.pants, tiesības uz labvēlīgu vidi – 115.pants.

No aplūkotajām Satversmes normām secināms, ka personu līdzdalība būvniecības publiskajā procesā ietver šādas uz pamatlikumu balstītas funkcijas: 1) informējošo funkciju, 2) atklātību nodrošinošo funkciju, 3) sabiedrības iespēju piedalīties lēmumu pieņemšanā būvniecības tiesiskajā procesā, 4) saskaņojošo funkciju starp sabiedrības interesēm un būvniecības ierosinātāja interesēm un pašvaldības rīcību. Atbilstoši tām īstenojama līdzdalības procedūra.

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti

1. *Baugesetzbuch (BauGB [tiešsaiste]*. Vācijas Celtniecības kodekss 3.sekcija Baugesetzbuch (BauGB) 23.06.1960. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbaug/gesamt.pdf>

2. *Būvniecības likums* [tiešsaiste]. LR 09.07.2013. likums ar groz. līdz 10.12.2016.[atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=258572>
3. *Land Use and Building Act* [tiešsaiste]. Somijas Zemes izmantošanas un būvniecības likums 05.02.1999. [atsauce 07.05.2017.] Pieejas veids: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en199901>
4. *Latvijas Republikas Satversme* [tiešsaiste]. LR15.02.1922.likums ar groz. līdz 31.05.2016.[atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
5. *Par koku ciršanu ārpus meža Dagdas novada pašvaldības administratīvajā teritorijā* [tiešsaiste]. Dagdas novada pašvaldība saistošie noteikumi Nr.6 24.04.2013. [atsauce 08.05.2017.] Pieejas veids: http://www.dagda.lv/fileadmin/Pasvaldiba/Saistosie_noteikumi/2013/not.Nr.6_Par_koku_cirsanu_arpus_meza_Dagdas_novada_teritorija.pdf
6. *Planning and Building Act* [tiešsaiste]. Norvēģijas Plānošanas un Būvniecības likums 27.06.2008. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/planning-building-act/id570450/>
7. *Planning and buiding Act* [tiešsaiste]. Zviedrijas Plānošanas un Būvniecības likums. [atsauce 07.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.htm>

Autoru publikācijas

1. ČEPĀNE, I., STATKUS, S. *Pašvaldības teritorijas plānojums kā nekustamā īpašuma tiesību aprobežojums*. 2005. Jurista Vārds Nr.3.
2. ČEPĀNE, I. *Sabiedrības tiesību aizsardzības efektivitātes teritorijas plānošanas lietās*. Jurista Vārds, 2009.20.janvāris, Nr.3.
3. DIETZ, T., STERN, C.P. *Public Participation in Environmental Assessment and Decision Making*. Washington, D.C.: The National Academies Press, 2008, p.11. Washington, D.C.: The National Academies Press, 2008. 306 p.
4. EHLERS, D. *Verwaltung und Verwaltungsrecht im demokratischen und sozialen Rechtsstaat. Grām.: Erichen Hans-Uwe, Allgemeines Verwaltungsrecht*, Berlin: Walter de Gruyter, 1995.
5. KUSIŅŠ, G. *101.pants. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 864 lpp.
6. LITVINS, G., MARKOVSKIS, K., RENNER, E., STATKUS, S. *Sabiedrības līdzdalība teritorijas plānošanas un būvniecības jautājumos*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2008. 128 lpp.
7. MEIERE, S. *Par sabiedrības ietekmi uz publisko tiesību subjektiem un to lēmumiem*. Jurista Vārds, 2001, Nr.3.
8. PAPANINSKIS, M. *Piezīmes par vides tiesībām*. Jurista Vārds. 2006.7.novembris, Nr.44.
9. REGIONAL PLANNING IN FINLAND, ICELAND, NORWAY AND SEWEDEN. Ministry of Environment Forest and Nature Agency. Spatial Planning Department. Denmark: Ministry of Environment Forest and Nature Agency. 2004, 32 pp

Internet tīklā publiskotie materiāli

1. *Code of good practice for civil participation in the decision- making process. Adopted by the Conference of INGOs at its meeting on 1st October 2009*. [tiešsaiste]. [atsauce 06.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_English_final.pdf
2. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 27.maija spriedums lietā "Latvijas vides aizsardzības klubs pret Latviju", sūdzība nr.57829/00* [tiešsaiste]. 2004.gada 12. Februārī. [atsauce 04.05.2017.] Pieejas veids: likumi.lv/doc.php?id=74091
3. ĢENERĀLADVOKĀTES ELEANORAS ŠARPSTONES [ELEANOR SHARPSTON] SECINĀJUMI [tiešsaiste]. 2009. gada 2. Jūlijs. *Lietā C-263/08 Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsforening pret Stockholms kommun genom dess marknämnd*. 02.07.2009. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/cc1def7b-8933-46fc-886b-fbf4f1cb15ed/language-lv>
4. KANDIL, S. *Public Participation Tools*. [online] [cited 08.05.2017.] Available from Internet: <http://www.epa.gov/international/public-participation-guide/Tools/index.html>
5. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 9.marta spriedums lietā Nr.2003-16-05* [tiešsaiste]. 09.03.2004. [atsauce 08.05.2017.] Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=85347>
6. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 8. februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03* [tiešsaiste]. 08.02.2007. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-09-03_Spriedums.pdf
7. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-38-03* [tiešsaiste]. 26.04.2007. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-38-03_Spriedums.pdf

8. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007.gada 28.novembra lēmums lietā Nr.2007-16-03, 28.11.2007* [tiešsaiste] 28.11.2007.. [atsauce 08.05.2017.] Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-16-03_Lemums_izbeigsana.pdf
9. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr. 2007-11-03* [tiešsaiste]. 17.01.2008. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-11-03_Spriedums.pdf
10. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03* [tiešsaiste]. 24.09.2008. [atsauce 02.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-03-03_Spriedums.pdf
11. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra spriedums lietā Nr.2010-48-03. 2011* [tiešsaiste]. 24.02.2011. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-48-03_Spriedums.pdf
12. *Spatial planning in Denmark* [tiešsaiste]. 2007. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://commin.org/upload/Denmark/Spatial_Planning_in_Denmark_2007.pdf
13. *Latvijas Republikas Satversmes tiesneses Kristīnes Krūmas Atsevišķās domas lietā Nr.2008-03-03, 2008* [tiešsaiste]. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-03-03_Atseviskas_domas.pdf
14. Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. Rec (2001) [tiešsaiste]. Apstiprināta Ministru komitejā 2001.gada 6.decembrī. 776.sēdē. [atsauce 08.05.2017.]. Pieejas veids: <http://providus.lv/article/eiropas-padomes-ministru-komitejas-rekomendacija-dalibvalstim-par-iedzivotaju-piedalisanos-vieteja-sabiedriskaja-dzive-rec-2001-19>

Nepublicētie avoti

1. ČEPĀNE, I. *Par likumprojektu "Būvniecības likums"*.

Summary

The Constitution of the Republic of Latvia contains the provisions from which both informing and the following actions shall be derived, to fully ensure the personal participation in the construction public process.

The participatory mechanism is formed by combining the fundamental rights, consolidated as the rights to freedom of expression – Section 100 of the Constitution, freedom of assembly - Section 102, the right to address submissions to State or local government institutions - Section 104 of the Constitution, the right to know about his or her rights - Section 90 of the Constitution, the right to education - Section 112 of the Constitution, the right to property - Section 105 of the Constitution, the right to a benevolent environment - Section 115 of the Constitution.

Based on the discussed provisions of the Constitution, the following can be concluded that the participation in the construction public process includes the following functions, based on the basic law: 1) informative function, 2) transparency-providing function, 3) the public's opportunity to participate in decision-making within the construction legal process, 4) harmonizing functions between the public interests and the construction initiator's interests and local authority's actions. According to the above mentioned, the participatory procedure shall be implemented.

BĒRNA UN TĀ VECĀKU TIESISKAIS STATUSS PĒC BĒRNA IEVIETOŠANAS GLĀBĒJSILĪTĒ *THE CHILD'S AND ITS PARENTS LEGAL STATUS AFTER CHILD'S PLACEMENT IN BABY BOX*

Ilze Pleša

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, ilze-kreslina@inbox.lv, +371 20080871

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Līga Mazure**, Dr.iur., asociētā profesore

Abstract. *This report includes information about Baby Box project and consequences that occur after parents have placed their baby in a hatch. After placement in the hatch baby gets the status of a foundling that provides faster reach of family environment and adoption. The given status of a foundling ensures protection of a child's rights, but it still needs to be defined properly. Whereas it's defined that parents of the baby that has been placed in a hatch have rights to get their child back while the adoption isn't approved by a court. According to the existing rules, parents can't actually know how the process of adoption is going, that's why terms and time limits should be set for parents to get back their child.*

Keywords: *BabyBox, child, foundling, the legal status.*

Ievads

Neskatoties uz salīdzinoši ilgo laika posmu no bērna ieņemšanas līdz dzimšanai, kad vecākiem ir iespēja iegūt informāciju par bērna attīstību un audzināšanu, daļai vecāku, īpaši jauno vecāku, trūkst nepieciešamo zināšanu un izpratnes par bērna attīstību un audzināšanu, kā arī par nepieciešamību bērnam nodrošināt drošu un veselīgu vidi (*Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam*). Dažādu iemeslu vadīti bērna vecāki mēdz pieņemt lēmumu par atteikšanos no bērna un bērna ievietošanu glābējsilītē. Līdz ar bērna ievietošanu glābējsilītē vecāki atsakās no savām aizgādības tiesībām pār bērnu un nodod to valsts institūciju aprūpē. Bērnam tiek noteikts statuss „atradenis” un pēc iespējas ātrāk tiek uzsākta bērna adopcija. Tomēr vecāki savu bērnu vēl var atgūt, kamēr nav stājies spēkā tiesas spriedums par adopcijas apstiprināšanu. Nepieciešams konkretizēt un noteikt, kāds ir bērna un tā vecāku tiesiskais statuss pēc bērna ievietošanas glābējsilītē, lai netiktu pārkāptas vecāku un bērnu tiesības un lai darbības, kas tiek veiktas pēc bērna ievietošanas glābējsilītē, būtu pēc iespējas bērna interesēs un vērstas uz bērna tiesību aizsardzību un normālu attīstību ģimeniskā vidē. Tā kā Latvijā vēl joprojām tiešā veidā netiek regulēta glābējsilīšu darbība – to darbība pamatota ar analogiju saistībā ar citām tiesību normām, bet normatīvā regulējuma, kas paredzētu dažādu situāciju noregulējumu attiecībā uz glābējsilītēm nav, tad aktuāla ir normatīvā regulējuma izveides nepieciešamība.

Pētījuma uzdevumi ir izpētīt bērna tiesisko statusu pēc ievietošanas glābējsilītē un noskaidrot vecāku tiesisko statusu pēc bērna ievietošanas glābējsilītē, savukārt raksta mērķis ir analizēt bērna un tā vecāku tiesisko statusu pēc bērna ievietošanas glābējsilītē un piedāvāt risinājumus to nepilnību novēršanai. Pētījuma ietvaros izmantotas sekojošas metodes: salīdzinošā pētījuma metode – glābējsilīšu darbības pamatprincipu dažādās valstīs salīdzinājums un to atšķirību noteikšana, piedāvājot aizgūt veiksmīgākus situāciju risinājumus no ārvalstu piemēra; vēsturiskā – skatot glābējsilīšu sistēmas darbības vēsturiskos aspektus; gramatiskā – normatīvo aktu un literatūras avotu analīzē; semantiskā – dažādu aspektu saistībā ar bērna ievietošanu glābējsilītē jēgas noskaidrošana; sistēmiskā pētījuma metode – glābējsilīšu raksturojums kopsakarā ar citām valstīm; teleoloģiskā pētījuma metode – glābējsilīšu izpēte pēc to izveidošanas iemesliem un mērķa; analītiskā pētījuma metode – dažādu avotu analīze, atziņu veidošana.

1. Bērna tiesiskais statuss pēc ievietošanas glābējsilītē

Pēc ievietošanas glābējsilītē bērnu apskata un novērtē mediķi, viņam tiek paņemtas analīzes. Ja tiek noskaidrots, ka bērns nav pasludināts kā pazudis un nav zināmi bērna vecāki, viņam tiek piešķirts atradēja statuss (*Bērna statuss un ceļš pēc ievietošanas BabyBox*).

Atradeņa statuss bērniem tiek piešķirts vairākās valstīs, tā saturs valstīs ir līdzīgs, tomēr pastāv vairākas interpretācijas, piemēram, Islāma valstīs atradenis ir jaundzimušais, no kura vecāki ir atteikušies nabadzības vai kauna dēļ un kurš pats nespēj sevi aizstāvēt. Rūpes par atradeni ir reliģisks pienākums, ja neīstenojot rūpes pār bērnu, tas nomirtu (*The Islamic law of personal status*). Filipīnās par atradeni tiek uzskatīts pamests bērns vai zīdains, kura vecāki, aizbildnis vai radnieki nav zināmi, kā arī bērns, kurš atrodas bērnu namā vai līdzīgā iestādē un kuram nav zināmi fakti par dzimšanu un vecākiem, kurš ir reģistrēts Civilajā reģistrā kā atradenis (*Rule on adoption*). Viena no definīcijām Vācijā noteic, ka atradenis ir bērns, kurš ir bezpalīdzīgs tā vecuma dēļ un kura izcelšanās nav nosakāma (*Vorläufige Anwendungshinweise des Bundesministeriums des Innern*).

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumā ir sniegta definīcija jēdzienam „atradenis”, tas ir atrasts bērns, kura vecāki nav zināmi. Ja bērns ticis ievietots glābējsilītē, ārstniecības iestāde nosaka bērna varbūtējo dzimšanas laiku un vietu, dod bērnam vārdu un uzvārdu un paziņo par to dzimtsarakstu nodaļai. Dzimšanas reģistra ierakstā norāda: „Atradenis, vecāki nezināmi” (*Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums, 2012, 29.pants*). Noteikumos par civilstāvokļa aktu reģistriem, kuri izdoti uz Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma pamata, tiek precizēts, ka bērnu reģistrē kā atradeni gadījumā, ja māte nav uzrādījusi personu apliecinošu dokumentu, iestājoties ārstniecības iestādē, un, pēc dzemdībām atstājot to, pamet bērnu ārstniecības iestādē (*Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem, 2013, 81.pants*). No iepriekš minētā secināms, ka bērna statusam „atradenis” nav noteiktas un viennozīmīgas definīcijas, jo Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumā sniegtā definīcija ir pārāk plaša un nekonkrēta, savukārt, Noteikumos par civilstāvokļa aktu reģistriem sniegtais apraksts atradeņa reģistrācijai ir pārāk šaurs un neatbilst dzīvī iespējamām situācijām. No abiem šiem normatīvajiem aktiem, kuri ir galvenie normatīvie akti saistībā ar atradeņa statusa noteikšanu, un no ārvalstu definīciju piemēriem secināms, ka bērnam tiek noteikts statuss „atradenis” trijos gadījumos, proti, pirmkārt, ja māte nav uzrādījusi personu apliecinošu dokumentu, iestājoties ārstniecības iestādē, un pēc dzemdībām pamet bērnu ārstniecības iestādē; otrkārt, ja bērns tiek ievietots kādā no glābējsilītēm, kuras darbojas Latvijā noteiktajā kārtībā un nav izsludināts kā pazudis un, treškārt, ja Latvijas teritorijā tiek atrasts bērns, kura vecāki, aizbildņi vai radnieki nav zināmi.

Katrā no iepriekšminētajiem trim gadījumiem bērna vecums var būt atšķirīgs, proti:

1) Ja māte nav uzrādījusi personu apliecinošu dokumentu, iestājoties ārstniecības iestādē, un pēc dzemdībām pamet bērnu ārstniecības iestādē, tad šis bērns nepārsniedz vienas nedēļas vecumu, kas ir vidējais laiks, ko sievietē pēc dzemdībām pavada slimnīcā;

2) Ja bērns tiek ievietots kādā no glābējsilītēm, kuras darbojas Latvijā noteiktajā kārtībā un nav izsludināts kā pazudis, tad maksimālais bērna vecums šobrīd drīkst būt viens gads, kuru pētījuma ietvaros ieteikts samazināt līdz 6 mēnešu vecumam;

3) Ja tiek atrasts bērns, kura vecāki, aizbildņi vai radnieki nav zināmi, tad, atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem un tajos sniegtajai definīcijai bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 3.pants*). Tātad teorētiski šajā gadījumā bērna vecums var būt līdz 18 gadiem. Tomēr skaidrs, ka bērns vecumposmā līdz 18 gadiem visbiežāk neatbildīs šai situācijai, jo, piemēram, gadījumā, ja bez vecāku gādības palicis bērns 16 gadu vecumā, tas spēs sniegt sevi identificējošus datus, spēs pastāstīt, kur ir tā dzīves vieta, kāda ir tā izcelšanās, proti, kas ir bērna vecāki, aizbildņi, radnieki. Dažādos literatūras avotos un atšķirīgās dzīves jomās jēdzienam „bērns” tiek piešķirtas vairākas nozīmes. Piemēram, bērns ir dēls vai meita, neatkarīgi no vecuma, attiecībā pret saviem vecākiem (*Skaidrojošā vārdnīca*). Bērns ir jauns cilvēks, kurš nav sasniegjis pubertātes vecumu vai likumā noteikto pilngadības vecumu (*Oxford Dictionaries*). Lai arī Latvijas normatīvajā regulējumā noteikts, ka bērns ir persona, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu, tiesiskais regulējums nav vienādi noteikts visa vecuma bērniem. Tas paredz gan tiesību, gan atbildības palielināšanos, bērnam sasniedzot noteiktu vecumu – 7 gadi, 13 gadi, 14 gadi, 16 gadi (*Vilcāne, 2013*). Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz, ka vecākiem vai personai, kuras aprūpē bērns nodots, ir pienākums neatstāt bērnu līdz

septiņu gadu vecumam bez pieaugušo vai personu, ne jaunāku par 13 gadiem, klātbūtnes (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 24.pants*). Tāpat likums noteic, ka tad, ja vecāki vai persona, kuras aprūpē bērns nodots, nevar nodrošināt, ka bērns līdz septiņu gadu vecumam viņu prombūtnes laikā atrodas uzticamas personas klātbūtnē, viņiem ir pienākums nodrošināt bērna uzraudzību pie bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēja bērna dzīvesvietā vai citā bērna uzraudzībai paredzētā vietā, vai pie bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēja, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmu vai bērnu interešu izglītības programmu (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 50.³pants*). No iepriekš minētā secināms, ka bērnu līdz septiņu gadu vecumam nedrīkst atstāt vienu, tam pilnīgi visu laiku jābūt kādas personas, kura spēj atbilstoši parūpēties par bērnu, uzraudzībā. Pieņemams, ka likumdevējam bijis pamatots iemesls noteikt šādu bērna vecumposmu attiecīgajam ierobežojumam, jo bērns līdz septiņu gadu vecumam, atstāts viens nespēs par sevi pienācīgi parūpēties un atbildēt, savukārt, bērns, kurš ir sasniedzis septiņu gadu vecumu visbiežāk jau apmeklē pamatizglītības mācību iestādi, līdz ar to ir spējīgs loģiski domāt un formulēt savu viedokli. Pamatojoties uz šādu tiesību normu interpretāciju, var secināt, ka gadījumā, ja tiek atrasts bērns, kura vecāki, aizbildņi vai radnieki nav zināmi, bērna vecums lielākajā daļā gadījumu būs līdz septiņiem gadiem. Protams, iespējamas arī situācijas, kad tiek atrasts bērns, kurš ir vecāks par septiņiem gadiem un kurš nespēj formulēt savu viedokli un norādīt savu izcelšanos, bet tie būtu reti izņēmuma gadījumi. Tātad, ja tiek atrasts bērns, kura vecāki, aizbildņi vai radnieki nav zināmi, bērna vecums var būt līdz septiņiem gadiem, izņēmuma gadījumos – līdz 18 gadiem.

Pilsonības likumā paredzēts, ka bērns, kurš atrasts Latvijas teritorijā un kura vecāki nav zināmi, vai cits bez vecāku gādības palicis bērns, kurš Latvijā atrodas ārpusģimenes aprūpē, izņemot bērnu, kura vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, ir Latvijas pilsonis (*Pilsonības likums, 1994, 2.pants*). Vācijā pilsonības noteikšana šādā gadījumā ir ļoti līdzīga, tomēr Vācijas normatīvajā regulējumā noteikts, ka bērns, kurš ir atrasts Vācijas teritorijā (atradenis), tiek atzīts par Vācijas pilsoni līdz tiek pierādīts pretējais (*Staatsangehörigkeitgesetz. § 4 Abs. 2*). Šāds formulējums ir atbilstošāks, jo, pirmkārt, tajā tiek norādīts bērna statuss – atradenis, kas precīzē personu loku, uz kuru attiecas regulējums un, otrkārt, tiek paredzēta iespēja, ka atradenis var arī nebūt konkrētās valsts pilsonis, kas nav izslēgts. Tātad Pilsonības likuma 2.panta pirmās daļas 5.punktā nepieciešams iekļaut noteikumu, ka bērns, kurš ir atrasts Latvijas teritorijā, proti, atradenis, tiek atzīts par Latvijas pilsoni, kamēr netiek pierādīts pretējais.

Atradeņa statuss ļauj uzreiz uzsākt adopcijas procesu. Labklājības ministrijas darbinieki rindas kārtībā sazinās ar ģimeni, kura gaida uz zīdaiņa adopciju. Ja ģimene piekrīt, tad bērns nonāk pie jaunajiem vecākiem 10 dienu laikā pēc viņa ievietošanas glābējsilītē (*Bērna statuss un ceļš pēc ievietošanas BabyBox*). Saskaņā ar 2014.gada statistikas datiem par Latvijas adoptētāju, ārvalstu adoptētāju un adoptējamo bērnu skaitlisko attiecību pa vecuma grupām, vecuma grupās līdz vienam gadam un no viena līdz divu gadu vecumam Latvijas adoptētāju skaits ir lielāks par adoptējamo bērnu skaitu (*Latvijas adoptētāju, ārvalstu adoptētāju un adoptējamo bērnu skaitliskā attiecība pa vecuma grupām 2014.gadā*), no kā secināms, ka bērniem līdz divu gadu vecumam ir vislielākā iespēja tikt adoptētiem. Tā kā pēc atradeņa statusa iegūšanas uzreiz tiek uzsākta adopcija un, ja bērns, kurš ievietots glābējsilītē, ir līdz sešiem mēnešiem vecs, tad atradeņa statusa noteikšana veicina bērna ātrāku adopcijas procesa norisi un bērna nonākšanu adoptētāju ģimenes aprūpē un uzraudzībā.

Civillikums noteic, ka ar adopciju bērnam izbeidzas radniecības attiecības ar vecākiem un viņu radniekiem un ar tām saistītās personiskās un mantiskās tiesības un pienākumi pret viņiem. Adoptētais bērns un viņa pēcnācēji attiecībā pret adoptētāju un viņa radniekiem iegūst laulībā dzimuša bērna tiesisko stāvokli kā personiskajās, tā mantiskajās attiecībās (*Civillikums, 1993, 173.pants*). Līdz ar atradeņa statusa piešķiršanu tiek uzsākts adopcijas process, kura rezultātā bērns nonāk adoptētāja ģimenē un pēc adopcijas apstiprināšanas tiesā iegūst laulībā dzimuša bērna tiesisko stāvokli, tātad atradeņa statusa noteikšana ir viens no līdzekļiem, kā panākt bez vecāku gādības palikuša bērna pēc iespējas ātrāku nokļūšanu ģimeniskā vidē.

No iepriekš minētā iespējams analizēt un secināt, kāda ir valsts kopējā nostāja attiecībā uz bērna tiesisko statusu pēc tā ievietošanas glābējsilītē. Latvijas Republikas Satversmē tiek

noteikts, ka valsts aizsargā un atbalsta ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības (*LR Satversme, 1993, 110.pants*). Tātad jau konstitucionāli Latvijas Republikā nostiprināta valsts aizsardzība bez vecāku gādības palikušiem bērniem. Latvijā pieņemtā prakse un pamatnostādnes attiecībā uz bērniem, kas ievietoti glābējsilītēs, norāda uz to, ka primāri uzsvars tiek likts tieši uz bērna nodošanu adopcijai, nevis tā izcelšanās noteikšanu un iespēju atgriezties bioloģiskajā ģimenē. Šādu nostāju apliecina fakts, ka bērna vecāki tiek meklēti tikai tad, ja bērns, kas ievietots glābējsilītē, ir guvis kādas traumas, cietis no vardarbības, kā arī tad, ja līdz ar bērnu glābējsilītē ievietoti dokumenti, kas norāda uz vecāku identitāti, piemēram, dzimšanas apliecība. Ja nepastāv iepriekš minētie apstākļi, tad bērna vecākus nemēģina noskaidrot. Pašlaik tiklīdz bērns ievietots glābējsilītē un pārbaudīts tā veselības stāvoklis, iespējami ātrāk tiek uzsākts adopcijas process un bērns tiek nodots potenciālā adoptētāja aprūpē, no kā secināms, ka visa uzmanība tiek veltīta tam, lai nodrošinātu bērna nonākšanu ģimeniskā vidē – pie adoptētāja, nevis pie bioloģiskajiem vecākiem. Šāda valsts nostāja ir pretrunā ar Bērnu tiesību konvencijā noteikto, ka ikvienam bērnam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā (*Bērnu tiesību konvencija, 2014, 7.pants*). Pirmkārt, valstij ir jānodrošina un jāatbalsta ģimenes institūta attīstība, bērna atrašanās bioloģiskajā ģimenē un tā izcelšanās noteikšana, un tikai tad, ja veikti visi pasākumi, lai nodrošinātu bērna attīstību pie saviem bioloģiskajiem vecākiem, bet rezultātu nav iespējams sasniegt, jāuzsāk adopcijas process.

Teorētiski, bērna tiesībām zināt savu izcelšanos, bioloģiskos vecākus būtu jābūt prioritārām pār vecāku tiesībām palikt nezināmiem, pamatojoties uz to, ka bērns ir neaizsargāts, tomēr izņēmuma gadījumos, kad vecāki ir morāli un ekonomiski izmisuši un pastāvošie apstākļi var pamudināt uz bērna nonāvēšanu vai pamešanu dzīvībai nedrošos apstākļos, tad jānodrošina vecāku tiesības palikt nezināmiem, lai pasargātu gan vecākus, gan bērnu (*Asai, Ishimoto, 2013*). Attiecībā uz glābējsilītēm šāda darbību secība ir pieņemama, jo līdz ar bērna tiesībām zināt savu izcelšanos, Bērnu tiesību konvencijā ir nostiprinātas arī tādas nostādnes kā bērna neatņemamas tiesības uz dzīvību, dalībvalstīm jādara viss iespējamais, lai nodrošinātu ikviena bērna izdzīvošanu un attīstību, kā arī visās darbībās attiecībā uz bērniem, neatkarīgi no tā, kas šīs darbības veic, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm (*Bērnu tiesību konvencija, 2014, 3.,6.pants*). Tā kā netiek noskaidroti iemesli, kāpēc vecāki ir atteikušies no sava bērna, tad tiek prezumēts, ka vecāki nav spējīgi par bērnu rūpēties un glābējsilītes izveidošanas mērķis ir novērst bērnu atstāšanu to dzīvībai bīstamos apstākļos, tāpēc tiek pieņemts, ka bērna ievietošana glābējsilītē ir novērsusi tā dzīvības apdraudējumu, un bērna uzturēšanās tā bioloģiskajā ģimenē ir bīstama bērna dzīvībai un attīstībai.

Ir veikts pētījums, kurā tika pētītas triju grupu bērnu attīstības atšķirības. Pirmajā grupā ietilpa bērni, kuri tika nodoti audžuģimeņu aprūpē, otrajā bija bērni, kuri uzturas un aug bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē un trešajā grupā – bērni, kuri dzīvo ģimenē un nekad nav nonākuši ārpusģimenes aprūpes iestādē. Šīs trīs bērnu grupas pētītas vairāk kā 10 gadus. Pētījumā noskaidrots, ka atšķirība starp bērniem, kas dzīves sākumposmā pavada bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē un bērniem, kas dzīvo audžuģimenēs ir krasi izteikta, proti, bērniem, kas dzīvo ģimenē un nekad nav atradušies ārpusģimenes aprūpes iestādē intelekta līmenis atbilda vidējam standarta līmenim un no trim pētītajām grupām bija visaugstākais. Tika noteikts, ka tad, ja bērns nonāk audžuģimenē laika periodā līdz divu gadu vecumam, tā intelektuālais līmenis ir ievērojami augstāks, nekā tad, ja bērns nonāk ģimenē vēlākā vecumposmā (*Nelson, Charles, Nathan, Zeanah, Charles, 2013*). Bērna attīstība tā pirmajā dzīves gadā atstāj ļoti lielu iespaidu uz bērna turpmāko dzīvi un izaugsmi. Aptuveni trīs mēnešu vecumā bērnam veidojas sarūgtinājuma vai apmierinājuma jūtas. Pēc tam no sarūgtinājuma diferencējas dusmas, riebums, bailes, savukārt, no apmierinājuma – prieks un sociālā pieķeršanās. Pētījumi ir parādījuši, ka komunikācijas deficīts šajā vecumposmā negatīvi iespaido bērna attīstību. Var teikt, ka pirmajā dzīves gadā notiekošais veido bērnam pamatu uzticībai vai neuzticībai apkārtējai pasaulei. Ar ģimenes starpniecību uz bērnu iedarbojas sabiedrība un sākas socializācija. Šajā periodā tiek likts personības pašizjūtas un dzīvotspējīguma pamats – fiziskā un garīgā veselība. Ja bērns to visu nesāņem, viņš kļūst

bailīgs, saspringts, neuzticams, ir nedrošs. Kā sekas tam var aktualizēties neirotizisms un psihotizisms (*Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem*). Līdz ar to, darbību kopums, kas tiek veiktas pēc bērna ievietošanas glābējsilītē, uzskatāmas par bērna interesēs veiktām darbībām. Tātad valsts nostāja attiecībā uz bērna pēc iespējas drīzāku adopciju, atzīstama par pamatotu, jo, pieņemot, ka bērna atrašanās bioloģiskajā ģimenē var apdraudēt tā dzīvību un attīstību, bērna interesēs ir pēc iespējas ātrāk nonākt ģimeniskā vidē.

2. Vecāku tiesiskais statuss pēc bērna ievietošanas glābējsilītē

Civillikumā noteikts, ka par bērna māti atzīstama sieviete, kas bērnu dzemdējusi, savukārt par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei laulības laikā ne vēlāk kā 306.dienā pēc tam, kad laulība izbeigusies, pēc paternitātes pieņēmuma uzskatāms bērna mātes vīrs, bet tad, ja sievietei bērns piedzimis ne vēlāk kā 306.dienā pēc laulības izbeigšanas un sieviete jau ir stājusies jaunā laulībā, bērns uzskatāms par dzimušu jaunajā laulībā. Par bērna tēvu atzīstams bērna mātes vīrs vai vīrietis, kurš brīvprātīgi atzinis paternitāti, vai kuram tā noteikta tiesas ceļā. Bērna izcelšanos no tēva, kas ir laulībā vai ir bijis laulībā ar bērna māti, apstiprina ieraksts laulību reģistrā (*Civillikums, 1993, 146.pants*). Līdz ar bērna piedzimšanas brīdi, sieviete, kura to dzemdējusi un bērna tēvs iegūst vecāku statusu. Civillikums paredz, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, kas nozīmē, ka vecākiem ir tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu (*Civillikums, 1993, 177., 179.pants*).

Ir vairāki iemesli, kāpēc vecāki mēdz atteikties no bērna. Iespējams, ka vecākiem trūkst gādības un intereses par bērnu un tie nevēlas audzināt bērnu, varbūt vecāki nav spējīgi bērnu uzturēt un finansiālu grūtību spiesti atsakās no bērna, cerot, ka tur, kur vēlāk bērns nonāks, tam būs nodrošināta dzīve, kā arī sieviete var izlemt par atteikšanos no bērna tad, ja viņa nav plānojusi audzināt bērnu un viņai ir kauns par to (*Sujimon, 2002*). Sabiedrībā ir pieņemts, ka lielākā daļa vecāku uztver vecāku statusu kā daļu no to personīgās identitātes un iespēja būt vecākiem sniedz tiem gandarījumu un dzīves papildījumu, bet ir jāapzinās arī tas, ka ne vienmēr vecāku un bērnu līdzaspastāvēšana ir harmoniska un līdzsvarota, var gadīties, ka vecāki rīkojas tikai sev nepieciešamu mērķu vadīti un nerīkojas bērna interesēs (*Marples, 2013*). Līdz ar bērna ievietošanu glābējsilītē, vecāki atsakās no tiesībām un pienākumiem, kas tiem piešķirti normatīvajā regulējumā, kā arī ar darbību – bērna ievietošanu glābējsilītē, norāda, ka vecāku spējas un mantiskais stāvoklis vai citi apstākļi nav atbilstoši un pietiekami, lai uzturētu bērnu. No šīs vecāku darbības tiek prezumēts, ka vecāki apzinās, kas ir glābējsilīte, kāds ir tās darbības mērķis un to, ka pēc ievietošanas glābējsilītē, bērns tiks nodots adopcijai.

Ministru kabineta noteikumos „Adopcijas kārtība” paredzēts, ka bērna adopcijai nepieciešams saņemt piekrišanu no bērna vecākiem, tomēr normatīvajā regulējumā noteikts, ka vecāku piekrišana adopcijai nav nepieciešama tad, ja tiesa konstatējusi, ka pēc faktiskajiem apstākļiem vecāku piekrišana nav iespējama kāda pastāvīga šķēršļa dēļ, piemēram, ja bērna vecāki nav zināmi (*Adopcijas kārtība, 2003, 5.,6.punkts*). Tātad gadījumā, ja bērns ievietots glābējsilītē, vecāku atļauja tā adopcijai nav nepieciešama. Noteikts, ka ar adopciju bērnam izbeidzas radniecības attiecības ar vecākiem un viņu radniekiem un ar tām saistītās personiskās un mantiskās tiesības un pienākumi pret viņiem (*Civillikums, 1993, 173.pants*). Tāpēc nevalstiskā organizācija, kura ir atbildīga par glābējsilīšu darbību, noteikusi, ka ievietoto zīdaini vecākiem ir iespējams atgūt līdz brīdim, kad bērns tiek adoptēts, proti, ir stājies spēkā tiesas spriedums par bērna adopciju (*Projekts BabyBox – juridiskais skatījums*). Vadoties no normatīvā regulējuma, šāda konstrukcija šķiet loģiska, tomēr nav skaidrs, kā bērna vecāki var zināt par to, kāda ir adopcijas procesa norise, vai bērns ir jau nonācis adoptētāja aprūpē un kad stāsies spēkā tiesas spriedums par bērna adopciju, tāpēc normatīvajā regulējumā būtu nepieciešams noteikt termiņu, kurā vērsties attiecīgā iestādē, bērna vecākiem pavisam noteikti būs iespējams savu bērnu atgūt, gadījumā, ja dzīves apstākļi vai morālā nostāja attiecībā uz atteikšanās iemesliem no bērna ir mainījusies un vecāki nolemj, ka vēlas īstenot aizgādības tiesības pār savu bērnu. Šajā gadījumā nav iespējams konkrēti un precīzi noteikt, cik ilgā laika

posmā no bērna ievietošanas glābējsilītē tas tiks adoptēts, jo katrs gadījums ir atšķirīgs, bet iespējams noteikt minimālo robežu šim laikposmam, tādā veidā nodrošinot, ka vecākiem nav jāšaubās par to, vai vēl ir vērts censties atgūt savu bērnu.

Civillikumā ir noteikts, ka māte piekrišanu sava bērna adopcijai nevar dot ātrāk kā sešas nedēļas pēc dzemdībām (*Civillikums, 1993, 169.pants*). Pēc bērna piedzimšanas paiet zināms laiks, līdz visas sievietes organisma sistēmas, kas grūtniecības un dzemdību laikā ir mainījušās, atgriežas tajā stāvoklī, kādā tās bija pirms grūtniecības (*Grūtniecība. Pēc dzemdībām.*). Pirmajās divās diennaktīs pēc dzemdībām sievietei sākas emocionāli traucējumi, kurus dēvē par krīzi. Tā ilgst dažas stundas vai dienas, sasniedzot maksimumu trešajā līdz piektajā pēcdzemdību dienā. Tad izpausmes mazinās un pāriet aptuveni divu nedēļu laikā. Dažām sievietēm (20%) emocionālie traucējumi var saglabāties ilgāk par pāris nedēļām, un var izpausties kā garastāvokļa svārstības no eiforijas līdz skumjām, tomēr biežāk ir nomāktības izjūta. Sieviete var būt vainas izjūta jeb pašpārmētumi un zems pašvērtējums. Sieviete jūtas slikta māte, nemākulīga, neprasmīga un kļūdu pieļāvēja (*Lai brīdī, kad bērniņš klēpī, dzīve nešķiet drūma*). Postnatālais periods jeb dzimšanas pēcslaiks sākas pēc placentas piedzimšanas, un atkarībā no grūtniecības un dzemdību gaitas, kā arī dzemdētājas individuālām īpašībām, tas turpinās 6-8 nedēļas (*Dzemdību trīs fāzes*).

Secināms, ka grūtniecība un dzemdības sievietes dzīvē rada pārdzīvojumus un gan fiziskas, gan emocionālas izmaiņas, tāpēc pēcdzemdību periodā sieviete lēmumu par atteikšanos no bērna var pieņemt psihiska uzbudinājuma un emocionāli nelīdzsvarotā stāvoklī, nevis vadoties pēc saprātīgiem apsvērumiem. Tā kā zinātniski ir apstiprināts, ka sievietei, lai atgūtos pēc dzemdībām, ir nepieciešamas aptuveni sešas nedēļas laika, un šajā laikā pieņemtie lēmumi un rīcība nav atzīstami par pilnībā pārdomātiem un lielākoties ir emociju vadīti, tad šis aspekts ir vērtējams arī nosakot termiņu, kurā vecāki var vērsties attiecīgā iestādē, lai atgūtu savu bērnu pēc tā ievietošanas glābējsilītē. Tātad termiņš, lai pieteiktu savas vecāku tiesības uz bērnu nedrīkst būt īsāks par sešām nedēļām no aptuveni noteiktā bērna dzimšanas laika. Līdz ar to nosakāms, ka bērna adopcijas procesu nedrīkst uzsākt, kamēr glābējsilītē ievietotais bērns nav sasniedzis sešu nedēļu vecumu, tādā veidā aizsargājot mātes un bērna tiesības, jo ir augsta iespējamība, ka pēc šī laika posma māte pārdomās un vēlēsies atgūt savu bērnu. Protams, pastāv iespēja, ka bērnu glābējsilītē ievietojis bērna tēvs vai bērnu atgūt vēlas tieši bērna tēvs, un tādā gadījumā uz tēvu nav attiecināmi nosacījumi par pēcdzemdību laiku, tomēr balstoties uz to, ka nav iespējams zināt, kurš no vecākiem bērnu ir ievietojis glābējsilītē un kāpēc, un tā kā vecākiem attiecībā uz bērnu ir vienādas tiesības un pienākumi, un nav nepieciešamības nodalīt atsevišķus termiņus bērna tēvam, tad pēc analogijas sešu nedēļu termiņš darbojas attiecībā uz abiem vecākiem.

Gadījumā, ja glābējsilītē tiek ievietots bērns, no kura piedzimšanas brīža ir pagājis ilgāks laiks par sešām nedēļām, nepieciešams noteikt termiņu, kurā vecāki var mainīt savu viedokli. Kā jau minēts, vecāki var pieteikt savas tiesības uz bērnu līdz adopcijas apstiprināšanai tiesā, tāpēc nepieciešams noskaidrot, kāds ir īsākais laika posms, kādā tas varētu notikt. Lai nonāktu līdz tiesas spriedumam par adopciju, kurš stājies spēkā, nepieciešams veikt noteiktas darbības. Vispirms ģimenei, kura vēlas adoptēt bērnu, ir jāiesniedz bāriņtiesā adopcijas pieteikums un nepieciešamie dokumenti, un tad bāriņtiesa veiks ģimenes izpēti vismaz 6 mēnešus, lai pieņemtu lēmumu par ģimenes atbilstību adoptētāja prasībām. Šis lēmums derīgs 12 mēnešus (*Adopcijas kārtība, 2003, 18., 19.punkts*). Pieņemot, ka bērnu vēlas adoptēt ģimene, kuras atbilstību bērna adopcijai bāriņtiesa jau ir izvērtējusi, tad tiklīdz adoptētāji ir saņēmuši informāciju par glābējsilītē ievietotā bērna adopcijas iespēju, ģimene var personīgi iepazīties ar bērnu. Lai adoptētāji varētu personīgi iepazīties ar bērnu, Labklājības ministrija izsniedz tiem norīkojumu, uz kura pamata audzināšanas iestādes vadītājs adoptētāju iepazīstina ar adoptējamo (*Adopcija*).

Adoptētājs 10 dienu laikā pēc iepazīšanās ar bērnu un viņa dokumentiem pieņem lēmumu par bērna ņemšanu aprūpē un uzraudzībā (*Adopcijas kārtība, 2003, 24.punkts*). Adoptētājam tiek piedāvātas ne vairāk kā 10 dienas, lai pieņemtu lēmumu par bērna ņemšanu aprūpē un uzraudzībā, kas nozīmē, ka adoptētājs lēmumu var pieņemt arī tajā pašā dienā, kurā

iepazīnies ar bērnu. Kad adoptētājs izlēmis ņemt bērnu aprūpē, bāriņtiesa nekavējoties lemj par bērna aprūpes kārtību un nodod bērnu adoptētāja aprūpē uz laiku līdz 6 mēnešiem (*Adopcijas kārtība, 2003, 25.punkts*). Tātad tajā pašā dienā, kurā adoptētājs ir iepazīnies ar bērnu, pieņēmis lēmumu par bērna ņemšanu aprūpē un uzraudzībā, bāriņtiesa var nodot bērnu adoptētāja aprūpē uz laiku līdz 6 mēnešiem. Likumā ir noteikta tikai adoptētāja un bērna saderības vērtēšanas laika maksimālā robeža – 6 mēneši, bet netiek atrunāts īsākais termiņš, kurā var tikt izvērtēta bērna un adoptētāja saderība. Šis laika posms noteikti nedrīkstētu būt īsāks par 1 mēnesi, jo viena mēneša laikā ģimenei ir iespēja izvērtēt, vai tā spēs, gan morāli, gan finansiāli rūpēties par bērnu, jo mēnesis ir laikposms, kurā ģimene gūst savus ienākumus, var plānot izdevumus un spēs nonākt pie pamatota secinājuma, vai to sadzīves apstākļi ir atbilstoši bērna aprūpēšanai, kā arī bāriņtiesai būs pietiekami laika, lai veiktu bērna un adoptētāja saderības vērtēšanu. Īsāks termiņš nebūtu uzskatāms par adekvātu, lai kvalitatīvi veidotu priekšstatu par bērna un ģimenes saderību. No iepriekš minētā secināms, ka īsākais laika posms, pēc kura adoptētājs var iesniegt pieteikumu tiesā par adopcijas apstiprināšanu, ir 1 mēnesis.

Pēc šī vērtēšanas laika beigām bāriņtiesa sagatavos atzinumu par to, vai bērna adopcija ģimenē atbilst viņa interesēm un pieņems atbilstošu lēmumu (*Adopcija – soli pa solim*). Ja bāriņtiesa nolēm, ka adopcija ir bērna interesēs, tā vienlaikus ar lēmumu izsniedz adoptētājam bērna dokumentus iesniegšanai tiesā (*Adopcijas kārtība, 2003, 34.punkts*). Adoptētājs savas deklarētās dzīvesvietas tiesā iesniedz pieteikumu par adopcijas apstiprināšanu. Adopciju apstiprina tiesa (*Adopcija*). Procesa virzība tiesā ir atkarīga no konkrētās lietas apstākļiem un tiesas noslogotības, tāpēc ir iespējams noteikt tikai aptuvenu laika posmu, kurā tiesa varētu izskatīt lietu. Arī lietas izskatīšanai tiesā nepieciešams noteikt minimālo robežu un tā varētu būt 1 mēnesis, ja lieta nav sarežģīta un tiek izskatīta tiesā, kura nav noslogota. Tātad skaitot no dienas, kad adoptētājs iepazīstas ar bērnu līdz dienai, kad stājas spēkā tiesas spriedums, īsākais iespējamais termiņš ir 2 mēneši. Līdz ar to nosakāms, ka tad, ja divu mēnešu laikā vecāki vērsīsies bāriņtiesā ar lūgumu atjaunot to aizgādības tiesības pār bērnu, tas noteikti būs iespējams, jo adopcija tiesā vēl nebūs apstiprināta. Speciālā likumā nepieciešams noteikt, ka vecākiem būs iespēja atjaunot aizgādību pār bērnu, vērsoties bāriņtiesā divu mēnešu laikā no dienas, kad bērns ievietots glābējsilītē, bet gadījumā, ja bērns, kas ievietots glābējsilītē nav sasniedzis sešu nedēļu vecumu, tad divu mēnešu termiņš skaitāms no dienas, kad bērns sasniedz sešu nedēļu vecumu. Vecāki ar lūgumu atjaunot aizgādības tiesības var vērsties bāriņtiesā arī vēlāk, bet lūgumu būs iespējams apmierināt tikai tad, ja adopcija vēl nebūs apstiprināta tiesā.

Secinājumi un priekšlikumi

Bērna statusam „atradenis” nav noteiktas un viennozīmīgas definīcijas, jo Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likumā sniegtā definīcija ir pārāk plaša un nekonkrēta, savukārt Noteikumos par civilstāvokļa aktu reģistriem sniegtais apraksts atradeņa reģistrācijai ir pārāk šaurs un neatbilst dzīvē iespējamām situācijām. No abiem šiem normatīvajiem aktiem, kuri ir galvenie normatīvie akti saistībā ar atradeņa statusa noteikšanu, un no ārvalstu definīciju piemēriem secināms, ka bērnam tiek noteikts statuss „atradenis” trijos gadījumos, proti, pirmkārt, ja māte nav uzrādījusi personu apliecinājošu dokumentu, iestājoties ārstniecības iestādē, un pēc dzemdībām pamet bērnu ārstniecības iestādē; otrkārt, ja bērns tiek ievietots kādā no glābējsilītēm, kuras darbojas Latvijā noteiktajā kārtībā un nav izsludināts kā pazudis un, treškārt, ja Latvijas teritorijā tiek atrasts bērns, kurš palicis bez vecāku gādības un kura vecāki, aizbildņi vai radnieki nav zināmi.

Pilsonības likumā paredzēts, ka bērns, kurš atrasts Latvijas teritorijā un kura vecāki nav zināmi, ir Latvijas pilsonis, bet šāds formulējums nav pietiekams, jo, pirmkārt, tajā netiek norādīts bērna statuss – atradenis, kas precizē personu loku, uz kuru attiecas regulējums un, otrkārt, netiek paredzēta iespēja, ka atradenis var arī nebūt konkrētās valsts pilsonis. Tātad Pilsonības likuma 2.panta pirmās daļas 5.punktā nepieciešams iekļaut noteikumu, ka bērns, kurš ir atrasts Latvijas teritorijā, proti, atradenis, tiek atzīts par Latvijas pilsoni, kamēr netiek pierādīts pretējais.

Līdz ar atradeņa statusa piešķiršanu tiek uzsākts adopcijas process, kura rezultātā bērns nonāk adoptētāja ģimenē un pēc adopcijas apstiprināšanas tiesā iegūst laulībā dzimuša bērna tiesisko stāvokli, no tā secināms, ka atradeņa statusa noteikšana ir nepieciešama un tā ir izveidota kā viens no līdzekļiem, lai panāktu bez vecāku gādības palikuša bērna pēc iespējas ātrāku nokļūšanu ģimeniskā vidē.

Tā kā zinātniski ir apstiprināts, ka sievietei, lai atgūtos pēc dzemdībām, ir nepieciešamas aptuveni sešas nedēļas laika, un šajā laikā pieņemtie lēmumi un rīcība nav atzīstami par pilnībā pārdomātiem un lielākoties ir emociju vadīti, tad šis aspekts ir vērā ņemams arī nosakot termiņu, kurā vecāki var vērsties attiecīgā iestādē, lai atgūtu savu bērnu pēc tā ievietošanas glābējsilītē. Tātad termiņš, lai pieteiktu savas vecāku tiesības uz bērnu nedrīkst būt īsāks par sešām nedēļām no aptuveni noteiktā bērna dzimšanas laika. Līdz ar to nosakāms, ka bērna adopcijas procesu nedrīkst uzsākt, kamēr glābējsilītē ievietotais bērns nav sasniedzis sešu nedēļu vecumu, tādā veidā aizsargājot mātes un bērna tiesības, jo ir augsta iespējamība, ka pēc šī laika posma māte pārdomās un vēlēšies atgūt savu bērnu. Protams, pastāv iespēja, ka bērnu glābējsilītē ievietojis bērna tēvs vai bērnu atgūt vēlas tieši bērna tēvs, un tādā gadījumā uz tēvu nav attiecināmi nosacījumi par pēcdzemdību laiku, tomēr balstoties uz to, ka nav iespējams zināt, kurš no vecākiem bērnu ir ievietojis glābējsilītē un kāpēc, un tā kā vecākiem attiecībā uz bērnu ir vienādas tiesības un pienākumi, un nav nepieciešamības nodalīt atsevišķus termiņus bērna tēvam, tad pēc analogijas sešu nedēļu termiņš darbojas attiecībā uz abiem vecākiem.

Vecāki var pieteikt savas tiesības uz bērnu līdz adopcijas apstiprināšanai tiesā un, skaitot no dienas, kad adoptētājs iepazīstas ar bērnu līdz dienai, kad stājas spēkā tiesas spriedums, īsākais iespējamais termiņš ir 2 mēneši. Tāpēc speciālā likumā būtu nepieciešams noteikt, ka vecākiem būs iespēja atjaunot aizgādību pār bērnu, vērstoties bāriņtiesā vismaz divu mēnešu laikā, bet ne vēlāk kā līdz adopcijas apstiprināšanai tiesā.

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Adopcija – soli pa solim* [tiešsaiste]. [atsauce 01.04.2015.]. Pieejas veids: <http://www.lm.gov.lv/text/1550>
2. *Adopcija* [tiešsaiste]. [atsauce 03.03.2015.]. Pieejas veids: <http://www.barintiesuasociacija.lv/ko-der-zinat/adopcija-process>
3. ASAI, A., ISHIMOTO, H. *Should we maintain baby hatches in our society?* [online]. 2013. [cited 01.04.2015.]. Pieejas veids: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/command/detail?sid=6827e6e8-0407-4cca-8ce4-00edc69ae97c%40sessionmgr113&vid=1&hid=118>
4. *Bērna statuss un ceļš pēc ievietošanas BabyBox* [tiešsaiste]. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: <http://www.babybox.lv/index.php?id=4>
5. *Bērnu tiesību aizsardzības likums* [tiešsaiste]. LR 08.07.1998. likums ar groz. līdz 28.03.2017. [atsauce 25.02.2015.] Pieejas veids: <http://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums#>
6. *Bērnu tiesību konvencija* [tiešsaiste]. ANO 02.09.1990. starptautisks dokuments [atsauce 01.04.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/ta/id/270592>
7. *Civillikums* [tiešsaiste]. LR 10.06.1993. likums ar groz. līdz 03.12.2015. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=90223>
8. *Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums* [tiešsaiste]. LR 14.12.2014. likums ar groz. līdz 09.03.2017. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=253442>
9. *Dzemdību trīs fāzes* [tiešsaiste]. [atsauce 03.03.2015.]. Pieejas veids: http://aviciite.clan.su/publ/dzemdibas/dzemdibu_tris_fazes/14-1-0-187
10. *Grūtniecība. Pēc dzemdībām* [tiešsaiste]. [atsauce 03.03.2015.] Pieejas veids: <http://www.atceries.lv/lv/nestumas/pogimdymo>
11. *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam* [tiešsaiste]. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/lmpamn_200111_gvp.pdf
12. *Lai brīdī, kad bērniņš klēpī, dzīve nešķiet drūma* [tiešsaiste]. [atsauce 03.03.2015.]. Pieejas veids: <http://psihosomatika.lv/page/jaunumi/Lai-bridi-kad-bernins-klepi-dzive-neskiet-druma>
13. *Latvijas adoptētāju, ārvalstu adoptētāju un adoptējamo bērnu skaitliskā attiecība pa vecuma grupām 2014.gadā* [tiešsaiste]. [atsauce 04.03.2015.] Pieejas veids: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/adopcija/adopcija_2014.pdf
14. *LR Satversme* [tiešsaiste]. LR 07.11.1922. likums ar groz. līdz 14.06.2016. [atsauce 31.03.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
15. MARPLES, R. *Parent's Rights and Educational Provision* [online]. 2013. [cited 01.04.2015.] Available from Internet: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=a8dded5b-84f1-455f-ac27-9255fbb5d66%40sessionmgr110&vid=0&hid=118>

16. *Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem* [tiešsaiste]. LR Ministru Kabineta 03.09.2013. noteikumi Nr. 761 ar groz. līdz 01.07.2016. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=259879>
17. *Adopcijas kārtība* [tiešsaiste]. LR Ministru Kabineta 11.03.2003. noteikumi Nr. 111 ar groz. līdz 05.07.2009. [atsauce 03.03.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=72987>
18. NELSON, I., CHARLES, A., NATHAN, A., ZEANAH, J., CHARLES, H. *Infancy in an institution* [online]. 2013. [cited 01.04.2015.]. Available from Internet: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=cfd50aab-a9f6-4656-9871-ef83d920a94f%40sessionmgr115&vid=0&hid=118&bdata=JnNpdGU9ZWVhc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=86242528>
19. *Oxford Dictionaries* [online]. [cited 18.03.2015.]. Available from Internet: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/child> [skatīts 18.03.2015.]
20. *Pilsonības likums* [tiešsaiste]. LR 11.08.1994. likums ar groz. līdz 01.10.2013. [atsauce 03.02.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=57512>
21. *Projekts Baby Box – juridiskais skatījums* [tiešsaiste]. [atsauce 03.03.2015.]. Pieejas veids: <http://www.babybox.lv/index.php?id=131>
22. *Rule on adoption* [online]. [cited 02.03.2015.]. Available from Internet: http://www.lawphil.net/courts/rules/rc_adoption_2002.html
23. *Skaidrojošā vārdnīca* [tiešsaiste]. [atsauce 25.02.2015.]. Pieejas veids: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=b%C4%93rns>
24. *Staatsangehörigkeitsgesetz* [online]. [cited 02.03.2015.]. Available from Internet: <http://www.gesetze-im-internet.de/rustag/BJNR005830913.html>
25. SUJIMON, M. *The treatment of the foundling (al laqīt) according to the Hanafīs* [online]. 2002. [cited 01.04.2015.]. Available from Internet: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4af8398f-1520-46db-a388-252667c5751d%40sessionmgr110&vid=0&hid=118>
26. *The Islamic law of personal status* [online]. [cited 02.03.2015.]. Available from Internet: <https://books.google.lv/books?id=N4WmwikqudIC&pg=PA168&lpg=PA168&dq=foundling+status&source=bl&ots=sufZzZxznK&sig=kSIuNUPeDx6LWfZ6FNF6pWmq9Jk&hl=lv&sa=X&ei=KKLwVOCGNOHCywOyg4LwDA&ved=0CC0Q6AEwAg#v=onepage&q=foundling%20status&f=false>
27. *Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem* [tiešsaiste]. [atsauce 01.04.2015.]. Pieejas veids: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/?doc=818
28. VILCĀNE, V. *Bērni un jaunieši vieni publiskās vietās: kas jāzina vecākiem* [tiešsaiste]. 2013. [atsauce 24.03.2015.]. Pieejas veids: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=257757>
29. *Vorläufige Anwendungshinweise des Bundesministeriums des Innern* [online]. [cited 02.03.2015.]. Available from Internet: <http://www.info4alien.de/einbuengerung/gesetze/vah.htm>

Summary

In Latvia there are still no direct regulation for Baby Boxes – their existence is based on an analogy to other legal provisions but the legal framework that would provide various terms relating to the situation with baby hatches doesn't exist. As parents or each one of them places the child in the Baby Box, they renounce their custody rights over the child and put it in the care of state institutions. The child is defined in the status of "foundling" and as soon as possible is initiated adoption of a child. However parents can still get their child back until the adoption is approved by a court.

The practice and guidelines on child placed in Baby Box points to the fact that primary is adoption not identification of child's origin and returning child to its biological family. This position is confirmed by the fact, that child's parents are searched only if the child that has been placed in the hatch has any injuries or other signs of violence and also if there are any documents that point to the identity of parents, for example, birth certificate. In absence of the circumstances above, none is searching for parents of the child. Currently the child as soon as possible is transferred to the care of the potential adopter, which leads to conclusion that most attention is paid to child's inhabitation into adopter's family, not biological. It would be necessary to make a special law to determine the terms of child's placement in the hatch, including child's status "foundling" and parents rights to reestablish their parental custody after the child in certain period of time.

PACIENTA GRIBAS ATTĪSTĪBAS SPIRĀLE THE DEVELOPMENT SPIRAL OF PATIENT'S WILL

Līga Mazure

Dr.iur., asoc.profesore, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
liga.mazure@inbox.lv, +371 29439403, Rēzekne, Latvija

Abstract. *This article is devoted to the research of the historical origin of the patient's will institute from ancient times to nowadays, thus substantiating the necessity for the civil law's protection of patient's will. The expressions of the increasing or decreasing significance of patient's will, their causes and legal consequences in the specific period of time reflect the nuances of patient's will and their development when patient's will as a complex institute is being formed. In general the development spiral of patient's will legal recognition was characterized in the historical development of patient's will institute.*

Keywords: *development spiral, patient, will.*

Ievads

Analizējot mūsdienu ārstniecības tiesiskās attiecības, secināms, ka to kodols ir pacienta griba. Tādēļ būtiski ir noskaidrot, kā vēsturiski veidojās pacienta gribas izpratne un tās nozīme sabiedriskajās attiecībās.

Pacienta gribas idejas vēsturiskās izcelšanās un tās juridiskās atzīšanas attīstības analīze atklāj divus saistošus aspektus. Pirmkārt, pacienta gribas nozīmes pieauguma vai samazinājuma izpausmes, to cēloņi un tiesiskās sekas konkrētajā laika posmā atspoguļo pacienta gribas niānses un to attīstību, veidojoties pacienta gribai kā komplikētam institūtam. Otrkārt, ņemot vērā vēsturiskās attīstības cikliskumu, tas ļauj prognozēt ārstniecības tiesisko attiecību modeļa iespējamās nākotnes perspektīvas un pacienta gribas nozīmi tajā.

Pētījuma mērķis ir analizēt pacienta gribas idejas rašanos un tās vēsturisko evolūciju, konstatējot tiesiskos argumentus pacienta gribas nozīmei mūsdienu ārstniecības tiesiskajās attiecībās un prognozējot nākotnes ārstniecības tiesisko attiecību raksturu un pacienta gribas transformāciju tajās. Minētā mērķa sasniegšanai, pētījumam ir izvirzīti sekojoši uzdevumi: 1) pētīt pacienta gribu seno laiku ārstniecības tiesiskajās attiecībās; 2) analizēt pacienta un viņa gribas nozīmi viduslaiku ārstniecības tiesiskajās attiecībās; 3) vērtēt pacienta gribas transformāciju jauno un jaunāko laiku ārstniecības tiesiskajās attiecībās; 4) pētīt mūsdienu ārstniecības tiesisko attiecību saikni ar pacienta gribu; 5) prognozēt nākotnes ārstniecības tiesisko attiecību modeli un pacienta gribas nozīmi tajās.

Pētījumā ir izmantotas šādas pētniecības metodes: a) semantiskā metode; b) gramatiskā metode; c) vēsturiskā metode; d) salīdzinošā metode; e) sistēmiskā metode; f) teleoloģiskā metode; g) analītiskā metode. Pētījuma hipotēze: pacienta gribas vēsturiskās attīstības izpēte pamato pacienta gribas prioritāti mūsdienu ārstniecības tiesiskajās attiecībās un ļauj prognozēt pacienta gribas nozīmes samazinājuma tendenci nākotnes ārstniecības tiesiskajās attiecībās.

1. Pacienta griba seno laiku ārstniecības tiesiskajās attiecībās (līdz 5.gs.)

Pirmatnējai sabiedrībai (2.milj.g.p.m.ē.-5.gs.p.m.ē.) bija raksturīga kolektīva ārstniecība, ko veica vairāk pieredzējuši, vecie ļaudis. Tikai vēlākā posmā radās profesionāli reliģiska kulta kalpotāji, kas pildīja arī ārstniecības pienākumus (Сорокина, 1988, 22, 23; Derums, 1988, 41, 42; Entwicklungsschema zur Medizin). Vienā pusē attiecībās vienmēr bija pacients, bet kā ārstniecības persona iestājās kopiena, un vēlākā periodā neprofesionālas ārstniecības personas (kulta kalpotāji).

Visticamāk, ka pirmatnējai sabiedrībai bija raksturīga pacienta gribas neievērošana, kā arī ārstniecībai iezīmējās rituāls raksturs. Tas izskaidrojams: 1) kā izdzīvošanas nosacījums – no vienas puses, atsevišķs cilvēks varēja izdzīvot tikai kopienā (piemēram, izraidīšanu no kopienas pielīdzināja nāves sodam); no otras puses, kopienai kā veselumam bija nozīmīgs katrs tās loceklis (piemēram, pārtikas ieguvē, cīņā ar dzīvniekiem, citām kopienām); 2) kā kopienas

autoritāte – jo kopiena savus mērķus varēja sasniegt, panākot kopienas locekļu paklausību; 3) kā pacienta attieksme pret pārdabiskajiem spēkiem – jo nepaklausībai varēja sekot lāsti, dievu sodi, ņemot vērā, ka ārstniecība tika cieši sasaistīta ar reliģijas aizmetņiem. Minēto aizbildniecisko pieeju apliecina arī Dieva Desmit baušļi (Desmit baušļi, 2007, 39, 40), kur cilvēka rīcībai bija jābūt pakārtotai tikai Dieva gribai. Atzīmējami divi aspekti: 1) Dievs baušļos kā prioritāti izvirzīja savu gribu; 2) cilvēkam baušļos tika izvirzīti rīcību ierobežojoši nosacījumi. Līdz ar to secināms, ka pirmatnējai sabiedrībai bija raksturīga kolektīva aizbildnieciskā pieeja, kas izriet no paternālisma institūta, kam raksturīga direktīva pieeja (Lawrence, 1997, 4; Turner-Warwick, 1994; Buijsen, 2000, 6; Jakubaņecs, 1997, 12). Un par pierādījumu kalpo tas apstāklis, ka samērā bieži tika atrasti smagi slimu cilvēku skeleti, kuri varēja izdzīvot tikai pateicoties kolektīva aizbildnībai - gan ārstējot, gan sagādājot pārtiku, ko paši slimnieki iespējams izdarīt nespēja (Сорокина, Том 1, часть 1, глава 1) pār pacientu. Un visticamāk, ka pacienta griba, ja tādu pacients izteica, netika ņemta vērā. Pamatā objektīvu apstākļu dēļ ārstniecībā priekšplānā izvirzījās kopienas publiskās intereses.

Antīkajā sabiedrībā pacienta gribas nozīme ārstniecības tiesiskajās attiecībās pieauga, ko tieši un netieši apliecina sekojoši aspekti.

Grieķijā izveidojās asinsradnieku dzimta Asklepiādi, kas uzskatīja, ka cēlušies no dieva Asklepija, kur ārsta profesijas zināšanas tika nodotas vīriešu dzimuma pēcnācējiem. Bet, nespējot aptvert augošo ārstniecības pieprasījumu, uzsāka pieņemt apmācībai jaunekļus ārpus dzimtas. Ja līdz šim nebija aktuālas nepieciešamības pēc savstarpējo attiecību normatīvā regulējuma, jo to samērā veiksmīgi aizstāja dzimtas tradīcijas un paražas, tad, ienākot dzimtā svešiem cilvēkiem, situācija mainījās. Un izstrādātais Hipokrāta zvērests, kas tika nodots noslēdzot mācības Asklepiādā, būtībā pildīja tiesību normu funkcijas (Мейер-Штейнер, 1999, 40-42; Hipokrātiskie raksti, 2003, xxxix; Cumston, 1998, 94; Arons, 1993; Ackernecht, 1989).

Asklepiādas institūts vēsturē apliecina, ka ārstniecības un ārstu nozīme sabiedrībā pieauga, jo šī nodarbošanās tika uzskatīta kā dzimtas gods, ar kuru nodarboties tiesīgs ierobežots personu loks. Pie tam tika regulētas ne tikai pacienta un ārsta, bet arī ārstniecības personu savstarpējās tiesiskās attiecības. Hipokrāta zvērests ir vērtējams kā „mācekļa un viņa skolotāja sadarbības līgums” (Hipokrātiskie raksti, 2003, xxxix; Cumston, 1998, 94), kur nodalāmas divas daļas: 1) mācekļa apņemšanās savā darbībā pret savu skolotāju; 2) ārsta ētikas pamatprincipi, arī attiecībā pret pacientu (Hipokrāta zvērests).

Arī senajā Indijā radās arodī augstākstāvošo kastu vajadzību apmierināšanai, starp kuriem tika minēti arī ārsti, bārdzinis (Законы Ману, IV 212, 253, X 99, 100). Pie tam iezīmējās darba īres tiesiskās attiecības šo arodu normatīvajā regulējumā (Законы Ману, VIII 214-221). Līdz ar to secināms, ka netieši tas vērtējams arī kā tiesiskās attieksmes pret pacientu kā patstāvīgu tiesību subjektu veidošanās.

Nenoliedzami, lai ārstniecība būtu pacienta interesēs, tātad atbilstu pacienta gribai, tai jābūt balstītai uz medicīnu nevis citiem kritērijiem. Tāpēc liela nozīme bija ārstniecības personu medicīnas izglītības sistēmas ieviešanai vēsturē. Piemēram, Mezopotāmijā radās izglītības iestādes, ko finansēja valsts (Мейер-Штейнер, 1999, 15); Ēģiptē – pie dievnamiem, kur ārstiem bija samērā dziļa specializācija (Мейер-Штейнер, 1999, 22, 23); Grieķijā izglītība bija privāta lieta, kur pēc mācībām jaunais ārsts veica ceļojumu, lai paplašinātu redzesloku un gūtu pieredzi ārstniecībā (Мейер-Штейнер, 1999, 43; Hipokrātiskie raksti, 2003, 262; Гартман, 2002, 240). Antīkajos darbos uzsvērtā ārstu izglītības un praktiskās pieredzes nozīme (Hipokrāts, 2003, 6, 7; Hipokrāts, 2002, 53). Izmantot mirušu cilvēku ķermeņus medicīnas izglītības nolūkos visticamāk tika aizliegts, jo reliģijas ietekmē mirušos uzskatīja par svētiem. Piem., Solona (apt. 640-560.g.p.m.ē.) likumā tika aizliegts pat negatīvi atsaukties par mirušo (Плутарх, 1999, 114). Romā pirmsākumos medicīnu mācīja vergi ārsti saviem kungiem, vēlākā laikā izglītība tomēr palika privāta lieta, līdz no valsts puses nāca atbalsts medicīnai (piemēram, tika dotas telpas, uzturs ārstiem pedagogiem, stipendijas trūcīgajiem studentiem) (Мейер-Штейнер, 1999, 125; Mazlovskis, 2006, 49), un tika izveidota valsts izglītības sistēma (paralēli privātajai), kļūstot ārstiem pedagogiem par valsts ierēdņiem (Мейер-Штейнер, 1999, 127). No pacienta puses raugoties, vērojamas sekojošas pozitīvas tendences: 1) ieviešot

ārstniecības personu izglītību, lielākā vai mazākā mērā ārstniecība kļuva kvalitatīvāka; 2) ārstniecības personu kvalitātes rādītājam bija iezīme izlīdzināties neatkarīgi no ārstniecības personas praktizēšanas reģiona; 3) valsts vai baznīcas atbalstam ārstniecības personu izglītībai sekoja lielākas pacienta izvēles iespējas nākotnē; 4) ārstniecības personu specializācija, pieredzes apmaiņa padarīja ārstniecību kvalitatīvāku. Tādējādi ārstniecības personu izglītība netieši ietekmēja arī pacienta gribu, tās brīvību.

Ārstniecības kvalitātes valsts kontrole senajās valstīs pamatā nepastāvēja. Piemēram, Grieķijā ārsts piesaistīja sev pacientu, to garīgi iespaidojot, pārliecinot. Pārējie kritēriji bija otršķirīgi. Nozīmīgas bija ārsta oratora dotības; operācijas bieži vien norisinājās tirgus laukumā; apskatot pacientu mājās vai savā prakses vietā, tajā piedalījās arī pacienta ģimenes locekļi, ārsta mācekļi, palīgi u.c. Ja ārsts nezināja, kādu ārstniecību pielietot, tad to atstāja Dieva ziņā. Bet tomēr centās pieturēties pie principa – jebkurā gadījumā ir jāatturās no ļaunuma izdarīšanas pacientam (Мейер-Штейнер, 1999, 38; Abse, 1984, 18). Iestrādes ārstniecības kvalitātes valstiskai kontrolei parādījās 6.gs.p.m.ē. – ar valsts ārstu ievēlēšanas prasību (ārstu vēlēja polisas pilsoņi, kuriem ārsts demonstrēja savas prasmes, argumentēja dažādu ārstniecības metožu pielietojumu utt.) (Hipokrātiskie raksti, 2003, xli). Tātad būtībā ārstniecības kvalitāte netieši bija sasaistīta arī ar paša pacienta gribu. Ārstniecības personas izvēles kritērijs varēja būt arī ārstniecības kvalitāte, kas jau bija atkarīgs no paša pacienta gribas.

Arī sods kā valstisks līdzeklis kalpoja kā netiešs ārstniecības kvalitātes stimuls. Piemēram, Mezopotāmijā augsti tika vērtēts ārsta darbs, tomēr tika paredzēti bargi sodi par ārstniecības kļūdām, lai arī apšaubāms, vai tie bieži tika piemēroti praksē (Hammurapi kodeksa 218.p.: „Ja ārsts, izdarot kādam nopietnu operāciju ar bronzas nazi, nodara slimajam nāvi vai, noņemot kādam kataraktu no acs, izposta aci, tad sods ir rokas nociršana.” (Кодекс Хаммурапи). „(...) Senais likums (...) centās būt šausalīgs zobens (...), draudot vienādi ar nāvi dažbrīd par nelīdzvērtīgiem tiesībpārkāpumiem.” (Femistijs) (Фемистий, 1999, 343)). Tomēr šāda valsts pieeja vērtējama kā atbalsts pacientam attiecībā uz ārstniecības kvalitātes kritēriju.

Senajā Grieķijā bija vērojama veselības obligātās apdrošināšanas sistēmas iestrādes rašanās. 600.g.p.m.ē. dažās Grieķijas kolonijās radās kopienas ārsta institūts, un 5.gs. beigās tas pastāvēja gandrīz visā Grieķijā. Iedzīvotāji maksāja medicīnas nodokli, no kura tika finansēts atalgojums kopienas ārstam, nereti arī ārstam nepieciešamo līdzekļu, instrumentu iegāde (Мейер-Штейнер, 1999, 38, 43). Kopumā šīs sistēmas rašanās ir vērtējama pozitīvi. Šādā veidā tika dotas zināmas garantijas gan ārstniecības personai atalgojuma ziņā, gan pacientam ārstniecības pakalpojuma pieejamībā, lai arī bija pacienta piesaiste noteiktas kopienas konkrētam ārstam. Tika atvieglots arī pacienta mantiskais stāvoklis. Šādas sistēmas ieviešana zināmā mērā mazināja mantiskā faktora ietekmi uz pacienta gribu.

Attīstījās ideja attiecībā uz ārstniecības personas atalgojumu, piemērot noteikta honorāra principu. Senās Romas pirmsākumos valdīja uzskats, ka profesijas pret atlīdzību nav cienīgas romiešiem, ka ar tām var nodarboties tikai vergi vai ārzemnieki. Bet pakāpeniski tika mainīta attieksme. Tika atzīts, ka pastāv dažas profesijas, kuru veikšanai nepieciešamas noteiktas zināšanas („brīvās mākslas” – „artes liberales”), un par kuru veikšanu var saņemt honorāru kā pateicību. Līdz ar to ārstus, pretnostatot dziedniekus, burvjus u.c., pielīdzināja oratoriem, skolotājiem, advokātiem u.c., atzīstot ārstu profesijas nozīmību. Bet šai pieejai bija nepilnība, jo honorāra maksāšana bija brīvprātīga. Un vēlākā posmā tika noteiktas papildus garantijas ārstiem- minimālais honorāra apjoms un tiesības piedzīt honorāru saīsinātā ārkārtējā tiesas kārtībā (Мейер-Штейнер, 1999, 87, 125, 126; Honsell, 1997; Римское частное право, 2004, 456; Mucinieks, 1934, 60, 61, 77). Noteikta minimālā honorāra principa ieviešana kopumā vērtējama pozitīvi, jo savā ziņā stabilizēja pacienta un ārsta tiesiskās attiecības. Tika radītas zināmas garantijas ārstam, kā arī precizēja pacienta pienākumu maksāt honorāru. No otras puses, tomēr netika noteikta ārsta honorāra maksimālā robeža, līdz ar to strīdīgi, cik pieejams pacientiem bija arī honorāra minimālais sliekšnis.

Publisko interešu labā tika iedibināta aizbildnieciskā pieeja, piemēram, pār garīgi slimajiem Romā (Lex Regia -, „Demms”, „Furiosus”; Законы двенадцати таблиц, V 7a). Senajā Indijā bija sabiedrības pienākums nolikt ēdienu ļoti slimam slimniekam (Manu likumu

III nodaļas 92.pants); valdnieka varenība izrietēja arī no rūpēm pār nespējīgajiem, piemēram, slimajiem (Manu likumu VIII 27., 28.pants) (Законы Ману). Tomēr minētajai pieejai vairāk bija mantisks raksturs, tā netika vērsta uz pacientu ārstniecību. Tika dotas kopējās iestrādes publisko interešu aizsardzībā, kas sekmēja arī pacienta ārstniecību.

Arī antīkajā filozofijā, mazinoties reliģijas ietekmei, priekšplānā tika izvirzīts cilvēks (Dēmokrits- likumi ir muļķīgs izgudrojums, tāpēc gudrajam nav jāpakļaujas likumiem, bet jādzīvo brīvi (tikumiski); Protagors- cilvēks ir visu lietu mērs; Platons- tikumiskas rīcības nosacījums ir patiesas zināšanas, kuras piemīt dvēselei, kas sastāv no trīs daļām: saprāta, gribas, jūtām; Aristotelis- saprāts ir cilvēka priekšrocība pasaules priekšā, tas formulē cilvēka gribu, kas nozīmē cilvēka gatavību tikumiskai rīcībai (Нерсесянц, 2006, 498,499; Философия медицины, 2004, 79, 81; Kūle, Kūlis, 1996, 175, 176; Антология мировой правовой мысли: в 5-и т., 1999, 13)), atbalstot cilvēka rīcību pēc viņa paša gribas, kas ietekmēja arī pacienta gribas nozīmi ārstniecības tiesiskajās attiecībās.

Ja pirmatnējai sabiedrībai bija raksturīga aizbildnieciska pieeja pār pacientu, tad antīkajos laikos iezīmējās noteiktas pazīmes pacientam kā patstāvīgam tiesību subjektam. Līdz ar to palielinājās pacienta gribas nozīmība. No tiesību normu viedokļa jāsecina, ka pacienta griba bija samērā brīva, jo vērojamas pat tendences uzskatīt pacienta un ārsta tiesiskās attiecības kā līgumtiesiskās attiecības, lai arī vērojamas aizbildnieciskās pieejas nianšes, kas nebija tieši vērstas uz pacienta ārstniecību. Bet pacienta gribas institūtu aizvien vairāk sāka ierobežot ārējie faktori, piemēram: 1) mantiskais; 2) reliģiskais; 3) sociālais statuss (īpaši ar sabiedrības šķiru izveidošanos); 4) konkrētas teritorijas nacionālās iezīmes; 5) publiskās intereses.

2.Paternālisms un pacients viduslaiku ārstniecībā (5.-17.gs.)

Viduslaikos bija samērā liela reliģijas ietekme, iezīmējās pat reliģijas dominance pār laicīgo varu (Sk., piem.: Vilhelma I rīkojums par baznīcas un laicīgo tiesu nodalīšanu (Указ Вильгельма I, отделяющий церковные суды от светских); Sakšu tiesību spoguļa 1.grāmatas 1.p. (Саксонское зеркало); Balodis, 2000, 75). Arī medicīnu kā zinātni ietekmēja sholastika (no gr.val. „shole”- „skola”), kas bija reliģiskās filozofijas tips, kura pamatavoti ir Bībeles teksti un antīko autoru darbi (galvenokārt Galēna, Hipokrāta un Ibn Sina) (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4; Зудгоф, 1999, 18; Сорокина, 1988, 41; Harington, 1920, 76, 77). Centrā tika izvirzīts Dievs, un cilvēka dzīvei bija jābūt orientētai uz Dievu, tādēļ cilvēka vēlme dzīvot pēc savas gribas tika uzskatīta par grēku (Философия медицины, 2004, 83, 84, 394; Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.II, 1999, 6). Akvīnas Toms- cilvēks ir saprātīga būtne, kurai piemīt brīva griba, bet šai gribai ir dievišķi mērķi (Нерсесянц, 2006, 540)). Pret sholastikas pretiniekiem bija vērsta 1233.gadā dibinātā baznīcas inkvizīcija (līdz 19.gs.s.). No vienas puses, inkvizīcijas upuri bija arī akadēmiķi, ārsti-sholastikas pretinieki. No otras puses, ārsti piedalījās arī inkvizīcijas procesā, spīdzinot un dziedinot rētas apsūdzētajiem (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 5; Osipova, 2004, 223, 229, 230, 231; Viduslaiku Vēsture I, 1971, 440; Ideju vārdnīca, 1999, 222). Lai arī viduslaikos iezīmējās viens no reliģijas principiem – rūpes pār personām, kam tas ir nepieciešams (piemēram, trūcīgajiem, slimajiem (Blūzma, 2002, 57; Баварская правда, б3), tomēr reliģija kopumā kavēja medicīnas kā zinātnes attīstību, ietekmējot arī ārsta un pacienta tiesiskās attiecības.

Lūzums notika vēlajos viduslaikos jeb apgaismības laikmetā (15.-17.gs.). Sholastiku pakāpeniski nomainīja zinātne, priekšplānā izvirzot praktisko metodi zinātnē. Attīstījās humānisma idejas (latīņu val. „humanus”- „cilvēcisks”), kur cilvēks tiek atzīts par vērtību (Viduslaiku Vēsture II, 1972, 316, 324, 325; Ideju vārdnīca, 1999, 210, 212; Сорокина, Том 1, часть 3, глава 5; Сорокина, 1988, 43; Cilvēks līdzīgi Dievam ir absolūts, kuram piemīt gribas brīvība (Kuzanskas Nikolajs) (Философия медицины, 2004, 91)). Šīs pārmaiņas veicināja dabaszinātņu (arī medicīnas) attīstību, kas kopumā pozitīvi ietekmēja ārstniecību un pacienta intereses.

Viduslaikos iezīmējās noteikti pozitīvi vēstures attīstības virzieni, īpaši apgaismības laikmetā, tomēr viduslaiki bija tiesiski sarežģīts periods arī medicīnā un ārstniecībā, kas norādīja uz nepieciešamību veikt korekcijas arī ārsta un pacienta tiesiskajās attiecībās.

Viduslaikos klosteri samērā aktīvi iesaistījās laicīgajā dzīvē. Līdz ar to attīstījās klosteru ārstniecība, ko veica mūki (Viduslaiku Vēsture I, 1971, 422; Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4; Yousif; Cassell). Tika noteiktas speciālas garīdzniecības personas, kas drīkstēja nodarboties ar laicīgām lietām, arī ārstniecību. Piem., Konstantinopoles patriarha Fotija nomokanona VIII titula 13.nod. 51.pk. (Номоканон константинопольского патриарха Фотия)). Arī Latvijas teritorijā pastāvēja Livonijas ordeņa mūku ārstniecība, Lietuvas teritorijā – mūki-dziednieki tika dēvēti par ligasoņiem (Derums, 1988, 169). No vienas puses, mūku veiktā ārstniecība nebija samērā kvalitatīva. No otras puses, tas tomēr bija veids, kā trūcīgie, sabiedrības zemāko kārtu pacienti varēja saņemt noteiktu ārstniecības apjomu.

Pieauga akadēmiski izglītoto ārstu nozīme jau agrajos un attīstītajos viduslaikos. Bizantijā ārstu izglītības avots bija antīkais mantojums un arābu medicīnas sasniegumi (Сорокина, 1988, 38, 39; Осипова, 2001, 8; Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4; Osler, 119; Medieval Medicine). Rietumeiropā Imperators Fridrihs II (1212.-1250.g.) piešķīra Salernas medicīnas skolai (Itālija), kas 1213.g. pārtop par universitāti, vienīgai tiesības izdot ārstiem licences, lai nodarbotos ar ārstniecību (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4). Līdz ar to, no vienas puses, ārstniecība kļuva kvalitatīvāka, bet, no otras puses, samazinājās pacienta iespējas izmantot šo ārstu pakalpojumus (piemēram, mantiskais, sabiedrības šķiru kritērijs, ārstu skaits).

Ārstniecību viduslaikos veica arī amatnieki-ķirurgi, kuriem, lai arī pirmsākumos trūka akadēmisko zināšanu, tomēr bija liela praktiskā pieredze. Pēc veicamo operāciju smaguma pakāpes pastāvēja sekojoša amatnieku-ķirurgu hierarhija: ķirurgi, bārddziņi, pirtnieki (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4, 5; Yousif). Lai arī amatnieki-ķirurgi pirmsākumos netika pienācīgi atzīti, jo netika pielīdzināti ārstiem, tomēr to loma ārstniecībā pakāpeniski pieauga. Amatnieku-ķirurgu cunftes (cunftes tika apvienotas amatnieku ģildēs, kas radās 11.,12.gs. Piem., pirtniekus kā netīro profesiju pārstāvjus neuzņēma ģildē (Osipova, 2004, 305; Медицина средневековья)) izveidošana atbilda arī pacienta interesēm: 1) uzlabojās ķirurģisko operāciju kvalitāte, jo, lai kļūtu par meistar, bija jāiziet arī apmācība cunftes ietvaros (Zālītis, 1991, 97; Derums, 1988, 170,171; Viduslaiku Vēsture I, 1971, 203, 211; Vīksna, 2004, 17); 2) tika izstrādāti cunftu noteikumi šrāgās jeb statūti, kas paredzēja arī pacientu tiesību aizsardzības iezīmes. Piemēram, Rīgas bārddziņu un brūču ārstu cunftes, kas ietilpa Sv.Jāņa jeb Mazajā ģildē, šrāgas (1494.g.) noteica: 1. ja vārgs slimnieks, tad jāpieaicina tā ārstniecībā vecāks meistars; 2. ja meistars nolaidīgi veic savu darbu, tad slimnieku jānodod citam meistaram; 3. maksu par ārstniecību jānosaka, vienojoties ar pacientu. Tā nedrīkst būt pārāk liela. Ja rodas strīds par maksu, tad to izšķir cunftes eltermanis un pilsētas kases pārzinis (Schraggen (aus der Zeit von 30 Mai, 6 Juni 1494) der Gilden und Amster der Stadt Riga). Protams, diskutējams, cik lielā mērā šie noteikumi tika piemēroti praksē. Tomēr te pacients tiek atzīmēts kā patstāvīgs tiesību subjekts. Līdz ar to secināms, ka ārstniecībā lielākā vai mazākā mērā tika ņemtas vērā arī pacienta intereses, kā arī pacienta griba.

Pastāvēja zināms personu loks, kas veica arī tautas dziedniecību, ko galvenokārt izmantoja nabadzīgākie, zemāko sabiedrības kārtu pārstāvji (Loebell; Derums, 1988, 169, 173, 190; Hupel, 1774, 558), tomēr konstatējama samērā negatīva attieksme pret vārdotājiem kā tautas dziedniecības pārstāvjiem, jo to darbība tika sasaistīta ar maģiju, kas neatbilda valdošās reliģijas nostājai (Piem.: Saliešu tiesas LXIV 1., 2.pk. ar pielikumu (Салическая правда); Теодорича едикта CVIII pk. (Эдикт Теодориха); Еклога XVII titula 43., 44.pk. (Эклога); Вселенский собор, 91). Pie tam, „buršana un zāļošana” neprasiņa kaitīgu seku iestāšanos, jo pilnīgi pietika ar to, ka persona ar to nodarbojās”. Un Livonijas sodu sistēmā par buršanu un zāļošana bija paredzēts augstākais soda mērs (Lazdiņš, 1998, 109, 11; Livonijas spoguļa 1.grāmatas 29.n pk., 2.grāmatas 4.n, 6.n pk. (Livonijas spogulis); Struteles valsts likumu 32.pk. (Struteles valsts likumi)).

Secināms, ka viduslaikos bija samērā dažādas ārstniecības personu kategorijas, kas veica ārstniecību. Iezīmējās tendence lielāku nozīmi piešķirt ārstniecības personu zināšanu

līmenim. Gan akadēmiskā, gan praktiskā izglītība ir netieši vērsta arī pacienta interesēs, jo vairāk vai mazāk balstās uz objektīvo medicīnu.

Viduslaikos aizvien vairāk priekšplānā izvirzījās prasība pēc kvalificētas ārstniecības personas. Netieši to stimulēja arī zinātnes, medicīnas pakāpeniska attīstība. Klosteri izveidoja medicīnas izglītības iestādes, kuras varēja apmeklēt tikai topošie mūki (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4). Galvenokārt turīgākajiem, augstākās sabiedrības slāņiem bija iespēja iegūt ārsta izglītību medicīnas izglītības iestādēs. Pirmā no tām bija Salernas medicīnas skola. 12., 13.gs. Rietumos sāka veidoties universitātes (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4; Osler; Harington, 1920, 76, 77; Viduslaiku Vēsture I, 1971, 472). 16.-17.gs. saskaņā ar likumu Krievijas teritorijā varēja veikt ārstniecību, ja tika nokārtots pārbaudījums un saņemta atļauja. Tādējādi tika veikta valsts tiesiskā kontrole, kas bija vērsta uz ārstniecības kvalitātes uzlabošanu (Стеценко, Пищита, Гончаров, 2004, 13, 14). Arī Latvijas teritorijā 14.gs. vietējo muižnieku dēli sāka izglītoties ārzemju universitātēs (Salerno, Padujā, Ferrarē u.c.), iegūstot ārsta grādu. 1632.gadā Tērbatas universitātē sāka apmācīt ārstus. 1781.gadā Viļņas Universitātē nodibināja Medicīnas fakultāti (Derums, 1988, 172, 193). Secināms, ka būtībā tika ieviesta medicīnas izglītības sistēma valstiskā līmenī, izstrādājot izglītības kopējos standartus. Ārstiem augstākā medicīniskā izglītība kļuva obligāta un to sāka kontrolēt valsts. Līdz ar to pacientam ārsta sniegtā ārstniecība kļuva kvalitatīvāka, kā arī pacientam, no vienas puses, paplašinājās iespējas izvēlēties un saņemt šādu ārstniecību. Pozitīvi vērtējama valsts iesaistīšanās arī medicīniskajā izglītībā, tādējādi netieši kontrolējot pacientiem sniegto ārstniecību.

Pirmsākumos medicīnas izglītības sistēmai bija trūkums, ka tajā bija samērā maz vai nebija vispār praktiskās apmācības. Ārstniecības metodes tika apgūtas galvenokārt tikai no antīko autoru darbiem, jo baznīca aizliedza asins izliesānu, liķu sekciju (Reliģijā valdīja uzskats, ka ķermenis ir tikai trauks, kas piepildīts ar dvēseli (Medicine in the 13-16th centuries). „Kas apgānīs kapu, tiks sodīts ar nāvessodu” (Теодориha edikta CX pk.) (Эдикт Теодориха)) u.c. 8., 9.gs. ar monarhu atļauju progresīvākās universitātes (piemēram, Salerno, Monpelje) sāka veikt liķu sekciju. Un vēlākā posmā ārstu izglītībā tika ieviests papildus gads praktiskai apmācībai ārpus pilsētas (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4; Зудгоф, 1999, 58, 59). Tas ir pozitīvs aspekts, jo ārstu izglītība kļuva pilnīgāka, apvienojot lielākā mērā teoriju ar praksi. Arī pacients, izvēloties ārstu, varēja jau rēķināties ne tikai ar teorētisko, bet arī praktisko zināšanu bāzi. No otras puses, ir kritiski vērtējama praktiskās apmācības organizācija pirmsākumos, jo tā tika veikta ārpus pilsētas. Visticamāk šo topošo ārstu pacienti bija zemāko sabiedrības kārtu pārstāvji, kas bija samērā ierobežoti kā pacienti savās izvēles iespējās. Tāpēc piekrita saņemt topošo ārstu ārstniecību.

Viens no galvenajiem medicīnas un ārstniecības attīstības stimuliem bija zinātnes izvirzīšanās priekšplānā. To veicināja pakāpeniska atteikšanās no reliģijas dominances un uzkrātā antīkā zinātniskā (Зудгоф, 1999, 8, 9, 18) bāze. Viduslaikos sāka attīstīties ķīmija, kuras pirmsākumi bija alķīmija. Tas savukārt veicināja farmācijas attīstību. Pirmā aptieka Tuvajos Austrumos tika izveidota 8.gs.v., Eiropā 11.gs. (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4,5; Марчукова, 2003, 215). Valdnieks Frīdrichs II 1241.gadā pieņēma likumu, ar kuru aizliedza ārstam gūt peļņu, gatavojot pacientiem zāles, bet aptiekāram – ārstēt. Tika ieviesta recepte, kas bija ārsta rīkojums/vēstule aptiekāram. Pacienti šajās attiecībās galvenokārt bija turīgie vai vidusšķiras pārstāvji (Baltiņš, 1999, 5, 6; Loebell; Medizin im Mittelalter). Līdz ar to farmācija tika nodalīta no ārstniecības, izveidojot trīspusējas tiesiskās attiecības ārstniecībā: ārsts-pacients-aptiekārs. 16.gs. Rietumeiropā izveidojās pirmās farmakopijas, saskaņā ar kurām tika veikta uzskaitē par: 1) pilsētā un valstī izmantojamajām zālēm; 2) zāļu sastāvu; 3) zāļu lietošanu; 4) zāļu cenām, kas bija par pamatu zāļu cenu noteikšanas mehānisma izveidei Eiropā (Сорокина, Том 1, часть 3, глава 5). Secināms, ka ķīmijas attīstība veica daudzas pārmaiņas arī pacienta un ārstniecības personas tiesiskajās attiecībās. Ar farmācijas atdalīšanu no ārstniecības, šīs jomas kļuva specializētākas. Līdz ar to pacienta tiesiskās attiecības ar ārstniecības personu un farmaceitu saturiski kļuva atšķirīgas, kas netieši vienkāršoja pacienta gribas izvēli. Izejot no pacienta interesēm, pozitīvi vērtējama valsts līdzdalības palielināšanās tiesiskajās attiecībās - veicot ārstniecības līdzekļu aprites un cenu veidošanas kontroli. Tas

netieši vērtējams kā valsts aizbildnieciskas pieejas iestrādes pār pacientu, aizsargājot arī pacienta intereses.

Viduslaikos noteiktāk iezīmējās pacienta gribas ierobežošana par labu publiskajām interesēm, kur valsts ar tiesiskajiem līdzekļiem mēģināja regulēt sabiedriskās attiecības, ietekmējot arī pacientu.

Viens no virzieniem bija sabiedrības sanitār-epidemioloģiskā drošība. Viduslaikos Rietumeiropā intensīvi sāka veidoties pilsētas, bet tajās bija antisantitāri apstākļi (piemēram, nebija ūdensvadu, kanalizācijas; uz ielām tika mesti atkritumi), kas veicināja infekcijas slimību izplatību. Lepras slimnieku: 1) izraidīja no sabiedrības un ievietoja leprozārijā (patversmē); 2) šo slimnieku uzskatīja par mirušu valstij un sabiedrībai, kā arī viņš nedrīkstēja strādāt, mantot; drīkstēja tikai ubagot gar lielceļiem, kas bija vienīgais iztikas avots; 3) bija jānēsā īpašs apģērbs un jārada skaņa citiem par lepras slimnieka tuvošanās brīdinājumu; 4) ieiet pilsētā varēja tikai noteiktās dienās (Viduslaiku Vēsture I, 1971, 208; Сорокина, 1988, 41; Сорокина, Том 1, часть 3, глава 4). Izplatījās arī mēra pandēmijas (Justiniāna mēris aptuveni 542.g.; „Melnā nāve” Rietumeiropā 1348.g.; Indijā 1892.g.). Tika ieviesti karantīnas pasākumi, izolējot cilvēkus valstu robežpunktos 40 dienas, kā arī tika izveidoti pirmie lazareti slimajiem uz kuģiem Sv.Lazara salā netālu no Venēcijas (Сорокина, Том 1 часть 3 глава 4; Гофф, 2000, 223-226). Infekcijas slimnieku izolācija bija viens no visstingrākajiem pretepidemioloģiskajiem pasākumiem. Tas praktiski bija vērsti tikai publisko interešu labā, jo izolētie slimnieki kopumā netika ārstēti (vismaz pirmsākumos). Īpatnība bija arī tajā, ka smagāko infekciju slimnieku personība juridiski gandrīz tika izbeigta, saglabājot tikai samērā minimālu tiesībspējas un rīcībspējas apjomu. Lielā mērā tika ierobežotas infekcijas slimnieka personiskās tiesības. Tāpat pretepidemioloģiskie pasākumi bija vērsti publisko interešu labā, gandrīz neievērojot infekcijas slimnieka gribu un intereses. Viens no objektīviem izskaidrojumiem šādai pieejai ir, ka trūka ārstniecības personām medicīnisko zināšanu smagu infekcijas slimību ārstniecībai. Līdz ar to, šādi pasākumi praktiski bija vienīgais līdzeklis, kā ierobežot un apturēt infekcijas slimību izplatību, tādējādi aizsargājot publiskās intereses.

Viduslaikos jau konkrētāk iezīmējas virzieni, kur lielākā vai mazākā mērā tika ierobežota pacientu griba publisko interešu labā. No vienas puses, pielietotie līdzekļi kalpoja publisko interešu labā. No otras puses, ja arī pacienta gribas ierobežojums kopumā bija attaisnojošs tā laika vēsturiskās attīstības skatījumā, tomēr nebija pietiekami attīstīts tiesiskais mehānisms pacienta tiesību un leģitīmo interešu aizsardzībai.

Īpatnība ir arī tajā, ka pirmsākumos slimnīcas bija paredzētas ubagu, ceļinieku u.c. aprūpei un palīdzībai. Slimnīcas vairāk līdzinājās patversmēm (Medieval Hospitals; Medicine in the 13-16th centuries). Tikai vēlākā posmā tās pārtapa par objektīvām ārstniecības iestādēm, kuru mērķis ir ārstniecība. Izveidojās arī ārstniecības iestāžu specializācija. Piemēram, tika celtas slimnīcas akliem (Luijs IX Francijā 13.gs.); ķirurģijas pacientiem; infekcijas slimniekiem (Зудроф, 1999, 8; Medieval Hospitals). Ārstniecības iestāžu specializācija paplašināja pacienta izvēles iespējas saņemt kompleksāku, ilgstošāku ārstniecību stacionārā.

Agrajos viduslaikos vēl saglabājās antīko laiku pieeja pacientam kā patstāvīgam tiesību subjektam. Bet reālās dzīves apstākļi transformējās par tiesiskajiem šķēršļiem pacienta gribas institūtam, ierobežojot pacienta iespējas saņemt ārstniecību (piemēram, nostiprinājās sabiedrības kārtu kritērijs; reliģijas dominance; medicīnas zinātnes attīstība un minimālas pacienta zināšanas ārstniecībā u.c.). Priekšplānā izvirzījās samērā strikta publisko interešu aizsardzība, kopumā neparedzot tiesisko mehānismu pacienta tiesību un leģitīmo interešu aizsardzībai. Radās nepieciešamība pēc jaunas pieejas pacienta gribas institūtam. Viduslaikos iezīmējās divi virzieni: 1) aizbildnieciskās pieejas pār pacientu iestrādes ārstniecībā; 2) pacienta tiesību un leģitīmo interešu tiesiskās aizsardzības iestrādes, mijiedarbojoties ar publiskajām interesēm.

3. Pacienta gribas nozīmes atdzimšana jaunajos un jaunākajos laikos (17.gs.b.-mūsdienas)

Notikumi jaunos un jaunākajos laikos radīja priekšnosacījumus pieejas maiņai attiecībā arī uz personas gribas institūtu. Pirmkārt, revolūcijas (Anglijā 17.gs., Francijā 18.gs.) sekmēja pāreju no feodālisma uz sabiedrību, kuras pamatā ir sabiedrības brīvo cilvēku juridiskā vienlīdzība (Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.3, 1999, 5, 6; История государства и права зарубежных стран II, 1999, 516, 518). Otrkārt, katoļu Baznīcai nespējot noturēt varas monopolu, norisinājās reformācija (16.gs.), kas ietekmēja ne tikai Baznīcu, bet arī citas jomas (Balodis, 2000, 78). Treškārt, jaunā valsts iekārta radīja nepieciešamību tiesiskās sistēmas transformācijai. Līdz ar to tiesības veidojās romiešu tiesību recepcijas un liberālisma ietekmē, kur centrā tika izvirzīts cilvēks, sākotnējo individuālismu nomainot ar stipru sociāltiesisku politiku, un kā galvenās cilvēka tiesības dabisko tiesību ietekmē tika atzītas brīvība, vienlīdzība un tiesības uz privātīpašumu, pie tam, valsti atzīstot tikai kā līdzekli minētā mērķa īstenošanai (История государства и права зарубежных стран II, 1999, 516, 519, 520, 530; Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.3, 1999, 6, 7, 12; Valters, 1961, 14; Osipova, Lazdiņš). Ceturtkārt, šajā laika periodā norisinājās strauja zinātņu attīstība, pie tam, valstīm sadarbojoties arī atklājumu izdarīšanā. Piektkārt, nozīmīgākajās dzīves norisēs priekšplānā tika izvirzīta personas griba – no vienas puses, atzīstot valsts izcelšanās sabiedriski-līgumisko raksturu; no otras puses, norādot, ka cilvēku sabiedrības pamats ir personas brīva griba, kas balstīta uz saprātu, oponējot kristietības pieejai, kur turpretim brīva griba ir grēka un ļaunuma avots (Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2, 1999, 19; Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.3, 1999, 6). Līdz ar to secināms, ka jaunos un jaunākajos laikos radās labvēlīgi apstākļi, lai atkal mainītu pieeju pacienta gribai, iezīmējot virzienu uz pacientu kā patstāvīgu tiesību subjektu ārstniecības tiesiskajās attiecībās.

Jaunos un jaunākajos laikos tika lielākā mērā aizsargātas personas kā pacienta tiesības. Pirmkārt, ārstniecības līdzekļus sākotnēji jau sāka izmēģināt uz dzīvniekiem; otrkārt, ārstniecības iestādēs uzlabojās pacientu apstākļi; treškārt, tika izskaustas varmācības metodes ārstniecībā (piemēram, ķēžu un miesas sodu piemērošana garīgi slimajiem) (Медицина XVII-XVIII, XIX веков). Iestrādnes pacientu tiesību aizsardzībā liecina par to, ka pacients tika uzskatīts par personību, kas ir vērstas arī uz to, lai atzītu pacientu par patstāvīgu tiesību subjektu.

Zinātnes attīstība šajā laika posmā ietekmēja arī ārstniecību, netieši skarot arī pacienta intereses. No medicīnas tika izstumts pārdabiskais, mistiskais, priekšplānā izvirzot medicīnu kā zinātņi, kas radīja nepieciešamību pilnveidot arī ārstu izglītību (izstrādājot studiju plānu, grādu piešķiršanas kārtību u.c.) (Мейер-Штейнер (2), 1999, 31, 73, 115, 118-120; Медицина XVII-XVIII, XIX веков; Medicine in the 19th century; Vīksna, 2004, 17 - 19). Līdz ar to ārstniecība lielākā mērā, salīdzinot ar iepriekšējo laika periodu, kļuva objektīvāka, jo: pirmkārt, pielietotās ārstniecības metodes, pateicoties zinātnes attīstībai, tika medicīniski pamatotas, kā arī, otrkārt, pašas ārstniecības nepieciešamība balstījās uz pacienta veselības kritēriju. Nenoliedzami, minētās izmaiņas bija pacienta interesēs.

Transformācija norisinājās arī pašās ārsta un pacienta tiesiskajās attiecībās. Sākotnēji ārsta profesija tika uzskatīta par aicinājumu, jo ārstam bija jābūt ar plašām zināšanām, līdz ar to pacienta un ārsta tiesiskās attiecības tika uzskatītas par uzticības attiecībām, kur ārsts bija padomdevējs slimības gadījumā, ko apliecina mājas ārsta institūta izveidošanās (Мейер-Штейнер (2), 1999, 74). Tomēr šīs attiecības mainījās, jo tika izveidota slimo kasu sistēma un pašas attiecības kļuva aizvien līgumiskākas ar atlīdzības raksturu (Мейер-Штейнер (2), 1999, 122). Secināms, ka ārstniecības tiesiskajām attiecībām virzoties uz līgumisko attiecību raksturu, netieši iezīmējās virziens pacienta atzīšanai par patstāvīgu tiesību subjektu.

Arī jauno un jaunāko laiku filozofija aizvien vairāk sāka atbalstīt personas autonomijas principu (F.Bēkons- cilvēks ar jauno metodi iegūv varu pār dabu; R.Dekarts- „Es domāju, tātad es esmu”; Dž.Loks- cilvēka dabiskais stāvoklis ir pilna rīcības brīvība ar savu īpašumu un personību; I.Kants- cilvēks pats izzina un rīkojas, tiesībām ir tikai jāgarantē cilvēka rīcības brīvību; G.V.F.Hēgelis- brīvi ir visi; J.S.Mills- cilvēka brīvība ir pašvērtība un sabiedrības

brieduma pazīme; eksistenciālisms (19.gs.b., 20.gs.s.- K.Jaspers, Ž.-P.Sartre, G.Marels u.c.)- indivīdi nedrīkst pieļaut, ka viņu izvēli, brīvību kaut kas ierobežo – lai tas būtu pat saprāts vai morāle (Философия медицины, 2004, 94, 97, 104-106, 108, 151; Нерсесянц, 2006, 573; Философия права, 2007, 234; Идею вярднїца, 1999, 135, 353)), kas sekmēja arī pacienta gribas nozīmes pieaugumu ārstniecības tiesiskajās attiecībās.

Balstoties uz šī laika perioda iezīmēm, valstu praksē pakāpeniski tika aizsākts princips, ka ārstniecība veicama pēc pacienta piekrišanas, tādējādi iedzīvinot ideju, ka pacienta griba, ar dažiem objektīviem izņēmumiem, ir noteicošā ārstniecībā. Anglijā prasība pēc pacienta piekrišanas medicīniskās iejaukšanās gadījumā tika formulēta 18.gs. (Ерофеев, Ерофеева). Vācijas (impērijas) Augstākā tiesa 1894.gadā, izskatot lietu, kur ķirurgs amputēja iekaisušu nepilngadīga pacienta kāju bez viņa vecāku piekrišanas, norādīja, ka ķirurgs nav atbildīgs par miesas bojājumiem, ja to veica pēc pacienta vai viņa vietnieka gribas, jo pacients ir līdzvērtīgs ārsta partneris un ārstniecības tiesiskās attiecības balstās nevis uz paternālismu, bet pacienta brīvu piekrišanu (Horntrich). Sākotnēji Vācijā ārstniecības veikšana bez pacienta piekrišanas tika interpretēta kā miesas bojājumu nodarīšana pacientam, jo tiek pārkāpta pacienta fiziskā integritāte, kur vēlākā periodā minētais pārkāpums tika vērtēts jau kā delikts. Piemēram, Vācijas Augstākā tiesa 1911.gada 30.jūnijā, skatot lietu, kur 17 gadus vecai pacientei tika iešļircināti ārstniecības līdzekļi ar viņas pašas, bet ne vecāku piekrišanu, kā rezultātā radās smagas ārstniecības līdzekļu blakusparādības, spriedumā norādīja, ka ārsta rīcība ir pretlikumīga, ja veic medicīnisko iejaukšanos bez nepilngadīgā pacienta vietnieku piekrišanas kaut arī ar paša nepilngadīgā piekrišanu, tādējādi ārsts ir vainīgs deliktā, jo medicīniskā iejaukšanās nebija steidzama (Jākobsons, 1936, 6, 7; Oosten, 1991, 194). Krievijā 18 gadus vecai pacientei tika operēts augonis kaklā. Pacientei tika konstatēts vēl viens augonis vēdera rajonā, kas pēc dažām dienām tika operēts. Nākošajā dienā pacientei palika sliktāk un viņa nomira. Tēvs cēla prasību pret ārstu, jo vecāki kā vietnieki nebija piekrituši otrajai operācijai. Krievijas Augstākās Tiesas Senāta Kriminālais Kasācijas departaments 1902.gada spriedumā nr.33 šajā ārsta Modlinska lietā norādīja, ka: 1) ārstam ir pienākums ierasties pie pacienta pēc aicinājuma; ārsts sodāms, ja nedara to bez likumīga iemesla (Ārstniecības nolikuma 690.p. (1892.g.), vēlāk – Ārstniecības nolikuma 54.p. (1905.g.)) pēc Sodu likuma 872.p. (1885.g.); 2) ārstu neatsvabina no atbildības tas, ka operācija bija pamatota un pareizi izdarīta, ja nav saņemta piekrišana (Jākobsons, 1936, 12 – 16). ASV Augstākās tiesas tiesnesis Cardozo lietā Schloendorff v. Society of New York Hospital (1914.g.) norādīja, ka „katram pie skaidras apziņas esošam pieaugušam cilvēkam ir tiesības izlemt, kas tiks darīts ar viņa ķermeni; ķirurgs, kurš veic operatīvu iejaukšanos bez pacienta piekrišanas, veic prettiesisku darbību, kas izpaužas aizskarošā rīcībā, par kuru viņš nes atbildību” (Lieta: Schloendorff v. Society of New York Hospital ((1914) 211 NY) (ASV) - Kennedy, 1994, 87); kas tādējādi aizsāka pacienta informētās piekrišanas modeli ārstniecības tiesiskajās attiecībās, kas tika iedzīvināts pilnā mērā 60-tajos gados (Мотов). Prasība pēc pacienta piekrišanas ārstniecības tiesiskajās attiecībās dažādās valstīs formējās nedaudz atšķirīgos laika posmos, kas objektīvi izskaidrojams ar atšķirībām pašu valstu attīstībā.

Sava loma pacienta gribas nozīmes atdzimšanai ārstniecībā bija Nirnbergas tribunālam un tā pieņemtajam 1947.gada Nirnbergas kodeksam. 10 mēnešus ilga Nirnbergas process bija īpatnējs ar to, ka papildus spriedumiem tiesa pieņēma arī dokumentu, kurā pirmo reizi starptautiskajā praksē tika formulēti principi par medicīnisko eksperimentu veikšanu ar cilvēku līdzdalību. Tiesību zinātnē ir izteikts viedoklis, ka tieši ar minētā kodeksa pieņemšanu aizsākās pacienta informētās piekrišanas formēšanās (Силуянова; Силуянова, Сабурова, Силуянова, 2007; Сабурова). Minētajam viedoklim pilnībā piekrist nevar, jo, kā analizēts darbā iepriekš, aizsākumi ir konstatējami jau daudz agrākā laika posmā. Tomēr, ja runā par starptautisko līmeni, tad Nirnbergas kodekss tiešām ir pirmais dokuments, kurā ir ietverta prasība pēc personas piekrišanas medicīnas jomā. Tomēr trūkums šim dokumentam bija tas, ka minētā prasība attiecās tikai uz samērā šauru medicīnas jomu, t.i., uz medicīniskajiem eksperimentiem ar cilvēkiem (Der Nürnberger Kodex, 1947, Art.1). Pēc 50 gadiem, t.i., 1997.gadā, pieminot Nirnbergas procesu, tika pieņemts atkārtoti pilnveidots Nirnbergas kodekss, kurā tiek skartas

mūsdienu aktuālās problēmas (piemēram, personas ģenētiskais raksturojums, ekonomiskā faktora ietekme uz ārstniecību, audu, orgānu transplantācija), kā arī attiecinot pacienta piekrišanas prasību jau uz ārstniecību (Der Nürnberger Kodex, 1997, Art.2). Neskatoties uz to, ka Nirnbergas kodeksiem ir rekomendējošs raksturs, to principi tiek iekļauti gan starptautiskajos, gan valstu nacionālajos tiesību aktos. Pacienta informētā piekrišana tika nostiprināta arī 1996.gada 19.novembra Biokonvencijas 5.panta pirmajā daļā. Nenoliedzami, pacienta gribas prioritātes ārstniecībā noteikšanai starptautiskajā līmenī ir liela nozīme, jo tādējādi tiek mazināta arī nacionālo tiesību sistēmu iespējamā patvaļa.

Latvijā prasība pēc pacienta piekrišanas ārstniecībā formējās neviendabīgi ar noteikta laika perioda pārrāvumu. No vienas puses, jaunajos laikos Eiropas kultūras centrs no dienvidiem novirzījās ziemeļu virzienā (Anglija, Francija, Vācija), tāpēc Baltija vairāk neatradās ārpus Eiropas norisēm, un ietekme uz Baltiju bija daudz straujāka un spēcīgāka nekā līdz šim (Osipova, Lazdiņš; Васильев, 1964, 47, 61, 80, 122). Arī pacienta gribas prioritātes princips bija spēkā esošs Latvijas teritorijā ar: 1) 1885.gada Krievijas Sodu likumu, kur tika paredzēts sods par ārsta veiktu patvaļīgu ārstniecību; 2) Ārstniecības nolikuma 690.pantu (1892.g.), vēlāk – Ārstniecības nolikuma 54.pantu (1905.g.); 3) 1933.gada Krievijas Sodu likuma 218., 219.pantu – ārsts, kas ārstējis slimnieku bez viņa vai viņa vietnieka piekrišanas, ir sodāms (Jākobsons, 1936, 3, 5, 11 -16); 4) 1937.gada Ārstniecības likuma 30., 64.pantu, kur bija noteikta pacienta piekrišanas prasība ārstniecībai (Ārstniecības likums, 1937). Līdz ar to secināms, ka Latvijas teritorijā līdz pat pirmās valsts neatkarības zaudēšanai praktiski bija iedzīvinājusies prasība saņemt pacienta piekrišanu ārstniecībai.

No otras puses, ar padomju tiesību spēkā stāšanos Latvijas teritorijā, ārstniecībā atgriezās paternālisma princips pacienta un ārsta tiesiskajās attiecībās (Latvijas tiesību vēsture (1914-2000), 2000, 311; Силюнова; Васильев, 1964, 148, 176), pacienta gribai praktiski zaudējot nozīmi minētajās attiecībās. Latvijai atgūstot neatkarību, tika turpinātas pirmās brīvvalsts tradīcijas arī ārstniecības jomā, atjaunojot pacienta gribas prioritāti ārstniecības tiesiskajās attiecībās (tika pieņemti galvenie normatīvie akti ārstniecībā, paredzot minēto principu – Ārstniecības likums, 23., 41.p.; Par prakses ārstiem, 24., 25.p. (šobrīd minētie panti ir zaudējuši spēku ar Pacientu tiesību likuma 6.p.1., 4.d.)). Neskatoties uz pacienta gribas prioritātes principa pārrāvumu Latvijā, tas tomēr mūsdienās ir atjaunojies un nostiprinājies.

Analizējot kopumā pacienta gribas juridiskās atzīšanas vēsturisko attīstību, iezīmējas likumsakarība. Tiek norādīts, ka medicīna attīstās pa spirāli nevis augšupejošu līkni (Мейер-Штейнер (2), 1999, 123). Velkot paralēles ar medicīnas vēsturi, arī pacienta gribas juridiskās atzīšanas vēsturiskajā attīstībā iezīmējas attīstības spirāle. Pacienta gribas juridiskās atzīšanas attīstības spirāles konstatācija nozīmīga arī ar to, ka ļauj prognozēt pacienta un ārsta tiesisko attiecību nākotnes attīstības virzienus un pacienta gribas nozīmi tajās, kur minētās izpausmes autore analizē tālāk darbā.

4.Pacienta gribas pamatprincipi un ārstniecības tiesisko attiecību nākotnes attīstības perspektīvas

Šobrīd strīdīgi ir vērtējams pašreizējais pacienta un ārstniecības personas/iestādes attiecību tiesiskais raksturs. Pēc vispārīgā principa tās ir līgumiskas attiecības, kur dalībnieki ir līdztiesīgi, līdzvērtīgi. Pacienta un ārstniecības personas/iestādes tiesiskās attiecības ir vērtējamas kā daudzpusējs darījums un divpusējs līgums (Civillikums, 1993, 1427., 1512.p.), kas nosaka abu pušu gribas izteikuma nepieciešamību tiesisko attiecību nodibināšanai. Lai arī līgumu tiesības fokusējas uz pušu autonomiju, tomēr līgumu brīvība ārstniecībā ir nosacīta. Pacients ir brīvs no tiesiskā (formālā) viedokļa gan izvēlē nodibināt ārstniecības tiesiskās attiecības, ja netiek aizskartas vai apdraudētas publiskās intereses (Pacientu tiesību likums, 2009, 6.p.1., 4.d.), gan – otras puses izvēlē (Pacientu tiesību likums, 2009, 8.p.). Minēto pacienta brīvību ietekmē faktiskie apstākļi (piemēram, pacienta veselības traucējumi; ekonomiskie apstākļi). Savukārt normatīvajā regulējumā ir noteikti gadījumi, kad ārstniecības persona var atteikties nodibināt tiesiskās attiecības ar konkrēto pacientu (piemēram:

Ārstniecības likums, 1997, 40., 42., 47.p.; McLean, 2010, 111-114). Tas ļauj secināt, ka ārstniecības personai ir pienākums nodibināt ārstniecības tiesiskās attiecības, pacientam izsakot gribu tiesisko attiecību nodibināšanai (Piem., Igaunijā ir tieši noteikts minētais pienākums - ārstniecības pakalpojuma sniedzējam ir jāveic ārstniecības pakalpojums, ja persona vēršas pie viņa, ja vien nosacījumi vai attiecības nav prettiesiskas (Law of Obligations Act of Estonia, 2002, §760)). Līdz ar to ārstniecības tiesisko attiecību nodibināšanā pušu brīvība ir ierobežota, pie tam atšķirīgā apjomā un veidā: pirmkārt, formāli noteikto pacienta brīvību var ietekmēt faktiskie apstākļi; otrkārt, ārstniecības personai tikai likumā noteiktos, objektīvos, izsmeloši uzskaitītos gadījumos ir tiesības izlemt par ārstniecības tiesisko attiecību nodibināšanu, prezumējot ārstniecības personai pienākumu nodibināt ārstniecības tiesiskās attiecības, saņemot pacienta gribas izteikumu. Ārstniecības līguma saturam jābūt vēršam pacienta veselības labā, kur likumā ir noteikti galvenie šo attiecību principi. Lai arī likumā tiek pieļauta jebkura šī līguma forma pēc vispārīgā principa (Pacientu tiesību likums, 2009, 1.p.1.d.2.pk., 6.p.2.,3.d.), tomēr apšaubāms, vai līguma noslēgšana ar konkludentajām darbībām attaisnojas ārstniecības gadījumā. Līdz ar to secināms, ka, neskatoties uz ārstniecības tiesisko attiecību līgumisko raksturu, šo līgumu tomēr ierobežo gan valsts ar saviem tiesiskajiem līdzekļiem, kas ne vienmēr ir vērsts pacienta kā vājākās puses interesēs; gan arī faktiskie apstākļi (piemēram, informācijas trūkums, veselības traucējumi, ekonomiskais faktors, medicīnas attīstības līmenis).

Pie tam, nevar tikt noliegta iespēja, kas detalizētāk izvērtējama atsevišķā pētījumā, ka noteiktos gadījumos ārstniecības tiesiskās attiecības var rasties arī uz likuma pamata. Likumā ir noteikts faktu kopums, kas automātiski rada pietiekami konkrēta satura pienākumu pret citu personu (Civillikums, 1993, 1402.p.; Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības, 1998, 17; Torgāns, 2006, 26). Un, piemēram, pacienta neatliekamo ārstniecību bez pacienta gribas un ārstniecību pret pacienta gribu publisko interešu labā infekcijas slimību, psihisko traucējumu gadījumā u.c., praktiski varētu uzskatīt par saistībām uz likuma pamata. Lai arī likums aizsargā saistības, kas rodas uz darījuma pamata, tomēr tiesiskajā darījumā tiesiskās sekas iestājas ne tikai tāpēc, ka likums to paredz, bet gan pirmām kārtām tāpēc, ka šo seku iestāšanās ir gribēta (Torgāns, 2006, 26; Kalniņš, 2005, 138; Sinaiskis, 1996, 150), kas atspoguļo galveno atšķirību starp saistībām uz tiesiska darījuma un saistībām uz likuma pamata.

Darījuma kodols ir uz tiesiska rezultāta iestāšanos virzīta griba, kas nedrīkst būt pretrunā ar likumu (Civillikums, 1993, 1427.p.; Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības, 1998, 45; Kalniņš, 2005, 137; Шапп ЯН, 2006, 200, 201). Ārstniecībā minētajam principam iezīmējas divas īpatnības. Pirmkārt, neskatoties uz ārstniecības tiesisko attiecību dalībnieku līdztiesību, ārstniecībā ir prioritāra konkrēta pacienta griba gan tiesisko attiecību nodibināšanā, gan tiesisko attiecību pastāvēšanas laikā (Pacientu tiesību likums, 2009, 3.p.6.d., 8.p.). Otrkārt, ārstniecībā pacienta griba tiek izteikta par ārstniecības pakalpojuma saņemšanu nevis ārstniecības rezultātu (Pacientu tiesību likums, 2009, 6.pants), jo „tiek pārdots nevis pats rezultāts, bet darbības pie tā” (Байков, 2006, 248). Tādēļ ir nodalāms pacienta gribas tiesiskais un faktiskais mērķis. Līdz ar to ārstniecības kā tiesiska darījuma specifika izpaužas pacienta gribas, kas tiek izteikta par ārstniecības pakalpojuma saņemšanu nevis ārstniecības rezultāta iestāšanos, prioritātē.

Literatūrā izdalīti dažādi pacienta un ārsta tiesisko attiecību modeļi. Jāatzīmē, ka galvenokārt cīņa norisinās starp paternālismu un pacienta autonomiju, kur ārstniecības tiesisko attiecību modeļos atšķiras kāda no šiem principiem pārsvars, un pārējais ir tikai nianse. Šobrīd pacienta un ārsta tiesiskās attiecības ir vērtējamas kā liberracionālais attiecību modelis, kur dominē brīva un saprātīga pacienta griba (jeb pacienta informētās piekrišanas modelis).

Pacienta informētās piekrišanas modelim ir konstatējami vērā ņemami trūkumi. Pirmkārt, pacienta piekrišana samērā nosacīti pielietota pacienta vietniecības gadījumā, kur gribas izteikumu veic pacienta vietnieks, nevis pats patients. Otrkārt, pacienta gribu nozīmīgi ietekmē faktiskie apstākļi (pacienta veselības traucējumi, zināšanu trūkums, ekonomiskais faktors), kur tiesiskās aizsardzības mehānisms pietiekami nenodrošina pacienta gribas aizsardzību no tiem. Pie tam, pārdroši apgalvot, ka mazinās šo faktisko apstākļu ietekme, tieši otrādi – piemēram, attīstoties medicīnai, zināšanu apjoms palielinās, kas rada lielāku plaisu

starp ārstu un pacientu; arī finansiālā krīze Latvijā nemazinās pietiekami straujā tempā. Treškārt, tiek pausts viedoklis, ka nav atbalstāma kādas puses dominance ārstniecības tiesiskajās attiecībās (ārsta – paternālismā; pacienta – informētās piekrišanas modelī) (Turner-Warwick, 1994, 16), jo, pārlietu izjaucot līdzsvaru pušu tiesiskajos statusos, tas tomēr negatīvi ietekmē ārstniecības tiesiskās attiecības. Ceturkārt, informētās piekrišanas modelī ir konstatējama apstākļu sadursme – balstoties uz objektīvu informāciju, pacients pieņem subjektīvu lēmumu, kas ne vienmēr ir pacienta veselības labā. Piektkārt, arī pacienta informētās piekrišanas modelī ir konstatējamas paternālisma iezīmes (piemēram - Pacientu tiesību likums, 2009, 7.p.8.d.). Ir izteikts viedoklis, ja pacienta ārstniecība pret viņa gribu tiek veikta trešo personu interesēs, tad tas nav vērtējams kā paternālisms, jo paternālismā pacienta aizbildnība tiek īstenota pacienta nevis citu personu labā (Grill, 2009, 146 – 157; Stauch, Wheat, Tingle, 2002, 31). Šāds vērtējums ir strīdīgs, jo, veicot pacienta ārstniecību pret viņa gribu, šīs ārstniecības mērķis ir gan trešo personu, gan arī paša pacienta interesēs. Tiek norādīts, ka mainās arī paternālisma raksturs – „no pagātnes privāta uz mūsdienu valstisku” (Lawrence, 1997, 8). Secināms, ka mūsdienu apstākļos gandrīz beznosacījumu pacienta informētās piekrišanas modelis īsti neattaisno sevi ārstniecības tiesiskajās attiecībās.

Analizējot pacienta un ārsta tiesisko attiecību modeļa nākotnes attīstības perspektīvas, jānonāk pie sekojoša secinājuma. Paturot prātā pacienta gribas juridiskās atzīšanas attīstības spirāli, nākotnes virziens varētu būt vērsts uz pacienta gribas zināmu ierobežošanu, kur pieejas maiņas nepieciešamību pamato arī darbā iepriekš minētie argumenti. Līdz ar to kā piemērotākais būtu tehnoloģiskais jeb tehniskais attiecību modelis. Šinī modelī pacients un ārsts ir līdztiesīgi dalībnieki, kuru rīcību nosaka objektīva medicīniska informācija par pacientu. Lēmumu pieņem pacients, bet pacienta griba tiek ierobežota ar objektīvu kritēriju, t.i., pacienta lēmumam jābūt objektīvi pamatotam, izejot no pacienta veselības interesēm. Te iezīmējas zināmas paternālisma iezīmes. Bet atšķirīgu šo modeli no paternālisma dara tas, ka lēmumu pieņem tomēr pats pacients, un iesaistoties šajā lēmumā pieļaujams, balstoties tikai uz objektīvu pamatojumu nevis ārsta autoritatīvu, samērā subjektīvu gribu plašo medicīnas zināšanu dēļ. Tehniskajā pacienta un ārsta tiesisko attiecību modelī pacienta autonomija tiek ierobežota ar objektīvu kritēriju pacienta interesēs, izslēdzot tūri subjektīvu pacienta gribu lēmuma pieņemšanā, kas iespējams būtu atbilstošāk tuvākās nākotnes ārstniecības tiesiskajām attiecībām.

Secinājumi un priekšlikumi

Pacienta gribas prioritātes un ārsta aizbildnības pār pacientu (paternālisma) mijiedarbības vēsturiskajā attīstībā iezīmējas pacienta gribas juridiskās atzīšanas attīstības spirāle, kur: 1) pirmatnējai sabiedrībai bija raksturīgs paternālisms; 2) antīkie laiki raksturojās ar pacienta gribas autonomiju; 3) viduslaikos atkal nostiprinājās paternālisms; 4) savukārt jaunos un jaunākajos laikos atdzima pacienta gribas autonomija.

Tās konstatācija nozīmīga ar diviem galvenajiem aspektiem. Pirmkārt, pacienta gribas juridiskās atzīšanas vēsturiskā attīstība pamato pacienta gribas prioritāti mūsdienu ārstniecības tiesiskajās attiecībās. Otrkārt, pacienta gribas juridiskās atzīšanas attīstības spirāle ļauj prognozēt pacienta un ārsta tiesisko attiecību nākotnes modeli un pacienta gribas nozīmi tajā.

Mūsdienu apstākļos gandrīz beznosacījumu pacienta informētās piekrišanas modelis īsti neattaisno sevi ārstniecības tiesiskajās attiecībās. Tāpēc pētījuma rezultātā par piemērotāko pacienta un ārsta tiesisko attiecību nākotnes modeli ir atzīstams tehnoloģiskais jeb tehniskais pacienta un ārsta tiesisko attiecību modelis, kur noteiktos gadījumos lēmums saistībā ar pacienta ārstniecību ir pieņemams, balstoties uz pacienta veselības medicīniskajiem kritērijiem nevis tikai uz subjektīvo pacienta gribu.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

1. ABSE, D. *Doctors and patients*. Oxford: University Press, 1984. 114 p.
2. ACKEMECHT, E. H. *Geschichte der Medizin*. 6.durchges. und erg.auf. Stuttgart: Enke, 1989.

3. ARONS, K.Ē. *Medicīnas vēsture: senie laiki*. Rīga: P.Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, 1993.
4. BALODIS, R. *Valsts un Baznīca*. Rīga: Nordik, 2000. 726 lpp.
5. BALTIŅŠ, M. Recepte pacienta, ārsta un farmaceita saskarsmes krustpunktā: paliekošais un mainīgais. *MATERIA MEDICA*. 1999. Nr.10, 5., 6.lpp.
6. BLŪZMA, V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos*. Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002. 72 lpp.
7. BUIJSEN, M. *The Concept of Health Law*. Frontiers of European health law: yearbook. European Centre for Advanced Legal Studies in Health Care. Rotterdam: Erasmus University Press, 2000.
8. CASSELL, E.J. About: Amundsen D.W. Medicine, Society, and Faith in the Ancient and Medieval Worlds. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. *The New England Journal of Medicine*. 1997. Nr.12. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://content.njem.org/cgi/content/full/336/12/883>.
9. CUMSTON, C. G. *The history of medicine: from time of Pharaohs to the end of the XVIII th century*. New York, London: Routledge, 1998. 390 p.
10. *Der Nürnberger Kodex* (1947). Dokument des Nürnberger Ärzteprozesses. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.ipnw-nuerberg.de/aktivitaet2_1.html.
11. *Der Nürnberger Kodex* (1997). [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.medizinundgewissen.de/archiv/kodex97.html.
12. DERUMS, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*: monogrāfija. Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Latvijas Eksperimentālās un klīniskās medicīnas Zinātniskās pētniecības institūts. 2.pārstr. un papild.izd. Rīga: Zinātne, 1988. 223 lpp.
13. Desmit baušļi. Blūzma V., Zemītis G., Osipova S. *Ārvalstu tiesību vēstures avoti (no vissenākajiem laikiem līdz 1689.gadam)*. Rīga: Turība, 2007. 39., 40.lpp.
14. *Entwicklungsschema zur Medizin*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: http://www.gottwein.de/graeca/lex/m_medin01.php.
15. GRILL, K. Liberalism, altruism and group consent. *Public Health Ethics*. 2009. Nr.2(2), p.146-157. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://phe.oxfordjournals.org/content/2/2/146.full?maxtoshow=&hits=40&RESULTFORMAT=&fulltext=informed+consent&searchid=1&FIRSTINDEX=120&resourcetype=HWCIT>.
16. HARRINGTON, J. *The Salerno Book of Health*. Images from History of the School of Salerno. [b.v.], [b.i.], 1920. 76., 77.p. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.umanitoba.ca/libraries/units/health/resources/salerno.html>.
17. *Hipokrātiskie raksti: izlase*. A.Gailes un A.van Hofas tulk. no sengrieķu val., ievads un komentāri. Rīga: Liepnieks&Rītups, 2003. 449 lpp.
18. *Hipokrāta zvērests*. [atsauce 07.04.2017.]. Pieejas veids: http://www.mfd.lv/lv/book/hipokratavzests_lv.htm.
19. HIPOKRĀTS. Likums. *Hipokrātiskie raksti: izlase*. A.Gailes un A.van Hofas tulk. no sengrieķu val., ievads un komentāri. Rīga: Liepnieks&Rītups, 2003. 6., 7.lpp.
20. HIPOKRĀTS. Par vējiem.I, 1-5. Gaile, A. *Ārstēšanas māksla Senajā Grieķijā. Doctus*. 2002. Nr.3, 53.lpp.
21. HONSELL, H. *Romisches Recht*. Berlin, Heidelberg, New York, Barcelona, Budapest, Honkong, London, Mailand, Paris, Santa Clara, Singapur, Tokio: Springer, 1997.
22. HOMTRICH, J. *Der kranke Mensch: Patient oder Kunde?* [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.aeksh.de/shae/200202/h022052a.html>.
23. HUPEL, A.W. *Topographische Nachrichten von Livl. und Estl. Bd.1*. Rīga, 1774, S.558. Васильев К.Г. *Очерки истории медицины и здравоохранения Латвии*. Москва: Медицина, 1964. с. 28.
24. *Ideju vārdnīca: domātāji, teorijas un jēdzieni filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā*. Adikibi O., Baleins B., Breji E.u.c. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 659 lpp.
25. JAKUBAŅECIS, V. *Tiesības sabiedrībā*. Rīga, [b.i.], 1997. 44 lpp.
26. JĀKOBSONS, A. *Ārsta atbildība pēc 1933.g.sod.lik.218. un 219.p.p.* Rīga, [b.i.], 1936. 27 lpp.
27. KALNIŅŠ, E. *Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005. 400 lpp.
28. KENNEDY, I. *Medical law*. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1994. 1407 p.
29. KŪLE, M., KŪLIS, R. *Filosofija*. Rīga: Burtnieks, 1996. 653 lpp.
30. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības*. Torgāns K., Grūtups A., Višņakova G.u.c. Zin.red. Torgāns K. Rīga: Mans Īpašums, 1998. 687 lpp.
31. *Latvijas tiesību vēsture* (1914-2000). Zin.red. Lēbers D.A. Rīga: Fonds „Latvijas vēsture”, 2000. 528 lpp.
32. LAZDIŅŠ, J. Vasaļu (bruņinieku) tiesību avoti un komentārs. *Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.-16. gs.1. sēj.* Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Zin.red. Meļķis E. LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedra. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998. 109., 11.lpp.
33. LAWRENCE, M. *The new paternalism: supervisory approaches to poverty*. Washington: Brookings Institution Press, 1997. 355 p.
34. LOEBELL, M. *Die Heilkunde im Mittelalter*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.jadu.de/mittelalter/text/heilkunde.html>.

35. MAZLOVSKIS, A. Medicīna pirms divtūkstoš gadiem. *Doctus*. 2006. Nr.3, 46. - 49.lpp.
36. McLEAN, A. Informed consent and medical law: a relational challenge. *Med Law Rev*. 2010. Nr.18, p.111-114.
37. Medizin im Mittelalter. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.mittelalter-saar.de/index.php?page=952>.
38. *Medicine in the 13-16th centuries: Universities, Hospitals, Anatomical Revolution*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://pacs.unica.it/biblio/lesson3.htm>.
39. *Medicine in the 19th century*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.seed.slb.com/en/scictr/watch/history_medicine/scientific_19th_century.htm.
40. *Medieval Hospitals*. Dodd Memorial Library, Vellore. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://dodd.cmcvellore.ac.in/hom/10%20-%20Medieval%20Hospital.html>.
41. *Medieval Medicine*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.medieval-spell.com/Medieval_Medicine.html.
42. MUCINIEKS, P. *Sociālā likumdošana (I.puse)*. Rīga: Latvijas Universitātes studentu padomes grāmatnīcas izdevums. 1934.
43. OOSTEN, F. van. *The Doctrine of Informed Consent in Medical Law*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang, 1991. 500 p.
44. OSIPOVA, S., LAZDIŅŠ, J. *Tiesību sistēmas ģenēzes un evolūcijas(transformācijas) aspekti Eiropas tiesību kontekstā*. Tēzes. Konferences „Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc Eiropas Savienības paplašināšanās” materiāli. 2007.gada 24.-27.janvāris, Rīga, Latvijas Universitāte. Npublicēts.
45. OSIPOVA, S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. Latvijas Universitāte, Juridiskā fakultāte, Tiesību teorijas un politikas zinātnes katedra. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001. 140 lpp.
46. OSIPOVA, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. 408 lpp.
47. OSLER, W. *The Evolution of Modern Medicine*. Electronic Text Center, University of Virginia Library. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://etext.virginia.edu/etcbin/toccer-new2?id=OsIEvol.sgm&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=3&vision=div1>.
48. SINAIKIS, V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: TIC, 1996. 246 lpp.
49. STAUCH, M., WHEAT, K., TINGLE, J. *Sourcebook on medical law*. London: Cavendish Publishing Limited, 2002. 762 p.
50. TORĢANS, K. *Saistību tiesības I daļa*. Rīga: TNA, 2006. 315 lpp.
51. TURNER – WARWICK, D.M. Paternalism versus patient autonomy. *Journal of the Royal Society of Medicine*. Supplement. 1994. Nr.22. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1294188>.
52. VALTERS, N. Pamattiesības un tiesību pamats. *Latviešu juristu raksti*. 1961. Nr.5.
53. *Viduslaiku Vēsture I*. S.Skazkina zin.red. Rīga: Zvaigzne, 1971. 530 lpp.
54. *Viduslaiku Vēsture II*. S.Skazkina zin.red. Rīga: Zvaigzne, 1972. 354 lpp.
55. VĪKSNA, A. Ķirurģijas saknes Latvijā, I daļa. *Latvijas Ārsts*. 2004. Nr.1, 17. – 19.lpp.
56. ZĀLĪTIS, Fr. *Latvijas vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1991. 357 lpp.
57. YOUSIF, J. *The Progress of Ancient Medicine: Medieval Medicine. Medical Practitioners*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: http://students.ou.edu/Y/Jason.S.Yousif-1/episode_3_medieval.html.
58. *Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.1. Античность. Восточные цивилизации*. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. 750 с.
59. *Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв.* Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999.
60. *Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.3. Европа. Америка. XVII-XX вв.* Отв.ред. Жидков О.А. Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999.
61. БАЙКОВ, А. *Общая часть гражданского права*. Рига: Holda, 2006. 391 с.
62. ВАСИЛЬЕВ, К.Г. *Очерки истории медицины и здравоохранения Латвии*. Москва: Медицина, 1964. 218 с.
63. ГАРТМАН, Ф. *Жизнь Парацельса и сущность его учения*. Москва: Алетейа, 2002. 272 с.
64. ГОФФ, Ж. Ле. *Цивилизация средневекового Запада*. Сретенск: МЦИФИ. 2000. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://langedoc.narod.ru/history/medic.htm>.
65. ЕРОФЕЕВ, С.В., ЕРОФЕЕВА, И.О. *Принцип информированного согласия пациента: обзор зарубежной медицинской и юридической практики*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.med-law.ru.
66. ЗУДГОФ, К. *Медицина средних веков и эпохи возрождения*. Москва: Вузовская книга, 1999. 160 с.
67. *История государства и права зарубежных стран II*. Науч.ред. Крашенникова Н.А., Жидкова О.А. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1999. 712 с.
68. КУДИНОВ, О.А. *Римское право*. Москва: Экзамен, 2007. 637 с.

69. МАРЧУКОВА, С.М. *Медицина в зеркале истории*. Санкт-Петербург: Европейский дом, 2003. 272 с.
70. *Медицина средневековья*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.medvuz.ru/faces/section103/section14/>.
71. *Медицина XVII-XVIII, XIX веков*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.medvuz.ru/faces/section103/section14/.
72. МЕЙЕР – ШТЕЙНЕР, Т. *Древняя медицина*. Москва: Вузовская книга, 1999. 128 с.
73. МЕЙЕР – ШТЕЙНЕР, Т. (2) *Медицина XVII-XIX веков*. Москва: Вузовская книга, 1999. 128 с.
74. МОТОВ, В.В. *Информированное согласие на психиатрическое лечение в США*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.npar.ru/journal/2004/3/consent.php>.
75. НЕРСЕСЯНЦ, В.С. *Философия права*. Учебник для вузов. Институт государства и права Российской академии наук, Академический правовой университет. 2-е изд. Москва: Норма, 2006. 848 с.
76. ПЛУТАРХ. СОЛОН. *Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.1. Античность. Восточные цивилизации*. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999.
77. *Римское частное право*. Науч.ред. Новицкий И.Б., Тетерский И.С. Москва: Юристь, 2004. 544 с.
78. САБУРОВА, В.И. *Модели взаимоотношения врач-пациент. Моральные принципы и правила проведения исследований на человеке и животных*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://bioethos.ru/lect/13.htm>.
79. СИЛУЯНОВА, И.В. *Информированное согласие: от процедуры к доктрине*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://an.mrezha.ru/zhizn/etika/00/Textbook/sil1/chap54.htm>.
80. СИЛУЯНОВА, И.В., САБУРОВА, В.И., СИЛУЯНОВА, В.А. Информированное согласие в гинекологической практике. *Медицинское право*. 2007. Nr.1. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: www.med-law.ru.
81. СОРОКИНА, Т.С. *История медицины*. Москва: Ун-т дружбы народов, 1988. 72 с.
82. СОРОКИНА, Т.С. *История медицины в двух томах*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://bibliotekar.ru/423/12.htm>.
83. СТЕЦЕНКО, С.Г., ПИЩИТА, А.Н., ГОНЧАРОВ, Н.Г. *Очерки медицинского права*. Науч.ред. Стеценко С.Г. Москва: ЦКБ РАН, 2004. 171 с.
84. ФЕМИСТИЙ. О человеколюбии. *Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.1. Античность. Восточные цивилизации*. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 343.
85. *Философия медицины*. Науч.ред. Шевченко Ю.Л. Москва: ГЮТАР-МЕД, 2004. 480 с.
86. *Философия права*. Данильян О.Г., Байрачная Л.Д., Максимов С.И. и др. Москва: Эксмо, 2007. 416 с.
87. ШАПП, ЯН. *Система германского гражданского права: учебник*. Москва: Международные отношения, 2006. 357 с.

Normatīvie akti

1. *Ārstniecības likums*: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 1.jūlijs, Nr.167/168.
2. *Ārstniecības likums*: LR likums. Ārstniecības likums Rīga: Valsts tipogrāfija, 1937.
3. *Civillikums*. Ceturtā daļa. Saistību tiesības: LR likums. LR Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 1993. 14.janvāris, Nr.1.
4. *Law of Obligations Act of Estonia* (2002). [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.legaltext.ee/indexen.htm>.
5. *Lex Regia* -, „Demms”, „Furiosus”. Мейер-Штейнер Т. Древняя медицина. Москва: Вузовская книга, 1999. с.85.
6. *Livonijas spogulis*. Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.-16. gs.1. sēj. Lazdiņš J., Blūzma V., Osipova S. Zin.red. Meļķis E. LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedra. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998. 65., 75.lpp.
7. *Pacientu tiesību likums*: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 30.decembris, Nr.205.
8. *Par prakses ārstiem*: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 8.maijs, Nr.113.
9. *Schraggen (aus der Zeit von 30 Mai, 6 Juni 1494) der Gilden und Amster der Stadt Riga*. Wilhelm Stieda und Const.Mettig. Riga, 1896. S.248.-252. Derums V. Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība: monogrāfija. Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija, Latvijas Eksperimentālās un klīniskās medicīnas Zinātniskās pētniecības institūts. 2.pārstr. un papild.izd. Rīga: Zinātne, 1988. 170.lpp.
10. *Struteles valsts likumi*. Apsītis R., Blūzma V., Lazdiņš J. Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795). 2.sējums. Red. Blūzma V. LU Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedra. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2006. 287.lpp.

11. *Баварская правда* (b3). И прибавление к Баварской правде. Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 47.
12. *Вселенский собор* (пято-шестой, Трулльский (691-692гг.)). Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 148.
13. *Кодекс Хаммурапи*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://samadhy.ru/content/view/144/322/>.
14. *Номоканон константинопольского патриарха Фотия* (883 г.). Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с.157.
15. *Законы двенадцати таблиц*. Кудинов О.А. Римское право. Москва: Экзамен, 2007. с. 382.
16. *Законы Ману*. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.tarasei.narod.ru/lib/manu.htm>.
17. *Саксонское зеркало*. Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 437.
18. *Салическая правда*. Салическая правда. Московский государственный педагогический институт им.Ленина. Ученые записки, т.LXII. Перевод Н.П.Гранианского. Москва: тип.им. Жданова,1950. [cited 07.04.2017.]. Available from Internet: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/salic.htm>, с. 58.
19. *Указ Вильгельма I*, отделяющий церковные суды от светских. Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с.85.
20. *Эдикт Теодориха* (Edictum Theodorici regis). Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 54.
21. *Эклога* (избранные законы). Антология мировой правовой мысли: в 5-и т. Т.2. Европа V-XVII вв. Рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин; Национальный общественно-научный фонд. Москва: Мысль, 1999. с. 116.

Summary

In the historical development the priorities of patient will and doctor's guardianship of the patient (paternalism) in the historical development of interaction looms out ahead the development spiral of the legal recognition of the patient's will. Its major finding is important of the two main aspects. Firstly, the historical development of the legal recognition of the patient's will is based on the priorities of patient's will in the legal relations of the medical treatment. Secondly, the development spiral of the legal recognition of the patient's will lets to predictive the future model of patient's and doctor's legal relationship and the role of the patient's will in it. In the result of the research is considered the most appropriate technology or technical patient-doctor relationship's model, which in the certain cases the decision of the patient's treatment is acceptable, based rather on the medical criterious of patient's health than the patient's subjective will.

KRIMINĀLATBILDĪBA PAR AUTORTIESĪBU PĀRKĀPUMIEM CRIMINAL LIABILITY FOR PIRACY

Aldis Kaļva

Mg.iur., vieslektors, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
aldis155@inbox.lv, +371 26197005, Rēzekne, Latvija

Abstract. *The publication is dedicated to reflect of problems concerning criminal liability for piracy, their analysis and expression of proposals for their prevention. The author analyzes the judicial decisions of copyright infringement, giving rise to the conclusion, that currently there is problem translating the concept “essential damage”. There is raised thesis that paragraph 148 of the Criminal Law can’t accomplish their functions and can’t protect in constitution guaranteed copyrights, on the publication. Finally, there are provided conclusions.*

Keywords: *copyright, piracy, criminal liability.*

Ievads

Šajā referātā tiek pētīta kriminālatbildība par autortiesību pārkāpšanu. Veicot šo pētījumu, tika noskaidrotas problēmas, kas saistītas ar kriminālatbildības piemērošanu par autortiesību pārkāpumiem. Ir svarīgi noteikt un pētīt šīs problēmas, jo ar tām ikdienā saskaras tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki, izlemjot jautājumus par vainīgo personu saukšanu pie kriminālatbildības un soda noteikšanu.

Šo problēmu pētīšana konkrētajā brīdī ir ļoti aktuāla, jo, sakarā ar moderno tehnoloģiju straujo attīstību, autortiesību pārkāpšana ir kļuvusi par ļoti viegli veicamu noziedzīgu nodarījumu, un līdz ar to arvien biežāk tiek konstatēti dažādi autortiesību pārkāpumi. To pierāda fakts, ka, izpētot tiesu nolēmumus attiecībā uz autortiesību pārkāpumiem, kas veikti pēdējos piecos gados, ir konstatējams, ka veikto autortiesību pārkāpumu skaits ar katru gadu palielinās. Tādēļ nav pieļaujams, ka vainīgās personas dažu tiesību normu nepilnību rezultātā izvairās no kriminālatbildības par viņu veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Autortiesību aktualitāti pierāda arī fakts, ka tikai nesen – 2014. gada 4. februārī – Eiropas Parlaments apstiprināja direktīvu „Par autortiesību un blakustiesību administrēšanas uzraudzību un mūzikas licencēšanu tiešsaistē pārrobežu līmenī”. Tas apliecina to, ka mūsdienās autortiesību jautājumi ir ļoti aktuāli un tie tiek skatīti un kontrolēti starptautiskā līmenī.

Kā pētījuma mērķis tika noteikts kriminālatbildības piemērošanas par autortiesību pārkāpumiem problēmu atklāšana, izanalizēšana un priekšlikumu, šo problēmu novēršanai, izteikšana, savukārt kā pētījuma uzdevumi tika noteikti: 1) veikt autortiesību jēdziena izpēti; 2) noskaidrot un analizēt normatīvos aktus, kas regulē autortiesības un paredz par to pārkāpšanu kriminālatbildību; 3) veikt kriminālatbildību par autortiesību pārkāpšanu regulējošās tiesību normas sastāva analīzi un izpētīt tās uzbūves īpatnības; 4) izpētīt tiesu nolēmumus par autortiesību pārkāpumiem un veikt to analīzi;

Veicot pētījumu, autors izsaka hipotēzi, ka kriminālatbildību par autortiesību pārkāpumiem regulējošā tiesību norma – Krimināllikuma 148. pants – nespēj pienācīgi pildīt savas funkcijas un aizsargāt Latvijas Republikas Satversmes 113. pantā paredzētās autora tiesības.

Autortiesību jēdziena izpratne

Saskaņā ar Autortiesību likumu, autortiesības ir izņēmuma tiesību veids, kuru subjekts ir darba autors, līdzautori, ieskaitot audiovizuāla darba autorus, atvasināto darbu autori, viņu mantinieki un citi autora tiesību pārņēmēji, bet objekts – autora darbs. Kā noteikts Autortiesību likuma 4. pantā, autora darbi, kas var būt par autortiesību objektu neatkarīgi no izpaušmes veida un formas ir: 1) literārie darbi; 2) dramatiskie un muzikāli dramatiskie darbi, scenāriji; 3) horeogrāfiskie darbi un pantomīmas; 4) muzikālie darbi ar tekstu vai bez tā; 5) audiovizuālie darbi; 6) zīmējumi, glezniecības, tēlniecības un grafikas darbi un citi mākslas darbi; 7) lietišķās mākslas darbi, dekorācijas un scenogrāfijas darbi; 8) dizaina darbi; 9) fotogrāfiskie darbi un

darbi, kas izpildīti fotogrāfijai līdzīgā veidā; 10) celtnu, būvju, arhitektūras darbu skices, meti, projekti; 11) ģeogrāfiskās kartes, plāni, skices, plastiskie darbi, kas attiecas uz ģeogrāfiju, topogrāfiju un citām zinātnēm; 12) citi autoru darbi.

Izpētot juridisko literatūru, autors konstatē, ka nepastāv viena konkrēta autortiesību jēdziena definīcija. Tā, piemēram, ir atrodama autortiesību definīcija, kurā autortiesības definētas kā autora personisko nemantisko un mantisko tiesību kopums uz paša radītu intelektuālo darbu tā materiālajā formā (Veikša, 2007., 8.lpp), savukārt citā definīcijā autortiesību jēdziens definēts kā juridisks jēdziens, kuru pieņēmusi lielākā daļa valstu valdību un kurš uz noteiktu laika periodu piešķir darba autoram ekskluzīvas tiesības uz viņa radītā darba lietošanu un izplatīšanu ar mērķi, lai darba radītājs varētu saņemt atlīdzību par savu radīto darbu un spētu sevi finansiāli atbalstīt (World Intellectual Property Organization, 2008., 5.lpp.). Pēc autora domām, vienotas autortiesību jēdziena definīcijas neesamība ir izskaidrojama ar to, ka autortiesību jēdziens ir samērā plašs, un tādēļ ir ļoti grūti izveidot kādu vienu konkrētu un universālu autortiesību jēdziena definīciju, kas sevī ietvertu visus autortiesību aspektus un precīzi raksturotu to būtību.

Autors piedāvā savu autortiesību definīciju: „Autortiesības ir likumā noteiktās autora izņēmuma tiesības uz savas radošās darbības rezultātā radītajiem autortiesību objektiem.” Autors uzskata, ka šī definīcija izskaidro galveno autortiesību būtību, – to, ka autortiesības ir attiecināmas uz autoru un viņa radītajiem autortiesību objektiem jeb viņa radīto intelektuālo darbu, kā arī to, ka autortiesību tiesiskais regulējums ir noteikts likumā, kas Latvijas gadījumā ir Autortiesību likums.

Krimināllikuma 148. panta sastāva analīze

Autors savā darbā veic Krimināllikuma normas, kuras paredz kriminālatbildību par autortiesību pārkāpšanu, sastāva analīzi. Dotajā brīdī kriminālatbildība par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta Krimināllikuma 148. pantā, kas saucas „Autortiesību un blakustiesību pārkāpšana”.

Krimināllikuma 148. panta aktuālā redakcija sastāv no trīs daļām. Panta pirmā daļa paredz kriminālatbildību par autortiesību pārkāpšanu, ja ar to ir radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm. Panta otrā daļa paredz, ka pie kriminālatbildības ir saucamas personas, kuras autortiesību pārkāpumu ir izdarījušas personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās. Savukārt panta trešā daļa paredz kriminālatbildību par autortiesību pārkāpšanu, ja tā izdarīta lielā apmērā, vai ja šis pārkāpums ir izdarīts organizētā grupā, vai par piespiešanu ar vardarbību, draudiem vai šantāžu atteikties no autorības, kā arī gadījumos, kad ar vardarbību, draudiem vai šantāžu ir uzspiesta līdzautorība.

Krimināllikuma 148. panta pirmajā un otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir materiāls sastāvs. Materiāls sastāvs ir viens no noziedzīga nodarījuma sastāva veidiem, kurā kā obligāta objektīvās puses pazīme ir paredzēta seku iestāšanās. Noziegums ar materiālu sastāvu uzskatāms par izdarītu no laika brīža, kad noteiktās noziedzīgās rīcības rezultātā ir iestājušās kaitīgās sekas. Šī noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse kā obligātos elementus ietver prettiesisku rīcību (kas var izpausties kā darbība vai bezdarbība), cēloņsakarību un sekas (Judins, 998., 29. lpp.)

Pamatojoties uz iepriekš minēto, ir secināms, ka, lai kādu personu varētu saukt pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 148, ir jākonstatē ar noziedzīgo nodarījumu radītās kaitīgās sekas – radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm, vai cietušajam radīts materiālais zaudējums lielā apmērā.

Autors vēlas vērst uzmanību uz faktu, ka Krimināllikuma 148. panta trešajā daļā tomēr ir saskatāmas gan materiāla, gan formāla sastāva pazīmes. Šī panta trešajā daļā materiāls sastāvs ir konstatējams attiecībā uz autortiesību pārkāpšanu, ja ar šīm darbībām cietušajam ir radīts liels zaudējums. Savukārt attiecībā uz pārējiem šī panta trešajā daļā minētajiem iespējamajiem autortiesību pārkāpšanas veidiem – autortiesību pārkāpšana, ja to izdarījusi organizēta grupa; piespiešanu ar vardarbību, draudiem vai šantāžu atteikties no autortiesībām; līdzautorības

uzspiešanu, ja tā izdarīta ar vardarbību, draudiem vai šantāžu, – autoram nav skaidrs, vai likumdevējs tos ir vēlējies traktēt ar materiālu sastāvu vai tomēr ar formālu.

2010. gada 15. februāra likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” anotācijā par iepriekš minētā panta trešajā daļā veiktajām izmaiņām nekas nav paskaidrots. Tādēļ darba autors uzskata, ka, ja likumdevējs būtu vēlējies šo panta daļu veidot tikai ar materiālu sastāvu, tad viņš šī panta dispozīcijā būtu ietvēris vārdus: „par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu”, kā tas ir konstatējams šī paša panta otrajā daļā. Autors uzskata, ka, neietverot iepriekšminētos vārdus panta trešajā daļā, likumdevējs Krimināllikuma 148. panta trešajā daļā minētos iespējamās autortiesību pārkāpumus ir noteicis kā patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, un tie nav jāskata kopsakarā ar šī panta pirmajā daļā minēto noziedzīgo nodarījumu – autortiesību pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm. Tādēļ darba autors uzskata, ka attiecībā uz 148. panta trešajā daļā minēto noziedzīgo nodarījumu – autortiesību pārkāpumu, ja to ir izdarījusi organizēta grupa, – nav nepieciešams konstatēt konkrētā noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušos kaitīgo seku esamību – radītu būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām personas interesēm, jo, pēc darba autora domām, augstākminētais noziedzīgais nodarījums ir ar formālu sastāvu.

Tā kā Krimināllikuma 148. panta pirmajā un otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir materiāls sastāvs, lai kādu personu varētu saukt pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 148. panta pirmās vai otrās daļas ir nepieciešams konstatēt ar noziedzīgo nodarījumu radītās kaitīgās sekas, kas konkrētajā gadījumā ir būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm. Termina „būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām personas interesēm” skaidrojums ir noteikts likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. panta pirmajā, otrajā un trešajā daļā un skan šādi: „Nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsommu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsommu; ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses.” Minimālās mēnešalgas apmērs uz 2017. gadu ir noteikts 2015. gada 24. novembra Ministru kabineta noteikumos Nr.656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”, 2. pantā un ir 380 euro.

Līdz ar to, no iepriekš minētā, autors secina, ka Krimināllikuma 148. panta pirmajā un otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu kaitīgās sekas ir darba autoram radīts materiālais zaudējums 5 minimālo mēnešalgu apmērā jeb darba autoram radīts mantisks zaudējums 1900 euro apmērā (autors vēlas uzsvērt, ka šāds ievērojama mantiska zaudējuma summas apmērs ir tikai tik ilgi, kamēr Latvijas Republikā nav mainīts minimālās mēnešalgas apmērs), turklāt obligāti jākonstatē, ka ar šīm prettiesiskajām darbībām ir radīts vēl citu ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums, vai arī darba autoram radīts mantisks zaudējums 10 minimālo mēnešalgu apmērā jeb darba autoram radīts mantisks zaudējums 3800 euro apmērā.

Izpētot tiesu nolēmumus attiecībā uz autortiesību pārkāpumiem, autors konstatē, ka gandrīz visās autora apskatītajās lietās izskatītas krimināllietas apsūdzībās pēc Krimināllikuma 148. panta pirmās daļas – par autortiesību pārkāpšanu, radot būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām personas tiesībām un interesēm. Visās autora izpētītajās lietās, izņemot vienu, apsūdzētie ir pilnībā atzinuši savu vainu un lūguši tiesu neveikt pierādījumu pārbaudi tiesas izmeklēšanā. Visās šajās lietās tiesa bija atzinusi apsūdzētās personas par vainīgām noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 148. panta pirmajā daļā.

Lai varētu konstatēt kriminālatbildības piemērošanas par autortiesību pārkāpumiem iespējamās nepilnības un problēmas, autors pievēršas Augstākās tiesas Senāta lēmuma par autortiesību pārkāpumu analīzei.

Autors analizē Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 28. februāra lēmumu lietā Nr. SKK – 76/2013, sakarā ar apsūdzētā B. A. kasācijas sūdzību par Rīgas apgabaltiesas 2012. gada 31. oktobra spriedumu. Ar Rīgas apgabaltiesas 2012. gada 31. oktobra spriedumu B. A. tika

atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 148. panta pirmajā daļā un sodīts ar piespiedu darbu uz 200 stundām.

Augstākās tiesas Senāts, izvērtējis iepriekš minētajā spriedumā esošo būtiska kaitējuma noteikšanas veidu, ir atzinis, ka „apelācijas instances tiesa, izskatot lietu, nav izvērtējusi, kā tieši izpaudies šī noziedzīgā nodarījuma, kas ir ar materiālu sastāvu, būtisks kaitējums katrai apsūdzībā norādītajai datorprogrammu tiesību īpašnieci, tas ir, vai ar apsūdzētā B. A. izdarītajām darbībām radīts būtisks kaitējums katrai no apsūdzībā norādītajām datorprogrammu tiesību īpašniecēm. Turklāt apelācijas instances tiesai, nosakot kaitējuma apmēru, bija jāizvērtē, vai datorprogrammu vērtībā ieskaitāms pievienotās vērtības nodoklis”.

Pamatojoties uz augstākminētajiem Senāta atzinumiem, autors uzskata, ka Krimināllikuma 148. panta pirmā daļa attiecībā uz autortiesību pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm, ir tulkojama šādi: autortiesību pārkāpumu gadījumos būtiska kaitējuma radīšana ir jāizvērtē katram cietušajam atsevišķi. Respektīvi, ja ir konstatēti vairāki cietušie, kā tas ir iepriekšminētajā lietā, tad ir jāizvērtē, vai katram cietušajam atsevišķi ar šīm noziedzīgajām darbībām ir radīts būtisks kaitējums. Tādēļ autors uzskata par nepareizu tiesu rīcību, kad pie ar autortiesību pārkāpumu radīto zaudējumu noteikšanas tiek saskaitīti kopā visiem cietušajiem radītie mantiskie zaudējumi. Pēc autora domām, katrs autortiesību pārkāpums pret katru atsevišķu autortiesību īpašnieku ir jānodala viens no otra, jo tie ir atsevišķi noziedzīgi nodarījumi. Tādēļ darba autors uzskata par absurdu situāciju, kad, ja vienā konkrētā brīdī tiek konstatēti vairāki atsevišķi autortiesību pārkāpumi, tad tie tiek apvienoti un skatīti kā viens kopējs pārkāpums.

Izpētot tiesu nolēmumus lietās, kurās personas apsūdzētas pēc Krimināllikuma 148. panta pirmās daļas, autors konstatē, ka visās šajās lietās tiesa, nosakot radīto zaudējumu apmēru, ir saskaitījusi kopā katram cietušajam atsevišķi radītos zaudējumus, kas, pēc autora domām, ir nepareizi, un šie tiesas spriedumi faktiski ir nelikumīgi.

Secinājumi un priekšlikumi

Krimināllikuma 148. panta pirmās vai otrās daļas sastāva objektīvās puses pazīme ir ar šo nodarījumu radītās kaitīgās sekas, kas izpaužas kā būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm, bet trešā daļas pazīme – zaudējums lielā apmērā.

Problēmas, nosakot kriminālatbildību pēc Krimināllikuma 148. panta, tiesām sagādā likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 20.pantā noteiktās pazīmes „noziedzums, kas izdarīts lielā apmērā” un 23. pantā noteiktās pazīmes „būtisks kaitējums” izpratne.

Tiesas nepareizi iztulko Krimināllikuma 148.panta pirmās un otrās daļas pazīmi „būtisks kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm” un trešās daļas pazīmi „autortiesību pārkāpšana, ja tā izdarīta lielā apmērā”. Līdzšinējā tiesu prakse lietās par autortiesību pārkāpumiem liecina, ka tiesas cietušajiem nodarīto zaudējumu nosaka, saskaitot kopā visām par cietušajām atzītajām personām radītos materiālos zaudējumus, neizvērtējot, vai šāda saskaitīšana ir pamatota.

Pēc pētījuma pabeigšanas konstatējams, ka pirms darba uzsākšanas izteiktā hipotēze – kriminālatbildību par autortiesību pārkāpumiem regulējošā tiesību norma – Krimināllikuma 148. pants – nespēj pienācīgi pildīt savas funkcijas un aizsargāt Latvijas Republikas Satversmes 113. pantā paredzētās autora tiesības, ir apstiprinājusies. To pierāda pētījumā konstatētie fakti, ka pašlaik spēkā esošā Krimināllikuma 148. panta redakcija ir pārāk vispārīga un tā tiesām rada problēmas tās interpretācijā, izskatot autortiesību pārkāpumu lietas.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

1. Judins, A. *Krimināltiesību jēdzienu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LPA, 1998. 64 lpp.
2. Veikša, I. *Kas ir autortiesības?* Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007. 143 lpp.

3. World Intellectual Property Organization. *Understanding Copyright and Related Rights* [Izprotot autortiesības un blakustiesības]. WIPO: publication No. 909, 2008., 26 lpp.

Normatīvie akti

1. *Autortiesību likums*. [tiešsaiste] LR 11.05.2000 likums ar groz. līdz 31.12.2014. [atsauce 07.05.2017] Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=5138>
2. *Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību*. [tiešsaiste] LR 05.11.1998. likums ar groz. līdz 17.03.2017 [atsauce 07.05.2017] Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=50539>
3. *Krimināllikums*. [tiešsaiste] LR 01.04.1999 likums ar groz. Līdz 12.01.2017 [atsauce 08.05.2017] Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>
4. „*Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu*” [tiešsaiste] LR Ministru kabineta 01.01.2016. noteikumu Nr.656. ar groz. Līdz 01.01.2017. [atsauce 08.05.2017] Pieejas veids: <https://likumi.lv/ta/id/278067>
5. *Grozījumi Krimināllikumā*. Likumprojekts Nr.90/TA-4888, [atsauce 15.02.2010.] Pieejas veids: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/7318F47F694717E9C22576CB00505314?OpenDocument>

Juridiskās prakses materiāli

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 28. februāra lēmumu lietā Nr. SKK – 76/2013

Summary

In this publication it was research criminal liability application of copyright infringement. As the goal of publication was set to discover and analyze the problem about criminal liability application of copyright infringement. The raised aim was achieved. It was found, that when courts need to application of criminal liability of copyright infringement, they are faced with problem about translating the concept “essential damage”.

After completion of the article is detectable, that expressed thesis before the start of the article - can't accomplish their functions and can't protect in constitution guaranteed copyrights - is confirmed. This is evidenced by the fact in the study found, that when hearing cases concerning piracy, courts have wrongly interpreted the content of the Paragraph 148 of the Criminal Law - material injury of statutory interests and great damage; the author considers that the first part of the Paragraph 148 of the Criminal Law needs some amendments in order to prevent the criminal liability for piracy through carelessness.

PATVAĻĪGAS BŪVNICĪBAS JĒDZIENS DEFINITION OF UNAUTHORISED CONSTRUCTION

Ilze Pleša

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, ilze-kreslina@inbox.lv, +371 20080871,

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Ilgā Krampuža**, Mg.iur., Mg.soc.sc., lektore

Abstract. *This report includes information about the unauthorized construction concept and Construction Laws incomplete definition of it. The Construction Law need to categorically define that the unauthorized construction is prohibited and not allowed, as well as specify the cases covered by the definition of unauthorized construction. In Definition it is necessary to narrow down the unnecessary terms and logically incompatible terms.*

Keywords: *Unauthorized construction, Construction Law, definition.*

Ievads

Pieņemot 2014.gada 1.oktobrī spēkā stājušos Būvniecības likumu, tika paredzēts, ka ar šo likumu tiks radīta labvēlīgāka vide būvniecības nozares attīstībai un tiks likti šķēršļi patvaļīgas būvniecības veikšanai, tādējādi to mazinot. Gan publiski pieejamā informācija, ko sniedz pašvaldību būvvaldes, gan arī Būvniecības valsts kontroles biroja veiktie pētījumi apstiprina, ka patvaļīgas būvniecības gadījumi ir bieži, piemēram, Būvniecības valsts kontroles biroja 2016.gada pārbaužu par publisko ēku ekspluatācijas drošumu rezultātā 40 procentos jeb 105 gadījumos atklāta patvaļīga būvniecība (*Bruģe, Anšmite, 2016., 15.lpp.*). Turklāt šādi rādītāji ir tikai publisko ēku pārbaudes rezultāts, privāto objektu patvaļīga būvniecība ir vēl izplatītāka. Tādējādi konstatējams, ka, lai arī 2014.gada Būvniecības likums ir spēkā un ar veiktiem grozījumiem darbojas jau gandrīz trīs gadus, patvaļīga būvniecība joprojām pastāv un patvaļīgas būvniecības aktualitāte nav mazinājusies. Pētījuma uzdevumi ir izziņāt patvaļīgas būvniecības jēdziena vēsturisko attīstību un patvaļīgas būvniecības veidus, kā arī noskaidrot patvaļīgas būvniecības cēloņus, savukārt šī raksta mērķis ir analizēt patvaļīgas būvniecības jēdzienu un tā nepilnības. Pētījuma ietvaros tiek izmantotas sekojošas metodes: salīdzinošā metode – patvaļīgas būvniecības pamatprincipu un jēdziena dažādās valstīs salīdzinājums; vēsturiskā metode – skatot patvaļīgas būvniecības jēdziena attīstības vēsturiskos aspektus; gramatiskā metode – jomu regulējošo normatīvo aktu, juridiskās prakses materiālu un literatūras avotu analīze; semantiskā metode – dažādu terminu saistībā ar patvaļīgu būvniecību jēgas noskaidrošana; sistēmiskā metode – patvaļīgas būvniecības vietas tiesību sistēmā noskaidrošana; teleoloģiskā metode – patvaļīgas būvniecības izpēte pēc tās izveidošanās iemesliem un mērķa; analītiskā metode – dažādu avotu analīze, atziņu veidošana.

Ar 2014.gada 1.oktobrī spēkā stājušos Būvniecības likumu tika noteikts, ka būvdarbi, kas uzsākti vai veikti bez būvatļaujas vai pirms tam, kad būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, gadījumos, kad attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami, kā arī būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām, ir kvalificējami kā patvaļīga būvniecība. Patvaļīga būvniecība ir arī būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam vai būvdarbi, kas uzsākti bez attiecīgas projekta dokumentācijas, ja tāda nepieciešama saskaņā ar normatīvajiem aktiem (*Būvniecības likums, 18.panta otrā daļa*). Šāda patvaļīgas būvniecības definīcija ir spēkā arī pašreizējā Būvniecības likuma redakcijā.

No Būvniecības likumā sniegtās definīcijas secināms, ka patvaļīga būvniecība konstatējama iestājoties dažādiem atsevišķiem nosacījumiem, līdz ar ko pēc pašreizējā Būvniecības likuma formulējuma patvaļīga būvniecība ir: 1) būvdarbi, kas uzsākti bez būvatļaujas; 2) būvdarbi, kas uzsākti pirms tam, kad būvatļaujā vai apliecinājuma kartē, vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi; 3) būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam un normatīvo aktu prasībām; 4) būvdarbi vai darbība, kas uzsākta bez attiecīgās projekta dokumentācijas, ja tāda ir nepieciešama; (*Čepāne, 2014.*) 5) būves ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam.

Zināms, ka definīcijai jābūt konkrētai un kodolīgai, tomēr attiecībā uz patvaļīgas būvniecības definīciju konstatējama liekvārdība, kuru nepieciešams novērst. Ar 2014.gada Būvniecības likumu tika paredzēts, ka būvatļauja ir administratīvais akts ar nosacījumu, un būvdarbus drīkst uzsākt, nevis ar būvatļaujas saņemšanas brīdi, bet gan ar būvatļaujas nosacījumu izpildi, turklāt atzīmes par nosacījumu izpildi tiek veiktas tikai pēc tam, kad ir izstrādāta attiecīgā projekta dokumentācija un izpildīti būvdarbu uzsākšanas nosacījumi, līdz ar ko nav nepieciešams patvaļīgas būvniecības definīcijā izdalīt šos kritērijus atsevišķi, jo būvatļaujas izsniegšana pati par sevi personai, kura plāno veikt būvdarbus, tiesiskas sekas nerada. Tas nozīmē, ka arī gadījumā, ja personai ir izsniegta būvatļauja, būvdarbus uzsākt vēl nedrīkst, līdz ar ko būvniecība arī pēc būvatļaujas izsniegšanas ir pretlikumīga jeb patvaļīga. Arī attiecībā uz patvaļīgu būvniecību kā būvdarbiem vai darbību, kas uzsākta bez attiecīgās projekta dokumentācijas, ja tāda ir nepieciešama, secināms tas pats. Tikai projekta dokumentācija vien nedod tiesības uzsākt būvniecību, bet gan ir viens no priekšnosacījumiem, lai tiktu izdarīta atzīme par projektēšanas nosacījumu izpildi. Ņemot vērā minēto, noskaidrots, ka patvaļīgas būvniecības veidus „būvdarbi, kas uzsākti bez būvatļaujas, un būvdarbi vai darbība, kas uzsākta bez attiecīgās projekta dokumentācijas, ja tāda ir nepieciešama”, ietver definējums būvdarbi, kas uzsākti pirms tam, kad būvatļaujā vai apliecinājuma kartē, vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi.

Pēc tam, kad ir veikti visi nepieciešamie pasākumi, lai legāli uzsāktu būvdarbus, proti, būvvalde ir izdarījusi atzīmi būvatļaujā par visu tajā ietvertu projektēšanas nosacījumu izpildi, būvdarbu uzsākšanas nosacījumu izpildi, un būvatļauja kļuvusi neapstrīdama (*Būvniecības likums, 17.pants*), patvaļīga būvniecība joprojām iespējama gadījumos, kad būvdarbi tiek veikti neatbilstoši būvprojektam un normatīvo aktu prasībām. Veicot šī patvaļīgas būvniecības veida gramatisko analīzi, secināms, ka patvaļīga būvniecība konstatējama tikai iestājoties abiem šiem apstākļiem vienlaicīgi – 1) būvdarbi neatbilst būvprojektam; 2) būvdarbi neatbilst normatīvo aktu prasībām. Skaidrs, ka gadījumā, ja būvdarbi neatbilst projekta prasībām, tad tie neatbilst arī normatīvo aktu prasībām, tomēr ne vienmēr gadījumā, ja būvdarbi ir pretēji normatīvajiem aktiem, tie būs pretēji arī izstrādātajam projektam. Neapšaubāmi, būvdarbus, kas ir pretēji normatīvo aktu prasībām, nepieciešams atzīt par patvaļīgu būvniecību, neatkarīgi no jebkādu citu apstākļu iestāšanās, tāpēc minēto definīcijas daļu nepieciešams grozīt uz „būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam vai normatīvo aktu prasībām”.

Būvniecības likumā noteiktā patvaļīgas būvniecības definīcija ietver arī būves vai tās daļas ekspluatāciju neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam. Analizējot terminu „patvaļīga būvniecība”, normatīvajā regulējumā ir norādīts, ka būvniecība ir visu veidu būvju projektēšana un būvdarbi, kur būvdarbi ir būvniecības procesa sastāvdaļa, darbi, kurus veic būvlaukumā vai būvē, lai radītu būvi, novietotu iepriekš izgatavotu būvi vai tās daļu, pārbūvētu, atjaunotu, restaurētu, iekonservētu, ierīkotu vai nojauktu būvi (*Būvniecības likums, 1.pants*). Ar terminu „būvniecība” apzīmē procesu (*Your Dictionary*), darbības, kuru rezultātā tiek radīts, veidots, celts kāds objekts (*Business Dictionary*). Katrā ziņā ar būvniecību ir saprotamas aktīvas darbības (*Cambridge dictionary*) līdz brīdim, kad būve ir atzīstama par pabeigtu. Savukārt būvatļauja ir administratīvais akts ar nosacījumiem būvniecības ieceres realizācijai dabā — projektēšanai un būvdarbiem — līdz būves pieņemšanai ekspluatācijā (*Būvniecības likums, 1.pants*). Ekspluatācija ir no būvdarbiem nodalīts, ilgstošs process, uz kuru attiecas speciāli noteikumi (*Gayeski, 2016.*). Protams, būvniecības procesa pārkāpumi var būt par pamatu, lai būvi nepieņemtu ekspluatācijā (*Daniels, 2014.*), tomēr ekspluatācija ir posms pēc būvniecības pabeigšanas. No minēto terminu definīcijām izriet, ka par būvniecību atzīstamas darbības un procesi, kas tiek veikti līdz būves pieņemšanai ekspluatācijā, līdz ar to nepamatota ir patvaļīgas būvniecības attiecināšana arī uz būves vai tās daļas ekspluatāciju neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam, jo šajā gadījumā būvniecības process ir noslēdzies un notiek būves ekspluatācija, kas nav atzīstama par būvniecības daļu.

Aplūkojot ārvalstu pieredzi, konstatējams, ka Igaunijā tiek izdalīta būvniecības atļauja un ekspluatācija un lietošanas atļauja. Lai uzsāktu un veiktu būvdarbus nepieciešams saņemt būvniecības atļauju, kura tiek izsniegta pēc tam, kad kompetentajā iestādē iesniegts pieteikums

būvatļaujas saņemšanai, speciālista izstrādāta un normatīvajiem aktiem atbilstoša būvniecības projekta dokumentācija, un samaksāta valsts nodeva. Savukārt pēc būvdarbu pabeigšanas tiek izsniegta ekspluatācijas un lietošanas atļauja, kuru izsniedz, ja tiek konstatēts, ka būvdarbi veikti atbilstoši projekta dokumentācijai un ir pabeigti, un šī atļauja tiek izsniegta uz nenoteiktu laika posmu (*Building Act, 2003.*). Tādējādi arī no Igaunijas tiesiskā regulējuma konstatējams, ka būvdarbu veikšanas process ir nodalāms no būves nodošanas ekspluatācijā un lietošanā. Arī Dānijas 2010.gada Būvniecības likumā atsevišķi nepieciešams saņemt būvatļauju, lai uzsāktu un veiktu būvdarbus, savukārt pēc būvniecības pabeigšanas jāsaņem ekspluatācijas atļauja (*Building regulations, 2010*), kas vēlreiz apstiprina būvdarbu un ekspluatācijas loģisko sadalījumu, paredzot, ka uz būves ekspluatāciju ir attiecināms atsevišķs regulējums. No Pasaules Bankas 2016.gada pētījuma par būvniecības saskaņošanas procedūrām 190 pasaules valstīs (*Dealing with Construction Permits, 2016.*) redzams, ka Igaunijā un Dānijā izveidota kvalitatīva būvniecības nozari regulējošo normatīvo aktu bāze, kas sasniedz rezultātus praksē, tāpēc šo valstu pieredzi arī Latvijā iespējams izmantot kā paraugu. Pamatojoties uz šo valstu pieredzi, no Būvniecības likuma 18.panta otrās daļas nepieciešams izslēgt frāzi „būves vai tās daļas ekspluatācija neatbilstoši projektētajam lietošanas veidam”. Neapšaubāmi, ka kontrole tiek veikta un ir jāveic arī pār būves ekspluatāciju atbilstoši būvprojektā paredzētajam veidam, tomēr ekspluatācijas pārkāpumi nav definējami kā patvaļīga būvniecība.

Izvērtējot pašreizējo Būvniecības likumā iekļauto patvaļīgas būvniecības definīciju, jāatzīst, ka to nepieciešams sašaurināt izslēdzot liekvārdību un loģiski nesaderīgos nosacījumus, un rezultātā iegūstamā definīcija nav krasi atšķirīga no 1995.gada Būvniecības likumā ietvertās patvaļīgas būvniecības definīcijas. Līdzīgi arī Lietuvas 1996.gada Būvniecības likumā paredzēts, ka neatļauta būvniecība ir būvdarbu veikšana bez spēkā esošas būvatļaujas vai būtiski pārkāpjot būvniecības projektā ietvertos dizaina un tehniskos risinājumus (*Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, 1996.*). Arī Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa atzinusi, ka būtībā patvaļīga būvniecība ir būvniecība, kas tiek veikta bez būvatļaujas vai cita normatīvajā regulējumā noteikta obligāti nepieciešama dokumenta (*The Lithuanian Supreme Administrative Court, through the construction of the legal relationship governing law rates Summary, 2010*). Savukārt Igaunijā ar 1995.gada Plānošanas un būvniecības likumu noteikts, ka nelegāla ir būve, kura uzcelta bez būvatļaujas, izņemot mazēkas, kuru celtniecībai būvatļauja nav nepieciešama (*Planeerimis- ja ehitusseadus, 1995.*), Igaunijas 2002.gada Būvniecības likumā nav sniegta patvaļīgas būvniecības definīcija, bet paredzēta atbildība – naudas sods – par pretlikumīgas būvniecības veikšanu. Šajā likumā paredzēts, ka kompetentajai iestādei, kas veic būvniecības uzraudzību, jāizdod akts, ja tiek konstatēts, piemēram, ka veicot būvniecības darbus netiek ievērots teritorijas plānojums, projektēšanas specifikācija, ēkas projekta dokumentācija, celtniecības darbi rada draudus dzīvībai, veselībai, īpašumam vai videi, būvdarbi tiek veikti bez būvatļaujas, būve tiek ekspluatēta neatbilstoši ekspluatācijas un lietošanas atļaujā noteiktajam mērķim (*Building Act, 2003.*). Secināms, ka gan Lietuvā, gan Igaunijā par patvaļīgu atzīstama būvniecība, kas tiek veikta bez būvatļaujas, gadījumā, ja tā ir nepieciešama, savukārt pārējās būvniecības procesa darbības netiek iekļautas patvaļīgas būvniecības apjomā, bet tiek skatītas kā atsevišķas darbības būvniecības gaitā, kuras ir pienākums kontrolēt kompetentajai iestādei. Turklāt paredzēts, ka būvniecība bez būvatļaujas, kad tā nepieciešama, ir atzīstama par pretlikumīgu, tādā veidā definējot būvatļaujas saņemšanu kā obligātu būvniecības uzsākšanas priekšnoteikumu, savukārt būvdarbu gaitā tiek noteikta kompetentas iestādes kontrole, paredzot noteiktu pārkāpumu konstatēšanas iespēju, bet neiedalot tos kādās konkrētās kategorijās un neveidojot atsevišķus definējumus.

Vērtējot patvaļīgas būvniecības jēdzienu un tā sniegto definīciju Būvniecības likuma 18.pantā, jāpievērš uzmanība mērķim, ar kādu šis termins ir radies. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā par patvaļīgu būvniecību ir paredzēts sods (*Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, 152.pants*), kas nozīmē, ka šāda darbība nav pieļaujama un patvaļīga būvniecība nav ikdienišķa parādība, bet gan sodāms izņēmuma gadījums. No Būvniecības likuma formulējuma nav viennozīmīgi saprotams, ka patvaļīga būvniecība ir aizliegta, jo tas konkrēti nav noteikts, bet gan tiek radīts iespaids, ka tas ir būvniecības veids, kurš nav īsti

pareizs, bet reāli pastāv un tas tiek akceptēts. Būvniecības likuma 18.pantā ir būtiski ietvert frāzi „patvaļīga būvniecība ir aizliegta”, lai viennozīmīgi paustu valsts nostāju attiecībā uz būvniecības noteikumu ievērošanas nozīmi un radītu pilnīgu skaidrību, ka patvaļīga būvniecība ir normatīvā regulējuma pārkāpums, par kuru tiek paredzēta atbildība.

Analizējot Būvniecības likumā ietverto patvaļīgas būvniecības jēdzienu un konstatējot, ka patvaļīgas būvniecības aizliegums praksē nesasniedz savu mērķi, secināms, ka būvniecības tiesības regulējošo normatīvo aktu klāsts ir visai plašs un tajā ir problemātiski orientēties pat pieredzējušam juristam, ne tikai personai, kuras ikdienu nav saistīta ar normatīvo aktu interpretāciju un piemērošanu. Normatīvajam regulējumam, šajā gadījumā Būvniecības likumam, jābūt konstruētam tādā veidā, lai katrs vidēji saprātīgs cilvēks spētu to saprast un atrast sev interesējošo un nepieciešamo informāciju. Tieši Būvniecības likums ir tas normatīvais akts, kurā persona, kas plāno veikt būvniecību, meklēs informāciju par darbībām, kas jāveic pirms būvdarbu uzsākšanas, lai legāli veiktu būvniecību. Saistībā ar patvaļīgas būvniecības jēdzienu un tā mērķi, būtiski, lai normatīvajā regulējumā būtu skaidri un konkrēti noteikta legālas būvniecības uzsākšanas kārtība. Veicot Būvniecības likuma un Vispārīgo būvnoteikumu izpēti, secināms, ka Būvniecības likumā ietvertas vairākas blanketās tiesību normas ar atsauci uz Vispārīgajiem būvnoteikumiem, savukārt Vispārīgajos būvnoteikumos attiecīgi izmantotas tiesību normas ar atsauci uz Būvniecības likuma tiesību normām. Abos normatīvajos aktos iekļautas tiesību normas un atsevišķas nodaļas par būvju iedalīšanu, būvniecības ieceri, būvatļauju, projektēšanu un būvdarbiem. Šāda normatīvā regulējuma veidošana nav atzīstama par labu praksi, jo tā ievērojami apgrūtina tiesību normu ievērošanu un izpildi no adresāta puses.

Viens no apstākļiem, kas rada problēmas patvaļīgas būvniecības definīcijas pielietošanā praksē, ir Būvniecības likumā noteiktais būves termins. Piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2017.gada 28.marta spriedumā lietā Nr.A420244615 risināts strīds par to, vai modulārās saliekamās aukstuma kameras uzstādīšanai ir nepieciešams saskaņojums būvvaldē, un apgabaltiesa norādījusi, ka arī saldētavas uzstādīšana tirdzniecības telpu grupā klasificējama kā patvaļīga būvniecība. Saistībā ar būves definīciju kā vēl vienu piemēru jāmin Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016.gada 12.decembra spriedumu SKA-354/2016, kurā departaments atzinis, ja persona izvieto objektus, kuri gan izmēra, gan funkcijas ziņā būtībā atbilst noteikta veida palīgēkām, nav pamata to kontroli izņemt no būvvaldes kompetences tikai tādēļ, ka tos ir iespējams pārvietot. Būvprojektā ir jāietver arī labiekārtojuma objektu izvietojums. Līdz ar to arī tādi objekti kā mazās arhitektūras formas, piemēram, suņu būda, ir objekti, kuru izvietošana kopējā apbūvē ir būvvaldes kompetencē esošs jautājums, pat ja katrs atsevišķi nav uztverams par patstāvīgu būvi. No tiesu prakses piemēriem, secināms, ka par būvi iespējams interpretēt gandrīz jebkuru objektu, kas novietots īpašumā. Tādējādi Būvniecības likumā iekļautā abstraktā būves definīcija „ķermeniska lieta, kas tapusi cilvēka darbības rezultātā un ir saistīta ar pamatni (zemi vai gultni)”, rada neskaidrības būvniecības veicēju vidū un atstāj būvvaldei un tiesai plašu piemērošanas brīvību patvaļīgas būvniecības konstatēšanas jomā, kas nav labvēlīga būvniecības veicējam.

Secinājumi un priekšlikumi

Būvniecības likuma 18.panta otrajā daļā sniegtā patvaļīgas būvniecības definīcija ir nevajadzīgi paplašināta, tādā veidā nesasniedzot definīcijas jēgu, turklāt nav noteikts patvaļīgas būvniecības kategorisks aizliegums, tāpēc minētā panta daļa izsakāma sekojoši: „Patvaļīga būvniecība ir aizliegta. Par patvaļīgu būvniecību atzīstami būvdarbi, kas uzsākti pirms būvatļaujā, apliecinājuma kartē vai paskaidrojuma rakstā izdarīta atzīme par attiecīgo nosacījumu izpildi, gadījumos, kad attiecīgie lēmumi saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir nepieciešami, kā arī būvdarbi, kas neatbilst būvprojektam vai normatīvo aktu prasībām”.

Patvaļīgas būvniecības definēšanas mērķi – patvaļīgas būvniecības izskaušanu - ietekmē neprecizitātes un daudzo blanketu normu pielietošana Būvniecības likumā un Vispārīgajos būvnoteikumos, jo personai, kura plāno uzsākt būvdarbus, nav iespējams saprotamā veidā iegūt informāciju par legālas būvniecības veikšanas kārtību. Tā kā Būvniecības likums un Vispārīgie

būvnoteikumi pēc būtības viens otru papildina un tajos ir noteikta vispārīga būvniecības procedūra, tad lai sasniegtu patvaļīgas būvniecības definēšanas jēgu, nepieciešams apvienot abus normatīvos aktus vienā, veicot Vispārīgo būvnoteikumu konsolidāciju ar Būvniecības likumu, tādā veidā konkretizējot legālas būvniecības saturu, vienkāršojot normatīvā regulējuma tekstu un padarot to saturiski saprotamāku un vieglāk uztveramu potenciālajam būvniecības veicējam.

Patvaļīgas būvniecības jēdziena piemērošanas problēma ir cieši saistīta ar būves definīciju, jo Būvniecības likumā iekļautā abstraktā būves definīcija rada neskaidrības būvniecības veicēju vidū un atstāj būvvaldei un tiesai plašu piemērošanas brīvību, kas nav labvēlīga būvniecības veicējam. Ņemot vērā to, ka normatīvajā regulējumā nav iespējams un arī nepieciešams ietvert detalizētu skaidrojumu par būvēm, tad šo terminu nepieciešams izskaidrot, vai nu likuma komentāros, vai būvniecībā kompetentajām iestādēm izdodot metodisko materiālu, pēc kura vadīties gan būvniecības veicējam, gan būvvaldei, gan tiesai, tādējādi padarot būvniecības veicējam pieejamāku informāciju par būvniecības saskaņošanas nepieciešamību un konkrētāk nosakot patvaļīgas un legālas būvniecības robežas.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Administratīvās apgabaltiesas 2017.gada 28.marta spriedums lietā Nr.AA43-0381-17/7.
2. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016.gada 12.decembra spriedums lietā Nr.SKA-354/2016.
3. *Būvniecības likums* [tiešsaiste]. LR 01.10.2014. likums ar groz. līdz 01.01.2017. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=258572>
4. ČEPĀNE, I. Jaunā Būvniecības likuma krops. *Jurista Vārds*. 2014.g. 8.apr. Nr.14.
5. Your Dictionary. *Construction* [tiešsaiste]. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.yourdictionary.com/construction>
6. Business Dictionary. *Construction* [tiešsaiste]. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.businessdictionary.com/definition/construction.html>
7. Cambridge dictionary. *Construction* [tiešsaiste]. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/construction>
8. GAYESKI, N. *Data and Interfaces for Advanced Building Operations and Maintenance* [online]. 01.07.2016. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9bbfec31-1d0b-4c29-afda-40fa35b7f39a%40sessionmgr120&vid=0&hid=128>
9. DANIELS, M. *Pittsburgh withholds occupancy permit for Downtown apartment building* [online]. 05.06.2014. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=50c7c6c4-5e18-435d-82a1-da997f091fe0%40sessionmgr102&vid=0&hid=128&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=2W63055395538&db=nfh>
10. *Building Act* [online]. The Republic of Estonia 01.01.2003. Law [cited 09.05.2017.] Available from Internet: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013003/consolide>
11. *Building regulations* [online]. The Danish Ministry of Economic and Business Affairs. 12.12.2010. [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: http://byggningsreglementet.dk/file/155699/BR10_ENGLISH.pdf
12. *Dealing with Construction Permits* [tiešsaiste]. The World Bank. 2016. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/dealing-with-construction-permits>
13. *Lietuvos Respublikos statybos įstatymas* [online]. The Republic of Lithuania 01.09.1996. Law [cited 09.05.2017.]. Available from Internet: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F31E79DEC55D/ISMlpMDXHb>
14. The Lithuanian Supreme Administrative Court, through the construction of the legal relationship governing law rates Summary. 24.02.2010.
15. *Planeerimis- ja ehitusseadus* [online]. The Republic of Estonia 14.06.1995. Law [cited 09.05.2017.] Available from Internet: <https://www.riigiteataja.ee/akt/28423>
16. *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss* [tiešsaiste]. LR 01.07.1985. likums ar groz. līdz 01.01.2017. [atsauce 09.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648>

Summary

The Construction Law of 2014, was intended to reduce cases of unauthorized construction, but almost three years later it still has not succeeded, so it is necessary to value the definition of unauthorized construction. Paragraph 18 of Construction Law should be

changed to „Unauthorized construction is prohibited. Unauthorized construction is construction started before mark of conditions fulfillment is made in the building permit, certificate card or in the explanatory memorandum in cases where the relevant decisions in accordance with the laws and regulations are needed, as well as works that do not meet the construction plan or regulatory requirements”. Also General Construction regulations should be consolidated with the Construction Law, thereby simplifying the legislative framework and making its content more understandable and easier to perceive.

JAUNĀS PSIHOAKTĪVĀS VIELAS KĀ NOZIEGUMA PRIEKŠMETS NEW PSYCHOACTIVE SUBSTANCES AS A CRIME OBJECT

Arnīs Slesars,

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
OG34@inbox.lv, +371 27140173, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja: **Aija Jermacāne**, Mg.iur., docente

Abstract. *A new psychoactive substance is defined as a new narcotic or psychotropic drug, in pure form or in preparation, that is not controlled by the United Nations drug conventions (1961, 1971), but which may pose a public health threat comparable to that posed by substances listed in these conventions. The author researched and analyzed: 1. History of new psychoactive substances in Latvia; 2. Legislative approaches for restricting new psychoactive substances in Latvia; 3. Advantages and disadvantages of criminal liability against new psychoactive substances in Latvia.*

Keywords: *new psychoactive drugs, narcotic drugs, psychotropic drugs, drugs.*

Ievads

Mūsdienās narkotisko un psihotropo vielu lietošana ir attīstījusies par globālu problēmu, ar kuru cīnās lielākā daļa pasaules valstu. Turklāt narkotisko un psihotropo vielu klāsts ar katru gadu pieaug, bet konkrētāk – pieaug to atvasinājumu skaits. Tas ir galvenokārt saistīts ar peļņu, ko dod šo vielu realizācija.

Pētījuma mērķis ir izpētīt un analizēt jaunās psihoaktīvās vielas kā Krimināllikumā paredzētu nozieguma priekšmetu. Rezultātā Krimināllikumā tiesību normas, no kurām izriet kriminālatbildība par narkotiskām un psihotropām vielām, ir nepilnīgas.

Darba uzdevumi ir izpētīt un izvērtēt narkotisko, psihotropo un jauno psihoaktīvo vielu lietošanas apkarošanu no 19.gs. līdz mūsdienām, izvērtēt un sniegt atziņas par jauno psihoaktīvo vielu apkarošanu nacionālā un starptautiskā līmenī, izpētīt Krimināllikuma normu, kas paredz kriminālatbildību par jaunām psihoaktīvām vielām, ieviešanas un piemērošanas problemātikas.

Pētījumā izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās metodes: 1. Analītiskā metode – analizēti normatīvie akti, no kuriem izriet kriminālatbildība par narkotiskām, psihotropām un jaunām psihoaktīvām vielām; 2. Gramatiskā metode – vērtēta gramatiskā sakarība terminam “jaunās psihoaktīvās vielas” izmantotajā literatūrā un normatīvajos aktos; 3. Salīdzinošā metode – pētīta narkotisko un psihotropo vielu kopsakarība ar jaunām psihoaktīvām vielām; 4. Semantiskā metode – izskaidroti normatīvajos aktos lietoti termini, piemēram, “narkotiskā viela” un “psihotropā viela”; 5. Sistēmiskā metode – pētītas Krimināllikuma normas, no kurām izriet kriminālatbildība par narkotiskām un psihotropām vielām; 6. Vēsturiskā metode – izpētīta vēsturiskā attīstība narkotiskām un psihotropām vielām, kā arī jaunām psihoaktīvām vielām; 7. Teleoloģiskā metode – izvērtēts, vai ir nepieciešams paredzēt kriminālatbildību par jaunām psihoaktīvām vielām.

Narkotisko un psihotropo vielu, kā arī jaunu psihoaktīvo vielu un to saturošo izstrādājumu izmantošanai un cilvēces rašanās vēsturei var vilkt paralēles, jo to pirmie veidojumi uz zemes ir parādījušies praktiski vienlaicīgi. Jau kopš seniem laikiem garšaugi, saknes, lapas, mizas un augi tiek izmantoti, lai mazinātu sāpes un novērstu dažādas slimības. Senākās vielas, kas tika izmantotas dziedniecībā, bija opijs (iegūst no miega magones), kokaīns (iegūst no kokas koka lapām) un kaņepes (iegūst no Indijas kaņepju ziedauga) (Formulary of narcotic drugs and psychotropic substances).

Narkomānijas sākums Latvijā ir saistāms ar laiku pēc Pirmā pasaules kara, kad Latvijā, tāpat kā citur pasaulē, narkotikas sāka lietot sāpju remdināšanai tiem karavīriem, kuri bija guvuši ievainojumus. Militārajā medicīnā plaši tika izmantots morfijs. Arī hipiju laiks Latvijā septiņdesmitajos gados ietekmēja narkotiku lietošanas pieaugumu (Formulary of narcotic drugs and psychotropic substances). Var secināt, ka narkotiskās un psihotropās un jaunas psihoaktīvās vielas cilvēcei ir darījušas gan labu, gan ļaunu. Problēmas sāka rasties no to nepareizas un

neatļautas lietošanas, kas pārāuga nenovēršama pataloģijā, kura rada draudus sabiedrībā arī mūsdienās.

Līdz pat 19.gs. beigām daudzos ģeogrāfiskos nostūros un kultūrās bija iespēja uzglabāt šīs garastāvokļu mainošās vielas noteiktos daudzumos. Atļautos daudzumos regulēja vietējās varas pārstāvji. Attīstoties ķīmijas tehnoloģijām, kļuva iespējams izveidot lielu daudzumu morfija un tā atvasinājumus, kā arī palielināt citu psihoaktīvo vielu atklāšanu. Šo vielu izplatīšanās notika ļoti strauji un pavisam vienkārši (What is a “narcotic” drug). Visvairāk to veicināja cilvēku savstarpējā komunikācija, transports, starptautiskā tirdzniecība, kura samazināja ģeogrāfiskā attāluma distanci un citas dabas radītas barjeras starp valstīm. Rezultātā radās tāda parādība kā narkomānija, kas kļuva par globālu problēmu.

Lai gan narkotiskās un psihotropās vielas pazina jau sen, cīņu ar tām sāka sākot ar 20.gs. Sabiedrība pavisam nopietni sāka raudzīties un meklēt risinājumus cīņā ar narkomāniju. Tieši tāpēc tika izstrādāti speciāli kontroles mehānismi, kas bija saistīti ar narkotisko un psihotropo vielu lietošanu un izplatīšanu gan vietējā, gan arī starptautiskajā mērogā (The Narcotic Drugs And Psychotropic Substances Act. 1985.). Aptuveni šajā pašā laikā tika izstrādātas pirmās ārstniecības metodes cīņā ar atkarību, ko izraisa šīs kaitīgās vielas. Protams, visas izstrādātās metodes nebija veiksmīgas, piemēram, personas, kurām bija atkarība no kokaīna, aizstāja to ar heroīnu, tas ir, ar citu narkotisko vielu, kā rezultātā ielīga jaunā atkarība.

20.gs. starptautiskā sabiedrībā nāca klajā ar pirmo starptautisko konvenciju izstrādi, kas bija narkotisko kontroļu sfērā. Konvencijās bija iekļauti aizliegto vielu saraksti, kas tika regulāri koriģēti, papildināti un rafinēti.

Cīņu ar aizliegtajām narkotiskajām un psihotropajām vielām iedala vairākos posmos.

Pirmais periods – līdz divdesmitā gadsimta pirmajai pusei, kad tika sasauktas komisijas, lai diskutētu par narkotiku apkarošanu un nonāktu pie vienota konsensa, kas izpaudās pirmo starptautisko līgumu izveidē, piemēram, 1912.g. Hāgā un 1925.g. Ženēvā tika pieņemta un parakstīta Starptautiskā Opija konvencija, kas bija pirmais starptautiskais narkotiku kontroles līgums (News project about opium.), 1931 g. izstrādāta konvencija, kura reglamentēja narkotisko vielu ražošanu un apgrozību, tādējādi nodrošinot narkotisko vielu izmantošanu tikai medicīniskiem un zinātniskiem mērķiem, 1946.g. Apvienoto Nāciju Organizācija (turpmāk – ANO) izveidoja speciālu komisiju cīņai pret narkotiskajām vielām.

Otrais periods asociējas ar divdesmitā gadsimta otro pusi, kad narkotiskās vielas tika nodalītas no psihotropām vielām un papildus tika izveidoti speciāli narkotisko un psihotropo vielu saraksti starptautiskajā līmenī 1961., 1971.gadā, kurās iekļāva visas kaitīgās vielas. Balstoties uz šīm konvencijām, Latvijas un citu valstu likumdevēji radīja definējumus narkotiskām un psihotropām vielām, saprotot ar tām visas vielas, kas ir iekļautas šajos sarakstos. Piemēram, 1961.g. pieņemta ANO Vienoto konvencija par narkotiskajām vielām, 1971.g. pieņemta ANO Vienoto konvencija par psihotropajām vielām (История появления наркомании).

Likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību” tiek skaidrots, ka narkotiskā viela ir jebkura dabīga vai sintētiska viela, kas ir klasificēta atbilstoši 1961.gada 30.marta Vienotajai konvencijai par narkotiskajām vielām un 1972.gada Protokolam par grozījumiem 1961.gada 30.marta Vienotajā konvencijā par narkotiskajām vielām un iekļauta Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos. Savukārt psihotropā viela ir jebkura dabīga vai sintētiska viela, kas ir klasificēta atbilstoši 1971.gada 21.februāra Konvencijai par psihotropajām vielām un iekļauta Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos (Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību).

Neskatoties uz to, ka narkotisko un psihotropo vielu aprites ierobežošana pēdējo 30 gadu laikā ir sarežģījusies, sāka parādīties tāds fenomens kā jaunās psihoaktīvās vielas. Šīs vielas ir pazīstamas ar nosaukumiem – vannas sāļi, legālās narkotikas, dizaineru narkotikas utt (Elliot. S, Evans, J., 2014).Pēc būtības tās ir tās pašas narkotiskās vielas, jo to lietošana rada līdzīgas kaitīgās sekas narkotiskām vai psihotropām vielām. Attīstoties mūsdienu tehnoloģijām, šīs vielas tiek izplatītas ar interneta starpniecību, kad, piemēram, tiek pārdotas vielas ar

uzrakstiem „nav paredzētas lietošanai cilvēkiem”, bet notiek tieši pretējais. Līdz ar to tiek apieti nacionālie un starptautiskie regulējumi narkotisko vielu apkarošanā, jo cilvēki sāk apzināti lietot vielas, kas nav viņiem domātas.

Nosaukt konkrētu laiku, kad sāka cīnīties ar jaunām psihoaktīvām vielām, nevar. Spriežot pēc pieejamajiem interneta resursos esošajiem rakstiem un publikācijām, var secināt, ka sevišķa uzmanība tām tikusi veltīta divdesmit pirmajā gadsimtā, piedēvējot tām vienotu definējumu – „jaunas psihoaktīvās vielas”, ko Eiropas Kopiena apstiprināja 2005.gadā.

Ar jēdzienu „jaunās psihoaktīvās vielas” apzīmē jaunas narkotiskās vai psihotropās vielas tīrā formā vai preparātā, kuras nav klasificētas nevienā no ANO konvencijām, bet kuras var radīt sabiedrības veselībai līdzvērtīgus draudus narkotiskajām un psihotropajām vielām (What is a “narcotic” drug). Likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību” ir minēts nacionālais definējums jaunām psihoaktīvām vielām. Nacionālais definējums ir nedaudz izvērstāks par starptautisko definējumu, jo tas balstās ne tikai uz konkrētām konvencijām, bet arī uz konkrētiem sarakstiem.

Par „spais” jeb jaunām psihoaktīvām vielām sauc kaltētus augu izcelsmes maisījumus un augu vīrakus, kas tiek pārdoti krāsainos, dažāda izmēra iepakojumos (katrs sver 1-5 gramus). Augu maisījumiem tiek pievienoti aktīvi ķīmiski savienojumi – sintētiskie kanabinoīdi, kas rada spēcīgu narkotisko efektu. Smēķējamo augu maisījumu sastāvā ietilpst herbālās un sintētiskās sastāvdaļas. Pie herbālajām sastāvdaļām pieskaitāmi dažādi augi. Pagaidām pietiekamu pierādījumu par šo augu psihoaktīvo ietekmi uz cilvēka organismu vēl nav. Pie sintētiskajām sastāvdaļām pieder sintētiskie kanabinoīdi, kas ir psihoaktīvas vielas, kuras tiek pievienotas augu maisījumiem narkotiskā efekta panākšanai. Sintētiskie kanabinoīdi imitē delta - 9-tetrahidrokanabinola (THC) efektu, kas ir galvenais psihoaktīvais savienojums marihuānā (Sintētiskie kanabinoīdi). Darba autors secina, ka jauno psihoaktīvo vielu saraksts var krasi pieaugt, ja pētījumu rezultātā atklāsies, ka herbālās vielas rada līdzvērtīgus draudus cilvēka veselībai, līdzīgi, kā tas ir ar sintētiskajām sastāvdaļām. Turklāt tikai no sintētiskajām vielām vien jauno psihoaktīvo vielu skaits pēdējo gadu laikā ir krasi pieaudzis. Tāpēc starp medicīnas un tiesībsargājošām iestādēm ir nepieciešama ātra un efektīva sadarbība, lai laikus varētu sākt apkarot šīs kaitīgās vielas. Piemēram, ziņojot par personām, kurām ir veselības traucējumi sakarā ar aizliegtu vielu lietošanu. Papildus ir nepieciešams valdības un likumdevēja atbalsts, lai veiktu attiecīgās izmaiņas normatīvajos regulējumos.

Pēc Eurobarometer jeb aptaujas datiem par 2011.gadu Latvijā jaunu psihoaktīvo vielu izmēģināšana iedzīvotāju vidū bija salīdzinoši augsta, proti, tās bija pamēģinājuši 9% respondentu vecumā no 15 līdz 24 gadiem. Kā norādīts likumprojektā par jaunu psihoaktīvo vielu apkarošanu, tad kriminālatbildība par jaunu psihoaktīvo vielu apkarošanu būtiski atvieglotu to izplatības novēršanu valstī, kā arī tiktu aizstāvētas sabiedrības intereses kopumā, sekmējot tās drošību un veselību (Ķipēna K., 2002).

2013.gada 23.februārī stājās spēkā divi normatīvie akti – Grozījums likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” un Ministru kabineta noteikumi Nr.843 „Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 8.novembra noteikumos Nr.847 „Noteikumi par Latvijā kontrolējamajām narkotiskajām vielām, psihotropajām vielām un prekursoriem””, ar kuriem Latvijā šo kontrolējamo vielu sarakstos ieviestajai ģenēriskajai sistēmai tika noteikti vielu iedalījuma apmēri. Tādejādi vienlaikus tika aizliegts vairāk nekā 200 jaunu vielu (Likuma grozījumi un „legālo” narkotiku aprīte). Atšķirībā no Lietuvas un citām Eiropas Savienības valstīm Latvijā ierobežojumi jaunām psihoaktīvām vielām sākās daudz vēlāk. Latvija attiecīgā laika periodā (pēc statistikas datiem) faktiski ieņēma otro vietu Eiropas Savienībā jauno psihoaktīvo vielu lietotāju vidū starp jauniešiem, tāpēc bija nepieciešama likumdevēja savlaicīga rīcība. Lietuvā jaunās psihoaktīvās vielas tika aizliegtas ar Veselības ministrijas rīkojumu salīdzinoši neilgā laika periodā. Savukārt Latvijā, lai ieviestu kriminālatbildību par jaunām psihoaktīvām vielām, bija nepieciešams ne tikai izpildvaras, bet arī likumdevēja atbalsts. Rezultātā situācija ar jauno psihoaktīvo vielu apkarošanu Latvijā pasliktinājās.

Kaut arī likumdevējs bija noteicis pagaidu aizliegumus jaunām psihoaktīvām vielām, tomēr to lietotāju skaits nesamazinājās. Par to liecināja gan tiesībsargājošo iestāžu dati, gan arī pieejamās ziņas masu medijos, gan arī tā sabiedrības daļa (atkarīgie, mirušie), kura jau bija zudusi. Piemēram, saskaņā ar Valsts policijas datiem laikposmā no 2013.gada 23.februāra līdz 30.septembrim Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes Ķīmisko ekspertīžu nodaļā kopā veiktas 350 jauno psihoaktīvo vielu ekspertīzes, no kurām 250 gadījumos atklātā viela nebija pakļauta kontrolei Latvijā.

2013.gada 17.oktobrī parādījās grozījumi likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgas aprites kārtību”, kur tika noteikts, ka ar Slimību profilakses un kontroles centra lēmumu uz laikposmu līdz 12 mēnešiem no lēmuma spēkā stāšanās dienas var aizliegt vai ierobežot tādu jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu, pārsūtīšanu vai izplatīšanu, kuras nav iekļautas Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos un par kurām ir iegūta informācija no Eiropas Agrīnās brīdināšanas sistēmas vai saņemts tiesu ekspertīžu iestādes atzinums par jaunām psihoaktīvām vielām. Lēmums stājas spēkā nākamajā dienā pēc tā publicēšanas oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis". Eiropas narkotiku un atkarību monitoringa centra mājas lapā ir pieejama informācija par kontroles ierobežojumiem attiecībā uz jaunām psihoaktīvām vielām. Pavisam jauno psihoaktīvo vielu regulējumi tiek iedalīti vairākās daļās, piemēram, izveidojot jaunu psihoaktīvo vielu likumus, kombinējot narkotisko un psihotropo vielu likumus ar jaunu psihoaktīvo vielu likumu, izveidojot vienotu narkotiku likumu un kombinējot narkotiku likumu ar citiem likumiem, kā arī ar atsevišķiem likumiem (Legal approaches to controlling new psychoactive substances).

Saeima 2014.gadā pieņēma grozījumus Krimināllikumā. Rezultātā Krimināllikumā tika ieviestas jaunas normas jeb 248.¹ pants (jaunu psihoaktīvu vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana un pārsūtīšana realizācijas nolūkā un realizēšana), 248.² pants (jaunu psihoaktīvu vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana, pārsūtīšana un jaunu psihoaktīvu vielu neatļauta lietošana), kā arī citi panti (Krimināllikuma 251., 252.p.) tika papildināti ar vēl vienu nozieguma priekšmetu – „jaunas psihoaktīvās vielas un tās saturošie izstrādājumi”.

Saeimas mājas lapā ir pieejama anotācija par grozījumiem Krimināllikumā, kā rezultātā tika ieviesta 248.¹ pants, kurš paredz kriminālatbildību par jaunu psihoaktīvo vielu vai to saturošu izstrādājumu neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu realizācijas nolūkā un realizēšanu. Likumprojekts izstrādāts, lai novērstu situāciju valstī saistībā ar jauno psihoaktīvo vielu izplatību un noteiktu kriminālatbildību par jaunas psihoaktīvas vielas vai to saturoša izstrādājuma neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu realizācijas nolūkā un realizēšanu (Anotācija par jaunām psihoaktīvām vielām).

Anotācijā ir deklarēts: jaunā psihoaktīvā viela ir jauna narkotiska vai psihotropa viela ir viela tīrā formā vai preparātā, ko nekontrolē atbilstoši 1961.gada ANO Konvencijai par narkotiskajām vielām vai 1971.gada ANO Konvencijai par psihotropajām vielām, bet kas var būt sabiedrības veselības apdraudējums, kurš salīdzināms ar minētajās konvencijās uzskaitīto vielu radīto apdraudējumu (Padomes Lēmums 2005/387/TI par informācijas apmaiņu, riska novērtējumu un kontroli attiecībā uz jaunām psihoaktīvām vielām).

Termina „jauna psihoaktīva viela” skaidrojums ir iekļauts likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību”. Jauno psihoaktīvo vielu bīstamība ir apstākļi, ka tām ir iedarbības veidi gan uz cilvēka apziņu, gan sajūtām, gan rīcību. Lietojot šīs vielas, sekas var būt neprognozējamas – garīgās veselības pasliktināšanās, apziņas traucējumi, sirdsdarbības traucējumi, krampji, dzīvībai bīstamas traumas un nāve (Anotācija par jaunām psihoaktīvām vielām).

Secinājumi un priekšlikumi

Krimināllikuma 248.^{1.}, 248.² panta normu sastāvi praktiski neatšķiras no Krimināllikuma 253., 253.^{1.}, 253.² panta normas sastāviem, kas paredz kriminālatbildību par neatļautām darbībām ar narkotiskām un psihotropām vielām. Vienīgā atšķirība ir tajā, ka šajos pantos ir atšķirīgi noziedzīga nodarījuma priekšmeti. Tāpēc autors uzskata, ka likumdevējs pieļāva kļūdu, izveidojot atsevišķus pantus, kas paredz kriminālatbildību par darbībām ar jaunām psihoaktīvām vielām un tās saturošajiem izstrādājumiem. Tā vietā būtu bijis efektīvāk papildināt jau esošos pantus, kas paredz kriminālatbildību par narkotiskām un psihotropām vielām, ar vēl vienu nozieguma priekšmetu – jaunās psihoaktīvās vielas un to saturoši izstrādājumi.

Autors uzskata, ka ir nepieciešams veikt grozījumus likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību”, nosakot šajā likumā jaunu psihoaktīvu vielu daudzumus, kas atbilst apmēram, līdz kuram daudzumi atzīstami par nelieliem, un apmērus, sākot ar kuru, daudzumi atzīstami par lieliem. Tas nepieciešams, lai varētu noteikt taisnīgu sodu par neatļautām darbībām ar šīm vielām. Piemēram, viena deva jauno psihoaktīvo vielu tiktu pielīdzināta nelielam apmēram. Savukārt, ja tiktu atklātas devas, kas ir simts reizes lielākas par vienu jauno psihoaktīvo vielu devu, tad tie jau būs lieli apmēri. Iepriekš minētais apmēru iedalījums ir analogisks narkotisko un psihotropo vielu iedalījumam, piemēram, viens grams izžāvētas marihuānas tiek pielīdzināts nelielam apmēram, bet simts gramī šīs pašas vielas atbilst jau lieliem apmēriem.

Eiropas Agrīnās brīdināšanas sistēma satur informāciju par jaunām psihoaktīvām vielām. Ar 2008.gada 8.novembra Ministru kabineta noteikumiem Nr.847 „Noteikumi par Latvijā kontrolējamajām narkotiskajām vielām, psihotropajām vielām un prekursoriem” tiek realizēta jauno psihoaktīvo vielu uzskaitē Latvijā. Izvērtējot iepriekš minēto sarakstu, secināms, ka tajā nav iekļautas visas vielas, kuras Latvijā atzītas par jaunām psihoaktīvām vielām ar Slimību profilakses un kontroles centra lēmumu, kā arī nav iekļautas visas jaunās psihoaktīvās vielas, kuras iekļautas Eiropas Agrīnās brīdināšanas sistēmā. Tas rada problēmas noziedzīga nodarījuma sastāva noteikšanā.

Kas attiecas uz jaunām psihoaktīvām vielām, tad Krimināllikuma 248.¹ panta un 248.² panta normās ir sastopamas nepilnības, ja tās salīdzina, piemēram, ar tām pašām normām, kuras regulē kriminālatbildību par neatļautām darbībām ar narkotiskām vai psihotropām vielām:

- 1) nav paredzēta kā kvalificējošā pazīme jauno psihoaktīvo vielu vai to izstrādājumu pārdošana publiskās vietās, piemēram, skolās, kafejnīcās;
- 2) nav noteikts apmērs, pēc kura iestājas kriminālatbildība par jauno psihoaktīvo vielu vai to izstrādājumu glabāšanu;
- 3) nav paredzēta, atsevišķi izdalīta kā kvalificējošā pazīme jauno psihoaktīvo vielu vai to izstrādājumu realizēšana nepilngadīgām personām.

Autors uzskata, ka normas, kas paredz kriminālatbildību par narkotiskajām un psihotropajām vielām, t.i., Krimināllikuma 253., 253.^{1.}, 253.² pantu nepieciešams papildināt ar nozieguma priekšmetu – jaunas psihoaktīvās vielas un tās saturoši izstrādājumi.

Autors uzskata, ka ir nepieciešams izslēgt no Krimināllikuma 248.^{1.}, 248.² pantus, jo tie ir nepilnīgi.

Bez tam Krimināllikuma XVIII nodaļā „Noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu” nepieciešams izdarīt grozījumus 175.panta ceturtajā daļā, 176.panta trešajā daļā, 177.panta trešajā daļā un 179.panta trešajā daļā un papildināt ar noziegumu priekšmetu – jaunas psihoaktīvās vielas un tās saturoši izstrādājumi.

Vienlaikus darba autors uzskata, ka nepieciešams veikt grozījumus Krimināllikumā un paredzēt kriminālatbildību par apreibinošo vielu reklamēšanu masu saziņas līdzekļos vai citādā veidā, lai pēc iespējas vairāk samazinātu to personu skaitu, kas ne tikai jau tagad sirgst no atkarībām, bet arī tos, kas vēl par tādiem var kļūt, piemēram, jaunieši.

Pēc kopējām pazīmēm ir secināms, ka jaunās psihoaktīvās vielas ir tās pašas narkotiskās un psihotropās vielas. Tāpēc var izvirzīt sekojošu apgalvojumu, ja persona tiks aizturēta, veicot

neatļautas darbības ar jaunām psihoaktīvām vielām un narkotiskām un psihotropām, radīšies noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība, jo prettiesiskās darbības tiks kvalificētas pēc diviem Krimināllikuma pantiem vienlaicīgi. Tādejādi autors uzskata, ka faktiski tiks pārkāpts dubultās sodāmības nepieļaujamības princips (*ne bis in idem*).

Darba autors uzskata, ka šī pētījuma mērķi ir sasniegti un uzdevumi izpildīti.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra:

1. Anotācija par jaunām psihoaktīvām vielām [tiešsaiste]. LR Saeima, 2014. [atsauce 10.03.2015.]. Pieejas veids: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/7B2D3AE23A88F202C2257CAE003EBB36?OpenDocument>
2. Ķipēna K. Par narkomāniju Latvijas kriminologa skatījumā [tiešsaiste] Jurista Vārds, 09.04.2002. [atsauce 10.03.2015.]. [atsauce 10.03.2015.]. Pieejas veids: <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=60979&show=true>
3. Likuma grozījumi un „legālo” narkotiku aprīte [tiešsaiste]. Latvijas Portāls, 2013. [atsauce 10.03.2015.]. Pieejas veids: <http://m.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/259982-likuma-grozijumi-un-legalo-narkotiku-aprite>
4. A brief history of ‘new psychoactive substances’ [online]. Online library, 2011. [cited 10.03.2015.] Available from Internet: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dta.319/pdf>
5. Elliot, S, Evans, J. A 3-year review of new psychoactive substances in casework [online]. Forensic Science International, 2014. [cited 10.03.2015.]. Available from Internet: [http://www.fsijournal.org/article/S0379-0738\(14\)00157-1/abstract](http://www.fsijournal.org/article/S0379-0738(14)00157-1/abstract)
6. Formulary of narcotic drugs and psychotropic substances [online]. Drug Administration and Control Authority (DACA) of Ethiopia, 2004 [cited 10.03.2015.]. Available from Internet: Legal approaches to controlling new psychoactive substances. 2014. Pieejams: <http://www.emcdda.europa.eu/topics/pods/controlling-new-psychoactive-substances>
7. News project about opium [online]. European Parliament, 2007. [cited 10.03.2015.] Available from Internet: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-390.526+02+DOC+PDF+V0/>
8. The Narcotic Drugs And Psychotropic Substances Act. 1985 [online]. Government of Rajasthan, 2014. [cited 10.03.2015.]. Available from Internet: <https://rajexcise.gov.in/Downloads/RSED/PDF/NARCOTIC-DRUGS-AND-PSYCHOTROPIC-SUBSTANCES-ACT.pdf>
9. What is a "narcotic" drug [online]. Druglibrary, 2012. [cited 10.03.2015.]. Available from Internet: http://www.druglibrary.org/gh/what_is_a_narcotic.htm
10. История появления наркомании [online]. Министерство внутренних дел Республики Беларусь, 2012. [cited 10.03.2015.]. Available from Internet: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=12931>

Normatīvie akti:

1. *Krimināllikums* [tiešsaiste]. LR 08.07.1998 likums. [atsauce 10.03.2015.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
2. *Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprītes kārtību* [tiešsaiste]. LR Ministru kabineta 23.05.1996 noteikumi. [atsauce 05.02.2014.]. Pieejas veids: <http://likumi.lv/doc.php?id=40283>

Summary

Humans have used drugs for a long time period. Ever since ancient times, herbs, roots, leaves, bark and herbs are used to relieve pain and prevent various diseases. The oldest substance which was used in healing was opium, cocaine and cannabis. Over time, the use of certain narcotic drugs and psychotropic substances began to appear tempting side effects. For example, it was felt euphoria, joy, power and strength. Later, these substances developed into a big problem, which caused abuse or death.

The first international bans of narcotic and psychotropic substances appeared during the 20th century. To circumvent the law, people began to create narcotic and psychotropic substance analogues. As a result, narcotic and psychotropic substances developed in what were once known – „designer drugs”, „spice drugs”.

In 2005, The European Community adopted a new psychoactive substance definition. New psychoactive substance is defined as a new narcotic or psychotropic drug, in pure form or in preparation, that is not controlled by the United Nations drug conventions (1961, 1971), but which may pose a public health threat comparable to that posed by substances listed in these

conventions. On 9th of April, 2014, Latvian Parliament founded the national definition of new psychoactive substances which was similar to international definition.

Summarizing new psychoactive substance historical development in Latvia, statistics of new psychoactive substance uses and law making process, the author admitted that the new psychoactive substances caused very big concern to the public, until providing criminal liability. The main problem of new psychoactive substances in Latvia: 1) There isn't a list or a register, which includes all psychoactive substances; 2) There isn't a law cases against new psychoactive substances; 3) There are a legal gaps in national Criminal Law's 248.^{1.}, 248.² articles, which can cause a future problems in applying those previous article's; 4) There are a legal gaps in national Criminal Law's 175., 176., 177., 179 article's, which do not include new psychoactive substances as a special crime object.

**LIETIŠĶĀ VĒSTURE. ARHĪVNIECĪBA/
APPLIED HISTORY. ARCHIVAL SCIENCE**

LŪZNAVAS MUIŽA UN TĀS ĻAUDIS 19.–20. GS. MIJĀ LŪZNAVA MANOR AND ITS PEOPLE 19th–20th CENTURIES

Inese Brīvere

Mg.paed., Mg.hist., Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
inese.brivere@rta.lv, Rēzekne, Latvija

Abstract. *The present research is performed based on the method of source analysis with the objective to study cultural history heritage of the manor at the end of XIX century. Stanislaw Kierbedź purchased this property in 1870. The Kierbedź family purchased Naudvaris (pl. Nowy Dwór) Manor in 1789. The old castle only remained authentic nowadays. In the Latvian State Historical Archives case 731, description 174, fund 1679 “The Project of Division of Dlužneva Manor’s” there is a notice that the manor consisted of 42 buildings. Earlier documents (questionnaires of All-Russian population census in 1897) contain information about older manor construction with 11 buildings which were once purchased by the privy counsellor S.Kierbedź. In the manor every person was registered in a book – name, sex, kinship, age, family state, rank, belief, place of birth, mother tongue, education and occupation were recorded. Most of seventy-three people of Lūznava Manor and village of Jaudzemki were farmers.*

Keywords: *Lūznava Manor, Stanislaw Kierbedź, Eugenia Kierbedź, family.*

Ievads

Lūznavas muiža (arī Dlužņevas muiža (poļu: *Dlužniewo*, latgaliešu: *Dlužņovys muiža*), agrāk Laizēnu muiža, atrodas Lūznavas ciemā, apmēram 22 km attālumā no Rēzeknes) mūsdienās piedzīvo restaurāciju un labiekārtošanu, piesaista tūristus un pētniekus, taču joprojām pastāv daudz nenoskaidrotu faktu par tās vēsturi, iedzīvi un saimniekiem, ko skaidrot ir dotā raksta mērķis. Dotais pētījums veikts, balstoties uz avotu analīzes metodi.

19. gs. 70. gados šai vietā, kā min arhitekta Ināra Caunīte, atradās Špeļu muižas Laizānu pusmuiža (*Bikše, 2010., 7.lpp.*), kas piederēja brāļiem Jūlijam un Pēterim Dlužņeviem. 1870. gadā Staņislavs Kerbedzs (*Stanislaw Kierbedź, 10.03.1810.–10.04.1899.*) (*Ворошич, 1982., 175.lpp.*) to un netālu esošos Riebiņus nopirka. Tā kā 19. gs. 60. gados svarīgs faktors Vitebskas guberņas Latgales reģiona ekonomiskajā izaugsmē bija dzelzceļa līnijas Varšava–Pēterburga izbūvei, tad vietējie muižnieki te paplašināja savus īpašumus. Laukos lielākā daļa zemes piederēja viņiem, neliela daļa – valstij, baznīcām, klosteriem. Muižās kā centros bija kungu māja ar augļudārzu, celtnes bija no koka, maz atšķīrās no zemnieku mitekļiem. Vēlāk muižu būvniecību sekmēja īpašnieku vēlme parādīt sevi, savu izcelsmi. Lūznavas (Dlužņevas, Glužņevas) apvidus, jādodomā, bija izskatījies pietiekami pievilcīgs un rentabls, jo apkārtņē ļoti daudzi īpašumi piederēja: muižniekam Kirilam Nikonovičam Kuzņecovam (Zosnā u.c.) (LNA LVVA, 2706.f., 2. a. 198.l., 161.lp.), Proskovjai Jermolajevnai Kuzņecovai, Jeļenai Viktorovnai fon Keislerei, Dominikam Osipovičam Kibortam, Osipam Jarickim; Staņislavai Staņislavovičai Šadurskai – Dorotpoles muiža (LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 1121.lp.), Ļevam Viktorovičam Šadurskim – Pušas muiža (LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 1182.lp.); Maltas muižniecēm Janovskai un Budkovskai (pilns vārds avotā nav minēts) pieder arī ķieģeļu rūpnīca Baļucku ciemā (LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 927.lp.), turklāt apkārtņē bija vēl citas ķieģeļu ražotnes, kuru produkcija visdrīzāk izmantota vietējā būvniecībā; vairāki īpašumi reģistrēti Marijai Osipovnai Nikoļskai, Boļeslavam Ivanovičam fon Zigern-Kornam, Monikai Antonovnai Benislavskai, Karjeram Antifovičam Kononovam (Kohlovkas muiža (LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 1273.lp.) u.c.

Kerbedzu dzimtas saknes

Senākās ziņas par Kerbedzu dzimtu 16. gs. saistāmas ar Staņislavu Kerbedzu, kam Lietuvā, Žemaitijā Kvalonosē (*Chwaloyń*) piederēja īpašums (*Juknevičius, 2005., 6.lpp.*). Viņa dēls Stefans (*Steponas*) Kerbedzs, kuram bija trīs dēli, Nikolass, Staņislavs un Lorenss, šo īpašumu pārdeva. Līdz mūsdienām ir saglabājušās Staņislava un Lorensa Kerbedzu 1584. gada tiesvedības ar Jureviču (pilns vārds avotā nav minēts) liecības. Zināms, ka Stefana mazdēls

Petrs 1659.g. pārdod Kvalonuosi; savukārt Petra mazdēls Matejs tika apsūdzēts un izslēgts (*ignobilitatem*) no šļahtas (iemesls nav zināms).

Tālākās ziņas nav tik skaidras – jaunākais Kazimira Kerbedza dēls Staņislavs 1743. gadā arī tiek izslēgts no šļahtas (iemesls nav zināms), 1789. gadā viņš iegādājas pie Šauļiem **Naudvares** (*Upytė*) muižu, ko apliecina 1788. gada testaments, kas min sievu Elenu Jagminaiti un sešus bērnus. Šo muižu 1794. gadā manto dēls Valerians. Tā bija romantisma arhitektūras vienstāvu ēka. Šobrīd autentiska palikusi tikai vecā pils. Vēsturiskajos avotos ar Kerbedziem saistās visa tālākā muižas vēsture. Naudvares mantinieks Valerians bija precējies divas reizes, viņam bija deviņi bērni (*Juknevičius, 2010., 26.lpp.*), tostarp Naudvarē dzimušais slavenākais Kerbedzu dzimtas pārstāvis – Staņislavs (1810–1899). Šobrīd muižā ir saglabājušās 8 celtnes un parks.

Tikai 1832. gadā, reaģējot uz slepenpadomnieka S. Kerbedza vēstuli, Polijas senāta Heraldija izdeva apliecību par Kerbedzu dzimtas atjaunošanu muižnieku kārtā (*Воронин, 1982., 14.lpp.*).

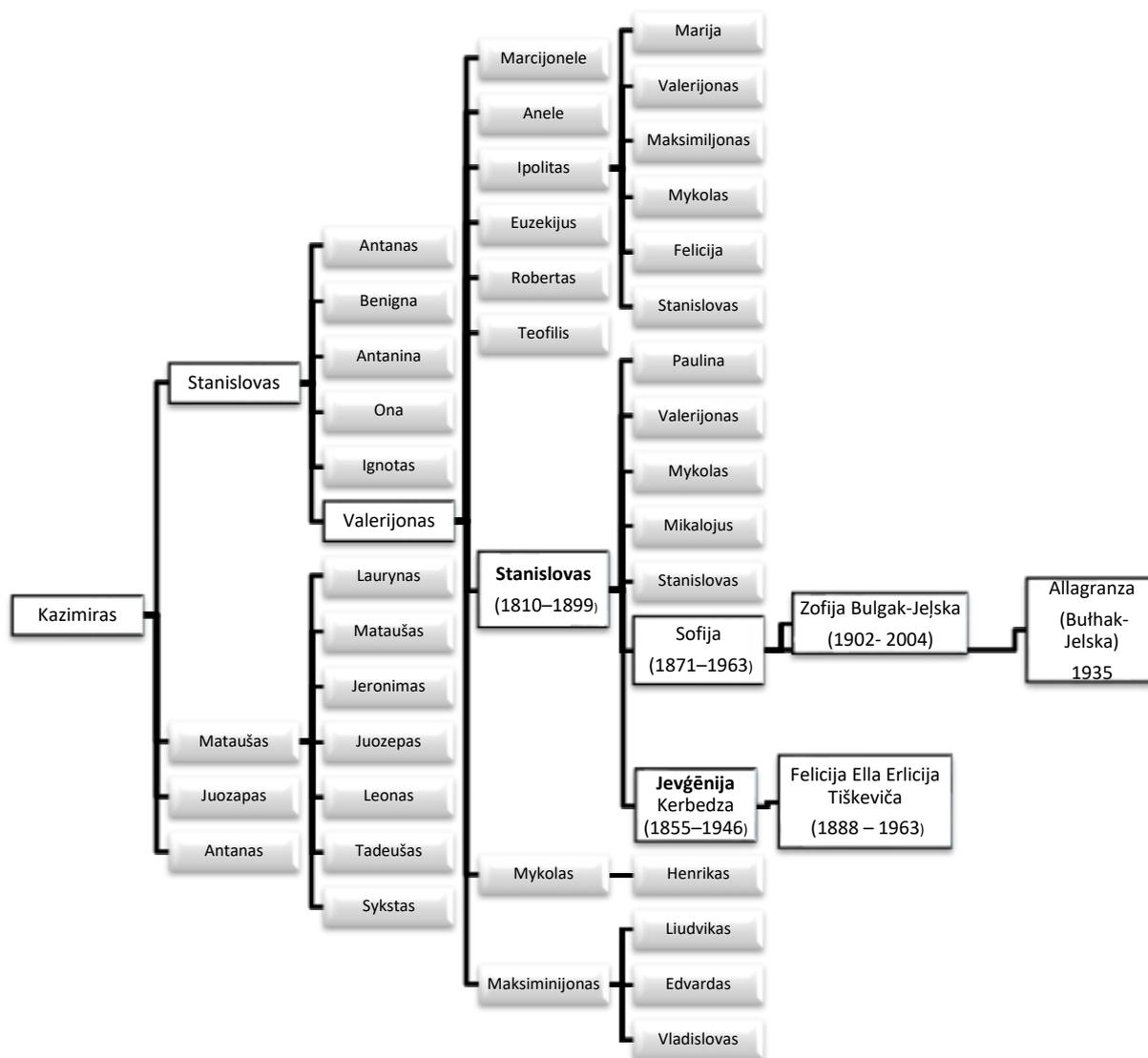
Padomju gados Paņevēžas skolā, kur savulaik izcili mācījies Staņislavs Kerbedzs, (*Respublikas ielā 17*), tika iekārtots arī S. Kerbedza muzejs–istaba (*Воронин 1982: 14*). Mūsdienās (skolas adrese ir *Respublikas g. 47*, kopš **1992. gada 19. janvāra** mācību iestāde pārdēvēta par *Panevežio Juozo Balčikonio* ģimnāziju (www.jbgimnazija.lt). Skolas muzejā ir bijis vairāk nekā 12 000 vienību (dokumenti, fotogrāfijas, atmiņas, skolotāju un studentu grāmatas), kas atspoguļoja reģiona izglītības vēsturi) skolas muzejā S. Kerbedzam ir atvēlēti divi stendi ar dažām fotogrāfijām un trim izrakstiem.

Slepenpadomnieka S. Kerbedza amats un pēcnācēji

Vitebskas gubernas Dlužņevā S. Kerbedzs patstāvīgi nemita, jo strādāja Pēterburgā (*Воронин, 1982., 113.lpp.*). 1. Viskrievijas tautas skaitīšanas anketu titullapā redzama norāde par Lūznavas muižas īpašnieka statusu – slepenais padomnieks (LNA LVVA 2706.f., 2. A., 198.l., 50.lp.).

Par slepenpadomnieku S. Kerbedzs kļūst 1868. gada 31. martā Sakaru līniju Inženieru korpusa likvidācijas rezultātā. Savukārt 1881. gada 3. septembrī tiek iecelts par īsteno slepenpadomnieku (*Воронин, 1982., 166.lpp.*). Slepenais padomnieks ir cariskās Krievijas civilā ranga 3. klases ierēdnis. *Īstenais slepenais padomnieks* ir civilā ranga 1. vai 2. klases ierēdnis. Dotajā postenī, kam atbilda *ministra, ģenerālgubernatora, senatora un Valsts padomes locekļa amati*, mēdza iecelt imperators (līdz 1917. gadam). (*Сухарев, 2003., 311.lpp.*) S. Kerbedzs atstāja amatu astoņdesmit viena gada vecumā (1891) un apmetās Varšavā, dažkārt dzīvojot arī savā īpašumā Adrijas jūras piekrastē Itālijā Senigālijā Ankonas provincē. 1899. gadā viņš miris, apglabāts Povonzkovskas kapsētā Varšavā (*Воронин, 1982., 118.lpp.*).

Savas dzīves laikā slepenpadomnieks izveidojis izcilu militāro karjeru, gūstot savā amatā labu atalgojumu, daudz apbalvojumu, tāpēc varējis krietnu daļu līdzekļu ieguldīt privātīpašumos un kuplajā ģimenē. S. Kerbedzs bija divreiz precējies. Pirmā sieva Paulīne Montrimavičiūte (1827–1847) (spriežot pēc dzīves datiem, iespējams, mirusi dzemdībās) un meita Paulīne (1847 –1889) mirušas pārargri (*Geni.com* vietnē nav datu par Paulīnes pēcnācējiem.). Sk. 1.attēlu.

1.attēls *Staņislava Kerbedza ciltskoks, sākot no vecvectēva Kazimira (Juknevičius, 2005., 33.lpp.)*

Figure 1: *Stanislav Kerbedzs family tree from great-grandfather Casimir*

Otra dzīvesbiedre Marija Janovska (1832–1915) (Geni.com 2017), Viļānu muižas īpašnieka Vikentija Janovska meita, dzemdēja 6 bērnus: Mikolasu, Staņislavu, Valerianu, Nikolaju, Jevgēniju un Sofiju. Valerians (1830–1858) apglabāts Sanktpēterburgā Smoļenskas luterāņu kapos, miris agri. Slepēnpadomnieka S. Kerbedza pēdās sekoja dēls Mikolass (1854–1932), arī kļuva par inženieri, apprecēja gruziņieti Jekaterinu Mihailovnu, bet bērnu ģimenē nebija (Воронин, 1982., 161.lpp.).

Jaunākā meita **Sofija** (*Sofija Dimšienē (Kerbedytē)* 12.07.1871.–08.08.1963.) (www.geni.com 2017) mantoja Viļānu muižu, mirusi Senigalijā Ankonas provincē Markes reģionā (*Provincia di Ancona, Marche, Italy*). (Воронин, 1982., 160.lpp.) Sofijas vīrs bija Lubomirs (*Dymysza h. wł.*), abiem piedzimst meita **Sofija** (*Sofija Teresē Bulgak-Jelskienē*), par kuru ziņas šodien tīmeklī geni.com ievietojis Lietuvā Viļņā dzīvojošais Aleksandras Fišeras, norādot, ka Sofija Terēze Bulgak-Jelskiene ir dzimusi 1902.gada 14.maijā, mirusi 2004.gada 25.jūlijā Senigalijā (*Provincia di Ancona, Marche, Italy*). Informācija ievietota 2016.gada 17.janvārī. (www.geni.com 2017) Vietnē teikts, ka Sofija Terēze bija precējusies ar Jurgi Bulgak-Jelski, abiem piedzimusi meita **Allagranza** (*Bulhak-Jelska*), par ko ziņas ievietojis J. K. Jakobijs (*Julian Krzysztof Jacoby*). Savukārt citā vietnē ir norādes, ka *Maria Teresa Bulhak Jelska Allegranza* dzimusi Varšavā 1935.gada 14.janvārī, dzīvesvieta Senigālija (*AN Via Camposanto Vecchio 49, CF BLH MTR 35A54 Z127M*). Jāpiemin apstākļi, ka norādītā

dzīvesvietas Ankonas pilsētā adreses iela *Via Camposanto Vecchio* atrodas līdzās Kerbedza mājai. Minētajā ģeneoloģijas vietnē papildus gūti tikai dzimtas locekļu dzīves dati, ko nenorāda P.Jukņevičs (1.attēlā) ciltskokā.

Ziņas par slepenpadomnieka mazmazmeitu iekļautas Itālijas poļu karavīru ģimeņu Asociācijas Konstitūcijā, kur 2007. gada 24. novembrī (*Dom Polski-P Via Cassia 1200*) Romā minētie poļi sanāca kopā, lai veidotu Polijas kaujinieku Itālijas Ģimeņu asociāciju. (www.afcpi.it 2017) 2013. gada 19. novembrī publicētas arī norādes par šīs organizācijas biedriem (*Associazione Generale dei Polacchi in Italia (Direttivo 2011 – 2013)*), tostarp sekretāri Mariju Terēzi Bulgak-Jelsku Allagranzu. (www.Polonia-Wloska.Org/It/ 2017)

Pazīstamāka ir vecākā meita **Jevģēnija** Kerbedza, dzimusi Sanktpēterburgā (8.10.859.–10.07.1946. (*Rome, Metropolitan City of Rome, Lazio, Italy*)), Riebiņu un Lūznavas muižu īpašniece.(www.geni.com 2017). Jevģēnijas vīrs bija viņas brālēns Staņislavs Ipolitovičs Kerbedzs, abiem piedzima meita **Felicija Ella Erlicija** (1888–1963), precējusies ar Voldemāru Tiškeviču (*h. Leliwa*) (1877–ap 1934) (*Juknevičius, 2011., 10.lpp.*). Vietnē *geni.com* ziņu par Feliciju ievietojis Algirdas Tamulis, ieraksta par viņas pēcnācējiem nav, ir minēti radu bērni. Jevģēnijas biogrāfiju savulaik ir pētījusi Irena Lapinova (*Łapinowa*) (*Medelinskaitė, 2010., 37.lpp.*), norādot, ka rastās ziņas par šo muižnieci ir pretrunīgas. Zināms, ka izglītību viņa ieguvusi mājās. 1914. gada jūnijā J. Kerbedza uzdāvinājusi speciāli būvētu ēku (tagad *Košykovo g-vē 26*) Varšavas publiskajai bibliotēkai (ar atbilstošu aprīkojumu kā piemiņu par abiem Staņislaviem Kerbedziem). Viņa gribēja, lai bibliotēku sauc Staņislava Kerbedza vārdā. Slepenpadomnieka Kerbedza mazmeita Sofija Bulgak-Jeļska savulaik uzdāvinājusi Varšavas Tehnikas muzejam vectēva rasēšanas piederumu komplektu. (*Воронин, 1982., 161.lpp.*)

Netālu no Varšavas 1915. gadā J. Kerbedze sponsorēja arī ārstnieciskās iestādes garīgi slimajiem uzturēšanu. (*Medelinskaitė, 2010., 37.lpp.*) 1929. gadā viņa kļūst par Varšavas goda pilsoni un saņem Atdzimušās Polijas ordeņa Bruņinieka krustu. Jevģēnija Kerbedza pēc nāves 1978. gadā Romā tika pārapbedīta Varšavā ģimenes kapličā. (*Medelinskaitė, 2010., 37.lpp.*)

Lūznavas muižas ēkas un personāls

Ir zināms, ka Latgalē muižu arhitektūru sekmēja nevis muižniecība, bet atsevišķu muižnieku dzimtu pārstāvju ieguldījums, mākslinieciskā gaume un intereses. Diemžēl šobrīd trūkst viennozīmīgu ziņu par esošās Lūznavas muižas projekta autoru, jo 1905.–1908./1910.g. muižas ēka piedzīvo būtiskas pārmaiņas, tur norit būvdarbi un īpašums jau piederēja Jevģēnijai Kerbedzai (slepenpadomnieks S. Kerbedzs bija miris 1899. gadā). Zanda Bikše, balstoties uz arhīva avotu, apraksta, kā laikā no 1923. gada līdz 1938. gadam izskatījusies muiža: 42 ēkas – deviņas dzīvojamās mājas, tostarp pils, 15 šķūņi, 6 kūtis, 4 pagrabi, 2 siltumnīcas, 1 sarga māja, 1 pirts, 1 klēts, 1 stallis, 1 smēde (*Bikše, 2010., 7.lpp.*), bet Viskrievijas tautas skaitīšanas 1897. gadā Kurzemes, Vitebskas un Vidzemes guberņā anketās ir ierakstītas ziņas par senāku būvi šai vietā, ko slepenpadomnieks S. Kerbedzs tad arī nopircis.

Rast skaidrojumu šai situācijai var, aplūkojot Viskrievijas tautas skaitīšanas 1897. gadā Kurzemes, Vitebskas un Vidzemes guberņā datus. Viskrievijas tautas skaitīšana notika divās kārtās: 1)1896. gada decembrī –1897. gada janvārī, 2)1897. gadā skaitītāji vēlreiz apstaigāja mājas un izdarīja nepieciešamos labojumus. Pilsētās un laukos – muižās un gruntnieku saimniecībās skaitīšanas veidlapas aizpildīja īpašnieki vai nomnieki, citos lauku īpašumos – īpaši skaitītāji (LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 50.lp.).

Vitebskas guberņas veidlapas ir tikai krievu valodā, vietumis ar tulkojumu latviešu un vācu valodā. Tās ir attiecīgi aizpildītas dažādos rokrakstos krieviski. Lūznavas muižas pētījuma kontekstā arhīvā rodamas Vitebskas guberņas – Daugavpils pilsētas un apriņķa, Drisas apriņķa Piedrujas miesta un pagasta, Pustiņas miesta un pagasta un Suškovas pagasta, Ludzas pilsētas un apriņķa, Rēzeknes pilsētas un apriņķa tautas skaitīšanas lapas. Katrā titullapā norādīts fonda nosaukums, fonda numurs, apraksta numurs, lietas numurs, dokumentu dati un lapu skaits. Kopumā minētie pieraksti saglabājušies kvalitatīvi, salasāmi, reti ir konstatējami svītrojumi, izdīlumi. Personvārdi turpmāk rakstā saglabāti tai formā, kādā sākotnēji fiksēti tautas skaitīšanas veidlapās.

No 1. Viskrievijas tautas skaitīšanas aptaujas, kuras datus pierakstījis Leopolds Skangels, izriet, ka Lūznavas senākajā muižā (nav zināms ceļšanas laiks) bijušas 11 dzīvojamās ēkas (LNA LVVA 2706.f., 2. A., 198.l., 50.lp.). Sk. 2. attēlu.

2. attēls. Ieraksts par Lūznavas muižu

Figure 2: Record on Lūznava Manor

Par katru saimniecību (dzīvokli) aizpildīja atsevišķu uzskaites lapu, kurā norādīja uzskaitīto personu uzvārdu, vārdu, tēva vārdu vai iesauku, dzimumu, radniecību attiecībā pret saimes galvu, vecumu, ģimenes stāvokli, kārtu, ticību, dzimšanas vietu, piederības vietu, dzīves vietu, dzimto valodu, izglītību (vai prot lasīt, kur mācījies) un nodarbošanos (pamatnodarbošanās un blakus nodarbošanās), karaklausības apliecinājumu, fiziskos trūkumus, vai uzskaites brīdī atradies konkrētajā dzīves vietā. Pats S. Kerbedzs tobrīd jau ir dzīvojis Varšavā.

Aptauja (sk.1.tabulu) apliecina 19.–20. gs. Vitebskas guberņas latviešu un poļu zemniekiem raksturīgo dzīvesveidu, dzīvojamo ēku stāvokli (Rēzeknes apriņķī sādžā vidēji mēdza būt piecas sētas, dzīvojamā mājā parasti bija neapkurināma priekštelpa, krāsnīm 19. gs. otrajā pusē jau bija dūmvadi.) Ieraksti netieši norāda arī uz muižas īpašnieku gādību par līdzās izveidoto dārzu un parku, kura uzkopšanai ir bijuši vajadzīgi lietpratēji – dārznieks un reģistrētie trīs dārznieka palīgi. Starp muižas ļaudīm nav jaukto ģimeņu – precējušies ar savas kārtas, reliģiskās piederības un savas tautības dzīvesbiedriem. Dažkārt ir norāde par sieviešu un vecāko bērnu nodarbošanos, bet citkārt tāda ieraksta nav. 1.Viskrievijas tautas skaitīšanas aptaujā fiksēti arī blakus esošie ciemi, kas piederējuši S. Kerbedzam.

Secinājumi

Var apgalvot, ka tautas skaitīšanas brīdī muižas saimnieks S. Kerbedzs muižu nepārvalda, jo anketās to apliecinoša ieraksta nav. Svarīgs dotā pētījuma secinājums ir tas, ka Lūznavas muižas ēkas vēsturē izšķirami divi posmi: 1) muiža no 1870. gada līdz 1905. gadam, īpašnieks S. Kerbedzs, ēka nopirkta jau uzbūvēta, 2) muiža pēc 1905. gada, īpašniece J. Kerbedza, ēka ir vērienīgi pārbūvēta un šodien aplūkojama restaurēta.

No 93 Lūznavas muižas un blakus ciemu ļaudīm (skatīt 1.tabulu) dominē zemnieku kārtā – 70 cilvēki, iebraucēji no pilsētas ir apmetušies uz dzīvi pārsvarā Jaudzemkos, Cegelņā un Jaunajā fermā. Vērojama spilgta īpatnība, ka vairums ir ieradušies no Režicas, Dinaburgas, viens no Kēnišbergas, daži cilvēki norādīti kā viesi. Šodien nav iespējams noskaidrot, kādu iemeslu dēļ šie ļaudis pārcēlās uz dzīvi S.Kerbedza īpašumos.

Vīriešu un sieviešu proporcija ir diezgan līdzīga – 46 vīrieši un 47 sievietes, tostarp 39 bērni. Muižas pirmajā ēkā precējies ir tikai tās pārvaldnieks Jāzeps Stolovičs, pārējie 7 kalpi ir bez dzīvesbiedriem vai ģimenes locekļiem. No S.Kerbedza īpašumos dzīvojošajām 15 ģimenēm tikai 3 ir jauktās – krievu tautības, pareizticīgajam Jāzepam Šelkovskim un viņa sievai

– Romas katolietei, polietei Jūlijai Šelkovskai, kuri dzīvo muižas 2.ēkā; latviešiem luterānim Mārtiņam Pazaram un viņa sievai Romas katolietei Annai Pazarei, kas dzīvo 10.ēkā; 11.ēkā dzīvojošajiem Romas katoļiem Mihailam Kleinam, kura dzimtā valoda ir žmudu un viņa sievai Viktorijai Kleinai, kas pēc tautības ir poliete.

Viendabība konstatējama konfesijālajā piederībā – vairums ir Romas katoļi. Katolicisms Latgalē bija nostiprinājies kopš 14.gs. un šejienes latvieši poļu priesteru darbības rezultātā palika piesaistīti Romas kūrījai un katoļu baznīcas tradīcijai.

Pētāmajai videi raksturīga ticības sasaiste ar nacionalitāti – latviešiem vai poļiem. Reliģiskā piederība te noteica cilvēku attiecības, aktivitātes, ikdienu, lika pamatus arī nacionālajai identitātei. Katoļu baznīca var tikt uzskatīta par reliģiskā, valodas un tautiskā mantojuma uzturētāju.

Lasītpratēju daudzums ir diezgan ievērojams – 5 cilvēki mācījušies skolās, 58 – mājniecībā. Redzams, kā lasītprasme Latgalē ir saistīta ar katolicismu, kura stiprināšanas rezultātā noritēja arī mājskološana.

Savukārt latviešu tautības lūznaviešu ir 41 (pārsvārā dzīvo Lūznavā), bet blakus ciemos – 5 ģimenes Jaudzemkos, Cegeļņā un Jaunajā fermā – dominē poļu tautība (52 cilvēki). Tie visi ir katoļi. Tikai valoda šķir latviešus no pārējām tautībām.

Nodarbinātība tiešā veidā norāda uz tām ekonomiskā rakstura prioritātēm, kas gadsimtu mijā Lūznavas muižā dominēja, veidoja galvenos ienākuma avotus: 63% muižas ļaužu bija strādāja zemkopībā, 11% – dārzkopībā, kas būtībā šeit ir galvenās saimnieciskās nozares, par ko liecina arī pagrabu un siltumnīcu daudzums ēku uzskaites sarakstos. Pilnveidojās augļkopība, īpaši ābolu, bumbieru, plūmju audzēšana. Izplatīta bija arī linkopība. Vitebskas guberņas Latgales daļā attīstījās mežizstrāde, zināms, ka ap 35% guberņas zemes klāja kvalitatīvi meži, (www.ekonomisti.lv 2017) savukārt arī Lūznavas muižā kalpojis mežsargs.

Nodarbinātība saistīta arī ar Vitebskas guberņā no 1877. gada līdz 1886. gadam pieaugušo iecelotāju daudzumu no citiem reģioniem, arī Kurzemes, ko apliecina tautas skaitīšana. Daugavpils apriņķī uz dzīvi apmetās ap 1200 ģimeņu, (www.ekonomisti.lv 2017) tieši no šejienes vairāki iebrucēji strādā Lūznavas muižā. (skatīt 1.tabulu)

Šodien Lūznavas apkaimē dzīvo Semjonovu, Romančuku, Bogdanovu, Šmauksteļu, Babrovu, Kricku ģimenes, kas, iespējams, ir kādreizējo Lūznavas muižas kalpotāju pēcteči. (skatīt 1.tabulu).

1.tabula S.Kerbedza īpašumu Lūznavā ļaudis (1897)

(LNA LVVA, 2706.f., 2.a., 198.l., 50.lp.-125.lp.)

S.Kerbedz property Lūznavas people (1897)

Ēka	Iemītnieks	Vecums	Izcelsme	Kārta	Rel.pied.	Tautība	Izglītība	Amats
1.ēka, būvēta no ķieģeļiem	Jāzeps Stolovičs Vaclava d.	32	vietējais	zemn.	Romas katolis	polis	tautskola	saimnieks, muižas pārvaldnieks; dienējis
	Marija Stoloviča Ivana m.	21	no Režicas	zemn.	Romas katoliete	poliete	lasītprasmi apgūvusi mājniecībā	sieva
	Lucians Ksenžopoļskis Franča d.	27	Novo-ļipska Sebežā	pilsētn.	Romas katolis	polis	Dārzkopības skola	dārznieks
	Jāzeps Semjonovs Lavrentija d.	16	no Dvinskas Kapiniņku Upišu ciema	zemn.	Romas katolis	latvietis	lasītprasmi apgūvusi mājniecībā	dārznieka palīgs
	Ādams Tumovs Jāzepa d.	23	No Dvinskas r. Kapiniņku Rušonas ciema	zemn.	Romas katolis	polis	lasītprasmi apgūvusi mājniecībā	dārznieka palīgs

	Anele Romanovska Floriana m.	23	no Režicas	pilsētņ.	Romas katoliete	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	kalpone, pavāre
	Donats Bulapko Ignata d.	20	no Režicas	zēmņ.	Romas katolis	latvietis	lasītprasmi apguvis	staļļa strādnieks
	Vladislavs Koņuševskis Ignata d.	33	no Pušas	zēmņ.	Romas katolis	polis	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	kalps
	Jadviga Romančuka Antona m.	17	No Zemskas ciema; Lūznāvā uzturas uz laiku	zēmņ.	Romas katoliete	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	kalpone, lopkope
2.ēka, būvēta no ķieģeļiem	Jāzeps Šelkovskis Nikolaja d.	33	Kurzemes guberņas Ilūkstes c.; uzturas uz laiku	zēmņ.	Pareiztic.	krievs	lasītprasmi apguvis	Saimnieks, muižas kučieris
	Šelkovska Jūlija Mārtiņa m.	35	vietējā	zēmņ.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Jūlija Šelkovska Andreja m.	55	no Ilūkstes	zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	Jāzēpa māte
3.ēka, būvēta no koka, salmu jumtu	Francs Bogdanovs Antona d.	45	no Režicas	zēmņ.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis	saimnieks, zemkopis
	Ieva Bogdanova Ivana m.	30	no Režicas	zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	sieva; zemkope
	Zuzanna	10		zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	meita
	Helēna	9		zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	meita
	Vera	7		zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	meita
	Masja	6 mēn.		zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi	meita
	Raža Vucana Jāzēpa m.	70	no Režicas	zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi nav apguvusi	vīramāte
4.ēka, būvēta no koka salmu jumtu	Donats Jurevičs Antona d.	29	no Zosnas Guduļu c.; uz laiku	zēmņ.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	saimnieks, zemkopis
	Jadviga Jureviča Ivana m.	25	vietējā	zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi nav apguvusi	sieva
	Aleksandrs	2		zēmņ.	Romas kat.	latvietis		dēls
5.ēka, koka, salmu jumtu	Antons Bogdanovs Jāzēpa d.	34	no Režicas	zēmņ.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	saimnieks, zemkopis
	Madaļa Bogdanova Tumaša m.	30	no Režicas	zēmņ.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Pēteris	14		zēmņ.	Romas kat.	latvietis	tautskola	dēls
	Ivans	11		zēmņ.	Romas kat.	latvietis		dēls
	Jegors	7		zēmņ.	Romas kat.	latvietis		dēls
	Tekļa	2		zēmņ.	Romas kat.	latviete		meita

6.ēka, būvēta no koka, salmu jumtu	Ivans Bortkevičs Ignata d.	45	no Dvinskas Jasmuižas	zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājmācībā	saimnieks; zemkopis; dienējis
	Rozālija Bortkeviča Ivana m.	35	No Režicas	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi nav apguvusi	sieva; zemkope
	Staņislavs	7		zemn.	Romas kat.	polis		dēls
	Helēna	19		zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājmācībā	meita; muižas kalpone
7.ēka, būvēta no koka, salmu jumtu	Ivans Šmaukstelis Ivana d.	29	no Ostrovskas ciema Rozentovas pagasta	zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi nav apguvis	saimnieks; zemkopis
	Borbula Šmaukstele Jāzepa m.	28	no Ostrovskas ciema Rozentovas pagasta	zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi mājmācībā	sieva; zemkope
	Jāzepe	8		zemn.	Romas kat.	latvietis		dēls
	Solomons	6		zemn.	Romas kat.	latvietis		dēls
	Marta	2		zemn.	Romas kat.	latviete		meita
	Leonija	2 mēn.		zemn.	Romas kat.	latviete		meita
	Antons Šmaukstelis Ivana d.	27	no Ostrovskas ciema Rozentovas pagasta	zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis mājmācībā	Ivana brālis; dienējis; zemkopis
	Sofiņa Šmaukstele Osipa m.	18	no Ostrovskas ciema Rozentovas pagasta	zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi nav apguvusi	Antona sieva
	Katra Svikša Ivana m.	80	mājās uzturas uz laiku	zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi nav apguvusi	Sofiņas māte
Moiša Babrovs Salamona d.	57	no Režicas	pilsētn.	Mozus ticības jūds	ebrejs	lasītprasmi apguvis mājmācībā	stiklinieks	
8.ēka, būvēta no koka, salmu jumtu	Kaspars Olksna Andreja d.	43	no Dvinskas	zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis mājmācībā	saimnieks; gans
	Ieva Olksna Jāņa m.	40	no Dvinskas	zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi mājmācībā	sieva
	Antons	17		zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis mājmācībā	dēls; gans
	Francs	11		zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi nav apguvis	dēls; gans
	Aloīzs	7		zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi nav apguvis	dēls
	Vera	14		zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi nav apguvusi	meita; gane
9.ēka, t no salmu j	Giljarijs Čehovičs Staņislava d.	42	mīt uz laiku,	zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājmācībā	saimnieks; dienējis (rezervists);

			ieradies no no Režicas					zemkopis un mežsargs
	Anna Čehoviča Ksaverija m.	40	no Novoselku ciema	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Leonards	14		zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis tautsk	dēls
	Jevgēnijs	8		zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls
	Alfons	4 mēn.		zemn.	Romas kat.	polis		dēls
	Jozefa	7		zemn.	Romas kat.	poliete	lasīt neprot	meita
10. ēka, koka, salmu jumtu	Mārtiņš Pazars Pētera d.	43	no Rīgas	zemn.	Luterānis	latvietis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	saimnieks; zemkopis
	Anna Pazare Jegora m.	40	vietējā	zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Pēteris	16		zemn.	Romas kat.	latvietis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls; zemkopis; dārzkopja pa
	Mašja	15		zemn.	Romas kat.	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	
	Grieta Pazare Andreja m.	70	no Rīgas	zemn.	Luterāne	latviete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	vīramāte
11. ēka, koka, salmu jumtu	Mihaīls Kleins Mihaila d.	38	no Prūsijas	zemn.	Romas kat.	dzimtā valoda Žemaitija žmudu	lasītprasmi apguvis mājniecībā	saimnieks; zemkopis un naktssargs
	Viktorija Kleina Dementija m.	35	no Prūsijas	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva; zemkope
	Ivans	6		zemn.	Romas kat.	polis		dēls
	Anna	8		zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	meita
	Elizabete	4		zemn.	Romas kat.	poliete		meita
	Viktorija	6 mēn.		zemn.	Romas kat.	poliete		
S.Kerbedza īpašums Jaudzemku ciemā								
1. ēka, koka, salmu jumtu	Vikentijs Krickis Franča d.	70	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	saimnieks; zemkopis
	Jozefata Kricka Dementija m.	60	no Dvinskas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Donats	40	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls; zemkopis
	Aleksandrs	27	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	mācījies tautskolā	dēls; zemkopis
	Konstantīns	24	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	mācījies tautskolā	dēls; zemkopis
	Valērija Šišlo Dementija m.	13				Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā

	Malvīna Perss Jāzepa m.	16	no Krāslavas	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	zemniece, vēlāk aizbraukusi uz Dvinsku
2.ēka, koka, salmu jumtu	Viktorija Koržeņevska Vikentija m.	30	no Režicas	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	saimniece atraitne
	Ivans Antona d.	10		zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls
	Aleksandrs Antona d.	8		zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls
	Ignats Antona d.	6		zemn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls
	Emīlija	5		zemn.	Romas kat.	poliete		meita
	Marija	3		zemn.	Romas kat.	poliete		meita
3.ēka, koka, salmu jumtu	Alfons Staškevičs Mihaila d.	60	no Dvinskas, īslaicīgi aizbraucis uz Režicu	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	saimnieks, zemkopis
	Jūlija Staškeviča Franča m.	48	no Dvinskas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Jāzeps	30	vietējais	pilsētn.	Romas kat.	Polis	lasītprasmi nav apguvis	dēls
	Jūlija Staškeviča Vasīlija m.	28	no Lucino	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi nav apguvusi	vedekla
	Eva-Emīlija Kištoviča Vasīlija m.	13	no Lucino	zemn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	vedeklas māsa; gana folvarkas lop
S.Kerbedza īpašums Cegļņas ciemā								
1.ēka, koka, salmu jumtu	Gudakovska Ursula Staņislava m.	75	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	saimniece
	Gudakovskis Nikolajs Nikolaja d.	33	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls; zemkopis
S.Kerbedza īpašums Jaunās fermas ciemā								
1.ēka, koka, salmu jumtu	Maļinovskis Ivans Osipad.	70	no Dvinskas	pilsētn.	Romas kat.	polis	-	saimnieks; zemkopis; nomā
	Maļinovska Kazimira Franča m.	55	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvusi mājniecībā	sieva
	Maļinovskis Donats Ivana d.	27	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasa pašmācībā	dēls; zemkopis
	Maļinovskis Osips Ivana d.	24	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasītprasmi apguvis mājniecībā	dēls; zemkopis
	Maļinovskis Staņislavs Ivana d.	22	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	polis	lasa pašmācībā	dēls; karavīrs
	Maļinovska Leokādija Ivana m.	20	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvis mājniecībā	meita; zemkope

	Maļinovska Emīlija Ivana m.	16	no Režicas	pilsētn.	Romas kat.	poliete	lasītprasmi apguvis mājmācībā	meita
16 ēkas	93 cilvēki							

Izmantotā literatūra un avoti

1. Associazione Famiglie Dei Combattenti Polacchi In Italia <http://www.afcpi.it/chi-siamo/22-atto-costitutivo.html> , sk. 26.10.2016.
2. BIKŠE, Z., STRUPULE, V., LŪSE, L., JEKŠEVICA, I. Rēzeknes novads Lūznavas pagasts. b./i. Bikše, Z., Strupule, V., Lūse, L., Jekševica, I. *Lūznavas pils. Būvvesture. Interjeru apdares izpēte*. Rīga, 2010/2011. 7.lpp.
3. Juozo Balčikonio gimnazija (2009–2015). Gimnazijos istorija – tūkstančiuose eksponatų. http://jbgimnazija.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=65, sk. 26.10.2016.
4. Eugenija Kerbedienė public profile <https://www.geni.com/people/Eugenija-Kerbedien%C4%97/6000000039720784458>, sk. 26.10.2016.
5. JUKNEVIČIUS, P. Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis: konferencijų pranešimai: leidinys skiriamas Europos paveldo dienoms. Panevėžys: Tėvynė. http://www.sena.panrs.lt/leidiniai/liet_kult_dalis.pdf sk. 26.10.2016.
6. JUKNEVIČIUS, P. *Naudvaris ir Kerbedžiai*. Panevėžys: Sagra. (2005). http://www.sena.panrs.lt/leidiniai/naudvaris_kerbedžiai.pdf sk. 26.10.2016.
7. JUKNEVIČIUS, P. Garsaus inžinieriaus duktė filantropė Eugenija. *Tėvynė*. Spalio 22. (2011). http://www.sena.panrs.lt/leidiniai/petras/2011/inzinieriaus_dukte.pdf, sk. 26.10.2016.
8. Marija Janovska <https://www.geni.com/family-tree/index/6000000015829661>, sk. 26.10.2016.
9. MEDELINSKAITE, V. Filantropė Eugenija Kerbedytė-Kerbedienė. Juknevičius, P. (red., 2010). *Dvarų kultūra – Lietuvos kultūros dalis: konferencijų pranešimai*. Panevėžys: Tėvynė. 37.lpp.
10. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 2706. f. (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, на основании Высочайше утвержденного положения 5 Июня 1895 года), 2.a., 198.l. (Rēzeknes apriņķī uzskaitīto iedzīvotāju saraksti: Viļānu pagasts, Maltas (Rožentovas) pagasts.)
11. OSIS, U. Reģionu atgriešanās (2013) www.ekonomisti.lv/fails.php?id=347,sk. 26.10.2016.
12. Sofija Teresė Bulgak-Jelskienė <https://www.geni.com/family-tree/index/60000> ,sk. 26.10.2016.
13. Geni.com (2017). Sofija Teresė Bulgak-Jelskienė. <https://www.geni.com/people/Sofija-Bulgak-Jelskien%C4%97/6000000015829661174>,sk. 26.10.2016.
14. Str. Camposanto Vecchio, 49, 60019 [https://www.google.it/search?q=Senigallia+\(AN\)+Via+Camposanto+Vecchio+49](https://www.google.it/search?q=Senigallia+(AN)+Via+Camposanto+Vecchio+49) ,sk. 26.10.2016.
15. STRODS, H. *Latvijas lauksaimniecības vēsture*. Rīga. Zvaigzne, 1992.
16. Związek Polaków We Włoszech |Associazione Dei Polacchi In Italia <http://Polonija-Wloska.Org/It/Comitato-Direttivo>, sk. 26.10.2016.
17. Žymesnės Gimnazijos Istorijos Datas http://jbgimnazija.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=455:ymesns-gimnazijos-istorijos-datos&catid=25:istorija&Itemid=13, sk. 26.10.2016.
18. ВОРОНИН, М., ВОРОНИНА, М. *Станислав Валерианович Кербедз*. Ленинград: Ленинградское отделение Наука, 1982.
19. СУХАРЕВ, А., КРУТСКИХ, В. *Большой юридический словарь*. Москва: Инфра-М., 2003.

Summary

There are still many unclarified facts about the history of Lūznava Manor. The present research is performed based on the method of source analysis with the objective to study cultural history heritage of the manor at the end of XIX century.

Stanislaw Kierbedź (1810–1899) was born in Naudvaris. He did not dwell permanently in Dlužneva (pl. Dłużniewo) at Vitebsk Governorate because he was appointed as a privy counsellor on March 31 1868 and actual privy counsellor on September 3 1881. After S. Kierbedź left his position in 1891, he settled in Warsaw. He died in 1899 and was buried in the Powązki Cemetery in Warsaw. One cannot definitely assert that it was exactly S. Kierbedź, a planner of bridges and railways in the Russian Empire, the Liaison Minister in Russia, a

professor of Road Institute in Petersburg, a Corresponding and Honorary member of Academy of Sciences in Petersburg and a general, who reconstructed Lūznava Manor.

His biography has been researched by Mihail and Margarita Voronini and Petras Juknevičius. In Lithuanian archives the surname Kierbedź can be found since XVI century. It is known that he was married twice and had two daughters. His elder daughter Eugenia Kierbedź, born in Saint Petersburg (1859–1946), became a holder of Riebiņi and Lūznava Manors. Eugenia's husband was her cousin Stanislaw Kierbedź. They had a daughter Felicja Ella Frlicya (1888–1963), who was married to Waldemar Tyszkiewicz-Łohojski (1877–about 1934).

The younger daughter Zofia (1871–1963) inherited Viļāni Manor, died in Senigallia, Provincia di Ancona, Marche, Italy. Zofia was married to Lubomir Dymśa. On 14th May 1902 Sofia and Lubomir became parents to Zofia Teresa, who, when she grew up, was married to Jerzy Bułhak-Jelski. Zofia Teresa and Jerzy became parents to their daughter Maria Teresa Bulgak Jelska Allegranza on 14th January 1935 in Warsaw. There is information about her in regulations of the Family Association of Italian Polish Soldiers.

Eugenia's biography has been researched by I. Lapinova (pl. I. Łapinowa) pointing out that the information about the landlady is contradictory. In June 1914 E. Kierbedź granted the building (now Kożykovo street 26) to the public library of Warsaw (as a memory about both Stanislaws Kierbedżes). E. Kierbedź also sponsored a medical institution for people with mental illnesses in 1915 near Warsaw. She became an Honorary Citizen of Warsaw in 1929 and received the Knights Order's Cross of Revived Poland. After her death in Rome in 1978 Eugenia Kierbedź was reburied in Warsaw in the family vault.

The history of Lūznava Manor consists of two periods: the first is about the manor up to 1905 when its owner was S. Kierbedź who bought the building in 1870, and the second period is related to the manor after 1905 when the owner was E. Kierbedź. Now the building is reconstructed and can be seen restored. The construction works in Lūznava Manor took place between 1905 and 1908/1910 when the property belonged to Eugenia Kierbedź.

Proportion of men and women was similar; number of children was significant. Number of literates was small because children were added to the category of the unlettered. Homogeneity can be found only in confessional membership – most are Roman Catholics. Latvian ethnicity among inhabitants of Lūznava exceeds that of Poles only a bit (most of Poles live in Jaudzemki). About 63% of manor's people worked in agriculture, others – in gardening. There are still families of Semjonovi, Romančuki, Bogdanovi, Šmauksteli, Babrovi, Kricki, living in Lūznava surroundings nowadays, who possibly are the descendants of former servants of Lūznava Manor.

**LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA VALMIERAS ZONĀLĀ VALSTS
ARHĪVA 475. FONDA MATERIĀLU IZVĒRTĒJUMS
EVALUATION OF THE MATERIALS IN THE FUND No. 475 OF THE
NATIONAL ARCHIVES OF LATVIA, REGIONAL STATE ARCHIVE OF
VALMIERA**

Anete Āģe

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, anete.aje@inbox.lv, +371 26416857,

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Valda Čakša**, Mg.paed., Mg.hist., lektore

Abstract. *By researching and evaluating the fund No. 475 of the National Archives of Latvia (NAL) Regional State Archive of Valmiera, it may be concluded that the accumulated materials in the archive about the time from 1949 until 1950 reflect collectivization process in Latvian SSR. The materials give an insight in implementing and establishing the collective economy as well as show support and readiness for such economic model.*

Keywords: *Artel “Zvaigzne”, collectivization, fund No. 475.*

Ievads

Beidzoties 2. pasaules karam, Latvijas teritorija nonāca PSRS kontrolē, tika okupēta un turpinājās Latvijas politiskās un saimnieciskās iekārtas pielīdzināšana PSRS modelim, ko vācu armijas iebrukums bija pārtraucis 1941. gadā. Kolhozu dibināšanas pirmsākumi ir salīdzinoši maz pētīti, savukārt, nepētot un distancējoties no tā, ir liela iespējamība, ka radīsies vēl viens „baltais plankums” Latvijas vēsturē, kā tas padomju laikā bija noticis ar masu deportācijām vai Brīvības cīņām.

Izmantota kontentanalīze, ģenēzes jeb aprakstošā metode, klasifikācijas metode, kā arī dokumentu analīze.

Raksta **mērķis** – izpētīt Latvijas Nacionālā arhīva Valmieras zonālā valsts arhīva fonda Nr. 475 sastāvā esošos dokumentus par laika posmu no 1948. gada līdz 1950. gadam, atklājot to arhīvisko vērtību un atspoguļojot kolektīvizācijas procesa ieviešanu Latvijas teritorijā.

Raksta **uzdevumi**:

1. Sniegt ieskatu padomju varas īstenotajā lauksaimniecības politikā Latvijas lauku rajonos no 1948.–1950. gadam.
2. Izvērtēt Latvijas Nacionālā arhīva Valmieras zonālā valsts arhīva 475. fondā esošos materiālus par laika posmu no 1948. līdz 1950. gadam.

Arhīva dokumenta izvērtēšana un vērtības noteikšana ir viens no arhīva pamatdarbiem. Arhīviskās vērtības piešķiršana dokumentiem lielā mērā nosaka dokumentu atlasī – to, kuri dokumenti būs tie, kas tiks saglabāti nākamajām paaudzēm, un kāda būs šo dokumentu pieejamība. Par sevišķi vērtīgiem dokumentiem Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas izdotajos noteikumos ir atzīti tādi arhīvu dokumenti, kuros fiksēta informācija par svarīgākajiem notikumiem un norisēm Latvijas politiskajā, sociālajā, kultūras un starptautisko attiecību vēsturē, kuri ir būtiski minēto jautājumu zinātniskajā izpētē un zaudējuma gadījumā nav aizstājami no pierādījuma vērtības. (*Norādījumi valsts arhīviem darbam ar sevišķi vērtīgiem un unikāliem dokumentiem (2005). Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas 25. aprīļa noteikumi Nr. 43., 1. lp.*)

Valmieras apriņķa Rūjienas rajona Naukšēnu ciema lauksaimniecības arteļa, vēlāk – kolhoza „Zvaigzne”, fondā esošie materiāli atzīti par sevišķi vērtīgiem dokumentiem, jo tie sniedz ziņas par jaundibinātās lauksaimniecības iekārtas veidošanos Latvijas PSR. Naukšēnu pagasta Piksāru ciemā līdz 1949. gada 25. marta deportācijām bija izveidoti divi nelieli kolhozi – „Padomju Arājs” un „Stars”. Taču kopsaimniecībās apvienoto zemnieku sētu skaits bija neliels. Pēc 1949. gada 25. marta, jau 3. aprīlī tika dibināts jauns lauksaimniecības artelis „Zvaigzne”. (*Latvijas Nacionālā arhīva Valmieras zonālais valsts arhīvs, 475. f. (Valmieras apriņķa Rūjienas rajona Piksāru ciema l/a „Zvaigzne”), 1. apr., 2. l. (Valmieras apriņķa Rūjienas rajona Piksāru ciema l/a „Zvaigzne” fonda kopsapulču protokols Nr. 1), 1. lp.*).

Šoreiz zemnieku aktivitāte bija liela. No Naukšēnu pagasta tika deportēti 105 cilvēki, no tiem – 44 piksārieši. (*Āboliņa A., u.c., Aizvestie: 1949. gada 25. marts. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs: Nordik, 2007., 583.–586. lpp.*)

Fonds Nr. 475 tika izvēlēts pētniecībai, jo, kā redzams pēc dibināšanas datuma, tas izveidots praktiski dažas dienas pēc 1949. gada 25.–30. marta deportācijām. Fonda materiāli ir nozīmīga vēstures liecība par to, kā PSRS ar represīvu metožu palīdzību Latvijas PSR iznīcināja tradicionālo saimniekošanas veidu un uz iedzīvotāju baiļu pamata iedibināja sev vēlamo lauksaimniecības politiku.

Fondā esošie dokumenti par 1949.–1962. gadu valsts arhīva glabāšanā pieņemti 1964. gada aprīlī. Šie dokumenti raksturo lauksaimniecības arteļa (kolhoza) darbību. Dokumentu sastāvā ietilpst arteļa dibināšanas sēdes protokols un statūti, kopsapulces protokolu grāmata, valdes protokolu grāmata, kolhoznieku algu saraksti, ražošanas plāni, ieņēmumu un izdevumu tāmes, ražošanas finanšu plāni, gada pārskati, norēķinu grāmatas ar kolhoza biedriem, kolhoznieku izstrādes dienu uzskaites grāmata, naudas ienākumu un to sadalīšanas uzskaites grāmata, iedzīvotāju lūgumi par iestāšanos lauksaimniecības artelī, arteļa biedru apvienotā īpašuma pieņemšanas akti un citi dokumenti.

Pastāvīgai glabāšanai valsts arhīvā atlasītas 653 lietas no iesniegtajām 1267 lietām. Atlasot pastāvīgi glabājamās lietas, ekspertu komisija atlasī veikusī pēc PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās arhīvu pārvaldes izdotajiem norādījumiem par vispārējā glabāšanas termiņa piešķiršanu „Perečeņi” Nr. 21-1-313, kas izdoti 1955. gadā 24. jūnijā. Pilnveidojot lietu aprakstus un uzlabojot dokumentu zinātniski tehnisko apdari, fondā tika izdarītas šādas izmaiņas: no iepriekš esošajām 216 lietām par 1949.–1967. gadu tika iznīcinātas 116 lietas, pievienotas 3 lietas no neapstrādātajiem materiāliem, no jauna izveidota 1 lieta – pārstrādātais lietu apraksts ar kārtas Nr. 106. (*LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 106. l., 1.–29. lp.*)

Vēsturisko situāciju un PSRS politiku Latvijas PSR laukos var izpētīt, iepazīstoties ar lauksaimniecības arteļa „Zvaigzne” kopsapulču protokolu un arteļa valdes sēžu protokoliem. Lauksaimniecības arteļa dibināšana notika 1949. gada 3. aprīlī. Arteļa dibināšanas protokolā nosaukti sēdes dalībnieki, darba kārtība, sīki skatīti darba kārtības jautājumi. Tika ievēlēta kopsapulces vadība, izskatīti lūgumi par uzņemšanu artelī, pieņemti arteļa statūti un nosaukums, ievēlēts priekšsēdētājs un revīzijas komisija, izskatīta valsts obligāto nodevu kārtošana, atsevišķām saimniecībām iestājoties artelī, kā arī lemts par datumu, kuros notiks inventāra apvienošana. Artelī 1949. gada 3. aprīlī iestājās 33 saimniecības, arteļa kopplatība bija 440,60 ha, aramzemes platība – 206,40 ha. (*LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 2. l., 1. lp.*)

Iepazīstoties ar lauksaimniecības arteļa paraugstatūtiem, var teikt, ka pētāmais lauksaimniecības artelis „Zvaigzne” darbojies pēc visā PSRS vienotiem noteikumiem, ar kuriem iepazīstoties, jāsecina, ka „Lauksaimniecības arteļu paraugstatūti” ir tieši pārtulkoti no krievu valodas, tekstā saglabājot gan citu padomju republiku nosaukumus: (*..*) *Zemkopības rajonos ar attīstītu lopkopību katrai kolhoza sētai personīgā lietošanā var būt 2-3 govīs, jaunlopi, 2-3 sivēnu mātes ar sivēnu metieniem, 20-25 aitas, kazas, māļputni, truši, līdz 20 bišu saimes. Šādiem rajoniem pieskaitāmi: Kazahstānas zemkopības rajoni, Baltkrievijas, Kijevas, Ukrainas u.c apgabali, (LNAV(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 3.l., 5. lp.)* gan minot dzīvniekus, kuri Latvijas teritorijā nekad kā mājlopi nav turēti, piemēram: kamieļi, ēzeļi, mūļi. Tātad Latvijas, kaut vai – specializēti Baltijas reģiona, lauksaimniecības specifikai pielāgoti statūti nav gatavoti. Statūtos minēts, ka no arteļa iespējams izstāties, taču, iepazīstoties ar arteļa kolhoza kopsapulces un valdes sēžu protokoliem, jāteic, ka tas bija praktiski neiespējami.

Viens no skaidrākajiem pierādījumiem un vērtīgākajiem fonda dokumentiem tam, ka Latvijas iedzīvotāji nav atbalstījuši kolektivizāciju kā labāko modeli lauksaimniecības organizēšanai Latvijas PSR, ir iedzīvotāju lūgumi par iestāšanos lauksaimniecības artelī. Skaidrs, ka 1949. gada 25. marta deportācijas ietekmēja Piksāru ciema iedzīvotājus. Izpētot visus 1949. gada aprīlī saņemtos iedzīvotāju iesniegumus jeb lūgumus par iestāšanos lauksaimniecības artelī, jāteic, ka tie visi rakstīti pēc viena parauga vai diktāta. Visu iesniegumu saturs ir gandrīz vienāds. Vairāki iesniegumi ir rakstīti vienā rokrakstā, atšķiras tikai paraksti. Tātad tos ir uzrakstījis viens cilvēks, un sapulces dalībnieki tikai parakstījušies.

(LNA V(a)ZVA 475. f., 2. apr. 118. l., 2. lp.). Praktiski visi iesniegumi rakstīti uz A5 formāta rūtiņu lapas, kas pārplēsta uz pusēm. Ticams, ka lielākā daļa no šiem iesniegumiem rakstīti vienlaicīgi un papīra trūkuma dēļ lapas pārplēstas uz pusēm. Lapas laika gaitā nodzeltējušas, uz dažām ir traipi, bet tas netraucē dokumentu lasīšanu. Iesniegumi rakstīti ar vienādas krāsas tinti latviešu valodā. Daži vēlākie arī ar zīmuli. Iesniegumi labi saglabājušies, rokraksts viegli salasāms. (LNA V(a)ZVA 475. f., 2. apr. 118. l., 1.–79. lp.)

Pēc kolhoza nodibināšanas sākās reāls kopsaimniecības veidošanas darbs. Iepazīstoties ar pirmajiem protokoliem, var teikt, ka skaidrības, kā darīt, nebija ne jaunajam kolhoza priekšsēdētājam, ne valdei. Salīdzinot valdes sēžu protokolus ar pilnsapulču protokoliem, redzams, ka galvenie lēmumi ir pieņemti valdes sēdēs, nolasīti pilnsapulcē un biedri par tiem nobalsojuši. Pārlasot kopsaimniecības sēžu protokolus, redzams, ka zemniekiem jaunais saimniekošanas veids nav izprotams. Bieži vien jaunievēlētjie darbu vadītāji, fermu pārziņi ir rakstījuši lūgumus par atbrīvošanu no amatu pildīšanas. Taču apmierināti ir tikai tie lūgumi, kas saistīti ar dzīvesvietas maiņu. (LNA V(a)ZVA 475. f., 1. apr. 2.l., 1.–26. lp.) Kolhoza zemnieku paveiktais tika fiksēts izstrādes dienu uzskaites grāmatā, un, balstoties uz šiem datiem, izsniegta atlīdzība „graudā”, t. i., produktos. Arhīva dokumentos atrodamas ziņas, ka algu izmaksas kolhozniekiem sāktas 1950. gadā. (LNA V(a)ZVA 475. f., 2. apr. 60. l., 1.–4. lp.) Vienīgie, kas saņēma atalgojumu naudā jau 1949. gadā, bija kolhoza priekšsēdētājs un rēķinvedis. (LNA V(a)ZVA 475. f., 2. apr. 58. l., 1.–12. lp.)

Ražošanas plāni parāda, ka sagādes normas neizdevās izpildīt ne tikai mežizstrādē, bet arī lauksaimniecības jomās: *Iepazīstoties ar olu normas nodošanu uz arteļa vārda un ņemot vērā to, ka artelim savas vistu fermas nav, tad vienīgā iespēja izpildīt obligātās valsts normas, ir griezties pie arteļa biedriem, lai katrs nodotu zināmu daudzumu uz arteļa vārda.* (LNA V(a)ZVA 475. f., 1. apr. 1. l., 4. lp.). Valdošā situācija Latvijas PSR un lauksaimniecības sistēmā kopumā nevarēja radīt pozitīvu augsni iedzīvotāju entuziasmam strādāt artelī. Kopsapulču un valdes protokolos atrodamas liecības, ka cilvēki nav izgājuši darbā, pārkāpuši arteļa statūtus. (...) *b. Riekstiņš Ādams nav ieradies sniegt paskaidrojumus, kāpēc viņš savā personīgā īpašumā tur divas slaucamas govīs, jo pēc statūtiem atļauts turēt 1 govī.* (LNA V(a)ZVA 475. f., 1. apr. 2. l., 4. lp.)

Fondā esošajos valdes sēžu protokolos atrodami iesniegumi, kuros no arteļa lūgta pārtika kolhoznieku privātām vajadzībām. Pārtikas trūkums šajā laikā bija milzīgs, un iespēju robežās artelis palīdzēja trūkumā nonākušajiem. *E.Sarkanbārdis lūdz viņam uz avansa rēķina izsniegt 1 kg sviesta, jo viņam ir liela ģimene un no vienas govīs piena nevar iztikt. Valde piešķir 1 kg sviesta.* (LNA V(a)ZVA 475. f., 1. apr. 1. l., 10. lp.)

Lai pārliecinātu PSRS vadību par to, ka lauksaimniecības politika tiek veiksmīgi ieviesta, vietējie vadītāji centās izpatikt PSRS kursam, kas bija vērsts pret “kulakiem”. Statūtos gan teikts, ka “kulaku” atvases, kas „labojušās”, var tikt uzņemtas artelī, taču realitāte bieži bija pretēja. “Kulaku” palikušie ģimenes locekļi kolhozos netika uzņemti, tika izslēgti, un bieži sabiedrība izvairījās no šiem cilvēkiem, lai paši nepiedzīvotu represijas. Lauksaimniecības arteļa „Zvaigzne” kopsapulces 1950. gada protokolā Nr. 2 atrodams šāds ieraksts: *Partijas pārstāvis biedrs Kreičšteins aizrāda, ka 1949. gada 1. maija lēmums Nr. 3 par Pētersons Zelmas uzņemšanu artelī ir nelikumīgs, jo minētā pilsonē ir ieskaitīta kulaku ģimenē un kā tāda no arteļa izslēdzama. Liekot uz balsošanu, pilnsapulce vienbalsīgi nolemj: Pētersons Zelmū no arteļa izslēgt.* (LNA V(a)ZVA 475. f., 1. apr. 12. l., 20. lp.)

Fondā Nr. 475 atrodama lieta „Arteļa biedru apvienotā īpašuma pieņemšanas akti”. Lieta sastāv no 38 lapām. Lietas saturā ir revīzijas komisijas sastādīti akti uz tam paredzētām veidlapām, kuros sniegtas ziņas par to, kurā aprīņķī, pagastā akts ir sastādīts, minēts arteļa biedrs, kurš nodod savu īpašumu, seko tabulas, kurās tiek uzskaitīts, cik hektāru sējumu, kādas ēkas, cik un kādus lopus, kādu lauksaimniecības inventāru un cik daudz labības arteļa biedrs „apvieno”. Akti netiek numurēti. Veidlapas ailes ir aizpildītas rokrakstā, kas ir labi salasāms. Veidlapā norādīta apvienotā īpašuma vērtība rubļos. Aktu parakstījuši revīzijas komisijas locekļi un arteļa biedrs, kura īpašumā tika veikta revīzija. Piemēram: *Pētersons Kārlis no „Rijām” lietošanai kolhozam nodeva: ziemas rudzus, kūti ar šķūni, klēti, siena šķūni, rijas ar*

pedarbu kopējā vērtībā apm. 16,290 rubļi, zirgus, govīs, aitas – kopējā vērtībā apm. 2317 rubļi. (Turpat, 14. lp.)

Secinājumi

Pētot un vērtējot Latvijas Nacionālā arhīva Valmieras zonālā valsts arhīva fondu Nr. 475, var secināt, ka fondā uzkrātie materiāli par laika posmu no 1949. gada līdz 1950. gadam atspoguļo kolektivizācijas procesu Latvijas PSR. Materiāli sniedz ieskatu kolektīvās saimniecības ieviešanā un nostiprināšanā, kā arī parāda iedzīvotāju atbalstu un sagatavotību šādam saimniekošanas modelim. Visplašāko ieskatu sniedz kolhoza kopsapulču un valdes sēžu protokoli, kuros sīki izklāstīta arteļa dibināšanas gaita, aktuāli arteļa darbības jautājumi, kā arī iedzīvotāju attieksme.

Materiāli atklāj faktu, cik nebūtiska bija reālā kolektivizācijas modeļa ieviešana dzīvē, galvenais bija pēc fakta dibināt arteļus. Ražošanas plāni par pētāmajiem gadiem saglabājušies nepilnīgi, bet no lietā esošajiem materiāliem var izdarīt spriedumus par valsts izvirzītajām prasībām. Šie plāni veidoti, nerēķinoties ar arteļa reālajām iespējām plānus izpildīt. Skaidrs, ka artelis pēc ziņām, ko sniedz fonda materiāli, nebija spējīgs īstenot praktiski nevienu valsts izvirzīto ražošanas plānu.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Normatīvie akti

Norādījumi valsts arhīviem darbam ar sevišķi vērtīgajiem un unikālajiem dokumentiem (2005). Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas 25. aprīļa noteikumi Nr. 43.

Nepublicētie materiāli:

1. Latvijas Nacionālā arhīva Valmieras zonālais valsts arhīvs, 475. f. (Valmieras apriņķa Rūjienas rajona Pīksāru ciema 1/a „Zvaigzne”), 1. apr., 2. l. (Valmieras apriņķa Rūjienas rajona Pīksāru ciema 1/a „Zvaigzne” fonda kopsapulču protokols Nr. 1).
2. LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 1. l.
3. LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 3. l.
4. LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 12. l.
5. LNA V(a)ZVA, 475. f. 1. apr. 106. l.
6. LNA V(a)ZVA, 475. f. 2. apr. 58. l.
7. LNA V(a)ZVA 475. f., 2. apr. 60. l.
8. LNA V(a)ZVA, 475. f. 2. apr. 118. l.

Publicētie materiāli:

Āboliņa A., u.c., (2007). *Aizvestie: 1949. gada 25. marts*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs: Nordik.

Summary

By examining and evaluating the fund No. 475 in the NAL Regional State Archive of Valmiera, it may be concluded that the accumulated materials in the fund on the time from 1949 until 1950 reflects the collectivization process in Latvian SSR. The materials give an insight in implementing and establishing the collective farming as well as show support and readiness of inhabitants for such economic model. The most comprehensive insight is given by protocols of the kolkhoz general meetings and the board meetings, in which the founding of the artel, questions regarding the artel activity as well as attitude of the inhabitants are presented in detail. The materials reveal the fact that to implement the real collectivization model in life was not that significant as to found the artels ex post. The production plans for the years in research have not been completely preserved, but from the existing materials in the file conclusions about the state demands may be done. These plans have been made without considering the actual possibilities of the artel to fulfil the plan. It is clear from the information given by the fund materials that the artel was not able to fulfil practically any production plan set up by the state.

MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTU ARHIVĒŠANA LATVIJĀ: LATVIJAS OKUPACIJAS MUZEJA PIEMĒRS *ARCHIVING OF ORAL HISTORY SOURCES IN LATVIA: EXAMPLE OF MUSEUM OF THE OCCUPATION OF LATVIA*

Kaspars Strods

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, kaspars.strods88@inbox.lv,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs: **Vladislavs Malahovskis**, Dr.hist., asociētais profesors

Abstract: *Since second half of 1980s in Eastern Europe and Latvia importance of oral history sources is increasing in various study sectors. It has become relevant material for archiving, preservation, digitization and solving various problematic issues. The research is based on study of Museum of the Occupation of Latvia Audiovisual holdings source archiving experience.*

Keywords: *Oral history, archiving, audiovisual materials, Museum of the Occupation of Latvia.*

Ievads

Kopš 20. gadsimta otrās puses mutvārdu vēstures (turpmāk tekstā – MV) avoti aizvien biežāk tiek izmantoti dažādu kvalitatīvo un kvantitatīvo pētījumu izstrādes procesos. Pēdējos gadu desmitos aktualizējies MV dokumentu arhivēšanas un saglabāšanas jautājums, kam ir būtiska nozīme dažādu atmiņu institūciju ikdienas darba procesā. Latvijā pastiprināta MV avotu apzināšana un uzkrāšana aktualizējās 1990. gados. Viena no lielākajām iestādēm, kura sistemātiski uzkrāj mutvārdu vēstures materiālus ir Latvijas Okupācijas muzejs (turpmāk tekstā – LOM).

Raksta mērķis – analizēt LOM audiovizuālā krājuma veidošanās priekšnosacījumus un darbības pieredzi.

Raksta uzdevums – analizēt LOM audiovizuālā krājuma veidošanās priekšnosacījumus, kā arī konkrēto avotu arhivēšanas, digitalizācijas, saglabāšanas un pieejamības specifiku.

Latvijas Okupācijas muzejs

Viens no apjomīgākajiem MV avotu klāstiem pieejams 1993. gadā izveidotajā LOM, kurā līdz mūsdienām ir uzkrāti vairāk nekā 2000 dažādi video un audio materiāli ar dažādu cilvēku atmiņu stāstījumiem. Materiāls nemitīgi tiek papildīts, jo regulāri notiek dažādas ekspedīcijas, kurās muzeja darbinieki ieraksta aizvien jaunas dokumentālas liecības ar Latvijas okupācijas laiku represiju piedzīvojušajiem iedzīvotāju stāstiem (*Latvijas Okupācijas muzejs. Krājuma nodaļa. <http://okupacijasmuzejs.lv/par-muzeju/kratuve>*). Jāsaka, kā šāds krājums savas specifikas dēļ ir unikāls un vienīgais ne tikai starp visiem Latvijas, bet arī Baltijas valstu muzejiem.

Audiovizuālie dokumenti satur dažādu skaņu, filmu u.c. ierakstus, ko nereti plašākā kontekstā dēvē arī par *audiovizuālo mantojumu*, kas sevī var ietvert:

- ierakstītas skaņas, radio, kino, televīzijas, video un citu izveidoto produkciju, kas sevī ietver kustīgas bildes un ierakstītas skaņas, kā arī nav paredzēti publiskošanai plašam sabiedrības lokam;
- objekti, materiāli, darbi un nemateriālie aktīvi, kam ir saistība ar audiovizuālajiem dokumentiem, saistīti ar industriālo kultūru un satur materiālus, kas attiecas uz kino, apraides un skaņu ierakstu industrijām, tādi kā literatūra, plakāti, reklāmas materiāli, dažādi rokraksti un artefakti, kā arī tehniskie līdzekļi vai tērpi;
- koncepciju, kā senu paražu un prasmju vidi, kas saistīti ar reproducēšanu un prezentāciju;
- Neliterāri vai grafiski materiāli, tādi kā fotogrāfijas, manuskripti, kartes, kā arī citi vizuāli darbi, kuri izvēlēti paši par sevi (*Edmondson, 2004, 21*).

Kā redzams, tad audiovizuālo materiālu klāsts ir visai plaši definēts, līdz ar to tiek izdalīti arī trīs audiovizuālo arhīvu tipi, kuri specializējas kādas informācijas uzglabāšanā: kustīgie attēli, nekustīgie attēli, un skaņu ieraksti.

Muzeja MV avotu krājums

LOM audiovizuālā krājuma izveide aizsākās 1994. gadā, kad līdz pat 1996. gadam, tika ierakstīti apmēram 100 dažādi audioieraksti, jo nebija pieejamas nepieciešamās iekārtas, lai veiktu video materiālu sagatavošanu (Feldmanis, Neimane-Ozola, 2005, 7). Ierakstus veica toreizējais muzeja Video un kinofonofoto krātuves vadītājs A. E. Feldmanis un krājuma glabātāja Brigita Radziņa, kura 1994. gada 14. martā Okupācijas muzeja telpās veica pirmo intervijas ierakstu ar Edmundu Tardenaku, savukārt pirmā ekspedīcija notika 1995. gada 15. septembrī, kad Limbažu rajona Alojā tika intervēts Jānis Lūris (Feldmanis, Neimane-Ozola, 2005, 5).

Uz 2013. gadu LOM audiovizuālajā krājumā dažādu ekspedīciju rezultātā bija uzkrātas jau 2165 dažādas videoliecības, no kurām vairākas notika arī ārvalstīs (piemēram, ASV, Lielbritānijā, Vācijā, Krievijā u.c.) (Neimane, 2013, 10). Kā skaidro LOM pašreizējā audiovizuālā krājuma nodaļas vadītāja Lelde Neimane, tad videoliecība ir *padomju un nacistiskās okupācijas režīmos cietušo personu un nozīmīgu Latvijas vēstures notikumu aculiecinieku liecība, uzņemta video kā vēstures avots. Liecību sniedzējs ir cilvēks, kura dzīves gājumu krasi ietekmējusi totalitārā sistēma, kādā okupācijas varas laikā (1940 - 1990). Tā var būt bijusī represētā persona (apcietināta, izsūtīta), trimdinieks no Latvijas II Pasaules kara beigu posmā (1943 - 1945), represijām pakļauti tepat Latvijā bez deportēšanas un tiesāšanas, kāda nozīmīga Latvijas vēstures notikuma aculiecinieks* (Neimane, 2012, 2).

Viena no šādām ekspedīcijām notika 2012. gada vasarā, kad LOM muzeja pārstāvji Lelde Neimane un Aivars Reinholds apmeklēja ASV un intervēja vairākus vecāka gadagājuma trimdas latviešus. Ekspedīcijas rezultātā tika iegūta 91 videoliecība, kurās respondenti stāstīja par Otrajā pasaules karā pieredzēto, savām bēgļu gaitām, kā arī vēlāko dzīvi ASV. Paralēli intervijām, intervējamie ekspedīcijas dalībniekiem dāvināja arī dažādus foto materiālus, priekšmetus, kas vēlāk tika iekļauti LOM krājumā (Krieviņa, 2012, 11).

Jāatzīmē, ka 1996. gada oktobrī Sorosa fonds projekta ietvaros, piešķīra LOM finansējumu video tehnisko iekārtu iegādei un šī paša gada 29. oktobrī muzeja pārstāvis A. E. Feldmanis ierakstīja pirmo videoliecību ar Lielbritānijā dzīvojošo, organizācijas "Daugavas Vanagi" biedri Hermīni Rītiņu. Savukārt, 2001. gadā par Latviešu fonda piešķirtajiem ziedojumiem tika iegādāta video tehnika, tostarp video magnetafons, kas kalpoja safilmētā materiāla caurskatīšanai un kopēšanai (Feldmanis, Neimane-Ozola, 2005, 7). Katru gadu LOM Audiovizuālā krājuma videoliecību skaits tiek nemitīgi papildināts, piemēram, 2016. gadā dažādu ekspedīciju rezultātā kopa iegūti 85 uzfilmēti materiāli (Kultūras karte. Latvijas Okupācijas muzejs. Krājums. <https://www.kulturaskarte.lv/lv/muzeji/latvijas-okupācijas-muzejs>).

Kā stāsta LOM Audiovizuālā krājuma glabātāja Lelde Neimane, tad uz 2017. gada marta mēnesi krājumā tika uzskaitītas 2309 videoliecības ar 4149 kopēju stundu garumu (Neimane, 2017, LN 1).

Krājumā bez jau minētajām videoliecībām tiek uzkrātas arī videoreportāžas. Videoreportāžas ir LOM *Audiovizuālo materiālu krātuves darbinieku filmēts notikums, kurš saistīts ar muzeja darbību vai tematiku* (Neimane, 2012, 4), respektīvi muzeja darbinieki filmē notikumus, kuru kultūrvēsturiskā vērtība būtu īpaši augsta nākotnē veidojot, kādus TV materiālus (filmas, raidījumus u.c.) par kāda notikuma vēsturi, piemēram, 1949. gada 25. marta deportācijām veltītajiem piemiņas pasākumiem.

Dokumentu digitalizācija, dokumentēšana, pieejamība

Nozīmīgs faktors ir LOM un Stenfordas Universitātes savstarpējai sadarbībai, kuras rezultātā visām videoliecībām ir izveidotas digitālās kopijas. Tās atrodas gan Latvijā, gan ASV un laika gaitā būs pieejamas visiem interesentiem. Būtiski, ka daļu no digitālajām kopijām (kuras atrodas Stenfordā) nākotnē paredzēts tulkot angļu valodā, tādējādi paplašinot informācijas izmantojamības iespējas arī citu valstu iedzīvotājiem (*Neimane, 2017, LN 1*). Laika gaitā plānots digitalizēt arī 8 milimetru filmu lentes, kuru skenēšanai muzejs ar projektu finansiālu atbalstu iegādājies speciāli šim procesam nepieciešamo aparatūru (*Retro-8*) (*Strods, 2017, KS 1*). Tāpat muzeja rīcībā ir arī cita nepieciešamā aparatūra (tehniskais nodrošinājums) ar kuru starpniecību tiek veikta nepieciešamā materiāla filmēšana un caurskatīšana (videokameras, audio, video magnetafoni u.c.).

Viena no galvenajām problēmām krājuma veidošanā un uzturēšanā ir atbilstoša (mūsdienīga) tehniskā nodrošinājuma nepieciešamība un esošās aparatūras straujā novecošana, kā arī patstāvīga iekārtu sadārdzināšanās, kuru iegādei trūkst finansiālu līdzekļu (*Feldmanis, 2012, 2-3*). Līdz ar to arī ekspedīcijas parasti tiek rīkotas ar dažādu projektu un ziedotāju starpniecību.

LOM pārstāvji izveidojuši speciālu vienošanos veidlapu (*Videofilmējuma aktu*), kas kalpo kā juridisks dokuments un aizsargā gan muzeja, gan respondenta tiesības. Jāsaka, ka LOM ir dažādu veidu veidlapas, kuras attiecas gan uz uzfilmēto videoliecību iekļaušanu muzeja krājumā, gan to izmantošanas u.c. juridiskām niansēm. Dokumentā iekļauta informācija par intervējamo (vārds, uzvārds, dzimšanas vieta), intervijas vietu un ilgumu, īss saturiskais izklāsts u.c. Izveidotajai veidlapai ir dažādi veidi, un to izmantošana atkarīga no respondenta vēlmēm, respektīvi, kādiem nolūkiem materiāls tiks izmantots. Piemēram, muzeja pētnieciskajā darbā, TV pārraidēm u.c. Intervējamajam pastāv iespēja liegt izmantot atsevišķas ierakstītās sarunas daļas, vai ierobežot šīs informācijas pieejamības loku (*Neimane, 2017, LN 1*). Jāņem vērā aspekts, ka videoliecības, tomēr ir personiskākas nekā audio ieraksti, kas daudziem rada arī sava veida psiholoģisko barjeru, tādēļ reizēm liedzot/ierobežojot materiāla turpmākās izmantošanas tiesības. Tomēr, kā atzīst LOM Audiovizuālā krājuma vadītāja Lelde Neimane, tad šie gadījumi ir visai reti un pārsvarā krājumā iekļautais materiāls tiek izmantots gan muzeja, gan arī dažādu citu pētnieku vajadzībām (*Neimane, 2017, LN 1*). Būtiski, ka paralēli latviešu valodai muzeja speciālisti izveidojuši arī veidlapu krievu un vācu valodu variantus, kas atvieglo videoliecību pavadošās dokumentācijas sagatavošanas procesu vairāku tautību pārstāvjiem.

Nonākot LOM krājumā materiāls tiek analizēts un sistematizēts. Analīze notiek saskaņā ar īpaši sagatavotu *Video vai audio analīzes veidlapu* (izveidotas 14 sadaļas), kurā ietverta informācija par intervijas tematiku, konkrēto ģeogrāfisko vietu, pieminētajiem cilvēkiem u.c. Turklāt, katram videoliecību sniedzējam paredzēta vieta personīgajam fotoattēlam (*Strods, 2017, KS 2*). Katru ierakstīto materiālu pierēģistrē muzeja inventāra grāmatā, tāpat atbilstoši pieņemtajai secībai, ierakstam piešķir noteiktu inventāra numuru. Veidojot ieraksta materiāla aprakstu, aktā atzīmēti respondenta iekļautie pieejamības ierobežojumi, intervijas laikā veiktie novērojumi u.c. informācija. Visi ierakstītie materiāli ir LOM īpašums un pirms to izmantošanas jāveic saskaņošana ar muzeja pārstāvjiem, balstoties uz "*Vienošanos par Okupācijas muzeja videomateriālu izmantošanu*" (*Feldmanis, Ozola, 2005, 10*). Tādējādi, juridiski tiek regulētas muzeja krājuma materiālu izmantošana un respektēta arī intervētāju personiskās vēlmes.

Jāpiebilst, ka LOM paralēli audio un video liecību ierakstiem, izveidojies arī ievērojams foto materiālu krājums (gan oriģināli, gan kopijas), kurus muzejam uzticējuši okupācijas laiku pārdzīvojušie cilvēki, kā arī viņu tuvinieki (*Feldmanis, Ozola, 2005, 10*). Daļa no foto materiāliem iegūti dažādu ekspedīciju laikā, kas būtiski papildina videomateriālu ierakstus, īpaši veicot kādu zinātniski pētnieciska darba izstrādi.

Pēc 2012. gada 1. martā pieejamās statistikas no 2000 videoliecībām pēc tematiem 518 bija ierakstītas ar 1949.g. 25. martā deportētajiem un viņu atvasēm, 374 ar bijušajiem nacistiskās Vācijas militārajos formējumos dienošajiem Latvijas iedzīvotājiem, 204 bija

1941.g. deportētie un viņu izsūtījumā dzimušie bērni, savukārt 189 ar 1944./1945. g. bēgļu gaitās aizbraukušajiem Latvijas iedzīvotājiem u.c. Tāpat, jāatzīmē, ka 1914 respondenti pēc tautības bijuši latvieši, 32 krievi, 15 vācieši, 11 ebreji u.c. tautību pārstāvji (*Neimane, 2012, 2–3*).

2011. gadā tika uzsākta iekšējās datu bāzes izveide, kurā laika gaitā paredzēts ievadīt visus LOM Audiovizuālajā krājumā pieejamos videomateriālus. Noteiktas informācijas meklēšana sistēmā notiek pēc respondenta *vārda, uzvārda, koordinātēm, filmēšanas datuma un krājuma kasešu numuriem* (*Neimane, 2012, 2–3*), kā arī citiem parametriem. Jāatzīmē, ka ierakstīto video liecību un kasešu skaits ir dažāds, kas saistīts ar respondentu stāstu dažādo garumu, no kuriem ilglaicīgākais sasniedz 18 stundas (*Neimane, 2017, LN 1*). Iepriekš minētajā datubāzē tika integrēta cita nelielāka datu kopa, kura izveidota 2000. gadu sākumā ar mērķi reģistrēt intervētos (filmētos) cilvēkus. Šajā datu bāzē piefiksēta informācija par respondentu (vārds, uzvārds, dzimšanas un miršanas gads), kā arī filmēšanas vieta, piezīmes, akta numurs u.c. informācija (*Neimane, 2017, LN 1*). Norādītā informācija atviegloja turpmāko datu bāzes attīstīšanas procesu, kā arī atviegloja LOM Audiovizuālā krājuma speciālistu turpmāko darbu.

Datu bāzē izveidotas sadaļas, kurās pieejama informācija par digitalizēto kasešu fizisko stāvokli, ierakstu garumu, formātu, izmēru, ražotāju u.c. Tāpat iekļautas ziņas par katras kasetes saturu, ieraksta ilgumu, videoliecību sniedzēja vārds un uzvārds. Nereti vienas videoliecības ieraksta ilgums pārsniedz kasetē ierakstāmo informācijas apjoma iespējas, tādēļ bieži vien, sarunas turpinājums tiek ierakstīts jaunā kasetē. Tādējādi, pie vienas personas var būt norādīti vairāki ieraksti. Katrā no tiem ir piefiksēts intervijas ilgums. Datu bāzes sākumā ir pieejami vairāki izvēlnes lauki (datubāze, klasifikatori, meklēšana datubāzē, saturiskā informācija, ievadītāji un analizētāji u.c.), kas paredzēti noteiktas darbības veikšanai. Sadaļā klasifikatori parasti atzīmētas dažādas ģeogrāfiskās vietas, kuras tiek minētas stāstījumā u.c. informācija. Pašā datu bāzē ievadīta visa informācija no Video liecību aktu reģistrācijas žurnāla un video liecību analīzes veidlapām (14 sadaļas). Jāatzīmē, ka veidlapas ieskenētā formāta pieejamas kopējā krājuma nodaļas serverī. Būtiski, ka ievadot informāciju par intervijas sniedzēja dzimšanas vietām, par pamatu izmantota Latvijas Republikas 1937.g. izveidotais teritoriālais iedalījums, jo intervējamie pārsvarā ir dzimuši pirms Otrā pasaules kara vai Otrā pasaules kara laikā. Interesanti, ka ievadot ģeogrāfisko informāciju tā tiek piesaistīta sistēmai Google. Map, tādējādi radīta iespēja atrast noteiktu vietu (Latvijā un pasaulē) elektroniskā formātā, kas papildina nepieciešamo informāciju par personu. Starp ievadīto informāciju jāizceļ sadaļas tēma, hronoloģija, īpaši svarīgās epizodes, iestādes u.c. Tāpat, nākotnē paredzēts datu bāzei par katru ievadīto personu pievienot attiecīgos foto materiālus (*Neimane, 2017, LN 1*). Paralēli informācijai par videoliecību sniedzēju, tiek ievadīta informācija gan par filmētājiem, ieraksta analizētāju, un informācijas ievadītāju, kas atvieglo citu datubāzes izmantotāju turpmāko darbu.

Atšķirībā no citām MV atmiņu institūcijām LOM speciālisti neveic tiešu ierakstu transkripcijas procesu, bet atšifrēšana notiek pēc jau iepriekš minētās 14 sadaļu principa jeb videoliecību “Galvenajām pazīmēm”, kas veidotas klausoties un aprakstot videoliecību materiālu, sākot no 1998. gada (*Neimane, 2017, LN 1*). Šāda datubāzes izveide būtiski atvieglo gan muzeja darbinieku, gan dažādu pētnieku turpmāko darbu un sekmē krājuma materiālu pieejamību. Jāatzīmē, ka izveidotā sistēma pieejama tikai muzeja darbiniekiem (iekšējai lietošanai). Izveidoto datu bāzi apkalpo IT speciālists, kurš tostarp veica konkrētās programmas izveidi, tādējādi risinot noteiktus problēmjautājumus, kā arī labi pārzina sistēmas darbības īpatnības.

Datubāzē informācija ievadīta tā, lai varētu drukāt krājuma kolekcijas reģistra grāmatu (*Neimane, 2012, 4*). Būtiski, ka sistēma ievadīta arī informācija, ko piefiksējis intervētājs jeb tā sauktās *īpašās epizodes* (piemēram, *ģimenes svētki deportāciju vietās, dziesmas vai dzeja, spīdzināšana* u.c.) (*Neimane, 2012, 4*), kuras vēlāk izmanto, kā vienu no meklēšanas atslēgvārdiem jeb filtriem. Kopš 2012. gada videoliecību materiāli, tiek ievadīti datu bāze un printētas atbilstošas kartiņas, tādējādi vairs nenotiek uzskaitē izmantojot papīra reģistrācijas žurnālu, bet paralēli digitālajai videi izveidota arī papīra dokumentu uzskaitē (*Neimane, 2017, LN 1*), kas veido īpašu nodrošinājuma fondu.

Jāsaka, ka jaunizveidotajā datu bāzē nav iekļautas videoreportāžas, kuru skaits uz 2012. gada 1. martu sasniedza 370 vienības, no kuriem – 225 bija LOM notiekoši pasākumi, ikdienu u.c., 88 – ārpus muzeja pasākumi, kas saistīti ar vēsturiskiem notikumiem u.c. (Neimane, 2012, 4–6). Atšķirībā no Videoliecību reģistrācijas, Videoreportāžu faili joprojām tiek reģistrēti speciāli izveidotā papīra žurnālā (rokrakstā). Veicot ierakstu norāda materiāla kārtas skaitli, ieraksta reģistrācijas datumu, inventāra numuru, autoru, attiecīgo notikumu, filmēšanas datumu, ieraksta ilgumu u.c. informāciju.

Lai varētu iepazīties ar videoliecību vai videoreportāžu, interesantam jāaizpilda iesniegums un pēc tā izskatīšanas LOM slēdz vienošanos par videomateriālu izmantošanu. Aizpildot iesniegumu klients norāda informāciju par sevi (vārdu, uzvārdu, personas kodu, adresi u.c.), kā arī norāda, kādiem mērķiem paredzēts izmantot materiālu. Vienošanās paredz arī vairākus ierobežojumus ierakstu tālākā izmantošanā, piemēram, nodot to trešajām personām, kopēt un pavairot, kā arī dažādiem komerciāliem mērķiem u.c. (*Vienošanās par Okupācijas muzeja videomateriālu izmantošanu, 2016*). Visu noslēgto vienošanos dokumentācija ir sistematizēta un iekļauta Videomateriālu izmantošanas aktu uzskaites grāmatā (Strods, 2017, KS 3). Jāatzīmē, ka, ja materiāla izmantotājs vēlas savā īpašumā iegūt ieraksta digitālo kopiju, tad šāds pakalpojums ir iespējams, saskaņā ar muzeja sastādīto cenrādi. Videoliecību akti tiek uzglabāti tikai papīra formātā un tiem nav nodrošinājuma kopiju. Tāpat, iepriekš sazinoties ar muzeja darbiniekiem un saskaņojot savu apmeklējumu ar interesējošajiem materiāliem ir iespēja iepazīties klātienē (muzeja bibliotēkā). Šis pakalpojums ir pieejams bezmaksas (Neimane, 2017, LN 1).

Audiovizuālais materiāls izvietots trīs atsevišķās telpās, kur galvenie materiāli atrodas ēkas otrajā stāvā un tajā darbojas arī krājuma darbinieki. Videoliecību un videoreportāžu kasetes glabājas speciālos aizveramos skapjos, kuros tās izkārtotas atbilstošās kastēs. Materiāli izvietoti tumšā vidē, tādējādi nodrošināti nepieciešamie fiziskie apstākļi, jo videokasetes vēlams uzglabāt tumšās telpās ar attiecīgo gaisa temperatūras un mitruma līmeni. Sadarbībā ar Stenfordas Universitātes Baltistikas centru tika uzsākts vērienīgs projekts un visi Videoliecību faili pārveidoti digitālā formātā, turklāt divos dažādos formātos: lielizmēra (nekompresēts) un mazie faili (ikdienas lietošanai). Visi digitalizētie dati tiek uzglabāti ārējos cietajos diskos (HDD, kā arī muzeja stacionāro datoru cietajos diskos). Digitalizācijas procesā tika saglabāti arī visu ierakstu oriģināli. Videoliecību kopijas pieejamas gan Stenfordas Universitātes, gan LOM krājumā. Digitalizācijas process periodiski turpinās (Neimane, 2017, LN 1).

Paralēli video ierakstu kasetēm, līdzās tiek uzglabāti arī papīra dokumentācija (Video filmējumu akti, vienošanās par materiālu izmantošanu, fotogrāfiju kopiju akti), kuri sistematizēti atsevišķās mapēs. Tāpat muzeja otrajā stāvā (atsevišķa telpā) glabājas arī videoliecību analīzes dokumentācija, kura izvietota slēgta tipa skapjos. Tāpat pagrabtelpās, speciālos tam paredzētos slēgtos skapjos glabājas VHS videokasešu oriģināli. Tātad, jāsecina, ka muzeja darbinieki cenšas nodrošināt pēc iespējas optimālākos apstākļus ikviena dokumenta saglabāšanas procesā.

LOM telpas aprīkotas ar nepieciešamajiem ugunsdzēsamajiem aparātiem, un arī elektroinstalācija atbilst drošības prasībām. Muzeja ēkai pieslēgta ugunsdrošības signalizācijas sistēma un nodrošināta nepieciešamā fiziskā vide materiālu uzglabāšanai. Tāpat visās telpās atrodas termo-hidrometri ar kuru starpniecību regulē temperatūru un gaisa mitruma līmeni. Mērierīču rādījumi sistemātiski tiek piefiksēti speciāli izveidotā žurnālā. Tā kā LOM atrodas savās pagaidu telpās, tad ne visi drošības aspekti atbilst vispārpieņemtajiem arhīva materiālu uzglabāšanas nosacījumiem. Neapšaubāmi, negatīvi vērtējams telpu fiziskais stāvoklis, kas izskaidrojams ar ēkas fizisko nolietojumu. Ēka nav veikti energoefektivitātes uzglabāšanas pasākumi, kas negatīvi ietekmē gaisa un mitruma līmeni muzeja telpās (tostarp audiovizuālajā krājumā), tomēr tas tiek risināts, piemēram, ar gaisa mitrinātāju starpniecību. Nākotnē plānots atdalīt darba telpas no krājuma, kam jaunajā muzeja ēkā tiks paredzētas atsevišķas telpas ar pilnvērtīgāku materiāl-tehnisko nodrošinājumu. Paralēli fiziskai drošībai muzejam ir veiksmīgi risināti arī kibernetikas jautājumi. Muzeja serveri apkalpo speciāli tam noalgots IT uzņēmums

(DTL service), kas nodrošina arī visa muzeja kiberdrošību (tostarp servera drošība), kas saistīts arīdzan ar muzeju darbības specifiku (sensitīvu datu uzglabāšanu) (Neimane, 2017, LN 1).

Secinājumi un priekšlikumi

Pieaugot MV avotu nozīmei dažādu zinātņu nozaru kvalitatīvu pētījumu sagatavošanas procesos, LOM audiovizuālais krājums ieņem īpašu lomu vispārējā Latvijas un arīdzan Eiropas dokumentārā mantojuma kontekstā, īpaši raugoties no turpmākajām vēstures zinātnes izpētes perspektīvām. Izvērtējot LOM Audiovizuālā krājuma sistematizācijas, uzglabāšanas, digitalizācijas, izmantošanas, aprakstīšanas u.c. pieredzi, tad jāizceļ, konkrētās iestādes speciāli izstrādātā dokumentācija, kā arī augstā krājuma materiālu digitalizācijas pakāpe (tostarp iekšējā datubāzes esība). Digitalizācijas aspekti ir īpaši būtiski mūsdienu straujās tehnoloģiskās attīstības un globalizācijas kontekstā. Tādējādi, tiek attīstīta, gan MV avotu saglabāšanas, gan pieejamības risinājumi nākotnē. Viens no krājuma nākotnes izaicinājumiem būs iespējamā materiālu pieejamība digitālajā vidē, kas neapšaubāmi saistās ar personas sensitīvu datu aizsardzības problēmām. Viens no principiāliem risinājumiem (pieejām) būtu svarīgāko datu šifrēšana (piemēram, personas kodu) vai informācijas lietotājam piedāvāt tikai pamatdatus (vārds, uzvārds, dzimšanas gads un pamattekstu), kas samazinātu problēmas ar konkrēto personu datiem. Tāpat, varētu izstrādāt sistēmu, kurā pētniekiem būtu pieejami tikai respondentu stāstījuma pamatteksts. Būtiskākais, ka datu apstrādes procesā tiktu aizsargāta personas datu drošība, saskaņā ar Latvijas Republikas, kā arī ES pieņemtajiem normatīvajiem aktiem. Kopumā, jāsecina, ka LOM Audiovizuālajam krājumam izveidojusies vērā ņemama pieredze MV avotu uzkrāšanas, saglabāšanas un digitalizācijas jomā, kuru attīstot, nākotnē varētu kalpot par labu piemēru arī citām Latvijā funkcionējošajām MV institūcijām.

Izmantotā literatūra un avoti

Nepublicētie avoti

1. B/a, (2016). Vienošanās par Okupācijas muzeja videomateriālu izmantošanu. Rīga: LOM.
2. Strods, K. (2017). 8 milimetru filmu lentu skenējamā iekārta Retro-8 [fotogrāfija]. Autora personīgais arhīvs, KS 1-2017.
3. Strods, K. (2017). Intervija ar Leldi Neimani. Autora personīgais arhīvs, LN 1-2017.
4. Strods, K. (2017). Videoliecības analīzes dokumenta paraugs [fotogrāfija]. Autora personīgais arhīvs, KS 2-2017.
5. Strods, K. (2017). Vienošanās aktu reģistrācijas grāmata [fotogrāfija]. Autora personīgais arhīvs, KS 3-2017.

Autoru publikācijas

6. EDMONDSON, R. *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles. Commemorating the 25th anniversary of the UNESCO Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2004. p. 21.
7. HARRISON, H. (ed.). *Audiovisual archives. Practical reader*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1997. p. 3.
8. KRIEVIŅA, I. Ieraksta 91 videoliecību. *Latvietis*. 2012. 20. sept. Nr. 220, 11. lpp.
9. NEIMANE, L. Audiovizuālo liecību krājumā jau 2165 videoliecības. *Latvijas Okupācijas muzeja apkārtraksts. Latvijas Okupācijas muzejam – 20*. 2013. Nr. 35, 10. lpp.

Internet tīklā publiskotie materiāli

10. FELDMANIS, A. E., NEIMANE-OZOLA, L. *Video un kinofotofono krātuves izveide un darbība* [tiešsaiste], 2005, 7. lpp. [atsauce 06.03.2017.]. Pieejas veids: <http://okupacijasmuzejs.lv/sites/default/files/Audiovizualas%20kratuves%20izveide.pdf>.
11. FELDMANIS, E. A. *Audiovizuālo materiālu krātuves darbība* [tiešsaiste], 2012, 2.–3. lpp. [atsauce 06.03.2017.]. Pieejas veids: http://okupacijasmuzejs.lv/sites/default/files/Andrejs%20Feldmanis_0.pdf, sk. 06.03.2017.
12. Kultūras karte. Latvijas Okupācijas muzejs. Krājums [tiešsaiste] [atsauce 06.03.2017.]. Pieejas veids: <https://www.kulturaskarte.lv/lv/muzeji/latvijas-okupācijas-muzejs>, sk. 06.03.2017.
13. Latvijas Okupācijas muzejs. Krājuma nodaļa. [tiešsaiste] [atsauce 23.02.2017.]. Pieejas veids: <http://okupacijasmuzejs.lv/par-muzeju/kratuve>.
14. NEIMANE, L. OM Audiovizuālais krājums [tiešsaiste], 2012, 2. lpp. [atsauce 06.03.2017.]. Pieejas veids: <http://okupacijasmuzejs.lv/sites/default/files/Lelde%20Neimane.pdf>.

Summary

LOM audiovisual collection is one of the largest of these kind material storage facilities not only in Latvia, but in all Baltic and Europe. Collection established in 1996, and in nowadays it consists of more than 2,300 different audiovisual testimonies – records with resident memories, which experienced Latvia's occupation. Since the formation of the stock, more topical has become issues of archiving, preservation, digitization, use etc. Over the time LOM has developed appropriate MV source archiving and systematization of samples. The institution developed its own internal documents, which intended to conclude interview contracts (between respondents and interviewers), for interviews describing (documentation), as well as for further use of materials. Also LOM regularly hosts material digitization activities (transferring from old video/audio cassettes into digital formats). It should be noted that LOM has appropriate physical ensuring environment (video material storage). The problem causes unsuitability of the premises, which are intended to resolve in the near future, by constructing appropriate premises designated audiovisual material for further storage. In general, it can be concluded that the LOM successfully works in the MV source conservation, thus contributing archiving science common development in perspective of Latvia.

ADMINISTRATĪVI TERITORIĀLĀS REFORMAS LATGALES TERITORIJĀ (1917–2016) NAUTRĒNU PAGASTA KONTEKSTĀ *ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL REFORM OF LATGALE IN THE CONTEXT OF NAUTRENI PARISH (1917–2016)*

Andra Zubko-Melne

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, nautrani@inbox.lv, +371 26596999, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs: **Aleksandrs Ivanovs**, Dr.hist., profesors

Abstract. Major part of Public Administration are administrative territorial divisions. The original territorial classification of Latgale developed over a long cultural and historical time period. During the period of Soviet occupation changes in territorial breakdown occurred more frequently, adapting to USSR model.

This article gives a general insight in reforms of administrative territorial classification of Latgale, starting from 1917 until 2016.

In this article Nautreni parish, part of Rezekne municipality, is used as an example to explore these reforms in more detail. So far in studies territorial reforms in Latvia are reflected only in general without going into local scale of territorial boundary changes. But the local history research is vital to get better understanding of the historical concept and important part of this research are archive materials.

Keywords: Administrative territorial divisions, Village, Parish, Municipality

Ievads

Reģionālā politika Latvijas teritorijā gadu gaitā ir ļoti strauji mainījusies. Administratīvi teritoriālais iedalījums parasti ļoti cieši ir bijis saistīts ar valsts saimniecisko dzīvi, tas vēsturiski veidojies atbilstoši valsts politiskajai sistēmai un radīts valsts pārvaldei, galvenokārt politisko un ekonomisko jautājumu risināšanai.

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar administratīvi teritoriālā iedalījuma izmaiņām vairāk nekā 100 gadu periodā par pamatu sīkākai analīzei ņemot vienas pašvaldības – Rēzeknes novada Nautrēnu pagasta pārvaldes – teritoriālā iedalījuma piemēru. Nozīmīga loma tēmas izpētē bez normatīvajiem dokumentiem ir tieši arhīva materiāliem, kas dod iespēju šos procesus aplūkot no pirmavotiem un kartogrāfiskajiem materiāliem, kas ļauj situāciju vizualizēt. Šajā jomā ir tikai viens apjomīgs darbs, tā ir Zinātniska arhīvu rokasgrāmata, kurā sistematizēta Latvijas Valsts arhīvu informācija par administratīvo iedalījumu fondiem padomju periodā, bet lai izprastu kopsakarības teritoriālajās izmaiņās ir jāiepazīstas ar pašiem fondiem. Šobrīd ir izveidojusies situācija, ka trūkst administratīvo iedalījumu vēsturiskās datu bāzes, bet tādas datu bāzes izveidei ir jāiegulda milzīgs darbs, jo fondu dokumenti bieži nesniedz pilnīgu reformu gaitas atspoguļojumu, jo robežapraksti arhīva dokumentiem ne vienmēr ir bijuši pievienoti, tādejādi vēsturiskā izpēte prasa papildu materiālus situācijas apzināšanai. Rēzeknes novada Nautrēnu pagasta pārvaldes teritorija ir spilgts piemērs biežajām administratīvi teritoriālajām izmaiņām.

Laika posmā no 1917. gada līdz 2016. gadam ir pieņemti aptuveni 150 normatīvie akti par Latgales teritorijas administratīvi teritoriālā iedalījuma izmaiņām un administratīvi teritoriālās vienības nosaukumu maiņām, tostarp vairāk kā 10% no tiem ir bijuši saistīti ar Nautrēnu pagasta teritoriju.

Ja skatāmies retrospektīvi, tad 1917.gadā Latgales teritorija bija iedalīta Vitebskas guberņas 3 apriņķos, kuros ietilpa 50 pagasti un 3 pilsētas. 1937. gadā Latgalē bija 4 apriņķi, 71 pagasts un 14 pilsētas, 1957. gadā Latgales teritorija bija iedalīta 14 rajonos, kuros ietilpa 198 ciemi (Darbaļaužu deputātu padomes (vēlāk Tautas deputātu padomes) izpildu komitejas teritoriālais iedalījums), 2 strādnieku ciemati un 12 pilsētas. 1977. gadā Latgale bija iedalīta 6 rajonos, 141 ciemā, 4 pilsētciematos un 13 pilsētās. 1997. gadā iedalījums bija 6 rajonos, kuros ietilpa 139 pagasti, 2 republikas nozīmes pilsētas, 4 rajonu nozīmes pilsētas un 8 mazpilsētas. 2016. gada Latgales administratīvi teritoriālais iedalījums ir 19 novadi un 2 republikas nozīmes pilsētas. Ja salīdzinām Latgales robežas 1917. gadā un pašreizējā Latgales plānošanas reģiona robežas, tad redzam, ka Latgale savu teritoriju ir atdevusi gan Vidzemes plānošanas reģionam, gan Zemgales plānošanas reģionam, bet liela daļa Sēlijas šobrīd ir Latgales plānošanas reģiona

teritorijā. Administratīvi teritoriālā iedalījuma izmaiņu 100 gadu laikā ir bijis ļoti daudz, un teritorijas gan pievienotas, gan nodalītas no Latgales etnogrāfiskās teritorijas.

Nautrēnu pagasta teritorija līdz 1917.gadam (vēsturiskais ieskats)

Pašreizējā Rēzeknes novada Nautrēnu pagasta teritorija 20.gs. sākumā ietilpa Krievijas impērijas Vitebskas guberņas sastāvā. Latgalē bija divpakāpju pašvaldības: pagasti (волость) un lauku vai zemnieku sabiedrības (сельское общество), kuras pirms dzimtbūšanas atcelšanas veidoja vienam muižniekam piederošās zemes zemnieki. Vienā pagastā apvienoto muižu, pusemuižu jeb foļvarku vai citu teritoriju zemnieki zināmas pašvaldības funkcijas savā teritorijā saglabāja arī pēc tam, kad dzimtbūšana bija likvidēta. Ja skatāmies no mūsdienu administratīvā iedalījuma, tad lielākā Nautrēnu pagasta teritorijas daļa ietilpa Ludzas apriņķa Zaļmuižas pagastā, bet Dienvidrietumu stūris bija Rēzeknes apriņķa Makašānu pagasta pakļautībā. Zaļmuižas pagasts bija sadalīts trīs lauku vai zemnieku sabiedrībās – Zaļmuižas, Laigolas un Mežvidu, bet Makašānu pagasts bija sadalīts Makašānu un Nautrēnu lauku vai zemnieku sabiedrībās.

Administratīvi teritoriālās izmaiņas (1917–1944)

KSFPR Tautas komisāru padome 1917. gada 14. decembrī izdeva rīkojumu Nr. 93 par Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas un pievienošanu Vidzemes guberņai. (*Latviešu konversācijas vārdnīca, 10.s., 1933., 20241 šķirklis*). Viens no pirmajiem projektiem par Latvijas administratīvo iedalījumu tapa vēl pirms Latvijas neatkarības proklamēšanas, kad Vidzemes pagaidu zemes padome izstrādāja projektu par Vidzemes guberņas pagaidu administratīvo pārvaldi, kurš paredzēja apvienot visas latviešu apdzīvotās zemes, tai skaitā Latgali. Šis projekts netika realizēts, jo sākās divu lielvaru cīņa par Latvijas teritoriju, bet projekts tika ņemts par pamatu Latvijas administratīvajam iedalījumam pēc neatkarības iegūšanas. Latvijas Republika tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, bet oficiālās valsts robežas vēl bija nākotnes jautājums. 1918. gada 1. decembrī sākās Sarkanās Armijas daļu iebrukums Latvijas teritorijā. Latvijā nodibinātā Padomju valdība 1919. gadā veica vairākus pārkārtojumus arī administratīvi teritoriālajā jomā, tas skāra arī Nautrēnu pagasta teritoriju, kad Ludzas apriņķa Zaļmuižas pagasts tika pievienots Rēzeknes apriņķim. 1919. gadā sākās Neatkarības karš, tādēļ reāli Latgales pievienošanās Latvijai notika pēc Latgales atbrīvošanās cīņām un pamiera līguma noslēgšanas 1920. gada 1. februārī, tad arī sākās Latgales pārvaldes institūciju reorganizācija, tika atcelti padomju varas izdarītie administratīvie grozījumi, tika atjaunots tāds pats iedalījums apriņķos, kā pastāvēja līdz 1917.gadam.

Saeima 1924. gada 17. jūnijā pieņēma lēmumu par pagastu saraksta apstiprināšanu, tostarp nosakot, ka daudziem pagastiem maināmi nosaukumi. Saeimas stenogrammās ir daudz materiālu par vietvārdu pieraksta diskusijām Latgalē. Diskusiju pamattemats bija Latgales vietvārdi – vai tie rakstāmi atbilstoši latgaliešu literārajai valodai vai latviešu literārajai valodai. Atbalstu tomēr guva viedoklis, ka jāturas pie vienotas Jāņa Endzelīna pareizrakstības visā Latvijā, līdz ar to pagastu nosaukumi latviskojami un atsevišķiem pagastiem jāmaina labskanīgāki nosaukumi, cenšoties izskaust no nosaukumiem vārdu muiža. Lēmums stājas spēkā 1925. gada 22. jūlijā, un nosaukumu maiņa notika ar 1925. gada 1. septembri. Šo lēmumu rezultātā Ludzas apriņķa Zaļmuižas pagasts tika pārdēvēts par Nautrēnu pagastu, bet Rēzeknes apriņķa Makašānu pagasts par Makašēnu pagastu. 1936. gada 9. decembrī tika izdots likums par apriņķu un pašvaldību administratīvajām robežām, pašvaldību tiesību piešķiršanu ciemiem un par ciemu nosaukumiem. Stājoties spēkā šim likumam, turpinājās Latgales pašvaldību un ciemu nosaukumu latviskošana. Pētot tā laika kartogrāfisko materiālu redzam, ka Nautrēnu pagasta Īvulāni kļuvuši par Īvulēniem, Kuciņi par Kucēniem, Liuziņi par Lūziniem u.t.t.

1940. gadā, kad Latvijas Republiku okupēja Padomju Savienība, Latgalē bija 4 apriņķi, 71 pagasts un 14 pilsētas. Okupācijas rezultātā tika izveidota Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika, 1940. gada 25. augustā LPSR "Tautas Saeimas" ārkārtas sesijā tika pieņemta LPSR konstitūcija, kurā no PSRS 1936. gadā pieņemtās konstitūcijas atšķīrās tikai 2. nodaļa – Valsts iekārta, jo Latvijā tika saglabāta agrākā administratīvi teritoriālā iekārta, bet tas bija tikai laika

jautājums, jo sākās LPSR integrēšana PSRS sastāvā. Šie procesi skāra arī administratīvi teritoriālo iedalījumu.

Pēc Latvijas Republikas okupācijas 1940. gadā notika LPSR teritoriālās reformas apspriešana, reformas mērķis bija Latvijas administratīvo teritoriju pielīdzināt pārējām “brālīgajām” republikām, atsevišķas reformas tika veiktas, viena no tām Latgalē, bet tas neskāra Naurēnu pagasta teritoriju.

Nacistiskajai Vācijai okupējot Baltijas valstis, tika izveidots Ostlandes reihskomisariātiskā militārās un civilās pārvaldes struktūra. Vācu okupācijas laikā apriņķu un pagastu iedalījuma struktūra pamatā nemainījās, dažiem pagastiem tika nomainīti nosaukumi. 1942.gada 30.jūnijā tika izdoti noteikumi “Par pagastu pašvaldības darbību”, kas reglamentēja pašvaldības struktūru, bet 1942. gada 15.oktobrī tika pieņemti arī noteikumi par Latvijas ģenerālapgabala pilsētu, pagastu un dzelzceļa staciju vārdiem, kuri noteica, ka Naurēnu pagasta nosaukums – Gemeinde Rogauken, bet Makašēnu – Gemeinde Mackaschan.

Padomju bruņotie spēki atkal ienāca Latvijas teritorijā 1944. gada augustā, sākās arī straujas administratīvās izmaiņas Saskaņā ar LPSR AP Prezidija ierosinājumu tika samazināta Latvijas teritorija. Abrenes pilsēta un seši pagasti tika pievienoti KPFSR Pleskavas apgabalam. Pirmajos pēckara gados dalījums apriņķos saglabājās, taču tika turpināts darbs pie teritorijas pārvaldes reformas, kas būtiski atšķīrās no līdz šim vēsturiski izveidojušās sistēmas un administratīvi teritoriālā iedalījuma. PSRS okupācijas laikā Latvijas teritorijas administratīvais iedalījums tika organizēts pēc pārējās Padomju Savienības parauga, un tas tika pakārtots tautsaimniecības attīstības struktūrai un politiskajiem mērķiem.

Administratīvi teritoriālās izmaiņas (1945–1990)

1945. gads iezīmējas kā lūzuma punkts pastāvošajā administratīvi teritoriālajā iedalījumā. Sākās jauna reforma, sīkāku administratīvi teritoriālu vienību – ciemu izdalīšanai pagastos. Pagastos tika izveidotas apakšstruktūras – ciemu izpildu komitejas (padomes), kuru galvenais mērķis bija kolektivizācijas procesu virzīšana. Starp ciemu padomēm sākumā nebija būtisks strikts robežu iedalījums, svarīgs bija pats administratīvais centrs – ciems kā vieta, kur organizējama vietējā pārvalde, kurā apvienoja tuvākās apdzīvotās teritorijas. *Ciemos* jeb *ciema* padomju teritorijas nodibināja līdz 1945. gada beigām ar vairākiem LPSR Augstākās Padomes Prezidija *dekrētiem*, ko pieņēma pakāpeniski *par* katru apriņķi. (*LNA LVA*, 290; *LNA RZVA*, 215).

Naurēnu pagasta teritorija 1945. gadā ietilpa Ludzas apriņķa Naurēnu pagasta un Rēzeknes apriņķa Makašēnu pagastu teritorijā. Naurēnu pagasta teritorijā 1945. gada 10. septembrī tika izveidotas Rasnapļu (*pareizi būtu Rasnupļu*), Kristiņku, Miglenieku (*pareizi būtu Miglinieku*) un Naurēnu ciemi un 1945. gada 2. novembrī, sadalot Rēzeknes apriņķa pagastus ciemos, Brožgaļu (*pareizi būtu Brožgolas*) ciems. 1947. gada 16. oktobrī, izveidojot Viļānu apriņķi, tika pārdalītas arī apkārtējo apriņķu teritorijas, tādēļ Naurēnu pagasts un tajā ietilpstošie ciemi tika pievienoti Rēzeknes apriņķa teritorijai, bet no 1949. gada 31. decembra visi 5 ciemi tika iekļauti Kārsavas rajonā.

1954. gada 14. jūnijā notika lielākā padomju laika administratīvi teritoriālā reforma, kad tika apvienoti mazie teritoriālie iedalījumi atbilstoši lauksaimniecības arteļu robežām, tādējādi tika likvidēts Brožguļu ciems, tā teritoriju pievienojot Kristiņku ciemam, bet, likvidējot Rasnapļu un Miglenieku ciemus, to teritorijas pievienoja Naurēnu ciemam (*LNA LVA*, 290; *LNA RZVA* 181; 253). Apvienošanās rezultātā Naurēnu ciema teritorijā ietilpa kolhozi “VII sjezd VLKSM”, “Udarņik” un Molotova vārdā nosauktais kolhozs, bet Kristiņku ciemā ietilpa Kaļiņina vārdā nosauktā kolhoza teritorija. 1958. gadā, apvienojot lauksaimniecības arteļus, izveidoja padomju saimniecību “Naurēni”. No Naurēnu ciema 1960. gada 7. jūlijā Kristiņku ciemam pievienoja visu p/s “Naurēni” teritoriju (*LNA LVA*, 290). 1962. gada 17. aprīlī tika likvidēts Kārsavas rajons un tajā ietilpstošie Naurēnu un Kristiņku ciemi pievienoti Rēzeknes rajonam, bet jau tā paša gada 18. decembrī, kad tika likvidēts Viļānu rajons, Rēzeknes rajona teritorija tika pārdalīta. Tā rezultātā Naurēnu un Kristiņku ciemi no Rēzeknes rajona tiek nodoti Ludzas rajona administratīvajā teritorijā. 1965. gada 24. novembrī tika pārdēvēti abi ciemi

Nautrēnu ciema nosaukums piešķirts Kristiņku ciemam (mainīta Nautrēnu ciema administratīvā teritorija), bet Nautrēnu ciems pārdēvēts par Miglinieku ciemu (*LNA LVA, 290; LNA RZVA, 253., 384*). 1979. gada 25. oktobrī optimizēja abu ciemu robežu un Nautrēnu ciemam pievienoja nelielu daļu Miglinieku ciema teritorijas (*LNA LVA, 290; LNA RZVA, 253., 384*). No 1990. gada 18. oktobra Nautrēnu ciems tiek pārdēvēts par Nautrēnu pagastu, tā teritorijā darbojās p/s Nautrēni, bet Miglinieku ciems tiek pārdēvēts par Miglinieku pagastu, tā teritorijā saimniekoja kolhozs “Liesma”. Abi pagasti atradās Ludzas rajona pakļautībā.

Administratīvi teritoriālās izmaiņas (1991–2016)

Pēc neatkarības proklamēšanas mainījās gan saimnieciskās darbības formas, gan pagastu funkcijas. Ludzas rajonā administratīvi teritoriālo reformu “*pionieris*” bija tieši Nautrēnu pagasts, kurš 1998. gada 2. oktobrī sev pievienoja Ludzas rajona Miglinieku pagastu. Paradoksāli ir tas, ka ja šī apvienošana būtu notikusi trīs nedēļas vēlāk, tad pagasti būtu apvienojušies novadā, saglabājot abus pagastus kā struktūrvienības, jo 1998. gada 21. oktobrī stājās spēkā Administratīvi teritoriālās reformas likums, kurš noteica, ka pagasti apvienojoties veido novadus. Šai reformai pēc gada sekoja nākamā reforma, kas mainīja Ludzas un Rēzeknes rajonu teritorijas, jo apvienotais Nautrēnu pagasts 1999. gada 1. septembrī mainīja administratīvo piederību, no Ludzas rajona pārejot Rēzeknes rajona pakļautībā. Līdz ar šo rajonu robežas maiņu Rēzeknes rajonā ietilpa 28 pagasti, kas 2009. gadā izveidoja divus novadus – Rēzeknes un Viļānu. Pēc novadu reformas Rēzeknes novadā ietilpa 25 pagasti, tai skaitā Nautrēnu pagasts. Novadu reformu rezultātā pagasti ir kļuvuši par novadu struktūrvienībām (pagastu pārvaldēm). Administratīvai iedalījums pa pagastiem nav mainījies, mainījušās ir pagastu pārvalžu funkcijas.

Secinājumi un priekšlikumi

Teritorijas vēsturiskais iedalījums bieži ir šķērslis informācijas meklēšanā, jo nav izveidota vēsturiskā administratīvā iedalījuma datu bāze, kurā ikviens interesents varētu apskatīt jebkuras vietas administratīvo iedalījumu jebkurā laika posmā. Šāda datu bāze būtu nepieciešama gan vēstures, gan valodas pētniekiem, arhīvu, tai skaitā dzimtsarakstu arhīvu darbiniekiem, pašvaldību darbiniekiem un citiem interesentiem. Bieži nākas saskarties ar aplamu informāciju, jo administratīvo teritoriju nosaukumi ir bijuši ne vien līdzīgi, bet bieži arī identiski. Svarīga ir ne tikai teritoriālā iedalījuma datu bāze, bet arī apdzīvoto vietu ģeogrāfiskā piesaiste konkrētajam administratīvajam iedalījumam.

Piemēram, apskatīsim kādas apdzīvotas vietas, proti Nautrēnu pagasta lielākā ciema Rogovkas teritoriālo iedalījumu un administratīvo pakļautību 100 gadu periodā. Rogovka – Krievijas impērijas Vitebskas guberņas Ludzas apriņķa Zaļmuižas pagasts (1917–1919), LSPR Rēzeknes apriņķa Zaļmuižas pagasts (1919), LR Ludzas apriņķa Zaļmuižas pagasts (1919–1925), LR Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasts (1925–1940), LPSR Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasts (1940–1941); Ostlandes civilās pārvaldes Ludzas apriņķa Rogovkas pagasts (1941–1944), LPSR Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasts (1944–1947), LPSR Rēzeknes apriņķa Nautrēnu pagasts (1947–1949), LPSR Kārsavas rajona Rasnapļu ciema DDP IK (1949–1954), LPSR Kārsavas rajona Nautrēnu ciema DDP IK (1954–1960), LPSR Kārsavas rajona Kristiņku ciema DDP IK (1960–1962), LPSR Rēzeknes rajona Kristiņku ciema DDP IK (1962), LPSR Ludzas rajona Kristiņku ciema DDP IK (1962–1965), LPSR Ludzas rajona Nautrēnu ciema DDP (no 1977.g. TDP) IK (1965–1990), LR Ludzas rajona Nautrēnu pagasts (1990–1999), LR Rēzeknes rajona Nautrēnu pagasts (1999–2009), LR Rēzeknes novada Nautrēnu pagasta pārvalde (2009 līdz mūsdienām). Kopā 17 dažādas pakļautības 100 gadu periodā, bet pieejamas apkopotas informācijas par šīm teritoriālā iedalījuma izmaiņām nav, pie tam Rasnapļu ciema Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas dokumenti arhīvā nav nodoti, atsevišķi dokumenti sastopami citos fondos (*LNA RZVA, 253*).

Problēma apdzīvojamo vietu piederības apzināšanai ir apdzīvoto vietu saraksta trūkums normatīvajos dokumentos, kas nosaka administratīvi teritoriālās izmaiņas. 1945. gada LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētiem šāds pielikums ir bijis, bet arhīva fondos pielikums

nav nodots (LNA LVA, 290), mūsdienās robežaprakstiem ir pievienoti nekustamā īpašuma kadastrs numuri, bet apdzīvoto vietu sarakstu arī nav. Tādejādi nākotnē šī problēma arī būs aktuāla. Svarīgi būtu iekļaut šādu pielikumu normatīvajam aktam, kas nosaka administratīvā iedalījuma izmaiņas.

Saīsinājumi

DDP IK – Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja
KPFSSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
KSFPR – Krievijas Sociālistiskā Federatīvā Padomju Republika
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LPSR AP – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas Augstākā padome
LR – Latvijas Republika
LSPR – Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku savienība
p/s – padomju saimniecība
TDP IK – Tautas deputātu padomes izpildu komiteja

Izmantotā literatūra un avoti

Normatīvie akti:

1. Likums par apriņķu un pašvaldību administratīvajām robežām, pašvaldību tiesību piešķiršanu ciemiem un par ciemu nosaukumiem [tiešsaiste]. LR 03.12.1936. likums [atsauce 19.04.2017.] Pieejas veids: <https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index.ev.html>
2. Noteikumi par Ludzas rajona Miglinieku pagasta apvienošanu ar Ludzas rajona Nautrēnu pagastu [tiešsaiste]. LR MK 02.10.1998. noteikumi Nr. 363. [atsauce 25.04.2017.]. Pieejas veids: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49914>
3. Administratīvi teritoriālās reformas likums [tiešsaiste]. LR 21.10.1998. likums ar groz. līdz 22.09.2005., 21.06.2007. [atsauce 25.04.2017.]. Pieejas veids: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=51528>
4. Noteikumi par Ludzas rajona un Rēzeknes rajona administratīvās robežas grozīšanu [tiešsaiste]. LR MK 13.07.1999. noteikumi Nr. 258. [atsauce 25.04.2017.]. Pieejas veids: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=19216>
5. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums [tiešsaiste]. LR 30.12.2008. likums [atsauce 25.04.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=185993>

Arhīvu dokumenti:

1. LNA RZVA, 181.fonds (Miglinieku ciema Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja. Kārsavas rajons)
2. LNA RZVA, 215.fonds (Nautrēnu pagasta Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja. Rēzeknes apriņķis)
3. LNA RZVA, 251.fonds (Brožgolas ciema Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja. Kārsavas rajons)
4. LNA RZVA, 253.fonds (Nautrēnu pagasta padome. Ludzas rajons)
5. LNA RZVA, 384.fonds (Miglinieku pagasta padome. Ludzas rajons)
6. LNA LVA, 290. fonds (Latvijas PSR Augstākā Padome un Latvijas Republikas Augstākā Padome)

Grāmatas (monogrāfijas, rokasgrāmatas):

1. BĒRZE, D. u.c. Okupētās Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums: vēsturiskās uzziņas un pārvaldes iestāžu arhīvu fondu rādītājs (1940–1941, 1944–1990). Zinātniska arhīvu rokasgrāmata Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, 1997.
2. САПУНОВ А. (ред.). Список населенных мест Витебской губернии. Витебск: Губернская типо-литография, 1906.
3. Latviešu konversācijas vārdnīca, 10.sējums (1933). Rīga: A.Gulbja apgādībā, 20241 šķirklis
4. MIERIŅA, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19. gs. – 1918. g. novembris). Caune, A.(sast.). Latvijas zemju robežas 1000 gadus. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 156.–157.lpp.
5. FELDMANIS, I. Vācijas okupācijas politika Baltijā (1941–1945): vispārējās tendences un specifiskās iezīmes. Ērglis, Dz. (sast.). Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19.sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 121.lpp.

Periodiskie izdevumi:

1. Latvijas Satversmes sapulce. *Valdības Vēstnesis*, 1921.gada 1.aprīlī. Nr.70, 1.lpp.
2. LR I Saeimas stenogrammas, IV sesija (26 sēdes), 15.01.1924.–14.04.1924., 461.–482.lpp., 549.–553.lpp.
3. LR I Saeimas stenogrammas, V sesija (30 sēdes), 29.04.1924.–18.06.1924., 1139.–1143.lpp.
4. Latvijas pagastu saraksts. 1925.gada 3.augustā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 169
5. Verzeichnis der Städte, Geimeinden und Bahnstationen im Generalbezirk Lettland. 3. November 1942. *Amtsblatt des Generalkommissars in Riga*. Nr.28

Summary

Study is done in chronological framework of 100 years dividing it by historical periods. The cartographic material is also used in preparation of the article, which allows to get a visual idea that helps to detect correlations effects of changes in administrative boundaries for the studied area. Displaying changes to this area in 3-D, as well as using the empirical base, analyzing the local situation and the boundaries of the territory in different periods allows to evaluate common patterns – such as changes to territorial boundaries and total area coverage. Viewing these administrative territorial changes in historical context enables more detailed understanding of the structures of the local area and it's population.

Current territory of Nautrenu parish compared to historical data have changed very little. If in 1906 the total size of the Nautrenu parish was 15,873 hectares*, then in 1935 that was 15,378 hectares, and finally in the 2016 15,690 hectares. So the average total total size of the area hasn't changed but the area itself has – the historic part of Nautrenu (previously Zalmuiza) territory is now part of Mezvidu parish in Karsavas municipality, but the historic part of Makasanu parish is now part of Nautrenu parish.

The administrative authority of the Nautrenu parish have changed seven times during 100 years, also administrative territorial boundaries have been reformed seven times which involved renaming multiple territories in the same name what complicates the historical information search nowadays.

*1 Hectare – 2.471 acres

**VALSTS AS “VEF” FONDA 1083 DOKUMENTU (1985 – 1990)
IZMANTOŠANA
THE USE OF DOCUMENTS OF 1083 STATE AS “VEF” (1985 – 1990)**

Ilvija Strapcāne

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, strapcaane@inbox.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskais vadītājs: **Vladislavs Malahovskis**, Dr.hist., asociētais profesors

Abstract. The documents of the Fonds of the JSC VEF are stored in NAL State Archive of Personnel Files (SAPF) at Šampētera Street 16 in Riga. Chronological framework of the documents in Fonds is from 1944 until 2000, but research of the Paper is on documents from 1985 until 1990. Archive documents are a specific source of information. This trail includes a distinctive range of information that is impossible to get nowhere else. That why to provide use of documents is an important archival function. JSC "VEF" Fond documents can be used for various purposes. Archive documents can be used for compose reference and for research purposes. The Aim of the research Paper: to study the opportunities of use of documents in Fonds of Joint Stock Company VEF.

Keywords: NAL State Archive of Personnel Files, Fonds of the Joint Stock Company VEF, access (to documents), use (of documents), types of documents.

Ievads

Dokumentu izmantošana ir cieši saistīta ar pieejamību un saglabāšanu. Viss process sākas ar dokumentu pieņemšanu un saglabāšanu ilglaicīgai izmantošanai. Valsts akciju sabiedrības “VEF” fonda dokumenti glabājas LNA Personāla dokumentu valsts arhīvā, un šo dokumentu pieejamība un izmantošana ir ierobežota, jo dokumenti satur sensitīvus personas datus. Personāla dokumentu valsts arhīvs nodarbojas ar izziņu sagatavošanu un izsniegšanu. Tas nozīmē to, ka arhīva dokumenti tiek meklēti un izmantoti, lai sagatavotu izziņas. Vēl viens no variantiem, kā notiek dokumentu izmantošana, ir vēstures izpēte. Arhīva apmeklētāji jeb lasītāji ierodas arhīvā, lai pēc pieprasījuma saņemtu arhīva lietas un tās pētītu savām vajadzībām, piemēram, ģeoloģijā. Valsts AS “VEF” fondā glabājas dokumenti par laika periodu no 1944.- 2000. gadam. Hronoloģiskais ietvars (no 1985. g. līdz 1990. g.) tika izvēlēts tādēļ, ka šajā laika periodā bija liels izziņu pieprasījums no Krievijas, Baltkrievijas, Ukrainas pilsoņiem, kuri savulaik bija strādājuši “VEF”. Vēl viens no aspektiem - līdz 1990.gadam "VEF" bija viena liela rūpnīca, bet jau 1991. gadā sadalījās vairākos iecirkņos, kas uzreiz apgrūtiņa izziņas saastādīšanas procesu. Izziņas tiek pieprasītas par tādiem jautājumiem kā darba stāžs, darba alga, darbs kaitīgos apstākļos. **Pētījuma mērķis:** izpētīt AS “VEF” fonda dokumentus. **Pētījuma uzdevumi:** apzināt iespējamās AS “VEF” fonda dokumentu izmantošanas virzienus. **Izmantotās metodes:** sampling metode, statistikas metode un avotpētniecības metode.

Valsts AS “VEF” fonda dokumentu izmantošana

Uzglabājot personāla dokumentus, arhīvs pēc personas pieprasījuma izsniedz izziņas. *Arhīva izziņa ir sastādīts un oficiāli apstiprināts rakstisks paziņojums par to, kādas ziņas un tieši kādos arhīva dokumentos atrodas par konkrēto jautājumu. (PSRS ministru padomes galvenā arhīvu pārvalde.1962., 129.lpp.)*

Ļoti liela dokumentu daļa satur šāda veida informāciju. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, piešķirot bezdarbnieka pabalstu vai pensiju, ņem vērā informāciju par cilvēka **darba stāžu** (Īvēja, 2013.). Līdz ar to ir nepieciešams rakstisks apliecinājums ar visiem personas datiem par to, kāda ir bijusi šīs personas darba vieta un no kura līdz kuram gadam ir strādājis. Lai tiktu atrasta nepieciešamā informācija, tiek skatīts darbinieka amats. Ja tas ir bijis vadošs amats, tad ziņas tiek meklētas personas lietā. Personas lieta tiek glabāta 75 gadus. Darba stāža noteikšanai izmantot var tādus dokumentus kā: autobiogrāfija, personīgā kartīte, pāriešanas zīmīte, iesniegums, lēmums, kadru uzskaites anketa, pavēles, atbrīvoto darbinieku reģistrācijas alfabētiskā grāmata(*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 3009. l., 1 – 225.lp*). Principā no šiem

dokumentu veidiem ir iespēja iegūt visu nepieciešamo informāciju par darbinieka darbu. Piemēram, autobiogrāfijā viens no darbiniekiem ir rakstījis, ka no tāda līdz tādām gadam ir strādājis “VEF”, norādījis arī ceļu un amatu. Tāpat ir norādītas arī pārējās darba vietas. (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 3009. l., 1 – 100.lp.*) 2939. lietā ievietotajā pāriešanas zīmītē ir redzams, kur strādājis un kur pārgājis kā arī kāda kategorija piešķirta (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2969. l., 77.lp.*) Lietās ievietotie iesniegumi ir par pieņemšanu, pārceļšanu un atbrīvošanu no darba. 2 - 1 lietu apraksta 2938. lietā ievietots personas “X” iesniegums par pieņemšanu darbā pēc kā seko iesniegums par atbrīvošanu no darba. Šo darbinieku sastādītie iesniegumi droši izmantojami izziņu sastādīšanā par darba stāžu, jo darbinieks iesniegumā ir rakstījis, ka ar konkrēto datumu vēlas tikt atbrīvots no darba (*LNA PDVA, 754. f., 2 - l. apr., 2939. l., 110. 121.lp.*) Darbinieks papildus ir norādījis arī ceļu un nodarbošanos. 2952. lietā darbinieks “X” ir rakstījis iesniegumu par pārceļšanu citā darbā, norādot no kura ceļa tiek pārceļts un kādā struktūrvienībā (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2952. l., 121.lp.*) Vēl viens no dokumentiem, kurā ir informācija par atbrīvošanu no darba ir lēmums, kurā norādīts darbinieka atbrīvošanas laiks (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2989. l., 20.lp.*) Personas lietā ievietotajā kadru uzskaites anketē ir sadaļa – kādus darbus darbinieks ir strādājis no pastāvīgās darbības sākuma. No šī dokumentu veida izziņai noder informācija par visām darbinieka darba vietām, jo ir norādīts gan iestāšanās un izstāšanās gads un mēnesis, gan arī amats iestādē, organizācijā vai uzņēmumā un tā atrašanās vieta (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2997. l., 81.lp.*) Jautājumi, kuri saistīti ar pieņemšanu vai atbrīvošanu, darbinieks pamatojumā norādījis vai nu tas ir bijis pēc paša vēlmē vai arī personīgā iesnieguma (*LNA PDVA, 1050. f., 1. apr., 5. l., 55.lp.*) Bez T-2 kartītēm izmantošanā noder pieņemšanas un atbrīvošanas zīmes. Līdz ar to noder tāds dokumentu veids kā atbrīvoto darbinieku reģistrācijas alfabētiskā grāmata, jo ir norādīts cehs un dati par darba uzsākšanu un pārtraukšanu. Papildus ir norādīts arī pārtraukšanas iemesls (*LNA PDVA, 1083. f., 1-l. apr., 317. l., 3.lp.*) Pats svarīgākais dokuments, kurš tiek izmantots darba stāža noteikšanai ir pavēles gan par pieņemšanu darbā, gan arī pārceļšanu citā darbā, kas tiek arī minēts izziņā. Ja izziņa tiek gatavota darbiniekam, kurš strādājis parastā amatā, tad izmantotas tiek personīgās kartītes. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā tiek iesniegts arī pieprasījums par pensijas piešķiršanu. Personai dodoties **pensijā** ir nepieciešami vairāki apliecināmi fakti. Sastādot arhīva izziņu, pamatojumā tiek rakstīts gan darba vietas, gan arī mācību iestādes ilgums. Ir izstrādāts gan likums par valsts pensijām, gan arī 165. Ministru kabineta noteikumi par apdrošināšanas periodu pierādīšanu, aprēķināšanu, un uzskaites kārtību. *Darbu un tam pielīdzinātos periodus līdz 1991. gada 1. janvārim neatkarīgi no sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanas pielīdzina apdrošināšanas periodiem, kas balstīti uz sociālās apdrošināšanas iemaksām un veido apdrošināšanas stāžu, lai noteiktu tiesības uz valsts pensiju, kuras radušās pēc šo noteikumu spēkā stāšanās (Apdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība, 2002., 2. Panta.).* Respektīvi, lai personai tiktu piešķirta pensija ir nepieciešams apdrošināšanas stāžs — *pilnos gados izteikts laika periods, kurā sociāli apdrošinātā persona pati veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas vai par to veiktas vai bija jāveic sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas attiecas uz tām sociāli apdrošināmajām personām, kuras apdrošināšanas iemaksas veic ar citu personu starpniecību vai par kurām maksājumus izdara citas personas (Par valsts pensijām, 1996., 1. Panta, 1. punkts).* Lai personai tiktu noteikts apdrošināšanas periods, tad tā apliecināšanai VSAA personai ir jāiesniedz dokumenti, kuri apliecina gan darbā nostrādāto laiku (darba grāmatīņas, līgumi), gan arī mācību apliecinājoši dokumenti (no mācību iestādes izsniegtie dokumenti) (*Īveja, 2013*). Tāpat arī der no arhīva izsniegtā izziņa, kuras sastādīšanā informāciju var iegūt no tiem pašiem dokumentiem, kurus izmantoja izziņās par darba stāžu. Respektīvi, visi šie minētie dokumentu veidi ir derīgi, lai tiktu sastādītas un izsniegtas izziņas, jo informācija ir gan par darba uzsākšanu, gan darba attiecību pārtraukšanu, gan arī amatu. Vēl viens no apliecinājumiem dokumentiem apdrošināšanas periodam ir par **karaklausību**. Dokumentos, kuros ir atklāta visa personas svarīgākā informācija, piemēram, anketā, personīgajā kartītē, ir arī informācija par karaklausību. Piemēram, vai ir piedalījies oktobra revolūcijās, pilsoņu, tēvijas karā. (*LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2967. l., 13. lp.*) Par šādām tēmām persona ir rakstījusi savā

autobiogrāfijā. Piemēram, X persona ir rakstījusi, ka no 1950. gada februāra līdz 1956. gada augustam dienēju Padomju armijā kā virsnieks (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2880. l., 41. lp).

“VEF” fonda dokumenti ir izmantojami ar **izglītību** saistītajos jautājumos. Bieži vien tiek pieprasīta izziņa par mācībām. Ja personai rodas nepieciešamība pēc šī dokumenta, tad ir jānododas uz absolvēto mācību iestādi. Ja mācību iestāde ir likvidēta, tad nekas cits neatliek kā doties uz Personāla dokumentu valsts arhīvu (Īveja, 2013.). Tāpat kā izziņām par darba stāžu, tā arī par mācībām persona saņem tieši tādu pašu sociāli tiesisko izziņu, tikai norādot nevis datus par darba vietu, bet gan par mācībām un mācību iestādi, kas ir arī atrunāts Arhīva likuma 21. pantā. Sociāli tiesisko izziņu personai izsniedz 1 mēneša laikā. Ja pēkšņi rodas kādi apstākļi, kas ietekmē izziņas sagatavošanu un 1 mēneša laikā to nav iespējams sagatavot un izsniegt, tad persona ir jābrīdina un sagatavošanas laiks līdz ar to ir ne ilgāk kā 4 mēnešu laikā (*Arhīva likums, 2010., 21. pants, 2. punkts*). “VEF” fonda personas lietās ir pieejami dokumenti, kuri ir izmantojami izziņas sastādīšanai par mācībām. Autobiogrāfijās darbinieki bija minējuši kādas mācību iestādes absolvējuši. Bija pat tādi, kuri mācījušies un pabeiguši “VEF” tehnikumu (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2927. l., 210. lp). 1935. gadā dibināta *Valsts Elektrotehniskā fabrikas (“VEF”) Amatu skola*, kura laika gaitā tika mainījusi savu nosaukumu. Jau 1945. gadā tā saucās *Rīgas Elektromehāniskais tehnikums* un no 1985. gada – *Rīgas Radioelektronikas aparātbūves tehnikums*. (*Vēsture*) Autobiogrāfija ir tikai viens no dokumentiem, no kuras iegūstama informācija par mācībām. Dokuments, kurā tiek labi atspoguļota informācija ir kadru uzskaites ankete. Tajā tiek norādīts mācību iestādes nosaukums, fakultāte, iestāšanās un absolvēšanas gads, iegūtā specialitāte un diploma numurs (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2917. l., 5. lp). Šī visa minētā informācija ir tā, kura nepieciešama, lai tiktu sastādīta sociāli tiesiskā izziņa. Izmantot var arī lietā ievietotās diplomu kopijas, jo tiek atspoguļota tā pati informācija, kas kadru uzskaites anketē (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2941. l., 85. lp). Gadās, kad persona vēlas saņemt izziņu ne tikai par mācībām, bet gan arī klāt pievienotu sekmju izrakstu vai vienkārši sekmju izrakstu. Studentiem ir personas lieta, kurā ievietots sekmju uzraksts. Tos nokopē, uz kā virsū ir spiedogs – kopija pareiza un pēc tam šo kopiju arī izsniedz. Personas lietā ir arī ievietots liecības un atestāta noraksts, kurā ir norādītas sekmes (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 3009. l., 132., 134. lp). LNA PDVA glabājas likvidēto un reorganizēto iestāžu dokumenti, līdz ar to, personai ierodoties uz arhīvu un iesniedzot rakstveida pieprasījumu par to, ka vēlas saņemt izziņu par mācībām, arhīvs šo konsolidēto izziņu var pārsūtīt uz attiecīgo mācību iestādi, kura ir bijusi reorganizēta un mainījusi savu nosaukumu. Šī izziņas pārsūtīšana notiek tādā gadījumā, ja arhīvam nav pieprasīto datu, kas ir arī minēts šajā pārsūtītajā izziņā.

Arhīvu pētniecībā, pētnieks nodarbojas ar primāro pētniecību. Šī procesa rezultātā pētnieks iegūst informāciju no oriģināliem avotiem, kas šajā gadījumā ir arhīva dokumenti. Raugoties uz dokumentu kā termiņu, tad dokuments *ir jebkurš materiāls objekts kā papīrs, perfokarte, filma, skaņu plate un magnētiskā lente, kurā ir fiksēta informācija un kurš ir paredzēts tās saglabāšanai un tālāk nodošanai (Dokuments)*. Pētnieku uzdevumos ietilpst detalizēta šo vēsturisko liecību izpēte, kas savukārt atklāj vēsturiskos faktus, informāciju. Savukārt šī informācija zinātniskajos pētījumos tiek izmantota kā empīriskā bāze.

Nodarbojoties ar pētniecību, zinātniekam nereti nākas saskarties ar visdažādākajiem šķēršļiem, piemēram, slikti saglabājušies dokumenti, valodas barjera vai aizliegumi izmantot arhīva dokumentus. Tieši tādēļ jebkurai personai, kura nodarbojas ar pētniecību ir jābūt samērā plašam zināšanu spektram.

Raugoties uz “VEF” fonda dokumentiem kā pētniecības avotiem, var izdalīt vairākus pētniecības virzienus. Tradicionālais un visvairāk pētītais virziens ir vēstures pētniecība. Gan senākos laikos, gan mūsdienu pasaulē, daudzos akadēmiskajos vēstures pētījumos empīriskās bāzes pamatā tiek izmantoti arhīvu dokumenti. Arhīva dokumenti tiek izmantoti vēstures pētījumos viena iemesla dēļ – nekur citur šāda tipa dokumentu vairs nav. Saistībā ar “VEF” fonda dokumentiem ir jāsaprot, ka tie ir veidoti padomju laikos. Tas nozīmē to, ka šī dokumentu kopa nav nekas neparasts saistībā ar padomju laiku pētniecību, tāpēc, ka citos bijušo padomju republiku arhīvos ir pieejamāki pilnīgāki, informāciju bagātāki arhīvu dokumenti, kuri savukārt daudz izteismīgāk ir spējīgi atspoguļot padomju laikus. Savukārt tas nenozīmē, ka šiem

dokumenti nav vēsturiskās vērtības, kā arī tie nav izmantojami vēstures pētniecībā. Tieši pretējais, "VEF" fonds dokumenti ir kas unikāls.

Kā vienu no vēstures pētniecības virzieniem var izcelt padomju laiku pētniecību, uzsvāru liekot uz Latvijas Padomju Savienības Republikas (Turpmāk tekstā PSR) ekonomikas pētniecību.

Tā kā "VEF" fonda esošie dokumenti pārsvarā ir personāla dokumenti, tad to informatīvais klāsts ir piesātināts ar ģenealoģiska rakstura informāciju. Šos dokumentus pētnieks var izmantot dzimtas koka pētniecībā. Ģenealoģija kā vēstures pētniecības palīgdisciplīna mūsdienu pasaulē ir kļuvusi samērā populāra. Līdz ar to, ģenealoģisku pētījumu izstrādes procesā aizvien vairāk tiek izmantoti arhīvu dokumenti. Meklējot dzimtas saknes, pētnieks var izmantot fondā esošās autobiogrāfijas, kuras ir piesātinātas ar informāciju par attiecīgo personu. (LNA PDVA, 754. f., 2-l. apr., 2917. l., 5.lp).

Secinājumi un priekšlikumi

Valsts AS "VEF" fonds Nr. 1083 ir apjomīgs, pēc satura līdzīgs dokumentu kopums. Fondā ietvertie dokumenti satur informāciju, kura ir izmantojama pat pēc uzņēmuma likvidācijas. Pēc būtības, arhīvu darbību reglamentē Latvijas Republikas likumdošana, kas savukārt nozīmē to, ka valsts noteiktā arhīvu darbības politika spēlē nozīmīgu lomu, saistībā ar dokumentu izmantošanas iespējām – nosakot dokumentu izmantošanas kārtību, pieejamības ierobežojumus vai dokumentu pieejamību plašākām sabiedrības daļām. Kā būtiskāko dokumentu izmantošanas virzienu var uzskatīt arhīva izziņu sastādīšanu. Šis izmantošanas virziens ir samērā būtisks priekš daudziem sabiedrības locekļiem, jo indivīds var saņemt informāciju gan par savu darbavietu, darba stāžu, mācībām utt. No pētniecības viedokļa, fonda dokumenti ir izmantojami vēstures pētniecībā. Šie dokumenti viennozīmīgi satur bagātīgu informatīvo klāstu, kuru savukārt var izmantot pētnieks.

Izmantotie avoti un literatūra

Normatīvie akti

1. *Apdrošināšanas period pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība* [tiešsaiste]. LR Ministru kabineta 23.04.2002. noteikumi Nr. 165. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?mode=DOC> HYPERLINK "<https://likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=61601>" & HYPERLINK "<https://likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=61601#position=342>"
2. *Arhīvu likums* [tiešsaiste]. LR 11.02.2010. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>
3. *Par valsts pensijām* [tiešsaiste]. LR 02.11.1995. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=38048>

Arhīva dokumenti

4. Latvijas Nacionālais arhīvs Personāla dokumentu valsts arhīvs, 1083. f., 1-l. apr., 5. l. (Valsts AS VEF)
5. LNA PDVA, 1083. f., 1-l. apr., 317. l. (Valsts AS VEF)
6. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2880. l. (Valsts AS VEF)
7. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2917. l. (Valsts AS VEF)
8. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2927. l. (Valsts AS VEF)
9. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2939. l. (Valsts AS VEF)
10. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2941. l. (Valsts AS VEF)
11. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2952. l. (Valsts AS VEF)
12. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2967. l. (Valsts AS VEF)
13. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2969. l. (Valsts AS VEF)
14. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2989. l. (Valsts AS VEF)
15. LNA PDVA, 1083. f., 2-l. apr., 2997. l. (Valsts AS VEF)
16. LNA PDVA, 1083. f. 2-l.apr., 3009.l. (Valsts AS VEF)

Latvijas PSR normatīvie akti

17. PSR Ministru padomes galvenā arhīvu pārvalde. *Valsts arhīvu darbības pamatnoteikumi*. Rīga: V. Lāča PSR Valsts bibl. 1962. 213 lpp.

Uzziņu literatūra

18. *Dokuments* [tiešsaiste]. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <https://lv.wikipedia.org/wiki/Dokuments>
19. ĪVEJA, D. *Darba stāža pierādīšana, ja nozaudēti dokumenti* [tiešsaiste]. LV.LV portāls, 28.10.2013. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/258684-darba-staza-pieradisana-ja-nozaudeti-dokumenti/>

20. Mazure, T. *Arhīvu terminoloģijas rokasgrāmata* [tiešsaiste]. Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcijas Mācību un kvalitātes vadības centrs. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.arhivi.lv/sitedata/VAS/dokumenti/lvas-tiesibu-akti-pamattermini.pdf>
21. *Vēsture* [tiešsaiste]. Profesionālās izglītības kompetences centrs "Rīgas Tehniskā koledža", 2011. [atsauce 10.05.2017.]. Pieejas veids: <http://www.rtk.lv/?sadala=89>

Summary

JSC VEF was the biggest company in Latvian Socialist Soviet Republic, which employed a large number of people. It also explains that this fonds is practically the most commonly used of all State Archive of Personnel Files. Consequently, an important working principle of the archive is to ensure the preservation of documents, leading to facilitated access to documents and the use of documents to general public.

In NAL State Archive of Personnel Files archive is located JSC VEF Fond, which after the document quantity is huge and relatively complex fond. It includes various types of documents from 1944 to 2000. Archive deals with the compose and issuance of a reference. "VEF" documents are mostly searched and used for compose of reference. In archives, people can receive a reference on topics such as: length of service, salary, training, conscription. During the period from 1985 to 1990, a quantity of reference was demand for length of service and salary from Russian, Ukrainian and Belarusian citizens.

PRIVĀTO ORGANIZĀCIJU DOKUMENTU UN ARHĪVU PĀRVALDĪBAS PROBLĒMAS CONTEMPORARY PROBLEMS OF DOCUMENTS AND ARCHIVES MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS

Indra Stanka

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, indra.stanka@gmail.com, +371 26312809,
Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs: **Vladislavs Malahovskis**, Dr.hist., asociētais profesors

Abstract. *In Latvia state and municipal institutions document and archive management is strictly regulated. Regularly are made additions and innovations. In recent years actually discussion about the digitization of documents and information into electronic form, but part of the law does not apply to organizations. Nowadays in Latvia is a situation in which private organizations (in witch are not strictly monitored documents and archives management) can't save documents that provides any specific information. This information can bring legal consequences and it is probable that future researchers may have undisclosed information such a areas research, influential person biography, etc. Very important is analyze the country regulated laws, available literature and use possibilities provided by technologies to make easier your documents and archives organization.*
Keywords: *Archive management, document management, documents and archives systems, organizations.*

Ievads

Latvijas Republikā valsts un pašvaldību iestādes dokumentu un arhīvu pārvaldība tiek stingri reglamentēta. Latvijā privātām organizācijām valda samērā liela brīvība gan dokumentu izveidē, gan to saglabāšanā. Privātām organizācijām ir jāpārvalda likumu daudzveidība, lai izveidotu likumdošanai atbilstoši, kā arī organizāciju jomas specifikai atbilstošu, vienotu un efektīvu dokumentu un arhīvu pārvaldības sistēmu. Privāto organizāciju dokumentu un arhīva pārvaldība Latvijā kopumā netiek kontrolēta. Arhīvu inspekcija ir Latvijas Nacionālā arhīva struktūrvienība, kas veic pārbaudes tikai institūcijās dokumentu un arhīvu pārvaldības jomā un rūpējas par nacionālā dokumentārā mantojuma saglabāšanu, pieejamību un izmantošanu.

Izmantotās pētījuma metodes – salīdzinošā jeb komparatīvā metode un aprakstošā metode.

Darba mērķis – iezīmēt galvenās mūsdienu problēmas organizāciju dokumentu un arhīvu pārvaldībā.

Darba uzdevumi – izpētīt saistošos normatīvos aktus Latvijā dokumentu un arhīva pārvaldībā, identificēt un raksturot atšķirības privātā uzņēmumā atšķirībā no valsts un pašvaldību iestādēm kā arī sniegt ieteikumus pārvaldības sistēmas izveidē.

Dokuments ir informācija, ko organizācija ir pati ir radījusi, saņēmusi un saglabā, lai nodrošinātu tās darbību kā arī dokuments pilda juridiskās funkcijas. Dokumentu pārvaldība jeb lietvedība ir tāda vadības sfēra, kas atbild par efektīvu, sistemātisku dokumentu izstrādāšanas, saņemšanas, saglabāšanas un izmantošanas vadību un kontroli, uzkrātie papīra dokumenti kalpo kā līdzeklis darījumu pierādīšanai (LVS ISO 15489-1:2007 A/L Informācija un dokumentācija).

Ekonomiski attīstītajās valstīs milzīgu uzmanību pievērš informācijai un darbam ar dokumentiem, piemēram, ASV darbojas Likums par dokumentu un Vācijā lietvedības organizācija un dokumentu noformēšana ir atzīta par nozīmīgu zinātnes un tehnikas izaugsmes virzienu (Zemļanovs, 2006, 13.-14. lpp.). Padomju laikā dokumentēšana bija vienkāršāka, esošais Valsts vienotais standarts (GOST) iezīmēja precīzus nosacījumus, tos neatlāvās nedz tīrāt, nedz meklēt jēgu vai apstrīdēt. Mainoties valsts iekārtai, atcēla šo standartu un pamazām sāka veidot savu Latvijas Republikas dokumentu un arhīvu pārvaldības sistēmu. Šobrīd šī sistēma ir izveidota. Latvijas dokumentu un arhīvu pārvaldības likumdošana ir balstīta un rietumu praksi – tā ir reglamentēta būtiskākajos punktos, tomēr daļa interpretācijas paliek organizācijām pašām (Kalve, 2013, 27. lpp.).

Lai spētu nodrošināt privātu organizāciju darbību, lai tiktu nodrošināta iespēja atskaitīties dažādām uzraugošajām iestādēm (Valsts ieņēmumu dienests, audīts u.c.), kā arī, lai nodrošinātos pret iespējamo tiesvedību un nodrošinātu iedzīvotājiem pakalpojumus (izmantojot pieejamos resursus), katram uzņēmumam ir ieteicams izstrādāt iekšējo politiku. Tās mērķis ir nodrošināt patiesu un izmantojamu dokumentācijas radīšanu, nodrošināt datu aizsardzību pret ļaunprātīgu bojāšanu, jo tikai šādi dokumenti nodrošina to juridisko spēku (Publisko dokumentu un arhīvu pārvaldība institūcijās, 2010). Privātām organizācijām izstrādājot rīcībpolitiku jābalstās uz Latvijas standarta LVS ISO 15489-1; 2007 A/L sadaļā Informācija un dokumentācija atspoguļoto (LVS ISO 15489-1:2007 A/L Informācija un dokumentācija). Rīcībpolitikai ir jāatspoguļo privātas organizācijas dokumentu izstrādāšanas prasības, to daudzveidība un veidi, pamatojoties uz dokumentu specifiku ir jānosaka atbilstoša arhīva pārvaldība. Ministru kabineta noteikumi Nr.748 reglamentē - lai nodrošinātu dokumentu pārvaldību, institūcija izveido dokumentu sistēmu ar aprīkojumu un līdzekļiem, kas nodrošina datu fiksēšanu par dokumentu radīšanu, saņemšanu, reģistrēšanu, glabāšanu, izmantošanu un iznīcināšanu. Noteikumos, kas attiecas uz valsts un pašvaldību iestādēm ir minēts, ka šī funkcija dokumentu pārvaldīšanai ir jāveic, tomēr uz privātiem uzņēmumiem šeit nekas nav attiecināts. Tas nozīmē, ka privātiem organizācijām dokumentu pārvaldība nav obligāta, to veic gadījumos, ka privāto organizāciju vadība, darbinieki to uzskata par vajadzīgu, vai tā specifika nosaka citādāk.

Dokumentu pārvaldību Latvijas Republikā regulē virkne normatīvo aktu, privātām organizācijām ieteicams interpretēt normatīvos aktus pēc šādiem principiem:

- kur noteiktā informācija/prasība ir rakstīta;
- vai šis normatīvais akts uz mūsu organizāciju attiecas;
- vai normatīvajā aktā “tiešām tā ir rakstīts”;
- vai nav pretrunas ar citu normatīvo aktu (Dokumentu un arhīvu pārvaldības noteikumi).

Šobrīd Latvijā nav tāda normatīvā dokumenta, kas pieprasītu obligātu dokumentu un arhīva pārvaldības kārtības noteikšanu. Nepieciešamība pēc iekšēji reglamentētas dokumentu un arhīvu pārvaldības var būt iekšēji noteikta pašā privātajā organizācijā. I.Kalve Dienas Biznesa periodiskajā izdevumā “Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata” uzsver, ka privātiem uzņēmumiem svarīgākās ir šīs sadaļas:

- lietvedības sistēmas apraksts jeb instrukcija;
- lietu nomenklatūra;
- arhīva nolikums;
- nolikums par ekspertu komisiju, iesaka veidot, ja ir liels dokumentu apjoms (Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata, 2012-01, 3.4.1. lpp.).

Dokumentu un arhīvu pārvaldība ir viena otru papildinošas, dokumentu pārvaldībā uzkrājušies dokumenti nonāk arhīvā. Arhīvs ir vieta, kur tiek kolekcionēti vai uzkrāti korporatīvie dokumenti un faili, tas ir dokumentu krātuve (Oksford English Dictionary). Dokumentu pārvaldības un arhīvu pārvaldības sistēmas var būt atsevišķas un nesaistītas, tomēr mūsdienu tehnoloģiskie risinājumi paver iespējas vienlaicīgi uzturot dokumentu pārvaldību, sniegt priekšrocības arhīva izveidē (piemēram: ģenerē aprakstus, veido digitālo arhīvu u.c.). Mazos uzņēmumos, kur dokumentu apjoms ir neliels vai vienveidīgs, var organizēt dokumentu pārvaldību vienkāršotā veidā, piemēram Excel failā.

Mūsdienu pasaule ir tendēta uz to, lai darbības būtu automatizētas, standartizētas, lai efekts tiktu sasniegts maksimāli ātri. Papīra dokumentu reģistri nespēj nodrošināt tās iespējas un ērtības, ko sniedz mūsdienu tehnoloģijas. Latvijas uzņēmēji piekrīt tam, ka sakārtoti dokumentu pārvaldības procesi dos priekšrocības un cels konkurētspēju pasaules mainīgajā tirgū. Elektronisko dokumentu pārvaldības sistēmas spēj aizvietot laikietilpīgo papīra dokumentu gatavošanas darbu, to iesniegšanu, tādā veidā samazinot laiku starp dokumenta iesniegšanas brīdi un izpildi (Puksta, 2010, 42. lpp.). Laba elektronisko dokumentu pārvaldības sistēma spēj filtrēt dokumentos iekļauto informāciju, sagatavot dažādas atskaites no sistēmā

ievietotās informācijas, piešķirt noteiktiem dokumentu veidiem īpašas pieejas tiesības, ģenerēt statistikas datus u.c.

Elektroniskajai pārvaldības sistēmai ir jāatbilst ne tikai Latvijas Republikā esošajam normatīvajam regulējumam, bet tai ir jābūt pārdomātai, loģiskai, atbilstoši un piemērotai attiecīgajai organizācijai. Informācijai sistēmā ir jābūt viegli atrodamai, filtrējamai, auditējamai, ar kontroles mehānismu, ar funkciju pārvērst informāciju arī arhīva vajadzībām (Janitēna, 2013, 121. lpp.). Dokumentu un arhīvu pārvaldības sistēmas izveide ir milzīgs vairākposmu darbs, kur lielākā slodze gulstas uz dokumentēšanas personu (piem. lietvedības nodaļas vadītājs). Būtiski ir izvērtēt, vai aktualizēt esošo sistēmu, vai pārnest informāciju uz jauno sistēmu. Būtisks ir vadības atbalsts, jo sistēmas atjaunošana vai maiņa ir finansiāli dārgs process (Dienas Bizness, Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata, 2012-01, 3.4.5. lpp.). Gatavu sistēmu aprakstu nopirkt nav iespējams. Katram uzņēmumam ir atšķirīga administrēšana, vadības uzskati par iekšējiem procesiem, kas skar dokumentu un arhīvu pārvaldību arī var atšķirties. Ir atrodamas dokumentu pārvaldības sistēmu vadlīnijas, visērtākā sistēma būs tajā gadījumā, kad to veidos uzņēmuma darbinieki tandēmā ar profesionāliem sistēmu konsultantiem (Dienas Bizness, Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata, 2012-01, 3.4.5.-3.4.7. lpp.).

Dokumentu pārvaldības sistēmas ir paredzētas tam, lai pārvaldītu un arī uzturētu elektroniskos dokumentus. Ar tiem tiek saprasti ne tikai speciālajās vietnēs izveidoti dokumenti ar elektronisko parakstu, bet arī skanētie dokumenti, video un audio faili. Būtiskākie ieguvumi no tās ir caurskatāmība, dokumentu plūsmas pārredzamība, kopumā var teikt, ka šādas sistēmas vairāk nepieciešamas un ir lietderīgākas lielos uzņēmumos. Visas elektronisko dokumentu pārvaldības sistēmas var iedalīt 2 veidos:

- specializētas elektronisko dokumentu pārvaldības sistēmas (LiveLink, MS SharePoint, DocLogix u.c.);
- kā multifunkcionālas sistēmas sastāvdaļa, piemēram SAP/R3 (Puksta, 2010, 42. lpp.).

Sistēmas, ko patērētājs var iegādāties kā gatavas sistēmas, ļoti bieži ir savienojamas ar organizācijās esošajām sistēmām. Parasti, viena ražotāja piedāvātās sistēmas ir vieglāk savienojamas un pielāgojamas viena otrai. Sistēmas, kas ir komplicēto sistēmu sastāvdaļa, funkcionalitātes ziņā, var būt nepilnīgas un var nespēt nodrošināt īpašās vajadzības (Azad, 2008).

Ja organizācija lemj, ka tai ir nepieciešama dokumentu un arhīvu pārvaldības sistēma, tad svarīgākie posmi dokumentu un arhīva pārvaldības sistēmas izveidošanai ir:

- pirmsizpēte (esošās sistēmas analīze);
- uzņēmuma darbības analīze: 1) precizēt procesus un funkcijas, to dokumentēšanu, 2) izvērtēt lietderību un efektivitāti;
- nepieciešamo prasību noteikšana dokumentos;
- esošās dokumentu un arhīva pārvaldības novērtējums;
- jauno mērķu noteikšana;
- sistēmas izveide vai esošās uzlabošana;
- noformēšanas kārtības noteikšana;
- sistēmas ieviešana, iesaistot to visos darbības procesos;
- sistēmas pārbaude pēc ieviešanas (*Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata, 2012-01, 3.4.5.-3.4.7. lpp.*).

ISO 15489-1 standartā ir norādīts - lai nodrošinātu dokumentu apriti uzņēmumā, nepieciešams izveidot precīzus metadatus, lai izsekotu dokumentu apriti, un sasaisfītu to ar pārējiem dokumentiem. Pārējie aprites procesi sākas tikai tad, kad tiek pierēģistrēts noteiktais dokuments (Informācija un dokumentācija, LVS ISO 15489-1:2007 A/L). Lai tiktu nodrošināta dokumentu aprites un izmantošanas uzraudzība dokumentu aprites sistēmā, nepieciešams:

- aprakstīt nepieciešamās darbības;
- nodrošināt iespēju atrast dokumentu;
- nodrošināt dokumenta nepazušanu;

- uzraudzīt kā tiek izmantoti dokumenti un saglabāt ar to veiktās darbības;
- nodrošināt iespēju atrast dokumentu izcelsmi, veiktās darbības (*Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata*, 2012-01, 3.3.2. lpp.).

Vienota un uz kopīgiem pamatprincipiem balstīta sistēma var nodrošināt privātas organizācijas visu darbību kvalitatīvu dokumentēšanu kā arī sistēmas pārvaldi (*Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata*, 2012-01, 3.5.1.-3.5.2. lpp.). Sabiedrībā mainās attieksme pret informācijas resursu organizāciju un sāk rasties izpratne, ka informācija un pats dokuments kā informācijas nesējs, sasaistot visus pārvaldīšanas aspektus, ietekmē dažādu uzņēmumu, pārvalžu, nodaļu un darbinieku funkcionēšanu un galu galā noved pie ekonomiska rakstura rezultātiem (Zemļanovs, Krasīņnikova, 2013, 16. lpp.).

Secinājumi un priekšlikumi

Privātām organizācijām Latvijā nav stingri reglamentēta dokumentu un arhīvu pārvaldība, tā rezultātā, tām pastāv iespēja brīvprātīgi rīkoties ar savu dokumentu apjomu, pastāv risks, ka daļa no nākotnē iespējams svarīgiem dokumentiem var tikt iznīcināti.

Šobrīd esošie normatīvie akti Latvijas valstī, kā arī regulārās izmaiņas tajos, privātām organizācijām liek domāt, kā izveidot likumdošanai un privātas organizācijas jomas specifikai atbilstošu dokumentu un arhīva pārvaldību. Lai privātas organizācijas veiktu savu dokumentu un arhīvu pārvaldību, kas nav pretstatā ar likumdošanas interpretāciju, svarīgi ir regulāri iepazīties ar jomas aktualitātēm, likumdošanu, pieejamo literatūru kā arī domāt loģiski un attiecīgās nozares dokumentācijai atbilstoši.

Mūsdienu tehnoloģijas iespējas sniedz veidu automatizēt uzņēmuma procesus, dokumentu pārvaldību un arhīvu pārvaldību vienuviet. Elektroniskās pārvaldības sistēmas ir dārgas, tomēr tās sniedz iespēju daudz ātrākā laika posmā atrast nepieciešamo informāciju, dokumentu pārvaldību vedot veikt arhīva pārvaldības priekšdarbus, spēj apkopot lielāku informācijas apjomu, tādējādi radot laika ekonomiju un funkciju automatizāciju.

Izmantotā literatūra un avoti

Avoti

- *Dokumentu un arhīvu pārvaldības noteikumi* [tiešsaiste]. LR Ministru kabineta 06.11.2012. noteikumi Nr. 748 [atsauce 01.04.2017.]. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=252615>.
- *Informācija un dokumentācija. Dokumentu pārvaldība. 1. daļa: Vispārīgie noteikumi*, LVS ISO 15489-1:2007 A/L, skatīts Latvijas Nacionālās standartizācijas institūcijas "Latvijas standarts" Standartu lasītavā 07.04.2017.
- *Publisko dokumentu un arhīvu pārvaldība institūcijās, kritēriji glabāšanas termiņa noteikšanai un tehniskās prasības dokumenta saglabāšanai institūcijas arhīvos*, Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, 2010, Rīga.

Literatūra

- Azad A. *Implementing Electronic Document and Record Management Systems*, [tiešsaiste] Auerbach Publications 2008, [atsauce 01.04.2017.]. Pieejas veids: <http://csrcnetbase.com/doi/abs/10.1201/9780849380600.fmatt>.
- *Dokumentu un biroja pārvaldības rokasgrāmata*, Dienas bizness, 2010-2016.
- Janītēna Z., *Ievads dokumentu pārvaldībā*, Bilances Bibliotēka, Izdevniecība Lietišķās informācijas dienests, 2013.
- Kalve I. *Dokumentu pārvaldība no A līdz Z*, Turība, 2013.
- Puksta K., *Elektronisko dokumentu pārvaldības sistēmu problēmas un īpatnības privātajā sektorā*, Scientific Journal of Riga Technical University. Computer Science. Technologies of computer Control.
- Zemļanovs V. *Lietvedība no A līdz Z*, Rīga, Merkūrijs Lat, 2006.

Uzziņu literatūra

- Oxford english dictionary [tiešsaiste]. Oksfordas augstskolas elektroniskā vārdnīca [atsauce 01.04.2017.]. Pieejas veids: http://public.oed.com/how-to-use-the-oed/what-is-the-oed-online/#Searching_OED_online –

Summary

For private organizations in Latvia are not strictly regulated document and archives management, as a result, private organizations there are a possibility on a voluntary basis to dispose of their document and archives management, as a result, there is a risk that a large part of the future useful documents can be destroyed.

Nowadays an existing laws and regulations in the Latvia, as well as periodic change in this laws, is complicated for private organization's document and archive management, and they are often unclear what should be respected.

To perform private organization's documents and archives management, which are not opposed to the interpretation of legislation, very important is consult the areas of current events, legislation, available literature regularly as well as think logically and do all in accordance with the organizations goals.

Electronic document system enables a much faster period of time to find the necessary information. If the documents volume you have a lot, the electronic management system is able to provide a variety of solutions, time-saving, do automation features and make digital archive.

PAŠVALDĪBAS DOKUMENTU IZVĒRTĒŠANAS PROBLĒMAS LOCAL GOVERNMENT DOCUMENT ASSESSMENT PROBLEMS

Agita Bīriņa

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, agita.birina@inbox.lv, +37120114386,

Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs: **Aleksandrs Ivanovs**, Dr.hist., profesors

Abstract. *For a long time attention is paid to the evaluation of the documentation problems in local government. Municipalities each year produce a large range of documents. Creating a new case records are necessary to carry out the evaluation of documents, which is one of the most important processes of creating all records of the case.*

Keywords: *Assessment, documents, local government, retention period*

Pētījuma aktualitāte ir pašvaldību dokumentu izvērtēšanas problēmas, kas veidojas, kad lietvedībā tiek veidotas jaunas lietvedības lietas. Pētītais laika periods ir no 2003.gada līdz 2016.gadam. Raksta mērķis – atspoguļot pašvaldību dokumentu izvērtēšanas problēmas. Raksta uzdevumi: atspoguļot dokumentu vērtību kritērijus, atspoguļot dokumentu glabāšanas termiņus un atspoguļot alternatīvas pašvaldības dokumentu izvērtēšanas problēmās.

Pasaulē un visā Eiropā šis jautājums ir bijis aktuāls jau ilgu laiku. Teorētiski un kvalificēti arhīvistu apraksta dokumentu izvērtēšanas principus, to problēmas un tiek izdoti raksti, publikācijas un metodiskie norādījumi, kā piemēram, 2013.gadā Krievijā tika izdots mācību līdzeklis “Arhīvzinātne. Teorija un metodika” (Архивоведение. Теория и методика), kur tiek veltīta viena nodaļa par dokumentu vērtības noteikšanu. Savukārt, Lūcijana Durante (Luciana Duranti) savā rakstā “Par novērtēšanu un arhīva teoriju” (The Concept of Appraisal and Archival Theory), kur tiek aprakstīta arhīva teorijas pamats, metodoloģija, par arhīva dokumentiem un to izvērtēšanu.

Latvijā darbojas 119 pašvaldības. (*Pašvaldības, 2017.*) Latvijas pašvaldībām noteiktajā kartībā ir pienākums uzkrāt, izmantot un glabāt līdz nodošanai valsts arhīvā dokumentus, kas radušies pārvaldības darbībā. (*Par pašvaldībām, 1995.*) Pašvaldības lietvedības periodā tiek sagatavoti un uzskaitīti šāds dokumentu klāsts: domes sēdes protokoli; domes sēdes lēmumi; iekšējo normatīvo aktu reģistrācijas žurnāls; dokumentācijas nodošanas – pieņemšanas aktu reģistrs, mainoties domes priekšsēdētājam, amatpersonām u.c. atbildīgiem darbiniekiem; dokumentācijas nodošanas - pieņemšanas akti, mainoties domes priekšsēdētājam, amatpersonām u.c. atbildīgiem darbiniekiem; sarakste ar valsts iestādēm un pašvaldībām pašvaldības kompetences jautājumos; sarakste ar citām juridiskām personām pašvaldības kompetences jautājumos; fondu lieta (akti par dokumentu atlasī iznīcināšanai, par lietu iztrūkumu un nelabojami bojātām lietām, dokumentu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudēm, lietu nodošanas-pieņemšanas akti); darba līgumu reģistrs; vienošanos pie darba līgumiem reģistrs; darbinieku amatu aprakstu reģistrs; darbinieku amatu apraksti; darba devēja un darbinieku koplīgums, darbinieku kopsapulces protokols; akts par nelaimes gadījumu darbā un izmeklēšanas materiāli; pašvaldības kopuzņēmumu statūti, dāvinājuma (ziedošanas) līgumi; finansēšanas, līdzfinansēšanas līgumi; materiālo vērtību nodošanas - pieņemšanas akti, mainoties domes priekšsēdētājam, amatpersonām u.c. atbildīgiem darbiniekiem; pamatlīdzekļu nodošanas pieņemšanas akti un pamatlīdzekļu kartītes nekustamajam īpašumam un visiem pamatlīdzekļiem, kuri nodoti aģentūrām vai ieguldīti uzņēmumos (tai skaitā pamatojuma dokumenti pie pamatlīdzekļu uzskaites kartītēm); darba devēja (ienākuma izmantotāja) paziņojums par algas nodokli; lokālpārvaldības lietas; brīdinājums par NĪN (nekustamā īpašuma nodokļa) nomaksu; foto dokumenti; lēmumi par koku ciršanas atļauju; nekustamā īpašuma apsekošanas akti, un citi dokumenti. (*2016.gada Ogres novada pašvaldības centrālās administrācijas lietu nomenklatūra, 2015.*)

Veidojot lietvedībā lietas ir nepieciešams izvērtēt, cik dokuments turpmāk ir vērtīgs. Svarīgi ir arī kāds būs informācijas nesējs. Informācijas nesējs var būt papīra formātā, elektroniskā formā vai hibrīdlieta (lieta, kas satur dokumentus dažādos informācijas nesējos, piemēram, elektroniskos dokumentus un papīra formā veidotus dokumentus). (*Dokumentu un arhīva pārvaldības noteikumi, 2012., 2.9 apakšpunkts*)

Dokumentu izvērtēšana ir vissvarīgākais no dokumentu pārvaldības procesiem. Pašvaldībās īpaši aktualizējusies dokumentu izvērtēšanas problēma, tā kā pašvaldības nodrošina lielu dokumentu klāstu dažādās sfērās. Dokumentiem ir nepieciešama dokumentu izvērtēšana jeb analīze, kas noteiktu dokumentu arhīvisko vērtību. (*Arhīvu likums, 2011., 1.pants*)

Dokumentu izvērtēšanas procesu nosaka, ievērojot arhīvisko vērtības kritērijus. Protams, jebkuram dokumentam ir vērtība, bet tā var būt arī īslaicīga un nenozīmīga. Kā piemēram, no prakses, 2003.gada lieta "Uzņēmuma līgumi", kurai glabāšanas termiņš noteikts "10 gadi pēc līguma beigām", ir iznīcināma, taču pašvaldības darba procesā šo lietu izmantošana ir regulāra. "Patapinājuma līgumi", kuru glabāšanās termiņš noteikts "10 gadi" ir mazsvarīgi dokumenti, no prakses, to izmantošana pašvaldības darbībā ne reizi nav notikusi. Kā arī "Apmeklētāju mutvārdos izteikto iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu reģistrs", kuru glabāšanās termiņš noteikts "1 gads". Mazsvarīgs dokuments un tomēr nav izslēgts, ka dokuments var būt derīgs tiesu praksē kā pierādījums. Tāpat kā "Domes sēdes lēmumi", kuru glabāšanās termiņš noteikt "pastāvīgi", ir nozīmīgi un svarīgi, tas apliecina glabāšanas termiņa ilgums. Savukārt grāmatvedības dokumentiem saskaņā ar Latvijas Nacionālā arhīva 2014.gada 20.oktobra rīkojumu nr.78 par grāmatvedības tipveida glabāšanas termiņu paraugsaraksta apstiprināšanu, glabāšanas termiņi daudzām lietām tika samazināts. (*2014.gada 20.novembra Rīkojums Nr.78*)

Savukārt, tā kā pašvaldību lietvedībā veidojas neskaitāmi dokumenti un, lai precīzi tiktu izvērtēti dokumenti, Latvijas Republikas "Arhīvu likums" nosaka arhīviskās šādus vērtības kritērijus:

- 1) dokuments atspoguļo publiskās pārvaldes darbības, valsts politikas veidošanu un īstenošanu;
- 2) dokuments ir ilgstoši izmantojams institūcijas vai privātpersonas pienākumu un tiesību īstenošanai un aizsardzībai;
- 3) dokumentam ir vēsturiska, sabiedriska, kultūras vai zinātniska nozīme;
- 4) dokumenta izcelsme un ārējās īpatnības;
- 5) dokuments atspoguļo notikuma vai fakta īpašo raksturu;
- 6) dokumenta autora nozīmīgums. (*Arhīvu likums, 2011., 8.pants*)

Pēc šiem kritērijiem ir iespējams precīzāk un bez šaubām noteikt dokumenta arhīvisko vērtību un nozīmīgumu dažādiem dokumentiem, kas tiek sagatavoti pašvaldības pārvaldībā. Šie kritēriji atvieglo speciālista darbu, ja pirms tam izvērtēšanas process bija grūtāks un šaubīgāks, tad mūsdienās tā ir daudz vienkāršāka procedūra. Taču attiecīgie kritēriji ir attiecināmi tikai tad, kad dokumentus izvērtē ilgstošai un pastāvīgai glabāšanai un, ja dokumenti, kas tiek izvērtēti un neatbilst noteiktajiem kritērijiem, tad dokumentu vērtība ir īslaicīga un mazsvarīga.

Nozīmīgi, ka pašvaldības dokumentu izvērtēšanas problēmas ir arī saistītas ar to dokumentu glabāšanas termiņu noteikšanu. Tā ir viena no problēmām, kas tiek aktualizēta, jo pašvaldība katru lietvedības gadu izveido lielu dokumentu klāstu un ir svarīgi tiem noteiktiem glabāšanas termiņus. Dokumentu glabāšanas termiņš ir periods līdz kuram dokuments ir jāglabā.

2011.gada 1.janvāra "Arhīvu likums" norāda šāda veida glabāšanas termiņus:

- pastāvīgi;
- ilglaicīgi (virs 10 gadiem);
- uz laiku (līdz 10 gadiem);
- līdz nomaiņai;
- līdz lietojuma nepieciešamības beigām;
- 10 gadi pēc aizdevuma atmaksas;
- 10 gadi pēc līguma termiņa beigām;
- 10 gadi EK. (*Dokumentu glabāšanas termiņi, 2016*)

Vislabāk izvērtēt varētu profesionāli sagatavotie arhīvistu vai dokumentu sistēmas vadītājs. Dokumentu glabāšanas termiņu noteikšanas prasas īpašu kvalifikāciju un specifisku

dokumentu pārvaldības un arhīvniecības metožu pielietošanu, kuras tiek apgūtas augstskolās, viena no tām ir, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. (*Dokumentu glabāšanas termiņi, 2016*) Taču, ja pašvaldībā nav speciālista, tad vienkāršākais veids kā noteikt dokumentu glabāšanas termiņus ir skatīties iepriekšējo gadu lietvedības lietu nomenklatūras, kurās tiek uzskaitīti attiecīgo dokumentu glabāšanas termiņi. Viens no palīgiem, kur var meklēt informāciju par dokumentu glabāšanas termiņiem ir Latvijas Nacionālā arhīva mājas lapā, kur atrodamas daudzu organizāciju lietu nomenklatūru paraugnomenklatūras un dokumentu glabāšanas termiņu saraksti. Tur tiek uzskaitīti tradicionāli un biežāk veidotās dokumentu lietas lietvedībā.

Tostarp, pašvaldībās ir nepieciešams izveidot ekspertu komiju. Komisijā, būtu ieteicams izveidot komisiju ar speciālistiem no katras jomas, piemēram, grāmatvedis, lietvedis, jurists, personāla speciālists un citi speciālisti, kas varētu vērtēt dokumentus. Kā arī nepieciešams sagatavot ekspertu komisijas nolikumu uz kāda pamata komisija veic savu darbu. Ekspertu komisijas uzdevums ir izvērtēt dokumentu kvalifikācijas shēmu, dokumentu glabāšanas termiņus, dokumentu arhīvisko vērtību, uzziņu sistēmas un dokumentu iznīcināšanas aktus. (*Dokumentu un arhīva pārvaldības noteikumi Nr.748, 2012., 10. punkts*) Komisija nodrošina būtisku atbildību par dokumentu turpmāko nākotni. Komisijas locekļi izvērtē lietvedībā sagatavotos dokumentus, nosakot glabāšanas termiņus, izvērtē un atlasa dokumentus iznīcināšanai, kuru glabāšanas termiņš ir beidzies, vai arī pagarina glabāšanas termiņus izvirzītajiem dokumentiem.

Var secināt, ka pašvaldību dokumentu izvērtēšanas process ir plašs un izvērst, jo dokumentu veidi ir ļoti specifiski. Radot dokumentus, ir nepieciešama to izvērtēšana, kas ir neatņemama procedūra, kura rezultātā tiek atklāta informācija par dokumenta vērtīgumu. Dokumentiem ir informatīva, pierādījuma vērtība kā arī pašvaldību dokumenti atspoguļo tās darbību un darbības sfēru, tāpēc ir svarīgi izvērtēt dokumentus un noteikt to glabāšanās termiņus. Lai nodrošinātu šīs darbības ir nepieciešams regulāri sekot un ievērot, normatīvo aktu norādījumiem, grozījumiem, apmainīties pieredzēs ar speciālistiem kā arī veikt speciālistu apmācību (ja nav profesija - arhīvistis).

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Arhīvu likums* [tiešsaiste]. LR Saeimas likums 01.01.2011. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejamais veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>
2. *Dokumentu un arhīvu pārvaldības noteikumi Nr.748* [tiešsaiste] LR Ministru kabineta 06.11.2012. [atsauce 04.05.2017.]. Pieejamais veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=252615>
3. *Dokumentu glabāšanas termiņi* [tiešsaiste] Latvijas Nacionālais arhīvs 03.05.2017. [atsauce 03.05.2017.]. Pieejamais veids: <https://www.arhivi.gov.lv/content.aspx?id=579&mainId=269>
4. *Par pašvaldībām* [tiešsaiste]. LR Saeimas likums 19.05.1994. [atsauce 05.05.2017.]. Pieejamais veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=57255>
5. *Pašvaldības* [tiešsaiste] Vidzemes un reģionālās aizsardzības ministrija 04.05.2016. [atsauce 02.03.2017.]. Pieejamais veids: http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/
6. *2014.gada 20.novembra Rīkojums Nr.78 Par grāmatvedības tipveida dokumentu glabāšanas termiņu paraugsaraksta apstiprināšanu* [tiešsaiste] Latvijas Nacionālais arhīvs 20.11.2014. [atsauce 03.05.2017.]. Pieejamais veids: https://vvais-pub-test.arhivi.gov.lv/files/files/Ieksejie%20normativie%20akti/Gramatvedibas_dok_glabasanas_termini.pdf
7. Ogres novada pašvaldības centrālā administrācija "Ogres novada pašvaldība". *2016.gada Ogres novada pašvaldības administrācijas lietu nomenklatūra*

Summary

Document reviews are up to date for a long time. Many researchers of archives explores the evaluation of the documentation problems. Are published several research articles.

Latvian are 119 municipaly. Latvian local government task is to accumulate, use, and store up the transfer of State archives storage of documents resulting from management activities. In Municipal records management period shall be prepared and listed in the following like this documents: fund thing (acts of destruction of documents, acts of documents shortfall);

employment contracts register; the employer and the employees' collective agreement; donation agreements; budget documents, and other things.

Before forming the record-keeping of things need to assess the document it is still valuable. It is important to document carrier whether it is on paper or electronic document. Documents needed to evaluate to determine the archival value. Latvian "Archives law" establishes the following criteria for archival value: 1. document reflects public administration activities, public policy-making and implementation; 2. document is a permanent character institutions or individuals rights and obligations for the implementation and protection; 3. document is a historical, social, cultural or scientific importance; 4. document the origins and external characteristics; 5. document reflects the fact event or specific character; 6. the importance of the document author. In view of these criteria may be established document archival value.

The second problem is to determine the municipal document retention periods. Retention periods are: constantly; long-term (over 10 years); for a period (10 years); before replacement; the need to use the end; 10 years after the repayment of the loan; 10 years after the termination of the contract; 10 years of the EC. Document evaluation may be carried out by trained specialist. In Latvia specialists teaching Rezekne Technology Academy.

Evaluation of the documentation process is an extensive operation to be carried out before document creation. Documents are informative and probative value.

RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJAS MUTVĀRDU VĒSTURES ARHĪVS: SATURS UN ELEKTRONISKĀ BĀZE *TEHNOLOGY ACADEMIA OF REZEKNE ORAL HISTORY ARCHIVE: CONTENT AND ELECTRONIC DATABASE*

Astra Ābelniece

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, astrux08@inbox.lv, +371 28364157

Rēzekne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Valda Čakša**, Mg.paed, Mg.hist, lektore

Abstract. *The study was conducted on Rezekne Technology Academy (RTA) Oral History Archives (MVA), the contents of the database, priorities and vision of development and a common archive creation objective - to promote the use of oral history in the regional trials. The article deals with the oral history archive electronic database structure, described it contains four funds, which include graduates, lecturers and repressed interviews, as well as a variety of professions or other interviews.*

Keywords: *archives, database, funds, interviews, oral history.*

Ievads

Mutvārdu vēsture ir īpaša un nozīmīga ar to, ka tajā sastopas un kopīgā vēstures pārdzīvojumā dalās visdažādākās sabiedrības grupas. Blakus oficiālajai, akadēmiskajai vēsturei vienmēr ir pastāvējusi tendence izteikt ikdienas cilvēku vēsturi, subjekta pārdzīvojumu un izjūtu vēsturi. Ir pēdējais laiks, kad vēl var paspēt uzklaut vēsturiskās patiesības vārdā daudzus aculieciniekus tiem dramatiskiem pārdzīvojumiem, ko latviešu un citas Latvijā dzīvojušās tautas pieredzējušas ne tikai padomju okupācijas 50 gados, bet visā XX gadsimtā, kurš bijis un turpina būt kontrastiem bagāts un traģēdiju pārpilns. (*Milts, 1996.*)

Mutvārdu vēstures pētniecībā saskaras gan dažādas zinātņu nozares, gan arī notiek pieredzes apmaiņa starp dažādu valstu un tautu pētniekiem. Mutvārdu avoti mūsdienās tiek aplūkoti vēsturnieku, folkloristu, sociālo antropologu, valodnieku un pedagogu skatījumā. Lai šādus avotus padarītu pieejamus visai sabiedrībai, valsts līmenī ir jādoma gan par dzīvesstāstu digitalizāciju, datubāzu un arhīvu veidošanu, gan arī aktīvi jāturpina esošo krātuvju vai datubāzu papildināšana.

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas (RTA) Mutvārdu vēstures arhīvs (MVA) uzsācis vākt, uzglabāt un nodrošināt pieeju mutvārdu vēstures avotiem (intervijām), kas satur informāciju par augstskolas vēstures studijām, vēstures studiju docētājiem un absolventiem, kā arī Rēzeknes politiski represēto kluba biedru atmiņu stāstus par pieredzēto cietumos un izsūtījumos. Tas sniedz iespēju gan zinātniekiem, gan citiem interesentiem iegūt jaunu informāciju, ko izmantot pētījumiem. Intervēšanas procesu veic akadēmiskās studiju programmas “Lietišķā vēsture” studiju kursa „Sociālā atmiņa un mutvārdu vēstures ekspedīcija” uzdevumu ietvaros. Kopš 2017.gadā intervēšanu veic arī profesionālās maģistra studiju programmas “Arhīvniecība” studenti studiju kursa „Dzīvesstāsti arhīvos” ietvaros, galvenokārt pievēršoties ilggadēju arhīvu darbinieku dzīvesstāstu fiksēšanai.

Raksta mērķis: iepazīstināt ar RTA Mutvārdu vēstures arhīva piedāvātajām pētniecības iespējām.

Raksta uzdevumi:

1. Pamatot mutvārdu vēstures avotu veidošanas specifiku, to vietu un lomu vēstures pētījumos.
2. Raksturot RTA Mutvārdu vēstures arhīva elektroniskās datubāzes veidošanas pieejas
3. Raksturot visiem interesentiem pieejamo RTA Mutvārdu vēstures arhīva datubāzes saturu.

Lai savāktu un veiktu kvalitatīvas intervijas, nepieciešams ievērot daudzus priekšnoteikumus, lai varētu tām sagatavoties un lai tās noritētu profesionāli. Lai varētu pilnvērtīgi sagatavoties intervijai, nepieciešams iegūt informāciju par konkrēto tēmu. Jāapgūst tā joma, kurā tiek veikta intervija. Tāpat nepieciešams apgūt jēdzienus, terminus un svešvārdus,

kuri šajā jomā tiek lietoti. Pirms intervijas vēlams iegūt arī informāciju par intervējamo, tas ļaus labāk justies intervijas laikā. Cilvēku, kas atbilst pētījuma mērķiem, var atrast dažādos veidos: ar paziņu starpniecību, ievietojot sludinājumu avīzē, izvēloties sarunu dalībniekus no laikrakstos, televīzijā vai radoraidījumos intervēto cilvēku vidus. (Zirnīte, 2001., 95. lpp)

Pirms intervijas ir vēlams noskaidrot, vai izraudzītais cilvēks jau nav intervēts, vai nav publicēti raksti par viņu vai viņa paša atmiņu stāsti. Bieži cilvēki saka: es neko nezinu, neatceros. Viņi ir kautrīgi un nenovērtē savas spējas. Cilvēki nav pieraduši ilgāku laiku kavēties atmiņās un pat nenojauš, cik daudz viņi patiesībā zina. (Intervijas. 2016.) Mutvārdu vēstures intervijas kalpo dažādiem nolūkiem. Cilvēki atsaucas intervētāja priekšlikumam piedalīties intervijā, dažādu motīvu vadīti. Tikpat dažādi ir rezultāti, ko iegūst atkarībā no projekta uzstādījuma. To noskaidro, gatavojoties pētījumam. Sagatavošanās posmā ir jāizveido priekšstats par pētāmo tēmu. Pētījumam nepieciešams konteksts, tāpēc jāpārzina līdzīgi pētījumi. Priekšzināšanas iegūst, studējot arhīvu materiālus, publikācijas laikrakstos un citos izdevumos, aprunājoties ar cilvēkiem. Iepriekš iegūtā informācija palīdz noskaidrot pētījuma mērķi un līdz ar to arī jautājumus intervijas ievirzei. Atklātajās neformalizētajās intervijās, kādas lieto mutvārdu vēsturē, nav nepieciešamas aptaujas lapas. Tomēr iepriekš der pierakstīt tēmas vai jautājumus, kas jānoskaidro intervijas laikā. Var ņemt līdzi intervijas plānu vai „ceļvedi“, kurā atzīmē jau pārrunāto un to, kādi jautājumi ierosināti sarunas gaitā. Tad nav tik daudz jādomā par hronoloģiju vai loģisko secību. (Zirnīte, 2001., 95. lpp)

Runājot par mutvārdu vēsturi var teikt, ka tā ir viena no jaunākajām jomām un attīstās ļoti strauji. Mutvārdu vēsture demokrātiskā sabiedrībā var būt lieliska akadēmiskās vēstures papildinātāja. Ne vienmēr visi notikumi tiek fiksēti dokumentos. Mutvārdu vēsturi dēvē par “vēsturi no apakšas”, par ikdienišķo cilvēku vēsturi. Tā ļoti paplašina to cilvēku skaitu, kas paliek vēsturē. Mutvārdu vēsture parāda, kā vēsturiskus notikumus pārdzīvo, vērtē un traktē daudzi un dažādi cilvēki, apliecina, ka ikviens ir sabiedrības uzmanības vērts. Tā ir cilvēka un tautas pārdzīvojumu vēsture. Tās skatījumā notikumu uztvere nav sausi racionāla, to raksturo izteikta emocionāla attieksme. Ikviens cilvēka dzīvesstāsts ietver sevī attiecības ar cilvēkiem, ģimeni, tautu, valsti, vēsturiskiem notikumiem. Mutvārdu vēsture sniedz bagātīgu izziņas materiālu gan vēsturei, gan psiholoģijai, sociālajām zinātnēm, lingvistikai. Cilvēku dzīvesstāsti, dzimtu pētīšana ne tikai izglīto, bet arī audzina. Tiek apjausta atbildība pret saviem senčiem, veidojas ciešāka saikne starp paaudzēm, to savstarpēja sapratne.

Mutvārdu vēsture ar vēstures un socioloģijas metožu kombināciju, liek uzsvāru uz noteiktu kontekstu un atmiņu, intervējot cilvēkus par viņu pagātnes pieredzi. Lielbritānijā, mutvārdu vēstures prakse ir strauji attīstījusies un tagad ieņem nozīmīgu lomu gan pētnieku vidū, gan arī starp cilvēkiem, kas vēlas pētīt savas ģimenes un kopienas. Mutvārdu vēstures pieejas aizstāvji apgalvo, ka runājot tieši par cilvēkiem un viņu atmiņām var tik atklāti pagātnes dzīves aspekti, kas citādi var tikt ignorēti dokumentos vai valsts reģistrā. Cilvēkiem par viņu atmiņām, pagātnes aspektus savu dzīvi, tiks atklāts, kas citādi varētu tikt ignorēti, izmantojot dokumentācijas trūkuma vai valsts reģistra. (Bornat, 2012.) Izplatītākā versija par mutvārdu vēstures termina (metodes) rašanos, ir versija par to, ka tā radusies 1948. gadā Kolumbijas universitātē. (Хыбцова, 1992., 19. lpp) Mutvārdu vēsture kā pastāvīga zinātnes nozare nostiprinājusies tieši pēc Otrā pasaules kara ASV. 1948. gadā profesors Alans Nevins izveido Mutvārdu vēstures kabinetu, kas nodarbojas ar Amerikas vēsturē svarīgu cilvēku memuāru pierakstīšanu. 1971. gadā Kolumbijas universitātē bija savāktas apmēram, divi tūkstoši pieci simti sarunu ieraksti, lappušu apmērā tas bija aptuveni 350 tūkstoši lapas. 50.-60. tajos gados angļu zinātnieki radīja “vēsturi no apakšas” un desmit gadus vēlāk pētnieki arvien vairāk ieinteresējās par mutvārdu vēsturi un tieši intervijām kā jaunu avotu. (Everett, 1992.)

Salīdzinot ar šo pieredzi, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Mutvārdu vēstures arhīvs ir veidošanās sākumposmā, tajā ir pieejamas intervijas, kas papīra formātā tiek uzkrātas vien kops 2008. gada. Interviju vākšanā ir iesaistīti gan daži tagadējās RTA vēstures studiju kursu docētāji, tomēr lielākā daļa no arhīva ir tapusi, studentiem pildot vēstures studiju kursu uzdevumus. Tā kā sākotnējais mērķis bija apkopot mutvārdu liecības par vēstures studijām Rēzeknē, tad pašlaik šī iecere ir realizējusies visplašāk un kopējā darba rezultātā vienā no arhīva

fondiem ir apkopotas intervijas, kuras snieguši vairāki desmiti bijušo un esošie vēstures studiju kursu docētāji, bet otru fondu veido vēstures studiju absolventu intervijas. Trešajā arhīva fondā ietvertas intervijas ar Rēzeknes Politiski represēto kluba biedriem, par sadarbību ar šo klubu 2011.gadā tika noslēgts speciāls līgums.

Pieaugot darba apjomam un interesējoties par līdzīgām pētnieciskajām aktivitātēm, atklājās arī trūkumi, jo intervētājiem sākotnēji pietrūka interviju dokumentēšanas pieredzes. Tāpēc tika organizēta pieredzes apmaiņa ar Latvijas Mutvārdu pētnieku asociāciju „Dzīvesstāsts” un arhīva veidošanā kā sadarbības partneris iesaistījās arī Latvijas Nacionālais arhīvs. Ar abiem sadarbības partneriem 2014. gada decembrī ir noslēgts atbilstošs līgums, kas attiecas arī uz sadarbību tagadējā Informācijas un komunikācijas studiju virziena, kurā iekļautas bakalaura studiju programma „Lietišķā vēsture” un profesionālā maģistra studiju programma „Arhīvniecība” īstenošanas nodrošināšanu. Latvijas Nacionālā arhīva darbinieki tiek iesaistīti arhīvzinātnes specifisko studiju kursu īstenošanā, arhīva prakšu nodrošināšanā, un arī studējošo gala pārbaudījumu komisiju darbā, savukārt mutvārdu pētnieku asociācijas pārstāvji akadēmijas studentiem, docētājiem un vispārīzglītojošo skolu skolotājiem un skolēniem noorganizēja pieredzes apmaiņas semināru, kurā dalījās zināšanās par dzīvesstāstu fiksēšanas un saglabāšanas normatīvos MVA elektroniskās datubāzes veidošanu sekmēja RTA zinātnisko grantu konkurss, kurā vēstures docētāju pieteiktais projekts ieguva līdzekļus tās izveidei.

Kā norādīts RTA zinātnisko grantu konkursa pieteikuma anketā, tad Mutvārdu vēstures arhīva datubāzes veidošanas mērķis ir saistīts ar iespēju piedāvāt reģiona vēstures pētniekiem akadēmiskā bakalaura studiju programmas “Lietišķā vēsture” mutvārdu vēstures ekspedīciju gaitā radīto RTA MVA arhīva dokumentus reģiona vēstures pētniecībai un popularizēšanai. Datubāze ir pieejama RTA mājaslapā www.rta.lv, pieeju tai ir jāsaskaņo, iegūstot paroli no datubāzes veidošanas iniciatoriem.

Granta realizācijas gaitā Latvijas Nacionālā arhīva speciālisti kā sadarbības partneri ar atbilstošu dokumentu skenēšanas pieredzi nodrošināja interviju, kas tika iekļautas RTA elektroniskajā MVA datubāzē, skenēšanu par saviem līdzekļiem. Datubāzes lietotāju tiešā auditorija ir RTA EPF akadēmiskā bakalaura studiju programmas „Lietišķā vēsture” un profesionālās maģistra studiju programmas „Arhīvniecība” studējošie un akadēmiskais personāls. Netiešā auditorija – ikviens pētnieks, kurš pievēršas Rēzeknes augstskolas vēstures vai Latvijas iedzīvotāju traģēdijas – 20. gadsimta četrdesmito gadu deportāciju – norišu vai deportēto dzīves gaitu pētniecībai. Mērķauditorijā var iekļauties katrs, kas uzskata, ka cilvēku dzīvesstāstiem ir neatkārtojama vērtība, un tajos ir gan racionālas domas, gan izjūtu savdabība, gan iracionālie dzīves instinkti, gan arī daudzas citas grūti tveramas nianšes.

Tāpēc RTA MVA izveidei un tā rezultātu pieejamībai un pielietojamības veicināšanai ir būtiska nozīme ne vien reģiona jauno zinātnieku ataudzes sekmēšanā, bet arī skolēnu zinātniski pētniecisko darbu tematikas paplašināšanā, novadpētniecībā un sabiedrības integrācijā.

Mērķauditorijas paplašināšanai ir nepieciešama arī studiju programmā ietvertu studiju kursu apguves uzdevumu plānošana, precizēšana projekta kontekstā un dažādo sadarbības pasākumu koordinēta ieviešana. Līdzšinējā studiju programmas „Lietišķā vēsture” un profesionālās maģistra studiju programmas „Arhīvniecība” starpdisciplināritāte studējošo pētījumu īstenošanā, kā arī projektā iesaistītā akadēmiskā personāla ieguldījums mutvārdu vēstures avotu radīšanā un pētniecisko rezultātu atspoguļojums viņu līdzšinējos pētījumos ir garants projekta rezultātu turpmākai popularizēšanai zinātniskajās konferencēs Latvijā un ārvalstīs, gan arī mediju vidē.

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Mutvārdu vēstures arhīva elektroniskā datubāze ir veidota ar profesora Pētera Grabusta un informācijas tehnoloģiju maģistranta Pāvela Cacivkina līdzdalību, balstoties uz viņu ideju par MediaWiki tehnoloģiju piemērotību. MediaWiki ir bezmaksas un atvērta koda programmatūra. Sākotnēji to izstrādāja Magnuss Manske (*Magnus Manske*) un uzlaboja Lī Daniels Krukere (*Lee Daniel Crocker*) un pašlaik tā darbojas daudzās tīmekļa vietnēs, piemēram, Wikipedia, Wikimmedia Commons un Wiktionary. (*Barret, 2008., 380.lpp*) Tā ir rakstīta PHP programmēšanas valodā un saglabā saturu datu bāzē. Līdzīgi kā

WordPress, kura pamatā ir līdzīga licence un arhitektūra, tā ir kļuvusi par dominējošo programmatūru savā kategorijā.

Pirmā tās programmatūras versija tika izveidota 2002. gadā un kalpoja par pamatu Wikipedia enciklopēdijai. (Barret, 2008., 380.lpp) Šī programmatūra ir optimizēta, lai pārvaldītu lielus projektus, kuriem var būt terabaitiem liels saturs un simtiem tūkstošu pieprasījumu sekundē. Tā kā Wikipedia ir viena no pasaulē lielākajām tīmekļa vietnēm, tās izstrādātājiem bija lielas problēmas ar vairākslāņu kešatmiņas mērogošanu un datu bāzes reproducēšanu. (Barret, 2008., 380.lpp)

Programmatūrai ir vairāk nekā 900 konfigurācijas iestatījumu un pieejami vairāk kā 2200 paplašinājumu, lai varētu pievienot vai izmainīt dažādas funkcijas. Wikipedia ir vairāk nekā 1000 automātiskie un pusautomātiskie roboti un citi rīki, kas atvieglo rediģēšanu. (Wikimedia Foundation. 2012.) Tā ir izvietota vairākās kompānijās kā iekšējo zināšanu pārvaldības sistēma, un pasniedzēji izmanto MediaWiki grupu sadarbības projektos. (Mader, 2006., 86.lpp)

Kā jau iepriekš minēts, datu bāze veidota uz MediaWiki pamata. Sākulapā atrodams neliels apraksts par arhīvu. Lai varētu piekļūt datu bāzē esošajām intervijām nepieciešama parole un epasts, ko nepieciešamības gadījumā var iegūt pie Valdas Čakšas.

Piekļūstot datubāzei, tiek piedāvāta iespēja aplūkot sadaļu “*Kategorijas*”, kur ir ietverta informācija par datubāzē pieejamajām intervijām. Satura rādītājā norādīti četri pieejamie fondi: absolventi, docētāji, represētie, dažādas intervijām. Absolventu un docētāju interviju vairākums iegūts studiju programmas “*Lietišķā vēsture*” studējošo mutvārdu vēstures ekspedīcijās. Fondā “*Represētie*” ietvertas intervijas ar Rēzeknes Politiski represēto kluba biedriem, kas ir ļoti emocionālas un tiek izmantotas gan studiju, gan arī bakalaura darbu izstrādāšanā. Arī ceturtais fonda, kurā ietvertas intervijas no dažādu profesiju pārstāvjiem, kā arī dažādas vēstures un kultūras norises raksturojošas intervijas, jau tiek izmantotas kā avoti gan studējošo, gan arī docētāju zinātniski pētnieciskajos darbos. Katrā no fondiem intervijas ievietotas nevis to pierakstīšanas laika, bet gan intervētāju uzvārdu alfabētiskā secībā, tādējādi apliecinot kolektīvā darba rezultātus. Atverot interviju, redzams tās šifrs, kurā ietverta norāde uz piederību RTA MVA arhīva fondam, ietverti intervējamā iniciāļi, intervijas ieraksta gads un tās kārtas numurs. Intervijas transkripcijā ir norādes par intervijas norises vietu, laiku un tās apjomu lapās.

Pārslēdzoties uz sadaļu “*Jaunās lapas*” var aplūkot jaunāko pieejamo informāciju, bet sadaļā “*Pēdējās izmaiņas*” var redzēt visu informāciju par darbībām, kas veiktas datubāzē. Augšējā labajā stūrī ir meklēšanas logs, kurā var ievadīt atslēgas vārdu un ātri noskaidrot, kādos fondos ir pieejam vajadzīgā RTA MVA datubāzes avotos ietvertā informācija.

Secinājumi un priekšlikumi

Atmiņas jeb mutvārdu avoti apliecina empīriski iegūto, uzkrāto pieredzi, ko glabā stāstu autori. Tāpēc arī RTA un represēto cilvēku dzīves vēsture nav ierindojama vien zinātnes kategorijā, tā ir arī Latvijas sabiedrības atmiņu kultūras sastāvdaļa. Mutvārdu vēstures avotu tematika liek atcerēties par tagadnes notikumu cēloņiem, tātad – atcerēties par vēstures nozīmi arī tad, ja ikdienā par to nedomājam. Mutvārdu vēstures avotos rodamā informācija atdzīvina sauso vēstures faktu informāciju, padarot to arī demokrātiskāku. Tāpēc interviju saturā ietvertā informācija ir jāvērtē kā konkrētas personības, situāciju un parādību sistēma, kas veidojusies noteiktā vidē un vēsturiskā nosacītībā (vēsturiskā situācija, sociālie un politiskie apstākļi), un mutvārdu avotu saturā vienmēr klātesoša ir vēsturiskā nosacītība.

Izmantojot savos pētījumos mutvārdu vēstures avotus, no tiem var iegūt daudz informācijas par dažādu vēsturisko notikumu izpratni un to interpretāciju. Šie avoti var sniegt informāciju, kas nav pieejama oficiālos dokumentos un var paspilgtināt priekšstatu par kādu notikumu, tādējādi uz vēsturi var lūkoties savādākā skatījumā.

Mutvārdu vēstures ekspedīcijas un RTA MVA veidošana nodrošina iespēju studentiem iemācīties veidot un vadīt intervijas un tās transkribēt. Apgūtās prasmes ļauj ielūkoties dažādu cilvēku skatījumā uz vēsturi un atmiņās par dzīvē nozīmīgiem cilvēkiem. Būtisks tā uzturēšanas un tālākas attīstības nodrošināšanas šķērslis ir tas, ka arhīvam nav paredzēts algots vadītājs. Tas

tiek uzturēts un tālāk veidots uz viena vēstures docētāja iniciatīvu, precīzāk – uz brīvprātīgā darba principiem, jo tā uzturēšanai un kārtošanai var pievērsties vienīgi no tiešajiem darba pienākumiem brīvajā laikā. Tomēr ieguvums ir tas, ka RTA Mutvārdu vēstures arhīva izveide ļauj popularizēt mutvārdu vēsturi Latgales reģionā un sniedz iespēju pētniekiem aplūkot un izmantot intervijas, kas atrodamas elektroniskajā datubāzē. Pieejamie materiāli ir interesanti un neatkārtojami gan šī brīža sabiedrībai, gan arī nākamajām paaudzēm.

Elektroniskā datubāzes vienkāršā tehnoloģija ļauj katram pēc ievadītajiem atslēgas vārdiem atrast nepieciešamo informāciju. Datu bāzē periodiski tiek pievienota jauna informācija, tāpēc nākotnē būs pieejams vēl plašāks interviju klāsts, kurā katrs varēs rast savām zinātniskajām interesēm atbilstošu informāciju.

Izmantotā literatūra un avoti

Autoru publikācijas:

1. Everett, S. (1992) *Oral history techniques*. Washington, D.C.: Center of Military History.
2. Mader., S. (2006). *Using Wiki in education*. Brown University. Atlasian, 86,lpp
3. Mīlts, A. (1996). *Nacionālā mutvārdu vēsture: modelis un interpretācija Latvijas Vēstnesis*, Nr.2(487), 5.janvārī
4. Zirnīte, M., (2001) *Latvijas mutvārdu vēsture: SPOGULIS*. Rīga: LU Filosofijas un socioloģijas institūts, 2001. 293.lpp
5. Хубова Д. (1992). *Устная история и архивы: Зарубежные концепции и опыт. Автореферат*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет. 18.lpp.
6. Сидорцова В.Н. (2006). *Методологические проблемы истории*. Минск: ТетраСистемс, 262 lpp.

Internettīklā publiskotie materiāli

7. Barret, Daniel J. (2008) *MediaWiki*. <http://shop.oreilly.com/product/9780596519681.do>, sk.29.04.2017
8. Bornat, J. (2012). *Oral history and qualitative research*. <http://www.timescapes.leeds.ac.uk/assets/files/methods-guides/timescapes-bornat-oral-history.pdf>, sk. 07.05.2017.
9. Intervijas. http://stpk.cs.rtu.lv/sazi/saturs/nodaljas/lekcija_6.html, sk. 02.05.2017.
10. *Wikimedia Foundation*. (2012). *"Wikipedia statistics – Bot editing activity"*. <https://stats.wikimedia.org/EN/BotActivityMatrixEdits.htm>, sk. 24.04.2017.
11. Schacht, P. (2006). *The Collaborative Writing Project, Using Wiki in Education*, sk. 24.04.2017.

Summary

Oral history sources is a new novelty, that introduction of studies and can get a lot of information about different historical events. These sources can provide information that is not available in official documents and can highlight an event, so the history can look in a different perspective.

Rezekne Technology Academy of Oral History Archive provides an opportunity for students to learn how to build and run the interview and transcribe. Also, it allows you to look at different people's point of view and the memories that each is different about universities and repression. Oral history archive project allows to promote the oral history of Latgale region and provides an opportunity for researchers to look at and to use the interviews to be found in the electronic database. Available materials will be interesting and unique for both the current generation and future generations.

Electronic data center is built very simple and each following key words can be found in the required information. The database is periodically added to the new information, so the future will have access to a wide range of interviews, where every interested person will be able to find the information they need.